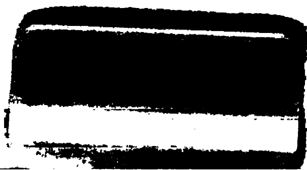
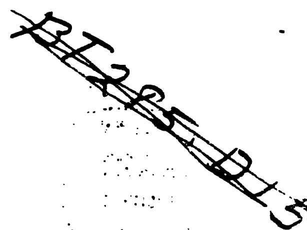

UC-NRLF
$B 109 878

Leonard Batz, pervolvi.

De Sacra Scriptura eiusque interpretatione commentarius

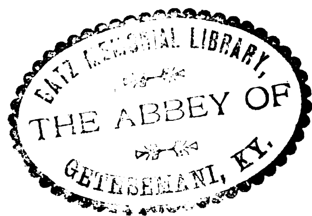
Sive

Historiarum Revelationis Divinae Veteris et Novi Testamenti Pars Tertia.

INSUNT: TABULAE CHRONOLOGICAE VETERIS ET NOVI TESTAMENTI, CONSPECTUS S. LIBRORUM U. F., SPECIMINA CODICUM PHOTOLITHOGRAPHICA, DESCRIPTIO TERRAE S., ET HIEROSOLYMARUM ATQUE ITINERUM D. PAULI.

VINDOBONAE MDCCCLXVII.

De Sacra Scriptura

EIUSQUE INTERPRETATIONE

Commentarius

SCRIPTORE

Josepho Danko

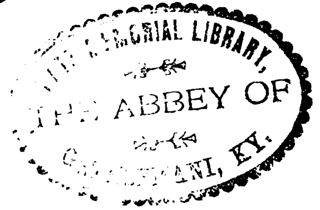
SUÆ SANCTITATIS SUMMI PONTIFICIS CAMERARIO SECRETO, ECCLESIÆ METROPOLITANÆ STRIGONIENSIS CANONICO HONORARIO, S. S. THEOLOGIÆ DOCTORE EIUSDEMQUE IN C. R. SCIENTIARUM UNIVERSITATE VINDOBONENSI PROFESSORE.

VINDOBONAE MDCCCLXVII.

SUMTIBUS GUILELMI BRAUMÜLLER

BIBLIOPOLAE C. R. AULAE ET UNIVERSITATIS.

TYPIS DESCRIPSIT ADOLPHUS HOLZHAUSEN
C. R. Universitatis Vindobonensis typographus.

DIVO

HIERONYMO

QUEM

IN EXPONENDIS SACRIS SCRIPTURIS

DOCTOREM MAXIMUM

VENERATUR ECCLESIA

DOCENTIUM ET DISCENTIUM

PATRONO

D. D. D.

APPROBATIO.

‚Cum praesens ‚Commentarius de Sacra Scriptura eiusque Interpretatione‘ nihil, quod fidei ac doctrinae catholicae vel morum disciplinae repugnet, contineat; et insuper quoad materiam et formam ita comparatus sit, ut egregia ad solidam Sacrae Scripturae interpretationem adminicula praebeat, eiusdem publicandi licentiam hisce impertimur, illumque omnimoda commendatione dignum censemus.‘

Joann. Kutschker m. p.
Episcopus Carrhen. Vicar. general.

‚Commentarius de Sacra Scriptura eiusque interpretatione a Rssma. D. Vra. concinnatus, cum teste Illmo. ac Rssmo. D. Joanne Kutschker Eppo. Consecrato Carrhensi et Vicario Generali Archidioeces. Vienn., qui opus hoc revidit, nihil fidei orthodoxae morumque disciplinae contrarium contineat, et insuper quoad materiam et formam ita comparatus sit, ut egregia ad solidam S. Scripturae interpretationem adminicula praebeat: quam libentissime tribuo facultatem, ut luci publicae et prelo mandetur.‘

Joannes
Card. A.-Eppus.

QUAE IN

COMMENTARIO DE SACRA SCRIPTURA

EIUSQUE INTERPRETATIONE CONTINENTUR

HAEC SUNT:

CAPUT PRIMUM

SECTIO PRIMA

DE CANONE S. LIBRORUM U. T.

CANON S. LIBRORUM VETERIS TESTAMENTI.

DE CANONE NOVI TESTAMENTI.

SECTIO SECUNDA

DE IIS QUAE SACRIS BIBLIIS UTRIUSQUE TESTAMENTI CONNEXA SUNT.

DE LIBRIS APOCRYPHIS ADDITAMENTUM.

CAPUT SECUNDUM

DE VARIIS S. SCRIPTURAE CONDITIONIBUS ACCIDENTALIBUS.

TRACTATUS PRIOR.

DIVERSAE TEXTUS DIVINARUM LITERARUM ORIGINARII VICISSITUDINES.

LEGES CRITICAE SACRAE.

TRACTATUS ALTER.

HISTORIAE S. TEXTUS U. F. IN LINGUAS VARIAS TRANSLATI.

CAPUT TERTIUM

SECTIO PRIOR

HERMENEUTICA SACRA.

LEGES SERVANDAE IN EXPLICANDA S. SCRIPTURA.

SECTIO SECUNDA

DE INTERPRETATIONE SACRAE SCRIPTURAE CATHOLICA BREVIS NARRATIO.

VETERIS AEVI Q. D. PATRISTICUM INTERPRETES S. SCRIPTURAE.

AEVUM SCHOLASTICUM.

AEVUM RECENTIUS.

AETAS RECENTISSIMA.

AD HISTORIAS REVELATIONIS DIVINAE VETERIS ET NOVI TESTAMENTI ACCESSIO.

AD LECTORES

QUI

SACRARUM SCRIPTURARUM STUDIIS

VEL LEGE VEL VOLUPTATE TENENTUR

PRAEVIA ADMONITIO.

§. 1. Commentarii huius obiectum, divisio, ratio.

Deum auctorem esse S. Scripturae d. Petrus Apostolus in secunda sua epistola manifeste nos docuit[1]. Unde quod Sacrae Scripturae obiectum habetur, in universum est: ‚Verbum Dei Hagiographis divinitus inspiratum, et ab his postea scriptum‘, quale ipsa continet; in specie vero varii Libri[2] Sacri, summatim tres supra septuaginta; quorum sex supra quadraginta ante, viginti septem post Christum scripti fuere. Horum complexus ‚Sacer Codex‘, advigilante Providentia Divina, non nudae hominum, sed Ecclesiae custodiae traditus atque Spiritus S. Ecclesiam gubernantis beneficio custoditus; denique per octodecim saeculorum tractum integer servatus, ac ad nostram transmissus aetatem est. Licet vero S. Scriptura, ut in ‚Bibliis‘ habetur, a prisca Divinorum Voluminum origine ad nos usque peculiari divinae Providentiae cura transmitteretur; negari tamen nequit: Codicem Sacrum habuisse quosdam casus cum libris humanis communes. Profecto sicuti Verbum Dei subsistens[3], ‚cum inter homines apparuit, mortalitati hominum

---

[1]) 1, 21. Cf. H. R. D. V. T. p. 174. 175. [2]) A quibus ipsa S. Bibliorum vox et adpellatio sumta est. [3]) „Hypostaticum“ ut vocatur a Theologis.

aliisque miseriis se subiecit: ita Verbum Dei literis exaratum ceterorum scriptorum periculis expositum fuit. Huiusmodi sunt: Codicem Sacrum toties descriptum librariorum oscitantia et labe suos hinc inde, sed particulares minoresve admisisse naevos; qui postquam vertendorum in alias linguas Librorum θεοπνεύστων necessitas orta est, in illas invecti: deinde arte typographica, preloque exemplaribus S. Codicis in typothetarum officinis descriptis in haec quoque mearunt; ita nihilominus ut suis illi se limitibus continerent, nec tamen propterea Verbum Dei in corruptionis adducerent discrimen. Rite perspecto enim S. Scripturarum recensu intelligimus, menda eiusmodi talia non esse, ut ullatenus infirment sive reverentiam S. Literis debitam, sive auctoritatem iis tribuendam. Enimvero evictum habetur: Divina Volumina Utriusque Testamenti integra atque incorrupta ab omni substantiali corruptione, ita ut referant adhuc scriptorum suorum mentem atque sententias, ad nos pervenisse. Et S. Textum quidem V. T. haud interpolatum esse, exinde probatur, quod nullum in historiis eiusmodi interpolationis vestigium appareat; sed et eadem S. Textus historia solidissime testatur de integritate N. T. Mittimus aliis argumenta enarranda, quae ab exemplarium copia, versionum antiquitate, Judaeorum et Christianorum summa, qua in Libros hosce ferebantur, veneratione atque religione peti solent. Quod vero attinet ad menda accidentalia, cum nulla reperiantur vetera monimenta, in quorum apographa ex iis minime irrepserint, neque de S. Scripturis aliud exspectandum erat; nisi singulare prorsus intercessisset Omnipotentiae Divinae miraculum, quo immunes prorsus ab iisdem servari potuissent.

Ut illam de S. Scriptura, etiam in genere, cognitionem obtineamus, quae plene respondeat eius naturae, plura sunt nobis distincte investiganda, quae sponte ex primo obiecti obtutu inquirenda se offerunt. Siquidem quisque intelligit primum probe nosse oportere: a. quaenam sint Volumina illa, de quibus praedicamus singularem eam praerogativam, quam titulo ‚Sacrorum' et ‚Canonicorum' Librorum insignimus; atque hinc undenam eorum numerus secure determinari possit. Unde Commentarius noster patentem, in quem occurrat, nanciscitur campum: de ‚Canone S. Librorum Utriusque Foederis' exponere. Inde rerum natu-

ralis ordo nos ducit ad varia S. Scripturarum Utriusque Foederis nomina, nec non ad partitionem Divinorum Voluminum. Postea intendemus animum, quomodo Sacrae Literae commode et cum fructu legi possint; et quoniam priscis olim iam temporibus plurima eruperunt scripta apocrypha, sive Canonicis adversa; de notione et indole apocryphi exponemus, censumque agemus horum scriptorum. Hinc vero b. progrediemur ad conditiones accidentales S. Scripturae, quae memoratu dignae circa Sacras Literas evenerunt. Ideo dicemus de iis naevis, quae in D. Codicis Textum primitivum U. T. paullatim irrepserunt; de iis tentaminibus quibus viri eruditi omni aevo hunc pristinae integritati restituere conati sunt; ac de ratione critica, qua in hoc labore usi sunt. Hinc sermonem faciemus de mediis quorum ope S. Scripturae ad nos usque transmissae fuerant; igitur narrabimus de manuscriptis codicibus et typographicis editionibus. In hoc tractatu suam sibi vindicat partem ‚Historia Versionum', quae translationes recensebit earumque vitia et virtutes exponet. Horum vero omnium in interpretatione S. Scripturae aliquam vim esse, ipsa tractatio liquide demonstrabit. Versiones praeterea quod ad ea pertineant media, quibus Deus S. Voluminum conservationem adnexuit — revera plura eorum mediante versione ad nos pervenisse v. s. l. —; ita in quaestionibus criticis et exegeticis maximi sunt momenti. Dignum autem et aequum etiam erat, pauca quaedam addere de usu Versionum vulgarium in Ecclesia Catholica. Illa autem doctrinae capita, quae de divina S. Scripturae inspiratione, authentia, integritate, fidei dignitate, aliisque quae sunt S. S. affectionibus proferri in medium possunt, ad locos theologicos — qui nunc passim Theologiae fundamentalis nomine veniunt — pertinere, nec adeo huius loci esse, existimamus. Tertio autem et ultimo huiusce commentarii capite c. de explicatione S. Scripturae agendum superest. Accedet de Interpretatione S. Scripturarum Catholica brevis narratio. Opus claudent: Tabulae Chronologiae Sacrae Veteris et Novi Testamenti; Conspectus Divinorum Librorum Utriusque Foederis; Catalogi stirpis Sauli, Davidis, Machabaeorum, Herodis M. et posterorum, item recensus Praesidum Syriae et Judaeae. Denique ne quid L. B. commodo deesset, adiecimus imagines

1*

φωτο-λυθογραφουμένας priscarum literarum hebraicarum; antiquissimorum Codicum Biblicorum; nec non Descriptionem Terrae Sacrae, Hierosolymarum Veteris atque Novae, et Itinerum d. Pauli Apostoli.

Hac ratione solvimus tandem nomen, quod promittendis Hermeneuticae Sacrae initiis, ante quinque abhinc annos contraxeramus; sed ita ut quemadmodum non optimi debitores solent, necessario magis quam libenter solverimus. Nam ut ingenue fateamur, veriti sumus ne sint, qui nos tribus concinnatis voluminibus modum excessisse dicant. Neque dissimulamus maius esse factum opus, quam destinatum a principio fuisset. Sed iam observare liceat: ubi ,floriferis ut apes in saltibus omnia libant, omnia nos itidem depascimur aurea dicta, priscorum et recentiorum interpretum, nos hoc praestare voluisse; ut etiam illorum commodis, qui ampliorem S. Scripturarum notitiam consequi cuperent, serviremus. Itaque noluimus resecare, quae non satis convenirent iis, qui primum ad disciplinas has venirent. Quare putabamus nos non male consulturos S. Theologiae studiosis: si in hac imprimis parte ultima diligentiores essemus; cum usu didicissemus hic maxime haerere aquam solere iunioribus S. S. enarratoribus, quod idoneis subsidiis careant. Ceterum ut quisque magister discipulos habebit, ,ita deliget quae tradat.' Hoc quidem nobis, Commentarium de S. Scriptura eiusque interpretatione scribentibus propositum fuit, ut tantum traderemus, quantum esset ad animos amore Sacrae Scientiae imbuendos satis; et eam scribendi rationem adhiberemus, quae paulo propius ad ,Veterum' Latinorum dicendi modum accederet, qui de iisdem rebus scripserunt. Neque tamen ignoramus permultos hoc tempore esse, qui latini sermonis pretium extenuent, ac prae vernaculae linguae studio deprimant. Si quid super eo proferre licet: latinae et patriae linguae suum pretium est; sed suo cuique loco. Patria lingua quin sit ad vitam communem utilior, commoditatesque adferat, quacunque alia maiores; eamque ob causam suus cuique nationi sermo debeat esse carissimus, nemo potest recte dubitare. Concedimus etiam illud: si quis velit hominibus quibuscunque prodesse, ei vernaculum sermonem in rebus quoque ad Theologiam attinentibus esse

adhibendum. Latinae autem linguae usus scriptoribus librorum, qui Theologiam erudite exponunt, vitio haud verti posse, facile omnes concedent. Enimvero quisquis rem paulo diligentius expenderit, ultro confitebitur, s. Patres et Scriptores Ecclesiasticos cum credito sibi interpretum munere fungerentur; idonea maxime etiam vocabula invexisse pro rebus, quas fide tenemus. Formulae credendorum agendorumque a Conciliis et Romanis Pontificibus propositae, hac imprimis lingua scriptae habentur. Praeter quod idioma latinum ‚liturgicum' sit Ecclesiae, praeclarissima omnis aetatis monimenta hoc ipso sermone exarata reperiuntur. Id denique constat, neminem, qui verae eruditionis theologicae particeps esse velit, apud exteras etiam gentes, latinas literas ignorare. Unde prima nobis cura fuit, eum habitum sermonis, quo usi sumus, facere, qui non admodum a Theologis probatae fidei distaret. ‚Multa dies et multa litura coercuit, atque praefectum decies non castigavit ad unguem.' Interim quantum in hac re profecerimus, alii iudicent. Id si e iudicio B. L. minus assecuti sumus, meminerint hunc ‚de S. Scriptura eiusque interpretatione' commentarium, inter multiplices officiorum curas et dissonos belli clamores fuisse scribendum. Oppressit nos variarum rerum perficiendarum moles, impediere quotidiana habendarum scholarum negotia, totque alii labores etiam strenue contendentes remorati sunt: ut si aequi et periti iudices horum numerum inire volent, laudaturi potius sint nostros conatus, quam defectus mendaque vituperaturi. Satis de dispositione et scribendi genere huius commentarii diximus, quare lectorem ben. ad subiectum argumentum pervolvendum festinantem, diutius hoc in limine remorari nefas ducimus. Liceat modo uti verbis Magni Hipponensium Antistitis: ‚Videor mihi debitum huius operis, adiuvante Domino reddidisse. Quibus parum, vel quibus nimium est, mihi ignoscant: quibus autem satis est, non mihi, sed Deo mecum gratias agant.'

CAPUT PRIMUM

SECTIO PRIMA.

DE CANONE S. LIBRORUM U. T.

§. 2. Notio Scripturarum Canonicarum.

In utraque Ecclesia, tam Orientali quam Occidentali, complexus S. Librorum tanquam praecipua „Regula fidei" nostrae, sive eorundem index, vetustissima consuetudine: „Scripturarum Canon" adpellatur; ideoque quaestionem instituere de certo Librorum Sacrorum numero, dicitur ecclesiastico more inquirere in ipsum Canonem.

I. Ne confusa prodeat quaestio, videndum quid hic loci dicamus „Canonem"; nomen quippe „τοῦ κανόνος", olim latius patuit, acceptumque fuit de quavis norma seu regula, quae discernit rectum ab obliquo et curvo, quaeque nec additionem nec detractionem admittit. Et sane ex usu linguae graecae, ad res physicas non minus, quam ad morales determinandas adhibetur. Cf. Josephum, c. Apion. II, 17. p. 483. Platonem, in Philebo ed. Bip. II, 36. M. F. Quintilianum, qui de institutione oratoria X, 1. vocem graecam „κανὼν" latine „ordinem" est interpretatus. V. ed. P. Burmann. Lugd. Batav. 1720. II, 893. Cf. D. Ruhnken, Hist. cr. Orat. graec. praef. ed. Rutilii Lupi, ib. 1768. p. XCIV. Ex S. S. P. P. v. S. Gregorium Nyss., c. Eunom. l. IV. ed. Migne II, 649. S. Basilium, adv. Eunom. l. I, 212. S. Joannem Chrysostomum, hom. XII. in ep. ad Philipp. n. 3. XI, 293. Metaphorice doctrina in Verbo Dei tradita vocatur „Κανὼν" ab ipso d. Paulo II. Cor. 10, 13. Gal. 6, 16. Philipp. 3, 16; et a priscis Ecclesiae P. P. et S. E. V. S. Irenaeum, adv. haer. III. 11, 1. p. 463. IV. 35, 4. p. 682. Tertullianum, adv. Marc. IV, 5. p. 151. Clementem Alex., Strom. VI, 15. p. 803. S. Joannem Chrysostomum, in c. 33. Gen. hom. LVIII, 3. IV, 566. Theodoretum, interpr. ad Gal. 6, 16. III. 1, 396. et S. Isidorum Pelusiotam, ep. l. IV, 114. ed. Migne 1158. Hinc tandem ad ipsa transiit Volumina Sacra, quibus eadem norma continebatur. Canonem namque illa l. c. Ecclesiae Patres et Scriptores vocare consueverunt. Processit haec per metonymiam significationis propriae in metaphoricam translatio, ex intuendi ratione: S. Scripturas V. et N. T. unam, etsi non solam regulam, τὸν κανόνα fidei et morum continere. Unde vox „κανονίζειν" denotabat teste Theodoreto, explan. in Cant. II. 1, 3. in Canonem Divinarum Scripturarum referre; ex eadem origine adiectivum „κανονικὸς" ortum est, cum nulla alia scripta, nisi genuina in Canonem reciperentur. Aptissime demum nomine „τοῦ κανόνος", notio indicis vel καταλόγου exprimebatur; — coll. Eusebio, H. E. VI, 25. p. 226. Rufino, expos. in symb.

Ap. n. 37. p. 206. — factumque: ut recensus horum Librorum „κεκανονισμένων", quia posthac nulli in Ecclesia publice praelegerentur, „βιβλία τά κανονικὰ τῆς καινῆς καὶ παλαιᾶς διαθήκης" diceretur. Sic can. 59. Concilii Laodiceni. — C. a. 343—81. coll. Hefele, Conciliengesch. Freib. 1855. I, 724. ap. Mansi II, 574. — „Κανονιζόμενα βιβλία ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ" vero dixit Leontius, de sectis act. II, 4. Gall. XII, 629. De Canonis voce eccl. erudite exposuit C. J. B. Pitra, Juris Eccl. Graec. Hist. et Mon. Rom. 1864. I, XXVIII. s.

II. Canonicis in quibus „incorrupta fides nudaque veritas" est, opponebantur „ἀπόκρυφα", coll. S. Irenaeo I, 27, 2. p. 256. Tertulliano, de anima. c. 2. p. 171. Origine, in prolog. ad Cant. ed. Lomm. XIV, 325. S. Athanasio, ep. fest. op. I, 961. S. Cyrillo Hier. catech. IV. 35. p. 68. S. Hieronymo, ad Laetam ep. 107, 11. p. 688. S. Philastrio, de haer. n. 87 apud Gall. IV, 503; quae sunt spuria in usum haeresium conficta scripta, cuiusmodi cum sine periculo errandi legi haud possent; a lectione publica omnino excludebantur. Quoniam igitur certissime constat, numquam in Ecclesia „Canonicos" vocatos fuisse alios Libros, quam qui Divini haberentur; interrogatur etiam, in quonam sensu hoc „Divinorum" nomine vocati sint? Num eo quod in aliquo Canone i. e. indice consignati essent; vel eo quod haberentur, ut praecipua fidei regula, ut infallibile revelatae doctrinae documentum? „Quis autem nesciat sanctam Scripturam canonicam, inquit S. Augustinus, de baptismo contra Donatistas II, 3. IX, 98., tam Veteris quam Novi Testamenti, certis suis terminis contineri, eamque omnibus posterioribus episcoporum literis ita proponi, ut de illa omnino dubitari et disceptari non possit, utrum verum vel rectum sit, quidquid in ea scriptum esse constiterit." Concedimus utramque explicationem supra propositam admitti posse, atque proferri ab harum rerum tractatoribus; — v. H. Planck, nonnulla de significatu Canonis in Ecclesia antiqua eiusque serie rectius constituenda, in Rosenmüller, comm. th. I. 1, 213. s. — at non diffitemur iuxta S. S. Patrum et S. E. sententias, posteriorem nobis magis arridere. Libri in Canonem sive syllabum S. Scripturarum relati authentici quoque, vel ut medio aevo loquebantur „Auctorabiles" i. e. fide digni, auctoritate legitima muniti — v. Du Cange, Glossar. med. et inf. Lat. ed. Henschel. Par. 1840. I, 478. Sane αὐθεντία gr. idem est ac l. auctoritas. — dicti sunt; quia Deo inspirante per Hagiographos conscripti, publicae in Ecclesia auctoritatis ius meruerunt.

III. Expensis Veterum testimoniis — e. g. Eusebio, H. E. III, 3. p. 72. — liquet adpellationes: Librorum publicorum; publicarum Scripturarum; δεδημοσιευμένοι βίβλιοι; δεδημοσιευμέναι γραφαί; hoc est voluminum, quae in ecclesiasticis conventibus legebantur non esse prorsus identicas, cum alteris adpellationibus librorum Canonicorum. Enimvero ad illum honorem ut publice in Ecclesia recitarentur, olim etiam admittebantur libri, qui catechumenis utilitati et aedificationi inservirent, quorum tamen origo non erat prophetica aut apostolica. Eosdem libros quos Ecclesia vetustissima praeter „Canonicos" legit „γνησίους" dixit Origenes, in Evangelium S. Joannis t. XIII, 17. II, 29. ubi legimus: „Πολὺ δέ ἐστι νῦν παρατίθεσθαι τοῦ Ἡρακλέωνος τὰ ῥητὰ, ἀπὸ τοῦ ἐπιγεγραμμένου Πέτρου κηρύγματος παραλαμβανόμενα, καὶ ἵστασθαι πρὸς αὐτὰ ἐξετάζοντας καὶ περὶ τοῦ βιβλίου, πότερόν ποτε γνήσιόν ἐστιν, ἢ νόθον, ἢ μικτόν." Talia scripta fuere: Barnabae et S. Clementis Rom. Epistola; Pastor Hermae; passiones martyrum. Neque tamen ad dogmata confirmanda adhibebantur; cum

ἀπόκρυφα sive spuria etiamsi sanctorum virorum nomina in titulis temere mentirentur, omnino ab usu publico removerentur. „Sed ea, scribit S. Augustinus, — de Civ. Dei XVIII, 38. p. 281. — castitas Canonis non recepit, non quod eorum hominum, qui Deo placuerunt, reprobetur auctoritas, sed quod ista esse non credantur ipsorum.“ Quod autem satis singulare est, fuere etiam viri, qui debitis investigationibus neglectis S. Scripturas „Canonicas“ dici affirmarunt; eo quod per Canones Conciliorum „sanctae“ ab Ecclesia declaratae essent.

IV. Constat vero inter omnes Catholicos Scripturam Divinam esse: „doctrinam quam Spiritu S. inspirante atque dictante Hagiographi literis mandaverunt.“ Itaque S. S. Petrus et Paulus Apostolus II. Petr. 1, 20. 21. II. Tim. 3, 16. eam nominavit doctrinam divinitus inspiratam; et idcirco etiam „Verbum Dei“ — quo Deus videlicet conceptum aeternum mentis suae notitiamque verissimam, velut sonorum quoddam verbum eloquitur, — literis expressum dicitur. „Canon“ autem Divinarum Scripturarum ab omnibus Catholicis habetur: „catalogus Librorum θεοπνεύστων, infallibili Ecclesiae auctoritate sancitus.“ Multa scitu digna de Canone S. S. reperiuntur apud C. N. Wiseman, die vornehmsten Lehren und Gebräuche der katholischen Kirche üb. v. D. Haneberg. Regensb. 1838. p. 72. s.

V. Quibus Libris Canon S. Scripturarum reapse absolvatur, non est difficile definire post authenticam S. Concilii Tridentini declarationem, nimirum: „illis omnibus ac solis, qui exstant nunc in Bibliis S. Vulgatae.“ Haec res de fide est, nam Libros hos Ecclesiae Canon ex Veteri Traditione probavit. Enimvero Ecclesiae officium est, ea quae sunt divinitus revelata, fidelibus credenda proponere; ac proinde etiam quinam sint Libri Sacri. Si Ecclesia in determinandis Libris Canonicis humano spiritu uteretur, omnino incommodum esset: quod ad Ecclesiam pertineret determinatio Scripturae Canonicae; ex qua sunt ab ipsa Ecclesia definiendae fidei quaestiones. Modo vero cum a Spiritu Sancto in ea determinatione dirigatur — iuxta illud Christi ap. Joann. 14, 26. „Paraclitus autem Spiritus Sanctus, ille vos docebit omnia et suggeret omnia;“ scilicet: quae Christus per Apostolos suos, vel scripto, vel viva voce locutus est — nullum omnino est incommodum, quod ipsa etiam Ecclesia regulam illam infallibiter diiudicet, ex qua oporteat controversiam fidei certo determinare. Si enim singuli quique fidei articuli, qui naturalis rationis captum excedunt per se difficiles sunt ad credendum, ideoque oportet eos certissima Ecclesiae auctoritate hominibus commendari; quanto magis ipsa veritas universae Scripturae, in qua omnes fere articuli fidei continentur, Ecclesiae testimonio indigebit, ut ab ipso Spiritu Sancto dictata esse credatur? Neque internum Spiritus S. testimonium critico-historicae cognitioni iunctum — quo nuper rem expedire sibi visus est H. J. Holzmann, Canon u. Tradition Ludw. 1859. p. 164. s. vir acatholicus — sufficit; quia testimonium spiritus privati semper tale haberetur, quod nequit generare fidem divinam.

VI. Ut illum de re et nomine Sacrarum Scripturarum etiam in genere tantum conceptum obtineamus, qui plane respondeat eius indoli; probe novisse oportet undenam earum numerus secure determinari possit? Huiusmodi autem quaestio licet per se necessaria, eo maioris momenti fit inde: quod non tantum varii ex antiquioribus haereticis in hoc ab Ecclesia Catholica dissenserint; sed omnes quoque Acatholici, praeter Graecos Schismaticos, secesserint ab eius doctrina. Atque ad hanc quaestionem plene discutiendam, oportebit demonstrare iis mediis

non esse α. Canonem constituendum, quibus illi qui ab Ecclesia recesserunt vellent; sed ab unica Catholica Traditione illum esse ediscendum. Deinde β. evincendum erit: Canonem quem nunc tenet S. Ecclesia Catholica, non esse nisi eundem, quem remotissime et constanter tenuit Ecclesia Antiquissima primorum saeculorum.

VII. Volumini S. Scripturarum Veteris Foederis sensim adiectae fuerant Scripturae Apostolicae. Ut enim quaelibet Ecclesia accepit Apostolorum Scripta, ea Libris S. Antiqui Foederis adtexuit. Sane intelligebant Episcopi et fideles primae Ecclesiae: eodem dictante Spiritu Dei, sicut de venturo Messia praedixisse Prophetas, ita de eiusdem adventu testificari Apostolos: eiusdem proinde divinae auctoritatis esse utrorumque Scripturas; eundemque ad Christum, Dei Unigenitum Filium, qui fecit utraque unum, referri. Quare tametsi certis quibusdam Ecclesiis, vel particulari cuipiam personae, Apostolorum literae hae vel illae dirigebantur; quia tamen in illis erant dogmata necessaria omnibus „pro consanguinitate doctrinae" — ut eleganti metaphora dixit Tertullianus, de praescript. haeret. n. 32. p. 22. — omnibus Ecclesiis communicabantur. Codici Sacro Veteris Foederis adiunctae, illud confecerunt Volumen, quod ab antiquis s. Patribus „Divinum" adpellari consuevisse, intelligimus e s. Joanne Chrysostomo, in cap. 1. Gen. hom. X, 8. IV, 81.; qui „τὰ θεῖα βιβλία" vocavit; item etiam ex Origene, Hom. XXVII. in Num. 1. ed. Lomm. X, 333., ut alios praetereamus testes subinde advocandos.

CANON S. LIBRORUM VETERIS TESTAMENTI.

§. 3. Fata S. Librorum V. T. a Moyse usque ad tempus Machabaeorum.

Juvat in summa historias Canonis Librorum Sacrorum V. T. nosse [1]. Cum a Judaeis in ipsa captivitate Babylonica constitutis, Literarum Sacrarum studia non plane intermissa sint [2]; multo magis credendum est, post reditum ex exilio ea in gente excitata auctaque fuisse. Quae vero traditio iudaica de congregata aliqua Synagoga Magna, cuius caput princepsque Esdras fuerit, narrat; horum cum in libris Esdrae et Nehemiae [3] nullum exstet vestigium: imo quae in iis [4] gesta narrantur contra-

[1]) Tripartitam ingredimur disputationem, primum enim historiis, quae referuntur in S. Scriptura, innixi efficere conabimur: Canonem Librorum V. T. non potuisse tempore Esdrae claudi. Deinde disquisitionem instituemus, quibus rationibus fulciatur Canon Judaeorum Graecorum. Denique facto ad ipsum decretum Concilii Tridentini transitu: Canonem Concilii Tridentini esse Canonem Ecclesiae Apostolicae, sive primaevae, propugnabimus. [2]) Cf. H. R. D. V. T. p. 474. s. 518. s. 568. s. [3]) I. et II. Esdrae iuxta Vulgatam. [4]) Esdrae I. cap. 9, et 10., nec non Nehemiae Vulg. II. Esdr. c. 8.

rium dicant: eiusmodi tribunal tunc non exstitisse, apertissime evincunt[1]. Propius ad nostrum institutum accedit, quod porro traditur: viros ‚Synagogae Magnae' de colligendis in unum Libris Sacris; seu ‚de concinnando Canone V. T.' meruisse[2]. Priusquam autem de Esdra dispersarum S. Scripturarum collectore sermonem instituamus; videndum, quomodo Libri Sacri ante Babylonicum exilium custoditi asservatique fuerint?[3] Frequentia Dei praecepta de ‚Lege' custodienda, et singulis septenniis coram populo recitanda, maxime probabile faciunt: tutum aliquem aptumque gravissimi argumenti Libris assignatum fuisse locum publicum, in quo semper manerent. Id est exstitisse sacram aliquam in quadam sanctuarii parte bibliothecam, sacerdotum ac Levitarum curae commissam; in qua primo Moysis scripta collocabantur, quibus alia deinceps accesserunt Hagiographa[4]. Cum eadem specie veri merito creditur: omni tempore fuisse viros religionis amantes imprimis Prophetas; qui quorumdam Librorum Sacrorum, praesertim Mosaicorum, possiderent exemplar in suos aliorumque usus descriptum, quin et alias fortassis Historias et Car-

---

[1]) Emendantur abs Esdra mores populi foedusque cum Deo restauratur, multique e primoribus populi, sacerdotibus atque Levitis, manus suae subscriptione, se id post hac observaturos promittunt; ast Synagogae Magnae nulla in his aut aliis eius generis negotiis, mentio. Multa Nehemias, praefectus gentis suae ab Artaxerxe constitutus cum auctoritate molitur atque perficit; aliquando etiam ad coetum populi sui provocat, sed Synagogae M. nuspiam meminit; quod qui facere potuisset, si synedrium aliquod tum iam extitisset? Cf. Joach. Langium, Historia ecclesiastica V. T. Halae 1718. p. 821. Spanhemium, Hist. eccles. Vet. Test. p. 422. Buddeum, H. E. V. T. II, 794. L. Herzfeld, Gesch. d. Volkes Israel von der Zerstörung des ersten Tempels. Braunschw. 1847. p. 256. [2]) V. J. Buxtorfi, Tiberiaden cap. X. ed. Basil. 1665. p. 88. Hottingeri, Thesaurum philolog. ed. tert. Tiguri 1696. p. 114. L. Herzfeld, Gesch. d. Volk. Israel von der Vollendung des zweiten Tempels. Leipz. 1863. I, 360. s. [4]) Quod in quaestione etiam nunc positum, et certo nunquam posse definiri, concedimus. Est enim res antiquissimi temporis, de qua silet S. Scriptura. Ex ipsius igitur rei indole, et ex maiori minorique vero similitudine, id quod quaerimus, diiudicandum erit. [4]) Hoc sumto optime intelliguntur loci quidam, quales sunt: Deut. 17, 18. 31, 9. Ib. v. 26. iussit Moyses: „tollite ergo librum istum et ponite eum in latere arcae foederis Domini Dei vestri." Josue 24, 26. I. Reg. 10, 25. Atque ex ista adeo sacra bibliotheca depromendus erat liber Legis, septimo quovis anno in festo tabernaculorum populo congregato publice praelegendus. Coll. Deut. 31, 10—13.

mina Sacra. Cum Judaei interitu reipublicae suae gravissime afflicti, toto animo ad religionem ante hac levius habitam converterentur: Librorum quoque Sacrorum maxima exstitit cura et aestimatio; nec tamen de vulgo homines prisca Scripta Sacra aliaque, quae deinceps accedebant, per exilii tempus integra asservasse censendi sunt. Enimvero S. Literarum conservatio tanti fuit momenti, ut vulgi arbitrio permissa nullo modo credi possit. Certe aderant tunc Prophetae Ezechiel et Daniel, qui haec Scripta et diligentissime ipsi custodirent, et praecipuis quibusdam viris Theocratiae post hac custodienda comitterent. Et sane Deus, qui tempore exilii [1] saepe Religionis de causa modo interveniebat extraordinario, videtur quocunque tandem modo effecisse, ut integra Divina Volumina servarentur.

Collectionem vero illam S. Librorum Veteris Foederis nec Esdram ,nec Synagogam Magnam absolvisse; plura testantur loca Codicis Divini. Et quidem opinioni Canonem S. Scripturae ab Esdra Synagogaque Magna absolutum fuisse, repugnat praeter ea, quae a. de libro Estherae et eius dupplici recensione notavimus [2]; b. narratio libri primi Paralipomenon, qua Zorobabelis genealogia ad saeculum usque quintum, in duas post Nehemiam generationes, producitur [3]. Huc spectat c. alterum quod reperitur a Nehemia consignatum testimonium, cuius fide Levitarum primores ad saeculum usque quartum ante Christi Natales recensentur [4]. Probant haec testi-

---

1) Ut vel ex ipso Danielis libro constat. 2) H. R. D. V. T. p. 510. 3) Collato enim I. Par. 3, 19—24. et I. Esdr. 8, 2.: Hattus, qui I. Par. 3, 22. Semejae filius et Naariae frater dicitur, e stirpe Davidis oriundus una cum Esdra in patriam remigravit. Naariae commemorantur v. 23. filii tres; Elioenai primogeniti vero v. 24. septem. Cf. Calmeti, Comm lit. a. h. l. IV. 531. Bertheau, die Bücher der Chronik. p. 35. 4) Legimus enim II. Esdr. 12, 10. 11. „Josue autem genuit Joacim, et Joacim genuit Eliasib, et Eliasib genuit Jojada, et Jojada genuit Jonathan et Jonathan genuit Jeddoa.“ E quibus Eliasibum aequalem fuisse Nehemiae coll. II. Esdr. 3, 1. 20. liquet; sed Jeddoam sacerdotem summum fuisse tempore Alexandri Magni, e Josephi, Antiq. XI. 7, 2. 578. ib. 8, 4. p. 580. apparet. Cf. Bertheau, l. c. prol. p. XLVI. Locos hos serius, aliena manu accessisse, sane cum causae idoneae non adsint, cur ita opinaremur sine ullo argumento Ackermann, Int. p. 196. 205. et B. Welte, apud Herbst. h. kr. Einl. I, 49. dixerunt. Hoc sane nemo facere attentasset, Canone V. T. iam publica tanti viri vel plane collegii auctoritate concluso. „Canonem s. Esrae aetate nondum absolutum fuisse, receptio librorum Chronicorum,

monia diligentiam quidem summam s. Scriptorum in retexenda genealogia Davidis; sed et auctorem L. L. Paralipomenon et secundi Esdrae alienum esse omnino ab aetate Esdrae et Nehemiae: cum genealogiae istae in tempus incidant, quo regnum Persarum in interitum vergere sensim iam inchoabat; neque Esdras et Nehemias superstites eo aevo cogitari possint. Quod traditioni huic Judaeorum [1] veri subest, eo redit: Esdram, scribam velocem in Lege Dei, cuius notus est ardor in collapsa civitate instauranda, operam impendisse, ut collatis optimis quibuscunque exemplaribus, Volumen ,Legis' — quia eo praecipue ad religionem opus erat — quam emendatissime in Templo secundo reponeretur [2]. Atque d. huic deinceps Volumini dirigente Spiritu Divino et prophetico a Nehemia alii Libri Sacri adiungebantur. Testatur hoc scriptor libri secundi Machabaeorum his verbis [3]: ,καταβαλλόμενος βιβλιοθήκην ἐπισυνήγαγε τὰ περὶ τῶν βασιλέων; — de regibus Juda et Israel i. e. IV Libros Regum τῶν LXX. et Vulgatae, adde librum Ruth, praeludium historiae Davidicae — καὶ προφητῶν; — tam illos qui vaticinia continent, quam alios a Prophetis scriptos — καὶ τὰ τοῦ Δαυιδ — vatumque aliorum usque ad sua tempora —; et sine dubio etiam libros Salomonis, Jobi, qui ad eandem classem pertinerent sacrarum poeseon [4]. Initia haec erant collectionis post exilium. Servaban-

---

quorum historia post exilium usque ad septimam gentis Davidicae generationem descendit luculenter probat." Sic fatetur vir acath. J. A. G. Hoffmann, Introd. in libr. Danielis Poesnec. 1832. p. 17. Concinnunt: C. Fr. Keil, Lehrb. d. hist. kr. Einl. Franckf. 1859. ed. II. p. 480. Fr. H. Reusch, Lehrb. d. Einl. in d. A. T. Freib. 1864. ed. II. p. 154.

1) De qua Josephus penitus tacet. 2) V. H. R. D. V. T. p. 519. s. 3) II. Mach. 2, 13. 4) De Pentateucho et eius continuatione de libris Josuae et Judicum, in bibliotheca Nehemiae nulla fit mentio; quod eorum collectionem iam Jeremias II. Mach. 2, 2. atque Esdras curaverit. Ex his sequitur Esdram minime esse omnium Librorum V. F. collectorem editoremque. Certe auctor saepe laudatus alterius libri Machabaeorum rem non reticuisset; si eius tempore celebrata fuisset fama de Esdra s. Scriptorum in unum collectore. Contra Hengstenbergium, qui Beiträge I, 24. s. hoc antiquissimum documentum de Canone V. F. impugnavit, disputavit F. C. Movers, de utriusque rec. Vatic. Jerem. ind. Hamb. 1837. p. 49. coll. Bonner Zeitsch. 1834. X, 141. s. C. Bertheau vir acath., de secundo Libro Maccabaeorum diss. Gott. 1829. p. 22. scribit: „non habemus, quod iure huic narrationi opponamus." V. e. C. L. W. Grimm, das II. Buch der Macc. p. 5. 58.

tur Divina Volumina in hac bibliotheca usque ad persecutionem Antiochi contra Judaeos; tunc capto et polluto Templo, Libri Sacri qui ibi reperiebantur, aboliti sunt. Sed et saevitum insuper dirissime in eos, apud quos Divinorum Librorum exemplaria inveniebantur; ipsa vero volumina in cineres passim redacta. Nihilominus Machabaei Sacros Libros incolumes conservarunt. Sane e. Judas Machabaeus in summa angustia temporum, urgente bello non obstante decreto regis Syriae[1], occupatus restauratione templi ,ea — volumina — quae deciderant per bellum, congregavit omnia'; de quibus nominatim subiungunt Judaei palaestini, si Judaei aegyptiaci eas desiderant, mittant, qui illis perferant[2]. Quae omnia verosimilius evincunt: non uno tempore Canonem S. S. V. T. collectum, et Machabaeorum aetate demum finitum esse.

§. 4. Canon Judaeorum Graecorum.

Examini subiicienda est quaestio: num duo fuerint apud Hebraeos Canones Sacrarum Scripturarum? Judaeorum, qui Palaestinam inhabitarunt, sive Canon palaestinus omnibus numeris partibusque saeculo ante Christum quinto absolutus: atque alter recentior, quem Alexandrinum vocant, Graecorum sive Hellenistarum, secundo ante Christum saeculo clausus; qui praeter eos, quos prior canon continebat, libros insuper alios amplexus sit[3].

---

1) I. Mach. 1, 59. 2) II. Mach. 2, 15. 3) De hac collectione — qua admissa doctrina Veterum everteretur, qui cum criteria plura proponerent ad distinguendos Libros Sacros, nuspiam hac duplicis collectionis discrimandi ratione usi sunt — iam J. N. Schaefer, Institutiones Scripturisticae. Mog. 1790. I, 65. scripsit: „res omnino incerta est, nullum enim authenticum duplicis huius Canonis exstat testimonium; et ipsi Judaei historici Josephus et Philo, quem ultimum siquidem ipse Hellenista fuit, Aegyptiorum Canon latere non potuit, de hac Canonis diversitate altum silent." Noster vero F. Ackermann, Intr. in L. S. V. F. Vienn. 1825. p. 36. monuit „qui arbitrantur saeculo secundo aut primo ante Christum a Judaeis canonem alterum instructum fuisse, nullo freti sunt scriptoris fide digni testimonio." Quaerenti rationes huius sententiae ad Canonem palaestinum evincendum producunt, quemdam locum Josephi Flavii, quem peculiari disquisitione p. 17. s. illustravimus; item testimonia S. P. et S. E.; saeculi secundi Melitónis Sardensis, epistola ad Onesimum apud Eusebium, H. E. IV, 26.

Canon Judaeorum Palaestinensium est itidem Canon Judaeorum Graecorum; atque Canonis palaestinensis conditio ex ea, quam apud Alexandrinos deprehendimus, metienda erit[1]. Graeci enim sive Alexandrini Judaei, earundem doctrinarum et institutionum vinculo cum Palaestinensibus coniuncti, sacrorum communionem continuo ita sustentabant, ut sententias institutionesque ad res divinas spectantes semper ab illis reciperent; in rebus vero dubiis sacerdotes Hierosolymitanos consulerent[2]. At vero eosdem homines, qui in ritibus religiosis observandis adeo tenaces se semper praebuere, Canonem S. Librorum in Palaestina receptum immutare ausos fuisse, quis quaeso crediderit? Quare omnino concludendum est: eandem Librorum Sacrorum conditionem, quam apud Judaeos Graecos i. e. Alexandrinos reperimus, hoc tempore apud Palaestinenses quoque fuisse: siquidem Judaei, qui inde ab exilio Babylonico in Aegypto consederant, non solum Libros antiquiores, sed etiam quosdam recentiores; et quidem auctoritate Judaeorum

---

p. 284.; saeculi tertii Origenis, in exposit. Ps. I. ed. Lomm. XI, 377. — quem locum ad verbum repetiit Eusebius, H. E. VI, 25. p. 432. —; demum saeculi quarti S. Hieronymi, Prologum galeatum; S. Epiphanii, de ponder. et mens. §. 3. 4. p. 161. 2. §. 23. 180. 1.; Talmud Babylonicum, Tr. Baba-bathra fol. 14. in Wolf, Biblioth. hebr. t. II, 3. Quae omnia monimenta de recentiorum Judaeorum Canone testari, infra liquebit. Quod autem ad Talmudistas attinet, quia traditionibus suis multas recentiorum doctorum inventiunculas immiscuerunt; ad confirmandum Vetus Testamentum eiusque formam antiquissimam eruendam non esse adeundos, docet ex Acatholicis C. F. Smidius, Historia antiqua et vindicatis Canonis sacri Veteris Novique Testamenti libris II. comprehensa. Lipsiae 1725. p. 119. s. Judaeorum recentiorum catalogus origines suas debet tempori, ubi Synagoga reiecta, testimonium veritatis esse non poterat. Cf. J. G. Herbst, allgemeine Einleitung. p. 45. J. B. Malou, das Bibellesen in der Volkssprache beurtheilt nach der h. Schrift, der Tradition und der gesunden Vernunft üb. v. H. Stoeveken. Schaffhausen 1849. II. p. 23. 31.

1) Sententiae istius argumenta primus erudite exposuit Claudius Frees Hornemann, l. i. c.; amplius exornavit Fr. C. Movers, comm. crit. Loci quidam Historiae Canonis Veteris Testamenti illustrati. Vratisl. 1842. p. 21. s. Adversus Moversii sententiam disputat Welte, Bemerkungen ü. d. Entstehung des alttest. Canons, in ann. Tüb. Quartalschr. 1855. p. 76. s. 2) Omne igitur animi ingeniique pabulum, quod ad sacra et religionem pertinet, e terra patria petierunt; accedunt itinera ab iis, ut Hierosolymis probitati suae satisfacerent, quotannis facta. V. C. F. Hornemann, observationes ad illustrationem doctrinae de Canone V. T. ex Philone. Havniae 1775., repet. in spec. sec. Exercitat. crit. in versionem LXX. interpret. ex Philone. Havn. 1776. p. 9. s.

Palaestinensium commoniti, in numerum Sacrorum Scriptorum reposuerint: id quod sequentia conficiunt rerum momenta a. Auctor Ecclesiastici Jesus Sirach praeclara et sancta doctrinae suae rudimenta, hebraeo sermone, Hierosolymis exaravit; postquam autem scriptum suum finiit, sollicitus curavit, ut in aegyptiacas regiones — in quibus copiosi Judaei habitabant [1] — deferretur. Procedente tempore Siracidae nepos ex Judaea illuc profectus, ibique Graecorum linguam a fratribus suis aegyptiis edoctus; vertit Librum ex hebraeo in graecum, ad gentis suae ut ait usum. Unde unitas et concordia Judaeorum aegyptiorum cum iis, qui in Judaea degebant, in recipiendis Hagiographis apparet. b. In epistola alteri Machabaeorum libro praemissa, Judaei palaestinenses populares suos in Aegypto commorantes hortantur, ut Libros a Juda Machabaeo recollectos ad se perferendos curent [2]. Quod hac epistola de pluribus libris narratur, de uno libro, sive eius parte refertur: c. in appendice graeca ad caput decimum libri Estherae, qua sequens de epistola textui graeco adiecta [3], testimonium habetur: Dositheum quendam, qui se Levitam et sacerdotem professus fuit, filiumque eius Ptolemaeum, quarto Ptolemaei et Cleopatrae anno, partes libri [4] Hierosolymis in Aegyptum retulisse; eosque testatos esse Lysimachum Ptolemaei filium, qui Hierosolymis habitaret, e graeco sermone illas interpretatum fuisse [5]. Videmus duos testes ad veritatem rei comprobandam Lege Mosaica praescriptos adhiberi, qui de origine et versione testimonium perhibeant [6]. d. Licet

---

[1]) V. H. R. D. V. T. p. 540. [2]) II. Mach. 2, 15. J. E. Fullonius, comm. perp. ad h. l. p. 74. dicit verba haec a nobis supra iam exposita, in specie spectare ad commendationem libri secundi Machabaeorum; quem una cum epistola ultro missum existimat, velut in praegustum et antecessum aliorum, quibus fratres aegyptiaci careant. [3]) Quae epistola in praesenti recensione masorethica libri Estherae desideratur. V. H. R. D. V. T. p. 507. s. [4]) In editione hebraica quam nunc tenemus praetermissas. [5]) „Ἔτους τετάρτου βασιλεύοντας Πτολεμαίου — Evergetis coll. Hist. Rev. Div. Vet. Test. p. 540. — καὶ Κλεοπάτρας εἰσήνεγκε Δοσίθεος, ὅς ἔφη εἶναι ἱερεὺς καὶ λευίτης, καὶ Πτολεμαῖος ὁ υἱὸς αὐτοῦ, τὴν προκειμένην ἐπιστολὴν τῶν φρουραὶ, ἣν ἔφασαν εἶναι, καὶ ἑρμηνευκέναι Λυσίμαχον Πτολεμαίου, τὸν ἐν Ἱερουσαλὴμ.“ Liber Estherae gr. ed. O. F. Fritzsche Turici. 1849. II, 44. In Vulgata legitur idem comma cap. 11. v. 1. [6]) Quod quam magni faciendum sit, auctor eo innuit; quod a viris e stirpe sacerdotali oriundis, quippe quibus custodia et interpretatio Sacrarum Literarum demandata fuerit, proficiscatur. Cf. J. Langen, die deuterocanonischen Stücke des Buches Esther, eine bibl. krit. Abhandl. Freib. 1862. p. 22.

versio Alexandrina maiorem librorum copiam prae originali Hebraeo — videlicet L. L. Tobiae, Judith, partes Estherae, Machabaeorum; orationem Azariae, hymnum trium puerorum, historias Susannae, Beli et Draconis, epistolam Jeremiae, Baruchum; Sapientiae atque Ecclesiastici volumina — contineat; tamen quemdam horum in Aegypto editum esse, certo probari nequit. Enimvero Libri isti Sacri fere omnes in Palaestina, sermone hebraeo editi sunt[1]. Hic primitivae Synagogae sensus porro e. patet e catalogo S. Scripturarum, quem exhibet Versio antiquissima graeca LXX. interpretum. In hac interpretatione, quae nunc in Canone Judaeorum desunt scripta, partim libris integris, partim quorumdam supplementis constant; quorum haec neque titulis, neque alia ratione tanquam recentiora glossemata significantur, sed arctissime cum Textu Sacro coniunguntur. Unde recte colligitur, ea reliquo Codici Divino per omnia aequiparata fuisse. Quod vero ad integros Libros attinet, non tamquam appendix Libris Canonicis adiecti, sed in eorundem numerum seriemque recepti, atque suis in locis[2] inserti fuere: ut sic externo quoque discrimine neutiquam facto; internam discrepantiam nullam statutam fuisse certissime inferri possit. Denique f. si nulli praeter hos, qui nunc hebraeo continentur sermone Libri Veteris Testamenti superessent; tunc agrum Literarum Divinarum, tot saeculorum lapsu, nullos fructus protulisse iure miraturi essemus?[3] Ex his

---

1) Si vero Liber Sapientiae Salomonis, qui dicitur, et Machabaeorum alter sermone graeco primitus iam conscripti sint; inde non sequitur, in Aegypto editos esse. Nam Judaeos Hierosolymis degentes in Libris Sacris graece exarandis versari potuisse; collata subscriptione libri Esther graecae editionis, non est quod dubitemus. Cum pedetentim tabesceret lingua hebraica, atque in Orientem irrupit Alexander M., cum ipso eloquium graecum ad Palaestinam quoque pervenit, et inter Hebraeos quoque, Terram Sacram incolentes vulgatum erat. V. H. V. T. p. 591. 2) Ad quae habito respectu argumenti spectarunt. 3) Qui factum esset: ut Hebraei, quibus antiquitus Sacrorum Scriptorum monimenta nunquam defuere, iis per longum quinque saeculorum intervallum nulla inspirata vox audita sit? Nullane Deo populi sui cura fuit, ex quo Malachias ultimus Prophetarum, vatum clausit agmen usque ad Joannem Christi praecursorem? Namque, si quod a nemine non conceditur, divina Providentia Israelitas Mosaica Lege ductos, sensim ad limina Regni Divini provehi voluit; quo iure Acatholici suo sane periculo divini spiritus vim prohibere audent mentibus Hagiographorum? Optime

igitur omnibus [1] summa veri specie sumitur: nullam circa aetatem Christi et Apostolorum fuisse differentiam inter Canonem Judaeorum Hebraicorum atque Graecorum.

§. 5. Josephi Flavii locus adv. Apion. I, 8. expenditur.

Multae cum sint res, quibus e scriptis Josephi Flavii lux affundi queat; prae ceteris hoc in loco: Testimonium Josephi Flavii de Canone Librorum Divinorum Veteris Testamenti, quod legitur libro primo contra Apionem. c. 8. ed. Havercampii II, 441. illustrare eo potius nobis visum est; quo plura hac nostra quoque aetate inter scriptores super sensu et gravitate eiusdem reperiantur certamina. Quam in rem ipsa Flavii verba subiicimus:

„Οὐ γὰρ μυριάδες
βιβλίων εἰσὶ παῤ ἡμῖν,
ἀσυμφώνων καὶ μαχομένων·
δύο δὲ μόνα πρὸς τοῖς εἴκοσι βιβλία,
τοῦ παντὸς ἔχοντα χρόνου τὴν ἀναγραφὴν,
τὰ δικαίως θεῖα πεπιστευμένα.
Καὶ τούτων πέντε μέν ἐστι τὰ Μωϋσέως,
ἃ τούς τε νόμους περιέχει
καὶ τὴν τῆς ἀνθρωπογονίας παράδοσιν,
μέχρι τῆς αὐτοῦ τελευτῆς·
οὗτος ὁ χρόνος ἀπολείπει
τρισχιλίων ὀλίγον ἐτῶν.

„Itaque apud nos nequaquam innumerabilis est librorum multitudo,
dissentientium atque inter se pugnantium,
sed duo duntaxat et viginti libri,
totius praeteriti temporis historiam complectentes,
qui merito creduntur divini.
Ex his quinque quidem sunt Moysis,
qui et leges continent,
et seriem rerum gestarum a conditu generis humani
usque ad ipsius interitum.
Atque hoc spatium temporis
tria fere annorum millia comprehendit.

---

sane Libris istis Revelationi consultum esse contendimus, quorum ope multa, quemadmodum vidimus in Novo Testamento, intellectu alioquin difficiliora explanantur.

[1]) Donec ab adversariis probatum fuerit contrarium. Cum sic demonstratum sit, testimonia de Canone Palaestinensi ab Alexandrino, quem Septuaginta interpretum versio exhibet diverso, id quod eius patroni; C. Witasse, de locis theologicis. Vindob. 1763. p. 128. J. S. Semlerus, Abhandlung von freyer Untersuchung des Kanons. Halle. 1771. I, 29. s. — Semleri imbecillia argumenta mox confutavit Walch, Gött. Gel. Anz. t. II. 97. St. 1771. p. 825. s. — Th. Holzclau, Institut. Scripturist. Wirceb. 1775. p. 87. s. Tib. Sartori, Hermeneutica S. U. T. Aug. Vindel. 1783. p. 33. Fl. Dalham, de Canone Dogmat. Chr. Vindob. 1784. I, 62. s. H. Corrodi, Versuch einer Beleuchtung der Gesch. des jüd. u. christ. Kanons. Halle 1792. II. p. 17. s. Bertholdt, h. k. Einleit. in die Schrift. d. A. u. N. T. Erlangen 1812. I. p. 89—99. Jahn, Einl. I, 133. s. aliique efficere volunt, non praestare. Cf. Malou, l. c. I, 31. s. 51. s. atque Oehler, in Herzogii, Realencyclop. VI, 254. s.

Ἀπὸ δὲ τῆς Μωϋσέως τελευτῆς
μέχρι τῆς Ἀρταξέρξου τοῦ μετὰ Ξέρξην
Περσῶν βασιλέως ἀρχῆς,
οἱ μετὰ Μωϋσῆν προφῆται
τὰ κατ' αὐτοὺς πραχθέντα
συνέγραψαν ἐν τρισὶ καὶ δέκα βιβλίοις·
αἱ δὲ λοιπαὶ τέσσαρες ὕμνους εἰς τὸν θεὸν
καὶ τοῖς ἀνθρώποις ὑποθήκας
τοῦ βίου περιέχουσιν.
Ἀπὸ δὲ Ἀρταξέρξου
μέχρι τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου
γέγραπται μὲν ἕκαστα·
πίστεως δὲ οὐχ ὁμοίας
ἠξίωται τοῖς πρὸ αὐτῶν,
διὰ τὸ μὴ γενέσθαι τὴν τῶν προφητῶν
ἀκριβῆ διαδοχήν."

A Moysis autem interitu
ad imperium usque Artaxerxis, qui post Xerxem
regnavit apud Persas,
prophetae qui Moysi successere
res sua aetate gestas
tredecim libris complexi sunt:
quatuor vero reliqui hymnos in Dei laudem;
et praecepta vitae hominum
exhibent utilissima.
Caeterum ab imperio Artaxerxis
ad nostram usque memoriam
sunt quidem singula literis mandata;
sed nequaquam tantam fidem et auctoritatem
meruerunt, quantam superiores ii libri,
propterea quod minus explorata fuit
successio prophetarum."

Hoc in recensu, ut cuilibet patet, non effertur cuiusquam Libri Sacri V. T. nomen; attamen ex eiusdem Josephi Antiquitatum volumine satis erui potest, Flavium scripta V. T. in duobus et viginti Libris numerasse: Quinquernionem Moysis, Josue, Judices et Ruth, volumina Regum, Paralipomenon, Esdram, Nehemiam, Estheram; Isaiam, Jeremiam cum Threnis, Ezechielem, Danielem atque duodecim minores Prophetas; Psalmos, Proverbia, Ecclesiasten et Canticum Canticorum. Tantum vero abest, ut haec relatio Josephi Flavii demonstret: iam Artaxerxis tempore Canonem V. T. clausum esse; ut potius illi argumentationi nihil aliud subsit, nisi vulgaris Pharisaeorum, quorum sectae adhaesit Josephus, opinio nullis rationibus confirmata. Ex illa enim periocha iure colligitur a. quod numerus ille XXII. Librorum Sacrorum, quem elegit Josephus, ut cum numero literarum alphabeti hebraici conspiraret, omnes libros Veteris Foederis hebraice scriptos complectatur; quos veluti Canonicos et Divinos habuit. Sed et b. qualiscumque demum verborum Flavii significatio et auctoritas concedatur, aliorum etiam S. Librorum V. T. existentiam, praeter illos XXII., quos supra numeravit, demonstrant. Enimvero suis Josephus testatur verbis, quod alibi quoque firmat, Hebraeos ab imperio Artaxerxis, et ultra, sua gesta literis tradidisse et posteritati transmisisse. Adiecit, attamen c. quare e sua mente libri post Artaxerxem scripti tali fide non gaudeant, quali gaudent ante Artaxerxis aevum exarati: quoniam nimirum „accurata successio Prophetarum" desiisset. Aperte de „collectione" Librorum Sacrorum, sive Canone, nulla mentio fit; solummodo fides par illis scriptis, quae postea fuerunt, praeripitur. Contextus loci nostri fere hic est: antiquitas gentis judaicae ab adversariis in dubium vocabatur, eiusque scriptis igitur non habebatur fides. Hoc immerito factum esse perhibet Josephus. Negat causam adesse, quare his libris gentiles diffiderent; talem contra revera exstare affirmat, quod attinet ad scripta Graecorum, quae neminem hac de re certiorem facere poterant. Horum enim aetas serior est, cum Homerus Moyse longe recentior, iis scriptor sit omnium anti-

quissimus; et pugna ingens inter ipsos historiarum scriptores reperiatur; quia res gestae publice non conscribebantur, singuli vero scriptores veritati non studebant. Longe aliter res apud Judaeos erat comparata, apud quos a prisco inde tempore omnia fide digna conscribebantur a Prophetis, sive ab ordine virorum spiritu divino praeditorum. Nullum inter hos reperitur dissidium, nulla pugna, omnia concinnant; nam hi ordine continuo se excipiunt, et subsequens confirmat, quod praecedens scripserat. Hoc modo cum argumentatur Josephus, procul dubio attendit ad Prophetas praesertim priores, qui ex eius mente ab initio mundi incipientes, ordine non interrupto, pertingunt usque ad Artaxerxem. Quisque iam videt d. primo quam longe huiusmodi ratiocinatio, ut ita dicam „subiectiva", absit a re testibus idoneis comprobata. Omnes Scriptores Veteris Testamenti ante Artaxerxem, sive historias, sive aliud quid scripserint, e Josephi sententia Prophetae erant; historiae ab iis enarratae recta via usque ad Artaxerxem pertendunt; ergo accurata obtinuit iuxta Flavium „successio Prophetarum." Sed in terminis huius syllogismi maior et conclusio claudicat. Enimvero si historiae Veteris Foederis diligenter legantur, ordinem continuum Prophetarum negant, neque etiam ab ullo Judaeorum serioris aetatis ille memoratur. Accedit e. si subsequens quisque de antecessoris sui auctoritate testimonium edere debuisset, ut Josephus insinuat, quomodo Hebraei de ultimi prophetae auctoritate divina certiores fieri potuissent? Eorum igitur ratiocinia, qui ex hoc loco argumenta petiere pro duplici collectione, nullius esse ponderis ultro sequitur. Neque f. probari potest argumentatio Josephi, quae S. Bibliorum divinitatem oriri facit ex hominum cura et diligentia, qui sedulo rebus, quae ob eorum oculos acciderant, describendis vacarunt: non autem e coelesti inspiratione Deique providentia derivat. Et sane Spiritus S. ut sibi placet ad creaturas loquitur, eas suis in actibus dirigit, suis cogitationibus praesto adstat; ac diversis temporibus varioque sermone homines ad scribendum movet. Quicunque perpenderit rationem, qua divina Revelatio in homines agat, et Dei Spiritus eorum menti instet; iudicabit non esse necessariam Prophetarum continuam seriem, qua unus alteri ordinatim succedat, ad Divinum rebus, quae ab auctore inspirato priore enarrantur, conferendum testimonium. Si g. strictim Josephi sententiam diiudicare velimus, sibi ipsi contradicere invenitur: cum historiis suis additiones Estherae inseruerit Antiq. XI, 6. I, 566—577., sicut in LXX. habentur; Machabaeorum vero res Antiq. l. XII. p. i. et XIII. c. 1—8, 1. narravit. I, 583—657. h. Cum totis viribus Josephus Flavius contra Apionem gentis suae gestorum veritatem demonstrare conetur, docens Hebraeos prae Graecis fideles fuisse in actis suis describendis ac servandis; quomodo potuisset Josephus additionibus Estherae et libris Machabaeorum fidem tribuere? si istae partes Codicis S. V. F. extra Canonem Hebraicum continerentur; utpote quorum scriptores posteriores, multo ab Artaxerxis tempore floruere. Proinde actu probat parem eorum, quae his continentur libris fidem cum ceteris. Sed et i. Nehemias atque Scripturae Chronicorum auferendae essent e numero Canonicarum Scripturarum, quorum auctores post Artaxerxem vixisse alibi iam demonstravimus. V. H. R. D. V. T. p. 516. s. Comment de S. S. p. 11. Ubi Josephus concessit, has Scripturas Divinas esse, quod e suis dictis sequitur, neque ipse negat; nescitur, quid inter has differentiae subintroire possit. Videndi omnino hac de re Jos. Khell de Khellburg S. J. — coll. J. N. Stoeger S. J., Scriptores

Provinciae Austriacae Soc. Jesu. Vienn. 1856. p. 182. — Auctoritas Utriusque Libri Machab. canon. hist. adserta. Viennae. 1749. p. 48. s. et A. Vincenzi, Sessio quarta Concilii Trid. vind. Rom. 1844. II, 8. s.; quorum argumenta, nostris paulisper aucta, his produximus. Denique vero k. si vel tota illa argumentatio Josephi valeret, minime tamen sententiam Hebraeorum sibi coaevorum referret. Etenim notissima res est; Josephum, quemadmodum in sua vita narrat n. 2. II, 2. sectae Pharisaeorum et placitis addictum fuisse. V. H. Paret, ü. d. Pharisäismus des Josephus, in ann. Stud. u. Krit. 1856. p. 809. s. J. Langen, der th. Standp. d. Flavius, in ann. Tüb. Quartalschr. 1865. p. 1. s. Jam vero Pharisaei, qui in accurata legum patriarum scientia et custodia inter alios videbantur excellere, hoc quoque inter Sacras Scripturas discrimen commenti sunt. Non ergo totius et universi populi Hebraeorum sui temporis refert doctrinam; sed tantum suae factionis. Haec autem tanti facienda est, quanti Samaritanorum et Sadducaeorum, quos aeque aliter a vera doctrina novimus de Scripturis sensisse, de eadem re sententiae fiunt. V. G. Güldenapfel, Josephi de Sadduc. Can. sent. Jen. 1804. Opinio Josephi, a secta quae eam genuit non degener, ex affectata reverentia erga Scripta Veteris Foederis proficiscebatur. Uti in pluribus rebus ad sacra pertinentibus — e. c. in synagogis — sic etiam hic, ex antiquitate ea arripiebantur, quae origines Canonis nobilitare posse illis videbantur. Quomodocunque autem examinemus conditionem fidei et morum apud Hebraeos post exilium, illud modo satis constat; Judaeos post tempora Artaxerxis, quamvis debiles, instabiles et ad Legis transgressionem pronos; attamen varie Divina manu percussos ad priorem Legum et Religionis observantiam reversos esse, atque nullis novis criminibus prae maioribus suis se polluisse. Esto quam maxime ante Salvatoris adventum in varias orbis regiones spargerentur, fideles manserunt Religionis patrum suorum cultores. Unde teste ipso summo iudice Jesu Christo apud S. Matthaeum 11, 13.: „Prophetae et Lex usque ad Joannem prophetaverunt." Si igitur Israelitae, testibus fide dignis v. H. R. D. V. T. p. 586. s., constanti animo suorum patrum Religionem professi sunt, eundem spiritum, eandemque rationem etiam post Artaxerxis aetatem retinuerunt; — cum et in N. F. antequam Joannes B. publice munus obiret, Zacharias, Simeon et Anna spiritu sancto praediti fuisse legantur — unde cur privandi erant eo excelso munere, quo Maiores illorum ornati fuere, diligentium custodum S. Codicis Veteris Testamenti etiam post Artaxerxem?

§. 6. Testimonium Concilii Tridentini de Canone Veteris Testamenti e doctrina Christi et Apostolorum confirmatur.

Originem Canonis Catholicorum cum s. Tridentina Synodo[1] ad prima Ecclesiae Christi incunabula, atque adeo ad divinissimum Salvatorem eiusque Apostolos:

[1]) Sessione quarta. De Canonicis Scripturis.

tanquam primum Canonis fontem, nunquam interciso Traditionis filo, certum referimus[1]. Jam Historias Christi, Apostolorum Acta et Epistolas legentibus, nullus profecto occurrit syllabus Librorum Sacrorum Veteris Foederis; qui diserta auctoritate Christi et Apostolorum traditus fuisset[2]. Hoc non obstante tamen certum est, fideles primos a Christo et Apostolis Canonicorum Librorum Veteris Foederis notitiam accepisse. Etenim in ipso Codice divino Novi Testamenti inveniuntur illi Veteris Testamenti Libros in testimonium attulisse; modo auctoris vel Prophetae nomen, e quo verba divina enuntiavere, explicantes; modo solos locos V. T. repetentes, quin scriptorem vel librum recensuerint. His positis, nobis curae sit oportet quaerere: utrum Christus et Apostoli Scripturas V. F. advocantes, sententias quoque ex Libris, qui nunc in hebraico textu non habentur, noverint atque allegaverint ut inspiratas? Quicumque Biblia Novi Testamenti pervestigaverit, illi mox luce clarius apparebit ipsum Sanctissimum Salvatorem Libros, qui nunc in collectione Judaeorum desiderantur, sicuti Divinae auctoritatis agnovisse; etsi quot fuerint numero recensere, suisque nominibus laudare atque palam profiteri supervacaneum duxerit[3]. Libris iisdem auctoritatem Divinam

---

1) Etenim in hac quaestione, quae, a tempore quo Lutherus ab Ecclesia defecit, tam vexata est, ut ab altero non intelligatur quid sit id, quod dicat alter — uti etiam in aliis, si de doctrina Christi ambigitur —; redeundum est ad Apostolos et legitimos eorum successores, de quorum sententia circa „Canonem“ si constet, qui eorum discipulus esse vult, idem teneat, necesse est. Seu inquirendum est, quis fuerit Canon Ecclesiae primaevae? 2) Ex ore ipsorum nullum Scripturarum Sacrarum, quae ante eos exstabant, catalogum percipimus. 3) Exemplis rei suffragabimur: Ex Evangelio s. Matthaei 4, 4. coll. Sap. 16, 26.; 5, 28. Eccli. 42, 12.; 6, 7. Eccli. 7, 14.; 6, 14. Eccli. 28, 2.; 7, 12. Tob. 4, 16.; 11, 28. Eccli. 24, 19. 21.; 13, 43. Sap. 3, 7.; 18, 15. Eccli. 19, 13. Ev. 25, 34. Sap. 5, 16.; 25, 36. Eccli. 7, 35.; 27, 43. Sap. 2, 18. Ex Evangelio s. Lucae 6, 24. coll. Eccli. 34, 8.; 6, 35. Eccli. 29, 1.; 12, 19. Eccli. 11, 18. 19. et Sap. 2, 6.; 14, 8. Eccli. 3, 18. 20.; 14, 13. Tob. 4, 7.; 17, 3. Eccli. 40, 29. 30.; 17, 12. Sap. 10, 7.; 18, 1. Eccli. 7, 10.; 18, 7. Eccli. 32, 17. 18.; 22, 10. Sap. 3, 8. Ex Evangelio s. Joannis c. 3, 12. coll. Sap. 9, 16.; 5, 18. Sap. 2, 16.; 6, 31. Sap. 16, 20.; 6, 35. Eccli. 24, 29.; 8, 55. Sap. 2, 13.; 10, 28. Sap. 3, 9.; 14, 17. Sap. 1, 5.; 14, 21. Eccli. 2, 17.; 17, 3. Sap. 15, 3. et Eccli. 33, 5.; 19, 11. Sap. 16, 4. Haec exempla alia aliis certiora, ipso suo numero satis probant, Libros hos Christo et Apostolis neque ignotos, neque contemtos fuisse.

tribuerunt etiam Apostoli[1]. Unde sequentia corollaria e rei natura ultro consequuntur. α. Usque ad Salvatoris Nostri adventum Judaei Sacrarum Scripturarum Veteris Testamenti custodes fuerant[2]. Hebraei, qui Libros S. maximi faciebant et studiose in synagogis legebant, ad Christum conversi, non modo eos, qui nunc quoque lingua hebraica leguntur, sed et reliquos libros nostros Canonicos ad Ecclesiam secum detulerunt. Necesse autem est, id omnino factum volente et approbante Christo; a quo solo Libri Sacri testimonium accipere poterant infallibile. β. Apostoli qui post effusum Spiritum S. iuxta mandatum Christi, opus praedicationis evangelicae per universum mundum aggressi, omnes gentes fidem

---

1) Prae reliquis Apostolis copiosius iis utitur s. Paulus, nullum fere caput epistolarum Paulinarum existit, in quo e scriptis quaesitis loci retractati non deprehenderentur. Videantur ep. ad Rom. 1, 20. Sap. c. 13, 7.; 5, 12. Sap. 2, 24. Eccli. 25, 24.; 9, 21. Eccli. 33, 13.; 9, 20. 21. Sap. 11, 34. Sap. 9, 13.; 13, 1. Sap. 6, 1. Ep. I. Cor. 2, 13. Sap. 1, 13. II. Cor. 9, 7. Eccli. 35, 11. Gal. 3, 9. Eccli. 44, 20. Ephes. 6, 13. Sap. 5, 18—20. I. Tim. 6, 9. Eccli. 11, 10. Ep. ad Hebraeos 1, 3. Sap. 7, 25. 26.; 11 34. seq. coll. I. Mach. 2, 59. 60. II. Mach. 1, 56. 5, 27. 6, 19. et passim. A Paulinis ad Catholicas epistolas transeuntes, inprimis s. Jacobo ubique fere effata singulatim Librorum horum V. T. observabantur. Cf. 1, 2—4. Eccli. 2, 1—5. 1, 5. Sap. 8, 21. 9, 6. Eccli. 1, 1. 8. 41, 22.; 1, 6—8. Eccli. 5, 9.; 1, 12. Eccl. 1, 8. 2, 8. Sap. 5, 17.; 1, 13—15. Eccli. 15, 11—20.; 1, 17. Eccli. 39, 33. Sap. 1, 12. seq.; 1, 19. Eccli. 5, 11. seq. Sap. 1, 11.; 2, 13. Eccli. 28, 5. Tob. 4, 9.; 3, 6. 8. Eccli. 28, 9. seq. Sap. 1, 11.; 3, 9. Eccli. 17, 3. Sap. 2, 23.; 4, 6. Eccli. 3, 18.; 5, 3. Eccli. 29, 10.: 5, 4. 6. Eccli. 31, 21. seq. Sap. 2, 20.; 5, 7. Eccli. 6, 19. V. e. I. Petri. 5, 4. Sap. 6, 18.; 5, 7. Sap. 12, 13. Act. 1, 7. Sap. 8, 8. Act. 17, 27. Sap. 13, 6. Act. 17, 29. Sap. 13, 10. et alia. Plura compilarunt: G. J. Henke, de usu librorum apoc. V. T. in N. T. Halae 1714. J. C. Biel, in novo Thes. phil. 1—3. Hagae Comitum 1779. J. F. Schleussner, spicilegium post Bielium. 1, 2. Lips. 1784—6. B. Bendtsen, specimen exercitationum criticarum in V. T. libros apoc. Gött. 1789. J. G. Jenichen, de petenda, quas libri N. T. continent e libris V. T. ap. illustratione. Witt. 1787. C. F. Kuinoel, observationes ad Novum Testamentum ex libr. apoc. V. T. Lipsiae 1794. Eichhorn, Einl. in die Apocr. Gött. 1795. p. 75—202. seq. D. Tobenz, Institution. S. Scripturae. Viennae. 1816. p. 116—325. Hildebrand, Repertorium. I. Meiss. 1825. 2. p. 5, 17. C. G. G. Theile, Comment. in ep. Jacobi. Lips. 1833. p. 46. 47. prol. A. Vincenzi, Sessio quarta Con. Trid. vindicata. Romae 1842. I, 16. s. Stier, die Apokryphen Braunschweig. 1853. p. 18. s. collata eiusdem disquisitione in ephemeridibus E. W. Hengstenberg, Evangelische Kirchenzeitung. 1828. n. 59. 60. p. 465. s. 2) Utique teste Apostolo ad Hebr. 7, 14. e genere Judae Salvator noster natus erat; Hebraei erant Apostoli.

Jesu docebant; praeter miracula, Religionis Christianae veritatem ex Antiqui Foederis oraculis explicabant. Proinde iidem una cum Evangelio populos Scripturas Veteris Testamenti docuere. Sed et in manus Christianorum ethnicorum Libros Sacros V. F. tradidere; eorundem Volumine quocumque iverant, praedicarunt Divinitatem; illa secum per Asiam scilicet Africam atque Europam ferebant. Summa res erat Apostolis, cura maxima non simpliciter has S. Scripturas gentibus, qui eas ignorabant tradere; sed et quomodo se haberent, quoad veritatem et Divinam auctoritatem exponere. Hisce positis si γ. Ecclesias, quas Apostoli fundarunt quaeque Apostolorum literas accipere meruerunt [1], interrogabimus: quosnam Libros S. a suis fundatoribus acceperint? et si in eisdem Scripta omnia Veteris Testamenti, quemadmodum in prisca Graeca Latinaque versione leguntur, invenire continget; tunc dicendum erit: Apostolos gentes docuisse has cunctas Scripturas omnino ceu Divinas recipiendas esse [2].

§. 7. Canon Tridentinus idem cum illo Ecclesiae primaevae e Traditione Universali demonstratur.

Synodus S. Florentina ac novissime S. Tridentina vere decrevit, se in asserendo S. Librorum V. T. Canone „Orthodoxorum Patrum exempla secutam.“ Nec alterius mentis Graecos schismaticos fuisse, oppido ex infra dictis liquet. Jam vero Ecclesiae Orientalis ac Occidentalis incorrupta constansque Traditio demonstrat: nullum Canonis Antiqui Testamenti esse Librum; de quo probari posset, quod illum Ecclesia e Catalogo Divinarum Scripturarum omiserit vel plane reiecerit.

A coenaculo Hierosolymis egressos Apostolos Spiritu sancto repletos; ante omnes d. Petrum inspiciamus Apostolorum principem, quoque se vertit sequamur. S. Petrum redemtionis Jesu Christi causa praedicandae metropolim

---

1) Inter quas maxime consideratu dignae sunt: Ecclesia Romana, Africana seu Carthaginensis, Alexandrina, Antiochena et Hierosolymitana.
2) Non omnia vero s. s. Patrum et Scriptorum Ecclesiasticorum loca pro singulis hisce S. Libris, circa quos Catholicos inter et Acatholicos intercedit controversia, adducemus, quae sane innumera forent; verum ea unice, in quibus Divinae Scripturae, prophetici sermonis, aut huic similibus vocabulis, titulisque usi; divinam iis adeo ac canonicam auctoritatem tribuunt; vel ubi ad auctoritatem dogmatum confirmandam iis utuntur. Age videamus!

orbis Romam saepius adivisse, testimoniis multis docuimus. V. H. R. D. N. T. p. 342. s. 452. s. Quid de Scripturis S. V. F. censuerit, prae omnibus discimus e s. Clemente, cuius quanta fuerit in ecclesia antiquissima auctoritas, divus Irenaeus dixit L. adv. haer. III. 3, 3. p. 431. Is in sua ad Corinthios epistola I, — de qua nihil adhuc dubii superest — saepius testimonia ex his controversis Scriptis petit. V. c. Sapientiae 2, 24. 11, 12. 12, 12. Pr. ep. III. XXVII. LV. p. 57. 91. 128. Judithae quoque et Estherae additamentorum meminit. Post Clementem Romanum in ecclesia occidentali in s. Irenaeum incidimus, discipulum s. Polycarpi et aliorum, qui cum Apostolis versati erant. Is in illis, qui nobis supersunt libris adversus haereses Sapientiam 6, 19. 20. IV, 38. 3. p. 702. Baruchum 4, 36, et c. 5. totum V. 35, 1. p. 814. Danielis add. 3, 24. s. IV. 20, 11. p. 631. V. 5. 2. p. 729. Divinae Scripturae nomine et auctoritate allegat. Latinae Bibliorum veterum versionis auctor haud apparet; neque aetas certa habetur, verum tamen si aequo iudicio coniicere velimus, credibile est saeculo secundo ad finem vergente illam esse ortam, — ut suo loco uberius demonstrabimus — in qua communi omnium eruditorum consensione leguntur: Sapientiae, Ecclesiastici, gemini Machabaeorum libri una cum prophetia Baruchi. Sub Severo 222—235. imperatore, christianae doctrinae zelo vigebat: Hippolytus Episcopus portus romani, e cuius genuinis scriptis colligitur, quos s. Bibliorum libros Canonicos habuerit. Ut divinam prorsus Scripturam citat Baruchum c. Noetum. 3, 36. ed. P. A. Lagarde p. 44. eiusdem 3, 36—38. ib. p. 47. Sapient. 2, 1. 12—16. demonst. ad Jud. p. 67. Siracidem 31, 27. ad Graecos p. 84. et. 1, 26. in Psalm. p. 192. Tobiam 3, 17. in Susannae p. 154. Cant. t. puer. 3, 34. Comm. in Dan. p. 186. Dan. 14. εἰς τὴν Σωσάνναν. p. 145. L. L. Machabaeorum laudat de Antechristo II. 9, 9. p. 25. ib. I. 1, 41. p. 30. τῆς τοῦ Δανιὴλ. I. 2, 33—38. p. 163. ib. I. 1, 9. p. 178.

Insigni ratione hoc idem praestitit s. Hieronymus; de cuius sententia plura dicenda erunt. Enimvero qui nobis adversantur, quasi pro se stantibus utuntur s. Hieronymi verbis. Producimus hic locos s. Patris, quibus Divinam controversis Libris auctoritatem tribuit; inferius deinde ostendemus: aut secum ipso s. Hieronymum, quod absit, aut contra nostros adversarios pugnare. Legamus igitur epistolam ad Salvinam ed. Vall. I, 504. de libri Judithae; et epist. ad Innocentium I. n. 9. p. 15. s. de historiae trium puerorum et Susannae auctoritate. Estherae additiones 14, 16. ut Divinae sumuntur epistola ad Demetriadem ib. 972.; eiusdem 14, 11. Comm. in Ezech. XXVI. V. 869. Tobiae 12, 7. testimonio utitur ut Divino, Comm. in Ecclstn. III, 451. Danielis c. 13. producit, in Comm. Is. 3, 2. IV, 48. Sapientiae et Ecclesiastici libris in omni fere commentariorum pagina lector attentus occurrit. Videatur Sap. 6, 7. ad Isa. 1. p. 27. 28. eiusdem ad Mal. 2, 2. p. 955. Sap. 3, 12. in Osee 10, 3. p. 102. Sap. 4, 8. Zach. 14, 9. p. 924. Ecclesiastici 11, 27. ad Is. 65, 17. 18. p. 788. 26, 6. ep. 118. ad Julian. I, 791. 32, 1. ad Ezech. 8, 6. p. 207. Machabaeorum denique historias, sicuti alias Librorum inspiratorum tractat in Zach. 10, 3. p. 872. Idem apparet ex operibus, quotquot nobis supersunt s. Hilarii, eodem fere tempore ecclesiae Pictaviensis episcopi, in quibus sententias ex his libris ut Divinas retulit; et quidem e libro Tobiae prol. in Ps. n. 15. et Comm. in Ps. 129. ed. ben. p. 10. 494. Judithae in Ps. 125. p. 459. Ecclesiastici in Ps. 140. p. 594. Sapientiae in Ps. 127. p. 480. Mach. 2, 7. 9. l. c. Const. II, 565. 6.

Hucusque de Ecclesiae Latinae testibus quaesivimus, nunc autem Africanas ecclesias consideremus; et de iisdem doctrinam Canonis V. T. sedulo inquiramus. Tertullianus vetustissimus sane testis, qui labente saeculo Christi secundo, et ineunte tertio vixit Libris illis controversis, ut ceteris S. S. promiscue utitur. E. g. Susannae historias veluti Rebeccae enarrat, de coron. mil. 4. ed. Leop. I, 189. Judithae, de monogamia. n. 17. II, 134. Siracidae verbis 15, 18. loquitur de exhortat. cast. 2. II, 99. De ieiunii effectibus c. 7. disquirit laudando Dan. c. XIV. II, 187. Sapientiae principium 1, 1. summit de praescr. haeret. III, 6. Contra Judaeos disputans N. 4. e. c. IV, 299. I. Mach. 2, 41. s. historias disertis verbis commendat. Eandem rerum faciem exhibent scripta s. Cypriani, episcopi Carthaginensis, qui Danielis additamenta Scripturam S. ponit ep. 58, 5. ed. Goldh. I, 129. de orat. dom. 21. II, 167.; de oper. et eleem. 5. II, 227. Tobiae test. 3, 1. 6. 62. II, 62. 65. 92. de immort. 11. II, 180.; Ecclesiastici de op. et eleem. 2. II, 2. 226. Sap. ep. 55. I, 115. exhort. ad mart. 1. II, 193. Machabaeorum ep. 58, 6. I, 129. exhort. ad martyr. 11. II, 205. 206.

Aliis autem testibus Africae hoc loco dimissis; s. Augustinus audiatur, e quo excitabimus locum, in quibus Divinorum Librorum Canon — fatente id ipsum C. A. Crednero viro acath. Geschichte des neutestamentalischen Kanon ed. G. Volkmar. Berlin 1860. p. 275. — idem prorsus ac ille Oecumenici Concilii Tridentini habetur. Locus hic classicus reperitur l. de doctrina christ. II, c. 8. ed. Bruder. 39. 40. dignus, quem hic exscribamus: „*Totus autem Canon Scripturarum his libris continetur: quinque Moyseos, id est Genesi, Exodo, Levitico, Numeris, Deuteronomio; et uno libro Jesu Nave, uno Judicum, uno libello qui adpellatur Ruth, qui magis ad Regnorum principium videtur pertinere, deinde quatuor Regnorum, et duobus Paralipomenon, non consequentibus sed quasi a latere adiunctis simulque pergentibus. Haec est historia, quae sibimet adnexa tempora continet atque ordinem rerum. Sunt aliae tanquam ex diverso ordine, quae neque huic ordini, neque inter se connectuntur, sicut est Job et Tobias et Ester et Judith et Machabaeorum libri duo et Esdrae duo, qui magis subsequi videntur ordinatam illam historiam usque ad Regnorum vel Paralipomenon terminatam. Deinde prophetae, in quibus David unus liber Psalmorum, et Salomonis tres: Proverbiorum, Cantica Canticorum et Ecclesiastes. Nam illi duo libri, unus qui Sapientia et alius qui Ecclesiasticus inscribitur, de quadam similitudine Salomonis esse dicuntur; nam Jesus Sirach eos conscripsisse constantissime perhibetur — Retract. II, 4, 2. Op. I, 43. de scriptore libri Sapientiae hoc iudicium emendat, atque quis sit auctor Sapientiae dicit, non adparet. —; qui tamen quoniam in auctoritatem recipi meruerunt, inter Propheticos numerandi sunt. Reliqui sunt eorum libri, qui proprie Prophetae adpellantur: duodecim Prophetarum libri singuli, qui connexi sibimet, quoniam nunquam seiuncti sunt, pro uno habentur Prophetarum, quorum nomina sunt haec: Osee, Joel, Amos, Abdias, Jonas, Michaeas, Nahum, Habacuc, Sophonias, Aggaeus, Zacharias, Malachias; deinde quatuor prophetae sunt maiorum voluminum: Isaias, Jeremias, Daniel, Ezechiel. His quadraginta quatuor libris Testamenti Veteris terminatur auctoritas. In his omnibus libris timentes Deum et pietate mansueti quaerunt voluntatem Dei.*“ Canone s. Augustini per integrum apposito, disquisitioni, quomodo Scripturis Sacris controversis usus sit, supersedere possumus. Mox vero sermo redibit: docueritne s. Augustinus, ut quidam volunt, alium esse Divinum, alium Ecclesiasticum Canonem, qui divinus non sit? Visuri sumus p. 32. s., si

aliquando s. Pater quandam cessionem fecit; hac solum doctorum et apologetarum leges, quas observare oportuit, respexisse: ne S. Scripturis argumentando, quas tunc temporis respuebant Judaei et haeretici, actum ageret.

Ecclesiae Aegyptiacae sive Alexandrinae testes advocamus: Clementem Alexandrinum, cuius auctoritas pariter pugnat pro Canonicitate horum librorum. Ita Dan. 3, 55. legitur in eiusdem ex scripturis proph. eclogis ed. Potter Ven. II, 989. Judithae 8, 27. Strom. 2, 7. I, 447. Tobiae, 12, 8. Strom. 6, 12. II, 791. Sap. 7, 8. ib. 6, 11. II, 787. et 2, 22. ib. 6, 12. II, 788. Ecclesiastici 21, 23. atque 15, 20. Paed. 2, 5. I, 196. Item Eccli. 9, 9. Strom. II, 7. I, 201. Maximum vero ob eximiam Literarum Sacrarum peritiam sententiae nostrae veritati pondus confert: Origenes, e cuius tamen scriptis aliquos locos enotasse sufficiet. Ita Cant. III. puer. l. de orat. n. 14. ed. Lomm. XVII, 143. Dan. 13, 22. 23. hom. I. in Lev. IX, 173. Dan. XIV. exhort. ad mart. XX, 278. Esth. add. Sel. in Ps. XII, 228. Tobiam ep. ad Afr. n. 13. XVII, 43. de orat. n. 11. ib. p. 124. l. V. con. Cels. c. 19. 29. XIX, 196. 217. Juditham comm. in Ev. Joann. 2, 17. I, 132. Sel. in Jer. XV, 447. Ecclesiasticum, com. in Mtth. 12, 22. III, 168. hom. 6. in Jer. n. 12. XV, 180. ad Rom. 10, 43. VII, 456. Sap. 7. ad Rom. 6. ib. p. 158. cont. Cels. V, 29. XIX, 217. Machabaeorum libros de Princ. 2, 5. XXI, 142. ad Rom. 4, 10. VII, 305. in Joann. 10, 22. I, 355. ib. 13, 51. II, 120. Ceterum praeclaram Origenis pro partibus Libri Danielis ab Africano in dubium vocatis apologiam, narravimus H. R. D. V. T. p. 492. s. S. Athanasius aeque Traditionis doctrinae obsecutus, in suis dogmaticis scriptis contra Arianos e nostris Scripturis dicta probantia eduxit. E. c. Dan. 13, 42. or. I. c. Arian. n. 13. ed. Par. I, a. 417. Baruchi 3, 10. 5, 13. de Trin. 19. I, b. 978. Sapientiae 13, 5. or. II. c. Arian. I, a. 500. Ecclesiastici 15, 9. epist. ad Eppos. Aegypti et Lybiae n. 3. I, a. 272. et 2, 1. in Ps. 117. I. b. 1204. Tobiae 3, 7. apol. c. Arian. 11. I, a. 133. Machabaeorum in Ps. 78. I, b. 1144. Dignus est, qui laudetur etiam s. Cyrillus Alexandriae Episcopus; iste scripta nostra allegat in Commentariis suis. E. c. Machabaeos in Julian. c. I. ed. Aub. III, 201. Baruchi c. 3. Comm. in Is. lib. I. or. 4. II, 103. Sapient. 1, 3. ad Is. l. 5. tom. 3, II, 803. Ecclesiastici c. 10. Com. eiusd. l. I, I, 1. p. 18. s. l. II. t. V. ib. p. 319.

Eadem auctoritate donata fuere Biblia universa Veteris Testamenti in ecclesia Syrorum orientali et occidentali. Discimus id e s. Ephraemo cuius libri testatum faciunt, haec quoque scripta, ab Acatholicis perperam spreta, ut divina recepta fuisse. Ita Danielis 13, 33. allegat l. a. impud. ed. gr. Rom. III, 60. et Par. 45. de timore Dei e. g. 2, 168. Dan. c. XIV. P. de patientia gr. 1. III, 92. Juditham Comm. ad Ezech. 32, 27. ed. syr. Rom. 2, 193. Ecclesiastici 2. Par. 29. gr. II, 118. Ei. 25. syr. II, 325. Ecclesiastici. 6. de secundo adv. gr. III, 100. Sap. 4, 7. in illud attende n. 4. gr. 1, 241. E. 2, 21. Op. g. 3, 458. Machabaeorum II. 3, 1. in Daniel. proph. 8, 11. syr. 2, 218. I. 28, 39. ad Dan. 12. ib. p. 231. Vi natalium Antiochiae huc referendus est: S. Joannes Chrysostomus, qui Dan. 14, 1. 2. ut Divinam prorsus Scripturam explicat Interp. Dan. ed. Ben. Par. rec. 6, 294. Dan. 3. puer. cant. exposit. in Ps. 113. 5, 352. Tobiae 4, 7. ad Hebr. hom. XIII. 12, 197. Esther. 14. c. hom. III. ad popul. Antioch. n. 2. 2, 45. Baruch. 3, 36. 38. in S. Phocam mart. 2, 847. Sapient. 14, 3. hom. XI. in Gen. 4, 101. Ecclesiastici 16, 3. hom. XXXIX. in Gen. ib. 460. L. L. Machabaeorum homil. 1—3. in Machab. II, 743—754. Theodoretus laudat Sap. 4, 14. explan.

in Cant. C. ed. Schulze 2, a. p. 5. Ecclesiastici 2, 11. Com. in Dan. 1, 9. ed. S. 2, b. p. 1072. Machab. I. et II. ad Dan. 8, 9. 11, 31. ib. 1217. 1283.

Tandem Scripturarum istarum Canonicitatem vindicant ecclesiae Hierosolymitanae testes S. S. Apostolorum aetati proximus Athenagoras, in sua legatione pro Christianis ed. Maur. Ven. 1747. p. 304. n. 9. prophetiam Baruchi 3, 36. contra gentiles veluti inspirati scriptoris vocem excitat. Nec aliter Eusebius Caesareae in Palaestina episcopus, qui Demonstrat. evangel. l. XVI, 19. ed. R. M. Col. 1688. p. 294. 5. inter prophetias de Messiae adventu recenset Baruchi c. 3. Praeclarum de auctoritate L. Sapientiae exhibet testimonium Comm. in Ps. 37. ed. Montfaucon Par. 1707. Sap. 1, 4. p. 159. Sap. 2, 24. Praep. Evang. l. XIII. 3. ed. Vig. Col. 1688. p. 647. 13, 5. in ps. 78. p. 71. 14, 12. praep. ev. I, 9. p. 30. Ecclesiastici 1, 33. in Psal. inscr. p. 1. 3, 20. in Ps. 69. p. 390. L. L. Mach. in Ps. 78. I. 1, 21. Dem. l. VIII. p. 393. Libros hos ceu Divinos sumit quoque S. Cyrillus Hierosolymitanus; sic Catechesi XII. Sap. 2, 24. ed. Ben. Ven. p. 165. Cat. IX. Sap. 13, 5. p. 127. ib. n. 16. p. 133. Cat. VI. n. 4. Ecclesiastici 3, 22. Cat. XIII. n. 8. Eccli. 4, 36. p. 187. Cat. XI. n. 15. Baruch 3, 36. p. 156. Cat. XII. n. 4. Baruch 3, 38. p. 165. allegat. S. Epiphanius e Phoenicia oriundus, ut Divinam Scripturam citat: Eccl. 3, 22. in Ancoratu c. XII. ed. D. Petavii Par. II, 17., et contra Basilidianos, haer. XXIV, 6. Eccl. 7, 1. ed. cit. I, 72. In eodem Ancoratu c. II. Sap. 14, 11. p. 7. Auctoritate utitur, et haer. LXIV, 36. Origin. Sap. 3, 1. testimonium veluti Scripturam Sacram in sui dicti confirmationem colligit. Idem facit allegando Ancor. XXIII. p. 20. Canticum trium puerorum; haer. Noet. LVII, 2. Baruchi 3, 36. expos. fid. Cath. n. XVI. Baruch 3, 38. I, 1098. loca adducit. Denique addendus videtur adhuc e P. Graecis S. Basilius ubi Estherae utitur c. 14, 11. c. Eun. II. ed. Par. rec. 1, 360. Dan. 13, 50. Com. in Esaiae 3. I, 637.; 14, 33. Libr. de Spir. S. 23. 3, 64. Judithae c. 9. ib. 8. p. 23. Sap. 6, 7. comm. Es. c. 3. 1, 653. Sap. 1, 4. ad Eun. V. 1, 445. Ecclesiastici 21, 2. quod mundo adhaer. non sit 2, 231. 32, 24. Reg. 48. 2, 252. Tob. 2, 2. 12, 7. 14. de cons. in adver. 2, 993. Bar. 3, 36. adv. Eunom. IV. 1, 417.

Atque ita a recensendis s. Patrum et Scriptorum locis, quibus Divinam controversis libris auctoritatem tribuunt desinimus. Idem iam olim fuse praestiterunt: Humfredus Hodius, de Bibliorum textibus originalibus, Versionibus graecis et Latina Vulgata. Oxon. 1705. p. 646. s. J. Blanchini, Veronensis presb. congr. Orat., Vindiciae Canonicarum Scripturarum. Romae. 1740. praef. p. 5. s. Gerhardus van Mastricht, Canon S. S. secundum seriem saeculorum N. T. collectus notisque illustratus, in Bibl. hist. ph. th. cl. Amstel. 1733. f. VII. Khellius, auctoritas utriusque L. L. M. M. p. 15—44. Anonymus — Jordanszky, E. M. Strig. Can.? — Dissertatio de divina auctoritate Deuterocanonicorum utriusque Testamenti L. L. Jaurini 1819. p. 24—146. Welte, h. k. Einl. p. 30—41. Malou, das Bibellesen I, 75. s. Reusch, Einl. p. 159. s. T. J. Lamy, Introd. in S. S. Mechlin. 1866. I, 24. s. A. Vincenzi, Sessio quarta. I, 25—171.; et isti quidem quod ad Hagiographa V. T. attinet. Quod vero ad Novum Testamentum attinet: C. Fr. Smidius, Historia antiqua Canonis s. Veteris Novique Testamenti. Lips. 1775. p. 285. seq. J. Kirchhofer, Quellensammlung zur Geschichte des Neutestamentlichen Canons bis auf Hieronymus. Zürich. 1844. P. Ballerini, Institutiones praeliminares in S. Scripturas V. et N. T. Mediol. 1849. p. 109. s. D. B. Haneberg, E. R. Leben Jesu beleuchtet. Regensb. 1864. p. 48. s. Const. Tischendorf,

wann wurden unsere Evangelien verfasst. Leipz. 1865. p. 6. s. C. J. **Riggenbach**, *die Zeugn. f. d. Ev. Joh. Bas. 1866. p. 43. s.; quorum laboribus aliquid hac nostra opella accessisse speramus, in qua dolemus nos non semper e praeclarissimis, quas novimus, editionibus Testimoniorum syllabum excerpere potuisse.*

§. 8. Idem vindicatur e Decretis Synodicis primorum saeculorum.

Hucusque quinque primorum saeculorum a natalibus D. N. J. C. audivimus seorsim testimonia, nunc maximi momenti erit investigare: quid Conciliorum decretis et literis encyclicis summorum Pontificum hac de re „dogmatice", ut dicunt, definitum fuerit. Reiecto omnium fere iudicio, inter suppositos Canone S. S. V. F. qui vulgo inscribitur „Apostolorum" — Cf. Cotelerii, P. A. I, 429. II, 10. s. Drey, n. Unters. ü. d. Const. und Can. d. Ap. Tüb. 1832. p. 235. Hefele, Conciliengesch. I, 800. — n. LXXXV. ed. Cot. I, 453; relinquitur ut illa sit vetustissima Canonis definitio, quae facta est, iuxta s. Hieronymum, praef. in librum Judith, in Synodo Nicaena. Sanctus Doctor, a quo ut ipsi gloriantur Acatholici, nacti sumus regulam discretionis Librorum Canonicorum, l. c. de volumine Judithae scribit: „hunc Librum legitur Synodus Nicaena in numero Sanctarum Scripturarum computasse." Et istud quidem Testimonium d. Hieronymi — ut eruditissime confecit Joannes Chrysostomus a s. Josepho, de Canone s. Librorum constituto a sanctis Patribus in magno Concilio Nicaeno. Romae 1742. p. 30. s. — pro sententia evincenda Synodum Nicaenam de Canone S. Literarum decrevisse, admittitur ut monimentum locupletissimum. Enimvero s. Hieronymus fuit concilio Nicaeno si non aetate suppar, certe proximus; illius autem Acta omnino perlegit. In illis quidem Actis huius Concilii, quae hodie supersunt, decretum istud non legitur; sed cum in Synodum Carthaginensem III. — de quo mox v. — derivatum fuerit; certe ad Concilium Nicaenum referendum est.

Excipit hunc vetustissimum Scripturarum catalogum numero ultimus, s. LX. — apud Beveregium, Pandectae Can. Oxon. 1672. I, 481. — synodus „Laodicenae" quem sub Nunnechio Phrygiae Pacatinae metropolita duo super triginta episcopi condiderunt — anno 343—381. secundum verisimiliorem, non tamen certam eruditorum sententiam v. Beveregii, Συνόδικον sive Pandect. II, p. 193. annot. Hefele, Conciliengesch. I, 724. —. Recensentur hoc Canone viginti et duo Libri quos hodie Judaei retinuerunt; quin tamen reliqui reiiciantur. Atque Canonem istum velut fortissimum vallum nobis obvertunt adversarii; vel ideo quod a concilio Trullano posthac fuerit approbatus. At vero Canonis huius fidem in dubium vocaverunt viri eruditi: Khell l. c., p. 69. Herbst, Tüb. theol. Quart. 1823. p. 44. Vincenzi, I, 189. et Malou, II, 83. Nunc C. Pitra, l. s. c. p. 506. catalogum istum mancum habet, quia in codice Vaticano additur liber Judith. Verum sint haec sane ita; sit hic LX. Canon Laodicenus sincerus; non alia certe auctoritate factus haberi potest, quam ea quae venire potest ab aliquot episcopis, iisque magnam partem ab Ecclesia Catholica alienis. Vide Pagii, Crit. Bar. ad an. 315. n. 25. ed. Luc. 1738. III, p. 589. Si heterodoxi approbationem

Quini — sextae synodi sibi favere putant, eandem et nobis favere concedere ultro urgentur; quod eadem canone II. non minus etiam Carthaginensis concilii decreta approbaverit.

Succedunt Concilia Ecclesiae Africanae; frequentissima habita esse in Africa Concilia, eorumque acta vel ipsa multitudine sua, et etiam aerae qua signabantur, difficultatis aliquid continere, inter omnes constat. Ternis vicibus de Divinorum Voluminum numero quaestionem fuisse Africanis Patribus, ex transmissis eorum ad nos actis, — quae pro more suo diligentissime eruerunt F. Ballerini, Vol. III. Op. S. Leonis M. ed. Ven. 1757. p. 78. s. p. 98. s. — intelligimus. Primum nempe in Concilio Hippone-regio celeberrimo anni 393, quod Africanae disciplinae fundamenta iecit, atque a s. Augustino — Retract. I, 17. Oper. I, 27. Cf. Cuperum. S. J., in Act. Sanct. Bollandi M. Aug. VI, 429 — „plenarium totius Africae concilium" vocatur; editus est Canon XXXVI., qui de S. S. statuit: „*Ut praeter Scripturas canonicas nihil in ecclesia legatur sub nomine divinarum Scripturarum. Sunt autem canonicae Scripturae: Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium, Jesu Nave, Judicum, Ruth. Regnorum libri quatuor. Paralipomenon libri duo. Job. Psalterium davidicum. Salamonis libri quinque. Duodecim libri prophetarum. Esajas, Jeremias, Daniel, Ezechiel, Tobias, Judith, Hester, Hesdrae libri duo, Machabaeorum libri duo.*" Putarunt quidem nonulli recentiorum scriptorum, duos Machabaeorum libros inter Scripturas Canonicas non fuisse recensitos in hac synodo; nec in Carthaginensi III. 397.; sed solum in Carthaginensi VI. a. 419. habita tempore Bonifacii P. At hos quoque Libros in synodo Hipponensi fuisse inter Canonicos descriptos, probarunt Ballerini, l. c. nota ad h. c. Imo codex mss. vetustissimus ab Harduino ad cod. can. Eccl. Afr. XXIV. adductus Pithoeanus I, 878., eosdem suo loco in Synodo Hipponensi exhibet. Dubium porro esse nequit inter acta Concilii Carthaginensis III. anni 397, catalogum hunc ipsum Divinarum Scripturarum — qui idem est ac ille quem Concilium Tridentinum tradidit cum ceteris XXXVIII. fuisse repetitum; ita volentibus illis Patribus, ne eorumdem memoria aut disciplina unquam excideret. Vide Mansi, III, 892. apud quem Concilii Carthaginensis tert. cap. XLVII. in haec verba desinit: „Hoc etiam fratri et consacerdoti nostro Bonifacio, vel aliis earum partium episcopis, pro confirmando isto canone innotescat, quia a patribus — sc. Nicaenis quorum definitiones ex exemplaribus per Caecilianum allatis noverunt — ista accepimus in ecclesia legenda." Sed hoc additamentum eruditis hoc loco praepostere positum esse habetur; et transferendum ad serius concilium Carthaginense videtur, ubi idem catalogus recitatus est; — nam in certis. ut l. c. dicit Mansi, exemplaribus dicitur esse Carthaginensis concilii celebrati post XII. Honorii Consulatum, et Theodosii octavum. — a. 419. v. 420., qui anni currunt sub Bonifacio Papa. Ut adeo catalogus noster e concilio Nicaeno in aliquam Africae sub Caeciliano Synodum, hinc in Hipponensem, et exinde inter decreta Carthaginensia traductus fuerit. Plura de istis Conciliis reperiuntur apud Welte, über das kirchl. Ansehen d. d. k. Bücher, in ann. Tüb. Quartalschr. 1839. p. 268. s.

Omisso Damasi P. catalogo — d. q. v. Thiel, de decret. Gelasii p. 15. 21. — transeamus ad rem saeculi quinti. Exsuperius episcopus Tolosae in Gallia, datis literis ad Innocentium I. P., eum de rebus variis consuluit, in quibus etiam de Canone Divinorum Bibliorum; cui ep. VI. n. 7. — ed. Epistola-

rum Pontificum Romanorum ex rec. P. Constantii. Gott. 1796. cur. Schönemann p. 545. — sic respondet Innocentius: ut indicem annexum mitteret Librorum Sacrorum, in quo iidem Libri Sacri, etsi non eodem ordine, recensentur; quos in Conciliis Africanis consignatos invenimus, quosve subinde Concilium Tridentinum enumeravit. V. e. epist. Nicolai I. ad universos episcopos Galliae 865. apud Hard. V. 592., in qua ad hanc sententiam s. P. Innocentii provocat. Anno circiter 496. Romae a Gelasio Papa cum LXXII. episcopis coactum est concilium „de libris recipiendis“, atque ex eius sancito decretum de Scripturis Canonicis — apud Mansi VIII. 156., ubi vide vindicias p. 171. coll. Khell, Auctoritas etc. p. 94—106. — emanavit; quod eosdem cum Africanis et Innocentio I. R. P. refert Libros Veteris Testamenti.

Ut tandem Ecclesiae graecae quoque memoriam iniiciamus, primas Ecclesias Graecas Libros omnes, quos recepit Ecclesia Latina, velut Divinos reveritas fuisse, e serie testimoniorum Patrum et Scriptorum Graecorum quae produximus p. 24. s. luce meridiana clarius patet. Sed et eandem fidem deinceps quoque apud Graecos perennasse docet conciliabulum Constantinopolitanum „Trullanum“ a. 692. — apud Mansi XI, 939. s. — quod Afrorum Canonem S. S. repetiisse et recepisse comperimus. Cf. Hefele, das protest. Bisthum Jerusalem, in ann. Tüb. Quartalschr. 1843. p. 570. s. Denique idem fecerunt Photius, in syntagmate canonum tit. III, c. 2. s. ed. Migne. Op. IV, 589. s. Zonaras et Balsamon, Beveregii, Pand. I, 549. Post factam in Concilio Florentino 1439. Graecorum reunionem, Eugenius IV. P. edidit decretum pro Jacobinis, cum insertione decretorum pro Armenis et Graecis; quo inter alia l. c. s. Librorum Canonem texit, qui eosdem continet Libros, quos canon Concilii Hipponensis, Carthaginensis, Innocentii I., atque Gelasii comprehendit. Apud Harduinum IX, 1024.

Concilium vero Tridentinum, ubi videret Ecclesiam ab insurgente errore etiam in eo accusatam; quasi in Canonem admittat Libros non Divinos, haud uno primitivae Ecclesiae exemplo edocta, Sessione IV. sic decrevit de Canonicis Scripturis. Profitetur primum s. Synodus, se pari, qua Traditiones a Christo vel a Spiritu S. dictatas, pietate ac reverentia suscipere omnes Libros Veteris et Novi Testamenti; cum utriusque unus Deus sit Auctor. Deinde addit, ne cui dubitatio suboriri possit, quinam sint, qui ab ipsa synodo suscipiuntur, esse sequentes: „*Testamenti Veteris quinque Moysis, id est Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium, Josue, Judicum, Ruth, quatuor Regum; duo Paralipomenon; Esdra primus et secundus qui dicitur Nehemias; Tobias, Judith, Esther, Job, Psalterium Davidicum centum quinquaginta psalmorum, Parabolae, Ecclesiastes, Canticum Canticorum, Sapientia, Ecclesiasticus; Isaias, Jeremias cum Baruch, Ezechiel, Daniel, duodecim Prophetae minores, id est Osea, Joel, Amos, Abdias, Jonas, Michaeas, Nahum, Habacuc, Sophonias, Aggaeus, Zacharias, Malachias; duo Machabaeorum primus et secundus.*“ Hac in serie non solum recenset omnes V. T. Canonicos, sed et sic dictos deuterocanonicos quoque libros, nullo prorsus admisso discrimine interserit protocanonicis; velut eiusdem omnino cum his divinae auctoritatis. Insertis denique L. L. decretum concludit: „*Si quis autem libros integros cum omnibus suis partibus, prout in Ecclesia Catholica legi consueverunt, et in vetere Vulgata editione habentur, pro sacris et canonicis non receperit, et traditiones praedictas sciens et prudens contemserit, anathema sit.*“ Unde rursus sequitur, quod Libri V. F. a quibusdam in dubium vocati non „hoc ipso decreto — ut scripsit

F. H. Reinerding, Theologiae fundamentalis tractatus duo Monast. 1864. I, 268. — in Canonem sunt relati." Repudiatum fuisse a Concilio omne inter enumeratos Libros Sacros discrimen testatur Card. Pallavicinus, Vera Concilii Tridentini Historia. Antv. 1670. I, 573. narrans: inventos fuisse theologos — Bertanum et Scripandum, — qui voluissent sacros Libros in duas partes duce Melchiore Cano, de locis theol. I, 9. ed. Patav. 1727. p. 31. s. partiri. Tamen addit Pallavicinus: quia divisio haec firmam rationem non praeseferebat, nec sua specie patres allexit, vix nacta laudatorem. Proinde Ecclesia in Concilio oecumenico congregata — uti generatim in quocumque alio priore — Tridentino „nullo modo fecit Libros Canonicos de non Canonicis, sed tantum declaravit, quis sit habendus Canonicus; et hoc non temere, nec pro arbitratu, sed ex Veterum testimoniis." Quemadmodum praeclare exposuit Card. R. Bellarminus, de Verbo Dei I, 10. ed. Ingolst. p. 52. Hinc recte etiam hoc infertur Ecclesiae declaratione non effici Librum Divinum, qui antea divinus non erat — ut vult Haneberg, Offenbarungsgesch. p. 787. — ; sed Liber in se ipso iam Divinus per Ecclesiae testimonium nobis fit manifestus ut „inspiratus." Nec Verbum Dei eget declaratione, sed nos eadem egemus, ut pateat in nostros usus, quod et ubi sit Verbum Dei! Bene itaque ex aequo sapienterque Tridentini Patres controversos Libros Canonicis accensuerunt; legemque tandem statuerunt fidelibus, ut quam pia ac diuturna universorum a Christo saeculorum, omniumque per christianum orbem Ecclesiarum Traditio et Decreta sanciverant: Divina auctoritas debitaque Verbo Dei scripto fides iis etiam Libris haberetur, quos praetensa Reformatio in exilium misit. Eadem porro Sacrosancta Synodus ex primitivae Ecclesiae more, anathema addidit contra eos, qui huic Concilii decreto pertinaciter obniti deinceps ausi fuerint.

Huius rei veritatem denique non leviter indicat sensus Ecclesiae Graecae, quae quamvis vetusto schismate a Romana s. Petri cathedra rescissa sit; ubi advertisset in Cyrilli Lucaris Patriarchae Constantinopolitani „orientalis ecclesiae Confessione," circa avitam de Divinis Scripturis doctrinam quidpiam innovatum esse, eandem novi ausus accusavit; et in synodo Hierosolymitana a. 1672. cap. XVIII. q. 3. sequentem protestationem edidit — apud Hard. XI, 258. —: „Ecclesiae Catholicae regulam sequentes, Sacram Scripturam eos omnes appellamus libros, quos ab Laodicena Synodo Cyrillus, ipso quidem corrogante, probatos recenset, iis insuper additis, quos insipienter, inscite, aut magis malitiose vocavit apocryphos. Sapientiam videlicet Salomonis, librum Judith, Tobiam, Draconis historiam, historiam Susannae, Machabaeos, et Sapientiam Sirach. Hos enim cum ceteris genuinis Sacrae Scripturae libris, ceu germanas eiusdem Scripturae partes, censemus esse numerandos." Tandem pulcherrima expositione J. Blanchini, Vindiciae Canonicarum Scripturarum Vulgatae latinae editionis. Rom. 1740. praef. p. 40. s. Al. Vincenzi, l. c. II, 113—122. J. S. Northcote, die röm. Katakomben. Köln. 1860. III, 93. s. e vetustissimis picturis, sculpturis et numismatibus auctoritatem divinam Librorum in Canone Acatholicorum omissorum comprobatum iverunt. Canonis igitur Veteris Testamenti auctoritas per successionem Apostolorum, Episcoporum, Conciliorum roborata est. Nos autem verbis s. Augustini, contra Faustum XIII, 18. VIII, 264. confiteamur: „ad commemorationem fidei nostrae libros Patrum et

Conciliorum legimus alterutris vocibus sibi concinentes; et ea concinnentia tanquam coelesti tuba, ad palmam supernae vocationis nos extendentes."

§. 9. Peroratio qua variis exceptionibus adversariorum occurritur.

Libet iam ex triplici hoc Testimoniorum genere; quorum primum loca S. S. Novi Testamenti; alterum Traditio Universalis; tertium Decreta synodica constituunt; aliqua inferre Corollaria, quae seriem demonstrationis nostrae perpendenti planissima erunt. Patet 1. Sanctorum Patrum, Scriptorumque E. in recensendo s. Librorum V. T. Canone aliqua discordia, quam neque negamus neque dissimulamus. Aliquid s. s. P. P. et S. E. in aestimanda „Canonis hebraicae veritatis" auctoritate — quo nomine apud Veteres intelligenda veniunt Instrumenti Antiqui volumina duo supra viginti hebraice exarata. — differre damus; neque ignoramus ipsum d. Hieronymum, — in prol. galeato; praefat. in ll. Salomonis et aliis locis, quos passim iam illustravimus — atque s. Augustinum — de Civit. Dei XVIII, 36. II, 278. — nomine „Ecclesiastici Canonis" quandam inter s. Libros V. F. distinctionem facere. Unum e pluribus s. Augustini locis audiamus. „Ab ... restituto templo ... inquit l. c. ..., supputatio temporum non in Scripturis Sanctis, quae Canonicae adpellantur, sed in aliis invenitur, in quibus sunt et Machabaeorum libri, quos non Judaei sed Ecclesia pro Canonicis habet." Verum considerandum est, docuerintne s. Hieronymus et Augustinus, alium esse Divinum, alium Ecclesiasticum Canonem, qui Divinus non sit? Quantum ad illud primum animadvertimus: aliter s. Hieronymum in prologis suis, qui versioni praefiguntur; aliter quin opposite omnino alias locutum. Varius hic s. Doctoris de S. Librorum auctoritate, non animus, sed sermo; diverso tempori, argumento, adversariis accommodatus; potiori iure Tridentino, quam acatholico Canoni suum fert suffragium. Enimvero s. Pater, quoties de versione sua, aut versionis suae causa dixit, quod in S. Librorum prologis necesse fuit; Hebraea veritate, sive Canone tunc Hebraeis recepto utitur; non quasi idem quod Hebraei sentiret ipse: verum ut hac ratione Hebraeos ea doctrina, qua s. Codicis sui argumentum circumscribebant, convinceret; atque Ecclesiam a Judaeorum reprehensione et calumniis tutam praestaret. Quemadmodum Tridentinum Bibliorum Canonem non excludunt, qui nostrorum temporum haereticis illum non opponunt; ita nec Nicaenum sive in genere Ecclesiae Canonem S. Hieronymus, quando uno vel altero loco de illo tacet, explodit. Sane quae fuisset verae fidei doctorum industria, si cum Judaeo aut haeretico forte disputantes adhibuissent eiusmodi argumentum; quod uno verbo adversarii refellere poterant reponentes: eiusmodi libri testimonium non habere auctoritatem, eo quod non esset in Canone Hebraico. Quod ad secundum attinet; frustra et confidenter iidem novatores provocant ad citatum locum s. Augustini. Sit ipse Praesul Hipponensis verborum suorum interpres, de Civ. Dei XVIII, 43. p. 289.; cum hanc de divinitate s. Literarum regulam praescripsit: „quidquid est apud Septuaginta, in hebraeis autem Codicibus non est; per istos ea maluit, quam

per illos, idem Spiritus dicere." Ac propterea Machabaeorum libros, quos insuper Ecclesia suscepit „Canonicos" adpellat, de Civ. Dei XVIII, 36. p. 279. Quidne adeo parum conscium dictorum suorum s. Augustinum quis dixerit, ut „Canonici" vocabulum ea usurparet significatione, cui communis aestimatio reclamaret? Imprimis cum s. Doctor, de doctr. chr. II. 8, 13. p. 39. S. Scripturae studioso praecipiat: „in Scripturis Canonicis Ecclesiarum Catholicarum, quam plurium auctoritatem sequatur." Aliquid nascentis Ecclesiae tempore certe hac in re dandum fuit Judaeis, ac discolis hominibus; ne s. Patres et S. E. calumniari possent, obtrudi sibi Libros, quos Lex Antiqua non recipit. Nec alia igitur inter Machabaeorum libros, aliosque θεοπνεύστους oppositio affingenda s. Augustino; nisi qua veram Novae Legis Ecclesiam reprobae iam Synagogae, temporis sui Judaeorum menti, Christianorum sententiam opponit. Quodque sententiam nostram amplius confirmat, est testimonium q. d. p. 25. l. II. de doctr. christ. c. 8. ad quod licet s. Augustinus l. II. Retract. c. 4. n. II, 43. post triginta pene a scriptis de doctrina christiana libris respexerit, et verba sua singula religiose discusserit; nil tamen uspiam in sua hac, quam de quadraginta et quinque S. Voluminibus Canonis A. F. prodidit, sententia immutavit. Haec sufficiant de s. Hieronymo et s. Augustino; quorum, ut patet, circa Canonem V. F. una mens ac sententia fuit. Obiiciunt quidem 2. adhucdum indices Melitonis Sardensis ecclesiae episcopi, item Origenis nec non s. Epiphanii; ut fortissima pro iudaico Canone argumenta. Quid vero insigne prorsus habeant istorum S. P. et S. E. verba non videmus. Melito in Judaeam excurrisse se narrat, apud Euseb. Hist. eccl. l. IV. c. 26. p. 149.; ut V. T. Libros S. disceret, eorumque indicem Onesimo fratri misit; qui l. c. legitur, atque ommisso libro Estheris, libros V. T. hebraicos continet. Quid de censu S. S. V. F. Episcopi Sardensis sentiendum sit? satis innuit Melito ipse, cum iter suscepisse narrat in Palaestinam — v. Ferd. Piper, Melito p. 9. — ut in Libros V. F. curiosius inquireret; proinde secundum Judaicam eorum temporum persuasionem sciscitanti responsum fuisse, atque illos modo Libros veluti Divinos traditos, qui Judaeorum opinione recepti erant, dubitari nequit. Verum ceteroquin Episcopum Canonem non ab Hebraeis in Palaestina; sed ab ipsis Ecclesiis Apostolicis discere debuisse constat, inter quas Romanam datam sibi certissimam veritatis magistram ignorare non potuit; unde non mirum Melitonem in aliis quoque fidei capitibus in graves errores incidisse. Sed adversarii ex eodem Eusebio Hist. Eccl. VI, 25. p. 225. Origenis de Canone Librorum V. T. sententiam producunt. Illud in confesso est, c. l. nonnisi Libros hebraicos enumerari veluti Canonicos. Non tamen inde sequitur, Origenem reliquos Libros extra Canonem posuisse. Observatione praeterea dignissimum est: Origenem conceptis verbis eo loco enuntiare: se Hebraeorum Canonem referre. „Sunt inquit autem XXII. libri iuxta Hebraeos hi"; et rursus „sicut ab Hebraeis" traditur. Suam vero mentem aperuit in epistola ad Africanum, quam laudavimus H. R. D. V. T. p. 492. s.; in qua diserte etiam explicat, quam ob causam Judaeorum Canonem scriptis suis consignatum voluerit; ut videlicet Christi fideles, qui cum Judaeis sui temporis pugnant, erudiret, quibus eos armis impetant. S. Epiphanius autem ternis locis Librorum Sacrorum A. T. catalogum referens id unum agit, ut Judaeorum sui temporis de Libris s. sententiam enarret. Ipse uti alibi vidimus utrisque hebraeis et graecis L. L. S. S. V. F. eandem tribuit auctoritatem, utpote dictante Spiritu S. conscriptis. Doctrinam S. P. et S. E.

de Scriptura elucidavit A. A. Touttée m. Ben. C. s. Mauri, diss. III. 13, 98. s. de doctrina s. Cyrilli Hier. p. 241. s., quem adeat qui hac de re plura scire avet.

Quae cum ita sint: exstitisse aliquando inter Judaeorum Graecorum atque Hebraeorum Canonem S. S. differentiam, in dubium vocare nos idonea argumenta monuere; sed et testimonia persuasere. Interim fatemur, haud unquam definire aliquem posse, quo tempore Judaei Canonem illum, quem ex supra allegatis testimoniis novimus, remotis illis, qui praeterea in Canone Ecclesiae Catholicae continentur Libris, defixerint? Hoc fit saepe, ut τὸ τί certum sit; et διὸ τί lateat, ut prisci iam monuerunt. Cf. a. r. Himpel, in Tüb. Quartalschr. 1862. I, 179. Rem tenemus, modum nescimus. Certe Baruchi librum primis post Christum natum saeculis, in Synagoga recitatum fuisse, ex Constitutionibus q. v. Apostolicis atque s. Ephraemo H. R. D. V. T. p. 449. retulimus. Judithae librum apud Hebraeos inter Hagiographa legi testatur s. Hieronymus, praef. in eundem. Non minus ipsi etiam Judaei librum Ecclesiastici inter Hagiographa numerarunt, ut docet Jos. de Voisin, prooem. pug. fidei ed. Carpzow. p. 125. 126., qui e Gemara et l. l. Tzemach David testimonia huc facientia laudat. Idem l. c. p. 126. 127. 128. loca excitat, quibus Judaei commendant volumina Sapientiae, Tobiae, Machabaeorum. Philonem Scriptis Sapientiae, Salomonis, Siracidae, Tobiae, utriusque Machabaeorum veluti Divinis usum fuisse, probant frequentia loca, quae a celeberrimo operum Philonis editore Mangey congesta reperiuntur. Neque amplius praesentem demonstrationem evertit: fides illa, qua Josephus Libros Sacros a Judaeis servatos affirmat. Aliud certe testantur s. s. Patres et Scriptores E.: S. Justinus martyr, qui in Dialogo cum Tryphone n. LXXI. p. 245. s. et aliis in locis dicit, praeter illas, quas retulerit Scripturas V. F.; alias adhuc esse apud Christianos servatas, quas infitiantur Judaei. Idem ait Tertullianus, de cultu femin. I, 3. IV, 80. 81. Origenes, ep. ad Afr. l. s. c. Hom. I. in Lev. IX, 173. S. Hieronymus, comment. in epist. ad Gal. 3, 10, VII, 431. S. Isidorus Hisp., de offic. I, 12. n. 8. p. 376. Ecclesia Christiana tribuit Synagogae usque ad plenitudinem temporis vim testandi de collectione Librorum Sacrorum sed toti Synagogae non autem parti. Merito igitur Acatholicos interrogamus: an non eadem haec gens, quae nobis Moysis Legem tradidit; Sapientiae, Ecclesiastici, Machabaeorum ceterosque libros obtulerit? an a Synagoga Alexandrina, — cuius nomen et existentia nullo argumento coniecturae limites superante evinci potest — quae schismatica fuit; quando quidem templum et altare statuisset alio loco, quam quem elegerat Dominus, nec legitimo pontifici suberat, seriore demum aevo forsan hos acceperit Ecclesia Christi? Verissime et sagacissime Fabricy, des titres primitifs de la Revelation, apud Migne C. C. S. S. XXVII, 511. „Ainsi ce n' était point chez eux qu'il fallait aller chercher le vrai dépôt des" „Écritures, de même que la véritable Eglise ne va point le prendre parmi ceux," „qui par leur schisme ou leurs hérésies se sont séparés d'elle." Nulla existit vera oppositio inter Canonem Judaeorum et Tridentinum. Synagoga — de cuius ceteroquin sententia constat potissimum ex testimonio ecclesiastico — praeformavit iudicium de Libris Canonicis, quod semper tenuit Ecclesia; declaravit autem Concilium Tridentinum.

Sed si antiquitatis Christianae monimenta excutimus, aliquam s. s. Patrum Scriptorumque E. in enumerandis libris V. F. diversitatem reperimus: qui dissensus e causis a nobis saepe v. p. 32. expositis, ortus est. Observare licet Libros

controversos, a quibusdam eorum, quidem olim in catalogo S. S. non nominatos; neque tamen reiectos, id enim si fecissent, nequaquam toties ipsi ad eorum Divinam auctoritatem provocassent. Nomen Canonis Alexandrini vel Hellenistici; item Proto- et Deuterocanonis apud Veteres frustra quaeritur; tribuenda sunt haec nomina tempori, quo Ecclesia saeculo XVI. in hostes incidit, qui aliquibus Hagiographis A. F. divinam inspirationem eripere conabantur. Catholici Theologi optima mente, nullaque facta auctoritatis distinctione, cum contra Acatholicos disputabant, brevitatis causa, haec duo vocabula protocanonicos — pro illis quorum auctoritatem non addubitarunt adversarii — et deuterocanonicos — pro his, quibus Divinam inspirationem negarunt Acatholici — adhibebant. Tali ratione haec nomina in quaestionibus inter Catholicos et Acatholicos usu vulgata sunt. Cf. Vincenzi, l. c. p. 2. seq. Non ponit haec adpellatio notare differentiam pretii, quod ipsis Libris competit; sed diversitatem iudicii significare, quod a quibusdam de istis libris pronuntiatum est. In se, ut iam monuerunt, Bonfrerius, praeloq. 11. p. 5. et Fullonius, Comm. in l. l. Mach. I, 1. theologi e S. J., ista duplicis ordinis distinctio non admodum necessaria est; cum aeque insit his et illis infallibilis et Divina auctoritas.

DE CANONE NOVI TESTAMENTI.

§. 10. Collectionis S. Librorum Novi Testamenti prima origo.

Nihil evidentius, quam ab ipsa Apostolica aetate inde exstitisse collectionem Scriptorum ab Apostolis et Evangelistis consignatorum, et in unum Codicem digestorum; paris cum Codice V. T. auctoritatis habitum, atque apud Ecclesias religiose custoditum. Id enim haud obscure colligimus: a. Ex monitis divi Pauli [1], queis fideles adhortatur, datas ad eos literas cum reliquis Ecclesiis communicare. Revera b. quandam iam Epistolarum Apostoli collectionem S. Petrus [2] veluti tunc existentem ac vulgatam supponit. Scilicet d. Petrus plerasque literas Paulinas tunc per omnes fere coetus sparsas fuisse, imo in peiorem sensum detorqueri memorat; quin ipsas ‚ταῖς λοίπαις γραφαῖς θεοπνεύστοις' Veteris et Novi Testamenti aequiparat. At vero e frequentissimo usu, quem Apostolorum scripta tum maxime obtinuerunt, cum iis morte sublatis eorum vivae voci quodammodo sufficerentur, statim distingui et coordinari ceperunt. Factum hoc pro ipsorum indole atque scriptoribus; ut adeo

[1]) I. Cor. 1, 2. II. 1, 1. Gal. 1, 2. Coloss. 4, 16. [2]) II. 3, 15. 16.

improprie ,εὐαγγέλιον' et ,εὐαγγέλια' ea monimenta adpellarentur, quae de Regno Dei eiusque Conditore D. N. J. C. historias referrent[1]; atque ,ἀπόστολος' vel ,ἀποστολικόν', praecipue quidem epistolae S. Pauli, sed simul etiam reliquae Apostolorum literae, quae titulo ,καθολικαί'[2] mox postea insignitae sunt. Imo quidquid Evangelii nomine non comprehendebatur, hinc etiam Acta Apostolorum nec non ipsa Apocalypsis[3]: ,ἀπόστολος' dictum est[4]. De Evangeliis in Canonem prima aetate iam relatis, vix dubium esse potest, quia versus finem Saeculi primi, et cum initio secundi, apud plerasque Ecclesias recepta fuerant[5]. Profecto patet id α. e literis S. Ignatii episcopi Antiocheni, qui dilucide explicat[6]: se cognoscendae veritatis causa confugere ad Evangelia, quibus crederet;

---

1) V. H. N. T. p. 260. s. 2) Primum quod sciamus Eusebii auctoritate H. E. II, 23. p. 66. nomine „καθολικῶν" adpellari ceperunt, ut ea voce a d. Pauli epistolis discernerentur. Nam quod illo vocabulo, aiunt ante Eusebium, Origenes et Dionysius Alexandrinus ib. VI, 25. et VII, 25. p. 227. 273. usi fuerint, eatenus verum est; quod Dionysius unam eamque primam s. Joannis catholicam dixerit, ceteras eiusdem nominis nullo modo. Sed quo sensu catholicum nomen Eusebius his dederit epistolis, id quidem cadere in disputationem potest. Neque enim intelligere fas est, talem a catholica doctrina ortam adpellationem, cum haec ratio communis sit omnibus S. Scripturis; verum ut vetustissima habet traditio „καθολικαὶ" dictae sunt, veluti ἐπιστολαὶ ἐγκύκλιοι, quod non ad unam scribantur gentem, sed generaliter ad omnes καθόλου. Ita censuere Oecumenius, proleg. in ep. Jacobi, op. ed. Par. II. 439. Leontius. Byzantinus, de sectis. a. 2, 4. apud Galland. XII, 629. S. Isidorus Hispal., etymolog. VI. 2, 46. III, 234. S. Cyrillus Hier., cat. IV, 36. p. 69. Obiiciunt quidam epistolam ad Galatas et Hebraeos catholicarum iure mereri cognomen; secundam autem et tertiam s. Joannis, quas ille privatis dedit non esse universales. Sed priores ideo non numerantur inter Catholicas, quod aliis epistolis Paulinis debuerint accenseri, duabus vero epistolis s. Joannis — quas proprie hoc titulo non posse inscribi facile damus — eadem haesit adpellatio, quia primae, cui magis congruit, uno volumine iunctae forent. 3) Quae tamen frequentius separatim recensebatur. 4) Cf. S. Irenaeum, adv. haer. I. 3, 6. p. 43. „τῶν εὐαγγελικῶν καὶ τῶν ἀποστολικῶν" discernentem; et Tertullianum, de bapt. n. 15. p. 43. scribentem: „Unus omnino baptismus est nobis, tum ex Domini Evangelio quam ex Apostoli literis." 5) Cf. Eusebii, Hist. Eccl. III, 24. p. 94. Attamen cum recentissimi incredulitatis patroni ad nauseam usque declament: antiquissimam Ecclesiam christianam sola in rebus de Jesu Christo traditione usam fuisse; ideo opportunum nobis visum est, disquisitione accurata e vetustissimis documentis priscam Canonis originem vindicare. 6) Epistola ad Philadelphenos n. 5. ed. J. H. Petermann, S. Ignatii Patris Apostolici q. f. epistolae. Lips. 1849. p. 196. s.

non secus ac si Christus ipse etiamnum eos sermones ore suo proferret, qui ab Evangelistis traduntur. Sed ètiam se confugere ad scripta Apostolorum, quae habebat quasi Ecclesiae Presbyterium, sub Christo omnium Episcopo. Idem porro s. vir[1] commemorat Evangelia in archiviis Ecclesiarum asservari, unde satis liquet, quanti fierent iis temporibus S. Libri N. T.[2] Manifestior β. adhuc eorundem Evangeliorum mentio reperitur apud S. Justinum M.[3]: ,οἱ γὰρ ἀπόστολοι' inquit, ἐν τοῖς γενομένοις ὑπ' αὐτῶν ἀπομνημονεύμασιν ἃ καλεῖται εὐαγγέλια, οὕτως παρέδωκαν'[4]. Sub his ἀπομνημανεύμασιν s. Justinum Evangelia supponere efficitur inde, quia[5] profitetur: ,ἅ φημι ὑπὸ τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ καὶ τῶν παρακολουθησάντων συντετάχθαι', commentaria haec ab Apostolis eorumque successoribus scripta. Id quod nisi cadit in Evangelia nostra. Dubitari quoque nequit, comparatione sententiarum Christi apud S. Justinum cum Evangeliorum locis παραλλήλοις instituta, unde s. Doctor sua hauserit[6]. γ. Accedit fidei-

---

1) Ib. n. 8. ed. c. p. 206. 2) Omittimus Papiae de Evangelio d. Joannis testimonium apud C. J. M. Thomasium, Sacr. Bibl. vet. tit. sect. op. ed. a Fr. Vezosi. Rom. 1747. I, 344.; et quaedam tantum eaque luculentiora verba ex epistola ad Diognetum — scriptoris qui aevo apostolico vicinus fuit, Cf. P. Ap. ed. Hefele P. P. Ap. Op. IV. prol. p. 86. s. — sententiam nostram stabilientia proferemus. Et quidem habetur n. 11. p. 319. de hac re sequens locus: „deinde metus Legis decantatur, et Prophetarum gratia cognoscitur, et Evangeliorum fides stabilitur et Apostolorum traditio custoditur." Per νόμον et προφήτας Canonem V. T, per εὐαγγέλιον et παράδοσιν ἀποστόλων Canonem N. T. intelligi; secundum generalem illius aevi partitionem et denominationem, coll. Matth. 7, 12. 11, 13. aliisque S. S. N. T. locis, satis certum est. 3) Apol. I, 66. p. 57. 4) „Vocem ἀπομνημονεύματα adhibuit etiam apud Eusebium, H. E. V, 8. p. 173. s. Irenaeus; sunt illa dicta memorabilia res, quae memoriae commendantur. Hinc Xenophon scripsit libros Σωκράτους ἀπομνημονευμάτων. Op. ed. Thieme Lips. IV, 1. s. Idem porro S. Pater narrat I, 67. ed. Otto p. 158. „Solis qui dicitur die omnium sive urbes sive agros incolentium in eundem locum conventus fit, et commentaria Apostolorum τὰ ἀπομνημονεύματα τῶν ἀποστόλων, aut scripta prophetarum, συγγράμματα τῶν προφητῶν leguntur, quoad licet per tempus." Per συγγράμματα τ. πρ. libros V. T. indicari coll. II. Petr. 1, 19. plane non est dubium. 5) Dial. c. Tryph. n. 103. p. 354. 6) S. Justinum M. neque Evangelium secundum Hebraeos eiusve recensionem singularem; neque aliud Evangelium apocryphum; neque Harmoniam aliquam; sed ipsa Evangelia Canonica usurpasse demonstrarunt: Fr. Schütz, de Evangeliis, quae ante Ev. can. in usu E. chr. fuisse dicuntur. Regiom. 1812. II, 1. s. Hug, Einl. II, 99. Gratz, kr. Unters. ü. Justins apost. Denkwürdigk. Stuttg. 1814. p. 53. s. Winer, Justinum. M. Evang.

iussor aetatis proxime sequentis S. Irenaeus[1] qui testatur quatuor Evangelia non solûm apud Ecclesiam; sed etiam apud haereticos valuisse. Cum porro S. Irenaeus totus ubique insistat investigandis colligendisque, quae de rebus ad Christum Apostolosque pertinentibus Maiores memoriae commendarint; sequitur anno p. C. 184—192.[2] iam concordi traditionis sententia, numerum quaternarium Evangeliorum in Canonem adscitum[3]. Cumulum monimentorum huius rei affert δ. Eusebius, qui[4] testatur apographa Synopticorum q. d. iam saeculo primo, antequam S. Joannes Evangelium suum exararet, longe lateque per coetus christianos sparsa fuisse; imo illos qui post Apostolos in exteras regiones Evangelii praedicandi causa profecti fuerant: ‚τὴν τῶν θείων εὐαγγελίων γραφὴν' secum tulisse, populisque a se conversis ad eorum institutionem tradidisse[5]. Quod si res ita se habet, Canon Evangeliorum mediocri temporis intervallo praecesserit necesse est aevi apostolici finem. Tandem ne quid dissimulare videamur, ε. alienum non erit provocare ad Citata[6] apud S. Patres Apostolicos, quae extra dubium ponunt: plerosque fere N. T. libros ab illis lectos adhibitosque

---

can. usum fuisse in Rosenmülleri, Comm. theol. I. 1, 223. Mynster, kl. theol. Schr. Kopp. 1825. p. 1. s. Maier, Einl. p. 481. s. Bindemann, ü. d. v. Justinus d. M. gebrauchten Evangelien, in Stud. u. Krit. 1842. p. 355. s. Riggenbach, l. c. p. 139. s.

[1]) Adv. haer. III, 11. p. 466. ait: „Tanta est autem circa Evangelia haec firmitas, ut et ipsi haeretici testimonium reddant eis, et ex ipsis egrediens unusquisque eorum conetur suam confirmare doctrinam. Ebionaei etenim eo Evangelio, quod est secundum Matthaeum solo utentes, ex illo ipso convincuntur, non recte praesumentes de Domino. Marcion autem id, quod est secundum Lucam circumcidens, ex his quae adhuc servantur penes eum, blasphemus in solum existentem Deum ostenditur. Qui autem Jesum separant a Christo, et impassibilem perseverasse Christum, passum vero Jesum dicunt, id quod secundum Marcum est praeferentes evangelium; cum amore veritatis legentes illud corrigi possunt. Hi autem qui a Valentino sunt, eo quod est secundum Joannem plenissime utentes ad ostensionem coniugationum suarum; ex ipso detegentur nihil recte dicentes." [2]) Sub Eleutherii pontificatus finem scriptos s. Irenaei libros probat Ren. Massuet, diss. II. de Irenaei scriptis n. 47. s. II, 223. s. [3]) Cf. R. Massuet, diss. III. de Irenaei doctrina n. 6. II, 245. s. Ad. Stieren, de Irenaei adv. haer. op. fontibus, indole, doctr. et dign. Gott. 1836. p. 35. s. [4]) Histor. Eccles. III, 24. p. 95. [5]) H. E. III, 37. p. 109. [6]) Quae stupenda diligentia compilavit G. Jacobson, Patrum Apostol. quae supersunt. Oxonii, ed. alt. 1840. II, 620. s.

fuisse. Atque haec quidem testimonia merito fidem faciunt: integrum Canonem N. T. post edita d. Joannis Ap. scripta, in initiis Traiani, exeunte saeculo primo et ineunte secundo clausum fuisse.

§. 11. Quo loco Canon Librorum S. Novi Testamenti fuerit conditus?

Quamquam autem ex his aliisque[1] monimentis haud obscure colligatur: inde a prima Ecclesiae origine collectionem S. S. N. F. in unum iam Canonem, paris cum Canone V. F. auctoritatis habitum, digestam fuisse; tamen quis Evangelii et Apostoli in unum collecti editionem procuraverit, ignoratur? Multae interim apparent rationes causaeque, cur collectionem Canonis N. T. Ecclesiae Romanae acceptam referamus. α. Romana Ecclesia, magistris s. s. Petro, Paulo et Joanne, quorum scripta cum discipulorum atque interpretum s. s. Marco et Luca, maximam partem Canonis efficiunt, usa; ab iis absque dubio informata est de Scripturis Canonicis. Unde verissime olim Tertullianus[2] monuit: ‚Si autem Italiae adiaces, habes Romam, unde nobis quoque auctoritas praesto est. Ista quam felix Ecclesia, cui totam doctrinam Apostoli cum sanguine suo perfuderunt, ubi Petrus passioni dominicae adaequatur, ubi Paulus Joannis exitu coronatur, ubi Apostolus Joannes, posteaquam in oleum igneum demersus nihil passus est, in insulam relegatur.' β. Notum est Epistolas S. Pauli temporis ordinem, quo fuerant exaratae; in serie Librorum N. T. haud occupare; sed in antiquissimis catalogis priore loco positas eas, quas Ecclesiae, ad quas scriptae sunt, receperunt. Illam quaeque Ecclesia aliis anteposuit, quae sibi data fuerat apostolica Scriptura; aliae vero Ecclesiae vel acceptionis vel scriptionis tempus, quandoque reci-

---

1) Quae nunc ne nimis prolixi simus relinquere oportuit. E. g. de instituto Marcionis aliorumque haereticorum, qui aeque ac Ecclesia quadam sylloge, licet ab ea Ecclesiae diversa mutila et interpolata, utebatur; item de allegatis in scripturis apocryphis Evangeliorum verbis. Cf. M. Arneth, ü. d. Bekanntschaft Marcions mit unserem Canon des N. B. Linz, 1809. p. 3. s. Tischendorf, wann wurden unsere Evangelien verfasst. Leipz. 1865. p. 29. s. Riggenbach, l. c. p. 76. s. 2) De praescr. haer. n. 36. p. 25.

pientis dignitatem vel aliam magis congruentem rationem spectavere [1]. Ordo autem ‚ἀποστόλου' in Canone N. T. epistolae ad Romanos primum assignat locum [2]. Idem testatur γ. prisca translatio N. F. latina ante Hieronymum ‚Itala' dicta, decursu saeculi secundi facta; quae non modo in universum iam existentem L. L. N. T. Canonem supponit, verum etiam probat Ecclesiam Romanam desinente saeculo primo S. Volumina in unum iam corpus collecta tenuisse [3]. Accedit δ. veterrimum documentum Canonis Romani saeculo secundo exeunte conscriptum [4]. Denique ε. collectionem S. S. N. T. ipso initio statim in Ecclesia Romana adfuisse, invicto pariter argumento illo confirmat Tertullianus, quod dicat: Romae authenticas Apostolorum recitari Literas, et Evangelia ab Apostolis tradita fideliter conservari. Egregie denique roborat ζ. sententiam nostram sensus Ecclesiae Carthaginensis, quae a Romana originem et fidem sumens, occasione controversiae de Canone in Concilio Carthaginensi VI. habitae [6]: Ecclesiam Matricem et principem adit, inde syllogen S. S. edocenda; unde iam prius a summo Pontifice Innocentio I., qui libri in Canonem recipiantur, desiderata voce expetiit Exsuperius Episcopus Tolosanus [7]. Haec Africa et Gallia de Romanae Ecclesiae super omnes Ecclesias totius orbis auctoritate sensit [8].

---

1) Quod observamus in vetustis Bibliorum manuscriptis, ubi s. v. non in omnibus idem prorsus ordo reperitur, in collocandis L. L. N. T. 2) Cf. L. A. Zacagnii, Collectanea monumentorum veterum Ecclesiae Graecae ac Latinae. Rom. 1698. praef. p. 74. s. Humfredi Hodii, de Bibliorum textibus originalibus. Oxon. 1705. p. 664. Blanchini, Vindic. Can. Script. Vulg. ed. praef. p. 214. 3) Eius antiqua forma qualis fuerit discimus ex Cassiodorio, de Institut. div. lit. c. XIV. II, 516. 4) Dequo v. p. 48. s. 5) De praescr. haer. 12. 36. p. 25. et adv. Marc. IV, 3. 4. p. 149. s. 6) A. 419. ap. Hard. I, 968. 7) A. 405. Ap. Hard. I, 1005. 8) Sed et hinc haud obscure discimus, quantum valuerit illo quoque aevo Romani Pontificis aliquid aut agnoscentis aut reiicientis iudicium. Huius Ecclesiae semper mansura auctoritas quantum orbi christiano profuerit, cum dogmatum concordiam sartam et tectam praestat, atque unitatem conservat; haec prima saecula abunde docent. Confitentur id ipsum ex parte saltem etiam viri acatholici, quorum testimonia eo commendantur; quod ex ore dissidentium sola veritatis, quae nunquam vinci potest, vi expressa proficiscantur.

§. 12. Disquiritur utrum aliqua Synodus Oecumenica de Canone Librorum S. N. T. statuerit?

Nonnisi per Ecclesiae iudicium certum esse: quinam sint Libri Divini, catholica fides confitetur. Etsi vero [1] altum sit apud omnes primorum trium saeculorum [2] silentium, de tali publica vel synodica Canonis N. T. per Concilium aliquod huius temporis collectione et promulgatione; tamen concors Ecclesiarum in hoc negotio iudicium [3], certitudinem infallibilem Canonis N. T. evincit. Nam ubi nondum Canon Divinarum Scripturarum permixtus fuisset voluminibus non authenticis, peraequo iure ille dicebatur esse ex Canone liber, qui in eo erat [4]. At postquam nescitur, quibus initiis, quove tempore, Codicibus s. superaddi cepere alii libri, et quidem non solum sanae doctrinae [5]; sed etiam sub praeclaris nominibus haereticae, heterodoxae fidei: atque alii libri, qui certe erant Canonici, sive ex Canone excluderentur, sive corrumperentur [6]; imprimis opportunum imo necessarium fuit: ut statueretur tandem in Ecclesia certa ac perpetua Regula, ad cuius praescriptum quisque discerneret, qui libri Divinae quive humanae auctoritatis essent? qui denique ceu apocryphi omnino repudiandi forent. Curandum igitur fuit, ut Canonici ab apocryphis, utiles a noxiis libris, in Ecclesia certa auctoritate discernerentur [7]. Neque hoc dubium in re gravissimi momenti, quae totam Ecclesiam respexit, examen

---

1) Reiecto omnium iudicio inter apocryphos Canone Biblico, qui vulgo inscribitur Apostolorum, n. LXXVI. Coteler. II, 453. V. Comm. p. 28. 2) Illorum, qui supersunt testes. 3) Ad quod iam Origenes provocat apud Eusebium, H. E. VI, 25. p. 227. 4) Adhuc proinde opus non fuit Catalogum Divinarum Scripturarum publica auctoritate stabilire. 5) Uti epistolae s. Clementis Rom. 6) Sunt de hoc tanto illorum facinore multa testimonia apud S. S. P. P. et S. E. Testantur hoc: Dionysius Corinthius in Graecia, S. Irenaeus Lugdunensis in Gallia, Tertullianus in Africa, Origenes in Aegypto. Quibus quarto, quinto et sexto saeculo adstipulati sunt clarissima Ecclesiae lumina, inter Graecos S. Alexander episc. Alex., S. Athanasius, S. Cyrillus Hier., Eusebius, S. Epiphanius, S. Joannes Chrysostomus; inter Latinos autem S. Ambrosius, S. Hieronymus, S. Augustinus, S. Hilarius Pictav., S. Leo. M., Salvianus, et Gelasius Pontifex; quos postmodum secuti sunt innumeri omnium aetatum Scriptores. Nec aliud in Historiis Ecclesiae Catholicae reperiri posse putamus, quod maiori testium numero traditum sit quam istud: veteres Haereticos, quantum in se erat, S. Scripturas adulterasse. Cf. B. Germon, de veteribus haereticis ecclesiasticorum Codicum corruptoribus. Par. 1713. p. 61. s. 7) Ad quod itaque opus fuit diligentem post examinationem catalogum Canonicarum Scripturarum conficere; ut a Canonicis non canonicas facile ac tuto quisque distinguere posset.

istud a nulla synodo peragi potuisse inferiore generali Concilio [1]. Et revera concilium Oecumenicum Nicaenum primum; ne fraudes haereticorum fideles in discrimen erroris adducerent: ‚Catalogum Librorum Divinorum constituit.' Nicaenam constitutionem Bibliorum Canonicorum gravissima praeferunt argumenta. Nam ut 1. a S. Athanasio incipiamus, ille [2], duo ad rem nostram affirmat: Epistolam S. Pauli ad Hebraeos esse Canonicam; librum autem Pastoris non esse ex Canone. Cum utrique veritati Ariani mordicus resisterent, et Pastoris testimonia ut canonica allegarent [3], atque epistolam ad Hebraeos cum Canoni tum d. Paulo abriperent; profecto contrarium non tanta S. Athanasius asseveratione posuisset, nisi certissima nixus auctoritate. Cuius vero haec fuerit late expresseque enunciavit [4]: ‚vim decreti Patrum.' Ad eandem de S. S. examinationem et idem decretum Patrum respexit 2. S. Augustinus [5], in hunc modum scribens: ‚multa .... sub nominibus Apostolorum ab haereticis proferuntur, quae omnia nomine apocryphorum ab auctoritate Canonica diligenti examinatione remota sunt.' Quaeritur ubi et quando remotio illa, instituto examine, auctoritate canonica peracta fuerit? Nam illam ad decretum aliquod Patrum referendam esse, clare docet S. Athanasius [6]. Optime idcirco quod d. Augustinus auctoritate Canonica factum fuisse dicit, illud ad tempora s. Athanasii refertur. Haec omnia 3. illustrantur et confirmantur testimoniis gravissimis: Rufini, d. Hieronymi et Cassiodorii [7]. Ad hanc itaque opinionem demonstrandam ex tanta antiqui-

---

1) Ipsa sana ratio pro optimo huius sententiae testimonio est, sed etiam certi et locupletes testes reperiuntur, qui satis superque rem asserunt. 2) De decretis Nicaenae Synodi, n. 18. Op. ed. Maur. I, 223. 3) Cf. S. Athanasii, apud Theodoretum, Eccl. Hist. I, 7. III, 761.; et Theodoreti, arg. ep. ad Hebr. ib. 541. testimonia. 4) In festali epistola l. c. p. 936. 5) De Civitate Dei. XV, 23. II, 100. 6) L. s. c. 7) E quibus Rufinus ait, exposit. in symb. Apost. n. 36. s. se „novi ac veteris instrumenti volumina ad instructionem eorum, qui prima fidei elementa suscipiunt, sicut ex Patrum monimentis accepimus designare." Ed. Cypr. Baluz. app. p. 206. Testimonium S. Hieronymi, praef. in l. Judith iam supra de Canone V. T. p. 28. disputantes posuimus. Addimus modo id quod de Judith tam asseveranter ait S. Doctor, certe eum in illis Nicaenae Synodi, cui si non aequalis omnino proximus aetate erat, actis legisse. De quo ne ancipites haereamus efficiunt rationes, quas ex illis depromit; ubi refutat Origenem, Joannem Hier. et Luciferianos. Haec quae hactenus laudata sunt de S. S. Patrum decreto circa Canonem V. F., roborat M. Aurelius Cassiodorius, scriptor nobilis et integrae fidei, et qui quinto floruit saeculo. Ille quidem claris verbis testatur: a Nicaeno primo omnium Oecumenico Concilio „Libros Divinos competentibus sacramentis aptatos esse." De Inst. div. lit. c. 14. II, 517.

tate solida iacta sunt fundamenta. Sed enim res isthaec conficitur 4. ex superstite Canone Nicaeno [1], quem Concilium Carthaginense III. et VI. adoptavit. In hoc ita habetur: ,Capituli XXIV. Nicaeni Concilii [2]. Item ut praeter Scripturas Canonicas, nihil in Ecclesia legatur sub nomine divinarum Scripturarum. Sunt autem Canonicae Scripturae Novi Testamenti: Evangeliorum libri IV. Actuum Apostolorum liber unus. Epistolae Pauli XIV. Petri Apostoli II. Joannis Apostoli III. Judae Apostoli I. Jacobi Apostoli I. Apocalypsis Joannis Liber I.' Hic Catalogus, qui idem ipse etiam Canone a Sacrosancta Oecumenica Synodo Tridentina definito continetur; mire convenit ei, quem a Patribus se accepisse fatentur Carthaginensis III. et VI. Concilii Praesules [3]. Nicaenos Episcopos nomine Patrum intellexisse; produnt Praesules Concilii Carthaginensis VI. testantes: se exemplaria fidei et statuta Nicaenae Synodi, quae per Caecilianum, qui interfuit, allata sunt suis inseruisse. Certe ad superiora Synodo Hipponensi tempora S. S. Catalogus, quem episcopi Concilii Carthaginensis VI. a Patribus se accepisse fatentur, referendus est. Quoniam igitur nonnisi sola Synodus Hipponensis S. S. Canonem habet, atque haec canones ex Concilio Nicaeno derivat, sat esse argumenti videtur, ut statui possit laudatum saepe Catalogum S. S., qui insertus est actis Concilii Carthaginensis VI., ex Nicaeno originem habuisse; ita ut ex hac Oecumenica Synodo in aliquam Africae sub Caeciliano, hinc in Hipponensem, et exinde

---

[1]) Quem e Codice notato lit. B. num. 58. Bibliothecae Vallicellanae Romae, procul dubio ad octavum saeculum referendo, publicavit J. Blanchini, Vind. Can. Script. praef. p. 361. Non deerunt qui inscriptionem Catalogi Biblici in Codice Vallicellano oscitanti Notario attribuant. Sed eadem facilitate, qua hoc affirmatur, negari etiam potest. Ubi est enim probabilis ratio, quae evincat titulum „Concilii Nicaeni" false, et non potius scite, ex vetustiori aliquo exemplari ibi additum fuisse? [2]) Aliquos Synodi Nicaenae canones intercidisse, atque vicenarium Canonum Nicaenorum numerum unius nisi, graeci codicis et quidem suspecti admodum, auctoritate fultum esse; palmaribus argumentis demonstravit J. Chrysostomus a S. Joseph, de numero Canonum, quos s. Patres in magna Synodo Nicaena constituerunt. Romae 1742. p. 246. s., et diss. de Canone S. Librorum constituto a S. Patribus in magno Nicaeno Concilio. ib. e. a. p. 148. s. [3]) Videtur ille Mansio, III, 891. praepostere positus esse n. 47. inter capitula Conc. Carth. III. a. 348. atque transferendus ad VI. ei. nom. IV, 430. Convenienter quidem si conclusio spectetur, qua a Bonifacio Pont. eiusdem confirmatio postulatur. Haec interim integro solidoque manente catalogo Conc. Carth. III. auferri potest. Tertio quoque Conc. Carth. adscribi posse colligitur inde, quod inter acta Conc. Carth. III. inserti fuerint Canones Hipponenses; ita volentibus illis Patribus, ne memoria eorum unquam excideret. V. Mansi III, 894. s. Cf. e. Ballerini, tract. de antiq. Coll. Canon. t. III. Op. s. Leonis M. Ven. 1775. p. LXXXVIII. s. et J. C. Hefele, Conciliengesch. II, 63. s.

in Carthaginensem traductus fuerit. Haec cum satis explorata sint non minus certum argumentum 7. sumitur e vetusto S. S. Canone, quem sub Nunechio Phrygiae Pacatianae Metropolita, duo et triginta Episcopi ediderunt in Synodo Laodicena, aliquanto ante Concilium generale Nicaenum I. can. LX [1]. Patres Laodicenses cum viderent, non esse suae auctoritatis statuere certum et ab omnibus Ecclesiis tenendum Canonem, satis habuerunt: indubios recensere suo Catalogo libros, quaestioni autem iudicioque de dubiis et apocryphis supersederunt. Quapropter potius quam operi definiendi Canonem satisfecerit Laodicena Synodus, difficultates hac in re videtur auxisse; unde sane omnia definire necesse erat tali ac tanta auctoritate, quae ubique valeret. Et hoc quidem probe congruit Concilio Oecumenico Nicaeno, cuius decreto teste Cassiodorio: ‚sacramentis aptatus est numerus S. Scripturarum.'

§. 13. Eusebii Caesareensis opinio H. E. III, 25. de Canone N. T. enucleatur.

Difficultatem hac in re ingerere videntur Patres et Scriptores nonnulli, qui post Nicaenam Synodum diverso ab hac sensu S. S. L. L. recensuerint. In istorum numero imprimis habendus est Eusebius Caesareensis, cuius catalogus divinorum voluminum H. E. III, 25. p. 97. a nemine, qui in Canonem N. T. inquirendi periculum facit, praetermitti potest. In hoc catalogo Eusebius duas fecit S. Librorum classes, quarum prima complectitur τὰς δηλωθείσας, sive ἐνδιαθήκους γραφάς, i. e. Libros, quos Canonicos adpellamus; altera τὰς γραφὰς ἃς παραιτητέον, h. e. libros repudiandos sive apocryphos. In classe prima rursus distinguit: ὁμολογούμενα, scripta omnium concordi sensu recepta, dein ἀντιλεγόμενα, quae minus communi consensu inter Divinas Scripturas relatae fuerant; denique νόθα i. e. libri qui utiles sunt, quamvis spurii. His omnibus classe altera opponit libros reiiciendos. Ad ὁμολογούμενα collocat: Evangelia, Acta, s. Pauli epistolas, primam s. s. Petri et Joannis atque Apocalypsim, addit tamen εἴγε φανείη, si placita videbitur. Ἀντιλεγομένας vocat epistolam s. s. Jacobi, Judae, secundam Petri, Joannis item alteram et tertiam; et H. E. l. c. cap. 3. p. 72. ad Hebraeos atque III, 24. p. 96. Apocalypsim. De hac posteriore in deterio-

---

[1]) Mansi, II, 595. epocham huius Concilii medio tempore inter Neocaesareensem a. 314. et Nicaenam synodum universalem a. 325. statuit, anno fere 320. Authentiam Canonis Concilii Laodiceni impugnavit Spittler, krit. Unters. des LX. Laodic. Kanons. Bremen. 1777., vindicarunt J. W. Bickell, Zur Frage über die Aechtheit des Laodic. Bibelkanons, in Stud. u. Krit. 1830. p. 591. et Hefele, Conciliengeschichte I, 750. 751. Em. Card. Pitra, Juris Eccles. Graec. hist. et mon. I, 506. s. u. v. p. 28., sibi Canonem hunc videri mancum dicit; nam codex Veronensis 55. Balleriniis, App. ad Op. S. Leonis III, 442. laudatus, restituit Apocalypsim, quae in eo deficiebat.

rem nonnunquam partem inclinavit, neque tamen eam reiicere ausus est, sed quamvis speciosissima adversus Apocalypsim dubia passim enarraverit, tamen aliquo modo retinuit. Ib. c. 39. p. 111. Praemissis his κρίσει Eusebii de L. L. N. T. opiniones subiiciamus. Ex operibus quae scripserat patet: Eusebium fuisse virum multae lectionis, sed ingenii parum firmi. Non est hic locus accurate disputandi de fide Eusebii. Est vero adhuc ea de re summa inter eruditos lis; illud modo certo constat Eusebium, teste Theodoreto, arg. comm. ep. ad Hebr. III. 1, 542. iam post Nicaenam Synodum Arianis favisse. Insuper suis scribendi formulis ostendit, se data occasione plurimorum sententias in partem quoque contrariam recensuisse; quamvis inutiles saepe et ineptas. Sed et quam opinionem ipse amplexus fuerat, in medio reliquisse invenitur; imo sibi interdum contradixisse. Partitio quidem Episcopi Caesareensis, quae saeculo tertio coll. H. E. VI, 25. p. 226. antiquior haud est, nemo enim Veterum eius meminit, uti illa in proto — et deutero — canonicos v. p. 35.; dogmatice spectata nullius est ponderis, historice vero considerata alicuius est momenti. Ex hoc enim videmus fuisse post Nicaenam Synodum aliquos, qui etiamsi in Divina auctoritate habuerint omnes Scripturas, illas tamen suis catalogis adnumerare omiserint. Mirifice acatholicis scriptoribus placet P. P. et S. E. in recensendis Scripturis Divinis N. T. varietas. Huius variationis illa imprimis videtur esse ratio, quod aliquae S. Scripturarum, e. g. s. s. Judae, Joannis tardius exaratae, aliae uti epistola ad Hebraeos et Apocalypsis viris perperam attribuerentur, qui non erant inspirati. Quamvis ideo non reprobarentur et damnarentur, imo ut Divinae haberentur; quas cum publice legi iusserat, canonicas esse Ecclesia declaravit. De Canone Eusebii disquisivit P. J. S. Vogel. comm. I. II. III. Erl. 1809—11. ed.

§. 14. ‚Ἀντιλεγόμενα‘ universam Ecclesiam veluti Divina recepisse adstruitur.

Optima non desunt argumenta quae ad certam fidem faciendam sufficiunt ‚ἀντιλεγόμενα‘ ab Ecclesia non secus ac reliqua Scripturae Volumina, vere Divina habita esse. Quid Ecclesia Romana de his senserit, vidimus. Ecclesiae Alexandrinae catalogum S. Voluminum prodit Clemens Alex., qui sua fatetur didicisse ab illis, qui beatam doctrinae servabant rationem a s. s. Petro, et Jacobo et Joanne et Paulo sanctis Apostolis acceptam. Strom. I. p. 322. Ille quidem compertum habebat Epistolam ad Hebraeos Pauli esse. Ib. VI, 8. p. 771. Receptas etiam plures testatur d. Joannis literas et Apocalypsim. Strom. II, 15. p. 464. et VI, 13. p. 793. Etiam epistolam s. Judae Paedag. III, 8. p. 280. laudat, s. Jacobi vero docente Cassiodorio, de inst. div. lit. c. 8. p. 514. „Quaedam Attico sermone declaravit.“ Origenis insigne pro authentia et Canonicitate testimonium exstat, hom. VII, 1. in Jesum Nave XI, 63.; S. Athanasii — orthodoxae religionis parentis, ut loquitur S. Epiphanius, haer. LXIX, 2. p. 728. — autem habetur in epistolae festalis s. d. fragmento. I, 962.

Obsistere et contrarium roborare videtur Dionysius Alexandrinus, qui Apocalypseos auctoritatem canonicam funditus evertere studuit; omniumque quae in posterum unquam contra eam proferebantur dubiorum semina sparsit foecundissima apud Eusebium, H. E. VII, 25. p. 272. s. Cf. P. J. Mönster,

Observat. de Dionysii Alex. circa Apocalypsim Johanneam sententia huiusque vi in seriorem Libri aestimationem. Hafniae. 1826. p. 52. s. Perniciosissimum sane fateamur, fuit Dionysii Alex. institutum — a Th. Foerster, de doctr. et sent. Dionys. M. Ber. 1865. p. 33. nihilominus laudatum —: argumenta q. d. historica suspicionem adducere; quo argumenta interna liberius contra authentiam Apocalypseos proferret. Affirmat quidem Dionysius: sese non subsannandi causa obiectiones et dubia in Apocalypsim pronunciasse, tantummodo ad dissimilitudinem inter Evangelium epistolamque d. Joannis exponendam; quo autem modo? non demonstravit. Calumnias istas nisi suo consilio servituras putasset, cur accumulavit? Reputata enim Libri ad aevum ipsius ab omnibus agnita Divina auctoritate, reputato item eum Origenem, Chiliasmi sane haud minorem quam Dionysius fuit adversarium, magistrum habuisse; vix adducemur ad credendum dubia ab ipso prolata ex argumentis internis nata esse. Cum enim in fronte l. c. recensentur cavillationes, quarum culpam sustinent „τινὲς πρὸ ἡμῶν“, succedunt confessiones animi modesti apparentes; enimvero sub finem adducuntur insimulationes, quae aperte eo diriguntur ut Apocalypsis e serie Librorum Canonicorum eiiciatur. Quare Dionysii Alex. in aestimanda Apocalypsi iudicium non possumus non praeiudicatum, proinde nullius fidei habere. De Dionysii Alexandrini suspicione praeclare disputat E. W. Hengstenberg, die Offenbarung des h. Johannes. Berlin. 1850. II, 2. 142. s.

Idem sensit Ecclesia Syriaca. Abest quidem a veterrima pariter ac Syris aestimatissima versione Pheschito II. et III. s. Joannis, II. s. Petri epistolaque s. Judae cum Apocalypsi. — Cf. J. S. Assemanum, bibliotheca Orientalis Clem. Vatic. Rom. 1725. III. 1, 8. 9. ann. 1. p. 15. Vid. Cosmam Indicopleusten, apud Galland. XI, 535. — Unde inferunt: antiquos Syros, haec scripta reiecisse. Minime gentium! Translatio Syriaca literalis circa dimidium saeculi secundi facta est, antequam ad omnes Ecclesias Syrorum S. S. illae controversae propagatae forent, unde nec mirum Lectionaria Syriaca ex istis nihil continere. Neque tamen primarii Syrorum doctores auctoritatem Canonicam horum Librorum impugnarunt; nec aliae deerant apud Syros versiones, quae interpretationem quandam omnium N. T. Divinorum Voluminum continebant. Certe epistolam autem d. Pauli ad Hebraeos in Canone servandam esse, concors erat omnium Syrorum sententia. Ex ista igitur omissione, nihil de forma Canonis apud Syros confici putamus. Namque exploratum est Theophilum Episcopum Antiochenum, in libro quem contra Hermogenis haeresim inscripsit, testimoniis usum ex Apocalypsi d. Joannis desumtis. Cf. Eusebii, H. E. IV, 24. p. 146. S. Ephraemum illa controversa Canonicis scriptis haud cunctanter adscripsisse, iisque originem vere apostolicam tribuisse; multis argumentis evincitur. Etenim epistolae II. et III. s. Joannis scriptorem dicit: Ἰωάννην τὸν Θεόλογον, O. g. III, 52. coll. I, 76; et alteram d. Petri epistolam tribuit: Πέτρῳ τῷ κορυφαίῳ τῶν Ἀποστόλων, ib. II, 378. III, 60. coll. O. S. II, 242. Similiter literarum, quae Judae sunt, conditorem habet: Ἰησοῦ Χριστοῦ μαθητήν. Op. gr. II, 153. III, 61. Sed et Apocalypsim τὸν Ἀποστόλον sive τὸν Θεόλογον exarasse, confiteri nullus haesitat. O. g. II, 194. III, 146. Liceat d. Ephraemo iungere S. Joannem Chrysostomum, cuius testimonia non inferioris sunt gravitatis. Superest huius eruditissimi Patris saepe nobis laudatus Commentarius in Epistolam ad Hebraeos, prae ceteris doctus, quo idoneis argumentis haec d. Paulo asseritur. Apocalypsim S. Joannis

eiusque tres epistolas Chrysostomum recepisse testatur Suidas, Lex. ed. Bernhardy. s. v. Ἰωάννης I, 1023.; idemque confirmant loca ex his Scriptis allata. Etiam epistolis Jacobi, II. Petri atque Judae usus est. Cf. Ei. de sacerdotio l. III. p. 384. in Matth. hom. 65, 6. p. 651.

Canonis Jerosolymitani et Ecclesiarum circa Palaestinam testes sunto: S. Cyrillus Hieros., qui cat. IV, 36. p. 69. explicite tradit catalogum L. L. N. T.: „quatuor dumtaxat Evangelia, Apostolorum acta, septem epistolas catholicas, Pauli quatuordecim.“ Quam vero S. Cyrillus commemorare praetermisit Apocalypsim, Ecclesiam Hierosolymitanam in Canone N. T. nulla dubitationis significatione comprehendisse refert S. Joannes Damascenus, de fide orthodoxa IV, 17. p. 284. Concludimus istam testium seriem suffragio S. Epiphanii. Is haer. LXXVI. conf. 5. p. 941. in suo Canone S. S. sine detrectatione omnes admisit Libros N. T., de quibus olim fuit dubitatum, nec ipsius aetate penes quosdam dubitatio desierat. Libros S. N. T. omnes quos Ecclesia habet Canonicos vere Divinos esse, argumentum denique haud spernendum sumitur: ex martyrio primorum Christianorum in omnibus partibus mundi. Quod argumentum pluribus luminibus ornavit Haneberg, l. c. p. 59. s.

Cum succedentibus temporibus, explorata rei veritate, omnes totius orbis Ecclesiae Libros N. T. de quibus aliquando dubitatum fuerat susceperint tamquam Divinos; certe tenendum est eos revera tales esse. Sane si constet Deum assistere Ecclesiae suae ne erret; non potest vel cogitari, ut is passus sit sponsam suam decipi aut approbando libros mendaces, aut pro Divinis libros non divinos. Quare iure meritoque S. Synodus Tridentina orthodoxorum Patrum exemplum secuta, Sess. IV. de Canonicis Scripturis, clare et distincte enumerat: „*Testamenti Novi, quatuor Evangelia, secundum Matthaeum, Marcum, Lucam, et Joannem; Actus Apostolorum a Luca Evangelista conscripti; quatuordecim epistolae Pauli Apostoli ad Romanos, duae ad Corinthios, ad Galatas, ad Ephesios, ad Philippenses, ad Colossenses, duae ad Thessalonicenses, duae ad Timotheum, ad Titum, ad Philemonem, ad Hebraeos, Petri Apostoli duae, Joannis tres, Jacobi Apostoli una, Judae Apostoli una, et Apocalypsis Joannis Apostoli.*“ Cum Occidentali, Orientalis quoque convenit Ecclesia non unita. Apparet hic consensus inde, quod tam in Concilio Lugdunensi II., quam Florentino; ubi cum de unione ageretur, Graecique Latinis multa obiicerent divisionis capita, ne minimum quidem dubium de Canone S. S. movebant. V. p. 30. 31. Imo etiam inter Acatholicos recentiores reperiuntur haud pauci, qui volumina N. F. a Luthero reiecta, ad pristinam auctoritatem restituenda esse arbitrantur.

§. 15. Analysis fragmenti quod passim ‚Muratori‘ vocatur.

„Adservat, inquit L. A. Muratorius, Antiquitatum Italicarum medii aevi. Mediol. 1740. III. diss. quadragesimatertia p. 851., Ambrosiana Mediolanensis Bibliotheca membranaceum Codicem, e Bobiensi acceptum, cuius antiquitas paene ad annos mille accedere mihi visa est.“ Ex hoc Codice Muratorius decerpsit fragmentum antiquissimum ad Canonem Divinarum Scripturarum N. T.

spectans nusquam antehac evulgatum. Hoc eruditissimi viri εὕρημα erroribus, ut ipse dicit, et sordibus ad nauseam usque repletum, maximi tamen est momenti; cum in eo veterrimus S. Voluminum catalogus Romanus habeatur. Damus illud in sequentibus, prouti typis excudi curavit e manuscripto Mediolanensi Muratorius; addidimus tamen uncis includendo emendationes et lectionum varietates, quas collationibus nuperis detexerunt Critici. Notulae, quas adspersimus, varii generis loca imprimis attentione digna illustrabunt; et in iudicio de aetate, scriptore, et pretio testimonii efformando praeparatione quadam laborabunt.

Testimonium Anonymi penes Muratorium cum omnibus mendis atque erroribus repetierunt: E. H. D. Stosch, comm. h. c. de Librorum N. T. Canone. Franc. ad Vidr. 1755. p. 181. s. Gallandius, Bibl. P. P. II, 203. s. Simeon de Magistris, Daniel secundum LXX. e Codice Chisiano. Rom. 1772. app. p. 467. s. Fr. J. Freindaller, Caji presbyetri fragmentum acephalom de Canone divinorum N. F. librorum comm. Linc. 1803. Fr. Th. Zimmermann, diss. h. c. Scriptoris incerti de Canone Librorum Sacrorum fragmentum a Muratorio repertum exhibens. Jen. 1805. Deinde codice msso. Bobiensi, nunc Ambrosiano, quo quidem uno usus est Muratorius, a G. Fr. Nott collato; M. J. Routh, in Reliquiis sacris. ed. alt. Oxon. 1846. I, 394. s. fragmentum hocce typis descripsit. Demum nova collatione a cl. Fr. Wieselero facta, illud ipsum C. Wieseler edidit in ann. Stud. u. Krit. 1847. p. 815. s. Successerunt disquisitiones C. A. Credner, Gesch. d. neutest. Kanon. ed. Volkmar. Berol. 1860. p. 146. J. v. Gilse, disp. de antiquissimo Librorum S. N. F. Catalogo qui vulgo fragmentum Muratorii appellatur. Amst. 1852. p. 7. s. P. Böttcher, Versuch einer Herstellung des Canon Muratorianus, im Zeitschr. f. d. l. Theol. 1854. 127. s. M. Hertz apud J. Bunsen, Analecta ante-Nicaena. Lond. 1854. I, 137. Nolte, über das sogenannte Muratorische Fragment kanonischer und nichtkanonischer Bücher, in Tüb. Q. S. 1860. p. 195. s. A. Hilgenfeld, der Kanon und die Kritik d. N. T. Halle. 1863. p. 40.

Monimentum celeberrimum post aliquam Codicis lacunam his verbis incipit: „. . . . . . . quibus tamen interfuit et ita posuit[1]*. Tertio Evangelii Librum secundo Lucam. Lucas iste medicus post ascensum Christi cum eo Paulus quasi ut juris studiosum secundum adsumsisset numeni [nomine] suo ex opinione concriset [conscripsisset] Dominum tamen nec ipse vidit in carne, et idem prout assequi potuit. Ita et a nativitatate Johannis incipet*

---

[1]) De memorabilibus J. Christi a d. Marco digestis in immediate praecedentibus sermo fuisse videtur. Perpenso S. Marcum cum Apostolis, imprimis cum S. Petro familiaritatem contraxisse: ea „quibus tamen interfuit", non sunt res a Christo gestae, sed s. Petri de rebus a Christo gestis narrationes, quibus d. Marcus, quippe Petri ἑρμηνευτής interfuit.

dicere[1]. *Quarti Evangeliorum Johannis ex discipulis. Cohortantibus condiscipulis et Episcopis suis dixit: Conjeiunate mihi hodie triduo, et quid cuique fuerit revelatum alterutrum nobis enarremus. Eadem nocte revelatum Andreae ex Apostolis, ut recognoscentibus cunctis Johannis suo nomine cuncta describeret*[2]. *Et ideo licet varia singulis Evangeliorum Libris Principia*[3] *doceantur, nihil tamen differt credentium Fidei, cum uno ac principali spiritu declarata sint in omnibus omnia de Nativitate, de Passione, de Resurrectione, de conversatione cum Discipulis suis, et de gemino eius Adventu. Primo in humilitate despectus, quod ro . . . . . .*[4] *secundum potestate Regali praeclarum, quod futurum est. Quid ergo mirum si Johannes tam constanter singula etiam in epistolis suis proferat dicens in semetipso: Quae vidimus oculis nostris et auribus audivimus et manus nostrae palpaverunt, haec scripsimus. Sic enim non solum visorem sed [se et] auditorem, sed et scriptorem omnium mirabilium Domini per ordinem profitetur. Acta autem omnium Apostolorum sub uno libro scripta sunt Lucas [ea] optime Theophile comprehendit, quia sub praesentia eius*[5] *singula gerebantur, sicut et semote Passionem Petri evidenter declarat, sed profectionem Pauli ab urbe ad Spaniam proficiscentis*[6]. *Epistola autem Pauli, quae a quo loco vel qua ex causa directe sint voluntatibus intelligere; ipse declarant. Primum omnium Corinthiis schisma haeresis interdicens, deinceps Callactis*[7] *circumcisionem. Romanis autem ordine*[8] *Scripturarum sed et principium earum esse Christum intimans, prolixius scripsit*[9]; *de quibus singulis necesse est a nobis disputari; cum ipse Beatus Apostolus Paulus sequens praedecessoris sui Johannis ordinem*[10],

---

[1]) Hinc demonstratur priora illa Evangelii capita, quae d. Lucae abiudicare haeretici cum veteres, tum recentiores gestierunt, authentica esse. [2]) Narratio ista etiam d. Hieronymo, praef. comm. super Matthaeum VII, 6. exstitit nota. [3]) Initia alii interpretes, capita alii intelligunt. [4]) Vario modo vacuum quod penes Muratorium spatium relinquitur, explere conati sunt viri docti. Quas Muratorius literas legit „ro", easdem potius „fo" legendas retulit Fr. Wieseler. Quid sibi velint istae literae, in utroque casu difficile est divinare. „Fore" nullum praebet sensum. „Prophetatum est", longius incisum habetur, quam vacuo spatio membranae capi possit. Censent alii „ratum est", fuit vel „factus" supplendum; quodsi l. b. parum rectum videatur, rem in medio relinquendam fatemur. [5]) Cuius? Theophili neutiquam, ut sequitur e Luc. Ev. 1, 4.; ergo S. Lucae. Non quidem omni ex parte verum, sed sensui Priscorum conveniens est, quod hic ab Anonymo traditur. [6]) Quae vero loci huius explicatio? Fortasse semote posuit scriptor pro „seorsum", i. e. alibi quam in Actibus Apostolorum relata esse, passionem Petri et iter Pauli in Hispaniam. [7]) I. e. Galatis, ut mox inferius legitur. [8]) Testimonium V. T. pro stabiliendo Novo. [9]) Verba „prolixius scripsit" ad omnes Epistolas praemissas spectat. [10]) Non

nonnisi nominatim septem Ecclesiis scribat ordine tali. Ad Corinthios prima, ad Ephesios secunda, ad Philippenses tertia, ad Colossenses quarta, ad Galatas quinta, ad Thessalonicenses sexta, ad Romanos septima. Verum Corinthiis et Thessalonicensibus licet pro correctione iteretur, una tamen per omnem orbem terrae Ecclesia diffusa esse denoscitur [1]. *Et Johannes enim in*

---

attendit auctor fragmenti, epistolas s. Pauli dudum ante visam et editam Apocalypsim datas fuisse.

[1]) Similia leguntur apud Victorinum, comm. in Apoc. c. 1. ed. Biblioth. M. Colon. III, 137. „In toto orbe septem Ecclesias omnes esse, et septem nominatas unam esse Catholicam, Paulus docuit.“ V. e. S. Optatum Mil., de schism. Donatist. VI, 3. ed. E. Dupin Par. 1700. p. 94. coll. Apoc. 1, 13. S. Cyprianum, test. adv. Jud. I, 20. p. 28. de exhortatione martyrii n. 11. p. 202. Et ut loca aliorum S. S. P. P. et S. E., qui in numero septenario mysterium quaerebant, praetereamus S. Hieronymus, ep. 53. ad Paulin. n. 8. p. 280. ait: „Paulus Apostolus ad septem Ecclesias scribit, octava enim ad Hebraeos a plerisque extra numerum ponitur.“ E quibus non inepte colligitur, causam qua Anonymus noster ductus epistolam ad Hebraeos commemorare neglexerit: mysterium numeri septenarii fuisse. Jam vero cum animadvertamus reperiri, qui ex hac omissione, item ex verbis S. Hieronymi, ep. 129. ad Dardan. n. 3. „eam Latinorum consuetudo non recipit inter Scripturas canonicas“ p. 971.; ostendere cupiunt epistolae Pauli ad Hebraeos Romanam Ecclesiam contradixisse: operae pretium erit demonstrare id aperte esse falsum, ac propterea non probatum d. Hieronymo. Juvat ante omnia monere hoc dicto S. Patrem neutiquam spectasse Ecclesiam Romanam, quae ab aevo S. Clementis P. M., qui huius d. Pauli epistolae testimonia, tanquam Divina laudavit in suis literis ad Corinthios usque ad S. Innocentium, qui illam inseruit suo catologo ad Exsuperium, constantissima traditione tenuit: scripturam ad Hebraeos esse Canonicam, eamque Pauli Apostoli publica in Lyturgia lectione celebravit. Alterum est d. Hieronymum in hoc de Epistola ad Hebraeos dicto verba Eusebii — H. E. III, 3. p. 72. „Pauli vero quatuordecim epistolae notae sunt omnibus et perspicuae. Sciendum tamen est epistolam ad Hebraeos a nonnullis ideo esse repudiatam, quod dicerent eam ab Ecclesia Romana pro certa ac genuina Pauli epistola non haberi.“ — transsumsisse. Ceterum coll. c. 59. de Vir. Illustr. p. 137. multo duriora addit: „sed et apud Romanos usque hodie Pauli Apostoli non habetur.“ Si ad literam d. Hieronymus intelligendus esset, tanto ex adverso teste in non leves angustias nostra, de Ecclesiae Romanae circa auctoritatem et auctorem epistolae ad Hebraeos fide, sententia propelleretur. Secus est tamen. S. Hieronymus ab Eusebio mutuatus diversa, diversis locis mitigans nomine Latinorum et Romanorum, non videtur aliud intelligere potuisse; quam quosdam inter Latinos homines, qui falso praeferebant Ecclesiae Romanae nomen, ut non sine specioso titulo illam epistolam reiicerent. Equidem ex quo observamus Eusebium, H. E. VI, 20. p. 223. quosdam illos scepticos non nominasse; illos vulgares et nulla memoria dignos censemus. Iidem tamen cum Romana adpellatione prodirent, agnoscebant utique ac profitebantur: Ecclesiae Romanae auctoritatem

Apocalypsi licet septem Ecclesiis scribat, tamen omnibus dicit. Verum ad Philemonem una, et ad Titum una, et ad Timotheum duas pro affectu et dilectione, in honore tamen Ecclesiae Catholicae, in ordinatione Ecclesiasticae disciplinae sanctificatae sunt."

Transit posthaec Anonymus ad scripta illa recensenda, quae in Canone S. Literarum non habentur: „Fertur etiam in Laudecenses, alia ad Alexandrinos Pauli nomine fictae ad haeresem Marcionis; et alia plura, quae in Catholicam Ecclesiam recipi non potest. Fel enim cum melle misceri non congruit" [1].

---

maxime valere in his rebus. Profecto Eusebium meminisse oportuisset eorum, quae testatus est H. E. III, 38. p. 110. in haec verba de epistola S. Clementis Romani locutus: „In qua cum multas inserat sententias desumtas ex epistola ad Hebraeos, iisdemque interdum verbis utatur, satis indicat opus illud neutiquam recens esse. Quamobrem cum ceteris Apostoli scriptis non sine causa hoc etiam — in Ecclesia sc. Romana — recensitum videtur." Eusebius ergo ipse Canonicam esse Scripturam agnovit. Nec aliter S. Hieronymus. Vide praeter alia, quod in continuatione l. s. c. ad Dard. affirmat: „nos utramque — ep. ad Hebr. et Apocalypsim — suscipimus, nequaquam huius temporis consuetudinem, sed veterum scriptorum auctoritatem sequentes."

[1]) Memoratur hic epistola ad Laodicenos a Marcione conficta; consona sunt haec iis, quae Tertullianus, adv. Marc. V, 11. p. 289. 17. p. 303. S. Epiphanius, haer. XLII, 12. p. 375. et D. Hieronymus, de vir. ill. c. 5. p. 36. tradiderunt. V. H. R. D. N. T. p. 447. s. Praeterea aliorum pseudepigraphorum memoriam iniicit Anonymus, nimirum apocryphae epistolae datae ad Alexandrinos, „cuius, notat Muratorius p. 853., nescio an quisquam alius meminerit." Potest istud comma capi de aliqua scriptura d. Paulo supposita, quae vel plane periit, vel sub alio titulo apud Veteres habetur. Nostrum non est, e fine huius analyseos, disceptationes, quae de his epistolis inter eruditos actae sunt, enarrare, illud modo addimus ferendam non esse Semleri, not. 21. ad Oeder, chr. freie Unters. ü. d. sogenannte Offenbarung Joh. Hal. 1769. p. 29. opinionem, quam his diebus instauravit C. Wieseler, eine Untersuchung ü. d. Hebräerbrief. Kiel. 1861. I, 26. s. II, 11. s.: epistolam illam ad Alexandrinos eandem esse, quam Canon habet ad Hebraeos. Enimvero adsunt gravia rerum momenta, quae hic de epistola ad Hebraeos cogitare vetant. a. Nemo Veterum tradit epistolam ad Hebraeos datam ad Alexandrinos, vel ad Judaeos graece loquentes scriptam fuisse; imo plurimorum potius sententia est, illam Hebraeis hebraice exaratam esse. V. H. R. D. N. T. p. 459. s. 463. s. b. Nec unus antiquorum testium affirmat, epistolam ad Hebraeos Pauli nomine confictam et circumlatam fuisse. c. Verba de haeresi Marcionis, etiam ad epistolam ad Alexandrinos esse referenda quivis videt; hoc concesso sequitur quod Anonymus de erroribus Marcionis nullam habuerit cognitionem; cum epistolam doctrinae Marcionis prorsus oppositam, ab isto haeretico vel eius asseclis s. Paulo Ap. suppositam opinatur. Durissima denique d. et impia sunt ultima verba „fel enim cum melle misceri non congruit" — similia vide apud S. Irenaeum, in Routh, Reliq. S. I, 48. et

Pergit postea Anonymus sermonem facere de Epistolis Catholicis: „Epistola sane Judae[1]*, et superscripti Johannis duas in Catholica habentur"*[2]*. Subiicit: „Et Sapientia ab amicis Salomonis in honorem ipsius scripta*[3]*. Apocalypsis etiam Johannis, et Petri*[4]*, tantum recipimus, quam quidam ex nostris legi in Ecclesia nolunt." Denique concludit: „Pastorem vero nuperrime temporibus nostris in Urbe Roma Herma conscripsit sedente Cathedra Urbis Romae Ecclesiae Pio Episcopo fratre eius. Et ideo legi eum quidem oportet, se publicare vero in Ecclesia Populo, neque inter Prophetas completum numero, neque inter Apostolos in finem temporum potest. Arsinoi autem, seu Valentini, vel Mitiadis nihil in totum recipimus, qui etiam novum Psalmorum Librum Marcioni conscripserunt una cum Basilide Assianum Catafrygum constitutorum."*

Hinc novam incipere scriptionis sectionem, in Codice vacuo spatio indicatur. Quae autem ad praesentem calcem huius fragmenti leguntur, satis produnt, abhinc librorum ab haereticis compilatorum inchoatam esse enumerationem. Ceterum quis sit Arsenous et Mitiades, inquirere non est huius loci; quo nisi Anonymi catalogum S. S. N. T. illustrare tentavimus; illud modo addimus „novum Psalmorum librum", videri únum esse ex aliis a Marcione elucubratis voluminibus erroris, quorum memoriam iniecit S. Epiphanius, haer. 42, 9. p. 309. Quibusdam Criticis placet etiam huc trahere illa, quae de Psalmis a Valentino, Gnosticorum facile principe, composita tradit Tertullianus, de carne Christi n. 17. et 20. p. 83. 87.; ut sic intelligatur liber Psalmorum nomine Marcionis insignitus.

Hermae Pastor, II, 5. ed. Hefele p. 357. — si uti contextus postularet ad epistolam ad Hebraeos referantur. Etsi enim de illius auctoritate scriptoreque aliquamdiu disputaretur, nihilominus magni pretii habita est ab omnibus.

[1]) Omisit epistolam S. Jacobi, et quod mireris utramque D. Petri. Verum obliviscendum non est, testimonium Anonymi non modo acephalum, sed etiam mutilum esse; et vel idcirco verisimile fit, in contextu antecedenti vel subsequenti etiam hos N. T. libros adfuisse. [2]) Cur duae tantum? Sed antiquissimi quoque s. s. Patres e. g. D. Irenaeus, adv. haer. III, 16, 8. p. 511. secundam epistolam cum prima ita coniunxerunt, ut unam tantum laudantes, modo e prima modo e secunda, quasi ex una eademque allegarent. Hinc inferre licet etiam Anonymum, priores epistolas tanquam unam, tertiam vero tanquam alteram considerasse. [3]) Quomodo hic Liber e Canone V. T. in illum N. T. translatus fuerit, omnino singulare est; nec in ullo alio prisco Catalogo hac ratione enumeratus reperitur. [4]) Qui vero Anonymus Apocalypsim Petri, — quae interim coll. Eusebii, H. E. III, 25. p. 97. saeculo iam secundo circumferebatur — ab Ecclesia receptam affirmare potuerit, perspicere nequimus. Forte eo sensu quo Rufinus, expos. in symb. Apostolorum n. 38. scripsit p. 206. „In novo vero Testamento libellus, qui dicitur Pastoris sive Hermetis, qui appellatur duae viae, vel iudicium Petri; quae omnia quidem legi in Ecclesiis voluerunt, non tamen proferri ad auctoritatem ex his fidei communiendam."

§. 16. De Tempore, quo fragmentum exaratum fuit disquiritur?

Scriptorem huius testimonii Anonymum ad ultima saeculi secundi tempora; vel initia saeculi tertii referendum esse, efflagitare videntur argumenta quaedam interna totidem aetatis illius indicia. a. Desideratur in hoc testimonio vocabulum „Canon" et „Canonicus"; quod deinde seriori tempore in quaestionibus de S. S. authentia et auctoritate, quasi solenne et constans evasit. Cf. Suiceri, Thes. eccl. s. v. κανονίζω et κανονικός II, 34. 35. coll. I, 687. Dominici Macri, Melitensis eq. aur., Hierolexicon s. v. Canon. p. 141. H. Planck, de significatu Canonis in Ecclesia ant. p. 209. s. C. A. Credner, Gesch, d. neutest. Kanon. p. 26. s. 98. s. Argumentum istud confirmatur b. commemoratione haereticorum; quorum qui nominibus suis advocantur, nullus post saeculi tertii initia surrexit. Quodsi scriptor noster, pari modo ac Hermas, Montanistas impugnans, tardius vixisset; aliquo modo facta mentione aliorum quoque haereticorum et librorum ab iis suppositorum aevum suum prodidisset. c. Cum Anonymus noster dicat: „Pastorem vero nuperrime temporibus nostris, in urbe Roma Herma conscripsit, sedente Cathedra Urbis Romae Ecclesiae Pio Episcopo fratre eius"; se ipsum Hermae fere coaevum perhibet, et aetatem qua catalogum compilavit verbis longe clarissimis indicavit. Saeculo secundo exstitisse Pastorem e Veterum testimoniis confecit Hefele, prol. p. 95. s. Idem porro vir doctissimus subtiliter, uti consuevit, defendit fratrem Pii I. librum hunc conscripsisse. Quae cum ita sint, scriptorque fragmenti de re ista loquatur, quemadmodum de rebus divulgatis quibuslibet loqui quis solet; plane sequitur illum omnino esse veterrimum et iam circa saeculi secundi dimidium vixisse. Vulgo enim Pii I. Pontificatus spatium inter a. 142. et 157. explevisse sumitur. Patet igitur ex hac annotatione: annum circiter 160. tempus fuisse, quo testimonii huius „de Canone s. Romanae Ecclesiae" auctor illud edidit. Scriptor quis fuerit non constat, Romanum vel saltem Italum fuisse; non spernenda efficiunt argumenta. Profecto α. diserta mentio s. s. Apostolorum Petri et Pauli; β. laus Pii Episcopi Romani; et γ. adpellatio „Urbis" κατ' ἐξοχήν, Romae attributa, extra omnem veritatis aleam ponunt: auctorem fragmenti vel Romae vel adminus in Italia vixisse. Idem δ. coniicitur ex ordine, quo S. Libros N. T. recenset, qui ab antiquissimo inde tempore in Ecclesia Occidentali obtinuisse videtur, sc. ut Actis Ap. statim succedant Epistolae Paulinae. Quod argumentum non minus firmum manet; etiam si Hug, Einl. I, 124. Routh, Bunsen, Nolte, Hilgenfeld l. c. recte opinari essent censendi, qui textum quem nunc habemus latinum e graeco archetypo translatum esse statuerunt. Qua in re magis ingenium, quam opinionem suam probarunt. Ceterum latino sermone esse exaratum hocce testimonium e paronomasiis — v. c. principia, principali; fel cum melle — in eo obviis sibi deprehendisse visus est Gilse, l. c. p. 26. Sed sermo est barbarus, impurus, scatet mendis et soloecismis; atque librariorum, uti omnes queruntur, imperitia corruptus et foedatus est.

His interim non contentus Muratorius, ulterius progressus est l. c. p. 852. scribens: „Si coniecturam meam exerere fas est, in illam opinionem feror, tri-

buenda haec esse Caio Ecclesiae Romanae presbytero, qui sub Victore et Zephyrino Pontificibus, teste Photio, in Biblioth. cod. XLVIII. floruit". Cf. G. Lumper, Hist. th. cr. Aug. Vind. 1790. VII, 17. s. Quae ad hanc coniecturam commendandam adfert vir doctissimus, sequentia sunto. 1. Disputationem Caii istius disertissimi viri, habitam Romae temporibus Zephirini adversus Proclum quemdam Cataphrygarum haeresis propugnatorem, memorat Eusebius, H. E. VI, 20. p. 222. et S. Hieronymus, fere iisdem verbis, de vir. ill. c. 59. p. 136. Accedit et alterum 2. robustius argumentum. Refert Anonymus u. v. celebrem Hermae Pastorem, nuperrime temporibus nostris, conscriptum. Jam inter eruditos constat Hermam floruisse ad dimidium saeculi secundi. Et certe si tunc Romanam cathedram tenuit Pius I.; illius frater u. v. Pastorem scripsisse dicendus est c. a. 150. At Caius vixit adhucdum 196., et nihil obstat, quin antea haec scripserit. Tandem 3. fragmenti auctor narrat: „Apocalypsim etiam Johannis et Petri tantum recipimus, quam quidam ex nostris legi in Ecclesia nolunt". Recte haec in Caii tempora conveniunt. Eusebius, H. E. III, 25. p. 97. Apocalypsim Petri inter dubios quidem libros recenset, non tamen abiicit veluti haereticorum foetum. Cf. Grabium, Spic. Patr. I, 71. s. Haec ille quidem fragmenti primus editor opinatur, quocum sentiunt multi viri eruditi, aliis repugnantibus; imprimis quia Caius apud eundem Eusebium, H. E. III, 28. p. 99. s. Joannis Apocalypsim Cerinthi esse existimet, quam quidem Anonymus pro Canonica habet. Attamen haud abs re censemus, prorsus incertum esse num verbis l. c. „ἀποκαλύψεσιν, ὡς ὑπὸ ἀποστόλου μεγάλου γεγραμμέναις" significetur Apocalypsis d. Joannis.

Haec vero licet sint incerta, tamen antiquitati scriptoris summe venerabili nihil derogant, nihilque obstat, quominus pretium huius testimonii quam maximi faciamus. In quod aestimandum ire non suadent solum, sed cogunt rationes gravissimae. Scriptor ille a. ita agit, ut dubitandum non sit S. Scripturas iam satis diu hominibus, inter quos vivebat, notas agnitasque fuisse; atque adeo Canonem N. T. ante saeculum secundum in Ecclesia Romana absolutum exstitisse. Porro b. sic loquitur de S. Scriptura, ut appareat eum non modo suam de illis Libris proferre opinionem; sed publicam universae Ecclesiae de iis sententiam. c. Patet ex hoc fragmento veterrimi aevi Ecclesiam, summa cura et diligentia in colligendis Libris Canonicis fuisse versatam, atque authentica ab apocryphis scriptis caute distinxisse. Enimvero quisquis ille Anonymus fuerit, hoc indubie testatur: Ecclesiam Catholicam genuina possidere Apostolorum scripta, Haereticos contra subreptitiis gloriari spuriisque eorundem libris. Itaque testimonium nostrum valide refellit criticos huius temporis Neo-Tubingenses cognominatos, qui neglecta historiarum luce, ingenio suo indulgentes tantum: vix non omnes N. T. Libros post medium demum saeculum a C. N. alterum, natos esse temere suspicantur. Contra istos S. Scripturae pertinaces impugnatores praeclare disputavit H. G. Hoelemann, Neue Bibelstudien. Leipz. 1866. praef. p. 6. s.

SECTIO SECUNDA.

DE IIS QUAE

SACRIS BIBLIIS UTRIUSQUE TESTAMENTI CONNEXA SUNT.

§. 17. Varia S. Scripturae Nomina.

Cum excellentium rerum natura, ea sit[1], ut simul prout est in se ipsa, captum nostrum excedens intelligi nequeat; factum cernimus quod S. Scriptura pluribus, veluti a nobis illa divisim cognoscitur, nominibus distinguatur[2]. Ita Verbum Dei literis exaratum dicitur: ‚Sacrae Literae' ἀντονομαστικῶς[3]. Enimvero librorum ac scripturarum omnium prima principia et elementa sunt Literae; ideoque ipsarum et libri et scripturae nomen retinent; Sacrae, quod earum auctor et argumentum certe sacrum iudicatum sit. Saepe saepius Scripturae Sacrae pluraliter ‚αἱ γραφαὶ ἅγιαι', vel etiam absolute ‚ἡ γραφή'[4], idcirco adpellatur; quod maxime digna ceterisque omnibus rebus praestantior Divina Revelatio fuerit, quae scriptis mandaretur. Proxime cum praegressa cohaeret S. Paulo usurpata denominatio[5] ‚τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ'; eloquia Dei, quae argumento est de origine S. Scripturae vere Divina ac infallibili αὐτοπιστία. Ob sublimitatem argumenti Divini, quo humanos libros omnes antecellit, per eminentiam nominatur Hebraeis:

---

1) Teste d. Thoma Aq., S. P. P. q. 13. a. 1. p. 201. 2. 2) Ob eximiam sui celsitudinem et eminentiam Voluminis, in quo utriusque Testamenti Libri continentur; apud Hebraeos pariter ac Christianos scriptores, multa imposita sunt Nomina; propria et metaphorica, usitata et minus usitata, et quidem aliqua iam in S. S. iisdem de semetipsis occurrunt, alia tardius imponi ceperunt. 3) Sive per excellentiam. 4) Rom. 1, 2. Joann. 19, 36. 5) Rom. 3, 2.

‚סֵפֶר' Liber vel absolute[1], vel composite ‚מְגִלַּת־סֵפֶר' volumen Libri; quod ipsum Apostolus[2] graece reddidit: ‚ἐν κεφαλίδι βιβλίου'. Admonet nos utraque nomenclatio, ut cogitemus de praestantia S. Voluminum; quippe quae per excellentiam Libri nominantur, meritoque quam maxime aestimantur. Christianis tritissimum in vulgo etiam[3] nomen est: ‚τῶν βιβλίων', Bibliorum; vel e Danielis auctoritate[4], vel ex Siracidis prologo, vel denique ex Graecorum Patrum usu, s. Chrysostomi cumprimis, cui perquam frequens est, petitum[5]. Vocantur autem: ‚τὰ βιβλία' sc. θεῖα, ‚τὸ βιβλίον' et ‚ἡ βίβλος'[6], tanquam Codices qui Divinam doctrinam continent, quique omnes alios libros dignitate et utilitate longe superant, atque ab Ecclesiasticis studiose volvendi sunt. Iidem porro Libri Sacri audiunt: ‚Bibliotheca Sancta', quod constat e s. Hieronymo[7], atque s. Isidoro Hispalensi[8]; imo et Pandectae, πάνδεκται; qui titulus collectionem librorum significat, et prae reliquis Alcuino placuit[9]. Inter cetera, quibus adhucdum Codex Sacer insignitur, nomina illud et frequentius, et maxima animadversione dignum est: ‚Testamentum' בְּרִית, Διαθήκη, forte non tam acceptione illa usitatissima, qua mentis nostrae summam et extremam, ideoque constantem nec unquam mutandam indicat: sententiam tabulis supremis scriptam de eo, quod quis post mortem suam fieri velit; sed illa qua haec vox pro testatione de aliqua re, pro foedere et pacto, seu pro contestatione seu instrumento Foederis, quod inter Deum et hominem initum est, adhibetur[10]. Ceterum distinctio Veteris et Novi Testamenti ipsius

1) Nehem. 8, 8. 2) Ad Hebr. 10, 7. 3) Et pene in nostratibus vernaculis linguis omnibus notissimum. 4) Proph. 9, 2. הַסְּפָרִים; LXX. αἱ βίβλοι. 5) V. l. s. c., item homil. IX. ad Col. n. 1. ubi diserte ait: comparate vobis βιβλία φάρμακα τῆς ψυχῆς. XI, 391. 6) A voce βίβλος quae papyrum significat arborem, et tiliae alteriusve arboris corticem; qui in longissimas tenuissimasque philyras ductus, chartae usum Veteribus praebebat. 7) De vir. ill. c. 75. p. 165. et 81. p. 167. 8) Etymol. VI, 3. p. 235. De hoc nomine multis exemplis agit J. Martianaeus, prolegomeno primo ad Opera S. Hieronymi, tom. I. ed. Par. 1693. 9) Juxta epigramma ad calcem Textus a se recogniti in Vallicellano msso., quod sic habet: „Nomine Pandecten proprio vocitare memento, hoc corpus sacrum, Lector, in ore tuo. Quod nunc a multis constat Bibliotheca dicta Nomine non proprio ut lingua Pelasga sonat.“ Cf. Vallarsium, Op. S. Hieronymi XI. a. praef. p. 11. 10) Nullum dubium quin LXX. interpretes vocem διαθήκην, apud Graecos communiter adhibitam pro ultimae voluntatis declaratione, et vetustissimus pariter translator Latinus ante Hieronymum; nomen Testamentum in generaliori

Apostoli[1], qui nomina καινῆς διαθήκης et τῆς παλαιᾶς διαθήκης usurpavit, auctoritate nititur; quin imo prima origo Jeremiae[2] tribuenda videtur. Vetus et Novum Testamentum vocatur, habita ratione temporis; quatenus Vetus spectata aetate tempora Ecclesiae antecedentia, Novum tempora Incarnationem Christi sequentia, denotat; et Joanne Baptista limite utrumque disterminatur[3]. Ex his sequitur, quod duplicem ob causam Testamenti nomine S. Literae insigniri soleant: a. quia Foedus geminum Dei cum hominibus sancitum continent, simulque b. omnia ad Testamentum requisita: testatorem, haeredes, legata et testes transscribant[4]. Quidam S. Codicem U. F. ‚Instrumentum' nuncupant[5]. Scripturae,

---

significatione usurpaverit pactionis sive pacti. Cf. Exod. 24, 7. IV. Reg. 23, 21. Jerem. 38, 31. Deut. 9, 9. Quod expresse testatur S. Hieronymus, Quaest. hebr. in Genes. 17, 3. „Notandum quod ubicunque in Graeco Testamentum legimus, ibi in Hebraeo sermone sit foedus sive pactum." III, 331. Et Comment. in Jerem. 31, 31. „Quod autem pactum pro Testamento ponimus, Hebraicae veritatis est, licet Testamentum recte pactum appelletur, quia voluntas in eo atque testatio eorum, qui pactum ineunt, continetur." IV, 1073. Atque clarissime Comm. in Malach. 2, 3. „Notandum quod בְּרִית verbum Hebraicum Aquila συνθήκην, i. e. pactum interpretatur. LXX. semper διαθήκην i. e. testamentum et in plerisque Scripturarum locis testamentum non voluntatem defunctorum sonare, sed pactum viventium." VI, 957. Eadem res roboratur etiam ex auctoritate aliorum vetustissimorum interpretum. Nomine testamenti proprie dicto utitur divus Paulus. Gal. 3, 15. Hebr. 9, 15. His Apostoli locis lucem affert s. Ambrosius: „Testamentum autem dicitur, ut pulchre scribit l. I. de Cain. c. 7. p. 196., quo defertur bonorum haereditas. Merito et Testamentum dicitur, et divinum, cum ea, quae vere bona sunt, attestatione mandatorum coelestium conferuntur."

1) II. Cor. 3, 6. 14. 2) 31, 31. 3) Cf. Clementis Alex., Stromat. VI, 5. p. 761. Tertulliani, adv. Marc. IV, 1. p. 146. Lactantii, Inst. div. IV, 10. p. 209. S. Ambrosii, expos. Ev. sec. Luc. l. VII. in 10, 35. p. 1429. S. Augustini, contra duas epistolas Pelagii III, 12. t. X. 454. Cassiani, coll. XIV, 8. et 10. p. 452. 6. Cf. Ph. Codurci, Annot. in ep. ad Hebr. IX, 16—18. Par. 1647. J. H. Leidenfrost, diss. q. nomina num. div. ordo L. s. V. T. sistuntur. Hal. 1743. p. 4. J. G. Rosenmülleri, diss. de vocabuli διαθήκη in Libris N. T. vario usu, in Velthusen, comm. theol. II, 205. s. 4) Coll. Matth. 25, 34. a. q. v. Hist. R. D. V. T. prol. p. 2. Novi autem et Veteris ratio latet u. v. in differentia temporis, testatoris, testantium et promissionum. 5) Ita S. Augustinus, de Civitate Dei XX, 4. p. 370. „Huius itaque ultimi iudicii Dei testimonia de Scripturis Sacris ponere institui, prius eligenda sunt de Libris Instrumenti Novi, postea de Veteris." Et olim Tertullianus, Apolog. c. 18. p. 81. „Sed quo plenius et impressius tam ipsum dispositiones eius et voluntates adiremus, Instrumentum adiecit literaturae, si

quas Ecclesia iure Sacras adpellat, habendae sunt veluti pro Tabulario publico summe authentico, quo Deus genuinum de rebus aeque summis ac certis praestat testimonium, atque ad sua ipsius nos cognitione saluberrimis vitae agendae praeceptis sanctissimaque religione imbuendos utitur. Sunt et alia S. Scripturae nomina [1], frequenti Christianorum atque Judaeorum usu, sensim civitate donata; sed haec diversa dumtaxat nomina sunt idem sonantia, nec S. Librorum uberiorem adferunt notionem [2].

§. 18. De S. Bibliorum partitione universa.

Partitio S. S. vel universalis est totius Codicis S. in suas partes, vel particularis singulorum Librorum in sectiones, cum maiores tum minores; et quidem:

I. Veteris Instrumenti antiquissima eaque Hebraeorum nota divisio fuit τριχοτομική [3]. Prima pars est תּוֹרָה, ὁ νόμος [4]; altera נְבִיאִים, οἱ προφῆται, Josue, Judicum, Samuel, Regum, quos רִאשׁוֹנִים priores, deinde אַחֲרוֹנִים [5] sive posteriores quos vocant — inter hos Isaiam, Jeremiam et Ezechielem גְּדוֹלִים maiores dicunt; postea δωδεκαπρόφητον, i. e. duodecim minores קְטַנִּים, ab Osea ad Malachiam [6]. — denique tertia כְּתוּבִים, ad quae Jobum, Psalmos, Proverbia, Canticum Canticorum, Ecclesiasten, Esdram, Danielem, Paralipomenon ac Estherem remittunt. Haec ultima etiam τὰ γραφεῖα et ἁγιόγραφα [7] nominantur. Hanc triplicem divisionem suo usu sanctificavit Divinissimus Salvator, quando illis [8] emaunticis viatoribus in memoriam revocat omnia, quae de se scripta reperiebantur: in Lege, Prophetis et Psalmis [9]. Sed idem Dominus Noster, simplicitatis amans, eiusque Apostoli, habito respectu argumenti, in duas quoque S. Libros dispescunt classes: ὁ νόμος καὶ προφῆται [10]. Quinque Libris Legis respondere

---

qui velit de Deo inquirere, et inquisito invenire, et invento credere et credito deservire."

1) De quibus adeundi sunt J. H. Hottinger, Thesauri phil. s. Clavis Scripturae sect. III. ed. Tigur. 1649. p. 95. H. Goldhagen, Introd. in S. S. V. ac N. T. I, 2. 5. 2) Quibus omnibus enumerandis hic insistere longum esset. 3) Habetur iam in prologo Siracidae. 4) Hist. V. T. p. 175. 5) L. c. p. 199. 6) Coll. Sir. 49, 12. 7) A S. Epiphanio, haer. XXIX, 7. I, 122. item de pond. et mens. c. 4. II, 162. 8) Luc. 24, 44. 9) Psalmos nimirum pro universo Hagiographorum ordine posuit. 10) Matth. 7, 12. Luc. 16, 16. Act. 13, 15. Rom. 3, 21. Legis terminus per synecdochen pro Pentateucho; Prophetarum, pro reliquis omnibus voluminibus sumitur, quorum Scriptores sensu latiori Prophetae fuere,

dicuntur a Judaeis quinque libelli festivales חָמֵשׁ מְגִלּוֹת, Canticum C., quod legunt in festo Paschae; Ruth festo Pentecostes, Threni die exusti templi 9. Julii, Ecclesiastes festo Tabernaculorum, Esther autem in festo Purim [1].

II. Alia partiendi ratio invecta est a Christianis interpretibus, attento cuiuslibet libri scopo, qui principalior; et materiae indole, quae potior est, in partes quatuor: legalem, quae legum divinarum exhibet promulgationem; historicam, qua rerum gestarum continetur memoria; doctrinalem sive didacticam, quae fidei et morum praecepta tradit; et propheticam, quae res futuras praenunciat. Alii attamen scriptores, idque congruentius, Libros s. Codicis universi in trinariam seriem dispescunt; α. in Historicos i. e.: Quinque libri Moysis, Josue, Judices, Ruth, IV. Regum, II. Paralipomenon, II. Esdrae, II. Machabaeorum Tobias, Judith, Esther; β. in Didacticos[2]: Psalmi, Job, Proverbia, Ecclesiastes, Canticum C., Sapientia, Ecclesiasticus; γ. in Propheticos: Isaias cum reliquis sexdecim Prophetarum Libris. Eadem partitione in Novo Testamento adhibita, ad historicos rite referuntur quatuor Evangelia et Acta Ap.; ad didacticos Apostolorum Epistolae; ad propheticos denique Apocalypsis.

§. 19. Singulorum Librorum U. T. divisio.

Minores sive particulares singulorum Librorum divisiones quod attinet; V. F. in suas sectiones divisio vel Judaeis propria est, vel his cum Christianis communis. Judaei Pentateuchum in פַּרְשִׁיּוֹת, Paraschas maiores LIV. — attento mense intercalari, ad nostri Kalendarii rationem 52. sufficerent — sive pensa hebdomadaria distinguunt; quibus universa Lex Mosaica publicis in Synagoga praelectionibus quotannis absolvitur, et quidem ab antiquis inde diebus. Coll. Luc. 16, 29. 31. 24, 27. Joan. 5, 45. 46. Act. 15, 2. Singulis Paraschis respondent singulae הַפְטָרוֹת, Haphtarae; sive pericopae propheticae, Paraschis sensu et contentis utcumque respondentes, ac in synagogis publice post recitationem Legis, praelegi consuetae. Luc. 4, 17. Act. 13, 15. s. II. Cor. 3, 14. Cf. L. Reinke, Beiträge zur Erklärung des alten Testaments. Münster. 1866. VII, 25. s. Progressu temporis a Christianis mutuo acceptam adoptarunt Judaei distinctionem: in capita q. d. קַפִּיטוּלֵי, et versus פְּסוּקִים, κόμματα; neque enim in N. T., neque in Masora et antiquis Rabbinorum commentariis tale quid deprehenditur. Excipiuntur Libri S. Poetici, quorum στίχοι antiquis iam usurpabantur. Morem S. Scripturas in Lyturgia

---

i. e. legati divini voluntatem Numinis hominibus aperientes. Ceterum tripartitam S. Codicis divisionem sub Christi tempora familiarissimam exstitisse, docet Josephus, contra Apion. I, 8. II, 441.

[1]) Cf. A. Pfeifferi, Criticam s. Dresd. 1721. p. 5. [2]) Quos aliqui rursus bifariam dividunt, videlicet in poëticos et sapientiales.

legendi a Synagoga ad Ecclesiam Christi transiise, dubitari non potest. Tempore iam Apostolorum Legem quoque et Prophetas ad fidelium mores excolendos, demonstrandumque Filii Dei adventum, Dominica potissimum die, in s. Synaxibus — nomine „σύναξις“ communiter intelliguntur sacri conventus, quos antiqui fideles faciebant; aliquando etiam Eucharistiam v. H. R. N. T. p. 112., i. e. missam denotat, quia conventualiter celebrabatur — publice recitatos et ab Apostolis explicatos fuisse, eorundem Acta 20, 7. docent. Post promulgata Evangelia, scriptasque Epistolas, earum etiam lectio S. Scripturis Veteris Instrumenti adiuncta fuit. Ut vidimus Comm. h. p. 9. Post Concilium Nicaenum in singulis publicis conventibus Sacrarum Literarum in universum lectioni Christicolas operam dedisse, testatur S. Basilius M., homil. in Ps. 59. n. 2. I, 190. s. scribens: „Ideo et nostra sunt oracula divina, et ab Ecclesia Dei, tanquam dona divinitus missa, in singulis conventibus leguntur, velut alimentum quoddam animarum, quod a Spiritu subministretur.“ Sed et sacrorum conventuum atque lectionum in iis recitatarum numerus mansit incertus. Illud tantum coll. Socrate, H. E. VI, 8. ed. Val. p. 313. Sozomeno, H. E. VIII, 8. ib. p. 767. S. Joanne Chrysostomo, homil. XI. in Joann. n. 1. VIII, 62. Joanne Cassiano, de Coenobiorum institutis III, 2. p. 30., certo affirmari potest: Sabbato atque Dominica die, s. synaxes habitas fuisse. Idem quoque patet e Canone XVI. et XVII. Concilii Laodiceni. ap. Mansi, II, 567. Ceterum S. Chrysostomus, homil. LVIII, 4. in Joann. inquit de lectione S. Scripturae l. c. p. 342. „Nam si quis assidue veniat, etiamsi domi non legat, sed hic dictis attendat, anni unius spatio poterit multa discere. Neque enim hodie has, cras alias Scripturas legimus, sed semper easdem.“ Unde sequi videtur certas S. Scripturae sectiones singulis per anni circulum habendis synaxibus accomodatas fuisse. Quin et vetustior Tertullianus, libro de anima n. 9. s. synaxeos ordinem describens, primo S. Scripturae lectionem ponit p. 179.; et ad uxorem II, 2. loquens ait: „Numquid de illo Capitulo sibi blandiuntur primae ad Corinthios“ J. e. I. 7, 7. p. 71. Dionysius quoque Alexandrinus, apud Eusebium H. E. VII, 25. p. 272. Apocalypsim in ‚κεφάλαια‘ divisam fuisse, auctor est. Sed et reliquos S. Scripturae Libros ad usum lyturgicum in sectiones certas, et procedente tempore fixas, distinctas fuisse tradunt Veteres.

Non abs re autem erit quaedam „de etymo et usu Pericoparum“ animadvertere. Περικοπὰς dixerunt a pericope, περικοπή; quae a περι et κόπτω proprie significat resegmen, quod resecatur. Usurpatur deinde de omni sectione circum concisa, imprimis vero de particula libri vel scripti; „περικοπὴ μέρος τι τῆς ὑποθέσεως“, inquit Suidas, Lex. s. h. v. II, 213. S. Justinus, dial. cum Triph. num. 72. p. 284. de Jerem. 11, 19. et num. 109. p. 368. de Mich. 4, 1. s. locis adhibet vocem περικοπή. Quoniam vero nomen Graecum „ἀνάγνωσις“ vel ἀνάγνωσμα non significat modo legendi actum, sed etiam id quod legitur; inde factum, ut Graeci Patres περικοπὰς adpellarent „ἀναγνώσεις“, et ἀναγνώσματα. Easdem Latini P. P. et S. E. lectiones vocarunt; unde hodieque in Missa „lectio epistolae“, inde denique etiam lectores et lectionaria. Act. 8, 32. eodem sensu occurrit περιοχή. Sensu igitur latiore pericope, periocha, anagnosis et lectio indicant unamquamque alicuius Libri sectionem, imprimis tamen Librorum S. U. F.; strictiore sensu sectiones V. et N. T., quae in Ecclesia praelegebantur, atque hoc sive continua serie se excipiebant, sive

hinc inde excerptae erant. Tabula, in qua ad commodum lectorum anagnostarum initia et termini lectionum additis primis et ultimis verbis annotata fuere, „Synaxarium" nominatur. Librorum autem in quibus Veterum anagnosmata seu lectiones reperiuntur, duplex est genus. Ad primum pertinent ipsi S. Textus continui codices, in quorum margine anagnosmatum initia et termini assignata habentur; ad alterum referuntur volumina singulas lectiones complectentia, quorum duae rursus sunt species. Et quidem in aliis Evangeliorum tantum, unde n. Εὐαγγελιάριον, in aliis ex Actis Apostolorum et Epistolis, unde n. Apostolus, Praxapostolus lectiones exhibentur. V. p. 36. Utriusque generis lectiones, ita tamen ut duae iunctae sint, altera ex Praxapostolo, altera ex Evangeliario — Ἀποστολοευαγγελιάρια — reperiuntur in Euchologiis, quae illis inferiora sunt aetatis. Sed ne h. l. nimis multa iam dixerimus veremur; plura dabunt: L. A. Zacagnius, collect. mon. vet. Eccl. gr. Romae 1698. praef. n. 60. s. p. 74. s. Leo Allatius, de libris ecclesiasticis Graecorum diss., apud J. A. Fabricium, Biblioth. gr. ed. v. Hamb. 1722. p. 57. s. ed. nov. Harles. X, 140. s. J. Fl. Selvaggius, Antiq. chr. inst. ed. Patav. 1780. II, 99. Scholz, de Menologiis — e quo lectiones dierum a mense Septembri ad Augustum leguntur — duorum Codicum Graecorum Biblioth. R. Paris. Bonnae 1823. M. Roediger, symbolae q. ad N. T. Evangelia potissimum pertinentes. Hal. 1827. p. 14. s. J. E. Damkier, de pericopis ad usum eccl. fixis diss. Havn. 1840. p. 25. s. J. H. Thammer, de origine et dignitate pericoparum quae Evang. et epist. vulgo vocantur schediasma I. II. Jen. 1716. G. Rothe, de pericoparum origine diss. Havn. 1839. E. Ranke, das kirchliche Pericopensystem. Berl. 1847. p. 258. Saeculo a Christi Natalibus tertio S. Literas populo praelegendas in partes minores, imo minimas distributas patet ex multis Origenis testimoniis; quae diligenter collegit celeberrimus D. Huetius, in nota ad Origenis comm. in L. L. Reg. ed. Colon. 1685. II. n. p. 8. Illud autem commemoratione dignissimum est, quod Ammonius Alexandrinus philosophus, vir de Codice Evangeliorum praeclare meritus, circiter medio saeculo tertio Harmoniam Evangeliorum adornaturus — v. Protheoriae, n. 14. p. XVII. — textum Evangeliorum secundum sectiones disposuerat: iniectis in Evangelium S. Matthaei e reliquis tribus, quaecunque apud ipsum haud occurrebant; ac appositis textui S. Matthaei περιχοπαῖς ceterorum Evangelistarum, ubi de eodem argumento fusius agunt. Quando autem apud reliquos Evangelistas seu aliqua seu omnia convenirent, adscripsit ad oram Harmoniae notas numerales, parallelarum pericoparum indices; quarum quidem beneficio ad ὁμόφωνα loca recurrere liceret. — Τίτλους sive κεφάλαια Ammonii recenset J. Millius, proleg. ad N. T. ed. L. Kusteri. Amst. 1710. n. 662. p. 63. — Eandem omnino divisionem, hic illic mutatam, Eusebius adhibuit in suo quem vocant „Canone", sive decem tabulis; in quas Ammonianas sectiones studiosorum usibus accommodavit. De his rursus erit consulendus praestantissimus Millius, l. c. n. 738. p. 70. Cf. e. n. 14. Protheoriae, l. c. p. XVII.

Interim primis temporibus nec vulgo recepta fuit eiusmodi dividendi ratio, neque ad unam eandemque normam instituta. S. Caesarius, divi Gregorii Nazianzeni frater, dial. I. respons. 39. apud Gallandium VI, 26. inquit: „Quatuor nobis sunt Evangelia, capita mille centum sexaginta duo". Actus Apostolorum, epistolas Paulinas et Catholicas ad publicas Ecclesiae Alexandrinae lectiones dispescuit Euthalius, diaconus dictus. Gente vel saltem loco commorationis erat Aegyptius, diaconus seu potius archidiaconus Eccle-

siae Alexandrinae, qui cum Athanasio eiusdem Ecclesiae presbytero a. 451. interfuit Concilio Chalcedonensi. Latius de eo egit Gallandius, Bibl. X. prol. c. 6. p. 11. s., ad quem proinde curiosum lectorem remittimus. Euthalius magno plausu hoc opus difficile adgressus est; sive eas sectiones ex veteri eiusdem Ecclesiae usu expresserit; sive Athanasii Archiepiscopi sui iussu partitionem illam in LVII. lectiones primus susceperit. Cf. Zacagni, l. c. p. 83. s. Jussu Athanasii Alexandrini Archiepiscopi, alacri iter suscipiens animo Euthalius ad Caesaream Palaestinae urbem se contulit; ut ad exactissima exemplaria, quae adhuc ibidem in Bibliotheca a Pamphylo Martyre et Eusebio Caesareensi constructa servabantur — eandem ad tempus usque Euthalii durasse mirum non est, nam eius codices vetustate fatiscentes, plurimo labore ab Euzoio Episcopo Caesareensi in membranis restitutos fuisse, testis est S. Hieronymus ep. 34, 1. ad Marcellam p. 155. et de Vir. ill. c. 113. p. 203. — Actuum Apostolicorum et Epistolarum Catholicarum textum conferret. Collatos libros Euthalius in capitula, lectiones versusque distinxit, et aliorum S. Scripturae locorum, qui in iisdem Actibus et Epistolis memorantur catalogum texuit, atque ad Athanasium ἐργοδιώκτην misit. Ceterum in Actuum Ap. capitulis concinnandis normam a s. P. P. et S. E. qui ipsum aetate praecesserunt accepit. — Discimus haec omnia ex Euthalii epistola, qua opus istud suum Athanasio dedicat, apud Zacagnium p. 403. s.; ex eius praefatiuncula epistolarum Catholicarum capitibus praefixa ib. p. 475. s.; praeterea ex alia annotatione, quam in earundem epistolarum calce subiunxit p. 513.; denique e prologo in XIV. S. Pauli Ap. ep. p. 537. — Inventum Euthalii magnam tulit approbationem, similisque sectionum divisio mox etiam in codicibus Evangeliorum stichometricis adhiberi cepit. Denique progressu temporis Eusebii et Euthalii divisiones, universos fere veteres S. Bibliorum codices graecos occuparunt.

§. 20. Divisio praesens S. Scripturae in capita et versus.

Institutum Divinas Literas Utriusque Testamenti in sic dicta capita atque versus distinguendi non ultra saeculi decimi et tertii medium assurgit; quo circa annum 1240. Cardinalis Hugo de S. Caro, — Gallus, Dominicanus † 1260. scriptor Postillarum in V. et N. T. Ven. 1487. et saepe. Cf. Long, Bibliotheca s. Par. 1723. II, 785. — Textum versionis Librorum Sacrorum Vulgatae Latinae secundum capita maiora disposuit, singulorumque capitum particulas minores versus literis in margine notatas constituit. Ista subdividendi ratio ad citationes opportunius instituendas, citatosque locos facilius inveniendos in „Concordantiis Bibliorum“, quas fine eo primus suis cum fratribus Hugo adornavit, inventa fuisse videtur. Gilbertus Genebrardus, Theologus Parisiensis Chronographiae l. IV. ad a. 1241. ed. Par. 1585. hanc in rem p. 644. annotat: „Circa hoc tempus Biblia in capitula, quae hodie habemus, distinguuntur. Scholasticorum videtur esse inventum, eorum fortasse, qui cum Hugone Cardinali Concordantiarum fuere auctores. Nam ante ista tempora Theologi superiores ea non usurpant, inferiores frequenter, Alexander Alesius, Albertus Magnus, D.

Thomas, Bonaventura et ceteri usque in hanc diem Scholastici." Ex iisdem Concordantiis Latinis originem acceperunt Graecae; nam ad exemplum Hugonis Carensis Euthalius Rhodius, monachus ordinis s. Basilii a. D. 1300. graeco sermone Concordantias totius Scripturae V. et N. T. composuit; — referente Sixto Senensi, Bibliothecae S. l. IV. ed. Franc. 1575. p. 247. Cf. Fabricii, Bibl. gr. IX, 289. — sed numquam editae fuerunt. Concordantiarum Latinarum occasione Hebraeae quoque in V. T. Codicem sunt concinnatae. Auctor illarum R. Isaac Nathan — qui claruit a. C. 1438—1448. Cf. J. C. Wolfii, Bibliotheca Hebraea. Hamb. 1715. p. 681. J. Fürst, Bibliotheca iudaica. Leipz. 1863. III, 23. — utilissimam capitum distinctionem primus Bibliis Hebraicis intulit; hinc in editionem Danielis Bombergii Venetiis 1523. immigravit. Nathanis hebraicae Concordantiae secundo editae sunt Basileae 1581. apud Ambrosium Frobenium, tertio denique Romae auctore Mario de Calasio, ord. Min. Obs. et Ling. s. Professore 1621. Ceterum huius loci non est de aetate, utilitate et auctoribus Concordantiarum commentari; praestiterunt hoc J. Buxtorf, in Concordantiis Bibliorum hebraicis et chald. Bas. 1632. praef. fol. IV—XIV., in editione recentissima B. Baer, Stettini 1861. f. I. col. V. s. A. Glauch, schediasma de usu Concordantiarum in S. Philologia, Philosophia, Theologia. Lips. 1668. J. le Long, Bibliotheca sacra ed. III. Par. 1723. Cf. e. articulus X. I, 454. s. J. Jahn, Einl. in die göttl. Bücher des A. B. Wien 1802. I, 867. s. C. H. Bruder, Concordantiae omnium vocum N. T. gr. Lips. 1842. praef. p. 3. s. Arnold, in Herzog, R. E. III, 58. s.; quos adito si lubet. Nos id unum hic addimus correctissimam editionem Concordantiae Bibliorum Sacrorum Vulgatae esse illam, quam ad recogn. i. Sixti V. adh. recensuit atque emendavit Fr. Lucas Brugensis Decanus Audomaropolitanus. Antverpiae ex offic. Plantin. ap. B. Moretum. 1617.

Vulgaris nostra versuum Novi Testamenti dispositio graeca auctorem habet Robertum Stephanum, N. T. editorem a. 1551.; qui cum Textui graeco praeter versionem Erasmi latinam, Vulgatam quoque adderet, illam ab Hugone profectam versuum dispositionem imitatus est. Idem a. 1548. iam Vulgatae eandem inseruit. Quod reliquum est, praetermittere haud possumus, dudum iam observatum esse ab interpretibus hanc Textuum U. F. per capita et versus distinctionem, nec accuratam satis esse, nec argumentorum cohaesioni vel diversitati apte semper respondere; unde Salmeron e S. J. praeclarissimus theologus, Comm. in Ev. Hist. et Act. Apost. Col. 1612. prolegom. IX. can. 22. I, 104. pridem monuit: posse nos interdum, si ratio et auctoritas patrocinentur, praecedentia superioris capitis verba cum prioribus sequentis connectere; etsi meliorem et solidiorem sensum praeseferant explicare, et vel priori vel sequenti capiti eiusmodi verba tribuere atque applicare. Neque dispar in Versibus Capitulorum L. L. S. U. F. reperitur ratio.

§. 21. De ordine Librorum Sacrorum Veteris Foederis.

Postquam diversos modos recensuimus, secundum quos S. S. U. F. in partes seu generales, seu speciales distribuebantur; sequitur nunc, ut et peculiariter inquiramus, quo ordine singuli Libri V. et N. F. se excipiant. Iste quidem

ordo a nobis ita expendetur, ut prae ceteris recenseamus; quomodo omnes in universum Canonis Libri a S. Concilio Tridentino digesti sint; tum quo modo a variis codicibus et diversis scriptoribus collocati fuerint. Quantum ad ordinem S. Bibliorum Veteris Testamenti attinet in Canone Concilii Tridentini singulorum Librorum ordo partim chronologicus, partim ex ipsorum argumento desumtus animadvertitur. Primi igitur omnes serie Historiarum veniunt, facta unica in Machabaeorum libris exceptione, qui omnium postremi attenta ipsorum temporis serie leguntur. Sequuntur Didactici sive Poetici, quibus accedunt Prophetici. Itaque Synodus Tridentina universos Libros Sacros Veteris Foederis hoc ordine recenset: Pentateuchus; Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium; Josue, Judices, Ruth, Regum I. II. III. IV. Paralipomenon. I. II. Esdrae I., II., qui dicitur et Nehemias; Tobias, Judith, Esther, Job, Psalmi, Proverbia, Ecclesiastes, Canticum Canticorum, Sapientia, Ecclesiasticus; Prophetae maiores quatuor: Isaias, Jeremias cum Baruch, Ezechiel, Daniel. Prophetae minores duodecim: Osee, Joel, Amos, Abdias, Jonas, Michaeas, Nahum, Habacuc, Sophonias, Aggaeus, Zacharias, Malachias; Machabaeorum I. et II. D. Augustinus, vero in Speculo, Op. III. a. p. 681. s. praeterea quod quaedam volumina — e. c. Ruth, Danielis, Abdiae, Jonae, Machabaeorum, „quoniam ut ait p. 754. non omnes Libri Canonici Veterisque Testamenti huic operi nostro necessaria dederunt.“ — non enumeret, quia ex illis nulla praecepta collegit, quae illo suo in Speculo attendit; post Paralipomena statim recenset Psalmos, Proverbia, Ecclesiasten, Canticum C., Job, Prophetas minores, deinde maiores, Sapientiam, Ecclesiasticum, atque Tobiam.

Inter Judaeorum coordinationes reliquis omnibus habita ratione temporis anteponenda est illa, quae in vetustissima versione Graeca, vulgo nomen Septuagintaviralis sortita, obtinet. Si editionem quam dicunt principem LXX. graecam Romae anno 1587. editam inspicimus, idem fere ordo reperitur, qui in Vulgata Latina; nisi quod Prophetae Minores, eadem serie qua apud Latinos, praecedant Maiores, atque post secundum Librum Machabaeorum recenseatur tertius. In Codice LXX. Alexandrino, quem vulgavit J. E. Grabe. Ox. 1707—9. Octateuchum L. L. Moysis, Josuae, Judicum et Ruth complexum, excipiunt Βασιλειῶν α. β. γ. δ., Παραλειπόμενα β., et sequuntur sexdecim Prophetae atque reliqua Volumina S. hac serie: Esther, Tobias, Judith, Esdras, Machabaeorum, Psalterium, Job, Proverbia, Ecclesiastes, Canticum C., Sapientia, Jesus Sirach. Alia interim huius versionis exemplaria, alio ordine incedunt, quorum notitiam dabit H. Hody, de Bibl. text. or. l. IV. p. 650. Ad Codices mss. Judaeorum quod spectat, mutatio in Lege nulla haberi potuit; nam quinque eiusdem Librorum consecutio a neminis arbitrio pendebat, sed necessaria est, quod ipsum Judaei semper agnoverunt. Missa igitur facta sectione Legali, de reliquis duabus quaeritur. Et quantum ad has multiplex existit ordo, nam alter proponitur apud Talmudicos in בבא בתרא fol. 14. coll. 2. post medium, ed. Vindob. 1809. vol. VIII.; alter apud Masorethas, quem sequuntur Hispani, sicut talmudicum fere tenent Germani. De his aliisque Textus s. dispositionibus legi possunt Hody, l. c. p. 644. 5. et J. H. Leidenfrost, l. c. p. 31. s. Magna Hebraeorum Biblia Venetiis 1547. typis descripta, Bombergiana adpellata; Huteri, Hamb. 1587. Buxtorfii, Bas. 1618. hunc ordinem tenent: I. Lex. II. Prophetae priores; posteriores, Isaias, Jeremias, Ezechiel; duodecim minores. III. Hagiographa: Psalmi, Proverbia, Job, quinque

Megilloth — secundum eam seriem, qua in anno eos libros legit Synagoga videlicet: Canticum, Ruth, Threni, Ecclesiastes, Esther — Daniel, Ezra, Nehemias. Ex mente Hebraeorum S. Scripturas Veteris Testamenti eadem fere serie, collocat S. Hieronymi: „Prologus Galeatus."

Licet plura possint in genere adhuc de partitione Librorum S. Veteris Foederis observari, nisi brevitatis studium aliud suaderet; hoc unum tamen observare nisi censuimus: „de serie chronologica Prophetarum Minorum." Sunt Prophetae Minores, sicuti ex prioribus p. 64. liquet, numero duodecim, Hebraeis שְׁנֵים עָשָׂר; Chaldaeis תרי עסר, et contracte תְּרֵיסַר; Graecis τὸ δωδεκαπρόφητον dicti: „in unius, ut scribit s. Hieronymus Paulino, voluminis angustia coarctati." Unum librum esse duodecim Prophetarum docet quoque Josephus, adv. Apion. I, 8. II, 441. Sed ut idem s. Doctor praef. in XII Proph. monuit: „non est idem ordo duodecim Prophetarum apud Hebraeos, qui est apud nos", videlicet Christianos. Enimvero in Textu Originario hoc ordine se excipiunt: Osee, Joel, Amos, Abdias, Jonas, Michaeas, Nahum, Habacuc, Sophonias, Aggaeus, Zacharias, Malachias. Si ex tempore a nobis in Historia R. D. V. T. s. i. l. statuto, cuiusque locus disponendus foret: Joel primus; secundus Jonas esse debuerat; post hos Osee, Amos, Michaeas memorari oportuit; deinde Nahumum et Abdiam suppares; post quos Habacuc et Sophonias; omnium postremi manent Aggaeus, Zacharias et Malachias, qui absoluto exilio fuerunt vaticinati. Et iste quidem ordo, si cum illo Canonis conferatur, ab eo in Osea et Jona collocando recedit. At ubi attenderimus, tres inveniri quasi Prophetarum periodos: primam cum vatibus Joele, Jona, Osea, Amoso, Michaea, Nahumo, Abdia, Isaia, circa invasionem Assyriorum; quos maiorem populi hebraici partem in exilium duxisse novimus. Secundam quod attinet, cum prophetis Habacuco, Sophonia, Jeremia, Ezechiele, Daniele circa incursiones Chaldaeorum, qui Judaeos in captivitatem deportarunt Jerosolymasque destruxerunt, ponendam esse dubio caret. Ultimam autem, sive periodum tertiam, post exilium circa restitutionem reipublicae sacrae et profanae cum Aggaeo, Zacharia occipere, et Malachia finire, res ipsa monstrat. Queis ultro concessis, in dispositione Prophetarum Minorum ordinem chronologicum collectoribus Canonis observatum fuisse, facile largiemur. Unde miramur quosdam adeo conclamasse — novissimus C. Fr. Keil, Bibl. Comm. ü. d. zwölf klein. Proph. Leipz. 1866. p. 6. — de effato illo s. Hieronymi, l. s. c.: „In quibus autem tempus non praefertur in titulo: sub illis eos regibus prophetasse, sub quibus et hi, qui ante eos habent titulos, prophetaverunt." Sed obvia haec sunt; plura petere hac de re et invenire licet apud Th. F. Jaeger, de ordine Prophet. minor. chron. I. II. Tub. 1823. 27. F. Delitzsch, in ann. Zeitsch. f. luth. Theol. 1842. I, 15. 1851. I, 91.

§. 22. Codicis S. Novi Testamenti varia dispositio.

Novi Testamenti Libros viginti ac septem, una cum scriptoribus suis, sic enumerat Concilium Tridentinum: „Quatuor — quae ut scribit d. Augustinus, in speculo p. 754., caput in Canone N. F. tenuerunt. — Evangelia, secundum Matthaeum, Marcum, Lucam, Joannem; Actus Apostolorum, D. Pauli epistolae XIV:

1. ad Romanos, 2. Corinthios prior, 3. posterior, 4. Galatas, 5. Ephesios, 6. Philippenses, 7. Colossenses, 8. Thessalonicenses prior, 9. posterior, 10. Timotheum prior, 11. posterior, 12. Titum, 13. Philemonem, 14. Hebraeos. Septem Epistolae Catholicae: 1. Jacobi, 2. Petri prior, 3. posterior, 4. Joannis prima, 5. Secunda 6. Tertia, 7. Judae. Apocalypsis. Ceterum d. Augustinus, l. c. p. 799. epistolam ad Thessalonicenses praeponit Colossensi; et p. 807. Petri utramque epistolae Jacobi.

Nulli dubitamus, Divina Apostolorum monimenta, ut quaeque prodibant, Ecclesias illas, quibus primo data sunt in Codices suos sacros Scripturarum Divinarum retulisse; tum eorum apographa propioribus, hasque invicem aliis communicasse. Et sic ordine prout innotuerant, ea profecto cura descripta ordinataque fuerant, quae fidem Ecclesiae nascentis, atque una Hagiographorum reverentiam dignitatemque decebat. Et sane non solum haud proclive, sed neque possibile erat, quidquam quod ab archetypis differret, in apographa intrudere; illis adhuc apud principes ecclesias in illarum sacrariis castissime remanentibus, ad quas provocare liceret. Periisse autographa Apostolorum monimenta iam ante S. Hieronymum, aut saltem ubi delitescerent ignotum fuisse; inde patet, quod nemo inter S. P. et E. S. — si Tertullianum demas, quem ad d. Pauli epistolas, quasi in Ecclesiis ipsis ad quas datae fuerant, exstantes respexisse diximus p. 40. — illorum ut adhuc superstitum meminerit, aut ad illa provocaverit. Quidquid interim de hac re sit, etiamsi mature perierint archetypa, quod saeviente acriter in S. Scripturas persecutione, non esset cur miraremur: — v. J. J. Griesbachii, curarum in historiam textus graeci epistolarum Pauli spec. I. sect. 2. §. 4. s., in opusc. acad. ed. J. Ph. Gabler. Jen. 1825. II, 66. s. — plane innocua, neque detrimenti quidquam doctrinae revelatae attulit autographorum biblicorum iactura. Quod quidem multis probatum ivit: S. Tieffensee, disp. de autogr. bibl. iactura rei chr. et innoxia et utili. Halae M. 1743. p. 25. s. Sicut vero non statim ubique gentium constitutae sunt Ecclesiae, citius provinciis aliquibus, serius aliis ad fidei sacramentum vocatis; ita pro ratione temporum et locorum modo hoc, modo illud ex Evangeliis nactae Ecclesiae in Codices suos S. retulerunt, tum et cetera addebant Hagiographa, prout occasio aut facultas ferebat. Et ita diversimode illa in suis exemplaribus legebant. Orientalium quidem plurimas Ecclesias seriem illam, qua modo edi solent Evangelia, ex traditione acceptam, secutas innuit Origenes, apud Eusebium H. E. VI, 25. p. 226.; quae series postea d. Hieronymo Latinum N. T. interpretem recensente, apud Occidentales etiam Ecclesias obtinere cepit. Verum antiquissimi aliquot Codices Latini non temporum, sed scriptorum habita ratione post s. s. Matthaeum, Joannem, post Lucam, Marcum habent. Cf. Ph. Garbelli, ep. de codice Evangeliorum Brixiano, in prolegom. J. Blanchini, ad Evangeliarium quadruplex Latinae Versionis antiquae. Rom. 1748. I, 16. s. Actuum locus post Evangelia certissimus est; nisi quod interdum post Paulinas — e. g. in Codice Sinaitico; itemque post Catholicas epistolas disponatur. V. C. Tischendorf N. T. gr. ex Sinaitico C. Lips. 1865. prol. p. LXXIII. 452. Ita etiam in ed. Bibl. Lat. Ven. MCCCLXXVIII. et 1480. post Paulinas collocantur. — Qui vero post Actus locus est, is modo a Paulinis modo a Catholicis epistolis occupatur; in antiquissimis quos habemus praestantissimisque codicibus manuscriptis: Vaticano, Alexandrino, Ephraemi Syri rescripto, epistolis Catholicis prior locus concessus est; cum interim Paulinas eo loco quo Vulgata, recenseat Eusebius, s. s. P. P. et S. E. Latini,

Codex Sinaiticus, item Amiatinus aliique latini codices vetustissimi. Porro in iis epistolis exhibendis u. v. p. 39. disponendis, magna varietas reperitur; qua in re imprimis momenti est in antiquissimo omnium Codice Vaticano, teste numero capitulorum illi adscriptorum: epistolam ad Hebraeos locum occupare post eam ad Galatas, cum Romana in ordine caput teneat; Corinthiacae insequuntur, tuncque demum Ephesina et ceterae veniunt. Talis earum series fuit primitiva, quem iam olim aliquis librariorum ita invertit, ut epistolam ad Hebraeos a sede sua motam epistolis omnibus postponeret, quae nominibus urbium notantur, et post alteram ad Thessalonicenses decimo loco collocaret, solisque anteponeret literis missis ad singulos. Cf. J. L. Hug, de antiquitate Codicis Vaticani Comm. Frib. 1810. p. 24. Eundem locum assignat epistolae ad Hebraeos Codex Alexandrinus — v. C. G. Woidii, notitia Codic. Alexandrini ed. G. L. Spohn. Lips. 1788. p. 99. — et Sinaiticus c. p. 410. Vulgatus ordo eandem epistolam ad calcem Paulinarum omnium reiecerat. Ita iam censuere Concilia Hipponense, Carthaginense atque Laodicenum. V. Pitra, l. c. p. 504. In duobus codicibus Vaticanis perantiquis, Cophtorum lingua conscriptis, epistola ad Hebraeos post alteram ad Thessalonicenses collocatur; in iisdem Paulinas excipiunt epistolae septem Catholicae; et in harumce fine Actus A. habentur. Cf. Zacagnii, Collect. mon. praef. p. 74. 5. Ordo vulgaris Bibliorum cum editorum tum manuscriptorum, iam a S. Epiphanio memoratur, haer. XLII. p. 318. Cf. Millii, proleg. n. 236. p. 28. Hody, l. s. c. p. 664. Credner, Gesch. d. neutest. Kanon. p. 393. s. Epistolae denique Catholicae, magno testium antiquissimorum consensu, eo disponuntur ordine; quo s. Jacobus primus est; alter d. Petrus, s. Joannes tertius, quartus s. Judas; in qua dispositione fortassis habita est ratio verborum s. Pauli ad Gal. 2, 9. Olim Veteres Latini epistolam d. Petri principis Apostolorum et fundatoris Ecclesiae Romanae, primo loco posuerunt. Agmen vero Librorum N. F. claudit Apocalypsis; quoniam tamquam Liber propheticus futura respicit adhuc implenda; atque insignem illam habet clausulam, de qua diximus in H. R. D. N. T. p. 515.

§. 23. De S. Bibliorum U. T. vi et efficacia.

Per vim et efficaciam Sacrorum Bibliorum intelligimus: illam S. Scripturae virtutem, quae mentem illuminat, ut lecta intelligamus; et affectum inflammat, ut quae intellectu percepimus inflammato etiam affectu faciamus. Sane „Verbum Dei", quod Sacra Biblia continent, est instrumentum; quo Deus utitur ad nostram salutem et sui Nominis gloriam. Hanc instrumentalem Verbi Dei efficientiam ipsae Sacrae Scripturae satis significant. Quapropter ait S. Jacobus 1, 18.: „Voluntarie enim genuit nos verbo veritatis, ut simus initium aliquod creaturae eius." „Haec, inquit S. Joannes Ev. 20, 31. scripta sunt, ut credatis, quia Jesus est Christus Filius Dei, et ut credentes vitam habeatis in nomine eius." Omnino S. Literae Utriusque Testamenti instrumentum efficiunt, quo acquiritur cognitio Dei supernaturalis; quae et salutaris vocatur, cum docet, erudit in iustitia; II. Tim. 3, 16. sapientiam praestat parvulis Ps. 18, 8.; scientiam dat et intellectum. Prov. 1, 4. Eccle. 12, 10. Eadem porro Sapientia illuminat; Prov. 30, 5. ut lucerna II. Pet. 1, 19.; inflammat; Luc. 24, 32. falsa

redarguit; II. Tim. 3, 16. fidem confirmat; Joan. 5, 39. Act. 17, 12.: quae quia otiosa esse non debet ac mortua, ad spem in Deo collocandam progreditur. „Quaecunque, loquitur s. Paulus, scripta sunt: ad nostram doctrinam scripta sunt, ut per patientiam et consolationem Scripturarum spem habeamus." Rom. 15, 4. Exinde „Verbum Dei" laetificat; Ps. 93, 19. delectat; Ps. 76, 4. corroborat; I. Cor. 1, 18. facit ad maiorem et promtiorem caritatis erga Deum, et proximi propter ipsum, exercitationem; ut perfectus sit homo Dei ad omne opus bonum instructus. II. Tim. 3, 17. Quare optimo iure affirmatur, quod „Divinae Scripturae — a s. Augustino, l. VI. musicae cap. 14. I, 533. — tot voluminibus et tanta auctoritate et sanctitate praeditis, nihil nobiscum aliud agant, nisi ut diligamus Deum et Dominum nostrum ex toto corde, ex tota anima et ex tota mente; et diligamus proximum tanquam nosmetipsos." Idem Praesul Hipponensis, de Doctrina Christ. III, 10. p. 87. animadvertit: „Non autem praecipit Scriptura nisi caritatem, nec culpat nisi cupiditatem, et eo modo informat mores hominum." Propheticus et Apostolicus S. Sermo corda scindit ac penetrat; Heb. 4, 12. dura conterit; Jer. 23, 29. sanat Matth. 4, 4.; et convertit animas; Ps. 18, 8. minatur ac perterret; Ps. 118, 16. Isai. 66, 5. alit animum; Tit. 2, 8. beatam ac vitam dat aeternam. Joann. 5, 39. 6, 10. Eccli. 24, 31. Cum vero Dei gloriam omnibus in rebus et actionibus summum esse finem constet, adeo ut ad eam ipsa etiam nostra felicitas referatur; Dei Gloriam, Verbo scripto Divino effectum attribuendum esse facile intelligimus. Vis et efficacia Scriptorum Sacri Textus U. T. inter legendum — modo cetera serventur — tales excitat ideas, quales ipsi Scriptores, cum scribebant, habuisse creduntur. Unde rursus constat, non sine ratione dici: illam vim et efficaciam verborum S. S. comitari a vi quadam supernaturali. Pie creditur: Deum ordinarie quando ipsius Verbum loquitur, vel auditur singulare quoddam actuale auxilium legentium vel audientium animis offerre, quod legentis vel audientis cor illuminat et movet; salutares immittendo illustrationes ac pios affectus excitando. Ita ut sic voluntas flectatur ad exsequendum id, quod in S. S. loquens a nobis exposcit Deus. Utramque hanc vim et efficaciam, ut sacer Codex exserat, primum ferventi oratione opus est, tum assidua S. S. meditatione. „Haec meditans atque ea ratione legens uniuscuiusque sensum Spiritu duce consequi poteris"; scribit S. Athanasius, ep. ad Marcellinum, n. 33. I, 1003. Ad quod addendum est: Verbum Dei iuxta mentem Ecclesiae Catholicae lectum et intellectum, nonnisi illam energiam suam exserere; quod ideo animadvertere oportet; ne quisquam putaret singuli cuiusvis esse: verum S. S. sensum percipere et interpretari. Sacer enim Textus U. T. non est in omnibus per se clarus; sed habetur in eodem perspicuitas cum obscuritate sapienter temperata. Sed hac de re plura atque gravissima alio loco erunt dicenda.

§. 24. De S. Bibliorum U. T. usu.

„Quemadmodum, dicit belle d. Chrysostomus, de Lazaro concione III, 2. I, 739.: arma regalia reposita etiamsi nemo fuerit qui possideat, tamen iis qui habitant in aedibus ubi reposita sunt, multam praebent custodiam ac tutamen, dum neque latrones, neque parietum

perfossores, neque alius quispiam sceleratorum audet eam aggredi domum; sic ubicunque fuerint Libri spiritales, illinc omnis expellitur vis diabolica, multaque inhabitantibus accedit virtutis consolatio, quandoquidem ipse etiam per se Librorum aspectus segniores nos reddit ad peccandum." Qui sanctissimo utilissimoque Sacrorum Bibliorum studio tenetur, in iisque optat proficere: primo constituat, quem in iisdem discendis propositum finem habet; hinc enim postea iudicandum, quanta eius esse debeat et qualis Divinorum Librorum cognitio, in iisque progressus; et ad hunc totus legendi modus subinde accommodandus erit. Nam sane aliter Sacrarum Literarum peritus esse debet, qui ad privatam suam eruditionem animique consolationem sacrae huic disciplinae operam dare vult; alia procedendi ratio iis sequenda, qui Theologi ac Doctoris nomen ac personam sustinere volunt; sicuti et illis qui certamen lingua aut calamo suscipiendum habent, cum multifariis Veritatis Revelatae hostibus; alium item modum tenere debet, qui cum officiis occupationibusve pastoralibus hoc studium coniungere vult. De hoc Sacras Literas ediscendi modo imprimis, egregie ut solet, S. Augustinus tractavit in optimis utilissimisque libris de doctrina christiana, quos plus semel laudavimus. Praeterea quamvis ab aeterna illa Sapientia, coelestis gratiae lumen, crebro ardenterque petendum; Jac. 1, 5. atque a Deo quidem potissimum exspectanda sit Sacrarum Scripturarum peritia; non haec tamen sola facienda, sed studium etiam et labor adhibendus erit. Quare cordatum virum, et cumprimis Theologum, decet, omnia nosse quae S. Scriptura continentur. Sed quia tamen non omnium iste animus modus tempusque; d. Chrysostomus, de Lazaro concione III, 3. I, 739. aliique S. P. et S. E. suadent: ea maxime et prius legi, quae Novi Testamenti sunt; nam profecto ea utiliora, clariora, magisque necessaria et nobis propiora. Inter eos qui rationem legendi S. Scripturas certo temporis spatio proposuerunt, quidam fuere qui annum civilem secuti, capita S. Scripturae in numerum mensium aut dierum diviserunt; ut ex hac divisione constet, quot capita cuilibet mensi, quot diei cuivis tribui debeant, et sic per unius spatium anni tota S. S. V. et N. T. percurratur. Alii vero morem Ecclesiae etiam in devotione particulari sequentes, hanc lectionem ad normam Breviarii disposuerunt. Postrema intentioni Ecclesiae magis convenire videtur, et res ita ordinari poterit, ut paucis demtis S. Scripturae unius anni decursu qualibet die tria aut quatuor capita legendo absolvatur. Cf. Dismae a Latere Christi Ord. Erem. disc. S. Aug., nov. disposit. S. S. in ordinem red. Vindob. 1769. p. 12. s.

Magnopere deinde secundo optandum, ut Sacrae Literae ab earundem studiosis diligenter identidemque legantur. „Erit, inquit d. Augustinus, de doctr. chr. II, 8. p. 38., Divinarum Scripturarum solertissimus indagator, qui primo totas legerit notasque habuerit; et addit „etsi nondum intellectu, iam tamen lectione." Lectiones has assidue animo pio, non minus attento quam sciendi avido, repetere convenit, impedimentum enim maximum lectio vagabunda, quasi placens sibi modo, hoc modo illud legere, modo aliud facere. Vagatio exterior signum est vagationis animae, et ideo talis non potest proficere. „Quamobrem, monet Cassianus, collat. XIV, 10. p. 456., diligenter memoriae commendanda est et incessabiliter recensenda Sacrarum series Scripturarum. Haec enim meditationis iugitas duplicem nobis confert fructum. Primum, quod dum in legendis ac parandis lectionibus occupatur mentis intentio necesse est,

ut nullis noxiarum cogitationum laqueis captivetur; deinde quod ea quae creberrima repetitione percursa memoriae tradere laboramus, meditatione taciti revolventes clarius intuemur." Nihil in S. Scripturis per se aut parvum aut inutile putandum. „Nec illas, scribit S. Joannes Chrysostomus, ad popul. ant. hom. I, 1. p. 2., quidem quae tenues esse putantur Scripturarum sententias praetercurramus. Nam et ipsae de Spiritus Sancti gratia sunt; Spiritus autem gratia numquam parva aut vilis, sed magna et mirabilis, et dantis munificentia digna." Unde S. Bernardus, serm. XVI. in Cantica n. 1. p. 87.: se in his scrutandis curiosum existere ait, quia Scripturae sunt apothecae Spiritus Sancti.

„Ordo, studendi S. Literis notat S. Bonaventura, in Hexaemeron. serm. XIX. I, 57., diversimode traditur a diversis; sed oportet ordinate procedere, ne de primo faciant posterius, vel e converso." Prima ratio studendi S. Literis est critica, quae tamen non una sed rursus diversa est. Nam alii his nostris diebus omnem prope operam in eo collocant, ut in varias Earundem lectiones inquirant; et quae ex illis vera esse possit disputent; cum alii res grammaticas et minutissimos vocabulorum apices excutiunt. Criticos labores utiles imo necessarios esse, ut sensum S. Scripturae literalem, qui fundamento est ceteris, assequamur lubenter concedimus; non tamen expedit nec vacat sine magna temporis iactura, ut omnes vel etiam plurimi lectorum Sacri Codicis criticae operam navent. Qui vero apices sectantur, ingenio suo magis quam scientiae et utilitati student. Altera ratio est eorum, qui meditatione fidei mysteria et morum regulas inquirunt, sensum cum literalem tum mysticum ex interpretibus sedulo indagant, loca in speciem pugnantia conciliare discunt et magna diligentia ipsum s. Textum sibi familiarem reddere conantur. Qui ita agunt medullam S. S. gustant, et ad solidam S. S. scientiam contendunt; neque unquam inanibus quaestionibus aut investigationibus steriliter evanescent. Hanc studendi rationem praeter S. S. P. P. iam laudatos, prae reliquis commendant: Laur. de Villavincentio, Phrases S. Scripturae Antv. 1571. Fab. Justinianus, de S. S. eiusque usu. Rom. 1614. Hon. Jos. Bruneti, manuductio ad S. S. 2. vol. Par. 1701. Serarius, S. J. Prolegom. Bibl. c. 28. p. 193. J. Mabillon, tract. de stud. mon. II, 2. s. p. 238. s. J. M. de Turre, O. P., Inst. ad Verbi D. intell. Parm. 1711. III, 545. s. Franciscus a Puteo, diss. de Studiis eccles. Graecii. 1767. p. 98. s. J. Opstraet, Theologus Christianus, sive ratio vitae et studii instituenda a Theologo. Florent. 1789. p. 60. s. Meditationum solis S. S. verbis contextarum seriem scripsit N. Paulmier, S. J. quam recudi fecit Migne, Scripturae Sacrae Curs. compl. t. XXVII. suppl. Par. 1843. p. 198. s. Theologiam D. Scripturae sententiarum l. IV. digessit. H. Marcellius, S. J. Brux. 1658., repetiit Migne l. c. I, 909. Exempla Biblica in Materias Morales distributa dedit N. Hanapus, Ord. Praed. Patriarcha Jerosolym. saep. ed. rec. i. Aug. Vind. 1730.

Sacra Biblia memoriae mandare quoad partes quasdam praecipuas e Psalmis, Prophetis, Proverbiis, Ecclesiastico, Evangeliis et Epistolis, sane optimum est. Etenim eorum res et verba, quae memoriae mandentur, dignissima sunt. Qui sacrosancta Dei oracula, suum in pectus demiserint, memoriaque sepserint; Deo suam quodammodo memoriam consecrant; vel ideo quia perpetua ministris sacris esse debeat S. Scripturarum pertractatio, quo muniis suis sint aptiores. Laborem hunc praescripsit s. Hieronymus, ep. 52. ad Nepotianum n. 7. p. 262. „Divinas Scripturas saepius lege, numquam de manibus tuis sacra lectio

deponatur. Disce quod doceas; obtine eum qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem, ut possis exhortari in doctrina sana dicentes revincere." Qui magno studio S. Literas exacte norunt, horum conatui suus non deerit fructus. Hoc conatu, hac animi contentione, mirum quantum plurimi S. P. et S. E. profecerunt. „Ama scientiam Scripturarum, et carnis vitia non amabis." In hanc d. Hieronymi, ep. 125, 11. ad Rusticum p. 939. sententiam, omnes eunt cordati interpretes. Nec vero ab iis dissentire poterit, qui praeclaram S. Literarum vim et efficaciam rite expenderit.

§. 25. An Scripturae quaedam Canonicae perierint?

Nostri instituti non est ratione „Locorum Theologicorum": de S. Scripturae insufficientia excurrere, sed paucis modo inquirere; an quidam Libri Canonici interciderint? Quaestio non parva est, possitne, qui Canonicus liber est, intercidere? Et sunt qui negent; — v. Salmeronis, proleg. IX. c. 4. p. 92. s. Thomae Stapletoni, de principiis fidei doctrinal. Controv. V. l. IX. c. 5. Op. ed. Lut. 1620. I, 319. Th. Holtzclau, Instit. Scriptur. p. 100. — quia videtur ad Divinam providentiam spectare, curare ne id fiat. Neque Judaei quibus credita sunt eloquia Dei; Rom. 3, 2. neque Ecclesia fida Tabularum Sacrarum custos; aiunt, passura censenda est, ut tam eximium depositum periret. Coll. Luc. 16, 17. I. Tim. 6, 20. Αντίθεσις nihilominus probabilior esse videtur, qua affirmatur nihil vetare aliquem Librum Canonicum excidere, et de facto ita in pluribus accidisse; cum inveniantur Libri in S. S. V. F. commemorati, qui hodie non amplius exstent. Tales sunt: Num. 21, 14. liber bellorum Domini; Jos. 10, 13. liber Justorum; plures libri historici et prophetici vatum. Chronicon, i. e. Liber verborum dierum Salomonis; III. Reg. 11, 41. Liber verborum dierum regum Israel; ib. 14, 19. Juda; ib. v. 29., Samuelis et Gad videntis. Nathan prophetae; Ahiae, Addonis, Semeiae, Jehu, Isaiae, Hozai; de quorum commentariis alio loco Hist. R. D. V. T. p. 459. diximus. Accedunt tria millia parabolarum Salomonis, eiusdem naturalia de plantis, arboribus, et omni animalium genere. Ib. p. 292, 312. Jeremiae descriptiones, item lamentationes in Josiam. Ib. p. 439. Liber iuris regii a Samuele scriptus, I. Reg. 10, 25. Joannis Hyrcani liber dierum sacerdotii, atque Libri Jasonis Cyrenaei. Ib. p. 572. De epistola quadam tertia ad Corinthios; item ad Laodicenos, quomodo se res habeat, meminimus in H. R. D. N. T. 402. s. 447. s.

Cur vero Scripturas has Deus permiserit perire? non facile in promtu est respondere; quia nostrum haud est in huiusmodi facta curiose inquirere eaque profane scrutari. Cf. S. Chrysostomi, in Matth. homil. IX, 4. p. 135. Illud autem omnes fatemur: providentiae Dei et permissionis huius rationes sapientissimas deesse nequaquam posse; ad quam omnino pertinet, ut Ecclesia Libris necessariis ad fidelium salutem in genere non careat. coll. II. Tim. 3, 15. s. Sed ad hoc opus, nullus certus eorum numerus in particulari est necessarius; quia qui relicti sunt Libri Canonici sufficiebant, ad fidei morumque documenta exinde haurienda. Neque fit alicuius vivendi regulae iactura, quando eadem haec regula in aliis libris adest. Vel cui nostrum dubium esse potest, multa quae interdum

Deus locutus fuerat per Samuelem, Eliam, Elisaeum, aliosque plurimos qui dicuntur a Domino missi; innumera item quae egit dixitque Christus; coll. Joan. 21, 25. non minus B. B. Petri et Pauli extrema acta; ceterorum Apostolorum ubivis terrarum gesta, potuisse fidelibus ad fidei morumque instructionem servire? quae tamen omnia Deus scribi noluit! Scripserat olim Deus digito suo Moysis tabulas priores, et tamen permisit, imo voluit eas a Moyse confringi; quid mirum si ea quae scripta fuerant quandoque obliterari passus est! Quibus rite expensis, apposite concluditur: sicuti non fuit contra Divinam providentiam, ut plura a Spiritu Sancto per Prophetas, Christum et Apostolos prolata, statim cum ipsa fere voce quasi perirent, nec ulla deinceps eorum superesset memoria; ita non fuit contra Divinam providentiam, ut qui iam tempore aliquo fuerant, Libri exciderent. Cf. S. Chrysostomi, in ep. I. ad Cor. hom. VII, 3. p. 53. Quaecunque vero causa sit: ut aliquis e Canonicis Libris pereat; non potest id Ecclesiae veteri in culpa dari, vel infidelitatis ipsa argui: nec enim infidelis depositi custos dici quit, cum depositum non diutius servandum sit, quam donec is repetat qui deposuit; quod facit Deus cum id curat, vel providentia sua permittit, ut aliquae Sacrarum Scripturarum intercidant. Ceterum hanc de tota quaestione sententiam fusius asseruere: C. R. Bellarminus, de controv. chr. fid. I. de Verbo Dei l. IV, 4. p. 260. s. Serarius, prolegom. bibl. c. 8. q. 14. p. 45. s. Huetius, not. ad Origen. I, 137. Bonfrerius, praeloq. in S. S. c. 6. p. 9. s. B. Germon, de veteribus haereticis Eccl. Cod. corruptor. P. II. c. 5. p. 167. s. Acatholicorum priscorum hac de re sensum tuentur: A. Pfeiffer, Critica S. Dresd. 1721. p. 11. et Fr. Spanhemius, Dubiorum evang. II, 88. et 89. ed. Gen. 1655. p. 590. s.

DE LIBRIS APOCRYPHIS ADDITAMENTUM.

§. 26. Qui libri dicantur apocryphi.

Unde quidam libri veteres dicantur ‚βίβλοι ἀπόκρυφοι‘; vel simpliciter ‚ἀπόκρυφα‘; non una est scriptorum sententia [1]. Quidam interpretum hanc adpellationem inde repetunt: quod apocryphorum auctores essent occulti et incerti; attamen cum etiam de quorundam Canonicorum V. T. Librorum scriptoribus haud constet; melius et analogiae linguae convenienter [2] vocari censentur absconditi, quia non essent publicae atque Divinae auctoritatis [3], verum obscurae atque humanae modo aestimationis [4]. Canonicis igitur Libris opponuntur apocryphi veluti ‚ἀκα-

[1]) L. Suiceri, Thes. I, 458. Gieseler, Stud. u. Krit. 1829. p. 142. J. C. Thilo, Acta S. Thomae Ap. Lips. 1823. prol. p. XC. s. Guerike, Gesammtgesch. d. N. T. p. 561. Credner, Gesch. d. N. T. Kanon. p. 111. s. Bertholdt, hist. kr. Einl. p. 46. A. Hilgenfeld, der Kanon. p. 6. [2]) A graeco „ἀποκρύπτειν“, occulere, abscondere. [3]) Qui poterant „ἐκκλησιάζεσθαι“; i. e. publice in Ecclesia recitari. V. p. 7. [4]) Unde deberent ἀποκρύπτεσθαι, abscondi. Ita opponit Didymus

νόνιστα'; quo singulare hoc scriptorum genus e S. Voluminibus U. F. receptis ex auctoritatis iudicio excluduntur [1]. Longe maximo testium numero illa vocis ,ἀπόκρυφον' acceptio, a primis inde religionis christianae initiis, obtinuit; qua proprie: scripturae designantur, quae adulterinae haeretica fuligine tinctae; et ideo reiiciendae sunt [2]. Ex com-

---

Alexandrinus, in Acta Ap. 8, 39. ed. J. Chr. Wolfii, Anecdota graeca sacra et profana. Hamb. 1723. IV, 39.: „δεδημοσιευμένας βίβλους", libris „ἀποκρύφοις." Rufinus, expos. in Symb. Apost. n. 38. notat: „Ceteras vero Scripturas apocryphas nominarunt, quas in Ecclesiis legi noluerunt." p. 206. Sic docet etiam d. Augustinus, contra Faustum XI, 2. p. 219. „Adpellantur apocryphi, non quod habendi sint in aliqua auctoritate secreta, sed quia nulla testificationis luce declarati, de nescio quo secreto, nescio quorum praesumtione prolati sunt." In eundem sensum ait s. Isidorus, etymol. VI, 2. p. 255. „Apocrypha autem dicta i. e. secreta, quia in dubium veniunt. Est enim eorum occulta origo, nec patet Patribus, ex quibus usque ad nos auctoritas veracium Scripturarum certissima et notissima successione devenit." Neque aliter habet antiqua glossa apud Arevalum, in ed. op. C. Sedulii, Rom. 1794. p. 420.: „Apocryphus dicitur secretalis, quo nomine censetur liber secreti aliquid in se continens, propter quod non est recitandus in publico."

¹) Quamvis vocis „ἀπόκρυφος" apud Veteres non unus sit usus, et ille quidem haud ex sola etymologia, sed etiam e traditione discendus veniat. Hinc ut clarius elucescat, operae pretium facturi nobis videmur, si collatis aliquot Graecorum et Latinorum testimoniis, usum polysemae vocis ob oculos ponamus. „Ἀπόκρυφος" ergo interdum idem est ac Latinis arcanus, cumque de Libro Canonico adhibetur, vocatur is: cuius intellectus difficilis et obscurus est. Ita Apocalypsis b. Joannis Ap. a s. Epiphanio, haer. LI, 3. p. 423. dicitur „ἀπόκρυφον διὰ τὰ ἐν τῇ Ἀποκαλύψει βαθέως καὶ σκοτεινῶς εἰρημένα"; Petavio interprete „atque si — Alogi — Apocalypsi dumtaxat reiecta Evangelium admitterent, dici id posset subtili quodam et accurato iudicio fecisse, ut apocrypha respuerent; quod pleraque in Apocalypsi altissimos et obscuros sensus haberent." S. Cyrillus Hierosol., cat. IV, 33. p. 68. apocryphum Librum videtur vocare: de cuius auctoritate num divina num humana sit? non satis constet. Scribit enim: „Neque mihi quidquam apocryphorum, τῶν ἀποκρύφων, legas. Qui enim ea quae ab omnibus agnita et concessa sunt nescis, quid circa dubia et controversa infelix operam perdis." Idem tamen s. Cyrillus mox l. c. num. 36. p. 69. damnat Evangelia „ψευδεπίγραφα καὶ βλαβερά", quale erat Manichaeorum secundum Thomam Evangelistam, quod evangelicae adpellationis fragrantia coloratum, simpliciorum animas corrumpit." Praeterea idem s. Episcopus Solymaeus alia apocrypha novit, quae taxat. Catech. XV, 16. p. 232. ²) De his loquitur iam S. Irenaeus, adv. haer. I. 20, 1. p. 219. ubi Gnosticorum „inenarrabilem multitudinem apocryphorum et perperam scripturarum, quas ipsi finxerunt", commemorat. Concinnit Tertullianus, de anima c. 2. p. 171. „Quid autem, si philosophi etiam illa incursaverunt, quae penes nos apocryphorum confessione damnantur, certos nihil recipiendum, quod non conspiret germanae et ipso aevo iam natae paraturae." Eodem modo S. Athanasius, ep. fest. p. 961. monet: „neve deinceps libros alios

muni pene usu loquendi Veterum S. S. Patrum et Scriptorum libri apocryphi vocantur: qui ab hominibus infallibilitatis dono carentibus humana industria conditi, nominibus utcunque virorum in theocratia V. T., vel historia N. T. clarorum inscripti; sive ob finem bonum sive ob perversum exarati, a Canone attamen exclusi et a publico usu reiecti sunt[1]. Minime enim illud nomen a S. P. et S. E. primo proprium datur esse convincitur, illis Veteris Testamenti Sacris Voluminibus; quos Canon Hebraeorum hodie non continet, licet olim tenuerit[2].

---

legant, qui apocryphi vocantur"; et in fine ait p. 963. „nusquam apocryphorum mentio habetur, sed ii sunt haereticorum commentum, qui arbitratu suo libros conscribunt." His addi poterunt Origenes, prolog. in Cant. scribens: „quod essent de scripturis his, quae vocantur apocryphae, pro eo quod multa in iis corrupta, et contra fidem veram inveniuntur a maioribus tradita, non placuit iis dari locum, nec admitti ad auctoritatem." XIV, 325. S. Augustinus, contra adv. Legis et proph. I, 20. p. 270. n. 39. „Sane de apocryphis iste posuit testimonia, quae sub nominibus Apostolorum Andreae, Joannisque conscripta sunt. Quae si illorum essent, recepta essent ab Ecclesia, quae ab illorum temporibus per Episcoporum successiones certissimas, usque ad nostra et deinceps tempora perseverat." Similiter censet D. Hieronymus, ad Laetam ep. 107, 12. p. 688. „Caveat omnia apocrypha, et si quando ea non ad dogmatum veritatem sed ad signorum reverentiam legere voluerit, sciat non eorum esse quorum titulis praenotantur; multaque his admixta vitiosa et grandis esse prudentiae aurum in luto quaerere." Gratulantur quidem Acatholici: se uno potissimum d. Hieronymo duce, qui in Prol. gal. scribit „quidquid extra hos — Canonicos sc. — est, inter apocrypha ponendum"; Libros S. V. F. extra volumen hebraicum positos, adpellasse apocryphos. Sed in his verbis non multum est laborandum, ubi attenderimus d. Hieronymum in Prologo galeato enarrare Canonem L. L. S. V. F. Judaeorum sui temporis. V. p. 32. Conspirat S. Leo M., ep. XV. ad Turribium Asturicensem ep. c. 15. ed. Fr. Ballerini. Ven. 1753. I, 706. mandans: „Curandum ergo est, et sacerdotali diligentia maxime providendum, ut falsati codices, et a sincera veritate discordes, in nullo usu lectionis habeantur. Apocryphae autem Scripturae, quae sub nominibus Apostolorum multarum habent seminarium falsitatum, non solum interdicendae, sed etiam penitus auferendae sunt, atque ignibus concremandae."

[1]) Cf. Th. Stapletoni, de princip. fid. controv. V. l. 9, 5. p. 318. H. Goldhagen, Introd. I, 198. D. Czerny, Instit. Herm. I, 72. T. Sartori, Hermen. Harm. p. 36. R. Simon, Hist. crit. V. T. ed. Par. p. 47. Honorati a S. Maria, animadv. in reg. et usum Crit. I. 2, 7. p. 301. J. L. Hug, Einl. I, 119. J. N. Alber, Instit. Herm. S. S. N. T. Pestini. 1818. I, 227. Herbst, hist. crit. Einl. I, 49. Thilo, l. i. c. p. XC. Movers, in Welte's K. L. I, 325. s. Reithmayr, Einl. p. 41. Malou, Bibellesen II, 14. s. Reusch, Einl. p. 169. Lamy, Introd. p. 72. [2]) Apud Acatholicos apocryphi libri, indubitata confessione vocitantur, illi quos quidam ex nostris deutero-canonicos vocant; quique revera

§. 27. Quae ratio fuerit libros apocryphos secernendi a Canonicis?

Quod vero Ecclesia Catholica apocrypha reiecerit, id luculentissime testatur Synodus Romana anno Domini 496. habita praeside Gelasio S. P.; cuius celeberrimum decretum[1] recenset apocrypha: ‚quae ab haereticis sive schismaticis conscripta vel praedicata sunt'; et quae ‚nullatenus recipit catholica et apostolica Romana ecclesia.' Haec sunt Concilii verba, quibus nihil clarius dici poterat.

Ratione originis libri apocryphi S. Scripturae U. F. magnam habent analogiam cum libris priscorum ethnicorum arcanis; quorum auctores credebantur dii, aut heroes, quive esotericam continere sapientiam videbantur. Non sufficiens quibusdam curiosis vel perversis ingeniis visum est, quod de sanctissimis Religionis mysteriis in S. Codice legitur; indeque factum ut peculiares de iis libros apocryphos condiderint[2]. Inventi fuere ante Christum Judaei, qui iactarent praeter sacras Literas V. T.: esse traditionem perennem et a tempore Moysis continuam, absconditam

canonici sunt, liceat in originali hebraico non reperiantur et cum Canonicis libris in eadem compage coniuncti in editione approbata Vulgatae positi, ut divinitus inspirati canon fidei et vitae sunt totius Ecclesiae. V. p. 35. Exinde nullo amplius modo eos apocryphos dicere fas est. Quod faciunt viri acatholici: J. Rainoldus, Anglus Censura Librorum apocryphorum V. T. Oppenheimii 1611. I, 57. s. 236. s. 250. s. Hottinger, Thes. phil. II. 2, 1. p. 520. s. Pfeiffer, Crit. s. c. 14. p. 300. s. J. Fr. Buddeus, Instit. theol. Lip. 1723. p. 194. s. J. G. Eichhorn, Einl. in's A. T. I, 68. Hävernick, Handb. d. h. kr. Einl. I. 1, 69. s. Wette, Lehrb. d. h. kr. Einl. A. T. p. 392. Ullmann, kan. u. apocr., in Samml. v. Streitschr. g. Strauss. ed. II. Gotha. 1866. p. 161. s. Keerl, die Apocryphenfrage. Leipz. 1855. p. 1. s. Stier, die Apocryphen. Braunshw. 1853. Bleek, Stud. u. Krit. 1853. p. 267. Einl. i. d. A. T. p. 675. Keil, Lehrb. d. h. kr. Einl. p. 675. Cum vero libros apocryphos ab Ecclesia Catholica a Canone remotos, quos mox definivimus, pseudepigraphos ψευδεπίγραφα, — v. Oehler, s. v. Kanon in Herzogs R. E. VII, 260. Dillmann, ib. XII, 300. — vocant iidem Acatholici; oppido falsum dicunt, sunt enim apocryphi multi, qui nullum mentiuntur auctorem, proinde pseudepigraphi i. e. falsam pertexentes inscriptionem inscribi non possunt.

[1]) De quo v. J. Dallaei, de Pseudepigraphis Apostolicis. Harderv. 1653. p. 436. s. Fr. Balleriniorum, tract. de antiq. Coll. Can. app. ad S. Leonis M. op. Ven. 1757. III, CLI. s. C. J. Hefele, Conciliengesch. II, 597. s. A. Thiel, de Decretali Gelasii P. Brunsb. 1866. p. 15. 23. [2]) Eodem plane modo ut apud veteres paganos faciebant deceptores, qui sub falsis nominibus virorum mythicae antiquitatis, scripta vulgabant instruendae sapientiae gratia exarata; innumeris fraudibus, erroribus, nugis varie auctis referta, quibus virtutes divinas explicarunt, praestigiam et magiam docuerunt.

atque occultam; neque passim omnibus sed senioribus tantum in Lege sapientioribus notam. Unde insana fingendi quaecunque libidine acti, sacrilege commentitia consarcinarunt scripta; quibus ut maiorem conciliarent auctoritatem, supposita nomina indiderunt. Non absimiliter a primis Ecclesiae christianae saeculis traditiones mendaces de ortu, infantia, deque fatis D. N. Jesu C., B. Maria V., et S. S. Apostolorum, curiositatem hominum occuparunt; atque non solum ore populi circumferebantur, verum literis haec figmenta committebantur improba [1]. Quare factum est, ut graece, syriace, latine, arabice saepe transscriberentur, atque in plurimas — etiam Occidentis linguas — converterentur. Exorti sunt haeretici, qui ut suos quos sparserunt errores fulcirent, ad illam artem confugerunt, falsas pro genuinis supponendi scripturas. Queis autem celerrime omnis auctoritas denegata est; quod ‚παράδοσις ἐκκλησιαστική' divinam earum originem ignoraret; imo ipsa istarum scripturarum suppositarum indoles, inspirato auctori non conveniret. Cum antequam proferrentur libri apocryphi, nec ullum exstaret eorum in Ecclesia Dei vestigium; mox uti innotuerunt a Canone exclusi sunt.

Quid causae fuerit: quod iam primis Ecclesiae Christianae saeculis, tanta prodierit apocryphorum librorum multitudo? quorum compilatores Sanctorum, quin ipsius Christi nomina inscripserunt; res est accuratiori indagini haud indigna? [2] Est autem ea duplicis generis. Alia quidem non mediocri numero scripta idcirco confinxerunt veteres haeretici, ut philosophiae quam tradebant, maiorem existimationem conflarent; alia ut Christianis persuaderent, se nihil alienum a doctrina divinitus revelata proferre [3]. Homines isti [4] scelestissimi fuerant atque praeter ‚γνῶσιν', nihil amplius quaerendum esse praecipiebant [5]. Improba haec et perversa factio cum Christi doctrinam a sua prorsus discrepare cerneret, qua nihil tamen volebat magis praeferre; Christum eiusque Apostolos privatim intimiores sequaces, longe alia ac populum publice docuisse, mentiebantur [6]. Etsi

---

1) V. Genthe, die Jungfrau Maria und ihr Evangelium. Halle 1860.
2) Olim iam Christi libros nonnullos ad Petrum et Paulum, continentes eas artes, quibus patraverint miracula sua circumtulisse desipientes quosdam: S. Augustinus, de Consensu Evang. l. I. c. 9. 10. p. 7. 8. testatur, eosque putidissimi mendacii iure arguit. Cf. eiusd. contra Faustum II, 6. p. 89. et Acta cum Felice Manichaeo II, 6. p. 489. ubi ait: „Habetis etiam hoc in scripturis apocryphis, quas Canon quidem catholicus non admittit, vobis autem tanto graviores sunt, quanto a catholico Canone excluduntur.“ Idem testatur d. Epiphanius, haer. XLVII, 1. p. 400. LXI, 1. p. 506. LXIII, 2. p. 521. et Photius, Biblioth. cod. 114. p. 390. 3) V. A. Hahn, Antithesis Marcionis Gnostici. Regiom. 1823. p. 34. 4) Quod testibus locupletissimis probare licet. 5) Cf. A. Neander, Antignosticus. Berl. 1849. p. 402. s. 6) Hanc eorum blasphemiam S. Irenaeus, adv. haer. I. 25, 5.

vero cuncta nequitia, quae a fraudum eiusmodi architectis abesse non potest, ad haereticos imprimis pertineat; tamen etiam a Christianis suppositorum voluminum auctoribus, haud omnis abest culpa. Non carebat, teste Tertulliano [1], prisca Ecclesia hominibus, qui non tam impietate quam intelligentiae quodam vitio, commenta stulta invenirent et scriptis consignarent [2].

Possunt autem scripta ‚ἀκανόνιστα', sive ‚ἀπόκρυφα', in duas classes commode dispesci: videlicet Veteris et Novi Testamenti. Suntque rursus vel scripta ab orthodoxis edita, quae aliquam utilitatem legentibus adferre possint; vel compilati libri ab impiis et haereticis, ideoque a privata etiam lectione ab Ecclesia iure meritoque exclusi. Priori censu veniunt oratio Regis Manassis [3]; III. et IV. Esdrae [4]; atque III. et IV. Machabaeorum [5]; item Epistola Barnabae, Pastor Hermae, quae magnae olim erant existimationis [6]. Postrema haec scripta singulare quoddam, idque apocryphis libris affine, genus efficere censentur [7].

§. 28. Recensus librorum apocryphorum Antiqui Testamenti.

Viri quorum sapientiam libri apocryphi Antiqui Testamenti se continere iactitant; sunt omnium notissimi, planeque praestantissimi in Historiis Populi Dei. 1. Adamus, cui inscribitur: Testamentum Adami;

---

p. 252. et S. Augustinus, contra Adversarium Legis et Proph. II, 2. p. 582. „Quis non hoc monstrum, non dico sensus Christianus, sed qualiscunque humanus exhorreat"; proscribunt.

1) De bapt. c. 17. p. 45. 2) Vide ceterum caute J. L. Moshemii, diss. de causis suppositorum librorum inter Christianos saeculi Primi et Secundi. Altona. 1740. Diss. I, 261. s. C. Tischendorf, de Evangeliorum apocryphorum origine et usu. Hagae Com. 1851. p. 12. s. 3) Apud Graecos teste Allatio, de libris eccl. gr. p. 62. inter Cantica usitata. Cf. e. Cellier, Hist. gen. des auteurs s. III. 1, 4. ed. Par. 1729. I, 473. s. Hist. R. D. V. T. p. 416. 4) V. H. V. T. p. 578. s. Chr. J. van der Vlis, disp. cr. de Ezrae libro apocrypho vulgo quarto dicto. Amstel. 1839. J. Langen, das Judenthum p. 112. s. 174. s. 5) V. H. R. D. V. T. p. 517. 518. 570. Langen, das Judenthum p. 74. s. 176. s. 6) Cf. J. B. Cotelerii, iud. de ep. s. Barn. p. 7. H. Goldhagen, Introd. p. 201. s. Cf. J. Hefele, das Sendschr. d. Ap. Barnabas. Tüb. 1840. Weiszäcker, z. Krit. d. Barnabasbr. ib. 1863. J. Kayser, Oest. Vierteliahreschr. 1864. III, 345. s. Id. ü. d. s. Barnabasbr. Paderb. 1866. 7) Haec autem diligenter in tractatione de apocryphis attendenda sunto, ne res hac voce indicatae perperam misceantur. Prouti reapse fecerunt: Dupin, Diss. praelim. de auctoribus Libr. S. S. §. 2. ed. Par. 1692. I, 48. Alexander Natalis, hist. eccl. Saec. I. c. 12. ed. Par. 1730. III, 39. Tillemont, not. sur S. Barnabe. 6. Memoir. ed. Ven. 1732. II, 658.

liber de filiabus Adae; liber poenitentiae Adae, vita Adami, βίος Ἀδάμ; Apocalypsis; Psalmi atque praecepta Adae ad filium Seth[1]. Similiter habetur 2. eius uxor Heva auctor evangelii. 3. Sethus per dies quadraginta raptus in coelum edoctus ab Angelis. 4. Enochus propheta et scriptor librorum de astronomia[2]. 5. Mathusala. 6. Lamech[3]. 7. Noria coniux Noae, cuius fertur vaticinatio. 8. Cham a malis creatus angelis et malas artes edoctus. 9. Melchisedech Psalmorum scriptor, deinde traditionum theologicarum, ritus sacerdotalis, rationis temporum, prophetiae et Legum[4]. 10. Abrahamus auctor apocalypseos cuiusdam. 11. Jacobus cuius Testamentum et ἀναβαθμοὶ commemorantur. 12. Testamenta τῶν τριῶν Πατριαρχῶν, et αἱ διαθῆκαι τῶν δώδεκα Πατριαρχῶν[5]. 13. Josephi precatio προσευχή. 14. Jobi varia in LXX. addita. 15. Jamnes et Mambres, Moysis adversarii[6]. 16. Moyses, cui tribuuntur Testamentum, λόγοι μυστικοὶ Μωϋσέως, secreta Moysis, apocalypsis, anabasis sive analepsis[7], et alia quaedam[8]. 17. Eldad et Medad[9]. 18. Samuelis liber de iure regni[10]. 19. Davides, cui in nonnullis codicibus et editionibus τῶν LXX. inscribi solet Ps. 151.; post victoriam de Goliatho compositus. Ecclesiae interim universalis iudicium, et continua omnium aetatum suffragia; tamquam

---

1) Habetur arabice conscriptus, in cod. XXI. ar. Bibl. Vaticanae teste A. Maio, Script. Vet. Nova Coll. Rom. 1831. VII, 77. Codicem Nasaraeum, l. Adami appel. syriace transscriptum e mss. Par. N. 309. ed. et lat. redd. Matth. Norberg. Lond. Goth. I—III. 1815—6. 2) Cf. H. N. T. p. 495. Scriptoribus, quos ibi laudavimus, adde J. Langen, das Judenthum in Palästina. Freib. 1866. p. 35. s. 3) Coll. Montfaucon, Bibliotheca Coisliniana. Par. 1715. p. 194. 7. 4) Cf. Scipionis Squambati, Archivorum V. T. l. I, 21. p. 164. s. 5) De quibus erudite disputat J. E. Grabius, Spicileg. S. S. Patr. ut et haeret. Oxon. 1700. I, 130. s. J. Nitzsch, de testam. XII. Patr. libro V. T. pseudepigrapho. Wittenb. 1810. Vorstman, disq. de testamento XII. patriarch. or. et pret. Roterod. 1857. Langen, l. c. p. 141. 6) V. H. V. T. p. 102. 7) Ἀνάβασις Μοϋσέως fragmentum e Codice Bobiano Bibliothecae Ambrosianae vulgavit A. M. Ceriani, Monum. s. et prof. Med. 1861. I. 1, 55. s. Cf. e. Langen, l. c. p. 102. s. 8) E. g. De vita et morte Moysis l. III., quos e mss. primus interpretatus est Gilb. Gaulmyn; repetiit A. F. Gfrörer, Prophetae Veteres Pseudepigraphi Stuttg. 1840. p. 306. s. Apocalypsim Moysis e quatuor codicibus edidit C. Tischendorf, Apocalyps. apocr. p. 1. s. Idem porro editor librum istum non mediae aetati, sed saeculis p. C. n. tribuendum esse opinatur. 9) Super quos, ut scribit Moyses Num. 11, 26., requievit spiritus. Hos inter auctores V. F. recenset Pastor Hermae, I. 2, 3. eos in hunc modum allegans p. 332.: „Prope est Dominus convertentibus sicut scriptum est in Heldam et Modal qui vaticinati sunt in solitudine populo.“ Cf. e. Jachmann, der Hirte des Hermas. Königsb. 1835. p. 66. 10) V. S. Squambatum, l. c. II, 20. p. 281.

apocryphum istum Psalmum ponunt. In editione Complutensi omnino non legitur, in Romana asterisco notatur. 20. Salomonis Psalterium [1]. 21. Eliae Apocalypsis, revelatio et visio. Quae adhucdum restant atque nominibus scriptorum Canonicorum iunguntur, sunt: 22. Jesaiae ascensio et visio mirabilis, quae d. Trinitatis arcana et lapsi generis humani redemtionem continet [2]. 23. Manassae regis preces. 24. Jeremiae praefatio in threnos, et alia. 25. Apocalypses Sophoniae, 26. Habacuci, 27. Ezechielis; 28. atque Danielis prophetiae apocryphae. 29. Literae Baruchi ad decem tribus, bene distinguendae a libro ammanuensis prophetae Jeremiae in Canone posito. 30. Apocalypsis Zachariae patris Joannis B. 31. Esdrae liber III. et IV. atque Apocalypsis [3]. 32. Machabaeorum III. et IV [4]. Illud adhucdum annotare oportet: libros istos si non omnes, saltem plurimos, ante tempora Novi Testamenti a Judaeis conditos; post haec autem, ut in libris eiusmodi abstrusioribus saepe est factum, accidit: quod hinc inde a Christianis non minus quam ab haereticis interpolati fuerint. Innumerae fabulae; quibus scatent, fidem ipsis abrogant; non propterea tamen libelli hi penitus negligendi sunt, cum quaedam in illis si non directe ad veritatem stabiliendam, saltem ad agnoscenda errorum semina faciant. Enimvero sicut vetus dictum habet ‚non omnia fingere Cretes'; sic nonnullae in his, sub falsis licet iactatae nominibus, ex veteri traditione Judaeorum stricturae servatae sunt. Aliquando in iis genuinus Canonicarum Prophetiarum sensus,

---

[1]) Huetio, Dem. Ev. prop. IV. p. 188. Hellenistae alicuius opus esse creditur, hominis in S. Librorum lectione detriti, plurimaque cum ex Davidis Psalmis, tum ex Jesaia et Ezechiele et aliunde etiam ad id opus mutuati. J. Langen, das Judenthum etc. p. 69. libellum istum post captas a Pompeio Hierosolymas ortum censet. Salomonis Psalterium ex Augustanae Bibliothecae vetustissimis membranis ab Andrea Schotto S. J. descriptum, edidit cum latina interpretatione et Scholiis Joann. Lud. de la Cerda, Hispanus e. S. Lugd. 1626. Cf. e. Ceillier, l. c. p. 233. s. Grabe, ed. Cod. Alex. t. LXX. I. prol. c. I. §. 2. Fr. Delitzsch, Comm. ü. d. Psalter. L. 1860. II, 381. 451. [2]) Saepius edita latine Ven. 1522. Gieseler, progr. pent. Gott. 1832. A. Fr. Gfrörer, Prophet. vet. pseudepigraphi Stuttg. 1840. p. 4. s. Et ante a R. Lawrence, Ascensio Isaiae vatis, opusculum pseudepigraphum ... apud Aethiopes compertum cum vers. lat. et angl. Oxon. 1819. Item H. Jolowicz, Himmelfahrt u. Vision des Proph. Isaia aus dem aethiop. u. latein. in's deutsche übers. Leip. 1854. Cf. e. Gesenius, Comm. ü. d. Isai. I, 45. Nitzsch, Stud. u. Krit. 1830. p. 209. s. Lücke, Vers. e. v. Einl. ... in die ges. apocalypt. Literatur. Bonn. 1832. p. 125. s. ed. II. 1828. Langen, l. c. p. 157. s. [3]) Diversa a quarto libro Esdrae, quocum neque habito antiquitatis, neque auctoritatis respectu conferri potest. Apocalypsim hanc edidit C. Tischendorf, Apocal. apocr. p. 24. s. [4]) De quibus singulis attamen apocryphis agere, non est nobis sufficiens locus.

quem Judaei serioris aetatis tenuerunt, non sine singulari verborum emphasi exprimitur; quae omnia dignoscere ut labor, ita non minor utilitas esse potest.[1].

§. 29. Evangelia apocrypha.

Sicut Vetus, ita etiam Novum Testamentum libros suos habet apocryphos, sed diversi generis illos; et quidem satis antiquos, Gelasius enim Papa in Concilio Romano a. 494. apocryphorum N. T. longam seriem texit, et anathemate confixit[2]. Libros apocryphos N. T. sic distribuere licet, ut alii sint quos Christo, alii quos B. Mariae V., alii quos Apostolis et apostolicis viris auctoribus fabricatores vetusti acceptos tulerunt; quae aliqua ratione ad ‚τὸ εὐαγγελικὸν', et ad ‚τὸ ἀποστολικὸν' accedunt[3]. Unde scripta N. T. apocrypha sunt: Evangelia, Actus, Epistolae atque Apocalypses; quae rursus vel Apostolorum nominibus inscribuntur, vel anonyma sunt.

Quanta fuerit ‚Evangeliorum' apud homines primorum p. C. n. saeculorum vis atque auctoritas; vel hinc discimus, quod ea etiam, qui doctrinam sanam corruperunt, se habere et venerari simulant: omnemque dant operam, ut quae dogmata falsa fovent, illa tametsi recentia specioso ‚Evangelii' nomine tradiderunt. Id in ‚Evangelio secundum Hebraeos vel Hebraeorum', atque in Evangelio Marcionis Gnostici accidisse comperimus. Quae e variorum Veterum — inter quos iam ea de re non satis constat. — de istis apocryphis colligere licet, probabile faciunt: Evangelii Hebraeorum scripturam fuisse primo quidem integrae fidei; i. e. ipsum τὸ ἀρχέτυπον s. Matthaei, ineunte autem saeculo secundo

---

1) Isti et alii horum apocryphorum usus ceteroquin causa exstiterunt: ut non semel descripta, deinde partim seorsum, partim collecta edita fuerint a J. A. Fabricio, Codex Pseudepigraphus. V. T. Hamb. 1713. ed. II. 1722. 23. Pro divulgatis libris apocryphis maxima encomia recepit Fabricius et a coaevis, et a posteris. V. H. S. Reimari, de vita et scriptis J. A. Fabricii c. Hamb. 1737. p. 117. s. 137. J. C. Thilo, Acta S. Thomae praef. p. 2. Prophetae veteres pseudepigraphi partim ex abyssinico vel hebraico sermonibus latine versi habentur: edente A. Fr. Gfroerer. Stuttg. 1840. Duo fragmenta ex ignotis libris apocryphis V. F. edidit A. Maius, Scriptorum Vet. Nova Coll. Romae. 1828. III. 2, 238. 2) Quae Decretalis Corpori Juris Canonici Dist. XV. c. 3. „Sancta Romana Ecclesia" inserta est. Apud Mansi, Ampl. Coll. VIII, 150. s. V. Hefele, Conciliengeschichte II, 579. s. A. Thiel, de Decretali Gelasii Papae de recipiendis et non recipiendis libris et Damasi Concilio Romano. Braunsb. 1866. 3) V. Comm. h. p. 36.

ab haereticis iudaizantibus — i. e. Nazaraeorum et Ebionitarum — fictis fabulis immutatum; ideoque ab Ecclesia reiectum fuisse. Alterum vero Marcionis multo nocentius institutum, ne e genuinis de rebus D. N. J. C. commentariis disciplinae gnosticae ab orthodoxae veritate diversitas proderetur, S. Lucae Evangelium truncavit et interpolavit; amputatis primis capitibus, deletisque quos Hagiographus allegat, V. T. locis [1]. Inter Evangelia, quae Apostolorum nomen inscriptum gesserunt, saepius in monimentis S. S. P. P. et S. E. [2] memoratur: ‚Protevangelium Jacobi' [3]; omnium quae supersunt antiquissimum. In hoc apocrypho compilator, quisquis ille fuerit, tractat de B. Mariae V. parentibus, nativitate deque eadem in templo oblata; et deinde Josepho procuratione desponsata. Circa medium saeculum secundum graece in Oriente prodiisse videtur; mox ad Latinos etiam pervenit. Hoc apocrypho non multo recentius est ‚Pseudo-Thomae', quod plerumque ‚de infantia Christi' nomen habet [4]. Evangelium Thomae a gnostico Doceta pueritiam Christi illustrare et historias

---

[1]) Qui plura de his scire cupit adeat: P. D. Huetii, not. ad Origenis comm. ed. Colon. 1685. II. 114. s. Grabium, annot. in s. Irenaei III, 11. ap. Stieren II, 882. Massuetum, ib. p. 886. J. S. Semleri, diss. exiguae frugis, de δεσποσύνοις, in progr. ac. sel. Hal. 1779. p. 427. J. Fr. C. Loeffler, Marcionem ep. et Lucae Ev. adult. dubitatur. Trai. ad Viadr. 1788., rep. a Velthusen, Comment. th. Lip. 1794. I, 181. s.; qua tamen scriptiuncula nihil demonstravit auctor. Emmerich, de Evangel. sec. Hebraeos, Egyptios etc. Argent. 1807. G. Volkmar, malae notae libellus das Ev. Marcions. Text u. Kritik. Leipz. 1852. Arneth, üb. d. Bekanntsch. Marcions mit uns. Kanon. Linz. 1809. Schütz, de Evang. q. ante canonica in usu Eccles. fuisse dicuntur. Regiom. 1812. A. Hahn, Marcions Ev. in s. urspr. Gestalt. Königsb. 1823. Ei. Antitheses Marcionis. ib. 1823. Thilo, das Ev. Marcions ib. 1823. Hug, Einl. II, 28. s. Neudecker, Lehrb. d. h. k. Einl. p. 25. s. Reithmayr, Einl. p. 372. F. X. Patritius S. J., de Evang. I, 26. s. Frank, de Marcione Luc. u. f. adulteratore Trai. 1849. [2]) Citata ista legesis apud Fabricium, Thilonem, Tischendorfium l. i. c.; nobis libri moles non admittit, ea hic per integrum describere. [3]) Multum aevo cumprimis medio per apographa propagatum; et saepe a M. Neandro, Oporini 1564.; deinde ex schedis G. Postelli a Th. Bibliandro. Argentor. 1570. Fabricio, C. A. N. T. Hamb. 1719. I, 66. s. item hoc saeculo ab A. Birch, Auctarium Cod. Apocr. Fabriciani Hamb. 1804. J. C. Thilo, Codex apocr. N. T. 1832. p. 159. s. C. A. Suckow, Protoev. Jacobi ex cod. mss. Venetiano. Vratisl. 1840. Tischendorf, Evangelia apocr. Lips. 1853. p. 1. s. partim graeca, partim latina, partim utraque lingua editum. Novissime G. Wright, contrib. to the Apocr. Literat. l. i. c., e syriacis codicibus vulgavit fragmenta e Protoevangelio Jacobi, atque integrum evangelium Pseudo-Thomae. [4]) Historia enim Josephi fabri lignarii, homiliae potius, quam historiae formam referens, saeculo fere quarto primum coptice scripta, post arabice circa initium saeculi quinti versa est.

Evangeliorum supplere volente congestum, resectis partibus multis, fragmentum graece et latine ad nos perlatum est [1]. Ad saeculum secundum idque fere medium, referenda sunt quoque Acta Pilati. Praeter Evangelistarum narrationes de passione, morte et resurrectione Christi, haud exiguo olim in usu fuerunt etiam testimonia ex Actis Pilati, quae tamen a scriptis iudiciariis quam plurimum abhorrent. Reperiuntur in libro, qui nunc Evangelii Nicodemi [2], antiquis ignoto, nomine insignitur [3]. Quo enim titulo apud Veteres notum fuerit, non constat; post Caroli M. demum tempora ‚Evangelii Nicodemi' adpellatio occurrit [4].

---

[1]) Plures interim libros „de infantia Salvatoris" etiamnum in bibliothecis latere perhibet Thilo, Codex apocryphus N. T. prol. p. CV., e quibus est: Evangelium infantiae Arabicum, ex Syro versum; non tam Evangelium quam collectio evangelica e s. Matthaeo, s. Luca, Pseudo-Jacobo, Pseudo-Thoma et fabulosis accessionibus: instituta a suo compilatore fuit ad hoc, ut quibusdam festis diebus Mariae dicatis, adhiberetur in S. conventibus. Haeresi Nestorianorum non ita multo posterius, magnam quidem partem insipidas res profert et absque iudicio compilatum est. [2]) V. G. L. Brunn, disq. hist. cr. de indole, aetate et usu. Evangelii Nicodemi. Berol. 1794. Cf. Protheoriae N. T. p. LIX. s., ubi alios etiam scriptores n. 6. de Actis Pilati disputantes dedimus. [3]) Evictum habetur Librum quemadmodum a Thilone, p. 487. s., atque C. Tischendorfio, p. 203. s. typis exscriptus est, duabus constare partibus; quarum prior c. c. I—XVI. narrationes continet de damnatione, supplicio, sepultura et resurrectione Christi, fabulis auctas ab homine e iudaica gente oriundo: ut Judaeis proavorum qui rebus ipsis interfuissent, ipsoque rerum eventu ab acerrima inimicitia ad fidem transiissent testimonio, de Jesu Christo persuaderetur. Exin manavit s. d. Narratio Josephi Arimathiensis. Posterior a c. XVII—XXVII. refert filiorum Simeonis e mortuis in vitam reversorum testimonia: „de Christi rebus apud inferos gestis." Levissimo cum Actis Pilati quidem vinculo iungitur, aetatis tamen haud inferioris est. [4]) Cf. Tischendorfii, diss. de Evang. apocr. orig. et usu. Hagae Comitum 1851. p. 59. s. Evangelia apocrypha Jacobi, Thomae, Acta Pilati et testimonia filiorum Simeonis a diversis profecta auctoribus nulla re a se invicem pendent, quod haud exiguum argumentum praebet, esse eodem fere tempore orta. Circumferebantur et alia Evangelia, quae longa serie recenset J. A. Fabricius, l. c. I, 335. Eadem dilucidant Grabe, Specileg. I, 15. seq. Math. Schneckenburger, ü. d. Evang. der Aegyptier, Bern. 1834. J. Pons, Recherches sur les apocryphes du N. T. Montauban. 1850. R. Hofmann, das Leben Jesu nach den Apocryphen. Leipz. 1851. p. 11. s. H. Wallon, de la croyance due a l' Évangile. Par. 1858. p. 252. s. 281. s. Cf. e. H. R. D. N. T. p. 17. s. 306.

§. 30. Πράξεις Ἀποστόλων supposititiae spuriaeque epistolae.

Praeter Evangelia exstitere iam olim etiam: ,Πράξεις δὲ ἄλλας καλοῦσιν Ἀποστόλων εἶναι [1]; seu acta varia Apostolis et viris apostolicis a veteribus falsariis supposita, vel a Christianis conficta, numquam tamen in Canonem S. S. admissa [2]. Etenim de S. Petri scriptis referens Eusebius [3] tradit: ,Librum vero qui Actus Petri dicitur, et Evangelium eius nomine inscriptum, Praedicationes quoque et Revelationis eiusdem libros pro catholicis scriptis numquam esse habitos constat; quandoquidem nec vetustiorum quisquam, nec recentiorum Ecclesiae scriptorum, desumto ex iis libris testimonio usus fuit.' Uti sancto Petro [4], ita et divo Paulo partim dolo haereticorum, partim pia [5] quorundam Christianorum fraude, Actus inscribebantur. Ecquidem idem Eusebius [6] inquit: ,Pro spuriis, habendi sunt Actus Pauli.' Apud Gelasium nulla horum Actorum Pauli fit mentio, quamvis ille ,Actus Theclae' et ,Pauli' apocryphis accenseat. In Stichometria [7] latina satis antiqua [8] inter Scripturas Sacras reperiuntur ,Actus Pauli' [9]; a quibus omnino distinguenda veniunt apocrypha acta Pauli et Theclae,

---

1) Teste d. Epiphanio, haer. XXX, 16. p. 140. 2) Cf. S. Philastrii ep. Brixiani, l. de haeres. n. 60. ed. Galland. VII, 494. S. Isidori Pelusiotae, ep. II, 99. p. 543. 3) H. E. III, 3. p. 72. 4) V. e. d. Hieronymi, de Vir. ill. c. I. ed. Fabr. p. 19. 5) Ut vulgo dicitur. 6) H. E. III, 25. p. 97. 7) Στιχομετρίαν dicimus elenchum, quae στίχους, i. e. minores distinctiones sive particulas Textus Sacri, quod ad numerum attinet, proponit. Cf. Millii, proleg. p. 90. s. Wetstenii, proleg. p. 74. Mos erat antiquitus per στίχους orationis partes distinguere, ita quidem, ut in unica saepe periodo tres, quatuor, imo quinque et sex aut plures στίχοι numerarentur. Horum exempla prope innumera sunt in codicibus biblicis mss., nam plerique omnes, qui alicuius vetustatis sunt, in calce στίχων numerum consignant. V. Bern. de Montfaucon, Palaeographiam graecam. Par. 1708. I, 4. p. 28. s. 8) Quam in proleg. ad Barnab. ep. edidit J. B. Cotelerius, I, 8. 9) Iis adscribuntur versus 4560. Unde patet maiores fuisse Actis Apostolorum canonicis, quibus ib. tribuuntur v. 2200. Ast nemo Veterum Actus Petri expresse citavit, praeter Origenem, in Evang. Joann. XX, 12. ed. Lomm. II, 222.; ubi Perionius legendum praecipit „ἐν ταῖς Πέτρου πράξεσιν", quamvis in vulgatis codicibus: Παύλου legatur. Verum etiam ex illis Pauli nihil habemus reliquum demto unico brevissimo fragmento; quod in Rufini interpretatione l. περὶ ἀρχῶν I. 2, 3. ed. Lomm. XXI, 46. habetur. Diversi erant hi Actus Petri et Pauli, quos sub nomine „Πράξεις τῶν ἁγίων ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου" vulgavit post C. Lascarim, Placidumque Reyna, J. C. Thilo, Acta S. S. Ap. Petri et Pauli graece ex cod. Par. et lat. ex cod. Guelferbyt. annot. ill. Halis Sax. 1837. 8. atque C. Tischendorf, Acta Apostolorum apocr. Lips. 1851. p. 1. s.

quae ,Περιόδων Pauli et Theclae' titulo insignierunt [1]. Multo recentior est ,Historia certaminis apostolici', Abdiae ut dicunt primo Babyloniae episcopo adscripta [2]. Huc item referuntur ,Periodi et Martyrium S. Barnabae' [3]. In decreto Gelasiano reiiciuntur ,Acta S. Philippi' [4]. Prae aliis vero auctoritatem sibi conciliarunt ,Acta Andreae' [5]; quae satis concordant cum presbyterorum et diaconorum Achaiae de martyrio S. Andreae epistola encyclica [6], et aetatis utcumque antiquae sunt [7]. Ex Actibus, quibus Leutio auctore usi sunt Manichaei [8] illa passim derivant [9].

---

1) Meminere horum iam Tertullianus, de bapt. n. 17. p. 45. et d. Hieronymus, de vir. ill. c. 7. p. 47., qui ad verba Tertulliani respicit, aliique Veterum, quos diligenter recenset Grabe, l. c. p. 88. s. Quamobrem fatemur nos non posse assentiri celeberrimo Hagiographo J. Stilting, qui in comm. hist. crit. de s. Thecla Act. S. S. Sept. VI, p. 546. s.: acta Pauli et Theclae, quae nunc habemus, a presbytero illo asiatico, quem Tertullianus et d. Hieronymus taxarunt, conficta haberi nolit. Celeberrimorum sociorum, quibus a Bollando nomen est, erat primus, qui Acta Theclae graece addita latina interpretatione edidit: hac inscriptione Martyrium sanctae et gloriosae Protomartyris et Apostolatu defunctae virginis Theclae l. c. p. 95. Post Th. Hearne curas integrum Actorum Pauli et Theclae textum typis describi fecit Tischendorf, l. c. p. 40. s. Th. Ittigius, de Bibliothecis et Catenis Patrum tractatus. Lips. 1707. p. 701. contra Grabium, qui veram historiam actis istis consignatam arbitratur, multas solidasque exceptiones oggerit; sed tamen nimium praefidenter ib. p. 705. negat: Theclae gestis aliquid veri inesse. 2) Libris X. comprehensa, apud Fabricium III, 402. s.; et ex parte sub nomine tamen Lini in Actis S. S. Junii V, 424. s. apud Cuperum S. J. edita. E Veteribus nemo huius scripti meminit, genus linguae et usus familiaris Vulgatae atque Rufini seriorem aetatem et archetypum latinum indicant. 3) Quas, Hagiographus D. Papebrochius, Act. S. S. Junii II, 431. s. publicavit et Mss. Vaticano cum Guil. Card. Sirleti interpretatione, h. t. Acta et Passio in Cypro sub nomine Joannis Marci, Barnabae, consobrini edita. Repetiit eadem Tischendorf, l. c. p. 64. 4) Horum duo descripsit Tischendorf exemplaria; unum ex peregrinationibus Philippi Ap. l. c. p. 57., et Acta Philippi in Hellade p. 95. s. cum add. in Apocal. apocr. p. 144. s. 5) De quibus iam Eusebius, H. E. III, 25. p. 97. s. Epiphanius, haer. XLVII, 1. p. 400. s. Augustinus, contra Advers. Legis et Proph. I, 20. 39. p. 570. loquuntur. Sed placet e s. Philastrii libro de haeres. n. 66, saepe male citato, verba huc facientia addere: „Manichaei apocrypha beati Andreae Apostoli, id est Actus, quos fecit veniens de Ponto in Graeciam, quos conscripserunt tunc discipuli sequentes Apostolorum." p. 494. 6) Quam Graece e cod. b. Bodleianae cum latina vers. not. diss. edidit C. C. Woog, S. Antiq. in Acad. Lips. Prof. ib. 1749. 7) Publicata sunt rursus haec acta a C. Tischendorf, l. c. p. 105. s. 8) Cf. s. Augustini, de Actis cum Felice Manichaeo II, 6. p. 489. Innocentii I., ad Exsuperium ep. n. 13. ed. Schoenem. p. 545. 9) Cfr. viri eruditi Thilo, Acta s. s. Ap. Andreae et Matthiae ex cod. Par. Halis 1846. p. VII. s. et Tischendorf, l. c.

In Actorum, quae sub nomine ‚Apostolorum' circumferebantur, memoratione; nulla alia amplius recitantur, quam ‚Actus' nomine ‚Thomae Apostoli'[1]. Actus apocryphos ‚Joannis' habuisse priscos haereticos[2], e decretis verbisque Veterum, quibus illos veluti suppositos proscribunt, certum est[3]. Ad eosdemActus referuntur ‚Martyrium Bartholomaei'[4]. Reiiciuntur etiam in decreto Gelasii praeter Evangelium nomine ‚Thaddaei' apocryphum; etiam Acta quae eiusdem Thaddaei nomine exstabant[5].

Neque tantum Evangelia et Acta, verum etiam Epistolae Christi ad Abgarum[6] et ad s. Petrum[7], item literae Apostolorum apocryphae natae sunt; ita enim s. Paulo adscribuntur epistolae tam ad Laodicenses[8], quam Corinthios suppositae[9]. Eodem in censu habeantur

---

prol. p. 47. s. Idem porro Const. Tischendorf, add. ad Apoc. apocr. e codice unciali publicavit Acta Andreae et Matthiae p. 139. s. Quibus iunguntur veluti continuatio Acta et Martyrium S. Matthaei, a Tischendorfio primum edita in Act. apocr. p. 167. s.

1) Eadem iam olim nota fuerunt d. Augustino, contra Faustum XXII, 79. p. 409.; Turribio Asturicensi, epistola de non recipiendis in authoritatem fidei apocryphis scripturis c. 5. inter ep. Leonis. ed. Ven. II, 130.; Pseudo-Abdiae, l. s. c. XI, 1. p. 689.; Photio, cod. 114. p. 390. Istorum quidem insignem editionem fecit C. Thilo, Acta S. Thomae e cod. Par. prim. ed. annot. illustr. Lips. 1823., repetiit novis subsidiis auctam Tischendorf, l. c. p. 190. et add. Apoc. ap. p. 156. s. Ex eodem cum Actis fonte manavit Consummatio Thomae, ab eodem Tischendorfio edita Act. apocr. p. 235. s. 2) Encratitas, Manichaeos et Priscillianistas. 3) Nec exigua erat eorum moles, cum non paucioribus quam ter mille στίχοις constarent. Cf. Fabricium, l. c. p. 765. Editionem eorum paravit primus Tischendorf, l. c. p. 266. 4) Simillimum adulterinae Historiae b. Bartholomaei conflatae a Pseudo-Abdia certaminis Apost. l. VIII. apud Fabricium p. 669. s. libellum huc adusque non editum, typis e codice Veneto descripsit Tischendorf, l. c. p. 243. s. 5) Cf. P. Lambecii, Commentar de aug. Bibl. Caes. V. l. VIII. ed. A. F. Kollár, Vindob. 1782. p. 482. Haec quoque luce publica donavit Tischendorf, l. c. p. 261. s. Inserta est etiam his Actis epistola Abgari ad Christum, sed absque Christi responsoria. De qua epistola diximus ad calcem Hist. evang. p. 306. Usurpantur et alii Apostolorum Actus apocryphi, quorum prolixum catalogum adiectis testibus et fragmentis alphabetico ordine digessit J. A. Fabricius, l. c. p. 754—832., item III, 632—660.; verum catalogus iste plurimum imminui posset; si eos, qui sub variis titulis veniunt, ad unum archetypum revocaverimus. 6) V. H. N. T. p. 306. 7) Ab Amadutio, Anecdot. lit. Rom. 1773. I. 8. n. 4. primum edita. 8) Quam Pritii, Introd. in lect. N. T. inseruit Hofmann, p. 143. s. 9) Tertiam aliquam Corinthiorum ad Paulum, quas cum censuris doctorum virorum exhibet Fabricius, III, 667. s. Ullmann, ü. d. III. Brief Pauli an die Cor. u. d. Schr. der Corinth. Heidelb. 1823. V. H. N. T. p. 402. s. 447. s. Istas quidem finxerunt impostores nonnulli, perperam interpretantes ad Coloss. 4, 16. et I. Cor. 5, 9. Epistolas has nec genuinas et apostolicas, at nec orthodoxas

oportet, epistolae, quas numero sex s. Paulus ad Senecam, et octo, quas Seneca ad d. Paulum dedisse iam antiquis temporibus perhibebatur [1]; quas interim ab impudico falsario confictas esse, non oportet pluribus demonstrare [2]. Mittimus alias epistolas falso s. Pauli vel aliorum Apostolorum, imo ipsius B. Mariae V. nomine, iactatas. Habentur quoque duae epistolae Pilati et literae Publii Lentuli ad Senatum Romanum de Jesu Christo falsatae [3].

§. 31. Apocalypses confictae insigniores.

Neque tantum Evangelia, Acta, Epistolae Canonicae apocryphis auctae sunt; verum etiam divinae Joannis Apocalypsi, revelationes apocryphae additae sunt. Inter quatuor [4] s. Petro supposita volumina, iam olim habebantur. Praedictionis, ‚κηρύγματος‘ quoque et Revelationis, ‚ἀποκαλύψεως‘ eiusdem Libri [5]. Verisimile videtur ‚κήρυγμα Petri‘ saeculo post Christum secundo iam exstitisse [6]. Falluntur autem forte minime, qui coniiciunt Doctrinam et

---

quidem esse, sed post damnatos Nestorii et Eutychetis errores suppositas fuisse, dubitandi nullus locus illi, qui eas legit, relinquitur.

1) Cf. d. Hieronymi, de vir. ill. c. 12. p. 66. et s. Augustini, ep. ad Macedonium 153, 14. II. 529. Ei. de Civ. Dei. VI, 10. p. 250. Epistolas illas numero quatuordecim saepe; et anno quidem 1533. Venetiis ab Antonio et fratribus de Sabio s. t. Schedulae ad Senecam sex, in ep. d. Pauli tripl. ed. initio divulgatas reperimus. 2) Praestiterunt hoc opus C. W. Löscher, de epistolis Senecae ad Paulum hypobolimaeis. Wittemb. 1694. B. Elsingius, de pseudepigraphis S. Pauli Ap. Lips. 1707. Fabricius, l. c. p. 860. s. et alii ib. laudati. Ut adeo vehementer mirandum sit hoc saeculo F. C. Gelpke, de familiaritate, quae Paulo cum Seneca intercessisse traditur verisimillima. Lips. 1812., eas esse genuinas propugnasse. 3) Attamen si quis lectorum de his plura desiderat scire, adeat saepe laudatum Fabricium, p. 905. s. et 834. s. J. Lami, de erud. Apost. Flor. 1738. p. 191. s. Thilo, Acta S. Thomae praef. p. 84. s. 4) Quos d. Petro auctori adscriptos ab aliquibus memoravit Eusebius, H. E. III, 3. p. 72. 5) Clementi Alexandrino, apud Eusebium, H. E. VI, 14. p. 215. et Stromatum, I, 28. p. 427. VI, 5. p. 759 s. atque alibi saepius laudati. Praedicationis Petri mentionem facit quoque Lactantius, IV, 21. p. 210. s. Hieronymus, de vir. ill. c. 1. p. 19. Vetus interim scriptor anonymus de Rebaptismate, quem inter opera s. Cypriani edidere Benedictini p. 643., s. Petri praedicationem ab haereticis confictam esse tradit. Hoc idem aperte dicit Origenes, praef. l. de principiis n. 8. p. 24. 6) Enimvero teste eodem Origene, comm. in Ev. Joann. XIII, 17. p. 29.: Heracleon, quem tempore Papae Hygini vixisse constat, illum librum iam allegavit. Cf. s. Irenaeum, adv. haer. III. 4, 3. p. 439. et Origenem, l. c. II, 8. p. 117., qui eum γνώριμον Valentini vocat. Interim a s. Epiphanio, haer. XLI, 1. p. 300. Cerdon Heracleoni successisse dicitur.

Praedicationem Petri eundem fuisse libellum; in quem plura ex Evangelio secundum Hebraeos[1] translata fuere[2]. Relictis spuriis scriptis Petrinis progredimur ad Apocalypses, quae Doctoris gentium nomen mentiuntur. Ex his ,ἀναβάτικον Παύλου', fabulis plena et stultissima praesumtione ficta Apocalypsis est, quam sectae gnosticae ,Cainitarum' asseclae repertam fuisse in ipsa Pauli patria Tarsi somniabant[3]. Horum haereticorum commenta iam Dionysius Alex. reiecit[4]. Jam olim inter libros quos nullatenus recipit Ecclesia Catholica et Apostolica Ecclesia Romana, Apocalypsim Pauli recensuit Gelasius, saeculo autem nono[5], Nicephorus Patriarcha Constantinopolitanus[6] supposititiis annumeravit: ,τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Παύλου', quam ceu profanam suscipere non oportet[7]. E simili officina prodiit d. Joannis Ap. ,de transitu B. Mariae V.' liber[8]. Sanctum Joannem

---

1) V. p. 80. 1. 2) Vide Grabii, diss. Spicileg. I, 15. s. 56. s. Quod vero ad Apocalypsim Petri attinet, alicuius saltem in Oriente fuit auctoritatis cum Sozomenus, H. E. VII, 19. p. 735. scribat: „Revelationem Petri, quae ut adulterina a veteribus repudiata est, in quibusdam Ecclesiis semel quotannis legi animadvertimus.“ Grabe, l. c. p. 71. s. omnia quae de hac Apocalypsi exstant monimenta congerens, atque ad examen revocans, suspicatur: eiusdem auctorem catholicum potius quam haereticum, quempiam ex sectatoribus Petri fuisse; fatetur attamen illa, quae typis descripsit fragmenta, mira videri facileque posse cuipiam suspicionem haeretici commenti iniicere. Cf. Comm. h. p. 52. 3) Cf. Sozomeni, H. E. VII, 19. p. 735. Supposititii operis ansam ex eo ceperunt, quod Apostolus ipse testetur II. Cor. 12, 4., quoniam raptus est in Paradisum et audivit arcana verba. Cf. s. Epiphanius, haer. XXXVIII, 2. p. 277. 4) Apud Eusebium H. E. VII, 25, p. 276. ubi diserte ait: „cum tamen Paulus in epistolis nonnihil de revelationibus suis indicaverit, quas quidem ille in proprium volumen non retulit.“ Eadem reiicit etiam d. Augustinus, in Joann. Ev. c. 16. tract. XCVIII, 8. p. 743. scribens: „Qua occasione vani quidam Apocalypsim Pauli, quam sane non recipit Ecclesia, nescio quibus fabulis plenam stultissima praesumtione finxerant, dicentes hanc esse unde dixerat se raptum fuisse in tertium coelum.“ Sozomenus, l. c. p. 735. vero narrat: „Eam quae nunc quasi Pauli Apostoli revelatio circumfertur, quam nullus Veterum agnòvit, plurimi ex monachis valde commendant.“ 5) C. a. p. n. C. 814. 6) Can. III. apud Mansi, XIV, 122. 7) De hac Apocalypsi plura dabunt Grabe, l. c. p. 83. s. et Fabricius, l. c. p. 943. s. Inter Codices mss. graecos augustissimae Bibliothecae Caesareae Vindobonensis reperitur S. Joannis Ap. et Ev. Apocalypsis supposititia, in qua etiam agitur de Antichristo, quae absurdissima indocti cuiusdam graeculi phantasma distrahit. Cf. Lambecium, l. c. p. 89. 90. Apocalypsim Pauli e codice Ambrosiano saeculi XV. graece edidit C. Tischendorf, Apocalypses apocryphae Lips. 1866. p. 34. s. addita textus syriaci versione anglica, quam in ephem. the Journal of S. Literature 1864. VIII, 372. s. publici iuris fecit B. H. Cowper. Aetatem libelli huius quod attinet J. Langen, Literaturblatt Bonn. 1866. p. 302. monuit: vocem „θεοτόκος“ saeculum saltem quintum arguere. 8) Elberfeldi

nihil de morte B. M. V. scripsisse, diserte testatur antiquus ille scriptor, qui sub nomine s. Augustini latet [1], inquiens: ‚sed quid de his, de quibus loquor, dicam; cum nec ipse qui hanc accepit ante crucem Domini in sua, id est Joannes de hoc posteris aliquid retinendum scriptis mandaverit.' Tamen aevo cumprimis medio liber de transitu B. Mariae sub s. Joannis nomine circumlatus multis placuit [2]; quamvis Gelasius Papa censura confixerit: ‚librum, qui adpellatur transitus S. Mariae apocryphum' [3]. Pseudepigrapho s. Joannis opusculo de dormitione et assumtione B. Dei-Genitricis commode iungitur apocalypsis Pseudo-Joannis dudum ab omnibus explosa [4]. Apocalypseos d. Bartholomaei fragmenta quaedam ad nostros usque dies perstiterunt [5]. Denique Apocalypsis s. Thomae, et d. Stephani, protomartyris, damnat Decretum Gelasianum [6].

1854. editus arabice ex recens. et interpr. M. Engeri. Syriacum textum duplicis quidem recensionis vulgavit Will. Wright, in eph. s. c. Journ. of S. Lit. Lond. 1865.; et in libro quem inscripsit: Contributions to the apocryphal literatur of the New Testament. Lond. 1865. Graecum textum consultis pluribus codicibus edidit C. Tischendorf, Apocal. apocr. p. 95. s. Sahidicae interpretationis meminit G. Zoega, Catalogus Cod. Copticorum Borgianorum. Rom. 1810. n. 120. p. 223.; vertit Ed. Dulaurier, fragment des révélations apocr. de s. Barth. etc. trad. s. l. textes Coptethébains ined. Par. 1835. p. 20. s.

1) In app. serm. 208, 3. p. 344. 2) Latinum quoque habetur de transitu B. Mariae V. apocryphum, quod typis descriptum reperitur, in Biblioth, P. P. Lugdun. 1677. II. 2, 298. seq. h. t.: „Melitonis Sardicensis Ep. liber de transitu b. Virginis." Ad saeculi quarti finem natales apocryphae narrationis „εἰς τήν κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης", non immerito retulit G. Bickell, in ann. Tüb. Quart. 1866. p. 472. 3) De hoc opusculo interim fusius perorat P. Lambecius, diar. S. itineris Cellensis, add. Prodr. Hist. Liter. Lips. 1710. p. 33 s. Cf. e. Comm. de Bibl. Vindob. VIII, 404. Fabricius, l. c. III, 533. Alexander Natalis, H. E. III, 298. s. Nic. le Nourry, App. ad Bibl. P. P. Par. 1703. I, 556. s. C. Thilo, Acta s. Thomae praef. p. 16. s. Exstat interim hic liber in unico codice Arabico, quem e legato A. Scholzii tenet Bibliotheca Universitatis Bonnensis; dicendi genere multo deteriore quam in reliquis apocryphis arabicis scriptus reperitur. Cf. Enger, prol. p. 17. Idem censet libellum hunc non immediate e graeco, sed mediate per syriacam interpretationem fluxisse, saeculo forte quarto. V. ed. c. p. 7. et 14. 4) Graecum eius exemplar e cod. Palatino-Vatic. s. XIV. coll. Vindob. typis describi fecit A. Birch, Auct. Cod. Fabr. Havn. 1804.; denuo quinque cod. adhibitis C. Tischendorf, Apoc. apocr. Mosis, Esdrae, Pauli, Johannis, item Mariae dormit. add. Evang. et Actuum apocr. supplem. edid. C. Tischendorf. Lips. 1866. p. 70. s. 5) Lingua sahidica exarata reperiuntur in cod. Bibl. Paris., unde ea edidit E. Dulaurier l. c. 6) Plura alia id genus scripta v. ap. Hoffmann, in Herzogs R. E. XII, 320. s. Le Hir, les Apocalypses apocryphes, in Études relig. hist. et litter. Par. 1866. Juin. p. 190. s. J. Langen, das Judenthum in Palästina zur Zeit Christi. Freib. 1866. p. 84. s.

§. 32. Quaeritur de usu apocryphorum?

Mirantur nonnulli, libros apocryphos, his fere diebus, diligenter tractari et typis describi, cum tamen contra haec opuscula faciat prudens Origenis[1], regula: ,quae appellantur apocryphae, pro eo quod multa in iis corrupta, et contra fidem veram inveniuntur a maioribus tradita, non placuit iis dari locum, nec admitti ad auctoritatem.' Prophetica, Apostolica illa et sincera non esse, omnes hodie confitentur. Neminem interim putamus futurum esse priscae antiquitatis studiosum, quem poenitere posset, opuscula haec evolvisse, modo advertat ad sapientissimum d. Hieronymi praeceptum[2]: ,grandis esse prudentiae aurum in luto quaerere.' Suum manet libellis istis pretium, non tantum per se spectatis; sed etiam ad Canonicos Libros comparatis; quod est partim criticum partim exegeticum. Criticum momentum rursus dupplex est, alterum enim ad Librorum Sacrorum, sive totos sive partes spectemus, authentiam; alterum ad Textus S. integritatem refertur. In apocryphis enim opusculis, quae censuris haud unquam inficiandis confossa veluti iacent, primum illud cuiusdam frugis est omnino: a. Quod Divinam Librorum Canonicorum auctoritatem cum natura, tum historia, sustentant; illorumque fidem sua ipsorum falsitate egregie confirmant, uti iam Veteres luculenter probaverunt[3]. Testantur enimvero apocrypha, imprimis N. T., quanta Canonicarum Scripturarum in Ecclesia fuerit et vis et cognitio. Apocrypha siquidem adeo a Hagiographis pendent; ut qui illa compilarunt, ad hos continuo attendisse certissimum sit. Impostores qui eo consilio scribebant, ut sua commenta persuaderent, non tantum ac talem respectum Librorum Canonicorum habuissent; nisi hi ubique in Ecclesiis ut Divini recepti fuissent. Ut adeo falsatores ex illis proficisci, suaque nova veteribus his superstruere deberent. Latissime patet apocryphorum usus, ad plenius cognoscendam doctrinae Judaicae rationem, qualis sub initiis rei Christianae exstitit[4]. Maxime etiam diligens apocryphorum examen prodest, historiae dogmatum perscrutatoribus. Enimvero apocrypha, quemadmodum eorum temporum, quibus prodierunt, ingenium docent, ita etiam lucem afferre haeresium historiae; quarum origines aperiunt, progressiones mutationesque commonstrant[5]. Ad hoc authentiae

---

1) Prol. in Cant. XIV, 325. 2) Ep. 107. ad Laetam n. 12. p. 688. 3) Cf. S. Irenaei, adv. haer. III. 12, 7. p. 467. Tertulliani, adv. Marcion. IV, 5. p. 151. 4) V. Thilo, praef. ad Acta S. Thomae Ap. p. 119. C. Movers, in Welte K. L. I, 325. s. Langen, das Judenthum p. 2. s. 23. s. 5) Cf. Fr. J. Arens, de

Divini Codicis ex apocryphis petitum argumentum, accedit b. alterum; quod a comparato inter se tenore utriusque generis librorum sumitur. In apocryphis saepe ad literam reperitur consensus cum Canonicis; ista vero textus apocryphorum ad eum Canonicorum conformatio, quae cum negari nequit, eo maioris ponderis est, quo illa sunt magis antiqua [1]. Ceterum facta est illa conformatio a variis varia ratione, ab aliis infelicius, et maiori libidine errores fabulis miscendi, ab aliis maiore specie et frequentioribus veri vestigiis, ex Hagiographis utcunque desumtis; sed et ab omnibus falsariis temeritate aequali ac detestanda [2]. Quae cum ita sint, ne inter speciosam falsitatem et certam veritatem dubii haereamus, criteria utriusque observanda erunt; quorum praecipua in sequentibus posita sunt: Quo in universum libri supposititii a certis, literae humanae a Divinis; apocryphae a Canonicis Scripturis discerni dignoscique felicius possint, tres notas S. Patres et Scriptores Eccl. praescripserunt. Cognoscuntur inde α. quod de librorum apocryphorum fide et auctoritate vetustissimae traditionis testimonio nihil probari possit. β. Sermo eorum cum sermone S. Literarum comparatus, neutiquam convenit. γ. Doctrina ipsa apocryphorum a Libris vere Sanctis et inspiratis toto coelo differt. Sed haec quae inter Scriptores utrosque Canonicos et apocryphos intercedit diversitas, egregie confert ad asserendam illorum fidem. Nativam enim Divini ingenii vim, sectatur simiae instar fraus impia. In apocryphis vana ars, in Canonicis sinceritas est [3].

Apocrypha, per multa saecula paucissimorum eruditorum [4] curis illustrata, nostro praesertim aevo diligentius in usum traducta sunt. Cum

---

evang. apocryph. in canonicis usu hist. cr. exeget. Gott. 1835. R. Hoffmann, praef. ad Leben Jesu n. d. Apocr. Leipz. 1851. p. V. s. C. Tischendorf, De Evangeliorum apocr. origine et usu. Hagae Com. 1851. p. 110. s. Ei. wann wurden uns. Evang. verf. Leipz. 1865. p. 29. s. P. J. Peltzer, historische und dogmenhistorische Elemente in den apocryphen Kindheits-Evangelien. Würzb. 1864.

1) Huius argumenti vis minime infringitur observatione, esse multa, quae in utrisque differant. Ad hunc utique finem apocrypha compilata fuisse novimus, ut fucosis inventis veri speciem simularent. 2) Cf. C. Ullmann, Historisch oder mythisch ed. II. Gotha. 1866. p. 195. s. 3) Tale reperitur collatis utrisque discrimen, quod inverti non potest; nisi insano quodam Criticorum, quos vocant, omnia addubitandi pruritu, aut perfidis vera falsis commiscendi artibus. Quod nuperrime aggressus est facere G. Volkmar, der Ursprung unserer Evangelien n. d. Urk. laut d. n. Entd. u. Verh. Zür. 1866. 4) Ante Fabricium saepius iam laudatum de apocryphis disquisierunt: Th. Ittig, app. diss. de haeresiarchis aevi Apost. Lips. 1696. Ch. Chueden, Pseudo-Novum Test. Helmst. 1699. et J. E. Grabius, in spicilegio S. S. P. P. et haer., quod non semel citavimus.

autem olim ab iis potissimum lecta et propagata fuerant, quorum inepto vel maligno ingenio Canonicorum scriptorum sincera doctrina non satisfaceret; his nostris fere diebus apocryphis abutuntur praesertim ii, qui Canonicorum Scriptorum fidem vel impugnant vel negant [1].

---

[1]) Haec sunt quae de apocryphis U. T. libris monenda habuimus; plura eiusdem farinae e fabulis immanibus consuta olim alia opera recensere non est necesse; quod ea a Veteribus ita deleta sint, ut nunc fere nihil eorum praeter sola nomina supersit.

CAPUT SECUNDUM

DE VARIIS

S. SCRIPTURAE CONDITIONIBUS ACCIDENTALIBUS.

TRACTATUS PRIOR.

DIVERSAE TEXTUS DIVINARUM LITERARUM ORIGINARII VICISSITUDINES.

§. 33. Ingressio.

Plurima sane mysteria Religionis, fundamentum habent in Veteris Novique Testamenti Libris; qui quidem comprehendunt conditi et redemti mundi historias, ideoque valde superant cuiuscunque generis libros profanos. S. Scriptura censente divo Augustino est: „quae canonica nominatur eminentissimae auctoritatis, cui fidem habemus de his rebus, quas ignorare non expedit, nec per nosmetipsos nosse idonei sumus." De Civ. Dei XI, 3. p. 434. Nihilominus Revelatione iam tot miraculis comprobata, tot martyrum sanguine roborata, totumque late orbem tenente, quidam hoc tempore reperiuntur etiam Christiani, qui fidei nostrae fundamenta diruere tentarunt, cum S. Librorum integritatem in dubium vocant, eorumque auctoritatem evertere conantur. Habito eiusmodi libidinosae licentiae hac nostra aetate inter eruditos acatholicos tam infauste vulgaris respectu: operae pretium erit diversas Textus D. Literarum U. F. originarii vicissitudines, quantum exigit instituti nostri ratio, dilucidare: ut rite constet eas integritati S. S. U. T. nihil derogare, earumque auctoritatem omnium minime labefactare.

§. 34. Historiae Textus Codicis S. Veteris Testamenti antiquissimae.

Historiae Textus Codicis Sacri Veteris Testamenti, qualescunque sint contexendae, maxime in quantum ad antiquiora tempora spectat, propter defectum veterum monimentorum, ac fidem saepe valde sublestam traditionum iudaicarum, magnis premitur difficultatibus. — V. Chr. Schoetgenii, de fide R. Mosis Maimo-

nidae in adstruendis Antiquitatibus Hebraicis. Dresdae 1750. p. 4. s. — Ut autem iusto ordine procedant, certae periodi, per quas S. S. V. T. singulares quasdam vicissitudines passa est, constituendae sunt. His itaque attentis Historiae istae commode in quatuor periodos distribui poterunt; quarum prima decurret ab origine Sacrorum Librorum ad aetatem Origenis, S. Hieronymi et Talmudis i. e. saec. VI. p. C.; secunda abhinc usque ad tempus finitae recensionis masorethicae, sive saec. XI. p. C.; tertia usque ad medium saeculi XVIII.; denique ultima usque ad eam, qua nos vivimus, aetatem.

Accuratas libri cuiuscunque demum vicissitudines, ut ab origine repetamus, necesse est. Inquirere debemus quaenam fata postquam vulgatus est subierit, quomodo et inter quos servatus sit? Quodsi ad natalia Librorum V. F. sacrorum recurrere tempora, ipsaque S. Virorum autographa consulere possemus; nullas in iis scribendi aut legendi varietates deprehensuri essemus: verum ut vidimus s. p. 2. secus sapientissime visum est Providentiae divinae. Cum autographa interciderint, post tot ac tanta annorum intervalla nihil aliud, quam codices istos, qui diversis vicibus diversisque temporibus descripti et varias temporum calamitates experti sunt; aliquo modo a se invicem differre, omnino exspectandum est. Quominus id fieret, perpetuum divinum miraculum impedire debuisset, ne sub scribarum manibus variae in apographa irreperent diversitates. Quaenam Textus Hebraei conditio fuerit prima periodo, densissima caligine tegitur. Probabile quidem est, aliqua menda scripturae in apographos codices a librariis inducta esse; ante conclusum adhuc Canonem V. T.; sed ea in hodierno textu demonstrare sphalmata, quae tam remotam attingerent aetatem, foret nodum in scirpo quaerere. Ad cognoscendum, utrum et quaenam ubi in Codicem sacrum hac aetate irrepserint menda? praeter loca parallela in L. L. Regum, Paralipomenon, Psalmorum, duo supersunt monimenta: Versio graeca Alexandrina et Textus Samaritanus Pentateuchi; quorum cum Textu originario collatio luculenter docet, iam tunc codices hebraeos fuisse, in quibus varia essent librariorum vitia, multasque lectiones ab hodierna T. O. haud parum differentes. Sane iam olim S. Hieronymus, in Commentariis suis ostendit, in quam diversa abeant LXX., quos ex Hexaplis Origenis latine reddebat, a textu hebraeo Judaeorum temporis, quo ille vixit. Collato Textu Originario cum interpretatione graeca τῶν LXX. atque Pentateucho Samaritano, innumerae fere reperiuntur diversitates; sive in lectionum varietate, sive in levioribus additionibus: sive in omissionibus. Minime tamen exinde sequitur: recensionem illam, quae LXX. et Samaritae praesto fuit, omnes eas differentias exhibuisse, quas criticae disquisitiones nostro tempore annotarunt. Post D. N. J. C. Salvatoris benignissimi tempora, qualis fuerit Textus V. T. ratio critica repraesentant: interpretatio Chaldaica, Syriaca, ac demum Latina. Sed et constat tunc, imo iam diu ante, Judaeos codices mss. contulisse, variantes lectiones ex iis collegisse et hic illic loca quaedam emendasse. Quod e testimonio Talmudis Hierosolymitani — qui habetur circa a. 230. p. C. consarcinatus — et Babylonici — quod ad ducentos abhinc annos i. e. 430. p. C. referri solet, — cognoscitur. — Allegat illud Beni. Kenicott, diss. gen. in Vet. Test. hebr. Oxon. 1780. §. 34. p. 15. — Plurimum studii in crisi aeque ac interpretatione s. Textus collocavit versione et commentariis suis d. Hieronymus. E quibus liquet: lectionem Codicis hebraei, quo S. Doctor usus est in plerisque cum textu hodie usitato

convenire; quamvis non deficiant discrepantiae, quarum ipse pluribus in locis mentionem fecit; sed eae neque multae, neque magni momenti sunt. Cf. A. Geiger, Urschrift u. Übersetzung. d. Bibel. Bresl. 1857. p. 231. s. L. Reinke, Beitr. z. Erklär. d. A. T. VII, 28. s.

§. 35. Conditio S. Literarum a concinnato Talmude usque ad finitam Masoram.

Licet acerbissima essent post vastatas Hierosolymas Judaeorum per varias Imperii Romani oras dispersorum fata; ea tamen non impediverunt illos, quominus maxime in Oriente eruditioni sacrae operam navarent, variasque aperirent scholas, in quibus s. Literas docebant. In his clarum imprimis nomen adepta est schola Tiberiensis — v. not. terr. s. geogr. p. LII. — cuius moderatores sub principium saeculi sexti aerae Chr. in illas praeprimis curas incumbebant; ut genuinam lectionem textus originarii restituerent ac conservarent. — De Masora, v. Gilberti Genebrardi Benedictini Mosaceni, Εἰσαγωγὴ ad legenda Rabbinorum commentaria. Par. 1559.; quem cum eiusdem medit. et tab. rabbin. rursus typis describi fecit Hadr. Relandus, Analecta Rabbinica ed. sec. Trai. ad Rh. 1723. p. 7. s. J. Buxtorf, Tiberias sive Comm. masoreth. Bas. ed. III. 1665. Hottinger, Thes. phil. I. 3, 4. p. 398. s. B. Walton, in Biblia Polyglotta Prolegomena spec. ed. Fr. Wrangham, Cantabr. 1827. I, 414. A. Pfeiffer, diss. de Masora. Viteb. 1670. E. S. Ackermann, Masora illuminata. Jen. 1759. E. A. Frommann, de erroribus qui in interpret. V. T. a Judaeis manarunt. Cob. 1763. Kenicott, Diss. gen. II, 262. s. [Molitor] Philosophie der Gesch. Münst. 1857. ed. s. I, 633. Reinke, Beiträge VII, 46. s. —Hunc in finem observationes, quas ab aliis acceperunt, si accurate constituendae lectioni et interpretationi facere videbantur, collegerunt in unum librum, quem adpellabant מָסֹרָה, i. e. traditionem. Unde et ipsi collectores „Masorethae“ dicti sunt. Eos excepere alii Judaeorum magistri, qui veteres novis observationibus auxerunt; adeo ut quid a primis auctoribus profectum, quid deinde additum ab aliis fuerit, dignosci hodie nequeat. An Masoretharum tentamina utilia fuerint an secus? affirmatur a multis, negatur ab aliis. Qui institutum Masoretharum accuratius expenderunt, et impensius considerarunt, non quidem dissimulant: praecipue posteriore aetate crisim quandoque fuisse curiosiorem, imo superstitiosam. Sed huic excessui opponunt alii, mirandos labores Masoretharum ad S. S. integritatem sartam atque tectam servandam. Unde מָסֹרָה, a r. אָסַר ligare, sepes Legis סייג לתורה dicitur. Certe aequi rerum iudices concedunt: etiamsi notae istorum virorum, quae ad nostra pervenerunt tempora, mendis defectibusque laborent, multisque in locis sint lacunosae; eos ingentem consilio sane optimo, nec sine provida Numinis pro conservatione Codicis Sacri cura, in se suscepisse laborem; quem summo studio et incredibili plane opera exantlarunt. Masoretharum igitur annotationes in diiudicandis diversitatibus et eruendis genuinis lectionibus, alicuius sunt ponderis. Versabatur cumprimis Masoretharum industria circa numerum commatum vocumque S. Librorum, circa literas, puncta vocalia substernenda, codices biblicos castigandos, denique dirigendos librarios in describendis codicibus sacris. Illas e vasto Talmudis opere, in compendium quasi redactas,

exhibet libellus: מסכת סופרים, quem in latinum conversum et annotationibus explicatum edidit J. G. Chr. Adler. Hamb. 1779.

Collegerunt „בַּעֲלֵי מְסוֹרָה" praesertim illas observationes, quae vocantur קְרִי et כְּתִיב, atque inter praecipuas Masorae partes numerantur, ideoque attentione dignae sunt. Masorethae ubi codices recentiores ad antiquiores revocarent, ipsosque antiquiores inter se conferrent, non correxerunt aberrationes, quae ad lectionis vel orthographiae diversitatem spectabant, sed eas in margine notarunt. Hinc duplex lectio exhibetur: a. textualis nimirum quae intra contextum comparet et circello supra vocem posito insignitur. Id est: כְּתִיב וְלֹא קְרִי, quae lectorem remittit b. ad vocem marginalem קְרִי וְלֹא כְּתִיב litera ק notatam, quam inter legendum in illius surrogandam locum censuerunt. Masorethae itaque novam constituerunt normam, qua Textus Sacri e sua opinione veram lectionem definiverunt; et quidem tanta auctoritate, ut ad illius deinde rationem omnes codices fuerint descripti. Indeque factum, nullum fere inveniri codicem V. F. mss. integrum, de quo certo probari possit illius aetatem saeculum undecimum superare; neglectis imo repudiatis a Judaeis omnibus codicibus mss. ante finitam recensionem masorethicam conscriptis. L. Cappellus, Criticae s. III, 6. p. 180. de lectionibus ק. et כ. hoc fert iudicium: „Pauca sunt admodum loca in quibus τὸ Keri meliorem gignit et commodiorem sensum quam τὸ Ketib. Imo non pauca sunt in quibus τὸ Ketib non sine ratione videri possit praeferendum τῷ Keri." Quod habita istarum lectionum ratione, verum esse deprehenditur.

Per hoc temporis intervallum Judaei conati sunt, rationem punctorum vocalium ad certas regulas constituere; sibique in omnibus locis conformem reddere. Vixisse feruntur saeculo undecimo ineunte duo Rabbini: Aharon ben Ascher et Jacob ben Naphtali, quorum prior in schola Tiberiadis, alter in Babylonia floruit; qui operam suam in novam Textus hebraici recensionem collocarunt. V. J. C. Wolf, Bibliotheca Hebraea. Hamb. 1715. p. 299. H. Hupfeld, de rei grammaticae apud Judaeos initiis. Hal. 1846. p. 2. s. Codices istorum duumvirorum collati, et discrepantiae quae in utraque recensione inveniebatur in indicem relatae sunt. Qui tomo VI. Bibl. Pol. Londinensium legitur. Omnis autem varietas inter recensiones istas, ad sola pertinet puncta vocalia, et nullius fere est momenti. Interim recensionem Ascheri communiter sequuntur Judaei Occidentales seu Europaei, Ben Nephtali lectionem sequuntur Orientales. Denique Masora diversimodo iam Textui s. iuncta, iam in distinctos commentarios relata, Christianis fere inaccessa manebat, donec eam saeculo decimo sexto Bombergus typis exscriberet. Cf. Hottingerum, Thes. phil. I. 2, 4. p. 106. s.

§. 36. Codicum manuscriptorum Hebraicorum notitia.

Opportune hoc loco de aetate, indole pretioque hebraicorum Codicum manuscriptorum observationes quaedam adduntur. Optandum quidem esset, ut de apographis S. S. V. T. quae supersunt aetate numeroque certo constaret; at de utroque ad hunc usque diem laboratur. Atque ut de aetate codicum loquamur, eruditissimus et harum rerum peritissimus de Rossi, Variae lect. I, prol. p. 116.

vetustissimum apographum n. 634. continens Lev. 21, 19. — Num. 1, 50. ad saeculum usque octavum refert. Pauci interim docente eodem Rossio, p. 16. supersunt antiquissimi codices; qui vero ad Graecorum, Latinorum, Syrorum, Coptorum antiquitatem ascendunt, nulli. Plures nobis abripuit aetas, longe plures Talmudistarum praescriptum in tract. Sopherim, quo cautum est ut: „Libri s. eorumque integumenta si attrita sint, sepeliantur.“ Ita multi codices interciderunt! Nec verisimilitudine caret, a Judaeis nonnullis superstitiosioribus deletos etiam multos ex antiquissimis codicibus, ob id unum: quod amasorethici, non emendati, illegitimi haberentur. Ad haec: minus exculta a Judaeis studia, varioresque propterea ante saeculum duodecimum codices opinatur idem vir celeberrimus de Rossi; contra circa illud tempus doctiorum interpretum eruditione insigniter adauctos. Inde rursus sequitur, quod ad aetatem attinet, magnum hebraicos inter et alios codices veteres deprehendi discrimen. Nam quos secus „medii aevi“ fere dicimus, si antiquitatem attendimus, hi apud Hebraeos vetustissimi merito habentur. Ut antiquus quodammodo dici queat hebraicus codex, esse debet saltem saeculi XIII. vel ineuntis XIV.; recentiores namque sunt codices s. XIV. exeuntis et XV.; recentissimi ac nullius usus qui post saec. XV. conscripti. Qui saeculum XII. excedunt, remotissimi aevi dicendi sunt; ideoque rarissimi, veraque bibliothecarum κειμήλια. Cuiusmodi est Codex Vindobonensis Kenicotti 590. D. q. v. A. Krafft, Catalogus C. MSS. Bibl. Pal. Vindob. II. Vind. 1847. n. 3. [15.] p. 9. s. coll. Pinner, Prospectus der Odessäer Gesellsch. f. G. u. A. gehör. ält. hebr. u. rabb. Manuscr. Odessa. 1845. n. 3. saeculi X. i. e. 916. p. C. item apud Kenicottum n. 591. Psalm. Job. Prov. Dan. ex aestimatione de Rossi, l. c. p. 16. sub initium saec. XI. exaratus.

Quod vero ad notas attinet, e quibus aetas codicum hebraicorum dignoscitur: in genere ex conditione ipsa superstitum codicum remotae antiquitatis petuntur, suntque fere sequentes: scriptura rudior inelegans; membrana flava, crassa, mollis, vetustate corrosa; atramentum evanescens exaesum; literae obsoletae rescriptae; Masora nulla vel rarissima; nullum vel rarissimum ad marginem קרי; lectiones marginales in textum receptae; tetragrammaton nomen יהוה pro אדני saepe adhibitum; matres lectionis retentae; nullum vel exiguum inter libros ac sectiones spatium. Quidquid ceterum sit de codicum nostrorum aetate, illud ex vero affirmari potest: codices recentiores quam maxime simillimos exstitisse apographis vetustis. Obiter monemus, quod a quo tempore Canon V. T. obsignatus fuit, hi libri usu publico et privato sollicite custodiebantur. Providentia Divina id sane postulasse videtur, ut datam abs se Revelationem Deus custodiret integram, nec depravari permitteret Hebraeos Codices; cum quod ipsius Dei in Verbo suo causa agatur, tum quod ex illis deberent convinci Judaei ad credendum in Christum. Coll. Matth. 23, 3. Joann. 5, 39. Antiquissima memoria in Legis apicibus conservandis scrupulosa fuit Judaeorum industria. Magna vero licet esset vigilantia curaque adhibita, librariorum sive ignorantia sive oscitantia — ob summam inter se similitudinem — literarum ac vocum transpositionem; et adeo variantium lectionum copia irrepserat. Ne dicamus Judaeos maluisse extrema omnia pati, quam ut aliquid in Codice sacro mutaretur aut loco suo moveretur. Sed hoc argumentum ampliora spatia requirit, videantur: J. G. Vogel, de matribus lectionis librariorum olim arbitrio relictis Hal. 1767. G. Mayer, inst. interpr. s. Vind. 1789. p. 144. s. G. L. Bauer, Critica s. Lips. 1795. I, 343. A. Geiger, Urschrift p. 261. s. Reinke, Beiträge VII, 51.

§. 37. Varietas Textus Hebraici ab initiis saeculi undecimi usque ad illa decimi quinti.

Cum usque ad initium undecimi saeculi Literarum S. in Oriente studia apud solos fere floruissent Judaeos Babylonios; illa ab eo inde tempore etiam ad Europam translata sunt, occasione data a vexatione, quae anno 1040. iudaicae genti in Oriente a Saracenis subeunda erat. Cf. Jost, Gesch. II, 287. Quippe ea urgente Judaei sedibus suis pulsi, magno numero in Europam, maxime in Hispaniam profecti, illuc eruditionem suam ac praesertim Sacri Codicis studium transtulerunt; unde et ingens ab eo tempore floruit, primum in Hispania, deinde et in Italia ac Germania eruditorum in hac gente, maxime saeculo XII. et XIII. numerus. Inter hos, qui de S. Scripturis bene meriti sunt, prae aliis memorandi erunt: Aben Ezra, Maimonides, Salomo Jarchi, Josephus et David Kimchi, Levi Ben Gersom aliique. Cf. Julii Bartolocii de Celleno, Vitae cel. Rabbinorum qui in S. Codicem scripserunt, in H. Relandi Annal. Rabb. p. 59. s. Isti quidem in universum sequebantur recensionem masorethicam, saepe tamen ita citarunt aut interpretabantur Codicem s.; ut diversas ab ea lectiones vel commemorarent, vel assumerent. Praeterea utebantur codicibus quibusdam, quos ceteris correctiores existimabant; quive veluti emendatissimi insignem inter Judaeos auctoritatem obtinuere. Saeculo XV. vixit R. Isaac Abrabanel, qui summa diligentia educatus crevit in virum lectum; pecuniariam attamen mercaturam literis iunxit. S. Codicis assiduus sed plerumque mendax interpres, Christiani nominis infensissimus exstitit inimicus; principum vero christianorum perpetuus fuit adulator. Ceterum ad Rabbinorum codices quod spectat, laudantur: codex Hillelis, deinde codex Ben Ascher, qui etiam Palaestinus dicebatur, codex Ben Naphtali alias Babylonicus, codex Hierichuntinus, codex Sinai aliique. Omnes hi codices nunc deperditi sunt; qui enim hodie in bibliothecis Hispaniae, Galliarum, Italiae, Angliae, Belgii et Germaniae asservantur, longe recentiores sunt.

§. 38. Primae editiones Bibliorum Hebraicorum typis descriptae.

Cum characteres literarum aere insculpi ac fundi, ex iisque fusis, connexis atque atramento obductis libri imprimi cepissent, in quo totum illum situm est typographiae artificium, quod omnium primi in orbe adhibuerunt Faustus et Guttenbergius: primum eorum artis specimen hebraicum Biblicum excusum fuit Psalterium hebraicum cum commentario Kimchii in quarto u. d., anno C. 1477. De quo sicuti et de aliis antiquissimis editionibus leg. celeberrimus J. B. de Rossi, de hebraicae Typographiae origine ac primitiis seu antiquis ac rarissimis hebraicorum librorum editionibus saeculi XV., rec. G. E. Hufnagel. Erl. 1778. p. 12. s. Ad editionem ipsam quod attinet Textus absque punctis, germanica typorum forma exscriptus est, sine addito impressionis loco. Commentarius Kimchii ea omnia continet integra, quae Christo christianaeque religioni adversantur. Posthaec

Bononiae 1482. in vulgus exierat Pentateuchus hebraicus cum punctis, addita Paraphrasi chaldaica et commentario R. Salamonis Jarchi. Prophetas priores cum Kimchii commentario a. 1486. imprimere aggressi sunt Soncinates; excusis vix prioribus, statim iidem operam convertebant ad posteriores typis describendos. Qui supererant Hagiographorum libri hucusque inediti Neapoli, ubi plurima eaque insignia enumerantur s. XV. edita hebraicorum typorum monimenta, a. 1487. prodierunt. Singulae iam Bibliorum Hebraicorum partes seorsum hucusque variis temporibus, ac diversis etiam in locis cum commentariis editae sunt, quae si simul iungantur integrum corpus Bibliorum conficiunt; at honos totum volumen S. S. Hebraicum simul typis exscribere reservabatur Abrahamo Chajimo, qui undecim abhinc annis primum hebraicae typographiae foetum vulgaverat. Pisauri et Soncini, quod oppidum est non longe distans a Mediolano, exercuit artem typographicam, quo loco anno p. C. 1488. Opus Sacrum impressum edidit. Singuli libri maiusculis ligneis picturis ornatisque dictionibus ac literis inchoantur. Opus hoc quod binis columnis Sacrum Textum sistit extremae raritatis esse, animadvertunt scite Bibliographi. Octo circiter exemplaria in Europa existere cognoscuntur. Vindobonae habetur eorum unum, quod delineavit Ph. J. Lambacher, Biblioth. antiq. Vindob. Civ. Viennae 1750. p. 2. s. Post hanc ex antiquissimis editionibus imprimis memorabilis est: Brixiensis, quam cum punctis in quarto minori forma ad Biblia maiora anni 1488. recudi curavit editor Gerson ben Mose Soncinas a. 1494. 8. De raritate huius editionis v. J. Vogt, Catalogus historico-criticus Librorum rariorum. Francof. 1793. p. 119. Ex hac editione natales habet Textus Bibliorum polyglottorum Complutensium. Insuper prae aliis commemoratione dignissimae sunt illae editiones, quas fecit Daniel Bombergus, ea quidem correctione et elegantia; ut post eum procuratae editiones semper ruerint in deterius. Excudit primam omnium Venetiis 1518., quae Leoni X. P. M. inscripta est. Perfecit illam hortatu et ductu Felicis Pratensis — a loco nativitatis Prato cognominati. — hebraei ad Christum conversi, magistri deinde Theologiae. Felix huic editioni in margine adiecit notas masorethicas, quas Elias Levita Judaeus, cuius opera in sequenti editione a. 1521. usus est, reiecit; nihil eum qui illas apposuerat in Masora intellexisse causatus. Hanc editionem recusam dedit Bombergus, sed emendatam et adcuratius elaboratam a. 1526. Habita ratione praecedentis S. Bibliorum editionis haec secunda est, vocata tamen est et prima, quae studio J. b. Chajim prodiit; qui cum multas invenisset Textum inter ac Masoram lectionis varietates, modo lectionem Textus, modo lectionem Masorae, pro suo iudicio secutus est. Textui iunctam sistit: Masoram cum instructione J. b. Chajim; lectiones variantes Ben Ascher et Ben Naphtali, interpretationes hebraicas et chaldaicas. Ad normam huius editionis ille Textus S. in plerisque editionibus repetitus fuit, qui hodie Textus masorethici nomine salutatur.

Haud supervacaneum fore arbitramur, quaedam: de singulari hebraicarum editionum saeculi XV. et ineuntis XVI. raritate, usu et praestantia observare. a. Editiones antiquissimas editas fuisse secundum codices manuscriptos, et eorum formam etiam referre; hincque quamquam in universum Masorae conformes, saepe tamen ab editionibus subinde vulgatis, haud parum differentes exhibere lectiones, res est non exigui sane momenti. Cum enim rarissimi iure habeantur quivis libri, sub ipsa typographiae incuna-

bula impressi; b. tum maxime hebraici habendi sunt, qui multis de causis ceteris sunt rariores. Paucissima enim ea aetate impressa sunt exemplaria; quorum maxima statim undique, ob MSS. Codicum pretium, a Judaeis facta est conquisitio; maximus ubique usus eorum invaluit, ita ut vix unum aut alterum, illudque plerumque detritum, ad nos pervenerit. In harum porro editionum praestantiam cedit c. non modo quod sint rarissimae; sed etiam quod inveniantur optimae. Splendidissima est papyrus; elegantissimi plerumque typi; atramentum lucidissimum, quam elegantiam auget, etiam quam maxime membranarum est praestantia, in quibus saepe excusae sunt. Unde omnes viri eruditi consentiunt: antiquissimas editiones quod ad usum magni faciendas esse, imo manuscriptis codicibus aequiparandas; quorum vicem non immerito supplere possint. Itaque latissime patet harum vetustissimarum editionum usus, sive in restituendis nonnullis, quae desiderantur commatibus; sive in corrigendis mendis; sive demum in suppeditandis melioris notae lectionibus.

Locupletior Bombergiana editio vulgata fuit a. 1549., collatis quoad Pentateuchum decem et amplius mss. codicibus a R. Menachem de Lonzano. Haec autem Veneta Biblia, cum et magni passim constarent, nec suis carerent mendis, emendata edidit J. Buxtorf pater, Basileae in fol. 1611. et 1618. Celebris quoque est Pentateuchus Ferrariae — urbe in qua Judaeorum copia academiarum splendore, doctorumque fama cum ceteris quibuscunque contendebat. — cum quinque Megilloth et cum Haphtaroth apud Abrahamum Usque a. p. C. 1555. typis exscriptus. De hac nitidissima et perrara editione disputat J. B. de Rossi, de Typographia Hebraeo-Ferrariensi comment. hist. c. 4. ed. Erl. 1781. p. 52. s. Imperante Vespasiano Gonzaga Colonna a. 1551. primordium cepit Typographia hebraica Sabionetensis, quae vulgavit splendidissimum Pentateuchum hebraicum et chaldaicum cum quinque Megilloth nec non cum Haphtaroth. a. p. C. 1557. Istius pulcherrimae et correctissimae editionis notitiam suppeditabit rursus saepe laudatus J. B. de Rossi, annales Typographiae Ebraicae Sabionetensis. Edit. Roos. Erl. 1793. p. 26. s.

Praeterire possumus reliqua Biblia rabbinica, paucisque considerare alias a Christianis procuratas V. F. editiones. In his potiores sunt: Münsteriana, anno 1536. Basileae a Sebastiano Münster adornata, cui latinam a se concinnatam iunxit versionem, et annotationes e Rabbinorum commentariis excerptas. Plantiniana, quae a. 1566. elegantissima prodiit Antverpiae, ex officina C. Plantini, inter lineas hebraicas versio latina Santis Pagnini, ab Aria Montano sociisque emendata; ita inserta legitur, ut singulis hebraicis latina responderent. Sequitur Stephanica, a Roberto Stephano, Lutetiae Parisiorum a. 1539—1544. pulchris quidem characteribus impressa, sed mendis scatens; quae quatuor voluminum nitorem turpiter foedant. Summo studio procurata est editio Josephi Athiae, typographi apud Amstelodamenses Judaei a. 1661.; notis hebraicis et lemmatibus latinis illustrata a Joanne Leusden linguae sanctae in Academia Ultraiectina Professore. Prima est editio, in qua singuli versus numeris certis sunt distincti. Exhibet Textum hebraicum cum Bibliis Bombergi et Plantini atque cum duobus mss. collatum. Secundum editionem 1667. J. Athiae divulgatus est Textus originarius ab Everardo van der Hooght accuratissime 1705., ut omnes editiones reliquas, sinceritate et correctione sua in plurimis superet. Typi sunt admodum distincte et clare novis formis excusi. Ad hanc Hooghtii tandem

omnes fere editiones, quarum usus in scholis fit, sunt recensitae; editionem eius stereotypam apparavit A. Hahn. Lips. 1833. et C. G. G. Theile. Ib. 1849.

§. 39. Tentamina critica circa editionem S. Codicis Hebraici ad nostros usque dies.

Cum itaque e communi fonte omnes editiones V. F. promanassent, mirum non est neglectum fuisse examen codicum manuscriptorum, veterum versionum, aliorumque subsidiorum criticorum; donec saeculo XVII. Acatholicorum quorumdam Theologorum nimium tenaci industria et male sedula cura, qui omnia veluti divina defendenda sibi sumserunt, quae Judaei olim circa Codicem S. statuerunt, haud pauci provocarentur ad puritatem textus masorethici impugnandam. Istorum quidem agmen ducit: J. Morinus, Congr. Or. P. cum in prolegomenis ad editionem versionis LXX. Par. 1628., tum in exercitationibus in utrumque Pentateuchum Samaritanum ib. 1631.; in מסורת הברית, exercit. bibl. de Hebraei Graecique textus sinceritate ib. 1633. atque diatribe elench. de sinceritate Hebraei graecique textus. ib. 1639. Successerunt: Ludovicus Capellus, in opere quod inscripsit: „Critica Sacra" Lut. Par. 1650. J. Vossius, diss. de LXX. int. eorumque translatione et chronologia. Hagae Com. 1661. Richardus Simon, Congr. Or. P. Historia Critica textus V. T. Par. 1681. G. Whiston, an essay towards restoring the true Text of the old Testament. London, 1722. Quibus quidem et aliis operibus in publicum sparsis: Critica magno ausu, nec minori successu Textum V. F. hebraicum haud parum depravatum et corruptum sibi demonstrasse visa est. Non equidem defuere, qui Criticae huius artificium fallere observarent, eamque proscriberent. E. c.: Simeon de Muis, assertio veritatis hebr. Par. I. 1631. II. 1634. III. 1639. A. Bootius, vindiciae pro Hebr. ver. Par. 1653. J. B. Carpzow, Hisforia Critica V. T. auctore R. Simone edita discussa Lips. 1648. p. 18. s. W. Itchener, a defence of the Canon of the old Testament. Lond. 1723. J. G. Carpzov, Critica S. V. T. Lips. ed. sec. 1748. p. 792. s. L. Vogel atque J. G. Scharfenberg, in animadv. ad ed. Capelli Crit. S. Hal. 1775—1786. G. L. Bauer, Critica Sacra. Lips. 1795. p. 28. s. Abhinc modo singulari cura et sedulitate varians Codicis S. V. F. Scriptura examinabatur. Ita H. Opitius, Kiloniensium Professor, nulli operae pepercit, ut collatis subsidiis singulas Textus hebraici voces in sua recensione Kil. 1709. ad rigidum examen revocaret. Abr. Kallius, de codicibus mss. biblico-hebr. maxime Erfurtensibus disquisivit. Hal. 1715. Quod in hac disquisitione omisit, supplevit J. Chr. G. Diederichs, specimen Variantium Lectionum cod. hebr. mss. Erfurtens. in Ps. Gott. 1775. Idem praestiterunt: Th. C. Lilienthal, comment. cr. sistens duo. Cod. q. Regiom. obs. var. lect. Regiom. 1770. G. Schiede, biga obs. s. de Codice Cassellano. Brem. 1748. Nagel, descript. de trib. Cod. mss. Ebnerianis. Altdorf. 1748. Ei. diss. de duob. Cod. mss. V. T. Bibl. Norimb. ib. 1769. Ruckersfelder, syll. comment. Daventr. 1761. J. Fr. Schelling, descript. cod. mss. hebr. Stuttg. 1775. O. G. Tychsen, tentamen de variis Cod. Hebr. V. T. manuscript. generibus. Rostoch. 1772. Ei. Befreytes Tentamen v. d. Einw. ib. 1774. Anh. ib. 1776., aliique critici.

Adhibitis codicibus manuscriptis Erfurtensibus, consultis praestantissimis editionibus, ac Hebraeorum petitis criticis annotationibus, e typographia Orphanotrophei Halensis prodierat a 1720. diuturni indefessique laboris opus: J. H. Michaelis, Biblia Hebraica, singulari studio diligenter recensita. Haec Bibliorum editio, in qua masorethica Textus hebraei recensio accuratissime recognita est; largiorem simul suppeditat instructioremque, quam ante eam ulla, criticam varii generis suppellectilem, et illam quidem ita digestam: ut selectu instituto lectiones variantes maioris momenti in oris paginarum conspiciantur. Cf. C. C. Knappii, diss. de editionibus Bibliorum Halensibus, in scriptis varii argumenti, p. 692. s. Chr. Reinecii et J. Simonis Codicis hebraei editiones Lips. 1725. Hal. 1752., et saepius tironum usui accommodatae, nullas Criticae accessiones tulerunt. Tentamina J. H. Michaelis prosecutus C. F. Houbigant, Congr. Or. Pr. a. 1746. scripsit prolegomena in S. S., quibus propositum de edendo Codice Hebraeo communicaret. Secuta est anno 1753. editio promissa Bibliorum Lut. Paris. tomis 4. in f. splendida et quoad externam formam praestantissima, quae ad editionem Hooghtianam ita est exscripta: ut solummodo tantum vitia typographica emendata sint. Accedunt Libri, Graeci qui deutero — canonici vocantur. Punctis editor vocalibus nihil tribuit, hinc illa plane eliminata sunt; adiectae sunt criticae notae, quibus multa Textus hebraei loca emendare conatus est, ut dicitur ad codices mss., e bibliotheca regia Parisina; sed qui qualesve fuerint? ignorare editor permittit. Addita est porro versio latina ad notas criticas Houbigantii facta. Cf. Seb. Rawii, specimen observationum ad C. Fr. Houbigant O. D. J. S. Prolegom. in S. S. Trai. ad Rh. 1761. Ei. Exercit. III. adv. C. Fr. Houbigant Proleg. S. S. Amst. 1761. Lubenter fatemur Houbigantium de Ecclesia bene merendi studio hanc provinciam criticam suscepisse, atque adeo non abs re munificentiam Summi Pontificis Benedicti XIV. expertum esse. Sed ne quid dissimulemus: editor opus suum magna coniecturarum audacia in lucem produxit. Conqueritur tanta incuria Codicem Sacrum editum esse, quanta vix ullus codex qui fuit typographiae luce cohonestatus. In prolegomenis I, 1—191. duces J. Morinum et L. Capellum secutus, id demonstrare studet: maiorem esse Pentateuchi Samaritani et Veterum Versionum auctoritatem, quam Codicum hebraicorum; de quibus dicit ib. p. 4. „constat apud omnes illarum rerum peritos, hac nostra aetate hebraicum codicem superesse vix ullum sexcentis annis vetustiorem." Deinde ubi de variantibus lectionibus, aut emendando textu agitur, dubium manet, numne Houbigantius codicum auctoritate utatur, an vero quae in medium profert e propria editoris coniectura sint profecta? Cum taliter Houbigantius audaciter in coniecturis medicinam s. Textui quaereret, merito carpitur; id vero effecit, quod plures eruditos ad conferendos codices manuscriptos suo exemplo excitaret. Cf. C. Chr. Kallii, Prodr. exam. crit. Houbigant. in Cod. h. Havn. 1763. Feliciore cum successu editioni criticae incubuit Beniaminus Kenicott, scriptor libri „the state of the printed hebr. Text considered." Oxford. 1753.; iste quidem adhibita sociorum ope — inter hos celeberrimi P. J. Bruns — per varias magnae Britanniae et multarum regionum bibliothecas e codicibus et editionibus hebraicis, insimul 694., infinitam variantium lectionum copiam collegit, quas uno conspectu exhibuit h. t. „Vetus Testamentum hebraicum cum variis Lectionibus." T. I. Oxon. 1776. T. II. ib. 1780. Erant qui Kenicotto, viro si quis omni subsidiorum criticorum genere

abunde instructo, applauserunt; sed reperti fuere alii censores, qui in instituto ac crisi Kenicotti varia, et minime nihili pendenda, reprehenderunt. Lectorem harum rerum curiosum relegamus ad O. G. Tychsenii, libellos supra laudatos, p. 100. et G. Fabricy, des titres primitifs de la Revélation apud Migne Curs. compl. S. S. XXVII. s. p. 886. Accusati editoris causam defendit P. J. Bruns, de libello contra B. Kenicott eiusque collationem MSS. Hebr. Rom. 1772. J. D. Michaelis, Orient. u. exeg. Bibl. Francf. 1773. V, 1. s. XI, 72. s. app. ad XII, 1. s.; ipseque Kenicott patronum quoque suum Michaelis aggressus, epistola edita Lond. 1777. Diss. gen. p. 126. s. Eximie vero prae aliis post Kenicottum, de Textu s. V. F. meritus est J. Bernardus de Rossi, S. S. Theol. Doctor et in Academia regia Parmensi olim linguarum Orientalium Professor. Vir summus! optimis subsidiis atque ingenio criticis laboribus accommodatissimo praeditus, nec operae, nec industriae sumtibusque pepercit, novam passim ut adferret lucem edendo Textui hebraico. Collatis a se ipso cc. mss. 751., e quibus 567. nondum adhibiti; editionibusque vetustioribus 310.; variantes lectiones congessit, easque cum variantibus lectionibus Kenicottianis veteribusque versionibus denuo comparavit: additis etiam si occasio daretur, recentiorum criticorum emendationibus et correcturis. Universum apparatum criticum abs se collectum exhibuit opere praeclarissimo, quod inscripsit: „Variae lectiones Veteris Testamenti, ex immensa Mss. editorumque codicum congerie haustae et ad Samaritanum textum ad vetustissimas versiones, ad accuratiores sacrae criticae fontes ac leges examinatae“ 4. Vol. in 4. Parmae. 1784—8. Voluminibus istis supperaddita sunt: „Scholia Critica in V. T. Libros, seu supplementa ad varias S. Textus lectiones.“ Parm. 1798. Ex opere de Rossiano clarissime patet, quam vir egregie doctus adhibuerit ἀκρίβειαν. Illud vel leviter et oculo, ut dicere solent, fugitivo inspectum docet: in codicibus V. T., quamquam ut plurimum cum textu masorethico convenientibus, multas reperiri lectiones ab eo diversas et versionum antiquarum cum iis consensu confirmatas. Esto satis accurate Codices recensuerint Sacros eruditi, lectionesque ex iis haustas ad examen revocarint, quam plurima adhucdum restare, quae criticorum in hoc genere exerceant ingenium et diligentiam. Ex ingenti copia variarum lectionum a Kenicotto et de Rossi collectarum, selectu instituto Biblia hebraica — olim a Chr. Reineccio edita — vulgarunt J. C. Doederlein et J. H. Meisner. Lips. 1793. 4. t. Variorum eruditorum, qui in exteris oris vixere aestimantes labores, oblivisci non decet domesticorum, quamvis numero pauciorum. Dicere oportet paucis de consimili opera, quam J. Jahn clarissimus olim in cathedra nostra praedecessor, in novam Bibliorum V. T. recognitionem apparandam contulit s. t.: „Biblia Hebraica digessit et graviores Lectionum varietates adiecit“ J. Jahn. 4. vol. Vienn. 1806. Sumtibus Canoniae Claustroneoburgensis. Operam adiuverunt Mock, Schwoy, Teger et Ackermann Canonici Lateranenses. V. prol. p. 27. Multa sunt, quae hanc editionem, penitus iam divenditam, commendant. Typorum species, lectiones variantes cum suis testibus, notulae uti editori dignissimae ita discipulis exercitatioribus eximie utiles; tamen editor ipse annotat: se insolita ausum esse; quo illud referimus, quod ordinem S. Librorum immutarit, libros Paralipomenon dissectos ll. Josuae, Samuelis et Regum particulatim insereret; accentus modo Reges maiores adpellatos retineret, Masorethарum notas penitus negligeret. His

itaque et similibus aliorum laboribus conatus exhibentur, quibus Verbum Dei V. F. Archetypum pristinae integritati materiali quantum pote restituatur.

§. 40. Libri Hagiographorum N. T. autographi interciderunt.

Sacri Textus Novi Testamenti, ab ipsis velut incunabulis historias enarraturi, ad archetypa — sive autographa; sive idiographa, sive ammanuensium coll. Rom. 16, 22. fuerint. — Hagiographorum recurrere, atque hinc narrationem exordiri debemus. Archetypa Librorum S. Novi Testamenti exemplaria iam olim periisse, constat inter omnes. V. p. 66. Quomodo ergo se habuerit variis temporibus Textus originarius N. T., quas in nonnullis ex occasione subierit mutationes, ac quibus de causis, qualis denique per longum temporis tractum ad nos iam devenerit? de hoc deficientibus autographis, — quod nomen latius accipimus de archetypo quocunque. — paucissimis item existentibus codicibus, qui assurgant ultra annum ducentesimum supra millesimum: haud aliter quam ex allegationibus N. T. apud Veteres hinc inde sparsis; aut ex versionibus ad exemplaria graeca, quae tunc ferebantur, adornatis definire licet. — E. g. Ex ep. 108. s. Hieronymi, ad Eustochium de Joann. 4, 6. n. 13. I, 703. testantis: „Sichem, non ut plerique errantes legunt Sychar.“ — Cum pro instituti nostri ratione primas tantum Historiae Textus S. N. T. lineas, hoc loco describere nobis propositum sit; exponemus paucis, quae fuerit conditio critica Textus Sacrorum Voluminum N. F. per cuncta Ecclesiae saecula. Omnium utique Codicum S. S. N. T. is foret praecipuus summaeque auctoritatis, de quo constaret esse autographum; tales vero, ut saepius diximus, iam pridem nulli supersunt Libri. Ex quo sequitur interpreti recurrendum esse: ad Codices apographos Textus originarii, quos emendate scriptos esse oportet, quia secus dubium manebit: sint ne verba Hagiographorum bene reddita? Hinc rursus intelligitur S. Literarum studiosis notitiam codicum esse necessariam. Veterum illorum ex archetypis factorum exemplarium vestigia, in scriptis S. S. Patrum et Scriptorum Ecclesiasticorum merito restare creduntur; qui talibus libris usi sunt, quos autographis proxime accedere credimus; unde necesse est de iisdem disquirere. Ex illis qui post Apostolorum et discipulorum apostolicorum tempus floruerunt s. s. Patribus et Scriptoribus Ecclesiasticis, quorum quidem scripta e vasta veterum monimentorum clade ad nos devenere, omnium primus occurrit: Divus Clemens, Urbis Romae — ubi primo digestum esse Canonem N. T. vidimus p. 39. — et Orbis Pontifex, neque uno nomine primus, s. Petri discipulus, atque s. Pauli συνεργὸς. Philipp. 4, 3. Ex epistola I. s. Clementis ad Corinthios, non solum coll. c. 13. p. 73. testimonium non contemnendum Apostolicae Evangeliorum originis elici potest; sed et allegata ex Apostolo v. c. Hebr. 11, 37. coll. c. 17. p. 78. recitata comparare licet; quae eo maius pondus habent, quod s. Pater in sua prima epistola nullum librum apocryphum memoret. — Cf. E. A. Fromman, observ. ad interpret. N. T. ex Clemente R. Cob. 1768. I—III. — S. Ignatius, in epistolis suis genuinis nullos respexit supposititios, Canonicos vero Libros N. F. non minus quam S. Polycarpus, in brevi sua scriptione ad Philippenses plerosque fere laudat. Cf. de hac re G.

Jacobson, ed. Patr. Ap. II, 620. s. D. Justinus Martyr, qui ipsas Ecclesias custodes exemplarium Canonis N. T. viserat, quem Canonicis Evangeliis usum fuisse p. 37. evicimus; certe in citatis suis primaevae lectionis monstrat indicia: nec dubium est, quin codices is comparavit ad optimorum fidem accuratos, adiectionibusque — quae in Textu adhuc haud crebrae — fere liberos. L. Fr. Zastrau, de Justini M. biblicis studiis. I. II. Vratisl. 1831. 2. Cum Romae Tatianus Assyrius ad Justini disciplinam se contulisset, compegit διὰ τεσσαρὸν sive historias compendiarias rerum Domini ex Evangeliis nostris breves; quas propriis verbis Scriptorum contexuit. V. Proth. N. T. n. 14. p. XV. s. Ex S. Irenaei libris adversus haereses; in quibus sanctus Pater accurate passim, et ad exemplaris sui fidem citat s. Codicis loca, etiam integra haud raro capitula et bene largas periochas; idque non ex una aut altera parte N. T., sed pene ex omnibus: egregium plane haberemus specimen textus N. T. qualis iam primis ecclesiae temporibus ferebatur, si integri in lingua qua scripti fuere, ad nos pervenissent. Sed cum graeca maxima ex parte interciderint, et in his, quae supersunt, scriptores, quibus ea debemus, haud semper citaverint N. T. loca ad textum Irenaeianum, sed non nunquam ad codices suos posteriores seu etiam ex memoria; in latinis autem S. Scripturae testimonia exprimantur verbis Italae, factum est: ut haud paucis in locis nonnisi ex contextu assequi possimus, quaenam revera fuerit codicis S. Irenaei lectio? Cf. E. A. Frommann, interpretationes N. T. ex Irenaeo. Cob. 1766. I. II.

§. 41. Opera quae a Tertulliano et Clemente Alex. navata est Codici graeco N. T.

Quid saeculi secundi p. C. n. tractu passus fuerit N. T. Textus, constat e versione „Itala." Itaque si obscuram hanc partem Historiarum Textus N. F. pernoscere cupimus, evolvenda sunt Martianaei, Blanchinii, Sabatieri, Tischendorfii et Vercellonei a nobis s. l. laudanda volumina. Graeca ipsa quod attinet, ad quae expressa fuit haec Versio, mirifice congruunt cum iis unde manavit Syriaca, Coptica aliaeque Orientales Versiones; atque haud alia fuisse certum est: quam saeculi Apostolici proximi, cum Textus multo minus quam in codicibus posteriorum temporum, iniecta scholiorum labe, turbatus flueret; qua quidem parte ab exemplarium mss. nostrorum prope omnium et editionum textu discrepant, genuina ut recte arbitratur Millius, prol. p. 50., habenda sunt illa ipsa speciatim, quae solitaria et absque omni Codicum, S. Patrum et Versionum comitatu incedunt. Quorum certe beneficio loca N. T. haud pauca restituere licet originariae puritati suae. Cf. Tischendorf, ed. cr. m. VII. prol. p. 241. seq. Qui paulo post veterem Latinum interpretem scripsit Tertullianus, textu originario, an Itala, aut si mavis, propria interpretatione an aliena usus sit? disputatur. Pamelio Theologo Brugensi, in ed. Op. Col. 1617. ante indicem S. S. p. 15. persuasum fuit: Tertullianum non tam aliena versione, quam sua propria translatione usum fuisse. Hoc cum in aliis eius scriptis observare licet, tum vero magis illo de pudicitia; nisi quod loca s. Codicis neglectius, ex memoria, contracte, ad sensum haud sine levi

aliqua subinde mutatione citata sint. Cf. Griesbach, Historia Textus graeci epist. Paulin. III, 6. s. p. 114. s. Graeco numquam usum esse affirmant: Semler, ed. Wetstenii prol. in N. T. Hal. 1764. p. 586. s. et Lumper, Hist. th. cr. S. S. Patrum. Aug. Vind. 1794. VI, 678. s. aliique; qui putant Tertullianum secutum semper Latinam veterem translationem. Neque enim unquam dicunt Latinam istam, quam adhibuit Versionem comparat cum graeco quodam Codice; etsi vel maxime lectiones variantes adesse in codicibus variis fateatur. In scriptis Clementis Alexandrini, Stromatei adpellati, pro omnibus Libris N. T. testimonia reperiuntur. Multa S. S. loca adduxit ita, ad fidem exemplaris, quod tunc ipsi ad manum fuit, ut appareat: illud idem fuisse, quod saeculo altero et tertio post Christum Alexandriae habebatur. Questus autem est de corruptione Textus N. T. Strom. IV, 6. p. 582. Lectionum varietates inter nostram et Clementis editionem exposuit Griesbach, symbol. cr. ad suppl. et corr. variarum N. T. lectionum coll. Hal. 1793. II, 227. s.

§. 42. Quid Origenes, Pierius, Lucianus atque Hesychius in castiganda S. Scriptura N. T. praestiterint?

Cum multiplicatis Ecclesiis multiplicarentur etiam Codices S., qui describebantur a librariis — in quibus pauci erant viri docti ad scholae legem grammatici, qui apographa corrigerent —, non est mirum: si exemplaria facta sunt ab orthographia, aut aliis modis vitiosa. Ut castos atque bonos codices, Origenem tenuisse — ad cuius criticam in nostra tractatione delapsi sumus. — demonstremus, sufficit monere: eum tam opportunitatem tales nanciscendi habuisse, quam facultate et scientia instructum fuisse, melioris notae codices a minus bonis discernendi. Cf. Griesbach, de cod. quat. Evang. Origenis diss. cr. opusc. I, 232. s. Omnino tanta fuit codicum Origenis aestimatio, ut sagacissimus interpres S. Literarum d. Hieronymus, comm. in Matth. 24, 36. p. 199. in dubiis lectionibus maxime ad Adamantii et Pierii exemplaria provocaret. Imo comm. in ep. ad Gal. 3, 1. affirmet p. 418.: „hoc quia in exemplaribus Adamantii non habetur omisimus.“ Cf. J. J. Wetstenii, prolegom. N. T. ed. Amst. 1751. I, 67. Orta est controversia, utrum Origenes curam in se susceperit, ut codicibus pluribus et quidem vetustioribus inter se collatis, delectum faceret lectionum optimarum, per quas Textum N. T. primigeniae integritati restitueret; i. e. an s. d. recensionem S. S. N. T. adornaverit? Est autem digna res, quae accuratius cognoscatur ab omnibus, qui de Critica N. T. iudicare cupiunt. J. A. Ernesti, de Origene interpretationis Librorum S. S. grammaticae auctore §. XVII. s. in opusc. phil. et crit. Lugd. Bat. 1764. p. 306. s. Hug, Einl. I, 199. s. et Guerike, de schola quae Alexandriae floruit catechetica. Hal. 1825. II, 23. opinati sunt: Textum L. L. S. S. U. F. ab Origene castigatum, eiusque castigationis codices „exemplaria Origenis“ dicta fuisse; praesertim cum Lucianus atque Hesychius, quos versionem τῶν ό recensuisse accepimus, simili diligentia editionem N. T. evulgarint. Sed haec sententia acumini eruditorum debetur, nullisque certis argumentis confirmari poterit. Jam olim Simon, Hist. cr. du Texte du N. T. ed. Rotter 1679. c. 29. p. 338. s. Millius, prol. n. 673. p. 64. Zacagni, l. c. praef. p. 65. sub exemplaribus Origenis

intellexere: codices ab eo ad interpretationem faciendam comparatos. Quod ad argumenta illorum, qui Origenem Textum S. S. recensuisse dicunt attinet, ea ultra levem probabilitatis gradum vix exsurgunt; praesertim cum a. haud parum differat ratio emendatae versionis τῶν ό, a recensione critica qua Origenem N. T. textum castigasse volunt. D. Hieronymus quidem aliquot vicibus ad stabiliendam lectionem, quae ipsi ceteris praeferenda esse videbatur, utitur testimonio codicum Adamantii, eosque aliis — exemplaria quibus usus est s. Doctor ea ipsa certe fuere, quae postea una cum operibus Origenianis, singulari studio conquisita, in Bibliotheca Caesareensi reposuit Pamphilus. — minus correctis anteponit. Sed ex eo quod Adamantii et Pierii exemplaria coniungit, recte infertur: eandem fuisse rationem exemplarium Origenis et Pierii, eandemque denominationis causam. Ecquidem assentimur interpretibus: qui sumunt Origenis codices „ἀκριβῆ ἀντίγραφα", quo nomine eos Eusebius, Hist. eccl. VI. 23. p. 224. et 32. p. 231. salutat, dici meruisse. Concedimus etiam virum κριτικώτατον, qui plurimos contulit codices, membranas, quas in interpretationibus suis adhibuit, ad antiquiorum et meliorum exemplarium fidem correxisse, et quae librariorum vitio peccata putabat emendasse. Sed qui emendatis codicibus uti malebant, non possunt dici novam Textus N. T. recensionem adornasse; secus enim innumerae fere forent N. T. recensiones, quarum aliae vix quibusdam in locis a ceteris differrent, aliae vero mirum quantum a reliquis diversae essent. E sententia Criticorum is tantum recensionis auctor haberi potest: qui vel totum N. T., vel aliquod eiusdem volumen, ab initio ad finem usque ita ad examen revocat: ut optimarum lectionum facto delectu, Textum sibi privum ac proprium constituat. Accedit b. si Origenes revera „ἔκδοσιν" N. F. procurasset, ipsum etiam consequenter textum abs se emendatum sequi oportuisse; sed aliter rem se habere Commentariorum Adamantii ratione evictum habetur. Cf. Griesbach, l. c. p. 244. s. Origenes eadem allegata e textu N. T. iisdem in libris, paucis saepe interiectis commatibus diversimodo laudat; quin quaedam allegata in libris prioribus consonant iis, quae in posterioribus reperiuntur, quamvis in operibus intermedio tempore concinnatis eadem allegata aliter recitentur. In scriptis, quae senex exaraverat, interdum sequitur lectiones, quas olim reprobaverat. Ut adeo istae discrepantiae satis superque testentur: nullam unquam ab Origene recensionem N. T. tentatam fuisse. Cur tandem c. nemo Veterum laudat curam Origenis circa Textum S. N. F.; cur Eusebius in tradendis ceterum Adamantii rebus diligentissimus — Origeni totus fere liber sextus Historiae Ecclesiasticae est dicatus. — ne litera quidem huius recensionis meminit? cum tamen de Hexaplari opere accurate exponeret. His ita se habentibus: recensionem Origenis non admittimus, διόρθωσιν autem codicis cuiusdam N. F. abs eo factam lubenter largimur.

Neque existimandum est: Lucianum Antiochenum et Hesychium Aegyptium, episcopum, eodem saeculo tertio — sed extremo — viventes, recensionem sive magis editionem N. T., recepta multo perfectiorem ita aggressos fuisse; ut inde Alexandrinae ab Hesychio, et Byzantinae a Luciano, sive Asiaticae codicum familiae originem ducant. Vir multae eruditionis J. L. Hug, l. c. p. 203. s., id quod d. Hieronymus, praef. in Paralipom. fortassis „hyperbolice", de triplici V. T. LXX. interpretum recensione scribit: „Alexandria et Aegyptus in Septuaginta suis

Hesychium laudat auctorem. Constantinopolis usque Antiochiam, Luciani martyris exemplaria probat. Mediae inter has provinciae Palaestinos codices legunt; quos ab Origene elaboratos Eusebius et Pamphilus vulgaverunt, totusque orbis hac inter se trifaria varietate compugnat": arbitratu suo ad universum Codicem Sacrum U. T.; tanquam abs his triumviris recensitum, et per varias mundi regiones propagatum transtulit. Idem porro criticus codices mss. dispiciens „τὴν κοινὴν ἔκδοσιν" interpolationibus attamen foedatam in cod. D. E. F. G.; Hesychii recensionem in A. B. C. L.; Luciani in omnibus fere mss. litera minuscula distinctis; Origenis in translatione Philoxenis, sibi detexisse visus est. Sed quamvis d. Hieronymus, ad Damasum praef. in quat. Ev. X, 661. testetur: „Praetermitto eos codices, quos a Luciano et Hesychio nuncupatos, paucorum hominum asserit perversa contentio; quibus utique nec in Veteri Instrumento post LXX. interpretes emendare quid licuit, nec in Novo profuit emendasse." — Coll. de vir. ill. c. LXXVII. p. 168. adv. Ruf. II, 27. p. 522. — Porro cum decretum Gelasii s. c. p. 75. damnet et reiiciat: „Evangelia quae falsavit Lucianus, Evangelia quae falsavit Hesychius"; liceat nobis, donec certiora argumenta quis afferat, etiam de recensione cura et labore Luciani et Hesychii adornata modeste dubitare. Lucianum et Hesychium maiorem quam Origenem in conficiendis exemplaribus N. T. licentiam sibi sumsisse, et minore cum successu id egisse, e testimoniis s. Hieronymi et Gelasii colligimus; verum recensionis auctores eos nullo pacto habere possumus. Obstant enim contra gravissimae rationes. α. D. Hieronymus et S. Pontifex Gelasius non de toto N. T., sed modo de quatuor Evangeliorum libris loquuntur; quorum editionem Hesychius et Lucianus fecerunt. Quoniam vero Papa Gelasius eam falsatam adpellat, ideoque apocrypham et reiiciendam: — Thiel, de Decretali Gelasii P. p. 24. — falsare, utique non est recensoris opus, sed interpolatoris. Auctore porro β. d. Hieronymo, hanc editionem Luciani atque Hesychii, cum quidquid usquam exstaret graecorum codicum et promiscuarum interpretationum reclamaret; nonnisi pauci quidam perversi ingenii homines receperunt. Si aetate d. Hieronymi nonnisi pauca exemplaria Luciani et Hesychii interpolationes exhibebant; multo magis hodie ii codices, quos ab his duumviris derivat Hug, de eiusmodi corruptelis suspecti forent; id quod ne de uno quidem istorum monimentorum, absit de omnibus, demonstrare vir doctissimus potuit. Denique γ. etiam, hic ut supra, obstat quam maxime isti opinioni: silentium totius Antiquitatis.

§. 43. Opinio de antiqua quadam recensione N. T. Orientali, Occidentali et Alexandrina quanti facienda sit?

Postquam J. A. Bengel — Apparatus Criticus ad N. T. ed. sec. cur Ph. D. Burk. Tub. 1763. II. Tractat. pot. loca variantia discern. p. 428. — canonem de duabus classibus codicum „asiaticis et africanis" statueret scribens: „Codices, Versiones, et Patres in duas discedunt familias, Asiaticam et Africanam";

adstipulante Semlero, ad Wetstenii libell. ad crit. N. T. pertin. §. 83. p. 177., hypothesim hanc excoluit J. J. Griesbach, curae in hist. t. g. ep. Pauli opusc. II, 95., item diss. crit. de cod. quat.-Evang. Orig. ib. I, 235. s. et comm. crit. in textum N. T. Jen. 1811. meletemata de vetustis Textus N. T. recensionibus II, 41. s. Famosus iste criticus universos codices mss. e tribus quasi principibus exemplaribus derivavit, quas „recensiones" dixit; sc. ab orientali, occidentali et alexandrina. Huic sententiae opposuit se Griesbachii adversarius acerrimus Fr. Matthaei, ü. d. sogenannten Recensionen, welche B. S. u. G. in dem gr. T. d. N. T. wollen endeckt haben. Ronneb. 1804., omnemque de recensionibus doctrinam explosit. Ab his rursus toto coelo differt A. Scholz, cur. crit. in histor. text. Evangel. Heidelb. 1820. Bibl. krit. Reise nebst einer Gesch. des Textes d. N. T. Leipz. 1823. p. 136. s. Edit. N. T. I. prol. p. 51. s. Comm. de virtutibus et vitiis utriusque codic. N. T. familiae. Bonn. 1845. p. 2. s. Constituit duas codicum familias: asiaticam cum Textu recepto plerumque consentientem; atque alexandrinam ab eo quam maxime recedentem. Scholzium, quocum facit G. C. Rinck, lucubratio critica in Acta Apostolorum epist. Cath. et Paulinas. Bas. 1830. p. 2. s. 11. s., sobrie refutavit G. Secchi, d. C. d. G., Esame della rec. ediz. d. N. T. gr. d. d. Scholz, in ann. d. sc. r. Rom. 1839. f. 26.; iniquius oppugnavit C. Tischendorf, de recensionibus quas dicunt N. T. ratione habita potissimum Scholzii. Lips. 1840. p. 9. s. Opiniones hypothesesque de recensionibus quibuscunque reiecit J. G. Reiche, Cod. mss. N. T. aliquot ins. in Bibl. Reg. Par. asserv. novo descr. Gott. 1847., et Comm. crit. in N. T. Gott. 1853. I. Et sane non desunt illis viris, qui contradicunt graves rationes. Enimvero opinio: tres antiquitus Textus Novi Testamenti recensiones institutas esse, sua sponte se offert qua talem, quae iustis argumentis probari nequit; et Textus historias ex ingenio potius, quam e testimoniis conficere videtur. Sunt plurima, praeter ea quae in specie monuimus s. p. 105. s., quae etiam in universum omnem hanc opinionem incertam reddunt. Nam a. absque dubio constat, olim iam alterius terrae codices in alteram transvectos esse. Constantinus quidem Eusebio Caesareensi iussit: „quinquaginta codices Divinarum Scripturarum, in membranis probe apparatis, ab artificibus antiquariis venuste scribendi peritissimis describi." Theodoretus, Eccl. Hist. I, 16. ed. Val. p. 45. addit: „Ceterum, ipse Eusebius narrat, de vita Constantini. IV, 37. p. 544., eius dicta continuo ipsum opus excepit." Ecclesiae pro inita arctiore societate et mutuo commercio, exemplaria secum communicabant; et ita priscis iam temporibus codices variorum librariorum — quo nomine intelligimus: quemlibet L. L. S. S. dictantem, recognoscentem vel describentem, — in una eademque regione ferebantur. Sic fieri potuit, ut apographa ab Eusebio curata a se invicem discreparent. Neque ulla ratio existimare suadet: uno certo exemplari principe usos fuisse omnes librarios. b. Omnes eruditi, qui codices, versiones, allegata s. Patrum secundum recensiones diversas accurate disponere voluerunt, hac maxima difficultate premuntur; quod nullum ex iis, quae aetatem tulerunt textus N. T. monimentis, ullam eiusmodi recensionem exhibeat puram et integram. Textus N. T. conformationes omnino supponuntur magis, quam demonstrantur; nam codicum varietas non tam ex certis recensionibus, quarum u. v. p. 105. s. nemo unquam Veterum meminit, consulto factis; sed e successiva congerie glossarum et scribendi errorum fortuito

orta est. Unde omnia manuscripta N. F. Volumina, quae adhucdum supersunt „ἀδιόρθωτα“ reperiuntur; mixtique generis textum exhibent. Quare Tota de recensionibus quaestio praeiudiciis nititur; quae pro argumentis valere non possunt, incerto enim fundamento caduca est bella domus!

§. 44. Clari S. S. interpretes e Graecis quali Textu N. T. usi fuerint?

S. Athanasius, cui Alexandria eruditionis et S. Literarum sedes nobilissima, nihil non in hoc genere optimum suppeditabat; iubente fratre imperatoris Constantii: „ut Divinarum Scripturarum tabellas adornaret“, confectas illas ad ipsum transmisit. Apolog. ad imp. Const. N. 4. I, 297. S. Cyrilli Hierosolymorum episcopi, S. Epiphanii; et S. Ephraemi Syri, qui Graeca fideliter patrio sermone reddidit: e Codice Sacro petita loca indicant, quomodo tunc temporis incedebat Textus Novi Testamenti. Commonstrant hac tempestate sc. iam in contextum insertas fuisse aliquas explicationes marginales. Quos eadem haec aetas tulit omni sanctitatis, eruditionis et eloquentiae laude florentissimos viros: S. Basilium M. et utrumque D. Gregorium; eos plura inspexisse contulisseque exemplaria S. S. Voluminum; et subinde unius, subinde alterius textum, uti ferebat animus, usurpasse liquet. Jamque ordine temporis deducti sumus ad s. Joannem Chrysostomum, qui in tractatibus, commentariis, orationibus et homiliis maximam partem N. T., quod elocutione sublimi et ornata interpretabatur, conspiciendam exhibet talem: qualis exstabat in ipsius codice, e quo S. Scripturae verba accurate ac pene ad verbum laudat. Videtur S. Chrysostomi codex ex accuratioribus istius aevi fuisse. Theodori Mopsuesteni fragmenta exegetica in N. T., habito etiam hoc respectu, d. Chrysostomo inferiora sunt. S. Isidorus Pelusiota, vir in S. Literis insigniter eruditus, S. Scriptorum referens loca, utcunque probo utitur exemplari. Magna copia genuinarum lectionum invenitur in locis N. T. per opera S. Cyrilli Alexandrini sparsis; qui codicem nactus est admodum emendatum. De multis iisque gravissimis locis S. S. a S. Cyrillo Al. excitatis, ubi variatio facillima erat, illud exemplar praestans fuisse demonstravit J. J. Vater, Specilegium observationum ad usum Patrum Graecorum in Critica N. T. pertinentium. Regiomonti. 1810. I, 13. II. III. 1811. Theodoreti scriptoris huius temporis longe feracissimi, exemplar recentioris calami; et quidem graviter alienis commixtum fuerat. Euthalius nactus est codicem, qui collatus fuerat ad emendatiora exemplaria, quae in Caesareensi Eusebii Pamphili Bibliotheca asservabantur. Eiusdem notae, certe optimis, quae habemus, Apocalypseos apographis in plerisque congruum fuit id, quo usus est Arethas Cappadox, Caesareae Episcopus. Floruit saeculo nono exeunte atque ineunte decimo. Cf. Le Long, Bibl. s. II, iuxta quem saeculo sexto claruit; sed aetatem eius seriorem evicit Otto, des Patriarchen Gennadios von Konstantinopel Confess. Wien. 1864. p. 21. n. 29. Tristia illa, quae insecuta fuerant saecula, oppido paucos tulerunt scriptores graecos: Photium, Niconem, Suidam, Hesychium, Oecumenium, Macarium, Chrysocephalum, Theophanem Cerameum, Theophylactum, Euthymium Zigabenum; e quibus qualis fuerit in istius aevi libris N. T. Textus

discimus. Post Euthymium Graeci S. Literis explicandis vacare desiere, et in alia — E. c. synodica, liturgica, polemica, historica, philosophica, et si quid simile. — abiere. Apud Latinos, ut eorum quoque paucis memoriam iniiciamus, Hieronymianae versionis correctio, prorsus iam ad se omnia abstraxerat eruditorum studia. V. Beda in retractationibus suis in Acta Apostolorum usus est fide pervetusti codicis graeci Actuum Apostolicorum.

§. 45. Notitia et Divisio Codicum Manuscriptorum N. T.

Graeci vel Latini cuiusque scriptoris „Classici" salus fere in singulis posita est exemplaribus, neque valde antiquis, neque curiose scriptis, iisque ipsis saepe deperditis; ut adeo dubia apographorum fides fallat, et criticorum animos suspensos teneat. Contrarium obtinet in Divinis Scriptoribus Novi Testamenti: apud quos in singula vix usquam concludimur exemplaria, plerumque longe pluribus uti licet iisque antiquis, et fere etiam omnibus valde accurate, quibusdam summa cum fide ac religione scriptis. Quodque penes Classicos aliquando raris quibusdam vestigiis cognoscimus, id in Hagiographis perpetuo usu venit; ut quae uno eodemque tempore diversae gentes in suis exemplaribus legerint, testibus tradita teneamus locupletissimis. Divinae igitur Providentiae adscribendum est, quod multi iique antiqui et optimi codices N. T. manuscripti servati sunt; quorum descriptionem exhibent libri Wetstenii, Griesbachii, Schulzii, Hugii, Scholzii, Tischendorfii. In his codices literis uncialibus exarati signantur literis latinis et graecis maiusculis; reliqui numeris arabicis, sub quibus signis etiam allegantur.

Dividuntur a. ratione usus: in Codices publicos et privatos. Inde ab ipsa collectione Canonis, quaedam apographa archetyporum facta sunt ab iis, de quorum singulari fide et diligentia episcopis Ecclesiarum probe constabat; et quidem plerumque omnes in usum liturgicum — v. s. Justinum, Apol. I, 67. p. 159. — rarius in gratiam episcoporum. Tale fuisse s. Polycarpi exemplar, ostendit epistola eius ad Philippenses: in hac enim haud pauca proferuntur ex Evangeliis et Ἀποστολικῷ, quae textum referunt exemplari primaevo consentaneum. Vetustissimi enimvero codices mss. mire cum s. P. et S. E. antiquis lectionibus conspirare inveniuntur. Ceterum inter codices Ecclesiarum, et privatorum hominum hoc fere interfuit: quod isti prout e librariorum manibus exierant, integri, notis marginalibus liberi in Ecclesiarum tabulariis remanserint; hi vero ab ipsis, in quorum gratiam fuerant conscripti, statim fere inter lineas aut ad marginem, glossis, scholiisque fuerint conspersi: maximopere in id incumbentibus S. Literarum studiosis, ut Textum S. quem apud se habebant, explicatiorem i. e. intelligentiaeque magis in dies ac magis idoneum redderent. Cf. Clementis Alex., Strom. IV, 6. p. 482. Annotationes autem istiusmodi primitus utcunque a Textu ipso distinctas, relatas tamen ad locum, quem explicatum dabant, descriptores ignari pedetentim in corpus contextus N. T. inseruerunt. Scripturam singularum paginaram plures librarii binis, pauci ternis, aliqui quaternis columnis distinxere.

Ratione scriptionis b. distribuuntur praeterea Codices in unilingues et bilingues. Illi nonnisi unicum Textum Graecum, hi praeter fontem ipsum versionem sibi habent adiunctam. E quibus rursus Graeco-latini, quorum e

numero sunt Claromontanus, Cantabrigensis aliique, translationem Latinam, ex iis quidem quae ante Hieronymum fuerant, continent. Veteres librarii interdum in usum suum converterunt aliquam membranam iam conscriptam; ubi prius scripta abradere et detergere debebant, deinde nova substituere poterant. Hoc vero codicum genus Palimpsestum — α πάλιν iterum, et ψάω rado. — vel Rescriptorum adpellatur. Cf. Montfaucon, Palaeographia gr. Par. 1718. I, 2. p. 19. s. Vercellone, di un Codice Biblico Palimpsesto della Bibliotheca Vaticana, in Diss. Acad. Rom. 1864. 1. s. Talia sunt fragmenta palimpsesta IV. V. VI. VIII. saeculi, cum Novi tum Veteris Testamenti, quae edidit C. Tischendorf. Lips. 1855. 1857. 1860.; et imprimis 1865. vol. V. Epistolae Pauli et Catholicae fere integrae ex libro Porphyrii epis. palimpsesto s. VIII. vel IX. Cf. Proleg. p. XV. s. In eiusmodi membranis textus S. S. N. T. radendo vel abluendo deletus, et aliorum scriptorum opus inscriptum fuit; vetustior autem scriptura pressius infixa haesit, viaque chemica nostris diebus per artis peritos educebatur. Ceterum remittimus L. B. ad φωτο-λυθογραφουμένας codicum imagines, quas ad calcem huius commentarii exhibemus.

Denique c. distinguuntur ratione temporis: suntque vel antiquae; vel mediae, vel recentioris aetatis. Varia habentur indicia aetatis codicum, neque tamen omne dubium excludentia. Maximi sane Critici inter plura saepe saecula fluctuant, cum de aetate codicum e scripturae charactere iudicium ferendum est. Bernardus Montfaucon, Palaeographia gr. III, 1. p. 193. vir in re antiquaria versatissimus declarat: „aevum codicum qui ante septimum saeculum scripti sunt, nulla potest certa nota distingui, quandoquidem omnes eadem pene literarum forma sunt exarati.“ Quod ergo ad aevum sive vetustatem alicuius codicis attinet, saepe arbitrario defigitur; unde patet, quid de altercationibus Criticorum sentiendum sit, qui de Alexandrini, Sinaitici et Vaticani Codicis antiquitate litigant. Si igitur tempus scriptionis nusquam annotatum est, imo aliquando haec ipsa temporis nota suspicione falsi laborat; ad alia indicia aetatis confugiendum erit, quibus coniectura fiat. Eiusmodi statuuntur modus scribendi. Codices antiqui uncialibus maiusculis, sive grandioribus rotundis aut quadratis literis, sine accentibus et interpunctionibus una serie sunt conscripti. Codices omnes usque ad saeculum septimum accentibus carent. Spiritus quidem, ac magis etiam apostrophus, teste C. Tischendorf, ed. cr. VII. prol. p. 131. passim inveniuntur. Eodem referente nonnulli e. g. cod. B. partibus iis, quas secundus corrector usui ecclesiastico aptas reddidit, posteriore aetate accentibus donati sunt. Plane autem abhorret a scriptura unciali iota subscriptum. Ib. p. 133. Aliquando in ferendo iudicio de antiquitate codicum adiuvant Historiae. Ita codices quicunque Eusebianos canones — v. Protheor. n. 14. p. XVII. — comprehendunt, Eusebio sunt iuniores. Nomen „Θεοτόκος“ de B. Maria V. adhibitum, Nestoriano aevo recentiorem demonstrat originem. Character scripturae solus et per se nequaquam antiquitatis est documentum; cum librarii vel propter inscitiam, vel ut operis augerent pretium, veterem haud raro imitati fuerint scribendi modum.

Bonitas Codicum pendet quidem ex parte ab eorum aetate, cum ceteris paribus verosimilius sit, authenticas lectiones antiquo potius quam iuniore msso. exhiberi; sintque teste Critica et hebraici et graeci codices vetusti iidem

praestantes: tamen bonitas exemplaris iudicatur vel maxime a diligentia, quam librarius in describendo adhibuit; ideoque reperiuntur recentiores codices antiquis haud paulo meliores. Nimirum Codex quantumcunque iuvenis, descriptus esse potest ex apographo fideli, interdum antiquissimo; sicuti vicissim satis vetustus codex, ex alio non multo vetustiore et mendis valde vitiato. Itaque praestantia codicis tam vetustate quam fidelitate aestimatur. Magnus Codicum N. T. numerus aetatem tulit; maior interim temporum iniuria periit. Qui vero aetatem tulere rarissime omnes S. L. L. N. T. continent; plerique Evangelia; alii epistolas s. Pauli, Catholicas cum Actis, vel Acta sola referunt; paucissimi Apocalypsim. Atque etiam in his saepe saepius lacunae reperiuntur, vel plane integrae partes desunt. Ab his probe seiungendi sunt codices, qui nonnisi pericopas consignatas habent atque Lectionaria vulgo audiunt, e quibus Evangelistaria 50. lit. unc. 150. minusc. noscuntur. Lectionaria strictiori sensu 2. lit. unc., 60. minusc. computantur. In his celebre habetur exemplar, quod possidet Ecclesia Cathedralis Trevirensis; editum a R. M. Steininger h. t.: Codex S. Simeonis exhibens lectionarium Ecclesiae graecae DCCC. c. ann. vetust. ins. Trevir. 1834. Nomina quoque Codicibus imponebantur a diversis dominis, in catalogis vero editionum criticarum literis signantur; et unciales quidem Latinis et Graecis maiusculis, reliqui numeris arabicis distinguuntur. His signis etiam ut testes critici in Apparatu allegantur.

§. 46. Describitur codex antiquissimus N. T. ‚Vaticanus'.

Inter Codices manuscriptos graecos N. T., iure meritoque antiquissimus omnium putatur * Codex Vaticanus B. dictus; signatus numero 1209., literis uncialibus continentibus scriptus. Nomen suum traxit a Bibliotheca Vaticana, ubi teste C. Vercellone — dell' antichissimo Codice Vaticano della Bibbia Greca, in Diss. Acad. p. 116. s. Ei. praef. ed. I, 4. — ab ipsis primordiis hodiernae Bibliothecae asservatur. Comprehendit Vetus atque Novum Testamentum, uno volumine; truncato tamen initio atque fine. Desunt Geneseos cap. I—XLVI, 28. — particulas istas editor C. A. Maius supplevit e duobus nobilibus vatic. cod. olim Reginae Suecae. D. q. v. Vercellone, l. c. p. 8. — et Ps. 105, 27—137, 6. — quos Eminentissimus vir in suam editionem derivavit e recentioribus eiusdem codicis membranis, collatis tamen Cod. Alex. et ed. Sixtina. — Ad Novum autem Testamentum quod spectat, tali ordine positum est: primum locum occupant Evangelia, his succedunt Epistolae Catholicae; quas demum Paulinae, alia tamen ac in Bibliis nostris serie, insequuntur. Ultimae plagulae sunt deperditae, unde desiderantur ambae epistolae ad Timotheum, Titum et Philemonem, cum aliqua parte epistolae ad Hebraeos, in qua sc. post c. 9, 14. omnia deficiunt. Excidere penitus L. L. Macchabaeorum, — quos e codice pervetere Reginae Suecae sumsit Angelus Maius. V. ed. IV, 407. not. — nec non Apocalypsis. — Epistolarum vero d. Pauli mancam collectionem explevit eminentissimus editor e Cod. vat. n. 1761., Apocalypsim dedit e cod. vat. num. 2066. — Scriptus est, teste eruditissimo J. L. Hug, de antiquitate Codicis Vaticani comm. Frib. 1810. p. 6. s., qui accurate conditionem huius codicis investigavit: in membrana levissima, supra modum tenui et vix non pellucida, manu eleganti et imper-

territa, ductu simplicissimo. Omnes porro literae ita sunt comparatae, ut figura quadrangula aequilatera possint circumscribi; earum character maiusculus est, et simillimus illi qui in voluminibus conspicitur ex Herculanensi strage protractis. D. q. v. J. Winkelmann, Sendschr. v. d. Herculanischen Entdeckungen. Dresd. 1762. p. 80. s. Chr. Th. de Murr, comm. de Papyris seu vol. gr. Herculanens. Argentor. 1804. Omnes ceterum literae magnitudine pares sunt, nisi spatium angustum in fine coegerit librarium contrahere ductum. Nullae habentur literae maiores, nedum in initiis singulorum voluminum; sed quae praefiguntur s. s. Matthaei, Marci et reliquorum exordiis, superadditae sunt deleta primaeva scriptura. Haec res, praeter Herculanensia volumina edita Neapoli a. 1793., plane peculiaris et priva est soli codici Vaticano. Singulae literae adeo continua serie semet excipiunt, ut nusquam disiunctis per intervalla vocibus dignoscendum sit initium aut finis vocabuli, sed quaelibet linea unum tantum continere verbum videatur. In illis modo locis, ubi narratio integra absolvitur, aut in Epistolis; ubi finita quadam conceptuum serie ad nova transit oratio, dimidiae et nonnunquam integrae literae intercapedo vacua mansit, admonendi causa lectorem aliam sententiarum seriem ordiri. Prima attamen facies literarum rarissime conspicitur; praeterquam enim quod atramentum hic illic membranas arrosit, atque lineamenta vocum pellucent quasi a vermiculis exesa: literae undique adeo expalluerunt, ut vix non evanuissent penitus; nisi recentior manus subvenisset, quae eas summa cura novo atramento illevit. Lapsu temporis tertia quaedam manus in variis locis iteravit, ubi evanidus color opem exegit, ut adeo primaevi characteres ibi solum se spectandos offerant, ubi librarius vetustissimus aliqua perperam vel bis scripsit; — e. c. Joann. 13, 14. Rom. 4, 4. quae aeri incidi curavit Hug, l. c. p. 3. — eiusmodi literas et sententias, quibus exstinctis exemplar erat correctius, fato suo reliquere librarii recentiores. Codex Vaticanus aperte nullam habet interpunctionem, etiam seriores librarii ubi pallorem literarum novo atramento reficerent; nonnisi raro ausi sunt illi signum aliquod distinctionis addere. De accentibus vero et spirituum signis litigatum fuit inter collatores. A. Birch, in proleg. ad IV. Evang. gr. Havn. 1785. p. 15. a prima manu literis impositos dixit; Hug, l. c. p. 10. ad evidentiam demonstravit: „ubicunque nativus calligraphi ductus nitet intaminatus et nulla serioris atramenti tinctura obrutus, in omnibus iis vocibus et sententiis nullos spiritus nulla penitus accentuum signa deprehendi." Hugio assentitur Tischendorf, qui facta nova collatione, in diario Stud. u. Krit. 1847. p. 129. s., addito facsimili duorum locorum, qui ab eo, qui literas novo colore imbuit, intacti perstiterunt, ideoque nullos habent adnexos accentus. Idem docuit Codici B. nisi in partibus iis, quas recentior librarius usui lyturgico aptas reddidit, accentus et spiritus inductos fuisse.

§. 47. Disquiritur de aetate et praestantia Codicis **Vaticani.**

Cuncta haec, quae enarravimus γνωρίσματα, ad quae accedit forma peculiaris codicis — latitudo voluminis plus tertia parte altitudinem excedit, quaelibet pagina tres areas sive columnas offert. — declarant Codicem B.: omnium quotquot

exstant antiquissimum esse; atque ea scriptum fuisse aetate, qua a voluminibus ad libros transitum est. Quod ad orthographiam codicis attinet, correctissimis accenseri meretur. Inscriptiones libris praefixae simplicissimae, charactere paulo minori reperiuntur; neque in ipsa columna scripturae inclusae, sed in superiori margine, et hic propemodum in extremitate paginae adiectae. Quin imo in Epistolis d. Pauli ipsius scriptoris nomen in fronte abest. Subscriptiones ad calcem additae, inscriptionibus ad unguem conformantur ita, ut tantum repetitiones sint inscriptionum, quo si forte casus initium voluminis delevisset, ad umbilicum libri de auctore constaret. Tantum abest ab Euthalianis — v. p. 61. 2. — subscriptionibus ut nequidem eas habeat multo simpliciores, quae saeculum quintum praecesserunt. Absunt omnino etiam sectiones Ammonii, et canones Eusebii Evangeliis apponi solitae. Sectiones quoque Actuum atque Epistolarum a posteriori manu adiectae, conveniunt, quod ad numerum, initium et finem singularum sectionum attinet, cum veteribus ante Euthalium more usuque traditis; quod egregium suppeditat argumentum ipsissimo illo tempore, quo Codici Vaticano hae sectiones apponebantur, nondum viguisse Euthalii divisionem; multo minus igitur illo aevo, quo praeclarissimum hoc exemplar scriptum fuit. Epistolae d. Pauli omnes simul sumtae continua, a prima ad ultimam usque pergente, capitum divisione insignitae sunt. Jam vero ante Euthalium in cuiuslibet Epistolae initio de capite Literarum ab unitate numeros sectionum recensitos fuisse vidimus. Haud alterius aetatis indicium est ordo Epistolarum in nostro Codice obvius; et mentio urbis in salutatione ad Ephesios a secunda demum manu in margine addita. Ed. Maii IV, 399. Cf. Tischendorf, l. s. c. Horum argumentorum in unum collectorum vis universa: Codici Vaticano summam asserit vetustatem; sed legitimis iustisque criteriis in specie sine ambagibus saeculo quarto, et quidem non exeunti sed ineunti assignatur. V. Hug, l. c. p. 27. Locus natalis Vaticani non minus, quam illius cui nomen Alexandrini indidere codicis, in Aegypto quaerendus est. Rationes habentur apud Hug, l. c. p. 14. s.

§. 48. Enarrantur editiones codicis **Vaticani.**

Utrum codex Vaticanus a Leone X. P. M. missus fuerit ad C. Ximenium, pro adornanda Complutensi Bibliorum editione — quemadmodum J. Blanchinius, Evangeliar. Quadrupl. Lat. Vers. Antiq. Rom. 1748. I, 495. aliique affirmarunt. —; adhuc dubitari potest. Cf. Vercellone, praef. p. 4. 5. Innotescere cepit ex ed. V. T. Sixtina Rom. 1587., ut habet praefatio, iuxta lectionem eius ad verbum expressa. Erasmo quoque eum innotuisse, patet cum e contentionibus, quae ipsum inter et Hispanos emerserunt, tum ex annotatione in Act. 27, 16.: „quemdam admonere in codice graeco Bibliothecae Pontificiae scriptum haberi καῦδα.“ Op. V, 537. Coll. ed. C. Vat. V, 288. hic solus inter omnes ita legit. J. M. Caryophilum ep. Icon., in paranda editione cod. B. usum, liquet ex discrepantibus lectionibus ab ipso collectis, et ad calcem Catenae gr. in Marcum a P. Possino S. J. vulgatis. Codicis deinde vindicias egit J. Morinus, exercit. bibl. IX, 1. p. 387. et L. A. Zacagni, Coll. mon. vet. gr. §. 45. prol.

Facta est a. 1669. collatio a Bartoloccio ad ed. Ald. 1518.; et altera iussu et sumtibus R. Bentley a. 1726. a Micone ad ed. Argent. 1524. ab Abbate Rulotta; repetita per And. Birch, in edit. Evang. cum var. a textu lect. cod. mss. bibl. Vat. Barber. Laurent. Vindob. Escur. Havn. vers. syr. vet. Philox et Hieros. sumtibus regiis adornata Havn. 1788.; atque in Variis lect. ad text. Act. Ep. Cath. et Pauli ib. 1798. ad text. Apocal. ib. 1800. ad Ev. ib. 1801. Birch codicis Vat. B. — quem demto Lucae Joannisque Evangelio totum contulit. — descriptionem proposuit et varias lectiones exhibuit. Lectionibus vel sua opera vel officiosa comitate A. Maii acquisitis, varias lectiones recensuit C. Tischendorf, ann. Stud. u. Krit. 1847. p. 133. s.; qui etiam Nov. Test. Vatic. propediem edendum spondet. Card. A. Maius, „cuius indefessis studiis, fatente ipso Tischendorf, ed. cr. VII. m. prol. p. 267., multa debentur literarum patristicarum incrementa, quae in rem criticam nondum conversa sunt“; a summis P. P. Leone XII., Pio VIII., Gregorio XVI., PIO IX. — quem Deus sospitem diu servet! — totius codicis Veteris, cuius iam exemplaria deerant et Novi Testamenti, cui editioni Sixto vita comes defecerat, publicationem facere iussus est. V. praef. I, 23. Quae plurimorum votis iam diu cupidissime expetebatur. Absolvit eam quidem iam anno 1838., attamen fato praereptus mense Septembri 1854., vulgandam reliquit viro inclyto C. Vercellone Sod. Barn. Prodiit in publicum s. t. „Vetus et Novum Testamentum ex antiquissimo Codice Vaticano edidit A. Maius S. R. E. Card. Rom. 1857. Vetus Testamentum t. I—IV. Novum autem V. tomo continetur. Ad fidem editionis Romanae N. T. accuratius impressum est Lond. 1859. et Lips. e. a. Atque ubi Ph. Buttmann intellexit: „textum Vaticanum integritate tantopere omnes codices, qui totum fere N. T. amplectuntur superare, ut unus ille codex tantumdem, ne dicam plus, valere videatur, quantum omnes alii, quos habemus coniunctim“; in adornanda altera editione N. T. gr. Lips. 1860. fundamentum Textus solum Codicem Vaticanum posuit. Cf. ei. vind. in ann. Stud. u. Krit. 1860. p. 341. s. Constituerat Maius adornare editionem suam praestantissimis Vaticanorum cod. variis lectionibus; sed crescente immodica editionis mole, mutato consilio, nudum Bibliorum Textum typis exscribendum suscepit. Prophetiam Danielis e Theodotionis interpretatione profectam exhibet IV, 330. s.; addita insuper versione κατὰ τοὺς Ο e codice Chisiano Romae 1772. evulgata. IV, 373. s. Praeter lacunas, quarum in causa deperditae membranae fuere, quaedam reperiebantur a scriptore primo vel data opera, vel imprudenter omissa; quae e vulgatis editionibus in suam recepit Maius. E. g. Exod. 26, 12. 21. Deut. 12, 27. IV. Reg. 25, 10. Matth. 12, 47. Marc. 15, 28. Luc. 22, 43. 44. Joann. 5, 3. 4. 7, 55—8, 12. I. Petr. 5, 3. Joann. I. 5, 7. De his sicuti et de ceteris, quae ad expoliendam editionem fecissent, commonet praefatio Vercellonei; qui etiam p. 17. indiculum dedit vocum, quas adhibitis χειροτύποις emendavit A. Maius. „Quod quamvis laudabili cura praestitum, tamen non diffitemur, inquit Vercellone p. 11. nonnihil adhuc limandum superesse.“ Cf. ei. Vercellone l. Ulteriori studii sul nuovo Testamento greco dell' antichissimo Codice Vaticano. Rom. 1866. Plurima sunt quae a Criticis editori — C. Maio, qui ut Tischendorf, Proleg. ad t. ed. V. T. gr. LXX. Lips. 1860. I, 89. fatetur „de literis et sacris et profanis meritissimus eo labore sibi ipsi non satisfecerat.“ — vitio vertuntur, saepe nimis

exaggerata. Dolendum vero homines morosos, in virum tantae gravitatis et eruditionis, cruda probra coniecisse. Omnium collationum Cod. B. supplementa praebere plurima, atque non exiguum sui apparatus exstitisse subsidium, ingenue confitetur Tischendorf, prol. p. 149. Idem dat libenter Lünemann, not. ad Wette, Einl. p. 77. Maii editionem ad archetypum revocare coniecturis conati sunt Kuenen et Cobet. Lugd. Bat. 1860. Suffecerint autem notitiae istae ad Codicem B. penitius cognoscendum; de quo saepe laudatus eruditissimus editor recens Romanus his fere diebus sequens cecinit carmen Phalaeciurn: „Cum multos veterum libros recondat; et scripta aurea maxime, sed uno; gaudet bibliotheca Vaticana; graeco codice Foederis, quod aiunt; Utriusque. Brevi hunc videre nobis, excussum arte nova, simillimisque; typis autographo ut nihil vel hilum; exemplaria differant ab ipso; Romae scilicet addit hunc honorem; Patronus PIUS artium bonarum; quo clarus memori coletur orbi; orbis delicium usquedum decusque; vetustas fuerit, sacerque codex."

§. 49. Expenditur codex **Alexandrinus** atque **Sinaiticus**.

Transeamus ad mssm. cod. * Alexandrinum lit. A. notatum Musei Britannici, a Cyrillo Lucari P. C. per Th. Rowaeum legatum anglicum patriam repetentem Carolo I. R. dono missum; — v. C. G. Woidii, not. cod. Alex. ed. Lips. Spohn. c. a. 1788. p. 6. s. — quod ille in Bibliotheca sua tanquam maximum decus reponi curavit, Georgius II. autem Museo Britannico intulit. — Coll. T. Smith, Vitae q. erud. vir. Lond. 1707. p. 24. s. in vita Junii. — Praeerat tunc Museo P. Junius; qui primus ex hoc codice librum Jobi in Cat. P. P. gr. foras emisit, plures etiam, forte omnes V. T. libros ei emittere propositum erat, imo et N. T. quod maxima cum cura examinavit ad ed. Leid. 1633. Sed labores eius Walton, proleg. in P. IX. de vers. gr. n. 34. II, 124. Smith, l. c. p. 33. et Grabe, prol. I, 2. non probaverunt; quod in multis ubi Junio iudice librarius errasset, sibi a lectione codicis Alexandrini recedendum esse statuerit. Lites ortae, mors Fellii, Smithi et Pearsonii conatus editionis ad umbilicum perducendos retardarunt. Post hos viros codicem hunc tractavit J. Millius, eiusque collationem suae N. T. ed. inseruit. Diversas eius a Rom. ed. Cod. B. lectiones in Polyglottis Waltoni dederat Al. Huissius. Idem N. T. accurate, minutissimis non neglectis, recensuit. Continentur in codice Alexandrino utriusque Testamenti L. L.; membrana est formae maioris in folio, binae in quavis pagina columnae, literae ubique unciales, perpendiculares, elegantes, rotundae; in initio paragraphorum maiores, in lineis minores. Nullos habet accentus vel spiritus, voces sine ullo discrimine coniungit. Orthographia Codicem in Aegypto fuisse scriptum suadet. Cf. B. H. Cowper, Introd. ad ed. N. T. p. XX. s. Duplicem manum in describendo produnt diversitas atramenti et membranae, varietas in denotandis initiis librorum capitulorum, antiquorum — quorum indicem ante initium Evangeliorum ponit — et sectionum tum Ammonii tum canonum Eusebii, nihil vero distinctionum Euthalii. Praeterea quod margine abscisso initium vel finis plurium literarum desit; mutilum est Ev. s. Matthaei a c. 1—25, 6. ad vocem „ἐξέρχεσθε", a qua orditur. In Evangelio d.

Joannis desiderantur c. 6, 50—8, 52., in Epistola II. ad Cor. deficiunt c. 4, 13—12, 7. Eruditorum qui de aetate huius Codicis iudicarunt, nimium discrepant opiniones; — quas in unum collectas exhibuit Spohn, l. c. p. 43. s. — aliis eum ad IV., aliis ad V. VI. VII. imo et X. saeculum referentibus. Dubitatur merito de antiquitate illius notae, quae in aversa parte folii S. S. indicem texit, atque tradit: „hunc librum scriptum fuisse calamo Theclae martyris"? Quamquam Grabe, prol. I. 2, 4. s. et Woidius, not. cod. al. p. 49. s. multo studio probare conati fuerint intra medium et finem saec. IV. exaratum; certum hoc solum est codicem saec. X. antiquiorem esse. De saeculo quinto saltem probabiliter disputari potest. Cf. Montfaucon, Palaeogr. gr. app. p. 513. Semler, coniect. de aetate Cod. Alex. Hal. 1759. C. Tischendorf, ed. Cod. Ephr. S. rescr. Lips. 1845. prol. I, 3. et 7. p. 6. 10. Quidquid eius rei sit, illud certe constat hunc librum sane vetustum Latinae antiquae S. Bibliorum interpretationi plurimum favere, et a Textu Graeco recepto discordare. Cf. Cowper, Introduct. p. XXX. s. Uter sit codex melior A. an B. inter Criticos quaeritur? F. A. Stroth, de cod. Alexandrino Hal. 1771. Grabe, l. c. §. 10. aliique in extollendo suo nimii, „ipsi etiam primaevae Vaticani Libri Scripturae Alexandrinum codicem longe praeferendum esse" dixere. Sed Spohn, append. ad sect. V. et VI. not. Woidianae p. 254. s. probe demonstravit: praestantiam codicis Alexandrini, magno ardore et studio ab aliquibus laudati, non esse tantam, quantam eius laudatores volunt. Cf. e. J. S. Hichtel, exerc. cr. de antiquitate et praestantia cod. Romani prae Alexandrino. Jen. 1734.

Superest de ipsa editione Codicis addere; opera editionis principis mansit Grabio, Borusso, qui ad Anglos abiit. Veteris Testamenti L. L. κ. τ. LXX. J. E. Grabius IV. vol. Oxon. 1707—1720. typis theatri Scheldoniani in lucem publicam produxit, — v. Long, Bibl. s. ed. Masch. Hal. 1781. II. 2, 297. s. —; locupletate it. edidit J. J. Breitinger. Tig. 1730—1732. Typis ad similitudinem ipsius Codicis fideliter descriptis, denuo imprimi curavit H. Herv. Baber. Lond. 1816—28. 4. v.; cum variis lectionibus R. Holmes et J. Parsons. Oxon. 1798 —1827. 5. t. Recensionem Grabianam ad fidem Cod. Alex. aliorumque denuo recognovit Fr. Field, Oxonii 1859. Novum Testamentum adiutoribus S. Harper et Gosset anno 1786. forma max. Londini edidit d. v. ad fidem ipsius codicis descriptum G. C. Woide Musei Britanici Bibliothecarius h. e. „N. T. gr. e. cod. mss. Alexandr. qui Londini in Bibliotheca Musei Britt asserv."; repetiit accurate B. H. Cowper. Lond. 1860.

Arbitramur lectoribus gratum fore: si aliqua de Codice * Sinaitico, nuperrime chartae et typorum maximo splendore a Const. Tischendorf edito, literaque א notato intersereremus. Scripsit de hoc editor in „Notitia edit. Cod. Bibl. Sinaitici." Lips. 1860. et in Prolegom. ad ed. C. Frid. Aug. Petrop. et ad N. T. gr. e Codice Sinaitico Lips. 1865. Legi meretur etiam diss. viri clarissimi Holzammer, ü. d. Sinait. Bibelhandschrift u. d. Herausg. d. C. T. in ann. Katholik. 1863. p. 414. s. atque Muralto, in St. u. Kr. 1860. p. 730. s. observationes. Ubi C. Tischendorf, mense Maio labente anni 1844. in monasterio S. Catharinae ad montem Sinaiticum versaretur, inter veteres libros scriptos detexit LXX. interpr. fragmenta; e quibus 43. folia I. Par. Esdr. Tob. Lam. Jer. Neh. Esth. reliquias continentia secum accepit. Redux eas nomine Cod. Friderico Augustani edidit

Lips. 1846. Alias easque ampliores huius codicis partes, in his Esaias et Machabaeorum libri cum aliis, ut cederent monachi, impetrare haud potuit. Descripsit tamen Esaiae vaticiniorum atque Jeremiae unam paginam, quam in Fragm. s. palimps. Lips. 1855. p. 213—16. publici iuris fecit. Totum vero codicem non modo V. T. libros sed etiam N. T. amplectentem, obtinuit in itinere orientali 1859.; impensisque Imperatoris Alexandri II. Russorum, tribus vol. V. IV. N. Petropoli 1863. evulgavit. Membrana Codicis quaternionibus compositi, non tam alba quam subflava est, magna ubique levitate et subtilitate, quamvis singula folia satis inter se differant; atramentum plerumque fuscum, saepe etiam cineracei aliquid habet. Minio scripti sunt Psalmorum tituli et numeri; tituli ad Canticum Canticorum illustrandum additi; numeri item quibus Ammonii sectiones cum Eusebii canonibus indicantur. Interpunctio et rarissima — aliquot quamvis paucissima primae manus esse videntur. — et simplicissima reperitur. Passim lineola, sicut in papyris fit, versibus interiecta ad distinguendum Textum facit. Puncta diacritica multo saepius omissa, quam posita reperiuntur. Antiquissimum iam Textum quatuor librarii e sententia Tischendorfii scripserunt. Repetitis deinde vicibus a variis correctoribus codex iste tractatus fuit. Antiquitatem quod attinet, editor Sinaitico parem vel maiorem quam Vaticano, qui solus cum eo comparari potest, vindicat. Primum venerandae vetustatis argumentum in scriptura positum esse dicit, quae formas unciales ad ipsorum voluminum Herculanensium usum accedentes habet. Pro summae antiquitatis iudicio adfert alterum argumentum, etiam a Hugio pro Codice B. excitatum: e Palaeographiae graecae ratione ductum, sc. quod in libris poeticis sive stichometricis, quavis pagina quatuor columnas exhibeat, ita ut expanso libro octo columnae conspiciantur. Ut autem vaticana in tribus respective sex columnis divisi ratio in perpaucis, ita sinaitica octo duarum quaternionum in nullo alio Codice inventa est. Quam quidem scriptionis rationem inde derivandam statuit, quod Codex Sinaiticus e papyro aegyptiaco descriptus fuerit. Accedit cum Orthographia, tum universa ea grammatica ratio, quae nominum declinatione, verborumque coniugatione, et syntaxi a sinceritate graeca multifariam discedit. Argumentum antiquitatis porro editori praebet librorum N. T. ordo; qui Actus, nude „πράξεις" inscriptos, Epistolis Paulinis postpositos habet. Nec vero parvi faciendum censet editor, quod codex Sinaiticus tanquam ad ipsum Canonem — ? — pertinentes Barnabae epistolam et Pastorem Hermae sistat. Cf. Not. ed. cod. Bibl. Sinait. p. 10. s. Ceterum non reperiri Codicem, qui tanta quanta Sinaiticus antiquissimorum Latinorum testium cognatione distinguatur. Cum vero, fatetur ingenue editor acatholicus, antiquissima Textus s. Historia, et ipsum studium restituendi antiquissimam eius scripturam, a nullis testimoniis magis pendeat, quam a veterrimo Latino interprete; satis apparere codicem sinaiticum propius Vaticano ceterisque omnibus ad similitudinem eorum accedere codicum, quibus summa christiana antiquitas utebatur. Sed haec sufficiant.

Lubenter concedimus magnam, quam editor codici suo vindicare studuit, competere antiquitatem; silere attamen haud possumus: de vestigiis quibusdam quae recentiorem aetatem, quam ea est codicis B. produnt. Huc referimus a. capitula Ammonii cum canonibus Eusebii, quae omnia in Vaticano desunt. b. Annotationem L. L. Esdrae et Estherae appositam, qua scriptor monet, eos ad vetustissimum exemplar collatos esse a Pamphilo recognitum c. a. 303.

Nonne haec temporis nota cod. Sinaiticum a saeculo quarto removet? — Holzammer, l. c. p. 432. ad s. VI. vel VII. collocat. — Nec praetereundum est c. prae multis correctorum emendationibus primaevum codicis textum vix erui posse; qua re praestantiae et fidei dignitati lectionum var. cod. א. plurimum derogari, sponte sua sequitur. Interim C. Tischendorf contra adversarios suos Russicum Archimandritam Porphyrium Uspenskium, et colonellum Anglicum Macdonaldum disputavit libello: Die Anfechtungen der Sinai-Bibel. Lips. 1863. et prol. in N. T. gr. ex Sinait, Cod. omn. antiquiss. Lips. 1865. p. XIV.

§. 50. Enumerantur alii codices graeci N. T. antiquiores.

Sunt vero praeter hosce summe memorabiles Codices B. A. א. non pauci alii, qui a Criticis haud exiguo in pretio habentur, quorum aliquos in summa recensebimus. Proximi his tribus sunt * Parisiensis C. in bibl. o. reg. nunc imp. Par. n. 9. Mire ille consentit quod ad versuum numerum cum Vaticano et Alexandrino quod ad literas commatum attinet; quae spongia quidem deletae sunt superscriptis Ephraemi Syri opusculis — unde et Codex Ephraemi Syri rescriptus dictus —, sed ita ut veteres legi possint. Membrana codicis levis et tenuis, in plurimis foliis perforata et detrita est; foliis constat 209. Praeter scripturam antiquissimam exhibet illam primi et secundi correctoris, denique librarii, qui XII. circiter saeculo; — iuxta Montfaucon, Palaeogr. gr. III, 3. p. 213., Tischendorf, prol. sect. VI. p. 19. sumit saecul. XIII. — novarum membranarum penuria pressus, varia opuscula S. Ephraemi graece versa induxit. Antiquissima autem scriptura pulcra et elegans, neque accentus neque spiritus habet; formam vero literarum cod. B. et A. repraesentat quam simillimam. A prima manu nonnisi puncto, eoque fere ad mediam literam posito, interpungebatur. Continet 64. foliis fragmenta e l. l. Jobi, Prov. Ecclae. Cant. C. Sap. Sirac. iuxta LXX. stichometrice, et quidem ab alia manu scripta, diversa sane ab ea quae N. T. scripsit. N. F. fragmenta 145. foliis absolvuntur; desunt ex 89. Ev. c. c. fere 37.; de 28. c. c. Act. fere 10.; de 21. c. c. Ep. Cath. fere 7.; de 100. c. c. Ep. Paul. fere 35.; de 22. c. c. Apoc. fere 8.; in summa fere octava pars totius codicis N. T. intercidit. Ordo, pro constanti antiquorum mss. more, singulorum L. L. ita dispositus fuisse videtur, ut Epistolae Catholicae Acta Ap. exceperint. Patria codici C. eadem cum Vaticano et Alexandrino fuit Aegyptus. Cf. D. Schulz, disp. de cod. Cant. p. 5. Tischendorf, ed. prol. p. 17. Aetas Codicis undique probatur antiquior Alexandrino, atque cum ille verosimiliter saeculo quinto sit exaratus, codex C. eodem ineunte scriptus merito habetur. Post P. Allixium, cui debetur prima fragmentorum nostrorum notitia, contulerunt et inspexerunt codicem hunc J. Boivinus — cuius meminit B. Lamy, app. Comm. in Harm. p. 656. — J. J. Wetstenius, — Proleg. I, 27. s. — Lessius — Michaelis, Or. Bibl. IX, 142. — Griesbach, — Symb. crit. ad suppl. et corr. var. N. T. lect. coll. accedit multorum cod. gr. descript. et exam. Hal. 1785. I, 4. s. — atque Scholz, Prol. N. T. I, 39. Inducta Giobertiana, quam adpellant tinctura C. Hase, Bibl. imp. l. mss. Par. conserv. multa folia ad claritatem revocavit; quae Fl. Fleck, Stud. u. Krit. 1841, 126. seq. primus ex parte examinavit, totum denuo et accurate iteratis curis eruit, tractavit, descripsit, demumque edidit C. Tischen-

dorf, s. t. „Codex Ephraemi Syri Rescriptus sive Fragmenta N. T. e codice Graeco Parisiensi celeberrimo quinti ut vid. p. C. saec. Lips. 1843."

Codex D. Cantabrigensis textum Evangeliorum una cum Actis Apostolorum et brevi ep. III. Joann. fragm. Graecum et Latinum exhibet, non sine lacunis recentiore manu saec. IX. et X. suppletis. Hic a Th. Beza bibliothecae Academiae Cantabrigensis, quam etiamnum ornat, dono cessit. Idem cum eo, quem Robertus Stephanus in ed. a. 1550. lit. β. signavit. Post s. Matthaeum ponit s. Joannem, tum s. Lucam denique s. Marcum. Textus Latinus Antehieronymianus dexteram; graecus sinistram occupat. Nihilominus aestimatur propter insignem cum cod. B. consensionem. Qua aetate scriptus sit? disputatur. Alii saeculo quinto, alii saeculo sexto scriptum volunt. Illud certum est: nec ante ultima decennia saeculi quinti, nec post saeculi octavi tempora exaratum fuisse. Lectiones variantes, quae Cod. D. propriae sunt, ex interpretationis alicuius orientalis usu repetit D. Schulz, disp. de cod. D. Cantabr. Vratisl. 1827. Auspicante eadem Academia codicem hunc edidit not. adi. Th. Kipling. Cantabr. 1793. 2. vol. fol. Acta Ap. ad cod. Cantabrig. fidem recensuit Fr. A. Bornemann. Grossenhainae 1848.

Inter Basilienses, qui dicuntur codices duo sunt celebriores, qui olim C. Joannes de Ragusis fuerunt. † 1444. In altero E. quidem Evangelia, sed non sine plurimis lituris reperiuntur. Alii saeculo IX. adscribunt, alii quod vero propius est, cum Tischendorfio saec. VIII. medio scriptum arbitrantur. Alter si Apocalypsim exceperis, integrum sistit N. T. s. */. minusculis literis in membrana. Textus Evangeliorum insignis iudicatur. Vindicatur saec. X. Reuchlinianus quoque vocatur, quod illius usum permiserit Erasmo in condendo suo N. T. Cf. Schmelzer, de antiq. Bas. Bibl. Cod. gr. Gott. 1750. C. Beck, Diss. de cod. mss. gr. N. T. Bas. 1774. Tischendorf, in ann. Stud. u. Krit. 1844. S. P. Tregelles, new. studies on the Codex Reuchlin, in Manuscript discovers by Fr. Delitzsch. Lond. 1862. p. 1—16.

Suum e claro monte, antiquissima apud Arvernos — Auvergne — sede episcopali nomen duxit †† D. codex Claromontanus, regius Imp. Paris. n. 107. Graeco-Latinus continet Epistolas s. Pauli omnes; exceptis paucis versibus, h. o. Ep. ad Rom. ad Cor. I. II. Gal. Ephes. Coloss. Philipp. Thes. I. II. Tim. I. II. Tit. Philem. interiecta stichometria U. F.; agmen claudit. Ep. ad Hebr. Forma est quadrata eaque minori, membranis vero constat tenuissimis foliorum 533. Per totum Codicem et graeci et latini Textus scriptio continua est. Scriptura qua antiquissima manus utebatur graeca, ex eo uncialium literarum genere est; quale reperitur in cod. B. A. א. C. Accentus et spiritus ad veteres mssi correctores spectant. Latina simillima est Cod. Cantabr. Interpretationis signa non habet, sed compensat eo, quod stichometrice fuerit scriptus. Cum autem constet stichometricam rationem ad Pauli epistolas ab Euthalio Al. p. C. c. a. 462. esse adhibitam primum V. p. 62. 83.; sponte sua sequitur, Claromontanum codicem post hocce tempus scriptum fuisse. Saeculo sexto recentior haberi nequit, ac magis eo ineunte quam medio vel exeunte scriptus probabiliter statuitur; faciunt ad hoc statuendum causae palaeographicae; quarum non minima cernitur in eo, quod codex Claromontanus, sicuti exquisitum fragmentum ep. Pauli Coislinianum, signatura † H. n. 202. Bibl. imp. Par. constans 14. foliis, inter antiquissimos codices Europae numerandum — cuius originem et fortunas narrat B. Montfaucon,

Bibl. Coisl. II. 1. p. 251. s. — a prima manu nec accentus, nec Euthalianas subscriptiones adiectas habuerit. Alia etiam nota codicis huius antiquitatem testatur, forma videlicet literarum comparanda cum vetustissimo exemplari Dioscoridis; iussu et liberalitate Julianae Aniciae Augustae conscriptus sub initium saeculi sexti — quod erudite delineavit P. Lambecius, comm. de Augustiss. Bibl. Caes. Vindob. 1669. II, 7. p. 519. s., ed. Kollár, p. 219. s.; illustravit Montfaucon, Palaeogr. gr. III, 2. p. 195. — comparanda. Alia argumenta aetatem patriamque codicis Aegyptum demonstrantia dabit Tischendorf, prol. p. 14. seq. Post Bezae, Morini, Wetstenii, Sabatieri, Griesbachii, symb. cr. II, 31—77. curas et collationes, codicem Claromontanum gr. et lat. primum edidit C. Tischendorf. Lips. 1852. 4. Graecum Textum cum Latino coniunctum habent, ipsiusque Textus Graeci indole proxime ad Claromontani similitudinem accedunt codices: Boernerianus † G.; †† F. Augiensis; — inde nomen suum obtinuit, quod olim ad coenobium Augiae maioris in Helvetia pertinuerit, nunc Collegii S. S. Trinitatis Cantabrigiensis. — Boerneriano codici ut ovum ovo, quod ad Textum graecum attinet, similis. Latina versio, quae in Augiensi alteram columnae partem efficit, frequentissime conspirat cum emendatione s. Hieronymi, qualem antiquissimi codices mssi. praeseferunt. Saeculo IX. partus esse creditur. Cf. Tischendorf, Anecdota s. et prof. Lips. 1855. p. 212. s. Sangermanensis e Bibliotheca Abbatiae S. Germani in Galliis acquisitus, hodie Petropoli conspicitur. Apographum Claromontani cod. saec. X. vel XI. factum habet Griesbach, symbol. cr. Hal. 1793. II, 77. s. C. Boernerianus, ita a C. F. Boerner eius quondam possessore vocatur, nunc Bibliothecae R. Dresdensis. Folia habet 111. in membrana exaratus est crassa et lutulenta. Folio primo legitur interpretatio S. Matthaei, a secundo incipit Ep. ad Rom., centesimo explicit Ep. ad Philemonem; eodem continuatur in altera pagina interpretatio d. Matthaei. Lacunas cum cod. F. communes habet: Rom. 1, 1—5. 2, 16—25. I. Cor. 3, 8—16. 6, 7—14. Coloss. 2, 1—8. Philem. 21. s. Item desideratur tota Ep. ad Hebr. Latina versio lineis interiecta Graecum supra Textum scripta fuit ab homine occidentali; quem monachum Hibernum vel Scotum habet Tischendorf, ed. VII. cr. prol. p. 188. Graeca et Latina Ep. s. Pauli scriptura ab eodem scriba sunt. Similitudine literarum gaudet cum Psalterio charactere unciali descripto saec. IX. manu Sedulii Scoti, quod illustrat Montfaucon, Palaeogr. gr. III, 7. p. 236. In universum „rarum ac grave literarum S. monumentum" est, quod summa fide et diligentia transscripsit ediditque Chr. Fr. Matthaei. Misenae 1791. rep. 1818., praemissis doctorum virorum de codice relationibus et iudiciis, prol. p. 7. s. et animadv. edit. p. 101 s.

§. 51. Subiiciuntur libri manuscripti N. T. graeci serioris aetatis.

Praeter codices hactenus memoratos, magna adhuc aliorum librorum manuscriptorum N. T. graecorum copia superest, quorum aliquos brevissime perstringemus. Laudatur cod. gr. s. G. et L. quondam Card. Dom. Passionei, nunc Bibl. Angelicae Rom. mon. S. Aug. saec. IX. habet Act. Ap. a. c. 8, 20. s. Epist. Cath. et Paulinas. Cf. Blanchini, Mantiss. I, 564. s. Birch, var. lect.

ad T. Act. Ep. c. et P. H. 1798. pr. p. 14. Hug, Freib. Z. 1834. VII, 86. s. Vaticana S. Romanae Ecclesiae Bibliotheca prae ceteris optimos habet codices, ex quibus Textum N. T. originali nitori restituere queamus. Reperiuntur in Vaticana, stricte sic dicta, codices mssi.: 349. 351. 354. 356. 358. 359. 360. 361. 363. 364. 365. 665. 756. 757. 758. 1067. 1158. 1160. 1210. 1229. 1254. 1548. numeris signati; item codices Palatino-Vaticani s. n. 5. 89. 136. 171. 189. 220. 227. 229., quibus sub Urbano VIII. dono Maximiliani Electoris aucta fuit Bibliotheca Vaticana. Magni fit codex nota 2. distinctus Evangeliorum Bibliothecae Urbino-Vaticanae, quem Clemens VII. Urbino Romam transtulit. et Vaticanae Bibliothecae inseruit. Aestimantur etiam Codices Evangeliorum in Bibliotheca Barberiana asservati s. n. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 115. 208. 211., quos s. XVII. pro singulari in literas amore collegit Fr. Barberini S. R. E. Cardinalis; ex istis cod. mss. iussu eiusdem Emssi. viri lectiones ad curandum N. T. congregavit J. M. Caryophilus. D. q. p. 114. De his sicuti et de cod. mss. Rom. S. Mariae in Vallicella, Angelicae, Hieromonachorum S. Basilii, Borgianis; item de Laurentianis, Florentinis atque Venetis fuse et erudite dixit And. Birch, in prol. ad q. Ev. gr. p. 3—57. Item in var. lect. ad t. Apoc. Havn. 1800. prol. p. 8. s. Adde ad Florentinos, eos quos A. Maria Biosconius, Bibl. Mediceo-Laurentianae catal. Flor. 1777. II. v. digessit. Codicem, qui a Stephano Borgia, olim Collegii Urbani de fide propaganda a secretis, appellatur tituloque I. s. T. insignitur, accurate edidit A. A. Georgi. Rom. 1789. Thebis Aegyptiorum Romam advectus pretiosissimi saeculi ut videtur quinti, Evangeliarii fragmenta ex Ev. Joann. 6, 28. f. c. 7. i. et 8, 1—23. charactere unciali graeco in membrana complectitur; Textui originario adiecta est versio Coptica. Inter Codices Regios dictos, quos regia nunc imperialis Bibliotheca Parisiensis possidet, quorumque ingens est numerus, memorari meretur cod. K. n. 63. signatus, plerumque Cyprius dictus, quia ex insula Cypro a. 1673. in Bibliothecam Colbertinam delatus est. Quatuor nobis praebet Evangelia, unciali charactere oblongo et erecto. Cf. Montfaucon, Palaeogr. gr. III, 6. p. 231. Palaeographiae periti S. IX. scriptum affirmant. Plura de hoc mss. exponit Scholz, comment. de Codice Cyprio. Heidelb. 1820. Celebres sunt quinque Laudiani codices, quos inter maxime excellit n. 1119., qui Apostolorum Acta, graeco-latina habet, κατὰ λέξιν charactere perantiquo et maiusculo. Cf. Catal. Libr. mss. Angliae et Hib. Oxon. 1697. p. 65. Integrum hunc codicem typis describi fecit Oxoniensibus Th. Hearnius 1715. Liber insigniter rarus, cuius tantum 20. supra 100. sumtibus editoris e theatro Scheldoniano prodiere exemplaria. Cf. Le Long, Bibl. s. I, 183. ed. Masch, p. 323. Nobiles quamquam aetate recentiores sunt Codices N. F. graeci in Caesarea Bibl. Vindobonensi repositi; quorum notitiam primus dedit Dan. de Nessel, Catalog. mss. gr. or. Bibl. C. Vind. 1690. p. 42. s., ampliorem reddidit P. Lambecius, Comment. d. A. B. C. Vind. III. ed. alt. 1776. 1. s., supplere conversis in usum suum posthumis Lambecii schedis cepit A. Fr. Kollár, Vind. 1790. I, 10. s. Celeberrimus est C. Theol. gr. membranaceus et optimae notae fol. 623. ab A. Busbeckio olim Constantinopoli comparatus, ab initio tamen et in fine mutilus. Continentur eo Biblia S. V. et N. T. cum antiquis notis marginalibus. Juxta Codicem Vindobonensem Lamb. I. Ness. 23., saec. X. vel XI., Novum Testamentum additis lect. var. ex aliis cod. gr. et tribus Slavon. quos recenset II, 1202. 3., typis vulgavit Fr. C. Alter, Prof. Gymn. Vind. 2. t. a. 1787.

Ad Codices in Hungaria asservatos pergimus; quorum diligentissimam descriptionem exhibet Appendix Introd. gen. in S. S. L. N. T. p. 209. s. scripta a S. Márkfi, O. S. B. viro doctissimo, piaque memoria recolendo. L. Schopper Gy., emlékbeszéd Márkfi Samu felett. Bud. 1861. Sunt autem * Cod. 78. Musei Pestinensis, quondam celeberrimae Bibl. Corvinianae, in quam Rex Mathias magnam codicum mss. ex Oriente congessit partem — v. Moller, de meritis Mathiae Corvini in rem liter. Thoruni 1707. X. Schier, de Bibliotheca Budensi. Vienn. 1799. Wallaszky, Conspectus Reip. lit. in Hungaria. Bud. 1808. p. 122. —; posthaec Carpzovii Lipsiensis, deinde nobilis Hungari N. Jankovich de Vadas, e cuius collectione acquisitus hodie in Museo Pestinensi $\frac{2.}{\text{Qu. Gr.}}$ inscribitur. Eius usum fecerat L. Kusterus, in ed. Millii N. T. praef. ad lect. p. 8.; Wetsten, proleg. I, 54. Griesbach et Scholz, I, 46. autem sua omnia ex Kustero habent. Constat 292 foliis membranaceis in quarto, multum iam attritis. Tria Ev. s. s. Matthaei Marci et Joannis integra habet; sed Lucae uno folio c. 23, 11—16. mutilum. Kuster, l. c. saeculo XII. adscribit. Minus adhucdum innotuit Codex 100. Universitatis Pestinensis in 4. sign. VIII. c., olim Joannis Vitézii episcopi Quinque-Ecclesiensis fuisse videtur. Exhibet integrum Evangeliorum Textum, demto ultimo versu s. Joannis. Adduntur scholia in modum Catenae contexta, diversa ab iis quae a Possinio, Corderio atque Cramero edita laudabimus. Constat 374. foliis, e quibus prima octo et totidem postrema sunt charta, reliqua in membrana. Saeculi undecimi habet eiusdem solertissimus editor S. Márkfi, qui eum sumtibus Illmi. Eppi. Caesaropolitani S. Deáky, Pestini 1860. cum interpretatione Hungarica Textus et Scholiorum vulgavit. Idem porro clarissimus vir in citata ante Introd. p. 218. 228. utriusque Cod. Pestin. 78. et 100. fac-simile, atque p. 229. s. eorundem codicum lectiones variantes orbi literarum communicavit. Accedit denique cod. Lycei Pisoniensis gr. quatuor Evangeliorum, Bengelio, introd. in Cr. p. 376. Byzantinus dictus; Wetstenio prol. p. 55. Griesbachio, N. T. ed. Hal. 1796. prol. s. VII. p. 110. et Tischendorfio, ed. cr. VII. prol. p. 201. sub s. 86. citatus. Ut communis apud nostrates fert traditio, praelaudatae quondam Bibliothecae Corvinianae portio habetur, e communi huius librorum infausto casu divina providentia servatus; post longum in Silesia exilium initio saeculi XVIII. patriae redditus est. Eiusdem criticum examen instituit erud. St. Fr. L. Endlicher, Hungarus Pisoniensis, quod typis excusum habetur in E. Fr. C. Rosenmüller, comment. theol. Lips. 1832. II. 2, 49. s. Textus Evangeliorum in 32. quaterniones divisus in f. 4. membrana 254 foliis continetur. Saeculo XI. certe non est inferior.

Succedant Codices Escuriales, e quibus Esc. I. eximiae existimationis: Evangeliarium membranaceum, quod Maria Hungariae Regina pretiosissimi instar cimelii obtulit Philippo II. Interim alios longa serie recenset Birch, in prol. Qu. Ev. I, 65. s. Memorari adhucdum merentur etiam Codices Guelpherbytani rescripti, e quibus sign. P. n. continet fragmenta IV. Evang.; sign. Q. n. fragmenta s. s. Lucae et Joann. iudice Knittel, qui ea typis exprimi curavit in editione Ulphilae Brunov. 1762., saeculo VI. exarata. Cf. Chr. Fr. Matthaei, ed. Ev. S. Marc. Rig. 1788. app. II. de cod. Guelph. a Knittelio examinatis p. 319. Tischendorf, Monum. s. nov. coll. Lips. 1860. III, 11. 12. 36. s. Idem editor novae collectionis Monum. sacr. inedit. vol. V. Epist. S. Pauli et Cathol. fere integr. ex libro Porphyrii ep. palimps. saec. VIII. vel. IX. Lips. 1866. vulgavit. Codices

Mosquenses, ita vocitati, quod scrinia Bibl. Caes. Mosq. incolant, bene multi numerantur; sed nullus invenitur qui saeculo nono foret vetustior. Duae sunt maxime memorabiles collectiones Mosquenses, instructae mss. gr. Altera olim dicta Patriarchalis nunc Synodi in arce — Kreml —; altera typographei Synodalis. Ex his aliisque diligenter perquisitis N. T. XII. t. gr. et l. ed. Chr. Fr. Matthaei, Rigae 1788. Notitiam centum cod. mss. var. Bibl. Mosq. quos evolvit plerorumque additis speciminibus in praef. et append. ad s. t. E. g. VI, 257. s. X, 182. s. 272. s.; idem lectiones inde sumtas ibi indicavit. Codex Sangallensis — monasterii olim S. Galli in Helvetia, cuius thesauros aperit: M. Gerbert, iter Alemannicum Ital. Gall. San-Blas. 1765. p. 87. s. — gr. lat. interlinearis Quat. Evang. saec. IX. quem ad modum mssi. lapidibus delineandum curavit H. C. M. Rettig. Turici 1836. IV. Codex Neapolitanus rescriptus, VIII. saec. a Tischendorfio — qui eius editionem parat — in ann. Vindob. für Wiss. u. Kunst. 1847. n. 117, 8. s. delineatus sign. Wb. distinctus. Accedit Monacensis s. X. n. saec. IX. fragmenta IV. Evang. tenet. Codicis cuiusdam Molsheimiensis olim Collegii S. J. mssi. indolem describit meritissimus H. Goldhagen, ed. cath. N. D. N. J. C. T. Mog. 1753. praef. p. 12. n. 14. Non semel eius lectiones allegavit, sed tacet quando fuerit exaratus. Ubi nunc lateat? non comperimus.

Sunt et alii, quos longo ordine enarrare, non est nostri instituti. Fecerunt id scriptores, quorum libros non semel laudavimus. In genere teste Tischendorfio, prol. ed. VII. p. 130. pro Textu Evangeliorum ad nostra usque tempora collati sunt codicum literis uncialibus scriptorum 40.; ad Actus ap. 9. unc.; ad Epistolas Cath. u. 5. ad Paul. 21.; ad Apocalypsim 3. Neque oportet existimare omnia iam exhausta atque accurate notata esse, etenim multi codicum nonnisi cursim collati et inspecti sunt a viris eruditis.

§. 52. Admonitio de editionibus N. T. gr. impressis.

Sub initiis fere Typographiae natum est laudabile consilium graeci Textus N. T. edendi, et ut alii ac plures codices, qui prodesse corrigendo Textui posse viderentur, inventi sunt; ita animum plures ad novas editiones concinnandas adiecere, quae si rationem earum spectemus varii iterum sunt generis. Singulae vero si inter se conferuntur, aliae deprehenduntur cardinales, normantes, seu principes; aliae vero normatae, quae ad normam priorum effigiatae sunt; aliae nudum sistunt Textum, aliae vero criticae varias lectiones et observationes Textui subiiciunt. De his igitur ita dicemus, ut familias quasi editionum digeramus, et unde quaeque et quomodo facta sit, breviter tradamus; atque ita hanc editionum notitiam ad iudicandum L. B. accommodatam reddamus. Nam nuda editionum enumeratio, quae sola editorum, locorum ac temporum notitiam dat, utilitatem nullam habet. Numerum autem omnium quotquot exstant Bibliorum Graecorum N. T. editiones inire, singulasque recensere; opus est quod nobis supra humanas vires positum esse videtur: cum hac nostra imprimis aetate, librorum copia in immensam fere crescat molem. Neque etiam eiusmodi recensus, magni foret usus, siquidem plures haud correctae habeantur, et saepe nonnisi alicuius antiquioris repetitiones. Quare de celebrioribus tantum editionibus N. T., quas rerum periti aestimant, sumus acturi.

§. 53. Prima Textum Graecum S. Codicis N. T. typis describendi studia C. Ximenii.

Princeps omnium N. T. et nobilissima editionum Complutensis est; quae in grandi illo nunquamque satis celebrando opere in Polyglottis Complutensibus habetur. Cum editionem hanc animo volveret F. Ximenius, tit. s. Balbinae Cardinalis et Archiepp. Toletanus. — D. q. v. Alvares Gomesii, l. II. de gestis Fr. Ximenes. Compl. 1569. p. 47. s. H. v. d. Hardt, memoria Ximenii. Hemlstd. 1717. S. Seemiller, de Bibl. Complutens. Ingolstdt. 1785. C. Hefele, der C. Ximenes Tüb. 1851. c. 2. p. 113. s. — Summus ille vir Adamantii exemplum imitatus, arcessivit partim Roma, partim aliunde viros linguarum cognitione peritissimos Aelium Antonium Nebrissensem, Demetrium Cretensem, Ferdinandum Pintianum, Lopidem Astunigam, Joannem Vergaram, Alphonsum Medicum Complutensem, Paulum Coronellum et Alphonsum Zamora. Cf. Hefele, l. c. p. 124. Cum his viris de suo consilio sermones contulit, impensas liberalissime fecit; singulis praemia proposuit. Ad obeundas editionis partes tradidit lautam plane mss. — de quorum ingenio tamen nihil editores prodiderunt — supellectilem. Conquisiti sunt undique U. T. vetustissimi codices, ad quorum fidem castigatio fieret; vitiata loca sanarentur, et quae dubia essent illustrata collucerent. Sed potissimum adiumento fuerunt Bibliothecae Vaticanae venerandae antiquitatis libri, quorum copia per Leonem X. P. M. benignissime Ximenio facta est. Accesserunt alii cum Roma — codices postmodum Barberiani p. 122.; coll. Bengel, Introd. in Cris. N. T. §. 35. App. p. 70. — tum ex aliis peregrinis locis, variisque in Hispania Bibliothecis magnis sumtibus Complutum delati. Anno 1502. opus ceptum, cum N. T. gr. l. eiusque editio munificentissimi Maecenatis auspiciis ad finem perducta est die 10. Januarii 1514.; sed demum toto Bibliorum Polyglottorum opere a. 1517. absoluto, lucem aspexit. Textum exhibet sine spiritibus et distinctione accentuum; in omnibus tamen polysyllabis vocibus acuti tonici cernuntur. Facta est haec editio quasi cynosura reliquarum editionum; cumque ea iam ante defectionem Lutheri, rem impensissime promovente atque approbante Leone X. P. M. vulgata fuerit; sponte sua sequitur: quam perperam Acatholici de excitata ad vulgandos S. Bibliorum Libros in Textibus originariis industria sibi gratulentur. N. T. ad exemplar Complutense expressum accurate edidit P. A. Gratz. Tub. 1821. ed. nov. Moguntiae 1827. 2. vol. Optandum autem omnino esset, ut editio haec magnifica sicut omnium prima erat, ita sola quidem fuisset, cuius Textus — demto uno vel altero vitio, quod in iterata editione sustulit Arias Montanus. — integer et illibatus in editiones posteriores quasque transiisset. Praestitisset omnino principi huic editioni, seu immobili fundo, ad marginem lectiones, quae meliores iudicarentur adiecisse; quam sublatis iis, has in ipsorum locum, in corpore textus subrogasse. Suspicio illa iniquaque criminatio, quam iam olim aluit Erasmus: editores Complutenses citra ullius codicis graeci auctoritatem subinde nonnulla mutasse, atque Graecum Textum ad Latinam versionem detorsisse; ne litera quidem admonito lectore, nostro quoque tempore a Tischendorfio — post similes accusationes Wetstenii, proleg. p. 117. s. J. G. Walch, Biblioth.

Theolog. sel. Jen. 1765. IV, 168. J. S. Semler, Appar. ad liberal. N. T. interpret. Hal. 1767. p. 39. J. J. Griesbach, N. T. gr. ed. II. Hal. 1796. prol. p. 5. s. — resuscitata est ed. cr. VII. p. 83. s. Sed repugnat fides Textus Complutensis concinnante etiam ipso, quod sibi praestituerant, editorum consilio. Quas viri acatholici calumnias spargunt, illae refelluntur etiam tota N. T. editionis oeconomia: qua literis iisdem tam vocibus in graeco contextu, quam in versione latina e regione collocata, appositis; sicubi plus reperitur in latino quam esset in Textu graeco, per integrum eiusmodi spatium catenula ducitur. Pro defendenda ed. N. T. Complutensi egregie scripsit iam contra Semlerum; Prolegomenorum Wetstenii editorem, acath. J. M. Goeze, Vertheidigung der Complutensischen Bibel, insonderheit des N. T. Hamb. 1765.; item: Ausführlichere Vertheidigung des Compl. gr. N. T. ib. 1766. et Fortsetzung der ausführl. Vertheid. ib. 1769. Goezium eruditum a Sacris Catholicis alienum, maximo studio in ipsam editionis huius conditionem inquisivisse fatetur Masch, ed. Bibl. Long. p. 270. Contra fas etiam pretium codicum, quibus usi sunt diminuere iidem viri acatholici conati sunt; sed non minus diligenter responsum est ab iis, qui accuratam editionis Complutensis collationem instituere, eiusdem non paucas esse lectiones praeclarissimas, easque omnium minime ubique contra omnes Veteres cum iunioribus facere. Proh dolor! per plures annos, editio illa praestantissima Complutensis, a viris eruditis, qui edendo N. T. Textui Graeco occupati fuere, neglecta est; donec tandem Christophorus Plantinus, Antwerpiensium typographus: N. T. gr. cum Vulgata interpr. lat. gr. cont. lineis inserta atque alia Ariae Montani. 1571. in Bibl. Polygl. et 1572. separatim eam recuderet. Attamen quod maxime dolendum, non sinceram et genuinam, sed lectionibus Erasmi interpolatam; quem deinde alii secuti sunt, quibus editiones normatas debemus. Graecum Textum ad illum a. 1571. exscriptum recensuit P. Herm. Goldhagen, S. J. Mog. 1753., qui cum plurimis erratis novis excusus fuit Leodii. 1839.

§. 54. Editiones **Erasmi**, R. et H. **Stephani**, **Bezae**, **Elzeviriorum** recensentur.

Normantium sive cardinalium editionum, quarum editores e solis mss. cod. textum Graecum dabant, altera est illa: Erasmi Rotterodami prima, quam cum 1516. vulgaret ad mss. codices plerumque basileenses — de quibus videatur Wetsten, l. c. p. 120. Bengel, l. s. c. p. 70. s. Comm. h. p. 120. — recurrere ipsi aeque necessum fuit; nam Complutensis illa adhuc retinebatur, cum prima Erasmi editio in publicum h. t.: „Novum Instrumentum omne, diligenter ab Erasmo Rotterodamo recognitum et emendatum. Basileae in aedibus Joannis Frobenii mense Februario a. 1516.“ prodiret. Nimis suos praecipitasse conatus, multaque non e libris manuscriptis; sed e critico suo cerebro mutasse, merito a viris doctis Erasmus reprehenditur. Neque sequentibus editionibus Textum recognovisse Erasmum, errata typi produnt; ex una editione in aliam et tertiam transmissa. Codex e quo Apocalypsim descripsit lacunosum fuisse, lacunasque Erasmum latina graece vertendo supplevisse demonstratum est a J. Alb. Bengel, fundamenta Criseos Ap. §. 17. ed. App. c. p. 495. s., et Fr.

Delitzsch, handschriftliche Funde. I. Leipz. 1861. Variae inde Erasmo ortae controversiae — d. q. v. Masch, l. c. p. 292, — imprimis scandalo fuit quod I. Joann. 5, 7. s. suppressisset; tertia tamen editione locum sublesta fide omissum supplevit. Nihilominus Erasmica editio N. T. longe plures ac Complutensis invenit laudatores et editores: partim ob raritatem ed. Complutensis; partim e causa religionis. Sicut Reuss, et ipse vir acatholicus fatetur l. c. p. 404.: „diese Ungunst hängt zum Theil wohl mit der kirchlichen Trennung zusammen.“ Secunda a. 1519. et tertia vice a. 1522. suum ille N. T. edidit; cum Complutensi Textu potiretur recensionem quartam demum adornanti 1527. praesto fuit et editio Hispana, e qua complures in Apocalypsim lectiones sumsit, nonnullas dubitanter in margine posuit. Quartae sat accurate respondet quinta editio 1535. Dissimulari vero non potest Erasmi in serioribus quoque editionibus observata festinatio atque licentia, qua contextum mutavit, addidit, detraxit utcunque ei visum est. Successerunt varii typographi editionibus N. T. descriptis. Sic orta est Venetiis 1518. Aldina, Hagenovae Gerbelii 1521.; qui tamen omnes fere ad normam Erasmicarum editionum, suas novas iteratasque expresserunt editiones. Atque harum sane ingens est numerus, plurimas enumerat Reuss, l. c. p. 406. s.

Varias post haec Codex N. T. Graecus virorum eruditorum curas ac labores expertus est, qui non solum Textum graecum ad mss. codices revocarunt; sed et ipsum secundum codices, qui ad manus erant immutarunt; lectionesque alias aliis eliminatis substituerunt, atque editiones pararunt, quae variis in locis ab aliis discedunt. Primus inter illos fuit S. Colinaeus, qui a. 1534. Parisiis editionem procuravit, in qua Erasmicam III. ad aliquot codices recognovit. Secundus inter hos est Robertus Stephanus, qui pro operis sui solo stravit codices, editionem Complutensem et Erasmianam. Et Roberti quidem Stephani Typographi Regii Parisiensis quatuor editiones numerantur. Priores duae quae ab initio praefationis — O mirificam Regis Nostri optimi et praestantissimi principis liberalitatem etc. — „mirificae“ audiunt; Lutetiae Par. a. 1546. et 1549. lucem aspexerunt. Editiones a nitore et divisione Textus in versiculos v. p. 63. laudatae; sed excellere immunitate ab erroribus typographicis falso sunt creditae. Immutationibus et mixtura textus Complutensis et Erasmi quoque deformatae habentur. In III. editione 1550. Stephanus Erasmum presso pede sequitur, ita tamen ut simul excerpta a folio suo ex XVI. codicibus, quos regia bibliotheca Parisiensis suppeditavit, conquisita consuleret. Henricus Stephanus, filius, octodecim annorum iuvenis, non ea qua par erat, opus sibi adiunctum persolvit. Hanc nomine „Regiae“ adpellatam insecuta est Genevae, quo pater relicta filio Roberto officina Parisiensi abierat; 1551. editio quarta cum duplici versione Erasmi et veteris interpretis latina. Tertiam Roberti Stephani editionem Henricus Stephanus, notatis ad oram lectionibus variantibus decem codicum, et editionum pene omnium quae Stephanicam praecedebant locupletavit. Hoc exemplar Robertus Stephanus Theodoro Bezae, homini Calvinianae sectae addicto, in manum tradidit; isque s. t. „J. C. D. N. N. T. cuius graeco Textui respondent interpretationes duae — latinae — una vetus altera nova Th. Bezae. a. 1565. Excudebat Henricus Stephanus.“ fol. Genevae. Editionem hanc secundis curis prelo subiecit, ita tamen, ut obvias in margine lectiones suas aliorumque coniecturas, quae et ipsi et opinionibus eius arridebant, in textum ingereret; diligentis et modesti critici laudem, ne ipsi quidem Ernestio — Institutio Interpretis N. T.

ed. IV. Havn. 1776. p. 113. — meritus. Bengelio, Introd. in Crisim N. T. p. 71. iudice: „ex coniectura diffingere sustinuit, praesertim in editione quarta.“ Ceterum Bezae editiones, quae quidem vere illius sunt — quia plures spuriae circumferuntur — quinque habentur. Prima a. 1556. Genevae exiit, et nonnisi Vulgatam et novam Bezae N. T. versionem cum eiusdem annotationibus continet. Reliquae annorum 1565. 1582. 1589. 1598. Textum dant graecum ab ipso Beza formatum. Editiones Bezae quamvis magnam, apud s. d. Reformatos imprimis, nactae sint auctoritatem; ad textum tamen R. Stephani redire satius visum est viris harum rerum peritis. Elzevirii famosi Typothetae Lugduni Batavorum inde ab a. 1624. N. T. Libros variis editionibus excoluerunt, quae cum ob typorum praestantiam, tum ob curam in emendandis naevis adhibitam, merito aestimantur. Hi quidem, vel potius A. Thysius praefationis auctor, alterae editioni, quae vulgata est a. 1633. praelocuti sunt verbis: „Textum ergo habes nunc ab omnibus receptum; in quo nihil immutatum aut corruptum damus.“ Inde nomine „Receptae“, quod paulo post invalescebat, inter eruditos nota exstitit. Quamvis — ut bene monet Lachmann, N. T. I. pr. p. 3. 4. — e Stephanica et Bezae mixta ista recepta editio potius „vulgaris“, vel plebeia, vel denique tolerata, cum vix tolerabilis sit, rectius diceretur. Certatim secuti sunt Elzevirianam postea editores; isque Textus in coetu acatholico tantum apud multos auctoritatis habuit; ut qui ab eo discederet, haud dubie corrumpere Spiritus Sancti verba videretur. Multae etiam saeculo XVII. procuratae sunt editiones; quarum nulla cum altera ubique consentit. Saeculo hoc XVII. interim editiones Bibliorum Polyglottae Parisiensis 1645. et Londinensis 1657., haud parum contulerunt ad fontes antiquissimos Textus S. N. T. penitus cognoscendos.

§. 55. Discutiuntur editiones N. T., quas vocant, ‚criticae‘.

Indefessa librorum manu et typis descriptorum collatione: saeculo XVIII. ineunte, N. T. cepit ad certas leges constitui; ex quo tempore Joannes Fell, editioni suae quam Oxonii e Theatro Scheldoniano 1675. emisit N. T., variantes lectiones, ex plus 100. mss. cod. et antiquis versionibus collectas adiecerat. Successorem nactus est, virum solertissimum J. Millium. J. Millius theologus Oxoniensis, non tantum apparatui, qui hucusque codicibus, versionibus et s. Patrum scriptis congestus fuerat, eximie locupletando consuluit; sed etiam indolem et auctoritatem testium criticorum accuratius indagavit. Assidua diligentia variantes 30.000 lectiones collegisse creditur. De historia Textus N. T. sobrie disputavit in prolegomenis; — eruditione quam maxime conspicua Prolegomena Milliana seorsum edidit, notisque illustravit D. Salthenius. Regiom. IV. diss. 1733. 4. — ubi tamen saepius a se ipso discrepat, eo quod aliena quoque opera in illis conficiendis uteretur. Millius quidem triginta annorum laborem in editionem suam impendit, quae quatuordecim circiter dies ante eius obitum Oxonii 1707. in folio adspexit lucem, altera editio facta est locuplete XII. mss. collatione a Rudolpho Kustero. Amstel. 1710. Millius a mutando Textu omnem abstinuit manum, tertiam Stephani editionem repetiit; collectione variantium

lectionum textui submissa. Millius non unum nactus est censorem, inter quos celeberrimum Danielem Whitby, qui in examine variantium lectionum J. M. Lond. 1710. II. 1727. multa menda Millii correxit. Exemplum Millii secutus in Germania J. A. Bengelius 1734., editionem apparavit Tubingae; quae e. a. Stuttgardiae; et a. 1753. rursus Tubingae exiit. Ille quidem genuinam cuiusvis loci lectionem, quae in editionibus probatis occurrebat, investigando in Textu proposuit; cum aliis tota nitebatur documentis, eam marginis lectionibus, conspicuo iudicio munitam inseruit; praeterquam in Apocalypsi, ubi codicis Alexandrini aliorumque subsidiorum ope, Textui sinceritatem semet restituisse profitetur. Subiecit p. 369.—884. apparatum Criseos sacrae Millianae, sed vero emendatae, compendium. Plurimum criticas explanationes Bengelii auctas et recognitas exhibet eiusdem Apparatus criticus ad N. T., curante Ph. D. Burkio Tub. 1763. sec. editus. In quo habetur Introductio ad lectionis varietatem in universum et singulatim discernendam, cum epilogo rationem huius scrutinii ad suos usus referendi demonstrante. Bengelium morose inconstantiae et levitatis reprehendit Wetstenius, Proleg. in N. T. p. 157. Etiam C. B. Michaelis, tract. crit. de var. lect. N. T. Hal. 1749. et C. A. Bode, Pseudocritica Millio-Bengeliana. 2. vol. Hal. 1767. 9. Bengelii artem criticam taxarunt. Ceterum iure meritoque eundem Bengelium: „pro acumine, diligentia et religione sua, qua Literas S. tractavit", laudavit Matthaei, N. T. II. prol. p. 30. Idem porro J. J. Wetstenius textum receptum hic illic mutandum ratus, consultis de novo mss. codicibus, versionibus, S. S. P. P. atque S. E. Amstelod. 1751. 2. duob. volum. in lucem edidit: N. T. gr. ed. receptae cum lect. var. Textum ex Elzeviriana descripsit, notatis interim, subiunctisque variis signis et annotationibus; quibus ea, quae omittenda vel inserenda sibi visa sunt, sat aperte indicavit. Accedit typis minoribus lectionum variantium ingens descripta farago. Quod igitur ad internam editionis conditionem Textus N. T. Wetstenii attinet, prioribus quibuscunque praeripit palmam; quamvis et haec non levibus vitiis laboret, et fluctuanti saepe fide nitatur; hinc fructus e tanto labore redundans minime ipsi respondet exantlato W. labori. Plura immiscuit, quae mentem impiam satis produnt, et ipsum gravissimorum errorum in doctrina fidei suspectum reddunt. Unde et Wetstenius Basilea, ubi Theologiam docuit, a munere publico ideo dimissus, ad Amstelodamenses abiit, penesque Remonstrantes officium magistri gessit. † 1754. Cf. Ordinis Theol. Basil. declar. de N. T. Wetsten. 1757. in Bibl. Hagana III, 1. Acta betreffend die Irrthümer J. J. W. Bas. 1730. Ernesti, specim. castig. in J. J. W. edit. N. T. Lips. 1754. Hagenbach, in Ilgen Z. 1839. p. 73. s. Textum gr. N. T. uti Wetstenius, si licuisset, eum editurus fuisset, typis exscripsit Anglus Guil. Bowyerus. Lond. 1763. 2. vol. Meritis hic quoque laudibus ornandus est Rich. Bentleius, vir de collatione cod. mss. celebratissimus. Magna exspectatio fuit editionis ab ipso promissae, cuius specimen 1720. prodierat: s. t. „Ἡ καινὴ Διαθήκη" gr. N. T. versionis vulgatae per S. Hieronymum ad vetusta exemplaria gr. castigatae et exactae, utrumque ex antiquiss. cod. mss. cum gr. tum lat. ed. R. Bentleius. Specimen, quod quidem solum lucem vidit, repetiit A. Dyce, Sermons preached at Boyle's Lecture. Lond. 1838. p. 487. et Tischendorf, ed. cr. VII. p. 88. s. Perfectius schedas Bentleii collegit: A. Ayres Ellis, Bentleii, Critica sacra. Notes on the Greek and Latin text of the New Testam., extracted from the Bentley mss. in Trinity Colleg. Cantabr. 1862. Quam

Wetstenius praeiverat rationem, editionem S. Textus disponendi; eam secutus est in recensione sua J. J. Griesbach, Libri hist. N. T. gr. I. a. Synops. Ev. Matth. Marci et Lucae Hal. 1774. b. 1775. Joann. et Acta II. Epist. N. T. et Apoc. ib. 1775. Editio princeps Griesbachi totum N. T. amplectens prodiit Hal. 1796. et 1806. 2. vol. Splendidissima vero cartarum et literarum respectu Lips. 1803—7. 4. t. Editio nova emendata, sed tantum Evangeliorum, curata est a D. Schulz. Berol. 1827. Cum lectionum numerus in immensam excreverit farraginem, Griesbach in hoc desudandum esse existimavit: ut illarum numerus minuatur potius quam augeatur; prudensque delectus habeatur, qua in re plurimam collocaverat operam. Textum s. d. receptum multis in locis correxit, aliis quae sibi videbantur apta locis commendavit; in aliis receptam lectionem vocavit in dubium: magnae attamen rei, quam amplexus erat, non omni ex parte satisfecit. Nimis interim acerbe in Griesbachium invehitur Matthaei, praef. Ev. s. Marc. Rig. 1788. II, 30. scribens: „Griesbachius, qui Wetstenii copiis pro libidine usus et abusus est, plerosque codices quos ipse tractavit, cursim tantum inspexit. Quibus autem in locis inspexerit, nullibi memoravit. Qui ergo postea eos inspexerit, eum reprehendere non poterit, cum sit ignotum quid inspexerit. Acceperat autem oculum a magistro." Rixarum fastigium est famosus libellus: Matthaei, ü. d. sogen. Recens. Ronneb. 1804. Lectu dignissimae sunt Griesbachii lucubrationes et commentationes criticae; e quibus nos quoque multa ad rem criticam in hoc commentario pertinentia praeclara hausisse, ultro fatemur. Qui abhinc editiones N. T. gr. minores scholis usuique communi adornaverunt C. Ch. Knapp, Hal. 1797. ed. V. 1840. H. A. Schott, Lips. 1805. ed. IV. 1842. A. H. Tittmann, Lips. 1820. recogn. A. Hahn, 1840. J. S. Vater, Hal. 1824. C. G. Theile e recog. Knappii emend. ed. ster. Lips. 1844. ed. VII. 1858., Griesbachianae recensionis praecipuam habuerunt rationem; etiamsi interdum eius lectiones desererent. Utilissimis ed. min. N. T. adnumeranda est: Fr. X. Reitmayri. Monac. 1847.

§. 56. Scholzii, Lachmanni, Tischendorfii, atque Tregellesii recognitiones N. T. graeci exponuntur.

Ut Sacrorum Librorum N. T. editio exstaret, quantum fieri potest, a mendis quibuscunque expurgata, Textum ad codicum, versionum et s. P. P. et S. E. fidem, industria magna examinavit J. M. A. Scholz, Prof. Theol. Bonn. cath. † 1852.; itineribus rei criticae causa susceptis clarus. Cf. Ei. Biblisch kritische Reise durch Frankreich, die Schweitz, Italien, Palästina und den Archipelagus. 1818. —1821. Lips. 1823. Hic permultorum codicum nondum collatorum lectiones variantes; item antiquorum monimentorum ecclesiasticorum veluti: Conciliorum, S. S. P. P. et Scriptorum E., vel primo vel iterum collata testimonia produxit in ed. sua: „N. T. graece." Textum ad fidem testium criticorum recensuit, lectionum familias subiecit vol. I. Quat. Ev. et Synaxaria codicum K. M. 262. 274. Bibl. imp. Paris. Lips. 1830. vol. II. Act. Ep. Apoc. Synax. et Menol. Cod. Coisl. 205. — d. q. v. Montfaucon, p. 266. — Lips. 1836. 4. In recensendo Textu iis, quae de codicum familiis disputavit — v. p. 108. — conformiter, hanc sibi legem prae-

scripsit: „In unoquoque archetypum ipsorum scriptorum quaerimus; id quale fuerit bonorum documentorum ex illo uno profectorum consensus demonstrat; nihil igitur ex textu illo primis saeculis vulgato, quem refert classis constantinopolitanorum codicum, demendum aut mutandum, nisi quod falsum aut improbabile esse apparet.“ Prol. IX, 58. I, 169. Carpendus autem erat Scholzius, quod I. Joann. 5. 7. perperam deleverit. II, 152. Cf. H. N. T., p. 506. s.

Laudabili sane studio: „ut quae testium ex diversis orbis christiani partibus colligendorum, simplicium et incorruptorum consensus sacris auctoribus adscriberet“; ea iis vindicarentur, dissensus autem curiose expositus lectori examinandus relinquatur — nam in quo longinquarum regionum libri consentiunt, id ex antiquissimis in diversa loca diffusum esse credibile. p. VII. — Novum Testamentum graece et latine recensuit Carolus Lachmannus, — v. Stud. u. Kritiken 1830. p. 817. s. N. T. ed. ster. pr. Berol. 1831. rep. 1836. 1847. — assumto socio Philippo Buttmanno, qui graecae lectionis auctoritates apposuit. Berol. tom. I. 1842. II. 1850. Adhibuit, ut praefatur p. XXV. prol. testes numero quidem non multos, sed fide et auctoritate maximos; et quidem graecos orientales: Codicem Alexandrinum; Vaticanum; regium Ephraemi palimpsestum; reliquos autem pene solos occidentales Codices, id est: D. Δ. E. G. H. P. et Q. T. Z.; latinos vero codicem Vercellensem Evangeliorum, Veronensem, Colbertinum atque Cantabrigiensem Evangeliorum et Actuum et III. Joannis; nec non cod. e. f. ff. g. h. Quod vero ad Latinum interpretem attinet, quem inter testes s. d. criticos maximi facit, adhibuit codices: Fuldensem a Victore Capuae episcopo correctum; Laurentianum sive Amiatinum et alios. Morem denique Veterum secutus editioni N. T. graecae versionem latinam integram adiecit. Admisit N. T. citata in libris S. Irenaei, Origenis, S. Cypriani, S. Hilarii, Luciferi Calaritani, Primasii; qui priscum interpretem latinum in plerisque sincerum exhibent. Videtur ait Lachmann, p. IX., singulari Providentiae benignitate effectum esse: ut testes omnium antiquissimi et aetate paene pares essent, et ex diversis prodirent regionibus, Hieronymi autem editio — primis N. T. annis, non amplius ducentis posterior. — ad eam rem est, ne quid extremo quarto saeculo recentius admittatur. Sed in illis duarum regionum testibus adhibendis duplex urgere incommodum, editor clarissimus ipse sincere profitetur. p. XXIV. Nam cum graeci codices in occidente scripti, praeterquam S. Pauli Epistolarum, nulli quibus confidere possimus supersint, verendum est: ne in formis vocabulorum et in ceteris, quae latine satis accurate exprimi non potuere, Aegyptiorum auctoritati nimium saepe obtemperemus, aliarum regionum consuetudine neglecta. In Orientis exemplaribus vero cavendum esse: ne forte interdum aliquid saeculo quarto nondum cognitum, ex novitio usu susceperint. Sed huic quidem malo paratum remedium concludit idem celeberrimus vir p. XXV. est; nam latina ab Hieronymo emendata, quorum restituendi consilium cepit Lachmann, quoties ab antiquioribus latinis discrepant, ita cum illis Graecis exemplaribus conspirant: ut in haec vix quicquam novitii adscitum esse appareat. Suffecerint autem confessiones istae, ad scopum Lachmanno praefixum rite cognoscendum. Quae Lachmann in prolegomenis de cr. recensionis N. T. indole veritatis amore sequenda esse putavit, Verbi Dei cultores aequi bonique consulent; facileque eodem veritatis amore ducti dabunt: nulli prae-

terquam Vulgatae Latinae textui venerandae antiquitatis suffragium competere. Itaque divinum Ecclesiae oraculum, quo in Synodo Tridentina: „authenticam“ pronunciavit Veterem ac Vulgatam, quae longo tot saeculorum usu in Ecclesia probata fuerit; laboribus criticis Acatholicorum quoque legitimum demonstratur. Quae autem contra recensionis Lachmannianae principia saepe mordaciter monuere critici: D. Schulz, de aliquot locorum N. T. lectione. Berol. 1833. et C. F. A. Fritzsche, de conformatione N. T. critica quam C. Lachmann edid. comm. Giess. 1841.; ipsam eorum praestantiam neutiquam elevant, sed nondum perfecte applicatas esse Lachmanni Textum N. T. recognoscendi normas evincunt. Atque haec ὡς ἐν παρόδῳ, contra viri, tanta gravitate et eruditione conspicui, obtrectatores monuisse sufficiat.

Quam Lachmannus praeiverat rationem Textum critice constituendi, eam secutus est Constantinus Tischendorf, Theol. Profess. Lipsiensis. Quae inde ab anno 1840. circa Textum Sacrum suscepit opera, fuse enarrat ipse ed. sept. Lips. 1859. I. prol. p. 13—25. 122—129., atque eius πανηγυρικὸς J. E. Volbeding, C. Tischendorf, in seiner 25-jähr. schriftstell. Wirksamkeit. Lips. 1863. Editionum ab ipso factarum prima prodiit Lips. 1841. II. Par. 1842. III. catholica [?] ib. e. a. IV. Lips. 2. 1849. Stéreotyp. 1850. N. T. tryglottum 1854. ed. acad. ex triglottis. 1855. rep. et corr. 1857. N. T. gr. et lat. 1858. N. T. gr. ed. sept. crit. maior 1859. rep. 1865. s. Hac in re T. ita versatum se esse profitetur: „Textus unice petendus est ex antiquis testibus, et quidem potissimum e graecis codicibus, sed interpretationum Patrumque testimoniis minime neglectis.“ Itaque omnis textus nostri confirmatio colligit idem, ab ipsis testibus proficisci debebat, non a recepta quam dicunt editione. Testibus autem discrepantibus, primo loco ponenda sunt ea, quae tuentur codices graeci antiquissimi; i. e. a saeculo IV. inde usque ad IX. fere saeculum scripti. Rursus in his qui vetustate antecellunt, iidem auctoritate praevalent. Haec auctoritas ut magnopere augetur, si interpretationum ac Patrum accedant testimonia, ita non superatur dissensione plurimorum vel etiam omnium codicum recentiorum; i. e. eorum, qui a nono saeculo usque ad decimum sextum exarati sunt.“ Prol. ed. VII. p. 27. et 28. Absit a nobis laudi, quam e laboribus criticis sibi comparavit Tischendorf — quos ubi locorum fieri debuit, semper exposuimus. — aliquid detrahere; attamen reflexiones quasdam super iis subiicere necessarium duximus. Displicet merito in Tischendorfio, alto supercilio de aliorum virorum doctorum meritis prolata censura. — E. g. l. c. p. 100. recenset „quanta sit in Scholziana editione negligentia, quanta rei quam suscepit fuerit inscitia, quanta levitate.“ De mathematica vero quam adpellavit recensionis Lachmannianae ratione p. 106. pronunciat: „in factitanda re Novi Testamenti critica quid maxime utile, quid grave, quid necessarium sit circumspicienti vix dubium, erit quanto in errore omnis Lachmanni ratio posita sit.“ P. 107. „Lachmann, dicit idem, plurium errorum quam ipse se ducem praebuerat, aliorum socordia auctor factus est.“ P. 110. ait quod L. „incredibilis suae temeritatis gravis ipse accusator exstiterit.“ Rursus „Propositum erat hoc loco etiam docere quam male officio functus sit adhibendi ad Graeca Lectiones Latinas.“ ib. — Bene observavit de superba ista aliorum operas aestimandi Tischendorf ratione Márkfi noster ὁ μακαρίτης, Introd. I, 217.: „Quid vero dicendum est de Griesbachii et Matthaei mutua cavillatione, qui

se invicem per lutulentissimam sentinam raptare videntur? Nec Tischendorfius humanior est erga Collegas, sive dum Scholzium inscitiae, negligentiae levitatis arguit sive dum Ed. de Muralto „de incredibili inscitia socordia perfidia“ laudat, nacturus forte vicissim hominem, qui ipsum etiam more criticorum emungat. Errare humanum est.“ Revera Lachmann paucis, sed severe ed. cr. I. prol. p. 23. de Tischendorfii editione N. T. 1842. iudicat: „illa editio si verum dicendum est, tota peccatum est.“ Neque aliter fecit S. P. Tregelles, an account of the printed text of the Greek new testament with remarks on its revision upon critical principles. Lond. 1854. p. 184. s. Mittimus Porphyrii Uspenskii archimandritae et collonelli Angli Macdonaldi reprehensiones, de quibus diximus p. 118. C. Tischendorfii, sane eiusmodi est de viris doctissimis iudicandi ratio, qua se praebet hominem nemini non iniuriosum. Alterum est Tischendorfium in arte critica abs se adhibita, minime sibi ipsi constare; ideoque in singula recensione alium fere N. T. textum exprimere. Praestitit certe in suis operibus variis et plurimis Tischendorf haud pauca ad S. Textum castigandum; sed et more rerum humanarum, plura reliquit aliis peragenda!

Vetustissimis denique testibus rite collatis, et accurata trutina pensitatis, textum Apocalypseos gr. et lat. veluti specimen apparandae ed. N. T. Lond. 1844. publicavit S. P. Tregelles, s. t. Ἀποκάλυψις Ἰ. Χρ. ἐξ ἀρχαίων ἀντιγράφων ἐκδοθεῖσα; atque ib. 1857. The Greek New Testament edited from ancient authorities with varions readings and the latin version of Jerome vol. I. s. s. Matthaeum et Marcum complectens. Continuatio huius editionis multorum votis expetitur.

LEGES CRITICAE SACRAE.

§. 57. De natura et usu Criticae in universum.

Ut Codicibus mss. sive exemplaribus typis exscriptis S. S. L. L. V. et N. T. recte utamur, de principiis sanae „Criticae“ constare debet. Ad scripta Veterum, cuiusmodi e manibus auctorum exierunt, repraesentanda omnino duabus utimur artibus: nam et qui scriptor quid scripserit disputamus, et quo in rerum statu, quid senserit et cogitarit exponimus. Harum prima iudicium constituit „κριτική“, ἀπὸ τοῦ κρίνειν dicta; altera interpretationem, ἐξηγητικὴν efficit. Judicantis est: genuinum spuriumve sit, integrum an incorruptum, vitiosumve et corruptum? detegere; ante omnia vero quid scriptores tradiderint quaerere? Deinde autem quae perperam a librariis reddita; ea Critica verbalis sive therapeutica, conatur quantum fieri potest primo suo pristinoque restituere nitori: i. e. emendare, eiusque rei modum et rationem tenere, id quod recensere dicitur. V. p. 106. Critica itaque V. et N. T. therapeutica, de qua nobis in praesenti sermo est, operam collocat: in quaerenda et restituenda vera Lectione Textus Sacri Utriusque Testamenti. Constat enim u. s. v. p. 2. 93. s. 103. s. exemplaria Codicis Sacri toties descripta, librariorum negligentia et incuria atque interpretationum ambiguitate suos hinc inde admisisse

naevos particulares, qui hodie lectores attentos exercent. Criticae etiam in interpretatione necessitas inde intelligitur, quod sine ea nec locum quidem habeat interpretatio, frustra enim interpretari conamur; quod est vitiosum. Unde olim iam recte S. Augustinus quidem praecepit: „Codicibus emendandis primitus debet invigilare solertia eorum, qui Scripturas divinas nosse desiderant, ut emendatis non emendati cedant, ex uno dumtaxat interpretationis genere venientes." De Doctr. Chr. II, 14. p. 47. Neque modo nostris diebus invaluit Critica, sed longo saeculorum decursu exercita, apud Ecclesiam semper in pretio fuit; eiusque bene periti viri inter principes theologorum sunt numerati. Sicuti: Origenes, S. Gregorius Naz., S. Basilius, S. Chrysostomus, S. Augustinus, S. Hieronymus, S. Isidorus Pelus., Theodoretus; similesque qui S. P. P. et S. E. vestigia feliciter prementes, pium modestumque Divinarum Literarum scrutinium adhibuere. Cf. Honorati a S. Maria, Animadvers. in regulas et usum Critices, I. 2, 6. p. 76. s. Ex instituto qui de Critica Biblica cognoscere cupit, adeat H. Valesii, de Critica l. II. Amstel. 1640. J. Clerici, Ars critica. Lugd. B. ed. VI. 1778. 3. vol. G. L. Bauer, Critica Sacra. Lips. 1795. Carpzovii, Critica S. V. T. Lips. 1748. Bengelii, Introd. ad univers. lect. variet. iud., in Appar. Crit. I, 4. s. J. M. A. Scholz, de Critica N. T. gen. in ed. N. T. H. Mutinghe, Brevis expositio Critices Vet. Test. Groning. 1827. F. Schleiermacher, Hermeneutik u. Kritik mit bes. Beziehung auf das N. T. Berlin. 1838. J. M. A. Loehnis, Grundzüge der bibl. Herm. u. Kritik. Giess. 1839. p. 233. s. Habentur item plurimi alii, quorum partim iam meminimus, partim adhuc in sequentibus mentionem faciendi occasio se offeret.

§. 58. Criticae Sacrae ratio qualiter ineunda sit?

Criticen esse: artem iudicii ferendi diximus; atque ideo in critico id praesertim desideratur, quod vulgo rectam intelligentiam adpellamus. Oportet igitur LL. SS. criticum curare: ut solide iudicet et sagaciter discernat; eiusque iudicium recta et sana ratio moderetur. Adhibitis legibus, quae mentem in suis ratiocinationibus dirigant verae criticae indolem et naturam cognoscat; eiusque in iudicando veritate aut falsitate, bonitate aut pravitate facilem instituat usum. Enimvero religio magna adhibenda est: ne in Textu Divinorum Voluminum: qui nunc in manibus est, fingendo, nimis faciles simus. Cum Textui emendando animum adiicimus atque ille alicubi peccare invenitur, oportet quidem eum revocare ad verum; sed testium locupletissimorum et fide dignissimorum examine facto, lectio dubia perficiatur et roboretur. Auctoritas primum esto Criticae S. principium. Res ipsa autem flagitat, ut in ambiguitate auferenda et in certitudine codicum stabilienda, praecellat Scriptorum Ecclesiasticorum, s. Patrum et Doctorum Ecclesiae testimonium; quorum opera a Conciliis probata, et singulari honore ab Ecclesia affecta aliis testimoniis praestant. Interim satis, imo nimis quam frequenter occurrit; ut neglectis testimoniis Veterum praeter limites et modum urgeantur argumenta negativa, invadanturque veritates clarissimae per horum ratiocinorum abusum. Legi omnino meretur de hoc abusu J. Mabillon, de studiis

monasticis II, 13. p. 539. s. Certo quidem certius est, cum de scientiis humanis, de Historia, de Chronologia et aliis eiusmodi negotium est: auctoritatem s. s. P. P. et S. E. tanti fieri dumtaxat, quanti sunt momenta, quibus fulcitur eorum disquisitio. De his rebus vera manifeste tradentibus, nemo dubitat fidem esse adiungendam; posthabito s. Patris etiam et Scriptoris Ecclesiae iudicio. Sed extra controversiam est porro: in Sacris Literis iudicandis, s. Patrum et Scriptorum Ecclesiasticorum testimoniis obtemperandum esse; attentis et in subsidium vocatis aliis omnibus etiam adiumentis, quae praesto sunt. Sententiae huius observatio necessitatem habet, cum in scopulis evitandis, tum in ostendenda erga s. Patres Scriptoresque Ecclesiae observantia.

Qui vero fines istos praetergradiuntur, et imprimis Criticae, quae coniecturalis audit, indulgent; hi abutuntur Critica, sive indigni potius sunt critici nomine. Vix tamen quidquam hodie adeo invaluit, quam Critica coniecturalis. Tanta passim in hoc genere sumitur libertas, tantique committuntur abusus; ut in aprico sit, maiora pruritum criticum animis inferre praeiudicia, quam adferre potest error et ignorantia. Quandoquidem remota, quae decet Hagiographos, qui divino Spiritus Sancti afflatu concitati loquebantur reverentia, temeritate atque licentia non toleranda pronas remittunt phantasiae viri isti habenas. Haud pauci nostrorum dierum critici audent, quo libertatis fert impetus, non solum in rebus grammaticis et philologicis; verum etiam in ipsis fidei dogmatibus confidenter decisiones effutire. Quos homines nisi auctoribus profanis versandis assuefactos, a Sacra Critica amolimur; atque eo relegamus, ubi campus patet liberrimus, ubi frena laxare ingenio, ac minimo peccare possunt periculo. Et cum praesertim in Divinis Voluminibus, quibus nulli ex casca antiquitate correctiores ad nos pervenerunt, quae supersunt codicibus; menda ea neque adeo copiosa, neque adeo desperata sint; ut a criticis sanioris doctrinae laude insignibus non possint feliciter sanari: maximo quidem iure critici isti profani reiiciuntur. Quamobrem et egregiam aliquam censemus, et perversam aliam esse Criticam. Illa beneficum quoddam lumen est, illuminans id quod a scriptore proficiscitur; haec autem venenum quoddam periculo plenum, quod postquam rationem corrupit, etiam iustum iudicium super S. Libros pessumdat. Unde quod nimium est Criticae, taxarunt etiam viri acatholici: J. L. Moshemius, Observ. sacr. et hist. crit. Amstel. 1721. I, 430. s. L. C. Valkenaer, or. de S. N. F. Critice a literatoribus quos dicunt non exercenda. Franecq. 1745. p. 44. s. J. D. Titius, de prudentia in disquisit αὐθ. d. Joann. I. 5, 7. observanda. Witt. 1766. p. 9. s. Dathe, de difficultate rei criticae, in opusc. p. 66. s. J. J. Doedes, or. de Critica studiose a Theologis exercenda. Trai. ad Rh. 1859. p. 9. s.

Ut igitur Critica legitima sit, suoque nomine digna, cautiones quasdam observet. Oportet a. ut res iudicanda sit de iudicantis competentia. b. Judex debitam adhibeat diligentiam, ut semet rite informet de re iudicanda. c. Numquam iudicet absque congruis praemissis. d. Nullis praeiudiciis teneatur, nulloque affectu praepostero capiatur. Istae recti iudicii conditiones requiruntur in Critica S. U. T., quae revera nihil aliud est: quam iudicium quoddam applicatum.

§. 59. Variantium in Textu Sacro Utriusque Foederis lectionum origines.

Qui in criticis studiis biblicis operam suam recte collocare volunt, iis ea imposita est necessitas; ut ante omnia „de veritate lectionis" iudicent. Etenim cum ut iterum iterumque iam monuimus v. p. 133., Libris Divinis iste quidem casus cum aliis communis sit: ut hominum vitio temporumque iniuria paullatim aliqua menda contraxerint; fieri aliter non potest, quam ut veterum exemplorum fide, verba Hagiographorum primitiva quantum potest restituantur. Operam itaque Criticae circa varietatem lectionis commonstraturi, quid nobis isto veniat nomine, describendum erit. Latiori sensu nomine „Varietatis Lectionis, Variarum Lectionum, Variantium" adpellari possunt: quaecunque etiam leves in diversis codicibus occurrunt scriptionis mutationes, calami errantis vitia. Et sane hac significatione, maxima ex parte, variantes lectiones a plurimis earundem collectoribus acceptas fuisse; vel ipsa, quae nunc exstat, illarum farrago luculenter docet. Nemo autem non videt, quod admissa hac notione, variantium numerus in infinitum crescat; et vel manifesta librariorum errata, in diversarum lectionum censum veniant. Hinc sensu strictiori: eae solummodo differentiae, quae sensus adferunt diversitatem, nomen „Varietas Lectionis" meretur; et quae e probatae fidei testibus hausta, lectores omnino dubios de sensu S. S. facere quit.

Jam vero Varietatis huius, ut accurata consideratio docebit, tres sunt praecipue fontes: I. meri scriptionis errores, II. falsa librariorum iudicia, III. malevolum Textus corrumpendi studium. Sive adhuc dilucidius loquendo: omnes aberrationes vel casu ortae sint, vel consilio. Ad primum variantium lectionum fontem, qui latissime patet, quod attinet atque meris scriptionis erroribus continetur, est: in librariis, eorumque oscitantia et attentionis remissione. Librarii omittendo, addendo, transponendo et permutando literas, puncta, integrasque voces, vitia intulere Textui S. plurima et locum varietati lectionis fecere; id quod mature factum e Veterum unanimi testimonio constat. Unde casu accidisse dicimus: varietatem omnem quae fit cum librarius — per curam in res ac non in verba conversam, adeoque festinationem, cuius maxima vis est. — labitur, nec lapsum lituram fugiens corrigit. Facillime autem memoria, oculi vel etiam aures, cum male excipit librarius, quae non satis articulata voce dictata fuerunt ab altero, male intelligit; alienis rebus feruntur, et a proposito verbo avertuntur. De his copiose et erudite egerunt: Bauer, Critica S. p. 168. s. Bengel, Apparatus criticus ad N. T. cur. Ph. D. Burkio. Tub. 1763. p. 13., qui prae aliis consuli merentur. Cf. e. J. Maciejowsky S. J., Critica Hebraeorum S. Wirceb. 1761. H. S. Reimari, diss. III. de differentiis vocum Hebraicarum, in Rosenmüller, Comment. theol. II. 2, 207. s. J. M. Fabri, pr. II. quibus ostenditur literas, olim pro vocibus in numerando a scriptoribus V. T. esse adhibitas. Ib. p. 314. s. Reinke, l. s. c. VII, 57. s.

Altera varietatis classis est: quae e falsis iudiciis eorum orta est, qui codices descripserunt. Utpote a librariis, qui suo iudicio temere ad corrigendum Textum impellebantur, hi enim interdum e locis parallelis, quae obscuriora,

perturbata, omissa videbantur interpretari, glossemata in Textum inferre, ex aliis fontibus addere; atque ita Textum varie interpolare ausi sunt. De qua re queritur iam Origenes, comment. in Ev. Matthaei t. XV. n. 14. ad 19, 21. ed. Lomm. III, 357. Utrumque Testamentum habet menda sua, hac ratione illata. Maxime omnium proclives fuere mutationes in Novo Foedere, cum librarii idiotismum, ellypsim, orationem suspensam pro vitio sermonis censuerint et emendarint; scholia in memoria aut margine haerentia pro verbis nativis substituerint, vel addiderint. Saepe varietas casu cepta, consilio continuata fuit. Librarius aberrans et negligens, aliquid omissum omissione animadversa mox transposuit; vel ut constructio constaret, voces sequentes ad mutationem casu factam accomodavit. Neque hoc rarum: ut obrepens mendum, alio mendo corrigatur. Cf. Chr. D. Beckii, de Glossematis crit. quaest. I. Lips. 1831. P. II. ib. e. a.; cont. de iis, quae in Sacris Libris occurrunt ib. e. a.

Denique tertio consilio perfido peccarunt omnis generis descriptores; cum aliquid in exemplari sibi praeiacente de suo emendarunt. Judaeorum fidem in servanda integritate Divinorum Voluminum sibi concreditorum, aliqui Theologorum in dubium vocarunt; cum alii non a Judaeis sed a Samaritanis Vetus Testamentum corruptum esse defenderent. — Cf. Hottinger, Thes. phil. I. 2, 4. p. 127. s. J. Vossii, de septuag. interpr. Hagae Com. 1661. p. 18. s. app. p. 69. s. Kenikott, diss. II. s. rat. t. H. c. 1. p. 17. s. J. H. Verschuir, diss. cr. qua lectio hebr. cod. Deut. 27, 4. defenditur. Leov. 1773. — Sacras Literas manu sacrilega adulterare tam impium, tam detestabile scelus est; ut videatur incredibile, istud ab aliquibus hominibus olim perpetratum. Sed vero B. Germon S. J. l., de veteribus haereticis Ecclesiasticorum Codicum corruptoribus Par. 1713. evicit: inter haeresum magistros exstitisse non paucos, qui sua S. Literarum exemplaria dolo malo falsaverint. V. Comm. h. p. 73. s.

§. 60. Excutitur opinio: S. Literarum V. F. codices a Judaeis olim fuisse corruptos.

Opinionem illam: de Codice S. a Judaeis corrupto, s. P. et S. E. antiquos docuisse, haud diffitemur. S. Hieronymum quod attinet, qui S. Codicis corruptionem queritur, Comm. in ep. ad Gal. 3, 10. p. 431. ad S. August. ep. 112, 22. p. 755.; nonnulli inter ipsos Catholicos — v. C. J. Ansaldi, de authent. S. S. apud S. P. lectionibus. Ven. 1747. II, 3. p. 271. — rem exaggerasse arbitrantur. Animadvertunt isti quidem scriptores: magnum illum virum, esse immensum mare, quod arcano spiritus impetu percitum intumescens, in unum littus ita fertur penitus, ut alterum ei oppositum siccum destituat; utque oceanus, postquam exaestuans hanc plagam longe lateque inundavit, mox in alveos sibi a Deo definitos redit; ita nostrum illum doctorem, ubi in vitiatum aliquod effusus longius excurrerit, mox se recolligere seque ad eum placidae aequalitatis referre modum, qui aedificet domum Dei. Itaque et Morinus acerrimus Judaeorum criminator, exercitat. bibl. I, 3. p. 31. s., non potest non ultro concedere ib. IV, 3. p. 171.; consuetudinem illam fuisse d. Hieronymo: „σηματικῶς“ admodum loqui et „ἐμφατικῶς“; atque propter verborum vim et „ὑπερ-

βολὴν“ s. doctorem haud raro ea sentire videri, quae tamen constanter negat; aut certis tantum circumscriptionibus adhibitis fatetur. Cf. ei. comm. in Isai, 6, 9. p. 97. Divus vero Justinus, dial. cum Tryph. n. 72. p. 249. obiicit Jer. 11, 19. e Textu recisum. Sive haec cum Bellarmino, — de Verbo Dei II, 2. p. 110. ubi etiam aliorum S. P. et S. E., quae in contrarium obiiciuntur testimonia expendit. — de textus gr. LXX. interpretum copiis; sive ad literam de corruptione codicum hebraicorum intelligantur; semper corruptio illa merito particularis habetur, quae reliquis mss. intacte relictis, Textus integritatem non affecit. Verba enim Jeremiae 11, 19. controversa, de quibus loquitur s. Pater, etiam hodie apud Judaeos in omnibus exemplaribus leguntur. Cf. cet. Carpzovii, Critica s. I, 3. p. 111. s. Fabricy, des titres primitifs de la révélation, ou considérations critiques sur la pureté et l'integrité du texte original des Livres Saints de l'Ancien Testament. ap. Migne, S. S. C. C. XXVII, 559. s. Glassii, tract. de textus Hebraei in V. T. puritate apud Bauer, l. c. p. 83. s. et omnium hac de quaestione copiosissimi scriptoris L. Reinke, l. c. p. 292. s.

Sed quamquam reverentia, qua Judaei Libros Sacros V. T. semper prosecuti sunt; et insufficientia exemplorum, quae pro adulteratione S. S. proferuntur, Judaeis impingere crimen vetat corrupti studio Textus Hebraei: tamen negandum non videtur, Judaeos in locis, ubi varietas lectionis quodammodo Judaicae ac Christianae doctrinae discrimen attingit, eam lectionem praetulisse, quae iudaicis opinionibus aliquid praesidii subministrare posse videretur. E. g. Ps. 16, 10. הֲסִידְךָ Ps. 22, 17. כָּאֲרִי; Isai. 53, 8. נֶגַע לָמוֹ Pro הֲסִידְךָ, כָּאֲרוּ, נֶגַע לַמָּוֶת. Cf. Jahn, Einl. I, 484. s. Wette, Einl. p. 116. 148. H. V. T., p. 284. Illa autem loca et paucissima esse, et facile sanari posse, simul est certissimum.

§. 61. Annotatio de ingenua Textus graeci N. T. veritate.

Novi Testamenti codices graecos non esse in universum corruptos, facile demonstrari potest; quia numquam non diligenter advigilarunt Episcopi, qui non permiserunt Libros Sacros falsari. Evangelia tanquam ab idiotis Evangelistis composita sub Anastasio Imperatore emendata — ut post Victorem Tununensem, Chronicon ad a. 506., tradidit s. Isidorus Hisp., Chronicon n. 113. ed. Migne V, 1053. atque Liberatus, Eccl. Carth. Archid. Breviar. caus. Nestor. et Eutych. c. 19. apud Gall. XII, 152. — esse; omnium antiquissimorum testium consensu refellitur. Nullum huius emendationis vestigium reperitur in S. P., S. E. — videlicet codicumque mss. Rom. Sin. Alex., Anastasio vetustiorum — allegatis et locis; qui testes cum iis, quae post Anastasium facta sunt apographa, omnino conspirant. Impossibile etiam fuisset omnes in toto mundo dispersos codices Evangeliorum emendare. Altum est, ut iam Millius, proleg. n. 1015. p. 98. animadvertit, apud Historiarum scriptores hac de re silentium; neque exstat ex omni scriptorum turba, qui ῥαδιουργίας huius aliquam facit mentionem. Videtur Victor, ea quae rumor ferebat, false percepisse, et literis mandasse. Cf. C. M. Pfaffii, diss. inaug. th. de Evangeliis sub Anastasio Imp. non corruptis contra A. Collinum Anglum. Tub. 1717. p. 14. s. Accessit quidem

haereticorum et impostorum S. S. depravatio v. p. 76. 137.; quae tamen omnium minime obfuit, nimis incurrente in oculos impudentia depravationum. Data opera ostendit id vir insignis B. Germon S. J., l. de veteribus haer. Eccl. Cod. corrupt. p. 135. s. Omnis illa denique varietas, quae reperitur collatis vetustissimis N. T. exemplaribus graecis et antiquis interpretationibus; sive sit literarum; sive vocum multitudinis aut paucitatis; sive limitum; semper ex indole sensus, quem offert et antiquitate temporis, quo iam locum habuisse traditur, diiudicanda erit.

§. 62. Regulae in iudicanda Lectionum varietate observandae.

Quamquam ingenii felicitas, et diligens studium quemvis facile usu docebit, quid in universo iudicio et delectu variantium lectionum observandum, quid vero fugiendum sit; haud tamen inutile erit, regulas quasdam cognitas habere, quae iudicium de varietate lectionis bene moderantur. Sane cum maxima polleant sanctitate Libri, de quibus agitur; eam ob causam etiam, quo reverentiam potiorem iure suo sibi dari postulant, eo magis diligenter certis canonibus iudicium de illis debet gubernari. Est interim hoc negotium perdifficile; nec ulla regula statui potest, quae universe valeat, et non habeat magnas in usu cautiones. Est enim iudicium de lectionum variarum in S. S. pretio, propter peculiarem rationem rerum et dictionis a Scriptoribus S. usurpatae magis implicatum, quam in ullo alio libro. Nam quo magis haec a scribendi genere occidentis recedit; hoc tanto minus potest ad nostras leges severe iudicari. Deinde extra dubium positum est: rem magni, imo maximi momenti esse, Sacrarum Literarum integritatem; quas fontem, etsi non unicum, Revelatae Veritatis divina Sapientia constituit. Quam fallax foret hoc modo iste thesaurus regularum fidei atque morum, si concessum foret coniecturis suis lectioni Textus Sacri vim inferre? Quisque videt conamina ista fructus esse audacis criticae, quae hodie multis nimium quantum placet. V. p. 135. Luxurianti itaque ingenio frena iniicienda sunt ad aberrationes praecavendas idonea. Cf. J. G. Sapper, de variantium Lectionum Scripturae N. T. usu et abusu. Altorfi 1712. p. 35. s.

Poterunt vero haud aegre omnia lectionis genuinae secernendae praecepta ad duo primaria revocari. Eorum unum hoc est: nulla lectio temere, sed auctoritatibus consultis expensisque loco moveatur. Praeceptum alterum sic habet: ratio semper habenda est sensus atque contextus. Ceterum multa hinc iam fluunt corollaria, ad quae attendere oportet. Igitur reverentia quae Libris Sacris prae omnibus debetur, id a nobis requirit, quod vel a parum modesto critico in humanis libris diligenter observari praecipimus; ut caveamus, ne emendemus quae emendatione non indigent, cuncta prius agenda sunt, antequam alicuius loci S. S. emendationem tentemus. Omnis vero lectionis cuiusdam emendatio temere instituitur, quae fit vel ex ignorantia, vel e vitio voluntatis. Ex utroque fonte audacissimas in Textu U. F. promanasse emendationes, sive rectius depravationes, testes sunt commentarii multi Acatholicorum huius temporis.

Si autem opus sit emendatione: ea in universum lectio praeferatur quae antiqua, bona et simul vera sit. Plurima hoc praecepto continentur,

quae fusius exponenda sunt. Summa omnium huc redit: ut veram iudicemus, nullam, quae non sit eadem antiqua et bona. Bonitatis opinio nimium laxa est; palmam ei praeripit antiquitas; nam sane genuina omnis lectio antiquior est, quam serior depravata. Sed negligendum haud erit, longe ante graecos codices hodie superstites; quippe saeculo iam secundo varias exstitisse N. T. lectiones, et interdum nec S. Patres et S. E. veteris Ecclesiae decernere audent, sed malunt utramque explicare. V. S. Chrysostomus, in II. Cor. 5, 3. homil. X, 1. ed. Montf. X, 506. Nec refert quot saeculis, mutationum feracibus, nunc divellatur; sed quantum distet a manu apostolica. Ceterum si una antiqua et bona est, recte praefertur ceteris; si pariter antiquarum alterutra melior haec sequenda; et e pluribus aeque bonis antiquior deligenda est. Atqui fieri etiam potest; aliquando utramque lectionem tam bonam, quam antiquam esse; ut difficile sit constituere, utra ob sensum et contextum magis praeferenda sit? Accidit, ut melior cuidam videatur lectio, quam alius quis iudicet inferiorem esse alteri; prout quisque aliam in interpretando rationem sequitur. Quo circa ne semper incerti vagemur, ea lectio praeferenda est, si reliqua paria sunt; quae quiddam priscum, grave et difficile habet. Scilicet probabile est librarios, quidquid paullulum reconditae erat intelligentiae, planius subinde et plenius lectoribus suis similibus accommodasse. Quare vix fallitur, qui eam lectionem quae maioris perspicuitatis plenitudine blanditur, tanquam consilio introductam duriori et obscuriori postponit. Librarios nusquam magis, quam in N. T. ad emendandum addendumque promtissimos fuisse; multae correctiones in nullam editionem admissae testantur, nonnullae tamen hinc inde in editiones quoque irrepserunt. Quolibet fere loco lectio rarior suae integritati reddenda est. Ubi e duabus lectionibus codicum graecorum antiquis et bonis, altera consentit cum S. Patribus Graecis, haec deligetur; nec mirum videri debet S. Patrum et Scriptorum E., testimonia aequari codicibus Librorum Sacrorum; imo ipsis interdum etiam praeferri. Enimvero codices, quibus illi usi sunt, antiquiores fuerunt; plerumque etiam accuratius castigati omnibus, quos nunc habemus.

Bonitas porro lectionis partim e verbis, partim e sententia eruitur: Primo enim lectio, si verba spectentur, eo melior est, quo verisimilius est scriptorem iis verbis usum esse, quae lectio quaedam exhibet; deinde secundo, si spectatur sententia, eo melior censenda est lectio, quo magis convenit cum consilio scriptoris et universa oratione contexta. Quae lectio nullo modo cum scriptoris cuiusque consuetudine scribendi convenit, genuina non est. Potest nimirum lectio quaedam bonum per se sensum fundere; quae si cum tota verborum serie, in qua posita reperitur, conferatur, ei plane non convenit. Antiquitas pendet cum ex aetate, tum ex acribia codicum mssm.; quibus vel ipsi utimur vel quibus usi comperiuntur, qui de ea testantur. Rarior et prima specie minus recta praeferenda est faciliori, vulgatiori et grammatice rectiori. Itaque si in S. Scriptoribus N. T. altera est hebraizans, anteponi debet bene graecae; quod haec glossae notam habet, a Graeco profectae, non illa. Deinde in examine vocum vel additarum, vel omissarum, vel mutatarum eae lectiones sunt praeferendae; quarum vel additionis, vel omissionis, vel mutationis probabilior dari potest ratio. In genere ratio emendationis, si fieri potest, reddenda est.

Dudum cautum est solertiore iudicio — Birch, Qu. Ev. prol. p. 63. — „lectionis alicuius praestantiam non ex testium numero, sed auctoritate aestimare." Atque hinc intelligitur ratio illius regulae; multitudinem testium, non semper iudicium bonae lectionis esse. Videndum prius, ut uno exemplo rem demonstremus: an none decem codicibus, qui unam eandemque lectionem tradunt, novem ex uno descripti fuerint? quodsi factum, tunc fides omnium, non maiorem vim habebit quam auctoritas unius. Summa itaque est haec: nulla in Codice Sacro locum habere potest lectio quamvis bona, sine bonis testibus; et vicissim boni de cetero testes, sine bono sensu, non praevalent contra lectionem Textus. Antiquissimas vero Versiones in hoc negotio esse adhibendas vix est, quod moneamus; sed etiam antiquissima versionum auctoritas, non adeo nimis evehenda est, ut Textui originario praeferatur. Etenim facilius semper error in versionibus, quam in Textu originario quaerendus est. Nam in hoc unus errandi modus fuit, librarii nempe negligentia; in iis vero vel interpres, vel descriptor potuit labi, vel uterque simul.

Atque haec sufficiat monuisse de ratione legum, ad quas omnis varietas lectionis in V. et N. T. diiudicari potest atque debet, plura aventi dabunt: G. Chr. Teller, de iudicio super variis lectionibus Codicis Hebraei Divini recte faciendo disp. Lips. 1757. Bohn, disput. de restituendo codice Hebraeo. Jen. 1770. Chr. B. Michaelis, tract. cr. de variis lectionibus N. T. caute colligendis et diiudicandis Hal. 1749. Ch. M. Pfaffii, diss. de genuinis N. T. lectionibus ope canonum q. cr. fel. indagandis. Amstel. 1709. J. A. Bengel, Appar. cr. ed. Burk, p. 13. s. ei. tract. de sinceritate N. T. gr. tuenda. Hal. 1750. rep. in App. p. 762. s. Rossi, Var. lect. I. prol. 2. de auctoritate fontium variarumque lectionum canones critici. p. 49. s. et v. IV. diss. praelim. Griesbach, N. T. ed. Lips. 1825. p. 7. s. Reinke, l. c. p. 53. s.

Coniecturae autem „criticae" qualemcunque habeant probabilitatis speciem, numquam in Textum S. S. recipiendae sunt; cum numquam certo nobis persuasum esse queat, utrum coniectura veram exhibeat lectionem, an secus? Summa certe Textus S. oriretur confusio, lectionisque incertitudo; si cuivis liceret ingenii sui inventa in Textum inferre: graviter itaque peccant critici nostri aevi, qui ubicunque fere propter sua praeiudicia in Divinis Paginis offendunt, ad emendationem ex ingenio depromtam confugiunt.

§. 63. Adminicula pro Lectionis Varietate diiudicanda.

Grato animo erga Divinam Providentiam agnoscimus: hac nostra aetate sufficientia adminicula et subsidia dari; quibus adhibitis, feliciter in emendando Textu Utriusque Foederis versari possimus. A variis viris enim cum cura et eruditione hanc partem s. disciplinarum ornatam fuisse ex iis, quae per integram hancce sectionem iam narravimus, ultro constat.

Et quidem quoad Textum Sacrum Veteris Testamenti, qualis fuit ante recensionem masorethicam auxilium, attinet, subministrant: a. Pentateuchus Hebraeo-Samaritanus; b. Collatio locorum parallelorum; c. scripta

Josephi et Philonis, S. Patrum atque Scriptorum Ecclesiasticorum. d. Versiones quaedam antiquiores, ex ipso fonte Hebraeo confectae, e. g. LXX. et ceterae Graecae, paraphrases Chaldaicae, Peschito, Vulgata, Arabica. — C. F. Schmid, Vers. Alexandr. opt. interpr. Libr. S. praesidium. I. II. Lips. 1663. 4. J. Fr. Fischer, Prolusiones de Versionibus Graecis L. L. V. T. literarum hebraicarum magistris. Lips. 1772. C. Fr. Horneman, Specim. exercit. cr. in Vers. LXX. interpr. Gott. 1773. Cf. i. G. C. Knapp, de Versione Alexandrina in emendatione exempli hebraici caute adhibenda. Hal. I. 1775. II. 1776. F. V. Reinhard, de vers. Alexandr. auct. et usu in constit. Libr. Hebr. lect. genuina. I. II. Witt. 1777. J. C. Koenicke, de caus. vers. Alex. ab archetypo dissensus. ed. s. Magd. 1784. Houbigantii, prol. art. III. J. A. Dathe, disp. in Aquilae reliquias interpr. Hoseae, in opusc. Lips. 1796. p. 3. s. Bauer, Critica S. p. 426. s. — e. Talmud. f. Masora. Textui vero, prout recensione masorethica constitutus est, restituendo faciunt: Versiones quaedam secundum hanc confectae; citationes in scriptis Rabbinorum, codices mss., editiones principes V. T. typis exscriptae, scripta s. P. et S. E. Singillatim haec subsidia h. l. illustrare, ideo supervacaneum ducimus; quia hunc laborem ad quodvis subsidium sua in serie subivimus.

Quod vero ad scripta Novi Testamenti attinet, primum locum obtinent: codices mss. Graeci non interpolati; ss. deinde Patres et Scriptores E.; alterum tenent Versiones antiquae e graeco factae; in tertiam denique classem reiiciuntur cetera adminicula. Editionum vero gravitas, non ab editorum fama; sed a fonte aestimantur, e quo editio manavit. *Quodsi autem ad notionem genuinam „editionis criticae" alicuius libri attendatur, omnino fatendum erit: nullam propemodum L. L. S. S. U. F. editionem, quae hoc nomine gloriatur, ita perfectam esse, ut numeris omnibus absoluta censeri possit. Enimvero editio critica illa existimatur: in quam ne verbum quidem recipitur ullum, quin prius consultis omnibus priscis exemplaribus, habitaque singularum varietatum „κρίσει ἀκριβεστάτῃ"; ubi ita scriptoris ingenium, argumenti indoles, linguae ratio inter se conciliantur, ut qualis liber prima manu exiit, talis hodie legatur.*

Quodsi sobrietate et sedulitate horum subsidiorum usus fiat, sinceritas Textus Originarii S. Bibliorum in dies magis magisque clarescet. Negandum non est: menda sinceris S. Literarum scriptis admixta fuisse; sed non tanti momenti sunt, ut in iis, quae ad summam fidei et morum faciant, Sacra Volumina aliquid patiantur. Etsi forte locus aliquis, qui summi momenti esse videtur, uni alteri seu etiam pluribus codicibus exciderit; nusquam inde periclitatur revelata veritas, quia adest infallibile Ecclesiae Magisterium, quod illam ex tot periculis, haereticorum fraudibus, impiorum artibus ereptam servavit et tradidit. Ut adeo praeclare luculenterque in hoc negotio conspiciendam semet praebeat: Spiritus Sancti circa Verbum Dei scriptum cura mirifica.

TRACTATUS ALTER.

HISTORIAE S. TEXTUS U. F. IN LINGUAS VARIAS TRANSLATI.

§. 64. Notio Versionis sive interpretationis.

Inter ea quae Sacris Bibliorum effectibus connexa sunt, primum tenet locum: ipsa S. Bibliorum interpretatio. Ea vero duplex habetur: una est e primigeniis linguis in alias conversio; quae s. Epiphanio, de pond. et mens. n. 2. p. 159. „ἑρμηνεία“ *interpretatio dicitur, aliis* „μεταβολή“ *translatio, quod* εἰς ἑτέραν γλῶτταν *illa S. S.* μεταβάλλεται *i. e., in aliam linguam transferuntur. Altera est, sensus eorundem in quaque tandem lingua explanatio; quae* „ἐξήγησις“ *explicatio adpellatur; illaque vulgo omnis sermo comprehenditur; quo fit, ut res minime intellecta percipiatur. Ad genus explicationis referuntur: Commentarii i. e. erudita et fusa sensus S. S. explicatio; Scholia sive succinctae annotationes, quae circa obscuriores dictiones e* Θεωγράφοις *illustrandas versantur; Paraphrasis quae est uberior continuae tamen orationis terminis alligata sensus S. S. elocutio; et reliqua eiusmodi. Qui apud alios scriptores nomine „interpretum“ venire solent, eos nobis lubentius „commentatores“ vocare placeret: ideo quod interpretis adpellatio rectius illis respondeat, qui sermonem ex una lingua in aliam transferunt. Ceterum monente divo Augustino, de quantitate animae c. 36. n. 80.: „innumerabilibus modis eaedem res et adpellari et dividi possunt rectissime ac subtilissime; sed in tanta copia modorum utitur quisque, quo se congruenter uti existimat.“ I. 439.*

§. 65. Quae sit Versionum S. S. utilitas.

Ne temere vagetur oratio, in principio monendum declarandumve est: nos omnium minime Historias omnium Versionum, quas diversa aetate ab unaquaque natione procuratas habemus, enarraturos, deque iis sententiam laturos. Nam quis esset dicendi finis? „Lybici velit aequoris idem discere quam multae Zephyro turbentur arenae!" Sed illustres tantum, quae priscis retro saeculis auctoritatem sunt adeptae, interpretationes considerabimus; easque ipsas non copiose, quod hominis opus foret otio abundantis, sed strictim delibabimus. Vernaculas recentiores et recentissimas, item editiones polyglottas appendicis perbrevis ratione attingemus. Utilitatem vero e Versionum Historiis multiplicem capi posse existimamus: α. Criticam; cum ab artis criticae peritis dudum probatum sit, e translationibus saepe haud obscure colligi „si de fide exemplarium quaestio verteretur" — s. Augustinus, c. Faust. XI, 2. p. 219. —; quid interpres antiquus in suo vetusto codice legerit? Quam quidem utilitatem eo largius afferunt Versiones, quo sunt magis ad verbum factae. Sed β. etiam Hermeneuticam habent Versiones utilitatem. Juvant commentatores in explicationibus vocum, quas „ἅπαξ λεγόμενα" dicunt. Consuetudinem loquendi in N. T. graecam ex LXX. aliisque interpretibus graecis cognoscendam esse, notissimum habetur. Quid quod in Veterum translationibus traditionis cuiusdam exegeticae monimenta diligenter quaerentibus, haud exigua eiusdem stamina pateant; quae eo tutius adhibere possumus, quo remotioris sunt aetatis. Praeterea γ. ex Versionum Historiis illustratur Historia Ecclesiastica. Enimvero ubi recenter novi populi, in unam adunati sunt Ecclesiam, mox etiam in ipsorum linguas versiones S. S. L. L. U. F. adornatae sunt; ut adeo translationes istae totidem sint trophaea victoriarum, quas Lux Evangelii de tenebris ethnicae superstitionis retulit. Denique praeter momentum historicum iure meritoque adscribitur Versionibus δ. ethnographicum. Apud plurimas, imprimis barbaras, nationes a translationibus S. Bibliorum incipit nova aera educationis, civilitatis, atque culturae. Versiones haud raro prima iacuere semina Literaturae nationalis; cuius obiectum dignissimum erat Verbum Dei. Quam ob causam vehementer errant, qui Historias Versionum negligunt, vel obiter perstringunt.

§. 66. Versionum S. S. U. F. partitio et dotes.

Variis modis considerari possunt S. Bibliorum Versiones; vel ratione temporum, quibus fiebant, et sic antiquae et novae; vel ratione linguarum, in quas convertuntur illa, et sic sunt antiquae Graecae, Chaldaicae, Latinae e. s. p.; aliae vero vulgares praesertim ac vernaculae. Ratione Librorum, qui convertuntur; et sic vel sunt: generales Utriusque Foederis, vel particulares, Librorum aliquorum. Habito respectu fontis distinguuntur in versiones immediatas, quae ex ipso Textu originario parabantur; et in mediatas, quae ex alia Versione factae sunt. Relate ad usum duo Versionum genera attendi debent; unum quod publico usui destinatur, alterum quod privato. Haec seiungenda esse; et res ipsa loquitur, et praeceptorum utrique generi

observandorum diversitas evincit. Cum Versiones S. Bibliorum privatae, quod ad regulas translationis attinet, ab interpretationibus quibuscunque librorum e lingua minus nota in notiorem, non admodum differant; publicae summam ἀκρίβειαν sive accuratiam, in rebus potissimum fidei et morum praeseferant necessum est. Ratione plagarum seu regionum, mundi in quibus ortae sunt, ingens versionum multitudo in duas distinguitur classes: aliae sunt versiones Orientales aliae vero Occidentales. Orientales iterum duplicis sunt generis, nimirum antiquiores et recentiores; e quibus priores imprimis ad propagandam religionem Christi inter orientales populos sunt confectae. Eiusmodi sunto: Versiones Chaldaicae, Samaritanae, Syriacae, Arabicae, Aethiopicae, Copticae, Persicae, Armenae. Occidentales, si ipsae linguae, quibus diversis in partibus Europae et Africae Divina Eloquia exponuntur, inter sese conferuntur, ad plures denuo species reduci queunt. Nimirum ut in summa rem enunciemus: dispescuntur in Graecas, Latinas et idiomate cognato exaratas, Germanicas et Slavicas cum Bibliis in linguas sibi pariter cognatas expressas. Remanent vero nonnullae Versiones, quae singulis regionibus tantum propriae sunt. E. g. Hungaricae. Quemadmodum ad omnes peraeque gentes Divinorum Voluminum fructus pertinet atque utilitas; ita in omnes propemodum linguas certatim S. Biblia fuere conversa. Placuit Deo: ut vera Religio salutarisque rerum Divinarum cognitio, non intra unius regionis limites arceretur; sed ut appropinquante tempore Messiae, a gente Judaica, cui primum Eloquia Divina concredita erant Rom. 3, 2., ad alias transiret, et cognitio Dei Verbique Eius totum per orbem divulgaretur. Pauciores quidem exstiterant Versiones antequam generi humano salutem Christus comparasset, qui postquam coelos ascendit, et in omnem terram Apostolorum sonus exivit; Rom. 10, 18. ne barbarae quidem et toto penitus orbe divisae gentes reperiebantur, quin Patris illius, qui in coelis est, Utrumque Testamentum recens sibi traditum, in patriam linguam transferrent. Qua de re graviter scribit Theodoretus, graec. affect. curat. disp. V. t. 4. 2, 839. 40. „Nos autem vobis apostolicae propheticaeque doctrinae vim et robur manifeste ostendimus. Universa enim quae sub sole est terra his sermonibus referta est. Et Hebraica lingua, non in Graecorum modo linguam versa est; sed etiam in Romanorum, et Aegyptiorum Persarumque et Indorum, et Armeniorum et Scytharum ac Sauromatarum, atque ut semel dicam in linguas omnes, quibus ad hunc diem nationes utuntur.“ Sane Genti electae τε πρῶτον, primum et quidem iure promissionum Divinarum, a Servatore ipso Novi Foederis Religio annunciata est. Apostoli eius atque discipuli Scripturas divinitus inspiratas eidem genti consecrarunt; sed his spretis et reiectis ad gentes extra Theocratiam viventes, divina ita volente gratia, in communionem Regni Divini colligendas transiere. Natae exinde sunt variae in diversis regionibus Ecclesiae, et cum his Sacrarum Literarum in vernaculas linguas translationes; prouti propria erat cuique regioni dialectus, vel lingua, vel plane singularis vel cum alia lingua cognata. Nec enim post Theodoreti tempora Ecclesiam Catholicam acquievisse priscis interpretationibus, sed indefessum laborem adhibuisse, ut sua cuivis populo lingua S. S. — ipsis Hebraeis N. T. hebraice — traderentur; huius rei locupletes testes sunt Divinorum Voluminum translationes, quas singulae deinde sequentes aetates tulerunt.

Quod ad dotes attinet Versionum, illud observamus: bonas versiones claras et accuratas esse debere. Clarae ut sint, eiusmodi voces seligantur oportet, quae in eo sermonis genere, quo interpres utitur, facile intelligi possint; accuratae vero habentur, si membrum membro ita respondeat, ut nec plus nec minus sit in versione quam in archetypo legatur, deinde indoles quoque sermonis biblici servetur. Ex quo sequitur: non verborum modo, sed etiam dicendi generis diversitatem exprimendam esse. Quamquam qui idiotismi V. et N. T. retinendi, qui dimittendi, nemo unquam diserte docuerit; est enim res magnis nonnunquam obnoxia difficultatibus, exceptionique non uni patet locus. Quo fit, ut omnes fere versiones sua habeant vitia, quorum rursus variae assignari possunt causae. Prima imperfectarum versionum causa in archetyporum mendis sita est; quodsi enim exemplar unde transferendum est, in mendo cubet, necessarium omnino est, etiam id in versionem transire. Sed Textus varietas non sola est, quae translationem difficilem faciat. Sensum S. S. intelligere propter specialem linguae Biblicae indolem non est adeo pronum; faciles in ea re sunt lapsus. Linguae huius prae alio quolibet idiomate aequivoca ratio, interpretem in quolibet passu remoratur; et magna solertia atque circumspectione iter prosequi cogit. Omnem vero interpretationem commendat elegantia, non illa communis sed plane quaedam propria, qua eximia in selectum verborum cura adhibetur, qua porro selecta rectissime in ordinem rediguntur, omnis alienus fucus reiicitur; et ita attentio Lectorum conciliatur atque figitur. Ardua sane res est, Bibliorum S. translatio, multaque in bono interprete requiruntur: praecipue utramque linguam calleat, eruditione haud mediocri polleat, accedat ingenium cultum, iudicium subtile, ad classica exemplaria exactum.

§. 67. Pentateuchus Samaritanus.

Textum Samaritanum a colonis novis Samariae nomen traxisse, res est notissima [1]. Ante omnia in aetatem sive originem Textus, prout exstat in Libris Samaritanorum, inquirendum erit. Tres habentur apud criticos hac de re opiniones. Pentateuchum Samaritanum a Moysis manu exaratum, ipsumque adeo authenticum exemplar esse aliqui sumebant [2]. Natales longe recentiores assignant plerique Critici huius temporis [3]. Jam

---

[1]) Quae hic de Textu S. S. Samaritano sub quaestionem veniunt: ad aetatem, indolem, auctoritatem Pentateuchi Samaritani eiusque Versiones spectant; nam de Samaritanorum gente atque religione in H. R. D. V. T. iam p. LVI. LVII. et 363. 494. 585. mentionem fecimus. [2]) Et quidem primus hoc affirmavit J. Morinus, in ed. Vet. Test. sec. LXX. Lut. Par. 1628. I. de Textu gr. et hebr. praef. n. 42. V. Comm. p. 100. 137. Illius vestigia legit L. Capellus, Crit. S. III, 20. p. 576. Mazade, sur l'orig. de Pent. Sam. Genev. 1830. et alii. [3]) Cf. S. Kohn, de Pentateucho Samaritano eiusque cum versionibus antiquis nexu. Bresl. 1865. p. 5. Cum ab Assyriis translatus fuerit populus Cuthaeus, dicunt sacerdotem gentem Samaritanorum ad veri Dei cultum formantem, Libri

autem eximia veri specie commendatur eorum opinio, quae statim, postquam colonias migrabant Samaritani, eos etiam Pentateuchum accepisse statuit [1]. Argumenta huius opinionis alii alia promunt; nobis haec potissimum se probarunt. α. Sacerdos a rege Assyriorum missus, ut cum deportatis maneret illosque doceret modum legitimum colendi Terrae Deum, id praestare non potuit: absque Pentateucho, quo cultus ille describitur. β. Ipso Manassis apostatae sacrificuli tempore, acerrimum inter utramque gentem odium iam pridem exarserat; unde recte colligitur non eo demum aevo a recenti institutione, sed a diuturna maiorum consuetudine Samaritanos Pentateuchum suum tenuisse. Imo quandoquidem γ. Samaritani solos recipiunt Libros Moysis, debet constare ipsos Pentateuchum a Manasse non accepisse; quoniam ille ad Samaritanos consequenter non tantum quinque Volumina Moysis, sed Libros S. omnes ad illud usque tempus scriptos tradidisset. Sed quia a primo incolatus sui Palaestini aevo, Samaritae Legem tantum, opera sacerdotis ad eos missi, acceperunt; eam dumtaxat solam admittebant [2]. Accedit δ. quod Templi Solymaei exstruendi societatem a Judaeis haud petere potuissent, nisi tunc iam amplecterentur Pentateuchum [3].

§. 68. Indoles critica Textus Samaritani.

Altissimum fuit per mille et ultra annos de hoc Textu Samaritanorum apud Theologos silentium, licet antiquissimi S. P. et S. E. illius

---

Legis in Patria superstitis codicem rudi populo tradidisse. Denique originem adhuc humiliorem his nostris temporibus Pentateucho, de quo quaerimus, adscribere placuit. Manassem sc. sociosque cultus divini apud Samaritanos purioris conditores, volumen Legis Mosaicae secum attulisse et introduxisse. Ita post a. Dale, ep. ad St. Morinum, app. Diss. de o. ac. pr. Idol. Amst. 1696. p. 681. s. R. Simon, Hist. cr. I, 10. p. 59. s. statuit: Gesenius, de Pent. Sam. orig. ind. et auctorit. Hal. 1815. p. 9. s., eiusque pedisequi: Hupfeld, St. u. Kr. 1830. p. 280. s. Hengstenberg, Beitr. II, 39. s. Wette, Einl. p. 118. Keil, Einl. p. 588. Bleek, Einl. ed. II. p. 339. s. L. Herzfeld, Gesch. d. Volkes Israel II, 553. s. Kohn, l. s. c.

1) T. J. Schwarz, exercitationes h. cr. in utrumque Samaritanorum Pentateuchum. Vitemb. 1756. post J. Clericum, sentimens des quelques theologiens d'Hollande sur l'Hist. cr. du R. Simon. Amst. 1686. p. 129. Carpzovius, Critica S. II, 4. p. 603. s. J. L. Hug, Beitrag z. Gesch. des Sam. Pent. in Z. f. a. G. d. Erzbt Freib. 1834. VII, 35. s. Herbst, Einl. I, 102. E. Arnaud, le Pentateuque Mosaïque défendu. Par. 1865. app. II. 2) E relationibus peregrinantium satis liquido patet: Samaritanos demtis Mosaicis, nullum librum hodie quoque pro divino agnoscere. Cf. Bargès, les Samaritains de Naplouse. Par. 1855. p. 47. s. 88. s. 3) L. H. R. D. V. T. p. 494.

olim meminerint[1]. Verum ubi C. Oratorii presbyter Joannes Morinus[2] literarum Samaritanarum in Europa instaurator, primum typis exscribi curavit, cum versione latina[3]: de diuturno silentio in graves strepitus criticis inter se super eius aetate, indole et auctoritate altercantibus, eruptum est. J. Morinus cum animadvertisset, Pentateuchum Samaritanum non modo cum Versione τῶν LXX. contra Masorethas facere; sed etiam sensum fundere intellectu plerumque faciliorem; pronunciare non dubitavit: eum Codici recepto, Hebraeorum ignorantia et negligentia corrupto, non solum aequandum; sed infinitis modis praeferendum esse. Interim quae Morinus, aliique eius opinionem secuti[4], in laudem nimiam Codicis Samaritani protulerunt; coniecturarum limites minime egreditur. Non defuerunt interim alii ex orthodoxis theologis acatholicorum coetuum, qui metuentes, ne periclitaretur Canon S. S. Hebraeus, ipsis sola fidei regula; usum Pentateuchi Samaritani nullum, vel exiguum esse dixerunt, eiusque dignitati labefactandae impensam operam navarent[5]. Sed

---

1) Quorum testimonia suis in locis ad Hexapla Origenis annotavit Montefalconius. Pentateuchi Samaritani meminerunt praeter Eusebium imprimis Origenes, in Hexaplis ad Num. 13, 1. ed. Montf. p. 158. Num. 21, 13. p. 163. Num. 31, 21. p. 171. Cf. P. D. Huetii, Origenian. l. III. s. q. n. 4. ed. Lomm. XXIV, 183. s. Africanus, d. Hieronymus, quaest. hebr. in Gen. 4, 8. p. 312. comm. in ep. ad Gal. 3, 1. p. 431. S. Cyrillus Alex., in Genes. Glaphyr. l. I. de Cain et Abel. I. ed. Migne. II, 31. Theodoretus, quaest. XV. in Exod. I. 1, 133. aliique, quos etiam prolixa serie recenset J. Morinus, exercit. eccl. in u. S. P. III. 1, s. p. 219. s. 2) Editione anni 1632. tomo V. Polyglottorum Parisiensium item Exercitationibus eccl. in utrumque Sam. Pent. ib. 1631. Opusculis hebraeo-samariticis ib. 1657.; denique in Antiquitatibus Ecclesiae Orientalis ib. 1682. 3) E codice quem ab ipsismet Samaritis Damasci obtinuerat Petrus, a Valle; deinde vero Achilles Harlaeus Sancius, tunc apud Turcarum Imperatorem Galliarum legatus, post haec episcopus Macloviensis, Congregationis Oratorii et ipse Presbyter. 4) E. g. J. Vossius, de LXX. interpr. c. 29. c. 90. s. Capellus, Crit. S. p. 480. s. Houbigantius, Prolegom. Alexius a S. Aquilino Carmel. Pentateuchi Hebraeo-Samaritani praestantia in ill. et emend. textu Masorethico. Heidelb. 1783. J. M. Lobstein, Codex Samaritanus Parisinus S. Genovevae. Franc. 1781. De Rossi, Prolegom. I, 28. s. L. Bertholdt, h. kr. Einl. in s. Sch. d. a. u. n. T. Erl. 1813. II, 474. 5) Impugnarunt P. S. Simeon de Muis, assertio veritatis Hebr. adv. ex. eccl. in u. S. P. J. Morini. Par. 1631. I. ib. 1634. II. J. H. Hottinger, exercitat. Antimorinanae de Pent. Sam. eiusque udentica αὐθεντίᾳ. Tig. 1644. p. 306. s., et in Thes. phil. I. 2, 4. p. 147. s. Stephanus Morinus, exercitat. de lingua primaeva eiusq. append. Trai. 1694. p. 199. N. Fullerus, Miscellan. IV, 4. p. 431. ed. II. Arg. 1650. app. p. 782. Pfeiffer, Critica S. p. 242. Rau, obs. ad C. Houbigant, prol. p. 19. Carpzovius, l. c. p. 608. s. Keil, Einl. p. 590. A. Geiger, Urschrift u. Übersetz. d. Bibel. Bresl. 1851. p. 99. s. 234. s.

horum plerique praeiudiciis occupati sententiam ,de puritate Textus Originarii V. T.' propugnarunt: Samaritanorum Pentateuchum labes plurimas contraxisse; hinc in parem cum Textu Judaeorum hebraico gradum dignitatis non assurgere, et vix in secundis tertiisque consistere [1]. Accuratam fidelemque in conservando suo Legis codice Samaritanos diligentiam adhibuisse; prae ceteris inde a viris dignitatem Textui Samaritanorum asserentibus, conficitur: quod [2] testimonia Veterum probent, conformem esse textum Samaritanorum illi, qualis exstitit ante mille et amplius annos. Plura occurrunt, ubi Pentateuchus Hebraeo-Samaritanus Masorethico clarior esse deprehenditur; in Masorethico quoque textu occurrunt diversae lectiones, quae meliores sunt Samaritanis. Ambo ergo hac in parte pares, concludunt, reperiuntur. At si res penitius examinetur, nulla argumenta suppetunt, quae Pentateucho Samaritano praecellentiam supra Masorethicum conciliant. Quandoquidem lectionem eius saepe concinniorem et planiorem, neutiquam propterea praeferendam esse, satis constet. Ex examine enim utriusque Codicis variarum lectionum abunde liquet, Samaritanos descriptores liberiores fuisse, et plus aequo sibi indulsisse; imo Samaritanos aperte loca quaedam licentius emendasse, alia addidisse et supplevisse. Hinc igitur dici non potest, eorum exemplar Masorethico Codice magis fidum esse atque probatum. Nedum vero affirmari quit, Hebraicum Textum, ubi Samaritano concisior existit, erroris et corruptionis accusandum esse. Cum potius commodum argumentum inde eliciatur: maioris eius cum autographis scriptorum conformitatis; praesertim ubi perfectus est sensus. Quod tamen nihil vetat, quominus et ille quandoque iuxta Samaritanam lectionem castigandus sit; quippe unius eiusdemque Libri apographa ambo sunt; quae cum suas perfectiones, sua vitia habeant, mutuam sibi opem ferre possunt, imo debent [3].

---

1) Jactantiam vero, quam laudatores Pentateuchi Samaritani venantur, non esse ferendam dixerunt. Apographum enim esse ex Hebraico exemplari depromtum, textum reddens in peregrinum transfusum characterem, solumque esse textum Hebraicum, ex quo, ut interpretationes omnes, Samaritanus Codex eiusque versio emendanda castigandaque venit. Universam contentionum seriem enarrant J. C. Wolf, Bibl. hebr. II, 427. G. Gesenius, de Pentateuchi Samaritani origine indole et auctoritate comm. ph. cr. Hal. 1815. p. 22. s. 2) Ut S. de Muis quoque acerrimus Morini impugnator, l. c. fatetur. 3) In hunc fere modum sobrie iudicavit R. Simon, l. c. c. 11. et 12. p. 63. s. R. Simoni assentiuntur B. Waltonus, Prolegom. XI. de Samaritanis n. 15. s. ed. Fr. Wrangham. Cantabr. 1828. II, 333. s. J. Clericus, Comm. in Pentat. ed. Tub. 1733. vol. II. index II. p. 24. J. G. Eichhorn, Einl. ins A. T. ed. II. Reutl. 1790. II, 149. s. G. L. Bauer, Critica S. I. tr. III, 94. p. 331. s. A. Hayd, Auctoritas Textus hebraei asserta.

Ceterum omnis Samaritani Textus varietas ad octo capita referri poterit. Quae sunt: emendationes ad leges vulgaris grammaticae exactae; glossae in Textum receptae; emendationes coniecturales; lectiones e locis parallelis correctae vel suppletae; additamenta maiora ex iisdem interpolata; castigationes locorum difficultate quadam in rebus praesertim historiarum laborantium; formae ad dialectum Samaritanam attemperatae; loca denique ad theologiam et hermeneuticam Samaritanorum domesticam conformata. Ad ultimum denique i. e. octavum genus mutationum pertinet: quod quidquid vel anthropomorphismum, vel anthropopathiam sapit in Codice Sacro, Samaritis Deo eiusque attributis non videbatur convenire; ideoque illa loca vel removere, vel lenire studuerunt translatores [1]. Superesse tamen quasdam lectiones quamquam perpaucas, quae tanquam genuinae unius primaevi Textus Originarii habendae sint; concedunt omnes, quotquot de indole Textus Masorethici circumspecte iudicium tulere. Largimur ecquidem lubenter, ut rem in pauca verba contrahamus: illud quod hodie exstat Pentateuchi Samaritani exemplar, Hebraico Codice, quo nunc utimur, minus esse emendatum, nonnullis in locis interpolatum et depravatum. Sed etiam confitemur Samaritanam versionem illius textus venerandae antiquitatis nomine suam eamque insignem, non secus ac priscas S. Bibliorum translationes, habere utilitatem. Quod patet e sequentibus eiusdem momentis. Praeterea quod α. Textui Samaritanorum, praesertim si succurrant veteres versiones in eandem lectionem conspirantes, ponderatis ponderandis grave in iudicanda integritate vel mendositate S. Codicis Hebraei adscribamus testimonium; certo momenti plurimum addit β. idem authentiae quinque Librorum Mosaicorum, quos signo evidenti confirmat, tempore intermedio non esse a recentioribus compilatoribus suppositos Judaeisque obtrusos. γ. In permultis Pentateuchi locis οἱ τῶν ὁ interpretionem; sed et Veteres Versiones alias [2] ad Samaritanum magis quam Hebraicum exemplar accedere, pridem observatum est [3].

Frib. 1790. A. Gins, diss. utrum Judaei hebraicum textum voluntatis malitia corruperint? Erford. 1792. Cumprimis autem G. Gesenius, qui diss. s. l. cura summa nec minore labore p. 24. s. Samaritanum cum Hebraeo Textu contulit, discrepantias annotavit, et quaenam unde ortae sint de industria quaesivit. Gesenium κατὰ πόδα sequuntur recentiores passim omnes. V. Reinke, l. c. p. 43. s.

[1]) Cf. Gesenium, l. c. p. 58. [2]) E. g. Chaldaicam, Syriacam et Latinam V. Kohn, l. c. p. 59. s. [3]) A. Guil. Postello; Ludovico de Dieu; Seldeno; Edm. Castello, animadvers. Samariticae in tot. Pent. app. ad Polyglotta Lond. t. VI. n. IV. p. 1—34. Hottingero, Thes. phil. I, 3. q. 4. p. 295. Hassencampo, diss. de Pent. LXX. i. non ex Hebraeo sed Samaritano t. converso Marb. 1765. J. D. Michaelis, Anmerk. ü. d. s. T. A. B. XI, 177. s. XXII, 185. s.

Unde rursus hoc sequitur interpretationem Alexandrinam et recensionem Samaritanam, e codice fluxisse valde antiquo hebraeo sibi simili; qui in regno Israel invaluit [1]. Cum igitur Textus iste a populo, qui ab Hebraeis usque nunc toto animo abhorret, servatus fuerit, etsi in naevis hic illic cubet: recte ad illa instrumenta critica refertur, quibus κριτήριον de Textus Originarii V. T. qualitate sobrie aestimanda instituimus [2].

§. 69. Versiones Codicis Samaritanorum.

Quo melius promiscue Textus Samaritanorum intelligeretur, in eam, qua vulgo utebantur lingua, samaritanam, deinde in arabicam et graecam transtulerunt. Et sic orta est interpretatio triplex huius Pentateuchi: Chaldaeo-Samaritana, Arabica et Graeca. Antiquissima earum haud dubie habetur versio descripta in dialectum Samaritanam, quae Samaritanis olim propria fuit et vernacula [3]. Lingua Samaritanis priva, sive vocum spectentur significationes, sive constructionum ratio, medium quoddam genus hebraicum inter et aramaicum sermonem constituit [4]. Postquam Hebraicum idioma inter Samaritanos paulatim deficere cepit, dialecto ipsis priva Textus Hebraicus interpretatus fuit, quo vero auctore et aetate? non constat; etsi paucis post Christum Natum saeculis conscripta esse haec versio, non sine fundamento sumatur. E necessitudine enim, quae inter Onkelosum et interpretem Samaritanum intercedit, origo translationis samaritanae primis a Natalibus Domini saeculis, cum aliqua veri specie infertur [5]. Samaritanus interpres exprimit contextum

---

N. O. B. III, 192. V, 216. s. Loca plus quam mille a viris eruditis annotata habentur; in quibus LXX. et Samaritanus contra Textum Masorethicum facit.

1) Cf. Gesenium, l. c. p. 14. s. 2) Ter typis exscriptum comperimus, primum quidem a J. Morino; iterum, sed collatis tribus cod. Usserii, a B. Waltono in Polygl. Lond. I. characteribus Samaritanis i. e. hebraeis antiquis — de q. v. J. Pezholdti, comm. Hebraeo-palaeographicam. Lips. 1837. p. 7. s. imag. n. in app. —; demum literis quadratis cura et studio B. Blayney Oxon. 1790. 3) Hodie enim, ut ceteri Palaestinenses, dialecto arabica vulgariter utuntur. V. Bargès, les Samaritains p. 71. s. 4) Cfr. Walton, prol. c. n. 20. s. 2. p. 351. Leusden, diss. d. lingua Sam. ad c. sch. Syr. Ultrai. 1672. Cellarius, horae Samaritanae. Cizae 1682. p. 109. s. O. Celsius, Natales ling. et lit. Sam. Ups. 1717. O. Boberg, de lingua et lit. Sam. ib. 1733. Bartolocci, Biblioth. Rabbinica de script. et s. hebr. Rom. 1693. IV, 171. s. G. B. Winer, de Versionis Pentateuchi Samaritanae indole. Lips. 1817. p. 7. G. Gesenius, Carmina Samaritana e cod. Lond. et Goth. Lips. 1824. p. 8. s. et p. 12. s., ubi index omnium Librorum Sam. qui partim editi, partim inediti exstant texitur. H. Petermann, in Herzogs, R. E. XIII, 374. 5) Cf. J. G. Eichhorn, Einl. I, 555. J. G. Ch. Adler, kurze Uebers.

Hebraeo-Samaritanum; quocum omnibus in locis, quae propriam istam recensionem efficiunt, conspirat, raro admodum hebraici sive u. v. masorethici textus sequitur auctoritatem; a nobili illo codice Samaritano undecimi saeculi, unde textum receptum fluxisse constat, in paucissimis discedit. Tamen ne interpretis arbitrio adscribamus, quod codicis ab eo adhibiti indole nititur, aliquando enim a Samaritano aeque ac a textu Hebraico diversas habet lectiones; interdum cum paraphrasi Chaldaica convenit, claro indicio, auctorem ea iam usum fuisse. Unde patet fluxisse interpretationem hanc e codice hodiernis simillimo, ab iis tamen in aliquibus diverso [1]. Si cum veteribus interpretibus graecis, chaldaeo et syro conferatur, in sensu S. S. bene scienterque reddendo inferior deprehenditur; sed in orationis colore et antiquitatis facie repraesentanda, non minorem sibi comparavit laudem. Quae ob indolem linguae et sermonis orientalis difficultatis aliquid habent, ita a Samaritano translata sunt; ut etiamsi interdum peccarit, in universum tamen reliquis Pentateuchi interpretibus, non multum cedat. Quae divinae maiestati derogare posse putabat, interpres corrigere, rectius corrumpere satagebat; voces de rebus obscoenis aliis permutare, membra quae disiecta censebat in ordinem redigere studuit. Pervenit ad nos etiam quaedam versio, altera Samaritano-arabica studio cuiusdam Abu-Saidae [2] facta e textu Hebraeo-Samaritano, adhibitis in subsidium Versionibus Saadiae et interpretis Samaritani [3]. Tertia denique a criticis passim addi solet Graeca, e Patrum

---

eine bibl. krit. Reise nach Rom. Altona. 1783. p. 138. s. Specimen e Cod. B. Barberinae ap. Blanchinium Ev. Quadr. II, DCIV. tab. __. Unus Winer quidem l. c. similitudinem omnem e traditione antiqua hermeneutica, de qua J. G. Rosenmüller, in pec. diss. Lips. 1786. exposuerat, atque ex interpolatione derivat; addit tamen p. 67. se etiam contrariae sententiae, non pertinaciter repugnaturum.

1) Edita est cum Pentateucho Hebraeo-Samaritano, studio et opera Joannis Morini, Tom. V. Bibliorum Polyglottorum Parisiensium e Codice P. Vallaei; Peirescii enim senatoris Aquensis, samaritanus Liber Damasci emtus 1631. — e testamento Card. Fr. Barberinio legatus — absoluta demum typorum descriptione Parisios perlatus est. Addita est ab editore latina eius versio. Utramque correctis nisi manifestis typographicis erroribus, in Londinensia recepit Walton. 2) Saec. XI. vel XII. florentis. V. Gesenium, l. c. p. 20. 3) Quamquam septem eiusdem codices mssi. in Bibliothecis Europae asserventur; tamen partes tantum evulgatae habentur. Praefationis Abusaidae e cod. Par. n. 4. version. Abb. du Four de Longueruë legitur: in Le Long, Bibl. Sacra in binos syll. diss. ed. III. Par. 1723. I, 117. Arabice est in Schultensii, op. p. 236. s. Specimina ediderunt de Sacy, Mémoires del' academie des inscriptions 49, 1. s. A. Chr. Hwrid, spec. inedit. vers. Arab. Sam. Pent. e cod. Baberin. Rom. 1780. Eundem celeberrimum Codicem samaritanum triaplum Samaritani textus, Samaritanae Versionis, item Samaritano-Arabicae, Bibliothecae Barberinae descripsit doctissimus de Rossi,

Graecorum scriptis conquisita; de qua tamen an unquam exstiterit? iuste ambigitur [1]. Ceterum etiam Samaritano-Arabicae versionis, in re critica ne minima quidem conceditur auctoritas [2].

§. 70. Origo Paraphrasium Chaldaicarum.

Pentateucho Samaritano eiusque Versionibus commode iunguntur Versiones Chaldaicae ,Targumim‘ תַּרְגּוּמִים dictae. Ut exponamus quid nominis sit תַּרְגּוּם? existimamus illud derivari [3] a radice quadr. תִּרְגֵּם, transtulit ex una lingua in aliam; unde תּוּרְגְּמָן, interpres [4], dicitur. Significatio proinde h. v. est generalis [5], sed κατ' ἐξοχὴν, et in specie usu obtinuit: translationem in linguam chaldaicam adpellare תַּרְגּוּם, quin et ipsa lingua chaldaica ob celebrem istam translationem ab Hebraeis לשון תרגום vocatur. Misso interim paraphraseos chaldaicae nomine, eius originem enarremus. Quod ad originem et antiquitatem Targumim attinet; non exigua reperiuntur apud scriptores iudaicos divortia. Quidam ad prophetas post exilium viventes; alii ad tempora versionem τῶν LXX. antecedentia; alii ad Christi aetatem; alii demum ad aevum post vastationem Templi secundi natales earum referunt [6]. Quidquid eius rei sit, ne longius hinc evagemur; vera origo Targumim ex Historiis Hebraeorum haud difficulter eruitur. Postquam e captivitate Babylonica reduces fuerunt Judaei, qui per id tempus linguae suae obliti, Chaldaeorum linguam didicerant; tum necessarius fuit apud eos interpretationum usus [7]. Librum quidem Legis in originaria lingua ab Esdra lectum esse narratur [8]: ,cunctis qui poterant intelligere.‘ Iis ergo, qui hebraice nesciebant, vernacula versione opus erat. Hinc cepta est consuetudo, ut post lectionem Textus Hebraici sequeretur Chaldaica eius interpretatio; quae rudi populo, cui sermo familiaris redditus erat chaldaicus, in vernacula redderet illa, quae ex fonte hebraeo praelegebantur. Neque ulli dubitamus:

Spec. var. lect. s. t. et chald. Esth. add. ed. II. Tub. 1783. p. 150—196. Codicem mss. v. sam. Bibl. Lugd. Batav. descripsit partemque inde excerptam Exod. 3. 4. Lev. 11. Num. 21. Deut. 28. vulgavit Guil. van Vloten. Lugd. B. 1803. IV.

1) Cf. Herbst, Einl. I, 191. s. 2) Cf. Paulus, comm. crit. exhibens e Bibl. Oxon. Bodl. spec. vers. Pent. sept. inedit. Jen. 1789. p. 8. s. 3) Cum G. Gesenio, Thes. p. 1264. 4) Cf. تَرْجَمَ ar. quod quidem nomen etiam in alias linguas turcicam, hispanam, gallicam, italicam, anglicam transiit. 5) Coll. Esdr. 4, 7. T. O. 6) Quorum sententias habes in M. A. Pfeiffer, diss. phil. de Targumim. Wittenb. 1683. c. 2. p. 1. Bartolocii, Bibl. Rabb. Rom. 1675. I, 405. s. Herzfeld, l. c. p. 58. s. 551. s. Geiger, Urschr. u. Übers. p. 162. s. 7) Cf. II. Esdr. 13, 23. 8) II. Esdr. 8, 3. s.

ipsum Divinissimum Salvatorem lectionem S. S. exponendae sive pro more, sive propter quosdam linguam hebraicam intelligentes, e Textu Originario instituisse; interpretationem tamen eundem adiecisse lingua aramaica, quam omnis populus calluit. Orales vero istae interpretationes, posteriori tempore literis commissae sunt [1]. Quando? certo quidem nemo unquam determinabit, ob defectum monimentorum; interim post versionem LXX. illas demum natas esse, inde coniici potest, quia variis ex locis interpretes Chaldaeos illam versionem Graecam respexisse, quin et in subsidium vocasse, abunde apparet [2].

§. 71. Recensentur Targumim.

Celeberrimum est I. Targum ‚Onkelosi' in Pentateuchum. Quisnam fuerit Onkelos [3] quave aetate vixerit? ab antiquis inde temporibus vehementer disceptatum est [4]. Controversia longe gravissima in eo cernitur, quod alibi Judaei Onkelosum ante Templi interitum, alibi post illum ponant. Ceteris opinionibus praeferenda est sententia, quae [5] Gemarae Babylonicae testimonio suffulta: Onkelosum Gamalielis [6] discipulum fuisse existimat. Gamalielem senem, Hillelis nepotem, non ita longe ante vastatum Templum obiisse constat [7]. Onkelos proinde nascenti Ecclesiae Christianae σύγχρονος fuit. Nullis licet, omni dubio maioribus, testimoniis probari

[1]) Cf. Vitringa, de synagog. vet. p. 689. s. 1015. s. Zunz, die gottesdienstl. Vortr. der Juden hist. entwickelt. Berl. 1832. p. 8. s. [2]) Targum, ut alia Hebraeorum volumina, primitus sine punctis vocalibus scriptum fuit; progressu temporis puncta vocalia addita sunt, sed valde ἀνομάλως. Antequam ad singulorum Targum auctores descendamus, commode hac occasione monere possumus, non ad amussim S. S. Chaldaicas translationes a criticis „paraphrases" adpellari, cum paraphraseos non sit — ut passim faciunt Chaldaici interpretes. Cf. Winer, de Onkeloso eiusque paraphrasi chaldaica. Lips. 1820. p. 35. s. — orationem leviter mutatis vocabulis illustrare; sed sensum scriptoris continua uberiore attamen elocutione exponere, ita quidem ut orationis terminis adstricta maneat. V. p. 143. Ab hoc et eiusmodi studio abstinent translatores chaldaei. Ceterum ratione sinceritatis puritatisque linguae distingui possunt, aliqui ad Chaldaismum Biblicum proxime accedunt, alii Syriasmis, quidam μιξοβαρβαρία squallent. Octo autem diversorum auctorum in diversas S. Scripturae partes, chaldaicae hodie numerantur versiones. [3]) אנקלוס. [4]) Cf. de Onkeloso Chaldaico, quem ferunt P. Paraphraste et quid ei rationis intercedat cum Akila Graeco V. T. interprete. R. Anger Lips. 1846. p. 5. s. Winer, l. c. p. 7. s. [5]) Aboda sara. fol. 11. ed. Vindob. t. 8. [6]) De quo summa cum probabilitate agitur Act. 5, 34. 22, 3. V. H. N. T. p. 328. [7]) Cf. Bartoloccium, l. c. p. 727. s. C. H. Graunii, Historiam Gamalielis senis. Witt. 1687. p. 5. s. J. F. Buddeum, Introd. ad Histor. Phil. Hebr. Hal. 1702. p. 92. J. Chr. Wolfium, Bibl. Hebr. Hamb. 1721. II, 822.

possit haec vetusta satis traditio Judaica; tamen indole interna ipsius versionis confirmatur. Oratio certe Onkelosi chaldaica, quae Chaldaismo biblico simillima est, magis quam aliorum interpretum chaldaicorum sermo, ad Danielis et Esrae puritatem accedit [1]. Laudant in eo communi consensu, quod Textum originarium κατὰ πόδα u. d., sequatur; et veritati hebraicae fere ad verbum respondeat. Onkelosi quoque interpretandi ars ad hanc magis de eius aetate, quam aliam sententiam stabiliendam, facere videtur. Classica q. v. loca Pentateuchi [2] sensu christiano reddidit. Ab omnibus tamen naevis minime immunis reperitur. Ut enim lectoribus suis Onkelos succurreret, additis mutatisve vocabulis illustrat, quae minus perspicue dicta esse putavit; et emendat, quae summi Nominis honori et auctoritati aliquid detrahere viderentur [3]. In locis quae e genere poëtico sunt; partim a ῥητῷ discedit, partim solito prolixior fit [4]; repente mutat personam atque ieiunis et fusis admodum operam dat declamationibus [5]. Haud temere autem suspicantur viri docti [6]: translationem Onkelosi hinc inde, si quae inveniuntur, fabulis [7], ex aliis versionibus chaldaicis auctam esse. In universum eam Onkelosus rerum hebraicarum scientiam interpretandique usum ac facultatem probavit; ut optimis Librorum S. interpretibus accenseri debeat [8]. Legitur eius Targum in Bibliis Rabbinicis [9], et Polyglottis; praeterea saepe saepius cum Pentateucho hebraeo, vel cum Textu hebraeo Pentateuchi et commentariis Rabbinicis [10]. Praeter Onkelosi exstat hodie etiam aliud quoddam Targum supposititii Jonathanis filii Uzielidis. Causa cur modo omnes sibi persuadeant Jonathanem, cui Targum in Prophetas natales debet, neque esse neque esse posse consarcinatorem huius libri, merito sumitur ob diversam ipsius et versionis in Prophetas loquelam [11]. A Targumos.

---

1) Cf. L. Hirzel, de Chaldaismi Biblici origine et auctoritate cr. comm. Lips. 1830. p. 5. s. 2) E. g. Gen. 49, 10. Num. 24, 17. 3) Omnes, quibus indulget immutationes, ita comparatae sunt; ut ad singula plerumque vocabula, non ad integras sententias pertineant. 4) De indole Critica l. s. D. Luzatto, אוהב גר, Philoxenus sive de Onkelosi chald. Pent. vers. diss. herm. cr. Vindob. 1830. 5) Enimvero cum Carmina Sacra passim laudes et spes populi Israëlitici canant; non poterant non pro eo, qui omni tempore fuit in hac gente rerum suarum flagrantissimo amore, altiores quosdam spiritus iniicere; et ad exornanda ea, quae a S. Prophetis exposita erant impelli. 6) E. g. Winer, l. c. p. 24. 7) Quibus olim vehementer delectabantur Judaei. 8) Ob hoc etiam aliis translatoribus a Judaeis praefertur, quia sua se diligentia eruditum Judaeum prodit. 9) De quibus v. p. 98. 10) Editiones vide apud Long — Masch, II, 1. p. 34. 11) Dicendi genus veri Jonathanis ad dictionem Danielis et Onkelosi proxime accedit; Pseudoionathanis impurum multisque exoticis vocibus refertum est. Commemorantur a supposititio isto interprete quaedam, quae Jonathan scribere non potuit.

d. Pseudo-Jonathanis differt Anonymi Targum, quod incertum, an a dialecto, an a loco originis ירושלמי, Hierosolymitanum adpellatur. Cum priore eiusdem est indolis, varia e variis [1] libris absque iudicio comprehendit collectanea. Abundat anilibus fabulis, meritoque arguitur recentissimae originis [2].

Onkeloso proximum est II. Targum Jonathan Uzielidis in Prophetas tam priores quam posteriores, incertae aetatis [3]; valde tamen verisimile aera christiana haud paucis annis posterius esse [4]. Quidquid huius aetatis erit, id certum est: Jonathanem castam illam ceteroquin et fidam Onkelosi, cuius utinam religionem imitatus fuisset, interpretationem haud aequare. Laxe vagatur in posterioribus cumprimis Prophetis reddendis, abestque a priori illa pura babylonica lingua. Non igitur eiusdem cum

---

E. g. nomina urbis Constantinopolitanae Num. 24, 19. et regionis Lombardicae Num. 24, 24. Fabulae manifesto e Talmude positae clare docent compilatum opus recentis aetatis, saltem saeculo sexto haud antiquius. Quid quod ante Petrum Galatinum, vel Paulum Burgensem, nulli interpretatio ista innotuerit?

1) Imprimis ex Onkeloso. 2) Targum Hierosolymitanum in Pentateuchum exhibet codex mss. Vindobonensis S. XIV., quem descripsit A. Krafft, Cat. Cod. mss. Bibl. Palat. Vindobon. P. II. Cod. Hebraici. Wien 1847. p. 28. s. Cf. de his: Winer, de Jonathanis in Pent. Paraphr. chald. spec. Erl. 1823. J. H. Petermann, de indole Paraphr. quae Jonathanis dicitur. Berol. 1839. Levi, ü. Onkelos u. s. Übers. d. Pent., in d. wiss. Zeitschr. f. jüd. Theol. Grünberg. 1844. Frankel, ü. d. Zeit d. früh. Übers. d. A. T., in d. Verh. d. e. Vers. d. u. a. Orientalisten. Leipz. 1845. Idem, einiges z. d. Targumin, in Zeitschr. f. d. relig. Interess. d. Judenth. 1846. p. 110. s. A. Geiger, Urschr. u. Übers. d. Bibel Bresl. 1857. p. 110. s. 451. s. H. Seligsohn, üb. d. Geist der Übers. d. Jonathan b. Usiel. z. Pent., in Frankel, Monatschr. f. Gesch. d. Jud. Dresd. 1857. p. 110. s. Id. de duabus Hier. Pent. paraphr. Vratisl. 1858. 3) De eo Judaei tradunt cum multa hyperbole in Bababatra c. VIII. f. 134. 11. ipsum e numero discipulorum Hillelis fuisse; adeoque iam ante Christum natum claruisse. Quam tamen opinionem aegre conciliare poterunt: a. cum silentio primorum saeculorum S. P. et S. E. Idem sequitur b. e lingua qua utitur minus pura quam Onkelos; c. e variis fabulis ex suo marte adiectis, queis opus suum foedavit. Accedit quod d. testimonia de Messia haud raro pervertat. E. g. Isai. 9, 6. 23, 5. 52, 13. Clarissimum vero documentum e. capitur ex Isai. 53. et 63, 1—5.; ubi hinc piis tribuit, quae de Messia dicuntur; hinc in Judaeorum hostes retorquet, quae de hostibus spiritualibus, quos Messias debellavit, sunt intelligenda. Quae omnia commonstrant Jonathanem id agere voluisse: ut opiniones iudaicas tempore quo iam disputationes, super loca quae Messiam respiciunt, inter Judaeos et Christianos fervebant, contra veritatem christianam firmet. Editiones Jonathan communes habet cum Onkeloso, quocum eiusdem est apud Judaeos auctoritatis. 4) Neque enim novum est Talmudicis compilatoribus, ut libro cuidam maiorem conciliarent auctoritatem, specioso antiquissimi scriptoris titulo vestitum exponere. Cf. J. Morini, exerc. bibl. II. 8, 2. p. 321. s.

Onkeloso est utilitatis, sed usu critico non caret. Etsi vero Targum Jonathanis labem traxerit, multiplex tamen est eius utilitas; nam ex ipso eruimus vocum aliquarum difficilium significationes. Obscuriora Textus Originarii cum illustrat capita, persaepe aperit antiquas Hebraeorum opiniones et consuetudines; qui ad angustias redacti, loca de Messia sonantia, suis perversis explicationibus Christianis eripere volebant. Reliqua Targumim certare invicem de absurditate videntur; omnium vero maxime ridiculi sunt Psalmorum et Proverbiorum expositores [1].

§. 72. Historia ,οἱ Ἑβδομήκοντα' apud Aristeam fabulam sapit.

Antiquissima S. Bibliorum Veteris Testamenti versio Graeca nomen traxit a praetensis septuaginta et duobus interpretibus; sed compendii causa, assumto numero rotundo, passim Versio septuaginta interpretum, κατὰ τοὺς ἑβδομήκοντα; item LXX. viralis et τῶν LXX. [2] dicitur. Veterrima sane, quae de Versione Graeca S. Literarum studiosos instruit narratio, scripta est illa: quae sub Aristeae, homine ut ferunt Ptolemaeo Philadelpho aequali et inter eius amicos cooptato, nomine venit; quem commentarios de Judaeis i. e. s. historia edidisse constat [3]. Habetur eius ad Philocraten [4] epistola, quae integra ad nostram transmissa est aetatem [5]. Summa eius huc fere redit: Demetrius Phalereus, Bibliothecae

---

1) Horum interpretationem e versione Syriaca factam demonstravit Dathe, in opusc. p. 107. s. In Hagiographa pleraque tribuitur Targum aliquod Josepho lusco, quem Onkeloso et Jonathane longe sequiorem habent et ineptissimum translatorem. Exstat etiam satis prolixum Targum in quinque Megilloth, imo tria in Librum Estherae, diversorum auctorum. Sed vix ullam praestant utilitatem praeter historicam, cum sententias aut exegeses Synagogae et traditiones communi Judaeorum applausu exceptas narrant. Eiusdem ut praecedentia indolis est Targum in Libros Chronicorum. Primum e msso. Erfordiensi, editum a M. F. Beckio, Aug. Vind. 1680. et 1683. 2. vol. accur. a D. Wilkins, Amstel. 1715. Diu post tempora Onkelosi et Jonathanis illud concinnatum prodit I. 5, 10. nominatio הַהַגְרָאֵי; coll. Targ. Ps. 83, 7. ubi וְהַגְרִים legitur. Frequenter etiam graecas voces adhibet. Alias editiones v. ap. Winer, Handb. der theol. Lit. Leipz. 1838. I, 53. 2) Subintelligitur virorum vel interpretum dicitur. 3) Ex Eusebii, Praepar. evang. l. IX. c. 25. ed. Heinichen II, 32.; sed ista paucissimis fragmentis apud Eusebium VIII, 2. I, 363. s. servatis demtis, periere. 4) Apud Josephum, Antiq. XII, 2. I, 585. reperitur; nec Philoni prorsus ignota fuit. Cf. de vita Moysis l. II. 6, 7. p. 660. 5) Saepissime excusa legitur. Cf. Fabricii, Bibl. Gr. III, 661. Integram, subnexa interpretatione latina, l. de Bibliorum textibus orig. praemisit H. Hodius, s. c. p. 1. s.

Ptolemaei Philadelphi, Aegyptiorum regis praefectus, regi suadet Legis Mosaicae graecam interpretationem. Cum Ptolemaeus consilium de vertenda Lege probasset, Rex ad summum Judaeorum pontificem missurus legatos, Judaeos omnes bellis ab Aegyptiis captos in libertatem asseruit [1]. Splendidis muneribus, quae Templo hierosolymitano obtulit, et literis regiis, quibus Legis codicem et interpretes poposcit, instructi legati, honorificentissime Hierosolymis habentur, votique facile compotes redduntur. Delectis quippe LXXII. senibus [2], hebraicae et graecae linguae peritissimis, tradebatur volumen Legis [3] aureis literis descriptum ad regem perferendum. Rex nuntios Judaeorum humanissime exceptos a Demetrio suo ad insulam Pharum deducere facit, ubi interpretationi operam dabant, Demetrio scribae munere fungente. Itaque collatis exemplaribus, unaque congregati 72. dierum spatio interpretationem absolvunt [4]. Quamvis vero epistolam Aristeae suppostitiis veterum scriptis accenseamus; multum tamen abest ut eam nullius usus, quia impudenter non minus quam imprudenter mundo obtrusam habeamus [5]. Et ad Aristeam quidem quod attinet facile largimur, hominem istum male personam gentilis sustinere; suaque merita, auctoritatem et familiaritatem apud Ptolemaeum Philadelphum, quem perperam pro Ptolemaeo primo Lagi filio posuit, μάλα σεμνῶς depraedicare. Etenim [6] serioris

---

1) Oratores erant Andreas, praecipuus corporis sui custos, et Aristeas scriptor noster famosus. 2) Sex scilicet e singulis tribubus. 3) Una cum epistola ab Eleazaro summo pontifice. 4) Hoc palmarium epistolae Aristeae est argumentum; qua evenit ut opus quasi ab hac ipsa legatione elaboratum LXX. interpretum nomen fuerit consecutum. Ex isto fonte omnia sua hausit antiquitas. 5) Non enim statim sine peculiari examine sunt illa pro fabulis reiicienda, quae tradunt libri suppostitii. Narrationes nonnullae eiusmodi scriptorum prorsus de nihilo natae sunt, aliae habent nonnihil fundamenti. Utrum hisce, an istis, accensendae Aristeanae disputatur? et ad nostrum quoque institutum pertinet disquisitio, ubi et quando orta sit, illa de qua agitur LXX, οἱ τῶν ὀ, οἱ ὀ interpretum translatio. 6) A Judaeo quodam Aristeae nomine confictam fuisse statuit, J. Scaliger, in animadv. Euseb. ad n. 1734. p. 133. secutus L. Vivem, qui primus omnium de historia hacce Aristeae dubium movit, not. in d. Augustini, de Civ. Dei XVIII, 42. t. V. Op. „Circumfertur libellus eius nomine confictus, ut puto ab aliquo recentiore.“ Post Vivem et Scaligerum fuerunt plurimi cum Critici tum Theologi catholici non infimi nominis: A Salmeron, Proleg. VI. t. I, 64. H. Valesius, annot. in l. V, 8. Eusebii H. E. p. 94. R. Simon, Hist., cr. V. T. II, 2. p. 6. E. Dupin, praelim. diss. §. III. p. 52. s. Calmet, Diss. de Versione LXX. interpr. D. V. T. I, 69. s. Montfaucon, Praelimin. in Hex. Orig. III, 9. I, 53. s. ex nostris, qui Aristeae merces respuerent. Ex Acatholicis summa diligentia id ipsum praestitit H. Hodius, l. c. et A. van Dale, diss. s. Aristea de LXX. interpr. cui ipsius praetensi Aristeae textus subiungitur Amstel. 1705. Quibus licet se opposuerint

aetatis narrationi illi impressa sunt vestigia, e quibus discernere possumus culpam sublestorum natalium. Non apparet interim ex his indiciis, quando nam praecise hic partus in lucem editus sit? Hoc tantum videmus, aetate Josephi Flavii eum iam propagatum dudum, exceptumque fuisse in Palaestina tanto cum consensu; ut hanc epistolam Josephus inter antiqua et sincera gentis suae monimenta retulerit. Quod fieri non potuisset, si illam nuper in manus hominum pervenisse historiae Judaicae scriptor, aut aequales eius meminisset. Si vero sciscitamur, ubinam gentium haec epistola in locum emerserit? in promtu est Alexandrina confictarum scriptionum officina; ubi teste Philone[1] quotannis in memoriam feliciter peracti huius laboris, ingenti hilaritate dies festus agebatur. Quiscunque autem fuerit epistolae compilator, totam quantam finxit ad versionem Alexandrinam commendandam; quasi non ab humano solum ingenio profectam, sed quodam velut prodigio extra ordinem naturae ortam.

§. 73. Discutitur, quo tempore facta sit interpretatio τῶν LXX.

De tempore quo facta sit, maxime nobis arridet sententia viri sagacissimi J. L. Hugii[2]: vero perquam esse simile Ptolemaeum, non Philadelphum sed Lagi filium auctorem fuisse; ut Lex seu ‚Pentateuchus‘ verteretur. Huic rei illud politicum con-

---

J. Usserius, de graeca Septv. interpr. versione syntagma. Lond. 1655. J. Vossius, de Septv. Interpr. eorumque translatione et Chronologia. Hagae Com. 1661. Append. ad l. de LXX. interpr. ib. 1663. Walton, Prol. IX, 4. II. 11. s. Le Nourry, app. ad Biblioth. Max. P. P. d. XI. I, 225. s. ed. Par. 1703. Th. Holtzclau, Instit. Scriptur. p. 168. s. magno conatu, nemo tamen maiore quam: Simeon de Magistris, apologia P. P. de LXX. virali versione addita ed. Danielis s. LXX. ex Tetraplis Origenis. Rom. 1772. p. 309. s.; qua non solum Aristeae Historiam defendit, sed etiam cellulas olim iam a divo Hieronymo, praef. in Pent. penitus subrutas instauraret. Attamen laudamus virum celeberrimum ideo, quod nimium Hodii res antiquas carpendi studium coërcuerit. Hoc nostro denique saeculo idem praestare voluerunt: C. Oiconomos, περὶ τῶν ό ἑρμηνευτῶν τῆς παλαιᾶς θείας γραφῆς β. κ. τ. λ. 'Αθήν., αωμδ' s. et Grinfield, an Apology for the Septvaginta. Lond. 1850.

1) L. s. c. 2) De Pentateuchi Versione Alexandrina commentatio Frib. 1818. p. 7. s., qua mediam viam ingressus: ipsam epistolam Aristeae, nec ut commentum penitus reiicit, nec omnia quae sub Aristeae nomine scripta sunt ut vera defendit; sed quae sub fabularum acervo abscondita grana sunt detexit, et in publicum feliciter conspectum produxit.

silium subfuisse, ut Judaeos post mortem Antigoni denuo sibi subiectos secundum ipsorum leges regere, atque ita eorum animos Ptolemaeus sibi conciliare posset. Quos ut sibi obstringeret rex, interpretationem e Codice authentico Hierosolymis petito, per aliquot e legatis linguae graecae cognitione imbutos conficiendam imperasse; et in bibliotheca honorifice reposuisse. Atque ea quidem omnia ad finem Olympiadis 119.; tercentis circiter ante aeram nostram Christianam annis accidisse [1]. Favet huic sententiae α. testimonium Aristobuli Judaei [2]; confirmaturque β. auctoritate cuiusdam scholii latini [3], quod e vetustis et genuinis Callimachi atque Eratosthenis, Bibliothecae Alexandrinae praefectorum, scriptis haustum creditur. Interim consilio politico ex parte regis, iungere oportebit ecclesiasticum simul ex parte Judaeorum. Insignis enim multitudo ista aetate in Aegypto agebat, quibus cum avita lingua patria sensim paulatimque obsolesceret, et in desuetudinem abiret, graeco tantum idiomate in quotidiano sermone usis, et usus lyturgicus versionem flagitasset; viri pii et prudentes prospectum iverunt, Legemque Mosaicam [4], in graecum omnibus

1) Cf. H. R. D. V. T. p. 538. Z. Frankel, über den Einfluss der palästinensischen Exegese auf die alexandrinische Hermeneutik. Leipz. 1851. p. 230. s. 2) Apud Clementem Alex., Stromat. I, 22. p. 409. s. Hodius, contra Hist. LXX. interpr. I, 9. p. 45. quidem, eiusque pedisequus Dale, super Aristea c. 28. p. 212. s. imperterrite affirmant; nullum unquam exstitisse Aristobulum Judaeum praeceptorem Ptolemaei regis, et testimonium supradictum fictitium esse. Ceterum eruditissimus Valkenaer, diatribe de Aristobulo Judaeo, ed. J. Luzac. Lugd. Bat. 1806. p. 22. s. rep. in ed. Eusebii Praep. Evang. Gaisford Oxon. 1843. IV, 390. s. J. Ammersfoordt, diss. de variis lectionibus Holmes. q. l. Pent. ib. 1815. p. 14. s. A. F. Dähne, gesch. Darstell. der jüd. alex. Religionsphilosophie. Halle 1834. II, 73. s. Z. Frankel, Vorstudien zu der Septuaginta. Leipz. 1841. p. 13. s. L. Herzfeld, Gesch. des Volkes Israel von Vollendung des zweiten Tempels. Leipz. 1863. II, 534. s. Keil, Einl. p. 527. Jost, Gesch. d. Judenth. Leip. 1857. I, 102. s. Fr. Hülskamp, Rohrbachers Universalgesch. d. kath. Kirche. Münst. 1863. III, 426. s.: vera esse posse dicunt, quae de translatione graeca Aristobulus, l. c. n. 22. refert, non item ea, quae de alia ante Ptolemaei Lagi filii aetatem usurpata graeca S. S. interpretatione narrat. Quamvis enim antiquiorem LXX. exstitisse, levibus coniecturis ducti quidam crediderunt; tamen qualis ea fuerit, a nullo idoneo huius rei teste proditum est. 3) Quod detexit Osannus, descripsit Ritschl. Cf. Thierschii, de Pentateuchi Versione Alexandrina l. III. Erlangae 1841. p. 8. s. 4) Cuius prae reliquo Codice Sacro potior usus erat et religio V. Comm. de S. S. p. 10.

cognitum transtulerunt sermonem. Alexandrinos autem Judaeos passim eius interpretationis auctores fuisse, neutiquam vero Palaestinos; dialectus graeca probat Alexandrina, quae in hac translatione viget[1]. Idem sequitur inde: quod Aegyptias res Aegyptiis nominibus insigniunt, atque Judaeorum Alexandrinorum pronunciationem in omni pene nomine proprio Hebraico Versioni huic inserto servaverint[2].

§. 74. Quaeritur, cuius ambitus et indolis fuerit τῶν LXX. interpretum translatio?

Quorum Librorum fuerit: an solum ‚τοῦ νόμου'; vel universorum S. S. V. T. Librorum? optime solvitur testimonio S. Hieronymi, qui[3] tradit, quod ‚et Aristeus et omnis schola Judaeorum quinque tantum libros Moysi a Septuaginta translatos asserant'[4]. Divus Hieronymus theologos recentioris aetatis ita habet consentientes, ut certatim iudicarent Ptolemaei tempore: solam Legem i. e. Pentateuchum fuisse translatum, neglectis tantisper ac sepositis reliquis Librorum S. ordinibus, Prophetis atque Hagiographis. Horum interpretatio privatis curis relicta, et tempore procedente sine dubio sensim ita instituta est; ut ii Libri, quorum usus magis necessarius erat, prius verterentur, ii autem, qui minus adhiberentur, serius. Rem ita se habere, ipsum diversum genus linguae pariter ac dictionis, et varia versionis indoles ac modus evidenter arguit. Contrariam sententiam propugnantium argumenta e quibusdam testimoniis petita, sola versionis Librorum singulorum collatione corruunt. Pentateuchus multum differt ab interpretatione Jobi, Ecclesiastes a Jeremia[5]. Codices, e quibus LXX. versionem suam transtulerunt,

---

1) Copiose hoc argumentum prosequitur Thierschius, l. c. p. 65—110.; eiusque in rei fidem allegat: voces singulas, quae natura sua produnt Aegyptiacam originem, orthographiam sive modum scribendi, idiomata grammatica atque syntactica. Demonstrat, quomodo τῷ κατ' 'Αλεξάνδρειαν τοπικῷ χαρακτῆρι in translatione usi fuerint. 2) Cf. Thierschium, l. c. p. 27. s. 3) Comm. in Ezech. 5, 13. V, 54. 4) Idem iisdemque verbis inquit ad Mich. 2, 9. VI, 456. 5) Sed multa sunt nimis, quae de his critici disputant, nos quin his detineamur, breviter dicemus, quod scitu dignum videbitur. V. P. de Lagarde, Anmerkungen z. griech. Uebersetz. der Proverbien. Leipz. 1863. p. 2. s.

erant hebraici non punctati; cognati illis, e quibus fluxit Samaritanus Textus. Revera multae inter Textum graecum et hebraicum diversitates inde sunt natae, quae quidem non adeo frequentes reperirentur, si textum masorethicum usurpare graecis interpretibus contigisset [1]. Omnes omnino Libros versionis LXX. in Aegypto, et quidem a Judaeis aegyptiacis translatos, non vane sumitur [2]. Si autem singuli interpretes inter se comparentur, eorum valor diversimode aestimandus est. Omnes reliquos linguae hebraeae et graecae peritia vincit interpres Pentateuchi; et dubium non videtur, ceteros V. T. Librorum translatores, versionem Pentateuchi prae oculis habuisse [3]. Ea est interpretis huius hebraeas voces graece convertendi ratio, ut quamvis archetypum suum sequatur ducem; tamen imprimis studet, ut sit perspicuus et dilucidus [4]. Praeterea elegantiae graecitatis operam dat, ita ut tropos duriores fugiat, lepores vero orationis et poëticas dictiones imitetur; denique suum dicendi genus diversis operis partibus accommodet [5]. Haud tamen pauciora et leviora sunt loca, in quibus Textus Originarii dignitatem minime assequitur Moysis interpres [6]. Quocunque vero tandem

[1]) Non paucae inveniuntur literarum, figura similium, permutationes, ex alphabeto scripturae quadratae nisi explicandae. V. Hist. R. D. V. T. p. 519. Th. E. Toepler, de Pentateuchi interpretationis Alex. indole cr. et herm. Hal. 1830. p. 3. [2]) Satis hic fuerit indicasse, quod Hodius prolixa dissertatione l. II. p. 90. s. hoc argumentum tractaverit. [3]) Quo enim propius Pentateuchi translatio ad illam accedit aetatem, ubi Judaei patrium sermonem nondum penitus cum peregrino commutarunt; eo veriorem certioremque fuisse traditionem exegeticam, qua Legis graecus interpres usus est, facile intelligitur. Unde fit, ut cum in singulis dubiis vocibus, et difficilioribus commatibus, ubi alii interpretes vel ancipites haeserunt, vel prorsus a vero aberrarunt; bene imo optime eum reddidisse textum originarium deprehendamus. Cf. Toepler, l. c. p. 59. s. [4]) Perspicuitatis iustae est, — praeter vulgaris Alexandrinorum dialecti usum — quod Hebraismis non ita repleverit Versionem, quin commode possent intelligi; quod obscurioribus dilucidiora statim, ubi occurrebant, substituerit; atque ita cum idiotismos temperarit, tum nomina propria et extranea explicarit. Cf. Frankel, über den Einfluss der pal. Exeges. auf. d. al. Herm. p. 4. s. [5]) Maxime hebraizat in sectionibus genealogicis et geographicis, in legibus imprimis Levitici; iucundior est oratio in historicis; omnium maxime abhorrent ab imitatione exemplaris Hebraici colloquiorum in historiis formulae. V. Thiersch, p. 62. s. [6]) Nam praeterquam quod Alexandrinus iste interpres copiosa in omnibus libris Pentateuchi referat incrementa, quae Scholiis et Glossis textum illustrantibus similia videntur: modo nonnulla plane desiderantur, modo verborum ordo mire turbatus offenditur. Neque

tempore et per quoscunque etiam Versio reliquorum Librorum facta fuerit[1]; ceteros inter translatores post illum Pentateuchi, iisdem nominibus laudari meretur interpres Proverbiorum Salomonis[2]: qui etiam ibi haud raro ingenium suum ostendit bene cultum, ubi manifesto a vero aberrat[3]. Interpres Psalmorum, atque translatores reliquorum Librorum poëticorum, omni caruerunt ingenio poëtico[4]. Quod ad Prophetas attinet, hoc observarunt viri docti: non omnes Propheticos Libros ab uno interpretatos fuisse, sed plures versores eorum exstitisse[5]. Librorum S. V. T. qui Historias narrant interpretes, etiamsi Pentateuchi dignitatem non assequantur, haud mediocriter in arte transferendi exercitati fuerant. Dicendi genus graecum ad Novi Testamenti sermonem accedere, neminem Veterum vel Recentiorum scriptorum fugit.

---

desunt emendationes coniecturales, errores et hallucinationes, tam grammaticae quam etymologicae. D. q. v. Toepler, l. c. p. 11. s. 49. s.

1) Nepos Siracidae c. a. 130. a. C. — v. H. R. D. V. T. p. 540. — in prologo ad Ecclesiasticum perspicue docet, iam suo aevo Libros S. S. V. T. in graecum sermonem translatos fuisse.. 2) Cf. J. G. Jaeger, observ. in Prov. Salam. vers. Alex. Mildorf. 1788. Lagarde, l. c. 3) Additiones, omissiones, transpositiones in textu graeco huius libri recenset W. Smits, Proverbia Vulg. ed. elucid. Antv. 1746. proleg. p. 34. s. et Lagarde, Anmerk. z. gr. Ueb. der Proverb. p. 5. s. 4) A puriori sermone graeco longe distat Psalterium; maiori in copia ac ceteri Libri didactici — demto Jobo d. q. v. H. V. T. p. 328. — laborat defectibus. Cf. W. Smits, Psalterium vulgatum elucid. Antv. 1744. I. prol. p. 58. s. Interpres imprimis Ecclesiastae nimium presse sequitur verba Hebraea. In libro Jobi reddendo et propter sermonis difficultatem, et propter imperfectam linguae hebraicae notitiam aliasque causas, interpres additionibus, omissionibus, perversis explicationibus maxima licentia sensum archetypi commutavit. Vertendo interpres Graecorum poëtarum haud hospes, id potissimum attendit, ut quam elegantissime scriberet. Perquam exiguae, vel omnino incertae est utilitatis in Critica. Cf. A. L. G. Krehl, Observ. ad interpr. graecos ac lat. veteres L. Job. Lips. 1834. G. Bickell, de indole ac ratione versionis Alexandrinae in interpretando Libro Jobi. Marburg. 1863. p. 11. s. 5) Apparet id e sermonis diversitate, imprimis ex eo, quod eadem fere in aliis locis feliciter, in aliis infelicissime converterint; saepe potius sensum contraxerint quam transtulerint. Non omnes diserti aeque fuerunt, sed alii aliis peritiores et doctiores: Principatum inter hos tenet Amosi et Ezechielis interpres, imperitior est is Obadiae, praeter ceteros autem Jesaiam nactum esse interpretem sese indignum omnes fatentur. Jeremiae interpres nec fidus nec bonus dici potest, ubique imperitiam et audaciam praesefert. Cf. Hist. R. D. V. T. p. 444. s. Danielis vero versio tot abundabat vitiis, ut Ecclesia illius loco usa fuerit versione Theodotionis L. H. R. D. V. T. p. 488. s.

§. 75. Enumerantur editiones typis descriptae τῶν LXX.

*Editiones Versionis τῶν LXX. **principes**, unde reliquae omnes manarunt, sunt numero quatuor: **Complutensis, Veneta, Romana** et **Oxoniensis**. a. **Complutensis** a. 1517. sub auspiciis C. Ximenii prodiit, mixta partim e LXX.; partim ex Origenis additamentis; partim ex Aquilae, Symmachi aliorumque interpretum imo et commentatorum graecorum verbis, et ideo plurimum Criticis displicuit. Editores ipsa exemplaria non ita delineaverunt, ut de illorum auctoritate quidquam iudicari possit. Carpuntur, quod glorientur de vetustissimis; et antiqua et correcta sane iis non deerant: sed vana est suspicio, editores illos exemplaria sua vetusta mss. Textus Graeci ad Hebraicum et Vulgatam immutare non recusasse V. p. 125. Certe lima, quam Textus passus fuisset, merito reprobaretur. Versio Latina graeci Textus ad verbum facta, inter lineas inserta est. Eam editionem repetunt **Polyglotta Antverpiensia** et **Parisiensia**; atque Theilii et Stierii, cum plurimis sane mendis. Proxime Complutensem secuta est b. **Aldina** seu editio **Veneta** a. 1518. Venetiis in aedibus Aldi Manutii, qui procul dubio manuscripta illa, quorum paucis praefatio mentionem, facit conquisierat; ab **Andrea Ansulano** socero suo excusa et publicata fuit. Complutensi purior, sed haud ab omni admixtione verborum Theodotionis libera esse censetur. Quae c. **Vaticana** dicitur, seu **Romana**, mandato Pii V. et Gregorii XIII. Summorum Pontificum elaborata, iussu et auctoritate **Sixti** V. Pont. Max. — qui cum adhuc Cardinalis foret, opus vehementer urserat. — publicam lucem conspexit Romae ex Typographia F. Zanetti anno Salutis 1587. Maxime secundum exemplar Vaticanum cod. B. — de quo vid. p. 112. s. — expressa est; cum nullus illo praestantior esset inventus, ut praefatio refert, quam scripsit Antonius **Caraffa** Cardinalis S. Sedis Ap. Bibliothecarius. Vaticanum exemplar „**quod eius valde probaretur auctoritas de verbo ad verbum**“, „**nisi ubi manifestus apparebat librarii lapsus**“ repraesentatum est. Quae vero desunt in Codice Vaticano, ex aliis, qui ad eius vetustatem longe proximi intervallo accedunt: e libris C. Bessarionis, Caraffae, et Mediceae Bibliothecae Florentiae petita sunt. Praeter C. Caraffam, cui editionis et expositionis cura demandata fuit, operam navarunt diverso tempore multi viri doctissimi uti: Guil. Card. **Sirletus**, Fr. **Turrianus**. S. J., E. S. Franc. **Toletus**, Emmanuel Sa, Ant. Agellius, J. **Maldonatus**, P. **Morinus**, R. **Bellarminus**, P. **Ciaconus** aliique; quos enumerat Petrus Morinus, ep. ad. Sixt. V. de LXX. interpretibus in Gr. Bibl. edit., in Opusc. et Ep. P. Morini Par. ed. J. Quetif. O. Pr. Par. 1675. p. 308.*

C. Vercellone, Var. Lect. Vulg. Rom. 1860. I. prol. p. 23. s. Editio e rei peritorum iudicio omnium, quae exstant, maxime sincera, et proxime ad archetypum LXX. accedens habetur. Cf. acath. A. F. Ruckersfelder, ap. Velthusen, Comm. th. III, 27. s. Quam sit immunis liber ille Vaticanus a transpositionibus Origenis, patet e collatione locorum, quae apud Philonem atque s. P. et S. E. citata reperiuntur. Cf. J. Morini, exerc. I. 9, 3. p. 409. Secundum eius rei testimonium petitur ex editione libri Josuae per A. Masium d. q. i., qui instituta collatione Codicis Syri de ipsis Origenis Hexaplis cum diligenti asteriscorum et obeliscorum adscriptione conversi, collegit: Vaticanum illum Codicem continere V. T. κατὰ τοὺς ἑβδομήκοντα *ab adulterinis additamentis admodum defecatum. Postremum argumentum, quod unusquisque proprio marte experiri nullo negotio potest, elicitur e lectionibus variis, quae in Cod. B. servatae sunt. Cum lectio cod. Alexandrini innumeris fere locis ad recensionem masorethicam accedat; Vaticana ab eadem recedat, dubitare non possumus: quin genuina et Origene antiquior lectio servata sit in editione Romana. Quodsi eruditissimi editores paulo curatius archetypum suum exprimere voluissent, magis adhuc et plurimum labor eorum probaretur; manarunt tamen iudice Montefalconio, praeliminaria in Hex. Orig. 4, 5. p. 43. et in hanc editionem non pauca ex Hexaplis. Textus Graecus sine latina versione prodiit, quam deinde Flaminius Nobilius Romae 1588. e fragmentis veterum Latinorum Interpretum compilatam, peculiari volumine vulgavit. Hanc editionem Bibliorum Graecorum fidelissime et studiosissime iteravit J. Morinus. Lut. Par. 1628. apposita e regione textus Graeci Latina translatione, versuum quoque numeris, qui antea nulli erant, adscriptis. I. II. Tom. III. continet N. T. Waltonus quoque editione Romana usus est. Repetierunt exemplar Vaticanum cum animadv. et compl. J. N. Jager, II. vol. Par. 1839. 45.; var. lect. subi. C. Tischendorf Lips. ed. III. 1860. II. vol. d. De editione Oxoniensi, in qua expressus est textus codicis antiquissimi Alexandrini A. sed saepe multum immutatus, dicenda iam praeoccupavimus. p. 117. Fragmenta cod. VII.; saeculi, uti sumunt, quinti — Pentateuchi Gen. 31, 15. usque ad Lev. 19, 19. et lib. Jos. cum pluribus tamen lacunis — edidit Ceriani, Monum. sac. et prof. Mediol. 1864. 6. t. III. 1. 2. f. Isaiam et Malachiam integrum, Jer. Dan. Bar. Ezech. Osee, Amos, Sophon. Aggaei et Zachar. partes exhibet codex. saec. XIII. quem Grottaferratae detexit J. Cozza monachus O. S. Basilii. D. q. v. diss. C. Vercellone, un Codice graeco palimpsesto scoperto dai monaci Basiliani di Grottaferrata. Rom. 1866. Novissime Testamentum Vetus graece iuxta LXX. interpretes ex cod. Vatic. edid. lacunas suplevit ex codic. Alexandr. et ex Bibl. polygl. V. Loch. Ratisbon. 1866.*

§. 76. Exponitur auctoritas qua olim pollebat versio τῶν ό.

Versio τῶν ό olim maxima pollebat auctoritate. Enimvero certum est, veteres Ecclesiae priorum saeculorum s. Patres et Scriptores e.[1] — demto Origene et d. Hieronymo — hanc interpretationem ob creditam illam Aristeanam fabulam, innocenti errore divinam et inspiratam habuisse. Fuit graeca τῶν ό interpretum translatio, Ecclesiae antiquae per aliquot saecula Revelationis Divinae sub Oeconomia V. T. factae unicum documentum; Evangelicaeque lucis e penetralibus Judaeae gentibus oriturae, mundoque affulsurae quasi aurora praenuncia[2]. His illud accedebat, quod gravius est: putasse S. P. et S. E. Christum Servatorem nostrum, atque Apostolos LXX. interpretes sedulo legisse; et ubi loca e V. T. allegant, non ipsum Textum originarium, sed versionem τῶν LXX. adiisse. Id sane apud coaevos suos tanti ponderis fuisse vidit d. Hieronymus; ut translationem suam Hebraico e Textu vindicaturus, haud ita certum fuisse dicat: Christum et Apostolos testimonia S. Scripturarum ex LXX. Interpretatione recitasse; cum ex V. T. locis quae in N. T. laudantur, plura sibi viderentur cum Hebraico Textu magis, quam cum Graecorum elucubratione convenire[3]. Mansit tamen

---

[1]) Apud S. Justinum, Apol. I, 31. p. 76. s. S. Irenaeum, adv. haeres. III. 21, 2. p. 533. Clementem Al., l. c. S. Cyrillum Hier., catech. IV, 34. p. 68. S. Ambrosium, Hexaemeron, III, 5. p. 51. S. Hilarium, prol. in l. Psalm, n. 8. II, 217. S. Epiphanium, de mens. et pond. n. 2. 3. p. 160. s. S. Augustinum, de Civ. Dei. XVIII, 44. p. 291. de doctr. chr. IV, 7. p. 126. Theodoretum, praefat. in Psalm. I. 6, 605. s. Imo id ipsum decrevit quodammodo Justinianus Imperator, Novell. 146. [2]) „Nam cum felix illud tempus instaret, inquit belle Eusebius, Praep. evang. VIII, 1. ed. Heinichen p. 363., quo salutaris huius Servatoris nostri doctrinae lux sub Romanis Imperatoribus in cunctos sese homines longo lateque diffunderet...; Deus ille tantorum bonorum auctor, divinae scientiae vi futurum intuitus; singulari egit providentia, ut quae de venturo paulo post generis humani Servatore..... praedicta iam olim essent, ea demum accurata explicatione patefacta, cunctorum in lucem venirent.“ [3]) Cf. praef. ad Pent. et ad libr. Paralipom. V. H. R. D. N. T. p. 296. Unde in omnibus pene Prophetarum commentariis versionem LXX. viralem reprehendit: nam in uno solo in Jesaiam Commentario dicit LXX. addidisse aliquid in cap. 10, 28. 29. IV, 153.; ademisse c. 2, 20. p. 43.; mutasse c. 9, 15. s. p. 139.; extenuasse subvertisseque fortissima contra Judaeos testimonia c. 49, 5. p. 564.; miscuisse plura vocabula in unum c. 37, 8. p. 460.; deceptos fuisse literarum similitudine ר et ד c. 8, 9. p. 120. Multa eiusdem s. Hieronymi hanc in sententiam scripta pronunciataque omittimus. Cf. interim eiusdem de optimo genere interpretandi ep. ad Pammachium 57, 11. p. 316. „Longum est nunc revolvere quanta

versio Alexandrina unicum S. S. exemplar; quod in controversiis cum Hebraeis advocarunt. Et initio quidem satis feliciter S. P. et S. E. ea usi sunt contra Judaeos; a quibus illam acceperant. Etenim Philonem et Josephum in suis scriptis instrumentum graecum secutos fuisse, dilucide demonstratum est [1]. Tempore Tertulliani [2] ‚Judaei palam lectitant', versionem Alexandrinam [3]. Tum demum τῶν ó translatio apud Judaeos vilius haberi cepit; ubi Christiani ex illa clarissime probarunt: promissum Messiam certo venisse et esse hunc D. N. J. Christum [4] Neque seriori aevo interpretatio graeca exciderat auctoritate, qua olim gavisa fuit. Enimvero in plurimas linguas uti: latinam, syriacam, arabicam, aethiopicam, copticam, armenam, ibericam atque slavicam est translata. Neque bellum adversus οἱ ó saeculo decimo et septimo praecipue ab acatholicis Theologis motum, ex hac antiqua dignitate versionem graecam depellere valuit [5]. Nostris diebus recentiorem plerique, non tam religionis

---

septuaginta de suo addiderint, quanta dimiserint." Illud quoque hic haud possumus praeterire, si quid S. P. et S. E. de inspiratione τῶν LXX. interpretum minus accurate crediderint et dixerint; illud neque adeo magnus error haberi debet, neque eorum testimonio in aliis rebus fidem detrahit. Nam cum — ut recte animadvertit P. Maranus, praef. in S. Justinum c. 13. p. 56. — ipsum S. Scripturae contextum divinitus inspiratum esse inter omnes conveniret; periculosius multo non erat interpretationem divinitus inspiratam credere, quam accurate et diligenter elaboratam. Eadem de causa leve aliquod erratum in rebus minime ad fidem et mores spectantibus; de eorumdem S. P. et S. E. pondere aliquid iure minuere potest in illis, quae ad catholicae fidei defensionem Veteres docuerunt.

1) Cf. C. Fr. Hornemann, spec. exercit. crit. in versionem LXX. interpretum ex Philone. Gott. 1773. exerc. prael. §. VI. p. 29. s. L. T. Spittler, de usu Versionis Alexandrinae apud Josephum. ib. 1779. J. G. Scharfenberg, de Josephi et Vers. Alex. consensu. Lips. 1780. 2) Apologet. c. 18. p. 82. 3) Negat Frankel, l. c. Judaeos quos Hellenistas adpellamus, versionem LXX. in synagogis praelegisse, sed praeiudicio manifesto id facit. Cfr. hac de re testimonia apud J. Morinum, exerc. bibl. de Hebraei graecique textus sinceritate exerc. 8. c. 1. s. p. 352. Hodium, l. c. III, 1, 1. p. 224. J. Wichelhaus, de Jeremiae versione Alexandrina. Hal. 1847. p. 19. s. 4) Utrum subita haec mutatio acciderit e decreto Rabbinorum: quo cuiuslibet Literarum Sacrarum versionis exemplar a synagogis exesse iuberetur; utrum e veris τῶν LXX. interpretum erroribus? id definire difficile est. 5) Cum L. Capellus ex hac LXX. virali cui in Critica sua s. conferendae maxime incumbit, noster vero Joann. Morinus e Pentateucho Samaritano, qui pene canonicam videbatur ipsi habere auctoritatem, probare studerent; in Judaeorum codicibus varias lectiones, errores corruptelas inesse, quaedam iis deesse, nonnulla superesse. Unde et non dubitarunt Textum Hebraicum omni modo emendare. V. p. 100.

quam cognoscendae antiquitatis causa textum Hebraicum et Graecum scrutati ad opiniones redierunt aequiores [1].

§. 77. De Versionibus Aquilae, Symmachi, Theodotionis, V. VI. VII. et Veneta.

Cum christiani Doctores e versione LXX. ad Judaeos convincendos testimonia proferre solerent; de singulis locis mox disceptatum est, esset ne vera, quam versio Alexandrina exhiberet, interpretatio nec ne? Christiani admodum offendebantur, si quando Judaei rem non sic se habere in Textu Hebraico, opponerent [2]. Spreta versione LXX. contradicentes Judaei laudabant versionem, quam ad interpretationis huius supplendum locum fecit Aquila, Ἀκύλας, Ponticus genere, Synope oriundus [3]; qui propter astrologiae studium a Christi sacris exclusus, ad ritus Judaicos se convertit. Hic graecam interpretationem verborum, ipsorumque etymorum tenacissimam contexuit; priusquam d. Irenaeus suas adversus haereses disputationes exararet [4]. Apparuit igitur iuxta haec, Aquilae interpretatio circa a. p. C. n. 182., atque Judaeis adeo placuit, ut ipse

1) Certe erratis eorum virorum, quos aliquibus criticae magistros adpellare placuit, nos esse monitos decet; ne leviter e quavis versionis discrepantia Textus quoque varietatem repetamus, nisi probe ante versionis origo, natura et indoles quantum fieri potest, explorata fuerit. 2) Cuius cum Judaeis disceptationis vestigia prima apud s. Justinum exstant L. s. c. V. p. 137. Origenes, ep. ad Africanum n. 2. XVII, 23.: ait „Sic enim Aquila hebraicae lectioni serviens edidit; quem Judaei Scripturam studiosius interpretatum esse credunt, et quo maxime uti solent Hebraicae linguae imperiti, utpote ceteris omnibus melius sensum assecuto.“ Et n. 3. „In multis quoque aliis Sanctis Libris invenimus alicubi quidem plura esse apud nos quam apud Hebraeos alicubi vero pauciora.“ Cf. e. d. Augustini, de Civ. D. XVIII, 43. p. 287. 3) Secundum S. Epiphanium, de pond. et mens. n. 14. II, 170. Cetera autem quae adiecit de vita rebusque gestis Aquilae n. l. et s. suspicioni obnoxia esse videntur. Cf. Montfaucon, praeliminaria in Hexapla c. 5, 1. p. 47. 4) Enimvero S. Irenaeus, III, 21. scribit: „Non ergo vera est quorundam interpretatio, qui ita audent interpretari Scripturam Isai. 7, 14. Ecce adolescentula in ventre habebit et pariet filium; quemadmodum Theodotion Ephesius est interpretatus et Aquila Ponticus, utrique Judaei proselyti.“ I, 532. Quamvis quo tempore sint scriptae laudatae disputationes definire difficillimum sit, a vero tamen haud procul discesserit, qui sub finem Eleutheri Pontificatus anno circiter C. 192. absolutas esse sumserit. Cf. R. Massueti, de Irenaei scriptis diss. II, 47. II, 223.

secundis postea curis eius magis correctam editionem faceret[1]; et haec penes Judaeos, cumprimis eos, qui sermonis Hebraei ignari erant, summa olim auctoritate valebat[2]. Ex illa porro duplici Aquilae versione secunda, quia nimia accuratione concinnata erat, ab Origene in Hexaplis apponebatur[3]. Si e reliquis eius fragmentis[4] iudicium ferendum sit[5]: merito vituperatur Aquila, quod superstitiose idem vocabulum repetere maluerit, quam lectionis perspicuitati et facilitati consulere[6]. Quamvis autem ore barbarus sit, et sensu obscurus; multa tamen suppeditat ad Textus Hebraici lectionem, qualis tunc erat, constituendam et illustrandam[7].

Ad secundi saeculi finem, vel sub sequentis initium alia graeca versio publicam lucem conspexit, priori minus literalis, sed multo elegantior, auctore Symmacho. Symmachus[8] a Judaeis ad sectam Ebionitarum deficiens, ut popularium suorum opiniones subverteret, novam Veteris Instrumenti translationem Graecam

---

1) „Aquilae secunda editio, quam Hebraei κατ' ἀκρίβειαν nominant"; testatur Hieronymus in Ezech. 3, 15. p. 32. 2) Cf. Hodium, de Bibl. text. orig. III, 1. p. 235. s. R. Anger, de Akila gr. V. T. interpr. Lips. 1845. p. 10. s. 3) Divus Hieronymus, cuius aetate versio illa adhuc integra supererat, ep. 36. ad Damas. n. 15. p. 167. scribit: „Aquila qui non contentiosius, ut quidam putant, sed studiosius verbum interpretatur." Idem saepius eius defensionem suscipit contra opinionem, quod loca V. T. quae futurum Christi adventum praenunciabant, de industria in translatione sua in alium sensum detorserit. Cf. ep. ad Marcell. 32, 1. p. 152. comm. in Habac. 3, 13. VI, 656. Quare putaverimus s. Hieronymum alibi, ad Pam. ep. 57, 11. p. 316. in Isai. 49, 5. p. 564.; ubi Aquilam rei chr. adversum carpere videtur, e vulgari aliorum, qui praecesserant, Veterum sententia locutum fuisse. 4) Deperditam fuisse dolemus. Geddes, de vulg. S. S. Vers. l. Bamberg. 1787. p. 29. eius interitum constitutioni Justiniani Imp. Auth. coll. IX. t. 29. nov. 146. adscribit. 5) Cf. P. Wesseling, de Aquilae in scriptis Philonis fragmentis. Ultrai. 1748. 6) Certe Sinopites, quo nemo unquam magis minuta ad literam adhaesione hebraicam veritatem retulit, hac servili interpretationis ratione, impolitoque scribendi genere plurimum offendit. 7) Cf. Dathii, disput. in Aquilae reliquias int. Hoseae, in opusc. p. 4. s. C. Fr. Bahrdt, ed. Hexapl. Orig. Lips. 1769. I, 107. s. n. C. Vercellone, avvertenze critiche sulla versione fatta da Aquila. Rom. 1847. repet. in Dissert. Acad. p. 143. s. Denique observare placet: controversum esse, quid Aquilae cum Onkelo rationis intercedat apud scriptores Judaeos, an Onkelus idem sit qui Aquila? Unum eundemque intelligendum esse statuunt alii — e. c. Anger, l. c. p. 11. — negant alii. E. g. Montfaucon, praelim. V, 6. p. 51. 8) Si Eusebio, H. E. VI, 17. p. 218. quocum faciunt notitiae Syrorum apud Assemannum, Bibl. Orient. II, 278. III, 1, 17., credimus.

condidit[1], quam etiam repetita editione perpolivit[2]. Laudant hanc translationem, in qua ut notat d. Hieronymus[3]: ‚non solet verborum ‚κακοζηλίαν' ut Aquila, sed potius intelligentiae ordinem sequi Veteres[4]. Merebatur sane laudem interpres iste a perspicuitate, elegantia[5] atque exacta ratione. Fragmenta, quae huius versionis supersunt, codicem Hebraeum interpreti observatum fuisse produnt. Atque in difficillimis locis sensum ita legenti exhibent, ut statim intelligatur. Quod vero non magis usu invaluerit, inde derivandum est, quia facta fuit ab homine, per sectam suam Judaeis aeque ac Christianis inviso.

Symmachi versio in ordine Hexaplorum praecessit illam Theodotionis[6]. Θεοδοτίων post Aquilam, et ante Symmachum interpretationem suam edidit[7]; inde ante annum p. C. n. 182., quo circiter natam fuisse Aquilae translationem sumsimus. Theodotion in iis unus, qui fidem in Christum cum Legis cerimonialis Mosaicae observantia coniungebant[8], quantum eius institutum patiebatur in versione τῶν LXX. ibi immutavit tantum, ubi declinare eam sibi reperire visus est ab Hebraeis libris mss. Non parem tamen ubique legem interpretandi secutus est; Aquilae quoque vestigia premit. Imo in reddendo celeberrimo vaticinio Danielis de Christo propius ad Christianorum, i. e. sensum huius verum accedit. Cuius quidem versionis opus ex voto peractum, quod adeo simile editioni τῶν ὁ esset, Christianis etiam placuit. Unde factum est,

---

1) S. Epiphanius, de pond. et mens. n. 16. p. 172. 2) Testatur hoc S. Hieronymus, comm. in Naum. III, 1. p. 563. scribens: „in altera eius editione reperi.“ 3) Comment. in Amos. 3, 11. p. 258. 4) Cf. etiam S. Hieronymi, Comm. in Isai. 1, 1. p. 7. „Symmachus more suo manifestius.“ Adde iudicium Eusebii, Comm. in Psalm. 21, 29. p. 85. 31. p. 86. Ps. 46, 10. p. 199. 5) V. C. A. Thieme, diss. pro puritate Symmachi. Lips. 1755. 6) Quem S. Irenaeus Ephesium et Judaeum proselytum vocat; non semel a s. P. P. et S. E. Graecis Θεόδοτος, Theodotus dicitur. 7) Quod conficitur e saepe laudato loco d. Irenaei, ubi carpit ille Aquilam et Theodotionem tantum, quod Isai. 7, 14. vocem הָעַלְמָה verterint νεανίς, non παρθένος, sicut οἱ ό. Si autem Symmachus tunc iam versionem suam publicasset, non erat impune dimittendus, cum et ipse νεανίς transtulerit. Idipsum credidit S. Hieronymus, qui comm. in Isai. 58, 10. p. 694. observat: „Symmachus in Theodotionis scita concedens.“ Contrariam sententiam defendit D. Petavius, animadv. ad l. s. Epiphanii de mens. II, 198. s. 8) Cf. d. Hieronymi, de vir. ill. c. 54. p. 114.

ut versio Theodotionis in Danielem, cuius tota series in LXX. praepostere posita erat, τῶν ὁ loco substitueretur, hodieque sola in Ecclesiis graecis legatur. Versio LXX. viralis Prophetae Danielis pro inutili habita, atque a librariis neglecta [1] fere interiit [2]. Solent A. Σ. Θ. commemorari sub nomine ‚τριῶν' [3]. Ceterum etsi istae versiones, ut interpretationi LXX. derogarent, fuerint conflatae; ad illius tamen usum eliminandum nunquam valuerunt.

Aliae praeterea exstitere olim tres, quinta, sexta, septima, signatae ‚ε' ς' ζ''; interpretationes anonymae quorundam voluminum, imprimis metricorum, Codicis Sacri: quas primus Origenes in lucem protraxit [4]. Quarum quae prior, quae posterior concinnata fuerit, an a Christianis an secus? difficile est dictu; nec potest iis de rebus vel coniectando aliquid proferri. Sed omnes admodum παραφραστικῶς Textum Hebraeum reddiderunt. Iam ubi de omnibus graecis versionibus diximus, restat ut Venetae, quae et Marciana [5] adpellatur, memoriam iniiciamus; illam utcumque sumunt auctore grammatico quodam Christiano, e Byzantio orto [6], inter s. VIII. et XI. ex Hebraicis codicibus factam fuisse. Aquilam in accuratione, interpretem Iobi τῶν ὁ in dicendi genere sectatur [7]. Inservire potest ad cognoscendam conditionem Textus masorethici, qualis erat s. IX. et X.; ideoque in Critica s. V. F. non omnino reiicienda est.

---

1) Cf. s. Hieronymi, praef. in Dan. p. 619. s. comm. in c. 12, 13. p. 730. H. R. D. V. T. p. 488. 2) Post annos enim fere mille quingentos e Tetraplorum O. codice Chisiano Danielem secundum LXX. evulgavit Simeon de Magistris. Romae. 1772. Ceterum dissensum versionis LXX. senum et Theodotionaeae, iudicio doctrinaeque interpretum adscribi posse, lubenter largimur Simeoni de Magistris, l. c. p. 219. 3) Cf. Eusebii, comm. in Jesaiam 13, 21. ed. Montf. II, 412. S. Hieronymi, comm. in Ezech. 5, 15. p. 55.: qui adpellat „tres alii interpretes." Theodoreti, in Abd. 19. II, 1456. „οἱ τρεῖς ἑρμηνευταί." 4) Cf. Eusebii, H. E. VI, 16. p. 217. 5) Quae cum ex A. M. Zannetii et A. Bongiovanii catalogo Bibl. d. Marci Codicum mss. Ven. 1740. innotuit, eam ediderunt J. B. C. d'Ansse de Villoison, N. V. gr. Prov. Eccl. Cant. Ruth. Thren. Dan. ex unico Marci Biblioth. cod. Argent. 1784. et C. Fr. Ammon, N. V. gr. Pentateuchi ex unico S. Marc. Bibl. Cod. Erl. 1790. 179. 1. 3. vol. ultimo v. legitur ei. comm. de usu, indole, aetate Vers. Marcianae. p. 112. s. 6) Cfr. Bauer, Crit. s. I, 286. 7) Cf. J. G. Dahler, animadv. in Vers. gr. Prov. Salamon. ex Venet. ed. Argent. 1786.

§. 78. De corruptione et emendatione editionis LXX. quae ‚Κοινή' est dicta.

Versio Alexandrina per quadringentos annos duraverat sola, et cum inter Judaeos Ἑλληνίζοντας non minus, quam penes Christianos frequenter describeretur; incuria librariorum pariter atque correctorum temeritate valde depravata vitiosa, innumeris locis contaminata et cum reliquis graecis versionibus commixta fuit. Ecclesia cum adhuc adolesceret, saepius disputando Synagogae committebatur, unde in congressibus sive publicis, sive privatis accidit: ut Christianis de translatione Graeca testimonia petentibus Judaei in cachinos effunderentur, exprobrarentque illa modo non haberi in Hebraico; modo etiam obiicerent, eiusmodi interpretationem in Christianorum Ecclesiis praelegi solere, quae Hebraicae veritati in omnibus non consentiret [1]. Utrumque ut tolleret, maculas videlicet quae in LXX. occurrebant emendando te varietates ex aliis versionibus resecando, laborem suscepit Origenes ille Χαλκέντερος [2]; ‚quem post Apostolos Ecclesiarum magistrum nemo nisi imperitus negabit' [3]. Et nullus sane par tanto molimini magis erat Origene. Ad firmam corporis valetudinem, ingenii perspicaciam, et stupendam plane memoriam, adiunxit parem, omnium forsan coaevorum superantem, diligentiam [4]. Insatiabilis sciendi aviditas omnes Origenem rimari angulos fecit, ut rariores et melioris notae colligeret libros; atque Maecenatum liberalitate factum est, ut et eos obtineret. His subsidiis instructus serio cogitavit, ut occurreret LXX. ex optimorum exemplarium fide castigatione, neque tamen emendationem suam editioni κοινῇ substituere ausus, id sibi tantum proposuit; ut interpretationem τῶν ἑβδομήκοντα Textui originario, quantum potest, conformem redderet. Quia vero indefessus vir invenit, LXX. saepenumero ab Hebraeo recedere; et vel addere vel omittere, utilissimum ratus est opus

---

[1]) Cf. Origenis, ep. ad African. n. 4. 5. p. 25. 26. Cf. E. Grabe, de vitiis LXX. interpr. ante Origenis aevum illatis. Oxon. 1710. J. Fr. Fischer, Prolusiones de Versionibus Graecis. Lips. 1772. p. 22. J. P. Nickes, de V. T. Codicum Graecorum familiis. Monast. 1853. p. 2. s. O. Fr. Fritzsche, Liber Judicum sec. LXX. interpr. Turici. 1867. p. 4. s. [2]) A s. Hieronymo adpellatus ad Paulam ep. 23, 1. p. 153. [3]) S. Hieronymus, praef. in libr. nom. hebr. III, 3. De cuius opera castigandi Textus τῶν LXX. liquidius pronunciare licet, cum Veteres eius castigationis modum praesidiaque satis distincte tradiderint. [4]) Cf. Tillemont, Memoir. III, 497. s. J. A. Ernesti, de Origene interpr. L. L. S. S. gramm. auct. in opusc. ph. et cr. ed. Lugd. Bat. 1764. p. 294. s. Guerike, de Schola quae Alexandriae floruit catechetica. Hal. Saxon. 1825. II, 18. s.

se moliri: si versionem, quae in omnibus Ecclesiis in usu erat cum ad ipsum originarium conferret archetypum, ad interpretationes Aquilae, Symmachi et Theodotionis compararet; deinde vero idem Origenes, ubi quid deesset, asteriscos cum praetermissis vocibus inseruit, quae autem LXX. praeter Hebraei fidem adiecissent praefixo obelo signavit. Atque haec quidem de asteriscis ⁜ et obelis ÷ [1] Veteres praeeunte ipso Adamantio [2] tradiderunt [3]. Ubi quid minus habetur in Graeco ab Hebraica veritate, Origenes de translatione Theodotionis addidit, et signum posuit asterisci, id est stellam ...: ubi autem quod in Hebraeo non est, in Graecis codicibus invenitur obelon, id est iacentem praeposuit virgulam.' Quae signa concludit s. Hieronymus, et in Graecorum Latinorumque poëmatibus inveniuntur.' Unde et ab Origene translata sunt [4]. Ad duo autem signa illa priora, accedunt alia duo lemniscus et hypolemniscus, λημνίσκος ÷, ὑπολημνίσκος ÷; quae quamvis iam priscos s. Patres [5] exercuerint, tamen quam revera vim habuerint? non usquequaque constat. Cum res tota praeter nomen [6], coniecturae felicitate nitatur; nobis maxime illa [7] probatur: Origenem cum varias aliquas Lectiones τῶν LXX. et Theodotionis codices assererent, adscripsisse lemniscum; hypolemniscum vero ad ea, quae solius erant Theodotionis adiecit. Continebatur haec recensio in Tetraplis, Hexaplis et Octaplis, Origenianorum operum omnium nobilissimis et laudatissimis [8]. De Tetraplorum ordine, deque interpretum

---

1) Juxta figuras codicis Leidensis Origenianae Octateuchi editionis, ineunte saeculo quinto scripti et a C. Tischendorf, Mon. s. ined. nov. coll. vol. III. Lips. 1860. editi pr. p. 16. 2) Comm. in Matth. tom. XV, 14. ed. Lomm. III, 375. 3) S. Epiphanius, de pond. n. 17. p. 173. D. Hieronymus, ep. 106. ad Sunniam et Fretelam. n. 6. p. 645. 4) Cf. e. s. Hieronymi, ep. ad S. Augustinum, 112, 19. p. 752. 5) S. Epiphanium, de pond. n. 17. p. 173. et S. Isidorum Hisp. Etymologiarum I. 21, 5. p. 96. 6) De quo vide Hesychii, Lexicon II, 466. 7) Bahrdtii, not. ad prael. Montf. I, 85. 8) Horum rationem accuratissime s. Epiphanius tradidit, in libro de ponderibus et mensuris, cuius igitur praecipue vestigia sequi in iis describendis Origenianis libris decet. Ac Tetrapla quidem distincta fuisse ab Hexaplis, testantur s. Epiphanius, de pond. n. 19. p. 175. et Eusebius, Hist. Eccl. VI, 16. p. 218. Hexaplis Tetrapla etiam tempore priora fuerant. Tetrapla, Τετραπλᾶ seu τετραπλοῦν ex natura sua indicat quadruplex τετρασέλιδον, unde etiam a non paucis Graecis sive „quadruplex columna" adpellatur. Ἑξαπλᾶ, ἑξαπλοῦν, ἑξασέλιδον, opus est sex columnarum. Tetrapla se prius edidisse, quam Hexapla dicit ipse Origenes. Cf. not. ad Gen. 47, 6. ed. Montf. I, 52. Quod idem etiam inde elicitur; Origenem coll. Ps. 86, 5. I, 602. in Tetraplis LXX. non correxisse, sed quales in optimis mss. reperit inseruisse; si ea in gratiam studiosorum fuissent separata ex Hexaplis, textum τῶν ό ordini suo restitutum prae se tulissent. Accedit testimonium non parvi momenti, quod

situ [1], nulla iam oriri potest controversia. Constabant editionibus per columnas dispositis: Aquilae, Symmachi, LXX., Theodotionis [2]. Hoc Tetraplorum opere magno cum applausu excepto, et a S. Literarum studiosis avide expetito; ‚Hexapla' adornare aggressus est [3]. Hexaplis hae ipsae interpretationes quatuor Tetraplorum eodem ordine collocatae erant, praemisso Textu Originario hebraicis, et eodem graecis characteribus exarato. Sed quia in quibusdam S. S. Libris et maxime his, ‚qui apud Hebraeos versu compositi sunt' [4], tres alias editiones reperit: ‚quam Quintam et Sextam et Septimam translationem vocant; auctoritatem sine nominibus Interpretum consecutas' [5]; eas ceteris adiunxit, atque hac ratione octo columnae iisdem in Libris e regione positae ‚Octapla', ὀκταπλᾶ adpellabantur [6].

---

reperitur apud Montfaucon, Palaeogr. gr. p. 226. et Praelim., p. 14. 15. sumtum e codice mss. Eusebii; cuius auctoritate constat Isaiae et Ezechielis libros ab editione Hexaplari exscriptos, ad fidem Tetraplorum collatos atque castigatos fuisse.

1) Post s. Epiphanii, l. c., d. Hieronymi Comm. in ep. ad Tit. 3, 8. p. 734., item speciminis codicis Barberini, apud Montf. praelim. p. 16. testimonia. 2) Septuaginta virorum interpretationem tertio loco posuit; ut ad eam quam omnium existimabat esse accuratissimam, reliquae per columnas dispositae respicerent. Et ita ut textus textibus oppositi sibi invicem responderent, facilius exigi et examinari possent. 3) Verosimile autem est Origenem positis totius structurae rudimentis; cum Caesareae ageret a. 231. p. C., iis edendis serio manum admovisse. Sic statuerunt duumviri clarissimi D. Huetius, Origenianorum I. 3, 3. ed. Lomm. XXII, 69. et Montfaucon, l. c. p. 13. 4) S. Hieronymus, l. s. c. p. 735. 5) S. Hieronymo teste l. s. c. 6) Hoc itaque opere prima conspicitur a christiano publicata editio Textus Hebraei. E fragmentis autem quae exstant apparet, iam tunc plerumque ceteris lectionibus praelatam fuisse eam; quam et postea recensio Masoretharum ceu meliorem elegit. Quod enim Textum S. Bibliorum hebraicum ex optimis quorum facultas erat exemplaribus sumserit — eorum autem copia viro celeberrimo in Palaestina commoranti non deerat. — testatur in epistola ad Africanum professus: „τοῖς Ἑβραϊκοῖς ἀντιγράφοις" n. 2. p. 22. se pro modulo suo graeca exemplaria contulisse. Quod ipsum rursus fidem facit, Origenem literarum Hebraicarum non fuisse imperitum. Quae laus, a quibusdam nostrae memoriae in dubium vocata, manet Origenem etiam inde; quia vocales literis Graecis expressit, ne fluctuaret lectio, sed veluti quibusdam vinculis stabilis et certa consisteret, quod sine Hebraicae linguae cognitione non potuisset perficere. Talia vero tantaque opera tantorum sumtuum Origenes, mediocris fortunae vir, exsecutus est hortatore operis Ambrosio, viro ad summa nato, locupletissimo homine; qui cumulate facultates subministravit, ut notarii et librarii semper ad manus ei essent. Verum cum ingentia illa volumina pauci prae inopia sibi comparare possent, quidam existimant — e. g. Morinus, de Hebraici Graecique textus sinc. exerc. I, 4. 1, 5. p. 159. — Origenem exemplaria omnibus utilissima et parabilia vulgasse separata emendatae a se editionis LXX., quam ex Hexaplis

Quantae fuerit operae integra Octapla describere, et res ipsa per se clare loquitur, et d. Hieronymus expresse tradit; cum[1] ait: ‚se pro virili parte offerre linguae meae hominibus, ut pro Graecorum ἐξαπλοῖς, quae et sumtu et labore maximo indigent, editionem nostram habeant‘. Certum est post Origenem perpaucos fuisse, qui huiusmodi patronos cum scientiarum desiderio et pecuniis pro voto suo habuerint sicuti ille. Cumque prima Hexaplorum exemplaria usu attrita fuissent, ex scribendi negligentia totum opus in perniciem ruit. Magna illa Origenis fama fecit, ut omnes quibus Biblia Graeca erant, sua ad Hexaplarem editionem reformarent; sed haec recensio aliorum malorum origo fuit. Si signa Origenis studiose semper a librariis servata fuissent, non exiguum inde Critica s. caperet commodum; sed mox librariorum oscitantia exemplaria Versionis LXX. novis in dies deformabantur inquinamentis[2]. Illud vero annotare oportet, quod ab hoc inde tempore non emendata LXX. editio nomine ‚κοινῆς‘; i. e. communis, vulgata dicebatur[3].

Degenerante magis magisque editione Hexaplari, restituere eam conati sunt Eusebius et Pamphilus, ex ipso αὐτογράφῳ; quod erat in Caesareensi Bibliotheca, restitutam vero et seorsum magna diligentia descriptam publicaverunt: atque ea editio Palaestina dicta est[4]; vel quod Pamphilus ex Hexaplis in Caesareensi Palaestinae Bibliotheca repositis illos desumtos una cum Eusebio evulgavit, vel quod Palaestini eos codices Christiani in publicum usum — demto tamen Psalterio. — primi omnium receperint[5]. Cum repurgandis Hexaplis hanc navabant operam Eusebius

---

exemit et seorsum publici iuris fecit; sed pro hac sententia nullae afferuntur validae rationes. Hexaplorum perpauca facta esse apographa omnes largiuntur.

1) Praef. in Josue. 2) Cum librarii praesertim asteriscos eorum et obelorum annotationem vel insuper haberent, vel non satis diligenter administrarent; ingens incedebat rerum perturbatio. De confusis et permixtis cum LXX. Theodotionis additamentis queritur S. Hieronymus, prol. Galeat. ipsum Origenem huius vitii reum faciens: „sed quod maioris audaciae est, in editione Septuaginta Theodotionis editionem miscuit.“ 3) Cf. S. Hieronymi, ep. ad Sunn. et Fretel. 106, 2. p. 643. „Κοινὴ autem ista, hoc est Communis editio ipsa est quae et Septuaginta. Sed hoc interest inter utramque, quod κοινὴ pro locis et temporibus et pro voluntate scriptorum vetus corrupta editio est.“ 4) Cf. Huetii, Origenian. III. 4, 8. p. 405. Usserii, de edit. LXX. interpr. c. 7. p. 73. s. 5) En triplex editio LXX: Origeniana haec quae in Hexaplis; altera prioris mere germana Eusebii et Pamphili; tertia vetus illa quae Origenis emendationem praecessit, et Κοινὴ seu Vulgata adpellata; qua utebantur Sunnia et Fratella, piae et eruditae feminae, ad quas scripsit S. Hieronymus saepe laudatam epistolam. Ex qua clare intelligimus: quid vulgatam inter et illam, quae iacebat in Hexaplis, editionem discriminis interfuerit?

et Pamphilus; similis cura Hesychium monachum in Aegypto et Lucianum Antiochiae eodem fere tempore exercebat. Correctam ab Hesychio editionem Aegyptus amplexa est; quam vero adhibitis vetustis Vulgatae exemplaribus refinxit Lucianus, collata etiam veritate Hebraica; suscipiebatur in regionibus, quae Constantinopolim et Antiochiam interiacent, κοινὴ vero pene obsoleverat[1].

§. 79. Usus et editiones Textus Hexaplaris.

Illud inter omnes, apud quos hac de re iudicium est, constat, e quatuor editionibus: Vulgari, Origenis, Luciani atque Hesychii, omnes quae exstant hodie tam manuscriptae quam typis impressae derivari, licet quam quaevis sequatur? impossibile sit determinare. Tentavit hoc quidem periculum J. P. Nickes, de V. T. Codic. gr. familiis Monast. 1853; sed oleum et operam perdidit. Quaenam vero e tribus istis editionibus ab antiqua interpretatione τῶν ό minimum distet, ex testimoniis Veterum aliquo modo divinare possumus. S. Hieronymus, ep. ad Sunn. l. s. c. affirmat: „editionem quam Origenes et Caesariensis Eusebius omnesque Graeciae tractatores κοινὴν i. e. communem appellant atque Vulgatam, a plerisque nunc λουκιανὸς dici.“ Cum Hieronymo facit Euthymius Zigab., prooem. comm. in Psalm. ed. Migne Op. Par. 1864. I, 64. 5.: „Haec cum LXX. interpretum editione consentit, et quae ab aliis depravata fuerant, reprobavit“. Cf. Suidae, Lexicon s. v. Λουκιανὸς II, 608. Usi sunt Hexaplis praeter S. Epiphanium, Eusebium et d. Hieronymum, qui etiam de singulis interpretibus in suis commentationibus multa servarunt; Hesychius — pr. Hieros. † 438. a Salonitano distinguendus. V. comm. in Lev. Ps. XII. proph. m. Isai. Ezech. Dan. apud Migne, Patrolog. Gr. Par. 1860. 93, 787. s. — Polychronius, — ut ex fragmentis eiusdem in catenis Octoteuchi ed. Nicephori, in Prov. ed. Peltani, in Job. ed. Comitoli, in Danielem ed. Maii arguitur. — Theodoretus, Procopius Gazaeus — Comm. in Octot. Tig. 1555. Esai. Par. 1580. Q. L. L. Reg. Lugd. B. 1620. — Olympiodorus — comm. in Ecclesiasten, Job, Jerem. apud Migne, t. s. c. p. 11. s. —; aliique bene multi, quorum fragmenta maiora et minora servant s. d. Catenae.

---

[1]) Quo spectant verba S. Hieronymi: „Alexandria et Aegyptus in Septuaginta suis Hesychium laudat auctorem. Constantinopolis usque Antiochiam Luciani Martyris exemplaria probat. Mediae inter has Provinciae Palaestinos Codices legunt; quos ab Origene elaboratos Eusebius et Pamphilus vulgaverunt: totusque orbis hac inter se trifaria varietate compugnat.“ Prol. Gal.

De singulis Veterum, qui Hexapla adhibuerunt, loquitur Montfaucon, praelim. XI, 3. p. 74. Denique celeberrimum illud opus Bibliorum Origenianorum immenso labore confectum, una cum Bibliotheca, Caesarea — post septennem obsidionem a. 653. — ab Arabibus expugnata ita periit; ut ne vestigium quidem eius, ut ab Origene concinnatum erat, superstes manserit.

E residuis fragmentis a Fl. Nobilio et Drusio colligere ceptis, operis Hexaplaris reliquiae a Montfaucon, mon. Bened. C. S. M. multis partibus egregie auctae cum prael. et Lex. editae sunt Par. 1713. 2. vol. Montefalconianam editionem repetiit, aliquibusque notis illustravit C. Fr. Bahrdt, Lips. 1769. 1770. II. part. Sed magno cum dispendio omisit fragmenta Hebraica literis graecis descripta, versionem Latinam, atque multas eruditas M. annotationes. Recentissima ed. tom. V. et VI. Oper. Patr. Gr. XV. XVI. Par. 1857. P. L. B. Drach, in titulo dicit: se opus Origenianum ad primitivum ordinem vere Hexaplarem reduxisse, erroribus expurgasse, notisque suis non paucis illustrasse. Sed venia bene meriti viri dicendum, quod Hexaplorum nova et emendatior editio adhucdum exspectanda est; spem eius prope diem evulgandae nostris diebus fecit Fr. Field Anglus, monit. ad Otium Norvicense, sive tent. de reliq. Aqu. Symm. Theod. e l. syr. in gr. convert. Oxon. 1864. Ad labores Montefalconii additiones dedere: G. L. Spohn, Jeremias vates e versione Judaeorum Alex. ac rel. interpr. gr. emendatus. Lips. 1794. vol. II. c. Fr. A. G. Spohn. 1824. H. Owen, enquiry in to the present state of the LXX. version of the O. T. Lond. 1769. Ei. Critical disquisitions containing some remarks, I. on Masius's edition of the book of Josua, and II. on Origens celebrated. Hexapla. ib. 1784. J. G. Scharfenberg, animadv. q. fragm. Vers. gr. V. s. a B. Montefalconio collecta illustr. emend. Lips. I. II. 1776. 1781. Huic consilio praeter editionem Danielis, quae facta est a Simeone de Magistris v. p. 115. 159., Romanam et Tischendorfii Octateuchum; imprimis inservit versio Syriaca Hexaplaris, cuius e codice syriaco-hexaplari Ambrosiano-mediolanensi partem Proph. Jerem. et Ezech. amplectentem edidit M. Norberg. Lond. Goth. 1787. Daniel. sec. ed. LXX. ex Tetraplis des. ex cod. Syro Estranghelo ed. C. Bugatus Mediol. 1788. Item eodem editore Psalmi. ib. 1820. Δανιὴλ κ. τ. Ἑβδ. e codice Chisiano post Segaarium ed. sec. vers- Syro. Hexapl. H. A. Hahn Lips. 1845. J. F. Schleussner, op. cr. ad vers. gr. V. T. pert. Lips. 1812. L. IV. Reg. syro-hexaplaris spec. ed. Hasse. Jen. 1782. Continet particulam c. 9. mss. Paris. n. 5. quod primus reperit descripsitque P. J. Bruns, in Eichhornii Repertorio VIII, 85. s. IX, 157. s. X, 58. s. Perfectius: Codex Syriaco-Hexaplaris L. IV. Reg. e cod. Par. Isai. XII, proph. min. Prov. Job. Cant. Threni, Ecclesiastes e cod. Mediol. ed. H. Middeldorpf. Berol. 1835. 2. vol. L. L. Judicum et Ruth s. vers.

Syr. Hex. quos ex cod. Mus. brit. nunc pr. ed. not. illust. Thom. Skat-Rordam. Havn. 1861. e codice Musei Britannici. Gen. Lam. Bar. dedit A. M. Ceriani, Monum. s. et prof. I. II. Mediol. 1861. 3.

§. 80. De translatione Codicis s. Veteris Testamenti in idioma Syrorum.

Haud parum ad intelligendas explicandasque S. S. in se utilitatem adferre linguae scriptorumque Syriacorum[1] notitiam, omnes confitentur commentatores. Syriaca lingua ipsi Domino et Salvatori vernacula, ceteris dialectis semiticis hoc ipso longe praestare videtur[2]. Apostoli hac lingua primum Judaeis, deinde aliis populis circum vicinis, coeleste nuncium Regni divini promulgarunt, et postea literis tradiderunt. Ecquidem extra dubium positum est: partem aliquam N. T. videlicet libros: Evangelium s. Matthaei et Epistolam ad Hebraeos[3], sermone quodam haudquaquam a syriaco diverso, esse conscriptos[4].

Versio Veteris Testamenti in idioma Syrorum, ante omnia ab interpretatione Novi Testamenti probe discernenda est. Utraque enim, quamvis eadem lingua concinnata sit, tamen cum ratione antiquitatis, tum internae conditionis maxime distinguitur.

---

1) Qui cum post Christum natum aliquamdiu soli in Asia literas elegantiores, et imprimis theologicas excolerent, orthodoxae fidei tenaces ac pestifera haereticorum commenta refutaturi, ad diligentissimam S. S. tractationem excitabantur. 2) Enimvero coll. H. R. D. N. T. p. 217. s. in idiomate Syrorum voluntatem Dei, et expressa vitae aeternae promissa, Unigenitus Dei Filius orbi revelavit. Hanc sacro ore consecravit, in hac preces ad Patrem obtulit, mysteria mundo abscondita aperuit, ita ut dicere possimus; „Nos docet hic unus Numinis ore loqui." 3) Cf. H. N. T. p. 268. s. 461. s. 4) V. C. Fr. Miniscalchi Erizzo, Evangeliarium Hierosolymitanum. Veron. 1864. II, XXIV. s. Cum porro omnes Scriptores N. T. Syriaca vernacula in consuetudine quotidiana uterentur, non poterant non etiam, quae graece exararunt, colore quodam aramaeo tingere. Sed et quod ad V. T. attinet, tanta est linguae Syriacae cum Hebraica necessitudo, ut praeter unam arabicam, utpote semiticarum locupletissimam, hodieque adhuc in ore populi vulgarem, nulla sit, quae obscurioribus hebraicis vocibus illustrandis maiore cum fructu adhiberi possit. Nunc tamen ne nimium excurrat oratio, lectorem huius rei cupidum invitamus ad C. a Lengerke, de studio litterarum Syriacarum Theologis quam maxime commendando. Regiom. Pruss. 1836. I. II. atque Miniscalchi, l. c. p.

Utriusque Testamenti Versio rursus duplex est; alia antiquior, alia vero recentior. Vetustate, auctoritate, linguae indole celeberrima est interpretatio S. Scripturarum[1] ‚Peschito' i. e. ‚simplex' vocata[2]; quia interpretationibus allegoricis ac mysticis[3] opposita. Bibliis Sacris convertendis in vernaculum sermonem, initia quasi iacta sunt Literaturae Christianae apud Syros[4], quae deinde a variis varioque genere magno studio tractata ita profecerunt; ut saeculo quarto et quinto eum profectionis gradum attigerint, qui postea tantum abest ut superatus fuerit, ut ne servari quidem potuerit. Opressa siquidem per Saracenos Syrorum libertate, Religio et Literae sacratiores in abditis Coenobitarum recessibus latere debuerunt[5]. Saeculo altero a Natalibus Domini Libri S. iam Antiochiae potissimum lecti et transscripti sunt, inde autem in Syriam Orientalem una cum Evangelio allati fuerunt. At vero quae saepissime esse solet veterum originum obscuritas; eadem est antiquissimae versionis Syriacae[6]. Ceterum hoc satis exploratum est:

---

[1]) Qua vulgo Syri, Maronitae, Libani accolae, una cum Christianis S. Thomae in India extrema utuntur. [2]) פשיטא, coll. Chald. rad. פשט, apud Buxtorfium, s. h. v. [3]) Quas מִדְרָשׁ Judaei dixerunt. [4]) Cf. Assemani, Bibl. Or. I, 203. s. 351. s. IV, 70. s. 428. s. 924. s. [5]) Plura hac de re dabunt! J. C. Wichmanshausen, de ארם המקרא. Viteberg. 1711. Th. S. Bayer, Historia Osrhoëna et Edessena ex nummis illustrata. Petrop. 1734. p. 104. s. 173. 358. Schröck, Christliche Kirchengesch. II, 34. s. N. Wiseman, Horae Syriacae. Rom. 1828. p. 100. s. C. a. Lengerke, de Ephraemi Syri arte hermeneutica. Regiom. Pr. 1831. p. 81. s. J. Wichelhaus, de N. T. versione syriaca antiqua quam Peschitho vocant. Hal. 1850. p. 51. s. 122. s. Verissime Miniscalchi, l. s. c. p. X. s. „Incertis quippe, ut scribit de re literarum aram. Assemanus, in ded. Bibl. Orientalis I. ad Clementem XI., fontibus nata, per mille atque sexcentos annos magna litteratorum affluentia excurrit. Persarum postea, et Graecorum dominatione angustioribus coercita ripis iter coegit, donec Romanis Parthisque alternante fortuna, imperantibus, terram praeceps subiit. Mox Christianae Religionis favore emersit." Sane brevi tempore post acceptam fidem Christianam, Syrorum sacra poësis orta est; varietate et elegantia non minus quam gravitate insignis, quae quam maxime Psalmorum V. F. sapit ingenium, et ad eorum exemplar est composita. Ubique Moyses, Prophetae, Evangelia et Apostolorum Epistolae lingua nationali describebantur et transferebantur. Editi sunt in S. S. Commentarii, Scholia, Homiliae; singulares item Historiarum V. et N. T. partes hymnis et canticis illustrabantur. [6]) De tempore quo Biblia S. ex Hebraeo in sermonem syrum transfusa sunt Bar-Hebraeus — Praefat. ad Librum „Thesaurus Arcanorum", qui commentarium exhibet in totam Scripturam S. apud Wisemanum, hor. syr. II. symbolae phil. ad Hist. Vers. syr. §. 2. p. 90. — hanc refert Syrorum

tum e traditione Ecclesiarum Orientis[1]; tum e testimoniis ‚Veterum‘: interpretationem τοῦ Σύρου valde antiquam esse. Sane rationes haud spernendae Versionem ‚Simplicem‘ divi Ephraemi temporibus longe priorem esse probant. a. Scripta S. Patrum et Scriptorum E., in quibus nonnumquam ‚τοῦ Σύρου‘ mentio fit. Ita iam saeculo secundo Melito Sardensis[2] quendam interpretem ‚ὁ Σύρος‘ nominat[3]. Interpretis Syri mentionem fecerunt S. Basilius[4] et S. Ambrosius[5]. Certam eiusdem notitiam habuerunt d. Chrysostomus[6], et Theodoretus[7]; Praesul Hipponensis[8] et Doctor Stridonensis[9]. Syri porro b. in plerisque S. S. Libris Hexaplorum lectiones afferuntur ab Eusebio Caesareensi et Emiseno, maximeque

---

traditionem „Tres fuerunt sententiae; prima quod tempore Salomonis et Hiram regum conversa fuerit; secunda quod Asa sacerdos, cum ab Assyrio missus fuit Samariam, eam transtulerit; tertia demum, quod aetate Adaei Apostoli et Abgari regis Osrhoëni versa fuerit, quando etiam Novum Testamentum eadem simplici forma traductum est.“ Primae duae originum Peschitonianae interpretationis, de qua hic quaestio vertitur, causae vero dissimiles imo impossibiles sunt. Praeterea enim quod Libros S. Salomoni non minus quam Asae posteriores contineat, vocibus utitur manifeste graecanicis. Graeca autem lingua neque Salomonis, neque Asae aetate Syris cognita erat. Ultima vero opinio primum Ecclesiae saeculum versionem istam adaequasse, e coniectura magis, quam e certis testimoniis ponit.

1) Enimvero Versio „simplex“, exarata fuit in lingua, quam loquuntur Maronitae, qui habitant in pagis circa montem Libani; etiam hodie apud Syros usitata est. 2) Annotatione ad Gen. 22, 13. p. 37. ed. LXX. Morinianae. 3) D. q. v. Montfaucon, Praeliminaria in Hexapla 1, 8. p. 18. Wichelhaus, de N. T. Syriaca Peschito p. 64. s. J. Perles, Meletemata Peschitthoniana. Vratisl. 1860. p. 3. s. 49. s. 4) In Hexaëmeron. II, 6. I, 18. 5) Hexaëmeron, l. I. 8, 29. p. 20. 6) In Joannem, homil. I, 2. p. 10. „Syri, Aegyptii, Indi, Persae, Aethiopes innumeraeque aliae gentes dogmata ab illo inducta in linguam suam transferentes.“ 7) Comment. in Jonae 3, 4. p. 1471. 8) De Civ. Dei XV. 13, 3. p. 75. 9) Ad Eustochium virginem, ep. 108, 30. p. 723. 10) Disputatur vero an si qui Syri lectiones adhibuerunt, eas ubi opus fuit graece expresserint, an ex aliqua Syriaci Textus graeca translatione prius adornata mutuati fuerint? De hac re donec clarum aliquod Veterum testimonium reperiatur, nonnisi hariolando loqui possumus. Sunt in Hexaplis haud pauca exempla, quae Syrorum versionem arguere videntur. Ita Gen. 8, 7. p. 26. Didymus testatur: Syrum dissimilem a Graeco lectionem prae se ferre. Eusebius Caesareensis et Diodorus Tarsensis Hebraei et Syri lectiones adferunt, ab aliis S. S. interpretationibus diversas. Theodoretus qui aramaicam linguam didicerat, praemissa nota ὁ Σύρος, graeco opponit textui; quod sane non fecisset, si ex aliqua graeca versione sua deprompsisset. Quoniam vero Syri illius, cuius apud S. P. et S. E. mentio fit, lectiones

a Diodoro Tarsensi[10]. Idem porro sequitur c. e scriptis s. Ephraemi, e quibus patet S. Patrem non e Textibus originariis loca Divini Voluminis transferre: sed interpretationem iam existentem et quidem vulgatam adhibere. Duas vero tantum Versiones Ephraemo aptas ipsius aetate exstitisse novimus; nempe unam graecam, alteram syriacam. Allegatis igitur ab Ephraemo S. S. locis cum textu Versionis simplicis collatis, abunde clarescit, s. Patrem versione Peschito usum fuisse[1].

Syrus interpres Judaeae fuerit religionis an christianae? longa est inter viros doctos controversia. Cum externis hac de re prorsus destituamur argumentis, ad interna confugiendum erit. Et haec quidem per se spectata auctorem Christianum, Judaeo[2] longe probabiliorem reddunt[3]. Quae rursus omnia simul iuncta faciunt,

---

cum Peschito persaepe congruere observentur; — v. Perles, l. c. p. 50. — probabile utique videtur: Syrum, cuius interpretatio penes S. P. et S. E. passim affertur, esse Versionem simplicem.

[1]) Quod ita demonstratur. 1. S. Ephraemus verba plurima, quae profert allegando, tanquam obscura et obsoleta, aliis vocibus magis notis explicat. Quis iam commentaria scribendo ita transferret, ut suam ipsius versionem mox obscuritatis nota signaret? 2. Interdum Textus, quos citat, non solum ab Hebraico, sed et a Graeco differre affirmat. 3. Dicit se interpretatione iam „nota" uti, imo versionis simplicis vestigia tam diligenter premit, ut aliquando ad sensum minus aptum stabiliendum ea duce feratur. — Testimonia hanc in rem magna copia diligentissime collegit Wiseman, l. c. p. 122.; novis symbolis auxerunt C. a. Lengerke, de Ephraemo Syro S. S. interprete. Hal. Sax. 1828. p. 15. s. et Perles, l. c. p. 51. — Quae cum ita sint nihil aliud nobis relictum est, nisi ut statuamus: textum, quem in V. T., quod universum illustravit commentariis, secutus est s. Ephraemus, omnino illum Versionis Simplicis fuisse. [2]) Simon, Hist. cr. V. T. II, 15. p. 76. ait: „videri possit non ab homine Christiano sed Judaeo concinnata." Perles, l. c. p. 8. scribit: „Neque dubitari potest quin Peschittho versio ab interpretibus pluribus confecta doctrinam iudaicam secuta, iudaicarum quae in Palaestina circumferebantur, versionum veteriorum servaverit vestigia." Cf. p. 15. s. 21. s. [3]) Cumprimis α. Psalmorum. Cf. interpr. Ps. 21. 55. 110. Prouti iam G. Gesenius, ph. kr. u. hist. Comment. ü. d. Jesaia. Leipz. 1821. I, 1, 85. s. observavit, iis in rei testimonium locis allatis; quibus alium sensum Judaei, alium Christiani subiicere solent. Idem patet β. e sectionum titulis, in quibus mentio fit: de cruce eiusque veneratione; de ieiuniis et vigiliis; de piis precibus pro defunctis. Unde etiam bene refelluntur heterodoxi, qui contendunt hos et similes ritus ab Ecclesia Romana serius esse invectos. Addidit γ. L. Hirzel, de Versionis Syriacae quam Peschito vocant indole comment. cr. exeg. Lips. 1825. p. 129. s. illud argumentum, quod dicunt negativum; quo eadem sententia fulcitur et commendatur; quodve nititur collatione Syrum inter atque interpretes

ut credamus Versionem Simplicem [1] ortam fuisse: longe ante quartum saeculum, in Orientali Syria, ea dialecto quae maiori cum Hebraica gaudebat cognatione. Quod ad indolem universam translationis Peschito attinet, in variis lectionibus belle cum d. Hieronymo facit. Interpres Pentateuchi vetustissimus [2] plurimis in locis sensum magis, quam singula verba reddere curavit [3]. Codex ille, quo Syrus in vertendo usus est, lectiones habuit multas a recensione masorethica discrepantes; partim interpreti Syro privas, partim ei cum aliis Veteribus communes. E fonte hebraico immediate fluxisse, lectori attento patulum fit. Psalmorum liber prae ceteris singularis [4] reperitur. Solet tropos verbis propriis reddere; nominibus Dei metaphoricis faciliora substituere; breviter dicta amplius explicare; interrogationes in affirmantes propositiones convertere. Prophetae faciem nativam Textus originarii ostendunt [5]. Jobus Hebraeum magis exacte refert in syriaca quam in ulla vetustarum translationum Orientis. Proverbia ex hebraeo reddita sunt, quam-

---

iudaicos Onkelosum et Samaritanum instituta. Quid est quod minutiarum, quibus tam mira diligentia ac religione Onkelosum ac Samaritanum ceterosque omnes seriores Judaeorum interpretes deditos esse videmus, in versione syriaca nullae deprehenduntur; neque ille Syrus textus hebraici emendationibus eodem modo, quo iudaici interpretes, in locis, quae Divinae Maiestati aliquid detrahere videbantur, indulserit. Idem tenent Hävernick, Handb. der h. kr. Einl. I. 2, 94. Herbst, hist. kr. Einl. p. 198. Wette, Einl. p. 90. Bleek, Einl. p. 800. Keil, Einl. p. 564. Reusch, Einl. p. 95. Arnold, Herzogs R. E. XV, 401. et Wichelhaus, l. c. p. 73. „Ut vero h. l. taceam, ait, interna versionis indole vix prodi originem Judaeam, in Talmude procul dubio huius versionis mentio exstaret, si hominis Judaei esset opus."

1) Si haec recte a nobis disputata sunto. 2) De fragmentis Pentateuchi cod. Tischendorfiani 13. nota insignitis saeculi X. v. Fr. Tuch, comment. de Lipsiensi Codice Pentateuchi Syri mss. Lips. 1859. 3) Hoc consilio ductus modo sententias aliter iungit verborumque ordinem mutat, modo addit omittitve, quae ipsi aut apta aut inepta videntur; modo ipso Textu originario accuratior esse, eumque quasi emendare studet; modo commutando vocabula, quorum nimis lata esset significatio, magis rem definientibus, difficiliora etiam facilioribus, translata propriis vel denique sententias per ambages enunciando sensum edicit. V. A. Geiger, l. s. c. p. 167. 276. 4) Idque haud dubie eam ob causam, quod eius in Ecclesiae Syriacae Lyturgia maximus fieret usus; — v. Fr. E. C. Dietrich, de Psalterii usu publico et divisione in Ecclesia Syriaca. Marb. 1862. p. 2. s. — optimi quique sublime Psalterii argumentum sibi proprium reddebant, eiusque lectione delectati sunt. 5) Cf. Gesenius, Jesai. p. 82. Credner, de Prophetarum minor. vers. Syr. quam Peschittho vocant indole. Gott. 1827. p. 82. s.

quam deinde ex LXX. reficta esse passim censentur[1]. Versio quoque L. L. Paralipomenon minus fidelis esse reperitur[2].

Praeter hanc interpretationem, etiam Versionum Syriacarum quae e textu Graeco confectae sunt, plures exstant; sed ceteris praestantior ‚figurata' quam vocant[3], sive syro-hexaplaris[4], auctore Paulo episcopo Telensi[5]. Ad criticum eius usum quod

1) Cf. Dathe, opusc. p. 110. s. 2) Textum in universum, quo Syrus usus est, alium habuisse videtur ab illo, qui nostris manibus teritur, hic illic discrepantem; Alexandrino illi LXX. similem. Unde tot reperiuntur loci in Pentateucho, collati ab Hirzel, l. c. p. 125., quibus Alexandrinis et Syro consentientibus conspirat etiam Samaritanus. Habentur in translatione syriaca lectiones quaedam, quae ipsi sunt propriae, sensumque efficiunt vulgari haud conciliandum; aliae quae consensum Syriacam inter et Graecam LXX. ultro offerunt, eumque manifestiorem, quam inter quoscunque ceterorum veterum interpretum, unde in explicanda S. S. utilitate sese commendat. Versiones plures praesertim arabicas et armeniacas ex Syriaca ortas, vel saltem refictas fuisse, passim sumitur a criticis. 3) Ex celebri loco Abulpharagii, historia comp. Dynastiarum, quam edidit E. Pocockius. Oxon. 1663. Ibi. p. 184. legitur interprete eodem Pocockio: „et alteram figuratam iuxta LXX. Seniorum interpretationem e lingua Graeca in Syriacam traductam longo post Salvatoris incarnationem intervallo.“ Qui locus ut recte advertit Wisemanus, l. c. decem ante Abulpharagii editionem Oxoniensem annis vulgatus erat ab Abrahamo Ecchellensi, in notis ad Hebedjesu catal. Rom. 1653. p. 240. 4) Ut dixit Bugatus, in ed. Psalt. syr. mediol. 5) „Testamentum vero vetus Septuagintavirale Paulus episcopus Tellae Mauzaleth, ex Graeco in Syriacum transtulit“; habet praefatio Thes. arcan. ap. Wiseman, l. c. p. 91. Alexandriae a. 617. confecta esse creditur. Huius versionis codicem se manibus tractasse et oculis usurpasse contendit Andreas Masius — „Vir perspicacis ingenii et doctrinae singularis“, ut bene animadvertit Huetius, de interpretatione l. II. Stad. 1680. p. 235. — in Josuae imperatoris Historia illustrata atque explicata Antverp. 1574. ep. dedic. ad reg. c. p. 6. scribit: „interpretem Syrum ubique auctorem certissimum habui; qui ea Graeca ad verbum expressit ante annos nongentos, quae in Adamantii hexaplis ab Eusebio in nobili illa Caesareensi Bibliotheca fuere collocata.“ Et p. 123. praef. in graec. ed. Jos. atq. annot. s. dicit: „habeo aliquot s. Historiae libros, qui et conversi in linguam syriacam et scripti sunt Alexandriae, anno ab Alexandro M. novies centesimo vigesimo septimo, conversi ad verbum de Graeco exemplari.“ Flebile quidem codicis istius fatum est, quod ita sese adusque subduxerit, ut a nemine amplius indagari potuerit. „Habeo enim ait Masius ded. p. 6. ab illo interprete Syro etiam Judicum historias et Regum; praeterea Paralipomenon, Esdram, Esther, Judith, denique Tobiae et Deuteronomii bonam partem.“ Eadem tamen forte esse videtur, quam continet codex Ambrosianus Mediolanensis, cuius notitiam dederat de Rossi, specimen ineditae et hexaplaris Bibliorum versionis Syro-Estranghelae praef. §. 2. Parm. 1778.; publica luce donarunt Norberg, Bugatus, Hasse, Middeldorpf et Skat-Rordam a nobis p. 177. 8. laudati. Cadunt in eum simulque in archetypum graecum,

attinet, tanti maioris facienda est haec translatio, quanto plus ei inest fidei et diligentiae. Integritati Hebraici Textus testimonium, vitiis vero LXX. interpretum emaculandis nova adfert remedia [1]. Neque tamen reticere licet id, quod Syrus interpres, quamvis verba Graeca summopere persequens, eorumque vel etymologiam premens; tamen ob vocabulorum penuriam, qua lingua Syriaca laborat, saepissime coactus fuit uno eodemque vocabulo syriaco uti, ad exprimendam magnam vocabulorum copiam, quas graeca lingua et sensus et etymologiae vinculo cognatas praebet [2]. Karkaphensis demum sive montana, dicitur editio quaedam Bibliorum Syriacorum, de qua disputatur, sitne revera versio et cuiusnam indolis? vel tantummodo recensio τῆς Peschito? At cum e rationibus gravibus ostensum fuerit [3], esse nisi recensionem monophysiticam; cuius textus fundamentalis est versio ‚Simplex', et quidem ammanuense Davide monacho coenobii S. Aaronis [4] exscripta; in numero Versionum syriacarum veluti peculiaris interpretatio censeri non potest [5].

§. 81. De interpretatione Syriaca N. F. prisca et heracleensi.

Non multo post absolutam simplicem V. F. versionem, exeunte saeculo secundo, initio certe saeculi tertii L. L. N. T. in

quod interpreti prae manibus fuit, omnes illae notae, quibus codices hexaplares ab aliis dignoscuntur.

1) Cfr. Bugati, praef. ad Dan. n. 17. p. 25. s. V. p. 176. s. 2) Cf. Middeldorpf, praef. p. 11. Quod ad Psalmorum translatorem in specie attinet, investigatio versionis ostendit: eum satis graece doctum suoque muneri parem exstitisse; Latino attamen interprete inferiorem fuisse. Quodsi facta collatione compertum habeamus lectionum, quae in reliquis testibus criticis non inveniuntur, apud Syrum Hexaplarem vix unum aliudve vestigium esse; tamen in lucro deputandum est, auctum esse numerum testium eorumque bonorum in varietate lectionis V. T. iudicanda. Cf. J. Th. Plüschke, de Psalterii mediol. a C. Bugato editi peculiari indole ei. usu cr. in em. t. Ps. gr. LXX. Bonn. 1835. p. 16. s. 3) A celeberrimo Wisemano, l. c. p. 151. s. qui textum Karkaphensem in codice 153. Vaticanae Bibliothecae primus omnium detexit. 4) Quod quidem situm est in praecipuo fere Mesopotamiae monte „Sigara", unde nomen montanae, quia sc. recensio ista a Jacobitis in montano Sigarensi adhibetur. Wiseman, l. c. p. 241. 5) Neque Nestoriani habent interpretationem aliquam propriam et a Peschito discrepantem. L. Wiseman, l. c. p. 140. 1.

linguam Syrorum translatos nemo facile negabit, qui vel obiter prima rerum christianarum apud Syros incrementa noverit [1]. Hoc autem evenisse, postquam versio simplex L. L. V. F. divulgata fuerit, haud vane colligitur inde; quod translator N. F. [2] qui textum Graecum κατὰ πόδα sequitur, multis tamen locis ex V. T. repetitis, simplicem versionem V. F. transscripserit. Idem inferunt [3] ex eo, quod epistolam d. Petri posteriorem, s. s. Judae, Joannis II. et III. atque Apocalypsim — quarum auctoritatem Syros procedente saeculo III. agnovisse, scripta S. Ephraemi testantur [4] — non complecteretur [5]. Hoc autem vix tardius evenire potuisse dicunt; enimvero cum Canon N. T. fixus et communi Ecclesiae calculo probatusque erat, non licuit Libros hosce amplius extra S. Biblia collocare [6].

---

1) Accolae imprimis regionum trans Euphratem sitarum, ad quos linguae graecae notitia non pervenerat: Novum Testamentum, quod maxima sui parte graeco idiomate scriptum est, in vernaculum sermonem translatum desiderarunt. Quod quale fuerit, cognoscitur e praestantissimo * codice Vaticano inter Syr. V. ol. 11. nunc 19., formae quae nominatur quartae minoris, fol. 196., paginis in binas columnis divisis; quem descripsit J. Assemanus, Bibl. Apost. Vatic. Cod. Mss. Cat. Rom. 1756. I. 2, 70. s.; expendit Adler, l. c. p. 137. s.; illustravit ediditque C. Fr. Miniscalchi Erizzo, l. c. p. V. Apographum codicis longe vetustioris saeculo XI. factum habetur. Accedit quod unicum priscarum literarum syriacarum q. d. Palaestinarum, sit specimen, quas a scriptura „Estranghela" — a v. gr. στρογγύλος, rotundus? — dicta multum differre constat. Lingua quoque a proprietate s. Ephraemi et Jacobi Edesseni diversa est; in nominum verborumque formis τοῦ Targum dialecto, quam proxime accedit. Elegantiae expers interpres, valde perspicuus et antiqua simplicitate clarus, grammaticae et syntaxeos leges parum attendit. Puncta diacritica perrara, aut potius nulla usurpat. Continet Evangelia Eglogadia, sive lectiones Evangeliorum per anni curriculum a Dominica Resurrectionis usque ad sabbatum s. inclusive; item lectiones de Resurrectione Domini; demum lectiones in Festis S. S. a. m. Septembri ad Augustum iuxta ritum, quo etiam hodie utuntur, qui Melchitae nuncupantur. Tituli Lectionum sermone arabico, literis tamen syriacis Palaestinis exarati sunt. 2) Nam hoc, quod quibusdam placuit: singulas N. T. partes, diversos habuisse translatores, idoneis argumentis nondum est probatum. 3) Haud perperam quidem, ut putamus. 4) Cf. C. a. Lengerke, de Ephraemi Syri arte hermeneutica. Regim. 1831. p. 4. s. 5) In Evangeliario, quod laudavimus n. 1., Hierosolymitano, legitur Joann. c. 8, 3. s. c. 21. p. 1. Marc. 16, 9. s. et Luc. 22, 27. 28. I, 318. s. 410. 422. s. 460. s. V. H. N. T. p. 245. 281. 303. 6) Apud Syros, scribit Cosmas — ab indica navigatione Indicopleustes dictus, Topogr. chr. l. VII. apud Montfaucon, Collectio nova P. et S. Par. 1707. II, 292. — autem nonnisi tres praedictae reperiuntur, videlicet Jacobi, Petri et Joannis. V. interim Comm. h. p. 46. s.

Quod codicem attinet, ex quo haec translatio fluxerit: erat antiquitatis maximae, monimentis Textus N. F. nondum recensiti annumerandus. Ut antiquitatis, ita etiam ἀκριβείας laude excelluit; cum talem se praestiterit Syrus, qui graecis literis accurate institutus et omnis generis eruditione politus; in multis locis maxima simplicitate fideque s. Codicem Novi Testamenti interpretatus fuerit [1]. Tantum tamen abest, ut eius virtutes solum recenseamus, vitia quoque huius translationis taxare oportet. Accidit saepenumero hinc interpreti, ut graecae orationis brevitatem, concinnitate aramaica [2] assequi non posset; qua necessitate pressus Textum originarium non reddidit ad literam. Saepe aliam vocabulorum construendorum rationem ingressus, in aliis adiecit, in aliis omisit; nonnulla vero, quae non intellexit, ex suo ingenio interpretatus est [3]. Ceterum valde disputatur, utrum haec translatio incorrupta ad nostram memoriam pervenerit, vel an eosdem quos ‚Latina' casus experta fuerit? Non desunt eruditi [4], qui magnopere verentur, ne iam Ephraemus habuerit eam a correctoribus corruptam; sed quam parum hoc praeiudicium valeat, inde patet, quod de interpolatione Syri N. F. Veteres altum sileant. Interim quamvis librariorum mendis versionem N. F. syriacam infectam fuisse, omnium minime inficiemur [5]; tamen eximiam Syrum

1) Ad virtutes versionis syriacae referendum esse censent eruditi: quod voces N. T. emphaticas eiusmodi reddat loquendi formulis, quibus illarum sensus vividis depingitur coloribus. Ad primarias porro dotes N. T. syriaci pertinet: quod auctor eius in explicandis vocibus aramaicis, item verbis graecis concise positis illustrandis plurimum conferat; dubiae autem vel ambiguae significationis propositiones determinare consuevit. Denique virtus versionis syriacae in recte positis sententiarum interpunctionibus conspicitur. Inde non sine causa tanquam utilissima a viris doctis Syri sedula lectio et collatio commendata est. Elegantiam versionis syriacae eiusque prae aliis praerogativam laudarunt: Walton, Proleg. XIII. p. 504. J. R. Rus, de linguae syr. usu in N. T. Jen. 1702. J. Fr. Bernd, schediasma de primariis quib. Vers. syr. virtutibus in quor. l. N. T. illustr. consp. Hal. 1732. Reusch, Syrus c. f. N. T. graeco coll. Lips. 1741. M. Weber, de usu vers. syr. hermen. Lips. 1778. Fr. Uhlemann, de Version. N. T. Syriacarum critico usu. Berol. 1850. p. 7. s. Wichelhaus, de N. T. vers. syr. p. 87. s. Miniscalchi, l. c. p. XXXIX. s. 2) Unus ne, an plures S. Codicem N. F. interpretati fuerint? in quaestione positum habetur. Cum graecis codicibus interdum facit Syrus, ubi illi a nostra Vulgata discrepant. 3) Cf. G. B. Winer, comment. de vers. N. T. syr. usu critico caute instituendo. Erl. 1823. p. 12. s. 4) E. g. A. P. de Lagarde, de Novo Testamento ad Versionum Orientalium fidem edendo. Berol. 1857. p. 3. 5) A s. Ephraemi aetate, quodvis fere huius Versionis comma censoriam curam librariorum expertum est.

in difficilioribus S. S. N. F. interpretandis adferre utilitatem, re bene expensa ultro confitemur.

Cum Ecclesiae Syriacae studium circa Sacram Scripturam erroribus foret in partes tractum, facile in novam translationem elaborandam quoque inclinabat. Dissidia saeculo sexto ineunte in Ecclesia Syriaca oborta, et secessio a doctrina orthodoxa princeps ansa fuit; ut Philoxenus[1] Monophysitarum[2], Mabugi sive Hierapoleos episcopus, Polycarpum chorepiscopum hortaretur; transferret Novum Testamentum e graeco iteratis curis in sermonem Syriacum[3]. Paruit Polycarpus novamque confecit translationem a. 508. p. C., quae a conditore vulgo Philoxeniana vel a revisore Heracleensis nominari solet. Thomas enim Heracleensis episcopus — Aramaeis plerumque Harclaitha dictus — Germaniciae sede sua pulsus, eam versionem Alexandriae rescripsit et castigavit[4]. Quodsi vero qualis fuerit haec Philoxeniana, sive

[1]) Qui etiam Mar Xenaiae adpellatione innotuit. [2]) A. 485—518. p. C. [3]) Nisi enim fallimur, ideo Philoxenus aliam versionem simplici substituere voluit, ut eorum qui Monophysitarum partibus adhaererent, usibus inserviret. [4]) C. a. 616. Hac recensione interdum Jacobitae in divinis officiis utuntur. Cf. J. S. Assemani, Bibl. Orient. Clem. Vat. Rom. 1719. I, 90. s. 334. G. Ridley, de Syri. N. T. vers. indole atque usu Lond. 1761. p. 37. perperam affirmat, discrepantiam, quae in cod. vers. Syr. obtineret, novae interpretationis conficiendae occasio exstitisse. Neque aliter sentit Wichelhaus, l. c. p. 188. Ceterum de originibus huius translationis quae novimus, ex uno fere fonte derivantur; nimirum ex epigraphe codicibus istius versionis ad calcem subiecta. Quam integram dedit J. G. C. Adler, Novi Testamenti Versiones Syriacae simpl., Philox. et Hieros. denuo examin. Hafn. 1789. p. 45. 46. sequentibus verbis: „Translatus autem fuit hic liber quatuor Evangelistarum sanctorum e lingua graeca in Syriacam cum accuratione multa et labore magno primum quidem in urbe Mabug a. 819. Alexandri Macedonis, in diebus s. Domini Philoxeni confessoris, episcopi eiusdem urbis. Collatus autem fuit postea multa cum diligentia a me Thoma paupere cum duobus exemplis graecis valde probatis et correctis in Antonia — suburbio — Alexandriae, urbis magnae, in monasterio sancto Antoniano.“ Absoluta igitur fuit haec nova Syrorum interpretatio a. Gr. 819. vel p. C. 508. — Ridley, l. c. vult annum 600. intelligere. — Quo Scriptore? ex epigraphe non patet. Bar-Hebraeus quidem, in chronico suo apud Assemanum, Bibl. Or. II, 334. et praef. Horr. myst. s. c. ap. Wiseman, p. 87., eam non modo studio Philoxeni acceptam referri putat; sed diserte in eodem Chron. p. 411. eum conditorem eiusdem esse affirmat. Quod erroneum Bar-Hebraei testimonium corrigitur ex relatione Moysis Aghelaei, apud Assemanum, Bibl. Or. II, 83.

rectius Polycarpi interpretatio; item an omnes N. T. L. L. complexa sit quaeratur? Certum et firmum hac de re iudicium ferre non possumus, cum nondum repertus sit codex, qui integram Polycarpi interpretationem, vel saltem maiorem eius partem exhiberet; ex quo indolem eius cognoscere valeremus. Gloriantur quidem testes domestici de summa, qua elaborata fuit, accuratione et diligentia[1]: sed numeris omnibus haud absolutam fuisse inde sequitur, quod post saeculum vix elapsum Thomas[2] novam huius versionis editionem ad duo vel tria exemplaria graeca collatam rursus curaverit. Quod non solum testantur scriptores Syri[3], qui istius viri mentionem fecerunt; verum etiam epigraphe ab ipso illo Thoma suae et Evangeliorum et Epistolarum Catholicarum versioni addita confirmat[4]. Quando autem cum quibusdam codicibus Graecis et Versione antiquissima Syrorum Heracleensis collata fuerit? atque ad morem Hexaplorum obelis, asteriscis lectionibusque ad marginem annotatis variantibus distinguebatur[5], rursus nescitur[6].

---

quae omnino fidem meretur. Iste quidem memoriae prodidit: Polycarpum Chorepiscopum Philoxeno ipso duce et suasore hanc versionem e Graeco elaborasse.

1) Fragmenta exigua e Scholiis Cod. Vat. n. 153. adscriptis, vulgavit Wiseman, l. c. p. 178., graecae fidei satis respondent. 2) Ab urbe natali Heraclea Syriae, Heracleensis dictus, olim coenobii Taril monachus; deinde u. v. episcopus. 3) Bar-Hebraeus, in Chronico p. 334. 441. et Anonymus, Thomae biographus, apud Assemanum II, 93. 4) Congessit notisque illustravit haec testimonia G. H. Bernstein, de Charklensi Novi Test. translatione syriaca comment. Vratisl. 1837. — ed. II. 1854. — p. 7. s. Cum autem satis appareat: Thomam Harclensem recensionem potius, sive editionem novam Philoxenianae interpretationis suscepisse, quibus literarum subsidiis hanc operam praestiterit videamus? Evangelia cum duobus vel tribus — coll. Matth. 27, 35. 28, 5. ubi tria exemplaria graeca laudantur. — qui probatissimi habebantur codicibus Graecis contulit; Acta autem Apostolorum et Epistolas Catholicas ex uno tantum sed correctissimo recognovit; quot vero in Epistolis Paulinis habuerit libros, non constat; quoniam unicus ille codex Oxoniensis, qui praeter alios N. T. Libros etiam S. Pauli exhibet — e quo Whitius u. i. v. eos publici iuris fecit. — in epistola ad Hebraeos deficit, epigrapheque destituitur. Heracleensis translationis, quam Syri adpellatione מפכתא, ἔκδοσις, editio — sc. libri v. G. H. Bernstein, Lexicon. Syr. C. K. acc. Lips. 1836. p. 321. — ornarunt, apud scriptores domesticos — e. c. Bar-Bahlul in Lex. syr. et arab. msso. et Bar-Hebraeo — Abulpharagio — in Thes. Myster. — veluti praeclara laudatur. 5) Quae tamen signa, in pluribus apographis ammanuensium imperitia, mirum in modum depravata sunt. 6) Exstat in sat multis codicibus mss.

Heracleensis graecum exemplum presse secuta, verbum de verbo reddit, singula fere verba, imo ipsa quoque verborum consecutio servata habetur [1].

§. 82. Recensus editionum S. S. U. F. Syriacarum.

Operae pretium forsan fuerit epiphonema de variis Translationis Syriacae editionibus addere. Licet haud pauci codices mss. versionum Syriacarum in Bibliothecis Europaeis exstarent: editum tamen fuit primum Novum Testamentum Viennae Austriae 1555. d. Ferdinandi I. Rom. Imp. iussu et liberalitate. J. A. Widmanstadius vir literarum Orientis peritissimus, et Provinciarum inferioris Austriae Cancellarius, Ferdinando persuasit ut sumtus faceret. Etsi frontispicium libri annum 1562. praeseferat, tamen opus iam a. 1555. absolutum fuisse ad calcem tam primi, quam secundi voluminis adscribitur. Editio princeps N. T. syriaci versionis Peschito t. I. hac inscriptione prodiit: „Liber Sacrosancti Evangelii de Jesu C. D. et D. N." t. II. S. Pauli Ep. XIV. s. Lucae Apost. Hist. S. A. Jacobi Petri et Johann. 328. f. in IV. Editio rarissima, accuratia et nitore omnes alias subsecutas vincens, atque codicibus magna antiquitatis laude claris confirmata. Widmanstadius noster pro laboribus suis innumeris in hoc opus impensis, hoc solum praemium in fine praef. ab Imperatore petiit: ut a magistratu, quem gerebat abire, et reliquum vitae suae tempus literis vacare posset. Quod etiam impetravit atque Canonicus factus est. Recusum est N. T. Gen. 1569., sed incredibili perversitate. — Ne quid dicamus de aliis eruditi Widmanstadii partibus typis descriptis et manuscriptis, qui in variis Bibliothecarum latebris haerent, instituti nostri ratione prohibemur. Praestiterunt hoc: J. G. Schelhorn, sched. hist. liter. de eximiis Svevorum in Literaturam Orientalem meritis, in Amoenit. Liter.

---

1) Vocibus Graecis haud raro ad taedium usque respondet, ita ut Syriacae linguae indolem et leges violet; et vix intelligi possit nisi ex Textu originario. Unde patet his duabus Polycarpi et Thomae translationibus, utpote e quibus cognosci potest textus Graecus eorum exemplarium, quae tanquam sui temporis correctissima duumviri isti iudicarunt; haud exiguam in re critica auctoritatem esse concedendam. Habetur fasciculo 14.664. Musei Britannici, pretiosum literarum syriacarum et testium veterum N. T. monimentum, scripturae antiquissimae; quod Evangeliorum pericopas, Psalmos e versione LXX. cum numeratione hebraica translatos. Reperiit et descripsit istud ἕρμαιον J. P. Land, Symbolae Syriacae. Lugd. Batav. 1862. p. 43. s. Servantur quoque in eodem Museo libri manuscripti τῆς „Simplicis" q. d., quos strictim enumeravit idem Land, l. c. p. 13. s. Ceterum uberior istorum notitia exspectatur a G. Wright, cui post Curetonum traditum est, munus parandi catalogum syriacum Musei Britannici.

Francof. 1730. XIII, 223. s. Walton, *proleg. XIII. excurs. II. p. 1512. s.* Lambacher, *Bibl. Ant. Vindobon. Civ. Vienn. 1750. I, 7. J. Fr.* Hirt, *Orient. u. Exeget. Biblioth. Jen. 1772. II, 263. s. V, 25. s. J. J.* Locher, *spec. Acad. Vienn. 1773. p. 315. M.* Denis, *d. Merkw. d. garell. Bibl. Wien. 1780. p. 285. s. V.* Seback, *in Pletz, N. Th. Zeitschr. Wien 1829. II, 184. s.* Jászay *P., észrevételek a müncheni codex szólamára, in régi magyar nyelvemlékek Bud. 1842. II, XXVI. s.* — Vetus Testamentum *editum demum fuit in Polyglottis Parisiensibus M.* le Jay. *1645., a* Gabriele Sionita *ex cod. msso. hiante, in quo deerant L. L. Tobiae, Judith, Esther, ep. Jeremiae, Baruch, partes Danielis et Macchabaeorum. Quae omnia deinde expressa sunt in Polygl. Londinensibus, operam navante cumprimis Edm.* Castello *a. 1657. Literis hebraicis Norimbergae 1715. s. e.* „חדתא דיתיקא" *excusum est N. T. Praeterea V. T. eos tantum Libros sistens qui apud acatholicos reperiuntur iussu societ. bibl. recognovit et ad fidem mss. emendavit S.* Lee. *Lond. 1823. In proprium Maronitarum usum Romae typis Congregationis de propanda fide anno 1703. N. T. procusum est II. tomis syriace et arabice rep. Par. 1824. a Silv. de* Sacy; *idem N. T. denuo recognitum atque ad fidem codicum manuscriptorum emendatum prodiit 1816. Londini cura Samuelis Lee. Versionem Philoxenianam tomis quatuor edidit J.* White *ex codicibus Ridleyanis Oxonii 1778. 9. 1803. Praeter illas maiores editiones Versionis Syriacae, quae integrum codicem s. V. sive N. T. typis exscriptas continent, multae reperiuntur, quae partem utriusque exhibent. Sic Pent. Syr. e Pol. Lond. ed. G. C.* Kirsch, *Lips. 1787. Psalmi saepius editi sunt separatim, imprimis secundum duos codices mss. ab* Erpenio *Lugd. Bat. 1625.; quam denuo recensuit editionem J.* Dathe, *notisque adiectis vulgavit Hal. 1768. Libros V. T. quos Acatholici perperam apocryphos dicunt adhibitis sex codicibus Musei britannici 12142, 1443, 1445, 1446, 1447, 17105. publicavit P. A. de* Lagarde. *Lips. 1861. Das h. Evang. des Johannes syr. in Harklensischer Übers. n. e. vatic. Handschr. v. G. H.* Bernstein. *Lips. 1853.* Cureton, *Remains of a very ancient recension of the four Gospels in Syriac; sumta e codice a Syrorum Deiparae Aegyptio coenobio — cuius antiquitas tamen Miniscalchio, proleg. p. XLIII. valde suspecta esse videtur. — ab Archidiacono Tattan a. 1842. in Angliam allato; publicata dedit Lond. 1858. Cf. Le Hir, Etud. s. u. anc. vers. syr. p. p. Cureton. Par. 1859. Hermansen, de Cod. Syr. a Curetono typ. descript. disp. Havn. 1859. Evangeliarium Hierosolymitanum — adusque ἀνέκδοτον — ex Cod. Vat. Palaest. deprom. ed. lat. vert. prol. ac gloss. adorn. Com. Fr.* Miniscalchi *Erizzo. Veron. I. 1861. II. 1864. Fragmenta codicis Ambrosiani Mediol. v. p. 183. qnae partes Pentateuchi Lamentationes Jeremiae et*

l. Baruch exhibent publici iuris fecit A. Ceriani, Monum. Sacr. et Prof. Mediol. 1861. v. I. f. 1. Epistolas quatuor Petri II. Joannis II. et III. et Judae c. mss. Bodl. dedit E. Pococke. Lugduni 1630. Apocalypsis e codice Scaligeri depromta, versionis ut putatur Heracleensis, vulgabatur opera Lud. de Dieu. ib. 1627.

§. 83. Versiones Arabicae A. T.

Cum iam diu ante Mohammedem multi in vastissimis illis provinciis Arabum et Judaei degerent et Christiani [1]; quin ubi Judaeorum in Arabia quinto p. C. n. saeculo florentissimum esset regnum: iam hinc probabile est varias fuisse etiam arabicas versiones, cum e Textu Hebraeo, tum et e versione LXX., quoad Vetus Testamentum; ex Originario quoad N. T.; tum etiam e syriacis interpretationibus quoad Utrumque Foedus spectat, confectas. Fieri potuit, et quodammodo debuit: ut Arabes ad fidem Christi conversi, reliquarum gentium exemplo, acciperent S. Scripturas in vernaculam linguam suam conversas [2]. At si quid certum in re veterum Versio-

---

[1]) Ita testantur scriptores non Christiani tantum sed Mohammedani, imo et Alcoranus ipse; qui ubi multa nugacissima de Christianis narret, profecto de Arabibus, non de aliis intelligi debet. Cf. Eusebii, Hist. Eccl. V, 19. p. 22. Philostorgium, II, 6. p. 471. ed. Val. III, 4. p. 477. Sozomeni, Hist. Eccl. VI, 38. p. 699. Martyrium s. Arethae, in anecdotis gr. e cod. reg. J. Fr. Boissonade. Par. 1833. p. 10. s. 43. s. Cyrilli mon. vit. s. Euthymii M. Abb. c. 4., in Act. S. Boll. ad 20. Jan. II, 305. E. Pocockii, not. ad Gregorii Abu'l Faragii Malatiensis, specimen Historiae Arabum ed. J. White. Oxon. 1806. p. 73. 87. 141. 218. Anonymi, de initiis et orig. Religionum in Oriente dispers. q. diff. a rel. chr. l. ed. G. H. Bernstein. Berol. 1817. p. 18. C. G. Fr. Walch, Historia rerum in Homeritide S. S. cum a rege Judaeo contra Christianos, tum ab Habessinis ad hos ulciscendos gestarum, in Nov. Comm. Soc. reg. Gott. 1774. IV, 15. s. Renaldoti, diss. de arabicis S. S. versionibus, in Migne Curs. compl. S. S. Par. 1839. I, 507. s. Döllinger, Gesch. d. chr. Krche. Landsh. 1835. I. 2, 129. s. [2]) Fuisse ante Mohammedem, et quidem ab incunabulis rei christianae Arabes fideles, cum Apostolum eo profectum esse constet, Gal. 1, 17.; imo haud paucas in Arabia exstitisse Ecclesias dubitari nullatenus potest. Ubicunque autem coetus christiani collecti fuerant, Divina Volumina in synaxi s. publice legebantur. Neque enim aut officia laudum quotidianarum, aut sacrificia eucharistica aut sacramenta celebrari poterant, absque S. S. lectione. Consuetudinem, quae toti quacunque patebat Ecclesiae, communis fuit, apud Arabes aliquam exceptionem habuisse, ne venire quidem in mentem potest. Neque enim Christiani quodammodo habiti fuissent, qui S. S. non adhibuissent. Superest igitur: ut eas habuerint fideles Arabes; sed alia lingua quam Arabica eas legisse, prorsus impossibile iudicandum est; cum ut ex omnibus illorum memoriis historiarum appareat, linguae suae semper studiosissimi fuissent.

num est, illud sane esse putatur: quod interpretationis arabicae L. L. V. aut N. T. ante Mohammedis tempora factae nullae supersint reliquiae. Serius tandem decimo fere saeculo condita est antiquissima, quam nunc habemus translatio S. S. in Arabicam linguam. Deinde vero postquam Mohammedani fere omnem, quae Indicum et Atlanticum mare interiacet regionem, armis subegissent, arabicaeque etiam linguae usum per Asiam, Africam et in magna Europae parte propagassent; lingua arabica alias ferme omnes ita delevit, ut tandem vernacula in multis provinciis foret, ubi olim prorsus ignota fuerat. Quae cum ita sint, non mirabimur per amplissimum regionum istarum intervallum, haud parum fuisse auctum numerum versionum arabicarum. E quibus quae ad manus nostras pervenere eae factae sunt, cum e Textu Hebraico et Graeco, tum ex aliis versionibus LXX., Syriaca, Vulgata, et Coptica.

In recensendis interpretationibus Arabicis, initium faciemus ab illis V. T., quae e Textu Originario fluxerunt. Et Versiones istae quidem ex recensione masorethica ductae sunt. Inter eas princeps est: versio quam confecit R. Saadias Gaon[1]. Variis abs se editis scriptis eruditus iste[2] inclaruit; sed nullo magis Versione arabica, quam quidem totius Scripturae V. F. Sacrae interpretationem fuisse, testantur Judaei[3]. Notissima autem omni aevo exstitit Saadiae translatio quinque Librorum Moysis[4]. Quod ad colorem proprium Pentateuchi versionis Saadianae attinet, plerumque a verbis et phrasibus hebraicis recedit, et paraphrastem saepius quam interpretem agit. Reperitur quoque frequens eius cum Chaldaico interprete consensus, hebraeorum verborum transscriptio, arabicorumque ad hebraea libera accommodatio, usus vocabulorum rariorum verborumque constructio

---

1) גאון excellens nuncupatus. „Ita vocabant Scholae Soranae rectores, quae babylonicarum praecipua erat, adiunctumque simul habebat principatum illum imaginarium; quos Hebraei Rasche Galouth appellabant.“ Renaldotus, l. s. c. p. 515. Nonnunquam etiam a patria הפיתומי, Phitomensis dictus est; utpote natus in civitate Phaium. Olim Phitom, de qua v. Abulfedae descript. Aegypti ed. J. D. Michaelis. Goetting. 1776. t. p. 10. 27. not. p. 54. s. 111. s. H. R. D. V. T. p. 90. s. 2) Cf. Wolf, Bibl. Hebr. I, 932. 3) R. Petachia in סִבּוּב הָעוֹלָם, itinerario mundi, quod edidit Wagenseil, exercit. sex varii arg. Altorfii 1697. p. 178. Praeter vetustiores quosdam e. g. Erpenium et Pocockium; hanc sententiam „de universis conversis a Saadia Bibliis S. V. F.“ defendunt: L. Dukes, literatur. hist. Mittheilungen ü. d. ält. hebr. Exegeten. Stuttg. 1844. p. 44. s. 73. s. Haneberg, üb. die arab. Psalmenübers. d. R. Saadia Gaon, in Abhandl. ph. ph. Cl. der bayr. Akad. der Wiss. Münch. 1840. p. 357. s. 4) Quae typis descripta habetur in Pentateucho quadrilingui — Hebr. Chald. Pers. Arab. — quem Judaei Constantinopoli a. 1546. p. C. 5307. m. c. evulgarunt, cuiusque raritas prorsus singularis est. Cf. Renaldotum, l. c. p. 521.

minus usitata, placitorum Judaicorum notiones, quas commendat[1]. Saadiam omnes V. T. L. L. in gratiam suorum popularium[2] in linguam transtulisse arabicam, argumento sunt ‚Isaias'[3] editus; cuius ea ipsa indoles eademque plane, quae Pentateuchi Saadiani esse reperitur. Sunt vero e reliquis quoque S. S. Libris V. F. fragmenta partim publici iuris facta[4], partim inedita[5]; quae idem commonstrant, atque testimonium Abulpharagii[6] coaevi omni dubio maius, hoc ipsum evincit. Quocirca standum in hac opinione: Saadiam integri V. T. versionem confecisse[7]. Pervulgata diu erat apud eruditos sententia, L. L. V. T. Historicos, quos dicunt, ex LXX. in arabicum sermonem transfusos esse; sed accuratior istorum investigatio[8] docuit, errore illud quidem de omnibus his libris affirmari. Locorum haud exiguo numero collatorum vi, probatum est: interpretationis Arabicae fontem non in Alexandrino; sed in Hebraico et Syriaco exemplari esse quaerendum[9].

---

1) Communissima autem criticorum sententia est, versionem arabicam in textu Polyglottorum Parisiensi exhibitam, ac deinde in Londinensibus repetitam, non aliam esse quam illam Saadiae; sed aliquibus in locis interpolatam. Sciunt enim quibus familiares sunt Orientales Literae, nihil aeque rarum esse quam codices ita similes, ut sibi accurate omnino respondeant. Quamquam haud deessent, qui de identitate dubia moverent. Horum primus exstitit J. H. Hottinger, diss. de Heptaplis Paris. ex Pent. instit. Tiguri. 1653. Renaldotus, l. c. p. 523. Michaelis, Or. u. exeg. Biblioth. IX, 153. s.; quos attamen refutarunt: C. Fr. Schnurrer, diss. de Pentateucho ar. polygl. p. 226. Eichhorn, Einl. ed. 2. I, 497. Hävernick, Einl. I. 2, 99. s. Herbst, hist. krit. Einl. I, 212. s. Haneberg, Gesch. d. bibl. Offenb. p. 771. s. Saadianam translationem ante oculos habuit Judaeus Africanus in explicandis S. S. exercitatus, cuius Pentateuchum typis exscripsit „e codice msso. literis quoque hebraicis exarato, quem ex legato Scaligeri tenet Bibliotheca Leidensis" Th. Erpenius. Lugd. Batav. 1622. De q. v. Renaldotum, l. c. p. 523. s. 2) Longe lateque per universum imperium Saracenicum dispersi quidem erant. 3) E MSS. Bodleiano ab H. E. Paulus Jen. 1790. 1. Cf. de h. v. et ed. Gesenii, Com. ü. d. Jes. I, 89. s. 4) Psalmorum, Ps. 68. e codice Monacensi ab Haneberg, l. c. p. 403. s.; Ewald, üb. arab. geschriebene Werke jüd. Sprachgelehrten. Stuttg. 1844. p. 9. s. autem e codice Oxoniensi Pocockiano plures Psalmos p. 9. s., Jobique partes p. 78. s., quarum aliquid iam S. Stickel, in Jobi loc. cel. 19, 25—27. de Goele comment. Jen. 1832. p. 29. s. dederat, evulgavit. 5) Bodleianam collectionem Jeremiae quoque et Ezechielis versionem Saadiae habere dudum monuit Schnurrer, diss. de Ezech. XXI. p. 435. s. Duodecim Prophetarum minorum etiam ibi reperitur interpretatio. Cf. Dukes, l. c. p. 74. s. 6) Ap. S. de Sacy, Chrestomathie arabe. ed. II. Par. 1826. II, 357. s. 7) Speramus illam aliquando e thesauris Bibliothecarum in publicam lucem proferendam esse. Praeterea habetur arabica interpretatio lib. Jud. Ruth. Sam. I. Reg. II. Reg. Nehemiae, primum edita in Bibl. polygl. Par. cura Gabrielis Sionitae et Abrahami Echellensis. 8) Facta est per Aem. Roediger, de origine et indole arabicae L. L. V. T. Historicorum interpretationes l. II. Halis Sax. 1829. 9) Potior pars

Arabicae Novi Testamenti versiones plurimae reperiuntur. Parum autem prodesset S. Textus varias versiones arabicas N. F. recitare, earum auctores inquirere, locum et tempus, quo emissae sunt annotare; nisi simul quomodo factae, ac unde petitae declaretur, ut sic de earum pretio iudicari queat. Illarum, quae aetatem tulerunt, primo loco expendenda venit interpretatio Evangeliorum, cuius quatuor potissimum distinguuntur recensiones: Romana, Erpeniana, Parisina, et Lagardii Codicis Vindobonensis. E Novi Testamenti libris, in amplissima, quam Ferdinandus Magnus dux Hetruriae Romae condiderat, typographia linguarum Orientalium, anno 1590. in lucem venit: Evangelium Sanctum D. N. J. C. conscriptum a quatuor Evangelistis S. S. i. e. M. M. L. et J. Rom. in typogr. Medic. Editio historiarum in textu memoratarum imaginibus decorata. A qua nisi versione Latina interlineari, et sublatis preli mendis differt altera edit. rep. ib. 1591. Versionem latinam adornavit Antonius Sionita, teste St. Ev. Assemano, Cat. Bibl. Med. Laurent. Florent. 1742. p. 52. Erudita interpretatio Arabica, ad normam archetypi Graeci fabrefacta — uti nuper rursus demonstravit Le Page Renovf, a few wordson the supposed Latin origin of the Arabic version of the Gospels, in l. From te Atlantis Lond. 1863. IV, 21. s. —; quae tamen, cuius sit auctoris vel antiquitatis nil certum, cum praefationis scribendae labori supersedere editori visum fuerit. E mss. ductam esse inde patet; quod antiquior editio ex qua hauriri potuerit, nulla exstet, et codicibus Erpenii et Vindobonensi, — cuius descriptionem dedit P. Lambecius, Comm. de aug. Bibl. Caes. Vind. l. I, 171. s. D. Nessel, Catal. o. Cod. mss. Graec. nec non l. Orient. Aug. Bibl. Caes. Vind. 1690. P. VII. p. 150. Storr, l. i. c. p. 17. et Lagarde, d. v. Ev. ar. p. IV. s.; qui eum e. p. saeculi XIV. habet. Ex hoc codice prodierunt P. Kirstenii, Vitae Evangelistarum quatuor arab. Bresl. 1608. p. 14. s. et Notae in Evangelium S. Matthaei e coll. t. ar. aeg. hebr. syr. gr. lat. ib. 1611. — ceterisque ita consentit, ut ab editore primum factam credere non possimus. Rep. 1619. 1774. Iniuste autem, sicuti candide fatetur J. Gildemeister, de Evangeliis in Arabicum e simplici Syriaca translatis Bonnae. 1865. p. LV.: suspicio mota est, illius textum ab editore adulteratum fuisse. Reliquae Evangeliorum editiones vel cum Bibliis Arabicis u., vel saltem cum reliqnis N. F. scriptis simul vulgatae sunt. Totum Novum Testamentum edidit Thomas Erpenius a. 1616. e codice saec. XIII. Bibliothecae Leidensis, in quo exscribendo contulit Erpenius quatuor Evangelia cum editione Romana

---

videlicet l. l. Jud. Sam. I. Reg. 1—11. II. Reg. 12, 17—25. et Nehem. 9, 28— c. 13. ab homine christiano, saeculi circiter XIII. vel XIV., e codice Syriaco translata est; eiusdem fere conditionis, cuius illa sunt quae in Bibl. polygl. leguntur. Residua versionis pars I. Reg. 12—II. Reg. 12. et Nehem. 1—9, 27. ex ipso originario quidem textu a Judaeo ducta est, nonnullis tamen locis Nehemias ex Syriacis interpolatus est. Itaque non una est eademque horum Librorum interpretatio arabica, quae in Bibl. polygl. legitur; sed e pluribus admodum diversis translatoribus concinnata. Versio Libri Josuae ex Hebraeo, Paralipomenon e Syriaco, Esdrae e Graeco facta in iisdem Polyglottis, cuius vero auctor et aetas ignoratur. Prophetae translati sunt e textu Graeco, qui cum Alexandrino codice magis convenit, quam cum Vaticano.

1591. aliisque codicibus manuscriptis. Quiscunque fuerit eius interpres, antiquum monstrat S. Librorum ordo; in quo Epistolis Acta Apostolorum postposita sunt. V. p. 66. Quae vero in Polyglottis Parisiensibus a. 1645. edita sunt Volumina Sacra N. F. et paucis mutatis in Londinensibus habentur, quod ad Evangelia attinet textum ex editione Romana, sed non sine correctione exhibent. Ad hanc recensionem cod. reg. 27. et Coisl. 239. adhibitos a Gabriele Sionita probat Gildemeister, l. c. p. 42. Ubi dissident, diligentissime narravit G. C. Storr, de Evangeliis Arabicis. Tub. 1775. p. 8. s. Editionem accuratam codicis Vindobonensis vulgavit P. de Lagarde, die vier Evangelien arabisch. Leipz. 1864. Textum eius non admodum a textu Bibliorum Romanorum a. 1590. distare, annotavit idem. Prol. p. IX.

Anno 1671. Romae impensis et auspiciis Urbani VIII., studio Sergii Risii Archiepiscopi Damasceni: ad usum Ecclesiarum orientalium cusa est editio Bibliorum Sacrorum Arabica ad Vulgatam, quae illi e regione addita est, revocata. Quae porro in eadem Religionis Catholicae Metropoli a 1703. duob. vol. rogantibus Joanne Safrensi et Stephano Edenensi Maronitarum patriarchis in usum Ecclesiarum Maroniticarum curante Fausto Naironio, carshunice una cum Peschito facta est editio typis; e codice Cyprio descripta habetur, teste ipsa praefatione. Repetita Parisiis 1824. a S. de Sacy. Arabicae Versionis V. et N. Testamenti a Joanne Episcopo Hispalensi adornatae circa annum Christi 717. vestigia, quamvis non uno in loco exstare dicantur, hodiedum latent. Imo Lagardius, l. c. p. XI. s. et Gildemeister, l. c. p. 44. nunquam eiusmodi translationem in rerum natura exstitisse, demonstrare pergunt. Reperiuntur adhuc per Bibliothecas — e. g. Vaticana habet Codicem IX. saeculi, d. q. v. Scholz, bibl. kr. Reise. p. 117. s. Berolinensium meminit J. H. Petermann, ep. ad Philemon. ad fidem vers. orient. vet. una cum earum textu orig. gr. e. Berol. 1844.; Parisiensis copto-arabicae Hug, l. c. p. 440. s.; duo Bodleiani s. XIII. apud Pusey, Catal. Mss. Orient. Bodl. II, 564.; Psalterium a Curetono, Cat. Mus. Brit. descriptum II, 4. Petropolitani, ap. Tischendorf, Anecd. S. et Pr. Lips. 1855. p. 71. s. — haud pauci interpretationum arabicarum libri manuscripti, de quibus ardens eruditorum votum exspectat, ut eorum editio fiat. Ex ineditis nullus celebrior illo, quem C. Tischendorf ex Oriente advexit. Cf. Anecd. Sacr. et prof. p. 65. Continet translationem Evangeliorum arabicam e „Simplici“ factam. Arabes suas translationes e Graeco fonte instituisse, longe plurimi admittunt viri eruditi; — Arabum notitiam insignem literarum graecarum evicerunt: G. O. Fluegel, de arabicis scriptorum graecorum interpretibus. Misn. 1841. J. G. Wenrich, de Auctorum Graecorum vers. et comm. syr. arabicis armen. pers. Lips. 1842. p. 22. — e Syriaco autem idem fecisse, haud pauci negarunt eruditi. Sed omne hac de re dubium sustulit codex Evangeliorum Tischendorfianus Lipsiensis laudatus saec. X. non inferior, quem accurate expendit Gildemeister, l. c. p. 6. s. Epistolarum vero translatio e simplici conversa asservatur in libro mss. saec. IX. Petropolitano. Quamquam iuxta disputata versiones Arabicae reliquis Orientalibus interpretationibus recentiores sint, tamen aliquo usu critico non carent. Saadiae versio cumprimis in Psalmos etymologica praebet subsidia ad eruendam obscurarum vocum hebraicarum vim, unde Hebraeorum quoque magistri, cum iis aqua haeret, ad arabicam linguam confugiunt. — Lectu digna sunt quae de utilitate maxima huius dialecti congessit Walton, Prolegom. XIV, 3. p. 520. s.

Fr. Wrangham, exc. de dialectorum Hebraeae atque Arabicae convenientia. ib. p. 569. s. — Translatio arabica, quam Petropolitanus et Lipsiensis codex continet; non multum post medium saeculi noni orta esse sumitur a Gildemeister, l. c. p. 30. Textus quem exhibet, ratio satis bona est; etiam Syriacas literas haud mediocriter interpres notas habuit. Modo, quo arabica lingua utitur, Syrum natali loco fuisse haud obscure prodit.

§. 84. De Versione Aethiopica.

Jam olim D. Joanni Chrysostomo, homil. II. in Joann. VIII, 10. memoratur: Translatio N. T. Aethiopica. Sed etiam V. F. volumina apud Aethiopes lingua ipsorum esse conversa; ab antiquo inde tempore traditur. Sane in Museo Britannico servatur exemplar omnium Librorum sacrorum U. F., in Europam allatum a J. Bruce. Cf. ei. travels to discover the source of the Nil. Lond. 1790. I. germ. ed. J. J. Volkmann. Lips. 1790. I, 534. s. Cf. Kaulen, in eph. Theol. Literaturblatt Bonn. 1866. p. 174. s. Huius mssi. lingua cognoscitur, non ea quae est apud Aethiopes nunc vulgaris, „Amharana“, sed vetus aethiopica „Gheez“ adpellata, quae in usu esse desiit; posthaec in rebus tantum sacris scriptisque eruditis adhibita fuit. Qua aetate, quo auctore, et quonam e textu Aethiopes S. Biblia in suum sermonem vernaculum versa acceperint? quaestio satis diu agitata, sed nondum definita est. Sunt autem duae potiores eruditorum sententiae. Altera versionem illam Veteris Testamenti ante Christi tempora factam ponit. Cf. J. A. B. Dorn, de Psalterio aethiopico commentatio. Lips. 1825. p. 3. Revera probabilitate sua non caret, quod Judaei, quando et undecunque venerint, attamen ante Christum natum in Aethiopia frequentes; et sibi et Aethiopibus proselytis abeunte in oblivionem sermone Hebraeo, Biblia Aethiopica suis in manibus esse voluerint. Attamen in antiquissimam, et ab ea, quae nunc scripta et edita habetur, diversam versionem; inquirere ideo non valemus, quod hodie nullae huius interpretationis supersint reliquiae. Altera eruditorum opinio interpretationi Aethiopicae origines seriori demum aetate, saeculo fere quarto adiudicat. Ex traditione domestica — v. Jobi Ludolphi, Historia aethiopica. Francof. ad Moen. 1681. III, 2. Eiusdem ad suam historiam Aethiopicam antehac editam Commentarium. ib. 1691. n. XIII. s. p. 279. s. — non minus, quam ex testimoniis fide dignissimis constat: Frumentium primum Auxumitarum a S. Athanasio episcopum creatum fuisse — L. s. Athanasii Archiep., ad imp. Constantium apolog. n. 31. I, 315. s. — eumque cum Aedesio germano Aethiopes ad castra Christi sequenda perduxisse. Cf. Theodoreti, H. E. I, 23. ed. Val. p. 54. Socratis, H. E. I, 19. p. 51. Sozomeni, H. E. II, 24. p. 477. Nihil vero similius: quam duumviros istos, sicut Ulphilas Gothis, ad stabiliendam et propagandam religionem Jesu C. D. N. de versione S. Bibliorum aethiopica adornanda sollicitos exstitisse.

Quaeritur autem porro, unde facta sit ista versio? Qua de re rursus dissentiunt eruditi; aliquibus ex Arabico, aliis e Coptico, tertiis denique ex Graeco interpretationem factam esse affirmantibus. Pro fonte Arabe militat Dorn, l. c. p. 5. s.; pro Copto E. St. Assemanus, Bibl. Medicaeae et Laurentianae

et Palatinae Cod. mss. orient. catal. Florent. 1742. p. 59. Ludolfus, autem Hist. aeth. III. 4, 2. Comment. n. 26. s. p. 295. s. Biblia Aethiopica ex LXX., horumque cod. Alexandrino versa habet. Mirum est sane illud: Aethiopicam translationem non paucis in locis ex Hebraeo textu solo posse explicari; eamque in iisdem cum Arabica convenire. Unde opinio de Bibliis Aethiopicis ex „Arabico" translatis haud inanis est; sed potius si eruditorum curae plura ministraverint subsidia, in eam rem diligentius disputandum erit. Plurima Versionis Aethiopicae libri mss. adhucdum in romanis et anglicis Bibliothecis servantur. Editi Libri S. V. T. habentur: Psalterium cum Cantieo Canticorum et aliquot hymnis Biblicis studio Joannis Potkenii, Romae 1513. in IV. Rep. Coloniae 1518. Potkenii primus in Europa propriis Aethiopum characteribus impressus liber Psalmorum, ex hac duplici editione cum msso. Pocockiano collatus, in Biblia polyglotta Londinensia insertus est, sed minus accurate. Emendatissime Psalterium typis describendum curavit aethiopice et latine J. Ludolfus. Franc. 1701. IV. Additae sunt a J. H. Michaelis annotationes, cui etiam versio Latina debetur. J. G. Nissel, Lugd. Batav. 1656. Canticum C. a. 1660. l. Ruth, et pr. Sophoniae; Petraeus, ib. 1660. pr. Jonae, a 1661. pr. Joelis vulgavit. Quatuor priora cap. Gen. et Jonam edidit Staudacher. Franc. 1706. Fragmenta V. T. Chr. A. Bode, Helmst. 1775. Totum V. T. edere cepit A. Dillmann, Biblia V. T. Aethiopica ad libr. mss. fidem ed. et apparatu critico instruxit. Lips. 1854. s. Tom. I. cont. Octoteuch. tom. II. 1861. ib. habet L. L. Paralip. Esdr. Esth.

Quod ad L. S. Novi Testamenti attinet, videntur e Graeco codice, exeunte fere saeculo quarto translati fuisse; et propterea insignem praestat in re critica usum N. T. Cf. Walton, Prolegom. XV, 3. p. 595. Dillmann, in Herzog, R. E. I, 170. Primam S. Voluminum N. T. editionem, scilicet quatuor Evangelia, Apocalypsim, Epistolas Catholicas, epistolam ad Hebraeos et Actus Apostolorum auxilio trium clericorum aethiopum, suadente Paulo III. P. M. Romae 1548. imprimi curavit Petrus Tesfa-Sion Aethiops, accesserunt cura eiusdem 1549. Epistolae XIII. Paulinae cum Versione Latina. Saepius abhinc retentis mendis veteribus, et novis superadditis Londini 1657. 1698. in N. T. polygl. opus rarissimum repetitum fuit. Codex hac editione descriptus bonae notae est; quas vero lacunas habebat Act. 9, 29—10, 32. 26, 8—fin.; „versa sunt Romae e lingua Romana et Graeca in Aethiopicam propter defectum archetypi." Multos manifestos in textu Aethiopico errores emendavit, atque plurimas tam exegeticas quam philologicas observationes adiecit C. A. Bode, in editione quae Brunovici II. vol. prodiit 1752. et 1755. s. t. Novum D. N. J. C. Test. ex vers. Aeth. interpr. in bibl. Polygl. Angl. in lat. transl. Sumtibus societatis anglicae, quae se biblicam vocat. Cantabrigiae 1826. 30. N. T. edidit ad cod. mss. fidem Lond. 1830. Th. Pell. Platt. In ipsa tamen menda plurima carpit Dillmann, l. c.

§. 85. De Versionibus Aegyptiacis.

Ex quo lumen fidei terrae Aegyptiorum, crassis paganismi tenebris opertae illata fuit; primis iam Evangelii temporibus Ecclesiae ibidem floruerunt, — L. Taki-eddini Makrizii, Historia Coptorum Christianorum in Aegypto. ed. H. J.

Wetzer, Solisb. 1828. n. 64. s. p. 18. s. — atque uberem dederunt virorum sanctitate pariter ac eruditione illustrium proventum. Cf. Ath. Kircheri, S. J. Prodromum Coptum sive Aegyptiacum. Romae. 1636. c. II. p. 17. s. Fr. W. Ramshausen, exerc. theol. Ecclesiae copticae ortum progressum, praecip. doctr. cap. repraes. Jen. 1666. c. 4. Renaudot, Hist. Patriarch. Alexandrinorum Jacobitarum a s. Marco usque ad finem s. XIII. 2. vol. Par. 1713. E. Quatremère recherches sur la langue et la litérature de l' Egypte. Par. 1808. Letronne, materiaux pour l' hist. du Christianisme en Egypte. Par. 1832. G. Secchi S. J., la cattedra Alessandrina di S. Marco. Ven. 1853. Aegyptios ab eo tempore, quo Alexander M. regiones illas sibi subiecit, usque cum Romanorum parerent imperio, quin aliquot etiam saeculis post; graeca lingua usos fuisse, neminem in dubium vocare putamus. Ab hoc tempore sermo Copticus, — de q. v. Kircherum, l. c. c. 5. p. 123. s. Oedipi Aegyptiaci Rom. 1654. III, 55. s. — sive Memphiticus in Aegypto inferiori; item Sahidica dialectus sive thebaidica Aegypti superioris et Basmurica sive Ammoniaca in litore Nili orientali, quibus utebantur Aegyptii prius quam sub Alexandri Magni successoribus idioma graecum vulgare esset; his in regionibus familiare rursus invaluit saeculo ab Incarnatione Domini quarto. Sopitis ethnicorum Imperatorum adversus Christianos persecutionibus, studium S. Literarum apud Aegyptios magno in vigore fuit; et cum graecae linguae fatalis quasi terminus immineret, viri docti movebantur, ut in varias Aegypti linguas Divina Eloquia U. F. transferrent. Quibus vero accurate temporibus singulae praedictarum dialectorum translationes fuerint adornatae, non usque adeo facile est determinare. Certo sunt anteriores Islamismo, usuque linguae arabicae per Aegyptum; i. e. saeculo post Christi Natales octavo. Quin imo prima initia attingunt saeculum quartum, quo S. Joannes Chrysostomus, l. c., et illi fere σύγχρονος Theodoretus, l. c., testantur exstitisse S. Bibliorum versionem Aegyptiacam. Quibus cum facit S. Hieronymus, vir in his et talibus rebus si quisquam egregie institutus; iuxta quem e regula Pachomii „etiam nolens legere compellatur, et omnino nullus erit in monasterio, qui non discat literas, et de Scripturis aliquid teneat; qui minimum usque ad Novum Testamentum et Psalterium.“ C. 140. Op. Hier. II, 72. Verum cum eodem S. Doctore teste praef. in reg. Pachomii ib. p. 53., ipsa regula Pachomii „de aegyptiaca in graecam linguam“ in commodum d. Hieronymi versa fuerit; sequitur monachos etiam S. S. tantum in lingua materna, i. e. aegyptiaca discere potuisse. Praeter haec S. Doctoris effata summa fide digna, Cultus divini in Ecclesiis solemni ritu peracti ratio postulare videtur S. Scripturas, quibus maiori ex parte absolvitur, in aegyptiacum conversas esse. N. T. translationem post Origenis et Eusebii aetatem natam esse concludunt exinde, quod in omnibus exemplaribus Evangeliorum habeat distinctionem titulorum Eusebii, in epistolis numerum στίχων numeret; denique quod ipsa lectiones Origenis, Eusebii, s. Cyrilli et cod. A. sequatur. V. p. 60. s. Idem merito conficitur etiam ex eo, quod Aegyptiorum Ecclesia licet a S. Romana Ecclesia schismate divisa, in Sacris tamen peragendis — Cf. Kircheri, prod. copt. p. 30. s. Renaudot, Liturgiarum Orient. Coll. Par. 1716. I, 169. s. — et in S. Librorum U. F. receptione ab illa numquam dissensit. Denique hoc cognoscimus e Martyrologii Coptici — quod arabice scriptum in Maronitarum Collegio Romae conservatur. V. Kircherum, l. c. p. 186. — testimonio. Narrat hoc praecipuam monachorum eius temporis — anno p. C. 271? —

occupationem fuisse: S. Biblia in linguam ipsis propriam transferre, quae prototypa dein succedentibus saeculis alii et alii identidem describentes, numerum S. Codicum valde auxerunt. Itaque monachi S. Scripturas et describebant, et illas memoriter callebant. Retinebant Copti haec Biblia et adhuc retinent, sed quia perpaucis cognita erat lingua Coptica, novas versiones Arabicas concinnabant; quae e regione Copticarum vulgo collocantur, ut S. S. possint intelligi. Eas interpretationes Arabicas, qui cum τῶν LXX. contulerit, manifesto ex ipsis factas deprehendet. His igitur ita declaratis: constat versionem Aegyptiacam antiquissimam esse.

Sed restat vexata quaestio solvenda, an prisca illa versio de qua S. P. et S. E. loquuntur supersit, et utrum Coptica an Sahidica antiquior habenda erit? Cum ad hos usque dies unica tantum Coptica translatio penitius innotuerit, alterius vero, i. e. Sahidicae fragmenta exigua in lucem protracta fuerint; in diversis hoc de argumento eruditorum sententiis, ne coniiciendi quidem verum, aequo rerum indagatori facultas relicta videtur. Codices mssi. in Bibliotheca Vaticana, — quos diligenter recenset Kircher, l. c. p. 187. s. — Borgiana — v. Zoega, Catal. Cod. Coptic. Mss. in Musaeo Borgiano. Rom. 1810. —, Parisiensi — hos describit Renaudot, diss. de vers. orient. p. 568. —, Oxoniensi atque Berolinensi; antiquissimis Graecis libris pares aetate habentur; unde colligere fas est, versionem Copticam quinto saltem saeculo iam adfuisse. Hoc quidem certum est. Sed et argumenta, quae laudavimus simul sumta, valde probabilem faciunt sententiam: de maiore adhuc Versionem copticarum superstitum aetate; quin ipsam antiquissimam illam, de qua veterrimi testes narrant translationem, in codicibus divulgatis et aliquando forte divulgandis reperiri. Plures adhucdum in coenobiis Aegypti latent, uti testantur peregrinatores. Ceterum Copticae V. T. versiones ex Graeca LXX. concinnatae fuerunt; nec ulla unquam iuxta textum originarium facta, ad nostros usque dies inventa fuit. Vetustissima sane est Pentateuchi traductio τῶν LXX., quos tenaciter sequitur in omnibus accurate respondens; quam postquam 1716. e mss. Bodleianis, Vaticanis, Parisiensibus Novum Testamentum Aegyptium Oxonii publicasset, latine vertit et edidit Davides Wilkins Londini 1731. IV. Interpretem Coptum Pentateuchi rursus edidit A. Fallet, h. t. La version cophte du Pentateuque p. d'apr. manuscr. de la bibl. imp. de Par. avec d. var. et d. not. Par. 1854. Alteram quoque V. T. partem quae mssa. in Europam venit, nimirum Psalterium, Danielem et Prophetas Minores idem meritissimus vir D. Wilkins prelo adaptavit; sed defectus umtuum inediti haerebant. Psalterium Coptico-arabicum Romae 1744. et 1749. typis Congregationis de Propaganda Fide expressum est, eum in finem: ut ad Aegypti incolas transmitteretur, usibusque virorum ecclesiasticorum inserviat. Idem ad cod. fid. rec. et Ps. apocr. Sah. dial. conscr. adi. J. L. Ideler. Berol. 1837. Idem porro Psalterium in dial. copt. ling. Memph. transl. ad fid. tr. cod. Berol. ed. M. G. Schwartze. Lips. 1843. Danielis c. IX. exhibet Fr. Münter, specim. vers. Dan. copt. Rom. 1786. Sahidicae reliquiae exstant apud eundem. J. A. Mingarelli, Aegypt. cod. reliq. Venet. in Bibl. Naniana asserv. Bonon. 1785. Jes. 1, 1.—5, 18. 25., et Fr. Engelbreth, Fragmenta Basmurico-Coptica V. et N. T. quae in Museo Borgiano Veletris asserv. Havn. 1811. Versionem Quatuor Evangeliorum ad cod. mss. Copt. in Bibl. Berolinens. fidem edidit M. G. Schwartze, Lips. 1846. et 1847. Fragmenta

interpretationis Sahidicae N. T. ep. Pauli ad Timoth. ed. Fr. Münter, comment. de indole vers. N. T. Sahid. Havn. 1789. p. 92. s. et H. Ford, in App. N. T. e cod. Alex. a G. Woide descr. Oxon. 1799. Laudatur etiam J. A. A. Georgii, Erem. Augustiniani Fragmentum Ev. S. Joannis Graeco-coptico-thebaicum s. IV. Rom. 1789. cont. Joann. 6, 21—59. 6, 68—8, 23. Duodecim Prophetas Min. L. L. in ling. aegypt. vulgo Coptica S. Menph. ex mss. Par. descr. a H. Tattam. Oxon. 1836. Ei. Proph. Mai. cum vers. lat. ib. 1852. Bardelli, Danielis versio Copt. Menph. Pisis 1849. Acta Apostolorum et Ep. coptice ed. P. Bötticher. Hal. 1852. Sed negligentiae summae accusatur a Tischendorfio, prol. ed. N. T. VII. Lips. 1859. p. 134.

§. 86. De Versione Persica.

Persas quoque totam Sacram Scripturam in linguam suam — quae tamen non est antiqua persica, sed mixta variis variorum populorum vernaculis maxime arabica et turcica — versam habuisse e scriptis Veterum abunde liquet. Sed ista versio antiqua, ad nostra haud transiit tempora. Quae iamiam supersunt librorum Sacrorum versiones, recentioris sunt aevi, et non unius generis; sed et pro ratione fontis distinguuntur. Datur versio Pentateuchi quam Jacobus, Josephi filius, Tavusensis, טאווס; ab urbe Persiae Tus, olim Chorasanae, academiae Judaeorum sede clara, dictus fecisse perhibetur. Sed quis fuerit et quando vixerit? plane ignoratur. Aetatem tamen egisse haud ante initium saeculi noni p. C., inde sequitur; quod Gen. 10, 10. pro Babel substituerit Bagdad; quae urbs demum anno 772. aer. Chr. ab Almansore Chalifa condita fuit. Cf. Abulfedae, Annal. Muslem. ed. J. J. Reiske et J. G. Chr. Adler. Havniae 1790. II, 14. 27. Jacobum Tavusensem Judaeum fuisse patet inde; quia e textu Originario Pentateuchum transtulit; atque quod eum Judaei in usum Judaeorum in Persia degentium Constantinopoli 1546. fol. typis hebraicis una cum textu hebraeo, Onkeloso et Saadia Haggaon exscripserunt addito R. Salomonis Jarchii commentario hebraico. Libri rarissimi textum typis persicis additaque Th. Hyde interpr. lat. verb. pers. accurate respondente, repetiit Br. Walton, in app. t. IV. Polygl. Lond. Translationem hanc non ex textu Syriaco, uti Walton, proleg. XVI, 2. p. 617. et Gravius, ib. excurs. 619. s. voluerunt; sed immediate ex Hebraico traductam, esse conficitur indole eiusdem. Ita enim presse voces singulas Archetypi Masorethici sectatur interpres, ut de sermonis persici puritate nihil curaret. Cf. E. Fr. C. Rosenmüller, de Versione Pentateuchi persica commentatio. Lips. 1813. p. 6. s. Veterem illam Onkelosi interpretandi rationem secutus, textum Hebraeum plerumque feliciter exprimit; veramque lectionem locique sensum consensu suo roborat, in nonnullis atque iis obscuris tamen peregrina adsciscit. Cf. Rosenmüller, l. c. p. 24. s. 31. s. Varietatem ceterum lectionis sibi privam versio Pentateuchi Persica exhibet fere nullam. Ex ea discimus: textum codicum hebraicorum, quibus Judaei ante novem et ultro saecula usi sunt; haud alium fuisse, quam eorum librorum, qui in nostris versantur manibus. Psalmorum exemplaria mssa. Persica reperiuntur in Bibliotheca Oxoniensi, sed coll. Catal. Libr. Manuss. Angliae I, 49. 155. 178.

179. 181. valde recentia sunt. Nulla, quod scimus, exstat interpretatio V. T. a Christianis facta; cuius defectus ratio est: quia Persae Christiani plerumque arabice sciunt et legunt Divina Volumina; tum quod nullibi sacra fiant persica sed arabica lingua, quam omnes fere callent. Evangeliorum versio Persica duplex habetur. Prior e Syriaca versione Peschito confecta, antiquior est; liberior attamen reperitur nonnunquam et multa continens, quae nec in Graeco nec in Syriaco exstant contextu. Syriaca vocabula interdum retinet, crebro sui est interpres, h. e. persicas in arabicas voces Persis familiares et receptas, aliis veluti notioribus reddit. Ista quidem interpretatio habetur inserta Bibliis Pol. Anglicanis. Altera vice prodiit curante C. A. Bodio. 2. vol. Helmst. 1750. 51. cum nova eiusdem interpretatione Latina; et praef. de Versionibus persicis. Posterior quae recentior, ex Graeco traducta, opera et studio Abr. Wheloci et Piersonii prodiit 1657. fol. Londini, in re critica exiguae, imo fere nullius est utilitatis.

§. 87. De Versione Armena.

S. Joannem Chrysostomum Novum Testamentum et Psalmos Davidicos in linguam Armenam transtulisse, Georgius Alexandriae Patriarcha — quocum facit Sixtus Sen., Bibl. s. l. IV. p. 325. ed. Colon. — perhibet. Verum constat e Photio, Biblioth. cod. 96. ed. Migne p. 359.: „Scriptor iste quidem praeter historiae fidem narrasse quaedam visus est.“ Georgium non posse haberi scriptorem fide dignum, censet quoque eruditissimus Montfaucon, de vita S. Joannis Chrysostomi XII. pr. p. 4. Constans est apud Armenos traditio — v. Mosis Chorenensis, Historiae Armeniacae III, 53. 54. ed. G. et G. Whiston. Londin. 1736. p. 298. seq. praef. p. 9. R. Simon, Hist. crit. des Versions du N. T. c. XVII. p. 196. s. Maturini Veyssiere la Croze, diss. phil. add. ed. J. Chamberlaynii Orat. dom. in div. omn. fere gent. ling. v. Amstel. 1715. p. 133. Cf. ep. ad l'Enfantium quam dedit Nouveau Testament par M. de Beausobre et L'Enfant. Amst. 1718. II, 211. ep. ad Georg. Whiston, Thesauri epistolici Lacroziani ed. J. L. Uhl. Lips. 1742. I, 358. s. ep. Guil. Whiston iun. ib. III, 281. s. J. B. Aucheri, Eusebii Chronicon arm. Ven. 1818. pr. p. 6. — initio ducto a Sacrarum Scripturarum versione, praeclarissima quaeque Graecorum monimenta in Haicanam — Armeni ab Haico gentis conditore Haicani dicuntur. Cf. J. J. Schroeder, diss. de rebus Armenicis ap. Chamberlaynium, l. c. p. 146. — i. e. Armenam quinto p. C. N. saeculo conversa fuisse. Atque ita equidem ut non praeclarius, sic nec antiquius exstat Haicanum opus, quam versio Librorum Divinorum. Cum enim a C. 406. s. Mastosius, sive Mesropes singulari Dei beneficio Haicanae Scriptionis lineamenta reperisset, suaeque genti tradidisset; statim ipse cum S. Isaaco Patriarcha ac discipuli eius Eznicus Colbensis Joannes Ecclensis et Josephus Palnensis, operam suam industriamque in transferendis S. Literis posuerunt; id quod testatissimum reliquit Corius eius aetatis historiarum scriptor praeclarus. Qui in vita s. Mesropis apud Aucherum, l. c. n. 1. affirmat: constantissima exemplaria Divinae Scripturae ad hoc opus perficiendum acquisita, et se quoque inter eos fuisse qui huic labori vacarent.

Secuti sunt autem Armeni in A. T. graecam τῶν LXX. interpretum translationem eorumque vestigiis adeo presse institerunt; ut ex Haicana Versione veteres et verae lectiones Graecae hinc inde asseri possint. Nec vero diligenter, sed perite etiam transferendis Divinis Voluminibus insudarunt; ut non modo fideliter, verum cum lingua Haicana ad Graecanicae consuetudinem quam proxime accedit, eleganter quoque et venuste textum Codicis Graeci redderent. Iste autem Versionis LXX. codex videtur ex Hexaplari emanasse. Etiam in N. T. Versio haec pluribus locis lectiones suppeditat, quae aliunde hauriri nequibant. Teste Scholzio, qui in usum rec. N. T. adhibuit ed. Zohrabianam studio Professoris Parisiensis Cirbied, atque religiosorum Mechitharistarum Vindobonensium, collatam. Hanc igitur interpretationem iussu Jacobi Armenorum Protopatriarchae Amstelodami 1666. iuvante Salomone de Leon eius diacono, publici iuris fecit Oskan Wartabied, episc. arm. qui Uscanus etiam audit. Vir fuit sane non sine doctrina et industria, sed in priscis literis armeniacis minus versatus; quem accusant quoque veterem versionem maculis inquinasse, et itentidem ex Latina editione supplevisse. Sed Uscanus fidem atque officium boni editoris non neglexit. Quod accurate demonstrat vir huius linguae peritissimus La Croce, Th. ep. III, 3. s. 69. Typographia Armeniaca Amstelodamo Constantinopolim delata, in eadem urbe vulgata est priori absimilis secunda Bibliorum Armenorum editio a Moyse, Davide et Mampraeo translata, et ad versionem syriacam revisa; iussu Patriarchae Nahabet. a. 1705. in 4. Quid sibi velit illa ad versionem syriacam facta revisio, nondum ad liquidum perductum est. Cf. Masch, ad le Long. Bibl. II, 1. p. 177. s. Editio Veneta a. 1733. iussu Abrahami Patriarchae Armenorum, studio Mikkitari procurata, ad Amstelodamensem formata est. Novum Testamentum ibidem a J. Zohrab doctore armeno editum 1789., a criticis laudatur. Totius Sacrae Scripturae editio critica apparata est tomis 4. collatis mss. XV. a P. P. Congregationis Mechitaristicae 1805. Venetiis. Successerunt 1814. ed. Petropoli, et alia 1843. Mosquae facta. Novam criticam Bibliorum armenorum recensionem, ut ferunt, molitur congregatio Mechitaristica in insula S. Lazari prope Venetias.

§. 88. Annotatio praeposita de interpretatione Latina S. S.

De latinis S. Bibliorum interpretationibus disquisitiones instituturi, longam ac periculosam navigationem ingredimur, multae enim viarum difficultates superandae, magna itineris emetienda longinquitas, plurimi etiam vitandi scopuli; ut neque nos scribendi, neque lectores legendi fastidium sustineant. Compendii et ordinis gratia Scripturae Sacrae versiones Latinas commode secundum tempora in quibus natae sunt; in duas distinguere possumus classes. In quarum prima de celeberrima dicemus interpretatione, quam „Italam" alii communem vocant; in secunda de „Vulgata", sensu catholico dicta, exponemus. Huius translationis originem, aetatem, fontes propriosque characteres assignabimus. Romanis toto orbe diffusis, postquam lux salutaris Evangelii illuxit, Latinique ab Apostolis in Christiana doctrina sunt instituti; tum ipsa poscebat necessitas, ut Eloquia Divina Latino quoque crederentur idiomati, sicque illi socii radicis

et pinguedinis olivae fierent. Rom. 11, 17. Cum itaque in Urbe provinciisque occidentalibus Romanorum imperio subiectis Ecclesiae exsurgerent Christianae, ut lingua hisce provinciis vernacula Sacra Eloquia divulgarentur, necessum fuit. Haud ecquidem dissimulavimus H. R. D. N. T. p. 282. s., plerosque Romanorum graeca legere et intelligere potuisse; in qua ut abunde vidimus p. 160. olim iam pluribus ante Christi ortum humanum exstitit V. T. notissima LXX. senum translatio. Verum Graecus V. T. et N. T. textus, ubivis locorum, erudiendo instituendoque populo inservire minime poterat; quia lapsu temporis maior pars illorum, quibus doctrina evangelica annuncianda erat, et hanc quoque linguam ignorabat. Licet enim tum in Italia, Romae imprimis, multus graecae linguae fuerit usus, non tamen reliquis populis tam fuit familiaris, nec Romanis quibusvis ita frequens, ut etiam rudis plebecula libros graecanico sermone scriptos satis intelligeret. Ut itaque Verbum Dei scriptum omnibus, qui Latii idioma, per totum qua late patuit Orbem Romanum populis loquebantur, lingua ipsis vernacula expressum exhiberi possit: iam a primis aerae christianae temporibus reperti sunt viri, qui sibi id religioni duxerunt, ut S. S. interpretationes conderent Latinas, atque sic ad Latinorum quoque haustus illae in vitam aeternam salientes aquae decurrerent. Quae vero ex istis temporibus adhuc supersunt sive integrae versiones, sive versionum fragmenta, merito antiquissimae salutantur; siquidem primis et antiquissimis temporibus natae sunt.

§. 89. De ‚Itala'.

Cum Evangelii, amplius in dies annuntiati, incrementis, prodiit aliquanto tempore post magnus interpretum, qui S. Scripturas latine redderent numerus [1]. Verum illarum versionum plurimae, ut repentino ortu natae fuerant, ita post vitam non diuturnam subito occasu evanuerunt. Sed ea sola annorum seriem pertulit, quae a s. Augustino [2] ‚Itala' nuncupatur [3], et quam reliquis praetulerat;

---

[1]) De quo questi sunt d. Hieronymus, in Josue praef. in Evangelist. ad Damas. praef. et S. Augustinus, de doctr. chr. II, 11. p. 42. „Qui enim Scripturas ex Hebraea lingua in Graecam verterunt, numerari possunt; Latini autem interpretes nullo modo. Ut enim cuique primis fidei temporibus in manus venit codex Graecus, et aliquantulum facultatis sibi utriusque linguae habere videbatur, ausus est interpretari." [2]) L. c. cap. 15. de Doctr. chr. p. 47. [3]) Secundum lectionem huius loci vulgarem, quam tamen plures recentiorum scriptorum sollicitarunt. Sed futilia sunt et inania R. Bentley aliorumque sophismata, quibus e textu d. Augustini vocem „Itala" expungere conabantur — quos egregie erroris convicit praef. ad tom. III. Sabatierius p. 17. s. — substituique maluerunt „illa", vel „illa Latina", v. J. C. Mittenzwey disputatio Anti-Blanchiniana. Lips. 1760.; aut „usitata" legendum esse praeceperunt. J. G. Kreyssig, obs. phil. cr. in Job. 39, 19. s. Lips. 1802. p. 10. Sed et mutata voce „Itala", in quamcunque aliam;

,nam est verborum tenacior cum perspicuitate sententiae'[1]. Nomine ,Itala' interpretationem Latinam, in Italia ortam intelligendam esse, egregie confirmat s. Praesul Hipponensis[2] tradens: ,Itaque si de fide exemplarium quaestio verteretur, ex aliarum regionum codicibus, unde ipsa doctrina commeavit, nostra dubitatio diiudicaretur.' Cum vero ex Italia ad Africanos commearit doctrina Christi; et cum illa sine dubio versio S. S. latina in eam provinciam commigravit. Sed misso nomine ad aetatem Versionis nostrae definiendam progrediamur. Plures iam a primis rei Christianae temporibus versiones[3] S. Codicis Latinas in manibus fuisse Christianorum, Italiae potissimum, Africae et Galliae, e laudatis s. Augustini atque[4] Hieronymi testimoniis discimus[5].

---

semper d. Praesul Hipponensis laudabit aliquam versionem veterem ante s. Hieronymum iam exstantem. Contra eorum audaciam, qui talem exstitisse negant; semper eiusdem s. Augustini versio, ab Hieronymiana diversa, retinenda erit.

1) Ut dicit idem S. Augustinus, l. c. p. 47. 2) Contra Faustum XI, 2. p. 219. 3) Non vero „exemplaria plura" unius eiusdemque Versionis, ut sumunt P. Sabatier, O. S. B. e Congr. S. Mauri „improbi illius qui omnia vincit laboris indefessaeque industriae ac sedulitatis exemplum omni aetati venerandum." Ranke, l. i. c. p. 7. — Bibliorum S. Latinae Versiones antiquae seu Vetus Itala et ceterae Remis 1743. praef. §. 2. p. 6. s. J. Blanchinus, P. C. Orat. Evangeliarium quadruplex Latinae Versionis antiquae seu Veteris Italicae. Rom. 1748. I, proleg. p. 81. N. Wiseman, Two Lettres on some parts of the controversy concerning I. Joh. 5, 7. containing also an enquiry into the origin of the first latin version of Scripture commonly called the Itala. Rom. 1835. p. 22. s. Lachmann, N. T. gr. et lat. Berol. 1842. I, 11. s. C. Tischendorf, Evangelium Palatinum latinum ineditum sive Reliquiae Textus Evangeliorum Latini ante Hieronymum versi e codice Palatino Bibl. C. Vindob. IV. vel V. p. C. saeculi Lips. 1847. p. 17. Prolegom. N. T. p. 241. s. Reusch, Tüb. Quart. 1862. p. 244. Lehrb. der Einl. p. 196. J. A. Hagen, sprachliche Erörterungen zur Vulgata. Freib. 1863. p. 3. 4) L. s. n. 1. c. p. 203. 5) Indagare autem in quibus S. P. et S. E. scriptis, qui duumvirorum istorum aetatem praecesserunt, reperiatur haec vel alia translatio Latina; tam latum habet disquisitionis ambitum, ut ab iis qui occasione ad conscribendum integrum „de veteribus Versionibus latinis" non gaudent, satius praetermittatur, quam obiter tangatur. Illud modo in genere observare licebit: interpretatione latina nascentis Ecclesiae fidem roboratam fuisse. Ut scribit s. Hieronymus, in l. Paralipom. praef.; sed V. T. interpretationem Latinam iam ante Christi in terris apparitionem factam — ut statuit J. Vossius, de sybillinis oraculis c. 13. in var. Obs. l. Lond. 1685. p. 268. quem librum refutavit R. Simon, in op. cr. adv. J. V. defend. Cod. Hebr. et B. Hier. transl. Edinb. 1685. —; N. vero F. aetati apostolicae supparem, — quae erat sententia Bonfrerii, Praeloq. in tot. S. S. c. 15. 2. ed. Par. p. 50;

Quod saeculo secundo, auspiciis — ut omnino credibile est. — Pii Papae I.[1] auctore incerto ‚Itala' sit nata; plurimi sumunt viri eruditi[2]. Certo haud multo post obitum Pii I. exstitisse Evangelia et Epistolas S. Pauli ex hac translatione manifestum: α. fit e Latino Canone Marcionis; qui nihil aliud erat, quam haeretici istius graeco adaptata, mutatis mutandis, Itala versio[3]. Idem sequitur β. e latino S. Irenaei interprete antiquissimo. Plurima sane sunt loca, in quibus S. Irenaei interpres Latinus, et vetustissimi codices mss. latini sinceri conveniunt. Ceterum quae in latinum fluxerunt sermonem S. S. interpretationes, omnes ex Graeca τῶν ό sunt confectae. Etiam Itala V. T. Versio facta est ex Graeco LXX. Etenim s. Praesul Hipponensis clare testatur[4]: ‚ex hac Septuaginta interpretatione, etiam in latinam linguam interpretatum est, quod Ecclesiae Latinae tenent'[5]. E Graeco τῶν LXX. textu manasse ‚Italam', prodit indoles fragmentorum illorum, quae ad nos usque pervenerunt. Quae cum ita se habeant: Itala Usitatae[6], vel etiam ‚Vulgatae' et Communis[7] nomen accepit; quia ad τὴν κοινὴν ἔκδοσιν τῶν ό adornata erat. Pedetentim ubi nova translatio prodiisset s. Hieronymi, in oppositione ad eam ‚Vetus'[8] nominari solebat. Novi Testamenti prisca interpretatio Textum sequitur admodum vetustum nondum recensitum, qui expers fuit multarum

---

et Blanchinii, proleg. p. 66. —: neque evictum est, neque ut opinamur, unquam evincetur.

1) V. Comm. p. 53. 2) Erat quidem Pius Italus gente, et Latinorum primus; qui cathedram d. Petri — ipsi enim Pontifices priores hucusque fere Graeci fuerunt — conscendit, atque diutius paulo — per annos quindecim — Ecclesiae res administrarat. 3) Uti cernere est ex fragmentis apud Tertullianum obviis. 4) De Civ. Dei. XVIII, 45. p. 288. 5) Hoc testimonium, si cum alio eiusdem Praesulis, de doctr. chr. II, 15. p. 47.: „Et Latinis quibuslibet emendandis Graeci adhibeantur, in quibus Septuaginta interpretum, quod ad Vetus Testamentum attinet, excellit auctoritas"; copulatum, verissime conficit: Italam e fonte translationis Septuagintaviralis fluxisse. 6) „Codices ecclesiastici interpretationis usitatae." S. Augustinus, de cons. Evang. II. 66, 128. p. 84. 7) Apud d. Hieronymum, in Isai. 14, 29. p. 182. 49, 5. p. 563. 8) Praef. in Jos. ab ipso S. Hieronymo; item a d. Gregorio M. ep. ad Leandrum l. Moral. praem. c. 5. I, 6. „Novam vero translationem dissero; sed cum probationis causa exigit, nunc novam nunc Veterem per testimonia assumo; ut quia sedes apostolica, cui Deo auctore praesideo, utraque utitur, mei quoque labor studii ex utraque fulciatur."

serioris aevi correctionum et interpolationum; multasque servavit Archetypi lectiones primigenias. Non defuerunt, qui ‚Italae' plures fuisse auctores defenderent, singulisque singulos fere libros esse adscribendos docerent, dubitamus attamen an satis idoneis de causis. Querebantur Theologi omnis aetatis[1]: Veterem Italam latinam S. Bibliorum Antiqui cumprimis Testamenti translationem superveniente nova paulatim intercidisse; ita ut, nisi forte fortuna emerserint novi codices, nullum saltem V. T. exemplar eius integrum superesse videatur.

§. 90. Laudantur viri eruditi, qui colligendis in unum fragmentis ‚Italae' operam posuerunt.

Versionis ante-Hieronymianae nunc nonnisi fragmenta quaedam dispersa existunt, quorum in unam collectionem eruditorum curis iteratisque laboribus debemus. Tota nobis fere superest: in variis scriptis S. S. P. P. et S. E.; antiquis latinis mss. missalibus; psalteriis; breviariis aliisque libris cultui divino destinatis, Psalmorum interpretatio. Vetus Testamentum magna industria consarcinare studuit Fl. Nobilius in sua ad Sixti τῶν LXX. latina editione, cum in sua hac interpretatione, tum in attextis s. P. P. et S. E. Latinorum testimoniis. V. p. 165. 177. Qua in re praeclare Flaminium Nobilium de illa Latina Versione indaganda, qua Ecclesia ante D. Gregorii M. tempora privatim publiceque ad fidei doctrinam moresque formandos usa est, meruisse nulli dubitamus. Post Fl. Nobilium, J. Martianaeus O. S. B. celeberrimae Congregationis S. Mauri, e codicibus mss. Germanensi et Corbeiensi Evangelium S. Matthaei et Epistolam Catholicam D. Jacobi vulgavit. S. h. t. „Vulgata antiqua Latina et Itala versio evangelii secundum Matthaeum, e vetustis eruta monumentis, illustrata prolegomenis ac notis, nuncque primum edita. Accessit epistola Canonica S. Jacobi Apostoli, iuxta Vulgatam veterem seu Italam versionem." Par. 1695. Adde eiusdem: Remarques sur la version italique de l' Evangile de S. Matthieu, qu'on à decouvert dans les fort anciens manuscrits. Par. 1695. Quod ad utrumque Testamentum attinet, abhinc detegendis et excitandis Italae priscae ruderibus, et quidem maxima nominis meritorumque laude ornatus incubuit: P. Sabatier, ex eadem inclyta Benedictinorum familia. Iste vir doctissimus improbum laborem Italam ex reliquiis restituendi suscepit; strenuoque nisu, quantum licuit, absolvit. Primus e prelo sudante tomus exierat Remis 1743. h. i. „Bibliorum Sacrorum Latinae Versiones antiquae, seu Vetus Italica et ceterae, quaecunque in Codicibus MSS. et antiquorum Libris reperiri poterant." Continet L. L. V. F. a

---

[1]) Inde a Flaminio Nobilio, praef. ad ed. LXX. Sixt. „Huius editionis nihil nunc de novo Testamento dicimus, integrum corpus quod sciamus, non exstat. Partes multae ex plerisque libris cum apud ceteros Patres Latinos habentur, tum apud S. Hieronymum in commentariis et aliis libris."

Genesi usque ad Jobum. Secundus reliqua Volumina A. T. amplectens iam iam erat exiturus, cum Sabatier in lethalem morbum incidit, ex quo non amplius reconvaluit; piissimam quippe animam efflavit 22. Martii 1742. Sabatierum adiuvit C. Baillard. Tomum secundum 1743. atque tertium S. S. N. F. exhibentem e. a. ediderunt C. Clemencet, C. Fr. Baillard d'Inville et Vinc. de la Rue. In eodem stadio alacriter cucurrit J. Blanchinus, Oratorii Romani presbyter, eruditione non minus quam vitae sanctitate conspicuus; qui vetera S. Bibliorum fragmenta iuxta Graecam vulgatam et Hexaplarem Latinam antiquam Italam, duplicemque E. Hieronymi translationem in lucem edidit i. e.: „Vindiciae Canonicarum Scripturarum." Romae 1740. Tom. I. et solus. S. Eus. Hieronymi Divina Bibliotheca et Psalterium duplex cum Canticis. Sequebantur Evangelia e codicibus antiquissimis hoc titulo: „Evangeliarium quadruplex latinae versionis antiquae seu Veteris Italicae." Rom. 1749. 2. vol. Sed ante haec, habita ratione temporum, referre debueramus: Psalterium quintuplex editum a Fabro Stapulensi. Par. 1508.; porro idem iuxta editionem Romanam et Gallicanam cum Canticis vulgatum cura J. M. Cari Rom. 1683.; qui etiam ib. 1680. e libris mss. Capitula Bibliorum antiqua latine secundum LXX. typis descripsit, inter quae reperitur prophetia Baruch ex veteri codice mss. Adde Psalterium cum Canticis pluribus iuxta versionem Italicam a C. Thomasio Romae 1697. publici iuris factum, Vindobonae 1735. repetitum. Mittimus quae Hearnius, Matthaeus, Kiplingius, D. Schulz, diss. de cod. q. Evang. bibl. Rhoedigerianae Saec. VII., in quo vetus latina versio continetur. Vratisl. 1814., atque Dobrowskius diversis temporibus protulerunt, cum suis in locis horum eruditorum publicationes iam recensuerimus. Fr. Münter singularem industriam et diligentiam adhibuit, in congerendis speciminibus Fragmentorum Versionum Antiquarum in libris Juris Romani et Canonici obviarum in progr. Havn. 1819. p. 4. s.; habentur ibi quoque fragmenta Versionis Antiquae Latinae Antehieronymianae prophetarum Jeremiae, Ezechielis, Danielis et Hoseae e codice rescripto Bibliothecae Universitatis Wirceburgensis saeculi VI. vel VII. p. 17. s. Ornavit quoque hanc provinciam A. Maius, vir diligentissimus alias nobis laudatus; qui non minimas symbolas restituendae Italae contulit. Etenim praeterea quod in Scriptorum Veterum Nova Coll. Rom. 1828. III. b, 257. s. e codice mutilo — olim Claromontano, nunc Vaticano, saeculi ut videtur VII. — integrum pene S. Matthaei Evangelium — sc. praeter C. C. 1—3, 15. atque 14, 33— c. 18, 12. — Versionis Antehieronymianae typis descripserit; editis etiam Victorini commentariis ad Pauli Epistolas, ib. p. 29. s. reliquiis tractatuum in Lucae Evangel. ib. p. 191. s. Sermonum Arianorum fragmentis p. 208. s. S. Nicetae Ep. Aquileiensis de ratione fidei, ib. t. VII. Rom. 1833. p. 314. s. Fragmentis Div. Librorum ex antiqua Versione seu Italica Vetere, Spicilegii Rom. 1843. IX. amplam Italae textus segetem Sacrarum Literarum studiosis tradidit. Ad restituendam antiquissimam latinam Bibliorum translationem referendi sunt labores C. Tischendorfii, quibus Reliquias Textus Evangeliorum Latini ante Hieronymum versi, e codice Bibl. C. Vindobon. — N. 1185. signatus. V. Tabul. Cod. Mss. in Bibl. Palat. Vindobon. asservat. Vind. 1864. I, 202. 3. De quo eruditorum attentionem provocavit Barth. Kopitar, Hesychii Glossographi discipulus et epiglossistes Russus. Vindob. 1839. p. 32. — purpureo literis aureis et argenteis exarato; quarti vel quinti post Christum saeculi, s. t. Evangelium Palatinum ineditum Lips. 1847. primum typis vulgavit. Postremas tempore, sed non diligentia, suas curas impendit E. Ranke, fragmenta

Versionis Latinae Antehieronymianae Prophetarum Hoseae, Amosi et Michae Marb. 1856. Joëlis, Jonae, Ezechielis, Danielis, ib. 1858. e codice Fuldensi saec. V. — coll. I, 30. — luci publicae donando.

Maxima sane aestimatione digna sunt haec virorum eruditorum opera, studiisque s. Textum emendandi plurimum utilitatis afferentia, feliciori successu tamen adhiberentur: si eorum auctores non laborassent praeiudicio, unam tantum fuisse antiquam latinam interpretationem. Italae cognoscendae, Italae reperiendae, Italae divulgandae summo studio incumbebant. Libros igitur Tertulliani, Novatiani, d. Cypriani, Lactantii, Juvencii, Julii, Firmici, Luciferi Calaritani, S. Hilarii Pictaviensis, S. Zenonis Veronensis, Phoebadii Agennensis, Victorini Afri, d. Ambrosii atque illius Scriptoris, quem Ambrosiastrum vocant; d. Hieronymi, s. Augustini, Philastrii Brixiensis, s. Paulini Nolani, Hesychii Salonitani, Chromatii Aquileiensis, Pauli Orosii aliorumque; quorum vel catalogum texere nimis longum foret, sedulissimarum apum instar pervolarunt. Quascunque autem reliquias Italae sibi reperisse videbantur, eas omnes una cum cascis fragminibus, quas in libris liturgicis et codicibus mss. inveniebant compararunt; et ita concinnarunt: ut primum versionis antiquae textus exhiberetur, deinde annotationes, quae ad eum illustrandum facerent, adderentur. At enimvero dubitari vix potest, accuratam lectionem Veterum docere: diversam diversos S. S. P. et S. E. Divinorum Librorum interpretationem priscam Latinam legisse, quas in unam congerere non licet. S. Patres atque Scriptores Ecclesiastici, quorum e scriptis sua vetustae „Italae" compilatores collegerunt, raro ad versionem Italam provocarunt; et quam hi viri Italam habent, saepe coagmentatio variarum veteris aevi versionum dicenda est. Pretiosum ergo illud aes, quod imprimis Sabatier ex thesauro Veterum produxit, cum melius signandum, tum augendum erit. Quem in finem S. P. et S. E. Latinorum opera illius aetate nondum nota, nunc vero praecipue labore Card. Maii publicae luci reddita, in usum vocare oportebit. Si quae Veteris interpretationis latinae non emendatae volumina in cod. mss. deprehenduntur, quam diligentissime consulenda forent. Utique et Sabatier, si inter vivos esset, ea recentiori aetate in lucem prolata subsidia maximi fecisset. Plurimi autem ex his studiis in disciplinas s. redundant fructus. Etenim α. Versioni Antehieronymianae ad revocandum textum originarium N. T.; imo β. ad ipsum LXX. viralem, ab ammanuensium ac temporum varietatibus discernendum, et qualis iis saeculis fuerit cognoscendum; valde conferre admittunt omnes, utpote quae e codicibus fluxerit, quorum origo ab aetate s. P. P. apostolicorum non longe distat. Unde sequitur operam illorum, qui eruendae Versioni Antehieronymianae insudarunt magni faciendam, summopere laudandam et commendandam esse. Accedit γ. ad sensus S. S. literalis perceptionem linguarum, in quas antiquissimae factae sunt D. Codicis versiones, commoditatem non modicam praestare. Ad haec denique δ. cum definitione Concilii Tridentini Latinam S. Bibliorum editionem comprobatam acceperimus, quidquid laboris et operae in illa intelligenda ponitur, adiumenti haud parum adfert. Locus non deficeret, si omnes Vetustarum Latinarum Versionum usus, recensere vellemus; e quibus aliquos dabit etiam J. H. Reinkens, Hilarius von Poitiers. Schaffh. 1864. p. 336. s.

§. 91. Versio S. Hieronymi.

Latinorum codicum Orbem fere inundantium cogente hinc multitudine, inde varietate [1]; iussu d. Damasi S. P. novam interpretationem latinam adornavit d. Eusebius Hieronymus Stridonensis. S. Damasus Pontifex cum sua aliorumque experientia edoctus intelligeret, quanta ex portentosa ista codicum Latinorum varietate oriretur confusio, ut huic malo occurreret, S. Hieronymum Ecclesiae suae sc. Romanae presbyterum [2] — quo in negotiis ecclesiasticis utebatur — ad hunc enormem plane laborem suscipiendum induxit [3]. Voluntati igitur Papae s. Damasi promte obsecutus

---

[1]) Qua conditione fuerint Biblia Latina saeculo tertio aer. chr. vidimus. Ob copiosum Versionis eorum in Ecclesia Occidentis usum et magnam versionum multitudinem accidit: ut vetus haec traductio tam varia esset in diversis codicibus, ut vix tolerari potuerit; exemplaria latina plerumque manca erant et corrupta, ut sensum et mentem Textus Sacri raro admodum correcte exprimerent. Cf. S. Hieronymi, ep. 112. ad S. Augustinum n. 19—22. p. 752. s. Nonnulli propterea textum Graecum apponebant versioni Latinae, qui in locis dubiis adhiberetur consulereturque. Viro ideo erudito, linguarum scientia omnibusque ad versionem de novo conficiendam vel tantum emendandam subsidiis imbuto opus fuit, qui his vitiis mederetur. [2]) Cuius eruditionem et ingenium plurimi faciebat; lucubrationes eius non tantum avidissime legit, sed etiam in obscuris quaestionibus ipsius sententiam expetiit. Cf. d. Damasi P., ad Hieron. ep. 19. p. 63. [3]) Neque sane s. Damasus alii magis idoneo viro id potuisset committere, quam d. Hieronymo, quem praeter eximiam orientalium, romanarum graecarumque literarum peritiam; amplissimam cognitionem Divinorum Voluminum, S. P. et S. E., traditionum Hebraicarum et christianarum, exactam notitiam terrae sacrae; insignis pietas, indefessus zelus — at secundum scientiam fidei — sana critica ornabant. Adde huic Doctori studiorum commercia intercessisse cum viris scientia et morum sanctitate illustribus in Oriente et Occidente; praesto fuisse ei multos codices S. S., Polyapla Origenis aliaque apparatus critici subsidia; denique ingenium felix et capax difficillimarum disquisitionum; spiritum orationis et cor mundum, quibus solis datum est in abditos S. Librorum thesauros penetrare. Quare S. Pater coaevorum ac posterorum prodigium evasit, fuitque egregii Sacrarum Literarum interpretis prototypon clarissimum, in quo laudando iam Veteres certarunt. Ita S. Augustinus, de Civ. Dei. XVIII, 43. p. 288. scribit: „presbyter Hieronymus homo doctissimus et omnium trium linguarum peritus.“ Sulpicius Severus, Dialogo I. de virtutibus monach. orient. n. 4. p. 504. „Mihi iam pridem Hieronymus superiore illa mea peregrinatione compertus, facile obtinuerat, ut nullum mihi expetendum rectius arbitrarer. Vir enim praeter fidei meritum, dotemque virtutum, non solum Latinis atque Graecis, sed et Hebraeis

d. Hieronymus collatis optimae notae codicibus Novum Testamentum Graecae fidei[1], reddidit, ex Originario Textu scilicet Latinum castigando; sic tamen: ut ‚ne multum a lectionis latinae consuetudine discreparent, ita calamo temperavimus, ut his tantum quae sensum videbantur mutare correctis, reliqua manere pateremur ut fuerant', semet emendasse testatur[2]. Ad cognoscendam rationem, qua s. Hieronymus in castigandis Libris Novi Testamenti usus est; adeundi erunt plures, qui supersunt Latinorum Bibliorum codices manuscripti: quive etiam ad praestantissima subsidia spectant, ipsum Textum N. F. Apostolicum ex antiquissimis monimentis colligenti. E quibus autem luculenter patet, non modo quam egregie s. Hieronymus castigandi Textus Graeci officio satisfecerit; sed et evincitur, Latinam Bibliorum interpretationem locupletissimis testibus graecis Textus Originarii N. F. omnino aequiparandam esse[3].

---

etiam ita literis institutus est, ut se illi in omni scientia nemo audeat comparare." Spatii penuria pressi aliorum elogia citatis tantum locis atteximus. V. Cassianus, coll. XXIII, 8. p. 597. de incarn. Dom. VII, 36. p. 801. S. Prosper Aq., l. de ingrat. c. Pel. c. 2. ed. Bibl. V. P. Colon. V. 3, 104. S. Eucherius Lugd., de quaest. diff. V. et N. F. ad Gen. 2, 23. ib. 1, 757. Idacius, ep. praef. ad Chronicon. apud Sirmond. Op. v. II, 230. Marcellinus Comes, Chron. ad a. 392. ib. p. 271. Facundus Herm., ep. pro def. 3. cap. l. 4. ib. p. 378. Cassiodorius, de institutione d. Literarum c. 21. II, 521. Gennadius, de vir. ill. praef. p. 5. Pelagius P. II., ep. ad Eliam Aquil. apud Mansi IX, 452.

1) Ut inquit c. 135. de viris illustr. p. 222. 2) Praef. ad Damasum. Quibus verbis, quid istius rei esset, quidve sibi negotii dederit, aperte significat. Erant nihilominus, qui Evangelia quidem a S. Hieronymo fuisse ad Graecam veritatem exacta concedant, de reliquis autem Libris vehementer dubitent. Imprimis quod hi praefatione careant, quam aliis omnibus abs se conversis S. Voluminibus praefigere d. Doctori consuetum fuit; illa autem, quam laudavimus et solam habemus s. Damaso inscriptam, pollicetur tantum „quatuor Evangelia." Verum quae d. Hieronymus respondit S. Augustino scribenti; inter ep. Hier. n. 104, 6. p. 637. „non parvas Deo gratias agimus de opere tuo quo Evangelium ex Graeco interpretatus es; quia pene in omnibus nulla offensio est, quum Scripturam Graecam contulerimus": in haec verba ep. 112, 20. p. 753. „Et si me, ut dicis in Novi Testamenti emendatione suscipis, exponisque causam, cur suscipias; quia plurimi linguae Graecae habentes scientiam, de meo possint opere iudicare", id de solo Evangeliorum codice intelligere non sinent. Cf. etiam ep. 71, 5. ad Lucinium ubi paria habentur p. 434. Unde recte inferimus d. Hieronymi correctionem ad universum N. T. Canonem pertinuisse, quem ad Graecorum exemplarium fidem exegit S. Doctor, tam etsi solis Evangeliis praefationem adornaverit, quod ea pars N. T. sit omnium prima. 3) Inter hos libros

Versionem vero S. S. L. L. Antiqui Testamenti s. Doctor hac ratione perfecit: Cum pro diversitate Ecclesiarum imprimis variae fuerint interpretationes Psalterii latinae[1], Psalterium Vetus Latinum, e quo suos recitabat Psalmos Ecclesia Romana, emendare aggressus est. Atque hoc vetustissimum Psalterium est, quod a perpetuo in eadem Ecclesia usu ‚**Romanum**' adpellatur[2]. Sed

manuscriptos primo loco ponendus est Codex Amiatinus, qui tam praestans esse reperitur, ut iure meritoque celeberrimus vocetur. Erat olim coenobii Cisterciensium S. Salvatoris montis Amiatae — monte delle fiore — inter urbes Senam et Radicofani, in confinio Etruriae regnique pontificii siti. Codicum latinorum antiquissimus c. a. 541., proinde centum viginti a morte s. Hieronymi annis scriptus; demum 590. recenter electo Summo Pontifici Gregorio M. dono missus fuit. Petrus Abbas a Longobardis oriundus — qui circa finem saeculi noni et initium decimi floruit — monasterio suo, codicem hunc pretiosum, quem unde acquisierit non constat, retulit. Exstincto monasterio Amiatino in Laurentianam Bibliothecam Florentias transiit. Mille viginti et novem habet folia, quorum septingenti nonaginta sex ad Vetus; ducenti triginta duo ad Novum spectant Testamentum. Scriptio continua est, nullaque antiquissimae manus interpunctio visitur. Scriptura ex antiquo genere unciali est, eaque satis elegans. Universa complectitur Biblia Vulgata, excepto l. Baruch; at Psalterium exhibet interpretationem, quam d. Hieronymus ex Hebraeo fecit. Plura aventi dabit cumprimis Angelus Maria Bandinius, diss. de insigni Codice Biblico Amiatino, in Catalogo MSS. Biblioth. Leopold. Laurentianae. Florentiae 1791. I, 701. s. F. Fl. Fleck, Vulgata ed. cum var. lect. antiq. cod. olim montis Amiatae in Etruria Lips. 1840. Editio parum aestimata, quia minus correcta. Praemissa est comment. de codice Amiatino et vers. lat. Vulgata. C. Tischendorf, Codex Amiatinus. N. T. latine interprete Hieronymo. Lips. 1850. — editio paucis mutatis, ipso libri textu non variato repetita 1854. — prol. 7—46. Nobilissimi huius codicis varietates omnes dedit C. Vercellone, Variae Lectiones Vulgatae Latinae Bibliorum editionis. Romae 1860. I. 1864. II. Editor diligentissimus in eruditis suis prolegomenis pluribus agit I, 84. s. II, 17. s. de aliis praeclaris iisque veteribus codicibus translationis Hieronymianae. Ex istis pulcherrimus habetur * codex F., olim sacrarii Basilicae rom. S. Mariae ad mart., nunc collegii Congr. s. Pauli in Urbe, cuius bibliothecae hunc codicem pretio comparatum tabulis supremis inferri iussit Card. Aloys Lambruschinius. Saeculi decimi liber membr. in fol. universa s. Biblia exhibet; demtis Gen. 26, 13—31, 34. Isai. 1, — 2, 12. 66, 5. — Jer. 2, 19. Zach. 4, 9—14. 21. quorum c. c. sex folia exciderunt. Psalterium quod C. Thomasius et Vezossi edidit, ex hoc codice petitum fuit. Cf. Vercellone, l. c. I. prol. p. 87.

[1]) Quamvis idem circa alios L. L. S. S. quoque obtinuisse, e quibus d. Augustinus palmam detulit illi versioni, quae Itala vocabatur, cognoverimus. V. p. 204. [2]) Mansit istud Psalterium in usu usque ad Pium V., qui illi pro omnibus totius orbis Ecclesiis; Vaticana, Veneta d. Marci et Mediolanensi exceptis, derogavit; et Psalterium Vulgatum deinceps recitari iussit. Psalterium

rursus librariorum incuria vitiatum, ubi s. Hieronymus Romae viveret, hortante eodem Damaso ad LXX. interpretes correxit. Ast tantum ‚cursim magna tamen ex parte‘ [1]. Cum vero Psalterium a se correctum rursus mendis vitiatum cerneret, post aliquot annos rogatus a Paula et Eustochio; secundis e Graeco iuxta editionem hexaplarem curis illud ipsum recensuit. Nova haec recensio priore S. Patris emendationibus magis limata [2], se statim undique diffudit. Suscepit illam Roma [3], in Germaniam quoque et Galliam transiit [4]; atque hinc obtinuit nomen Psalterii Gallicani, quo nomine illud vocat Berno Abbas Augiensis [5]. Psalterium Gallicanum, illud idem esse reperitur, quod etiam nomine Vulgati venit, quo universa Ecclesia Catholica nunc [6] in publicis

---

Romanum edidit Vezossi, vol. II. Op. C. Thomasii. Rom. 1747. De eodem disputavit A. Martinetti, diss. de Psalterio rom. Rom. 1745.

1) Praef. in Psalt. Haec correctio prima ad fidem mssrm. expressa habetur a Vallarsio edit. S. Hieronymi, Op. X, 107. s. 2) Typis descripta reperitur apud Vallarsium, l. c. X, 108. s. cum obelis et asteriscis a d. Hieronymo olim additis; quibus demtis integri subinde Psalmi concordant cum apposito in altera columna ibidem Psalterio Romano. Placentiae, ut fidem facit Brunati, de nomine, auctore, emendatoribus et authentia Vulgatae diss. Vienn. 1827., in publica Bibliotheca asservatur codex pretiosus Psalterii Gallicani anno 827. scriptus. V. n. 19. p. 64. 3) Ut testatur d. Hieronymus, ep. ad Sophronium praefixa L. Psalm. i. hebr. verit. IX, 1156. contra Rufinum, II, 30. II, 425. 4) Ut de sua aetate s. IX. refert Walafridus Strabo, de rebus eccl. c. 25. „Psalmos autem, cum secundum LXX. interpretes Romani adhuc habeant, Galli et Germanorum aliqui secundum emendationem, quam Hieronymus Pater de LXX. editione composuit, Psalterium cantant. Quam Gregorius Turonensis Episcopus a patribus Romanis mutuatum, in Galliarum dicitur Ecclesias transtulisse.“ Ed. Bibl. M. Colon. IX. 1, 963. 4. 5) Saec. XI. scriptor apud J. Mabillon, disq. de cursu Gallicano, in op. de Liturgia Gallicana. Par. 1729. p. 396. 6) Quamquam Psalterium Vulgatum e Graeco τῶν LXX. translatum esse constet, ab interprete quodam ignoto; eidem tamen nunc per omnia nequaquam respondet. Enimvero varia, quae d. Hieronymus iuxta Theodotionis editionem apposuit; modo ob omissos in nostris exemplaribus asteriscos cum textu τῶν ό commiscentur, alia vero, quae penes LXX. exstant, resecabantur. Ex Psalterii nostri dicendi genere ultro patet, antiquum illius interpretem, nequaquam in doctis humanae sapientiae verbis, graeca latinis reddidisse. Lingua simplex omnino est minime comta, imo a puriore Latii non parum recedens, Hebraismis et Graecismis redundat, vocabula et constructiones adhibet, de quibus frustra Lexica consulimus. Idiotismi ad omnes orationis partes se extendunt, quos ut S. S. studiosi intelligant, praeter latinum sermonem Hebraeo et Graeco opus habent. Utilis est hanc in rem commentariolus J. A. Hagen, Sprachliche Erörterungen zur Vulgata. Freib. 1863.

suis Officiis utitur. Cum Psalmorum voluminis inter omnia Veteris Testamenti Scripta[1] obscurissimi, potior prae aliis quibuscunque in Ecclesia D. N. J. Christi fuerit usus; frequentissime illud describi contigit. Iam vero singularis obscuritas et saepius iterata descriptio in causa fuerunt, quod Psalterium Vulgatum plurimis foedaretur mendis, et variantium lectionum silva donaretur[2]. Psalmis adiecit d. Hieronymus reliquos Veteris Testamenti Libros. Siquidem p. C. n. anno 386. apud Bethlehemum desiderata tranquillitate locoque suae religioni gratissimo potitus; vir sanctus indefessa industria se totum S. Literis in latinum sermonem convertendis atque explicandis dedit[3]. Circa hoc tempus ‚antiquam Divinorum Voluminum viam sentibus virgultisque purgare' studens S. Doctor; novam de Graeco Jobi Versionem fecit[4]. Etiam libros Salomonis e Graeco latine reddidit[5]. Sed[6] fraude hominis cuiusdam pleraque huius prioris laboris opera

---

1) Si Jobum excipiamus. 2) Neminem tamen, qui ad recitandas Horas Canonicas obligatur, ista Vulgati Psalterii mendositas turbet; non enim reddunt huiusmodi naevi, in omnibus, quae fidem et mores spectant, dubium infallibile Ecclesiae de hoc instrumento testimonium. Cf. J. Marianae, e S. J. diss. pro editione Vulgata, in ed. Menochii suppl. Ven. 1722. c. 19. s. p. 80. s. Exstat repetita in Migne; S. S. Curs. compl. Par. 1839. I, 659. Cf. e. P. W. Smits, Ord. F. M. Psalterium Vulgatum elucidatum. Antv. 1744. I. Prolegom. I. Diss. III. c. 2. p. 71. s., ubi omnia haec fusius enarrata et demonstrata habentur. 3) Cf. Not. T. s. geogr. p. LXI. s. Primordia otii, quod iam nactus erat, accuratiori linguae hebraeae, quam in eremo Chalcidis primis labiis attigerat, peritiae sibi parandae dicavit; quem in finem quendam Baraninam Lyddaeum suum praeceptorem, qui apud Hebraeos primus haberi putabatur, non parvis redemit nummis. V. praef. in Job. Baraninam habuisse magistrum nocturnum, testatur Comm. in Isai. 22. p. 220. et 318. Quippe qui ob popularium metum hominem Christianum palam instituere non auderet. 4) In praefatione, quam praefixit, totius a se suscepti operis intentionem et rationem exposuit. Hac ipsa Jobi interpretatione iam usus fuit d. Augustinus, coll. epist. LXXI, 1. Oper. II, 160. „In hac autem epistola hoc addo, quod postea didicimus, Job ex Hebraeo a te interpretatum, cum iam quamdam haberemus interpretationem tuam eiusdem Prophetae ex graeco eloquio versam in latinum.“ Tempus, quo versionem hanc Jobi confecit, indirecte colligitur e praef. in l. Job: „Ceterum apud Latinos, ante eam translationem, quam sub asteriscis et obelis nuper edidimus.“ Unde sequitur Jobi e graeco translationem, parvo dumtaxat intervallo praecessisse illam de Hebraeo. 5) „Salomonis etiam libros, quos olim iuxta Septuaginta additis obelis et asteriscis in Latinum verteram, ex Hebraico transferens“; scribit contra Rufinum, II, 31. p. 526. 6) Cf. Ep. S. Hieronymi, 134, 2. d. Augustino Op. I, 1043.

amisit S. Hieronymus, antequam publici iuris facta erant. Edidit et Paralipomena[1], ad versionem τῶν ὁ in Hexaplis emendata.

Superiore iam, i. e. Origenis aetate plurimi in Ecclesia viri docti novam translationem ad Hebraeum ἀρχέτυπον omnino effictam, necessariam esse iudicarunt. Judaei enim ubi a LXX. versione averterant animum, continuo obiiciebant Christianis, illos genuino S. Scripturae Textu carere; siquidem eorum translatio nequaquam cum Hebraeo, sed cum LXX. conveniret versione[2]; quae ipsa rursus in multis deficeret, et aliis redundaret, in plurimis erraret[3]. Quare cum Christianis Judaei disputantes, horum argumenta, quae ex latina V. T. translatione ad LXX. facta ducta erant, eludere solebant: urgendo graecae et latinae versionis cum Textu V. T. Originario dissensum. Ut igitur Judaeis haec arma eripiat; et ne de falsitate Scripturarum Ecclesiis eius — sc. Christi — insultarent[4]; denique ut suis amicis, qui tantopere S. S. secundum Hebraeum fontem verti expetiere, faceret satis se hocce opus suscepisse fatetur s. Doctor[5]. Et maximam sane interpretationis suae de Hebraico ipso exemplari iam a. 392. absolverat[6]; tametsi post annos nonnisi duodecim, tota illa iuxta Textum Originarium V. T. versio ad finem perducta fuerit. Neque iuxta S. Scripturarum ordinem, ut in Codice Hebraeo V. F. Libri continentur, a primo ad novissimum interpretatus est; sed ut potuit, rogatusque est a fratribus vertenda sibi Divina Volumina esse censuit. Initium duxit a L. L. Regum, quos deinde alii hoc ordine sequebantur: Prophetae Maiores et Minores, Psalmi, Libri Salomonis, Esdrae,

---

1) Hinc quoque in hosce libros duplices supersunt praefationes, aliae ad eorundem ex Graeco, aliae ex Hebraeo translationem pertinentes. L. o. Vallarsium, S. Hieronymi Vita c. 20. XI. 1, 114. s. 2) Cf. s. Hieronymi, praef. in Psalt. et Isai. 3) Idem, ep. 104. et praef. in Paral. 4) Ut loquitur praef. in Isai. ad fin. 5) „Si Septuaginta interpretum, pura et ut ab eis in Graecum versa est, editio permaneret, superflue me, scribit, Chromati Episcoporum sanctissime atque doctissime, impelleres ut hebraea tibi volumina latino sermone transferrem. — Nunc vero cum pro varietate regionum diversa ferantur exemplaria, et germana illa antiquaque translatio corrupta sit, atque violata; nostri arbitrii putas, aut e pluribus iudicare quid verum sit, aut novum opus in veteri cudere, illudentibusque Judaeis, cornicum, ut dicitur, oculos configere.“ Prolog. gal. 6) Siquidem eo tempore libro de vir. ill. affirmet se: „Vetus instrumentum iuxta hebraicum transtulisse.“

Job, Octateuchum, quinque Moysis, Josuae, Judicum, Ruth, qui in unum numerum coalescunt, Estheram. Denique L. L. Paralipomenon successerunt; historiae vero Tobiae et Judith e Chaldaeo in Latinum conversae sunt. Nec minus sic dicta additamenta in Daniele et Esthera ab Hieronymo ad fidem LXX. translata fuerant. Libros autem Baruch, Sapientiae, Ecclesiastici et Machabaeorum non vertit. Quamvis eo, quo Jobi transtulisse versionem refert tempore, iam et: ‚cetera clausa armario tenere se' dicat[1].

De ratione, qua in convertendo S. Codice V. F. usus est d. Hieronymus claris verbis scribit[2]: ‚Nos antiquam interpretationem sequentes, quod non nocebat mutare noluimus.' De Novo autem respondet iis, qui sibi obtrectabant, quod quaedam ex N. T. iam recepta mutasset[3] se: ‚Latinorum codicum vitiositatem, quae ex diversitate librorum omnium comprobatur ad Graecam originem voluisse revocare.' Hac ratione S. Hieronymus efformavit versionem reliquarum omnium, quae tunc temporis exstiterunt facile principem. Sermo huius interpretationis planus est, ut assolet in omnibus d. Hieronymi operibus; et sicubi obscurus id vel subiectae materiae, vel veteri translatori, quem retinere cupiebat, ordinarie adscribendum est[4].

§. 92. Varii casus interpretationis Hieronymianae.

Cum Versio haec multis in locis τοὺς ὁ antecellat, verbaque et sensum non raro aptius exprimat, S. Hieronymo adhuc vivente

---

[1]) Opinio haec de ordine et tempore singulorum Librorum fusius dilucidata et demonstrata habetur a Sabatiero, II, 389. 734. 1013. Blanchinio, Vind. Can. Sr. Vulg. I, 289. s. W. Smits, Genesis Vulg. Vers. dilucid. Antv. 1753. I, 95. Psalter. I, 88. Proverbia elucidata Prol. pag. 38. Job elucidatus Prol. p. 165. Ecclesiasticus elucidatus. p. 45. s. Libri Tobiae, Judith et Esther dilucidati. p. 26. s. 2. p. 24. s. 3. p. 32. s. Sapientia elucidata p. 64. Hist. R. D. V. T. p. 329. 368. 434. 491. 508. 549. Praeivit nobis interim dux eruditissimus editor Veronensis, S. Hieronymi Vita c. 21. p. 120. s. [2]) Ad Sunniam et Fretelam ep. 106, 66. p. 670. [3]) Ep. 27. ad Marcellam, n. 1. p. 133. [4]) Nullus fere apud s. Hieronymum habetur S. S. Liber, etiam in difficillimis quin eiusdem versio aequis harum rerum arbitris non probaretur. Pauca admodum loca sunt S. S. V. F., quae felicius sive a priscis sive a recentioribus interpretibus, attentis Hermeneuticae regulis explicata novimus. V. p. 144. 5.

a permultis magno applausu est suscepta. Ipsi Judaei eam suspexerunt [1], veluti magis conformem quam antecedentes Textui Originario [2]. Non tamen deerant etiam adversarii et obtrectatores, qui eam improbarunt; veluti ad auctoritatem τῶν LXX., — quam versionem divinam et ope Spiritus Sancti factam putarunt [3]. — minuendam et deprimendam factam. Acerbissimus horum omnium fuit Rufinus [4]. His calumniis occurrendum sibi esse censuit S. Pater responsionibus, quas variis inseruit tractatibus [5]. Serenior novae interpreta-

---

1) Cf. C. J. Herber, de Versione latina Vulgata. Vratisl. 1815. p. 19. 2) Sophronius ex amicis S. Hieronymi, vir apprime eruditus. „Psalterium et Prophetas, quos nos, dicit S. Hieronymus de viris illustr. c. 134. p. 220., de Hebraeo in Latinum vertimus", in graecum eleganti sermone transtulit. Lucinius, ex Hispania Boetica, S. S. L. L. bene studiosus, notarios Bethlehemum misit; qui versionem et cetera opera d. Hieronymi describentes referrent. Ep. 71, 5. p. 434. Hanc in rem inquit s. Doctor: „si paragrammata repereris; vel minus aliqua descripta sunt, quae sensum legentis impediant, non mihi debes imputare, sed tuis, et imperitiae notariorum librariorumque incuriae, qui scribunt non quod inveniunt, sed quod intelligunt, et dum alienos errores emendare nituntur ostendunt suos." Et mox subdit: „Canonem Hebraicae veritatis, excepto Octoteucho, quem nunc in manibus habeo, pueris tuis et notariis dedi describendum. Septuaginta interpretum editionem et te habere non dubito; et ante annos plurimos diligentissime emendatam, studiosis tradidi. Novum Testamentum graecae reddidi auctoritati. Ut enim Veterum Librorum fides de Hebraeis voluminibus examinanda est, ita Novorum Graeci sermonis normam desiderat. Laudat etiam Hesychius d. Hieronymi versionem. 3) Vide p. 166. s. 4) Obiicit d. Hieronymo: „Quis ex tot et tantis prudentibus et sanctis viris, qui ante te fuerunt ad istud opus — sc. LXX. — ausus sit manum mittere?" Apol. II, 32. p. 661. Et statim n. 33. persequitur eandem criminationem: „Quis ergo in ista eruditorum virorum copia ausus est Instrumentum divinum, quod Apostoli Ecclesiis tradiderunt, et depositum Spiritus Sancti compilare?" 5) Adversus hostes suos calamum stringens „Cogor, ait praef. in l. Job, per singulos Scripturae divinae Libros adversariorum respondere maledictis; qui interpretationem meam, reprehensionem Septuaginta interpretum criminantur." Praestitit hoc prae ceteris egregie l. II. contra Rufinum, n. 24. s. p. 517. s. „Ad me repente scribit rursus ad Marcellam ep. 27, 1. p. 134., perlatum est quosdam homunculos mihi studiose detrahere, cur adversum auctoritatem Veterum et totius mundi opinionem, aliqua in Evangeliis emendare tentaverim. Quos ego cum possem meo iure contemnere, tamen ne nos superbiae, ut facere solent arguant, ita responsum habeant. Non adeo me hebetis fuisse cordis, et tam crassae rusticitatis, ut aliquid de Dominicis verbis corrigendum putaverim, aut non divinitus inspiratum; sed Latinorum Codicum vitiositatem, quae ex diversitate Librorum omnium comprobatur, ad Graecam originem, unde et ipsi translata non denegant, voluisse revocare. Quibus si displicet fontis unda purissimi, coenosos rivulos bibant."

tioni S. S. latinae tempestas primo post beati auctoris mortem est orta. S. Leo M. quidem[1] priscam translationem adhibuit; sed S. Gregorius M. iam d. Hieronymi versionem summis effert laudibus[2].

Auctoritate d. Gregorii M. saeculo p. C. septimo eum in modum praevaluit; ut submota fere penitus Vetere, in universa Ecclesia sola nova locum occuparet. Hieronymi editione testatur S. Isidorus Hispalensis[3] ,generaliter omnes Ecclesiae usquequaque utuntur, pro eo quod veracior sit in sententiis et clarior in verbis'[4]. Quae duobus fere saeculis post Hrabanus Maurus S. Hieronymi illustria dederat encomia versioni S. S.[5]; de verbo ad verbum transscripsit Venerabilis Beda[6]. Idem affirmat M. Hugo de S. Victore, aliique scriptores innumeri[7].

Haud quidem inficiamur — prout inficiari aggressus est F. M. Molkenbuhr, diss. cr. XIX. de altercationibus S. Hieronymum inter et D. Augustinum. Monast. Westphal. 1796. p. 8. s. 13. s. quia persuasus? est: „quod tota haec historia sit fabula." S. Augustinus de ista controversia nihil meminit quam ego fictitiam censeo!" — magnum quoque s. Augustinum d. Hieronymum, quem alias plurimi fecerat, multum hortatum fuisse ep. 71, 4. p. 160.: „Ego sane te mallem Graecas potius Canonicas nobis interpretari Scripturas, quae Septuaginta interpretum perhibentur. Perdurum erit enim, si tua interpretatio per multas Ecclesias frequentius coeperit lectitari, quod a Graecis Ecclesiis Latinae dissonabunt." Deinde n. 5. p. 161. narrat d. Hieronymo, quod eius interpretatio Jonae ex Hebraeo sumta, quia aliter reddidit „quam erat omnium sensibus memoriaeque inveteratum, et tot aetatibus decantatum", magnum tumultum excitaverit in aliqua Ecclesiarum Africae. Ad haec respondit S. Hieronymus, ep. 112, 22. p. 754. sugillando imperitos expostulatores. Ceterum pax inter ipsos Sanctos numquam intercisa fuit, et foedere veluti in haereticos facto adversus eosdem abhinc uterque calamum strinxere.

1) Coll. ep. 27. ad Pulcheriam. n. 2. I, 143. s. 2) Cum I, 5. praef. in Job. dicit se librum Jobi ad novam translationem fuisse interpretatum; et l. XX, c. 33. n. 62. p. 665. „Sed tamen quia haec nova translatio ex Hebraeo nobis Arabicoque eloquio cuncta verius transfudisse perhibetur, credendum est quidquid in ea dicitur." Cf. ei. Homil. in Ezech. I. 10, 6. p. 1265. 3) De eccl. Officiis I, 12. p. 748. 4) Cf. Arevali, Isidorian. III. 87, 15. s. p. 657. s. 5) De inst. Cler. II, 54. Op. ed. Colon. 1626. VI, 30. 6) Praef. in l. de temporum ratione Op. II, 43. scribit: „omnibus his — interpr. LXX. — Hebraicae veritatis integram praefero puritatem, quam praeeminentissimi doctorum Hieronymus, Augustinus comprobant." 7) Praenotationes elucidatoriae de Scripturis et Scriptoribus Sacris c. 9. Op. ed. Rothomag. 1648. I, 5. affirmat: „Octavo loco Hieronymus accessit, non iam de Hebraeo in Graecum sicut priores, sed de Hebraeo in Latinum transferens sermonem. Cuius translatio, quia hebraicae

§. 93. Bibliorum translatio Latina per tempestates aevi medii.

Cum d. Hieronymi translatio se magis in dies diffunderet, librariorum [1] oscitantia, non exiguis infecta fuit mendis. Enimvero saepe Nova Versio ad antiquum interpretem reficta est. Saeculorum decursu variarum lectionum Italae infinita silva a librariis Novae Versioni intexta fuit. Stephanus II. Abbas Cistercensis, ubi descripta S. Bibliorum exemplaria ad usum sui Ordinis, parum consona interpretationi S. Hieronymi reperisset; graviter offensus eiusmodi discrepantiis, instituta collatione c. a. 1109. cum Hebraeis et Chaldaeis fontibus, emendata et castigata habere voluit D. Volumina [2]. Quare ut emendatio et correctio apographorum Versionis Latinae quam maxime fieret accurata, summopere laboratum est.

Hoc ipsum ut promoveret, quatuor fere saeculis prius sibi religioni duxit Carolus M., qui periniquo animo ferens S. Scriptorum interpretationem latinam, multiplicium describentium vitio mendis obsitam vilescere; a. c. 778. Flacco Alcuino seu Albino — ut qui hebraica, graeca, latina rite calleret. — demandavit: Doctoris maximi in exponendis Scripturis opus pristinae vindicare integritati [3]. Hunc itaque necessarium utilissimumque

---

veritati concordare magis probata est, idcirco Ecclesia Christi per universam Latinitatem prae ceteris omnibus translationibus, quas vitiosa interpretatio, sive prima de Hebraeo in Graecum, sive secunda de Graeco in Latinum facta, corruperat, hanc solam legendam et in auctoritate habendam constituit."

[1]) Id est monachorum, qui tunc describendis exemplaribus incubuerunt. [2]) Cf. Censuram Stephani Abb. Cisterc. sec. de aliquot locis Bibliorum apud Mabillon, post Chronol. Bernardinam p. 11. [3]) Cf. constitutionem a. 788. de emendatione Librorum et Officiorum ecclesiasticorum, in Capitularibus Regum Francorum ed. Baluzii Par. 1780. I, 203. Ubi vir summus dicit: iampridem universos Veteris ac Novi Instrumenti Libros librariorum imperitia depravatos, Deo nos in omnibus adiuvante, examussim correximus." Opera ista rei sacrae summe proficua tantopere cordi fuit Carolo M., ut ipsemet illum vacuus ab regiminis laboribus, quibusdam diebus subire haud gravaretur. Reperitur in Bibliotheca C. R. Palatina codex antiquissimus et pretiosissimus membranaceus mss., iudice Lambecio, Comment. de Augustiss. Bibl. C. Vindob. l. VIII. V. 1679. add. V. p. 645. s. ad bibliothecam Palatii sui Aquensis — Cf. e. Comm. II, 5. p. 264. — pertinens, in quo Origenis explanatio ep. S. Pauli ad Rom. vel in ipso contextu, vel interlineariter, vel ad marginem propria Caroli Regis manu emendationes et annotationes scriptae leguntur. V. e. A. Fr. Kollarii, Analect. o. ae. Vindob. 1761. I. p. 724. n. a. Cf. e. J. C. F. Baer, de literarum studiis a Carolo M. revocatis. Heidelb. 1855. p. 7. s. Obiter h. l. adhuc monemus;

laborem in se suscipiens vir praeclarus **Alcuinus**[1], Versionem latinam ad Textus Sacros revocavit veriores ac vetustiores. Opus in quod totis viribus incubuit, iamiam absolutum die Natalis Domini a. 800., quo Carolus M. Romae in Imperatorem ungeretur, Eidem tanquam acceptissimum munus obtulit[2]. Codicis Divini a Flacco Alcuino correcti apographa ab industriis librariis facta, brevi per Ecclesias et coenobia ubique divulgabantur[3].

Sed rursus librariorum arbitrio in multis exemplaribus conturbata sunt omnia; unde Bibliis Latinis iterum emaculandis, operam posuit saeculo XI. labente S. **Lanfrancus** Archiepiscopus Cantuariensis[4]. Quae

---

Utrum difficilius aut maius foret negare Carolo M. Regi sibi imperanti, an efficere id, quod rogabat, diu multumque Alcuinus dubitasse! Nam non obtemperare ei, cui se carissimum esse sentiebat, praesertim et sancta petenti et praeclara ad Ecclesiae aedificationem cupienti durum admodum ipsi videbatur; et suscipere tantam rem quantam non modo perficere difficile erat, sed etiam eius esse existimavit, qui universam regeret Ecclesiam. Sed quoniam a Rege instatum fuit, instaurandae S. S. laborem aggressus est, non tam absolvendi spe, quam experiendi voluntate.

1) Uti colligitur ex ep. Alcuini ad Gislam et Columbam, quae praemittitur ei. Comm. in Joann. l. VI. Op. ed. Frobenii Ratisb. 1777. I. 2, 591. „Totius forsan, inquit, Evangelii expositionem direxissem vobis, si me non occupasset Domini Regis praeceptum in emendatione Veteris Novique Testamenti.“ 2) Hac re simul laetitiam suam ob adeptos novos abs Carolo M. honores testatus. Loquitur hac de re ep. 103. ad D. Regem Op. I. 1, 154. „Sed quaerenti mihi et consideranti nihil dignius honori vestro inveniri posse, quam Divinorum munera Librorum .... quos in unius clarissimi corporis sanctitatem connexos, atque diligenter emendatos vestrae clarissimae Auctoritati .... dirigere curavi.“ Id quod praestiterit ex autographo codice ipsius Alcuini, quem Bibliotheca Vallicellana Romae custodit sign. l. B. n. 6. cognoscitur, cuius specimina dederat J. Blanchini, Vind. can. Script. Vulgat. Lat. edit. Rom. 1740. p. 322. s. — Plura de Alcuino habent: Frobenius, comm. de vit. B. Flacci Albini seu Alcuini, inpr. n. 68. s. Op. I, 1. pr. p. 29. s. Hist. liter. de la France IV, 295. Fr. Lorentz, Alcuins Leben. Hal. 1829. J. B. Laforet, de Alcuino literarum in Occidente restauratore. Lovan. 1851. Monnier, Alcuin et son influence lit. Par. 1853. — Hoc autem satis cognito illud tantum de ratione instauratorum ab Alcuino S. S. Bibliorum Latinorum addere placet: Albino minime eam fuisse mentem, ut sua Archetypis conformaret, sed conquirendis undique Versionis d. Hieronymi codicibus, iisque sedulo conferendis vacasse; ut quae probanda sibi esset lectio, ex eorum fide, qui melioris notae viderentur, decerneret. 3) **Angelomus** mon. et diac. Luxoviensis O. S. B. Alcuino fere coaevus, comment. in Genes. 16, 15. ap. B. Pezium, Thes. Anecdot. noviss. aug. Vind. 1721. I. 1, 148. scribit: „quod Pater Albinus in Bibliotheca, quam Carolo principi correxit, quod nos etiam oculis diligenter inibi inspeximus, emendare curavit.“ 4) De quo vetustus Biographus, in vita c. 15. ed. Op. L. Dacherii Par. 1648. p. 15. narrat: „Quia Scripturae Scriptorum vitio erant nimium corruptae, omnes tam Veteris quam

a dimidio s. XIII. usque ad Robertum Stephanum, sive manu sive typis descripta sunt S. Biblia, suum nitorem debent Dominicanis. Hi namque summa pro eo aevo κρίσει S. S. castigandis vacarunt; in opere quod Correctorium Parisiense adpellatur, quod imprimis per labores fere infinitos constabilivit Cardinalis Hugo de S. Charo[1]. Ita haec Dominicanorum ἐπανόρθωσις viris eruditis saec. XIII. placuit, ut exinde variantes saltem lectiones sibi describendas curarint; hincque depromtum est celebre illud Correctorium, quod ‚Sorbonicum' vocatur[2].

Idem porro eruditissimus Hugo, qui cum Parisiis familiam Dominicanorum regeret, totus illustrandae S. Bibliothecae intentus fuit; exinde cum S. S. suis postillis dilucidare aggrederetur, vidit quam esset necessarium loca omnia, in quibus eadem vox iteratur in conspectu habere. Et ideo alacriter ad indicem omnium vocum S. S. conficiendum semet cum pluribus sodalibus accinxit. Ita alterum opus Hugonis nunquam satis laudandum, nimirum S. Bibliorum Concordantiae, ortum est[3]. Correctoriis istis S. Bibliorum Latinorum, non tantum Ordo P. P. Praedicatorum feliciter usus est[4]; verum etiam alii. Quae omnia Versionem Latinam castigandi tentamina, quidem eum habuerunt scopum; ut apographa Versionis Latinae, per librariorum manus multis erroribus infecta emendatiora redderent. Nihilominus quamvis correctoriis eiusmodi incredibili solertia, vocatis in recensum antiquis codicibus, vitia translationis priscae abstergere conati fuere critici; haud parum ad hoc contulisse, ne S. Textus Bibliorum latinorum in peius rueret: tamen quia nunquam communi suffragio suscipi

---

Novi Testamenti Libros, secundum orthodoxam fidem studuit corrigere. Et etiam multa de his quibus utimur nocte et die in servitio Ecclesiae ad unguem emendavit; et hoc non tantum per se, sed etiam per discipulos suos fecit." Hunc exceperunt saec. XII. Cistercienses; dirigente Abbate Stephano II., a quo adhibitis rei peritis Biblia latina revisa fuisse iam diximus. p. 218.

[1]) Ita cognominatus a loco natali Viennae Allobrogum suburbio S. Chiers. Ordinis erat Praedicatorum. Curante opusque dirigente Hugone S. Textus Bibliorum ab uno Dominicanorum perito notario, quales multi in monasterio Sanjacobeo Parisiensi fuerunt, describebatur, cui postea adiiciebantur ad marginem varietates codicum Hebraeorum, Graecorum, Latinorum antiquorum; vel etiam S. S. Patrum s. Ambrosii, s. Hieronymi, Hrabani aliorumque lectiones, a pluribus monachis e. O. collectae. A. c. 1236. [2]) Cuius descriptionem exhibet R. Simon, Hist. cr. des Vers. du N. T. Rotter. 1690. p. 111. s. [3]) Cf. Comm. h. p. 63. Sed de his operibus plura dabunt: J. Quetif et J. Echard, Scriptores Ordinis Praedicatorum recensiti. Lutet Par. 1719. I, 197. s. 203. s. Natalis Al., Hist. Eccl. VII, 129. s. R. Simon, Nouvelles Observations sur le texte et les Versions du N. T. II, 1. p. 128. s. Fabricy, de titres primitifs de la Révélation, ed. Migne p. 727. [4]) Quemadmodum satis patet ex disputationibus d. Doctoris Angelici,

meruerunt, neque ab Ecclesia approbata sunt, privati tantummodo manserunt usus. Nuspiam ubique valuerunt correctoria; sed modo in his, modo in aliis locis; hinc mansit illa ingens codicum latinorum diversitas. Unde Laurentius Valla saec. XV. rursus novam collectionem annotationum in versionem latinam sibi suscipiendam esse putavit[1]. Versionem Vulgatae mendis laborare docuit etiam Nicolaus Liranus[2].

Codicibus mss. proxime inventa arte typographica successerunt Biblia typis descripta, quibus in re critica momentum competit vix contemnendum; a libris enimvero manu exaratis derivata, bonas saepe subministrant lectiones[3]. Cum vero inter ipsos S. Bibliorum codices manuscriptos tanta intercederet lectionum diversitas, ipsa typis exscripta exemplaria non a se invicem dissentire non potuerunt. Haud parum sane artem typographicam recognitioni Vulgatae utilem fuisse nemo negabit. Laudanda cumprimis opera et labor Card. Ximenis, viri inter nostros maximi nomi-

---

[1]) Utimur editione J. Revii Amst. 1630. h. t. L. Vallae, de Collatione Novi Testamenti Libri duo. Quomodo hoc instituerit opus, L. Valla his verbis pandit, Coll. in Matth. 27, 22. p. 39.: „tres codices latinos et totidem Graecos habeo, cum haec compono; et nonnunquam alios codices consulo.“ Huius sui instituti interim statim adversarios expertus est Pogium Florentinum atque Antonium Panormitanum. Ib. p. 214. s. [2]) Proleg. sec. de intentione auctoris et modo procedendi. Op. ed. Duac. 1617. I, f. 2. c. II. [3]) Artem typographicam recenter inventam, viri qui illam excoluerunt fere omnium primo S. Bibliis edendis consecrarunt. Varia prostant exemplaria, quae sine loci et anni nota prodiere, ad ipsa tamen typographiae incunabula referenda. Tradunt viri eruditi primum librum excusum fuisse latinam Bibliorum Versionem Bambergae ab a. 1453—55. ab Adalberto Pfistero — cf. P. Pl. Sprenger, älteste Buchdruckergeschichte von Bamberg. Nürnb. 1801. p. 25. s. — quam secuta est editio 1462. per Fustium et Schoefferum Moguntina prima, notato in titulo anno, loco et typographo, hac epigraphe: Presens hoc opusculum Artificiosum adinventione imprimendi seu caracterizandi. Absque calami exaratione in civitate Moguntin. seu effigiatum et ad eusebiam dei industriae per Johannem Fust civem et Petrum Schoiffher de Gerns'heym Clericum dioeces. eiusdem est consumatum. Anno Domini MCCCCLXII. In vigilia assumpcionis virginis marie 2. v. fol. Plura qui de his desiderat adeat: Le Long, Biblioth. s. ed. Masch. II. 3, 53. S. Seemiller, exercitatio bibliographico critica de latinorum Bibliorum cum nota anni 1462. impressa duplici editione Moguntina. Ingolst. 1785. J. G. Schelhorn, de antiquissima Latinorum Bibliorum editione diatribe. Ulmae 1760. G. G. Zapf, Aelteste Buchdruckergeschichte von Mainz. Ulm. 1790. p. 23. s. 123. s. Vercellone, Var. Lect. Vulg. I, 96. s. II. 22. s.; quem ceteroquin virum diligentissimum fugit editio Veneta, quam nos ipsi possidemus: „biblia ipressa Venetiis per Leonardum vuild de Ratisbona expensis Nicolai de francfordia. MCCCCLXXVIII.“ in fol. min.

nis, in adornando opere Polyglotto Complutensi; item editorum Roberti Stephani 1528. 1540.; Joann. Hentenii Nechliniensis cura Theologorum Lovaniensium Lovanii 1547. ex officina B. Gravii; Polyglottorum denique Antverpiensium: quin tamen optatus omnino eventus illorum, qui edendae S. Bibliorum Latinae Versioni operam posuerunt, votis studiisque responderet. Reperti sunt etiam editores audaces; qui non tantum veterem Vulgatae lectionem sollicitarent, sed et ipsius S. Textus se praeberent immoderatos criticos. Et isti quidem viri, additis quibusdam pro lubitu aut desumtis, iustos longe transgressi erant limites. Quare accidit, quod plura rursus in Vulgatam Latinam immigrarent menda; quae dissidiorum et dubiorum ansam praebuerunt, usque cum Concilii Tridentini salutari decreto inhiberentur.

§. 94. Romana iussu Concilii Tridentini Versionis Vulgatae correctio.

Cum saeculo decimo et sexto tam varia et corrupta versionis Vulgatae essent exemplaria; praeterea multae recenter cusae versiones latinae Utriusque Foederis circumferrentur, quarum aliae a catholicis, aliae ab acatholicis confectae erant[1]: sed et typis descripta exemplaria Vulgatae plurimum forent mendosa, necesse erat exemplar versionis ‚authenticae' praescribere. Enimvero oportuit Ecclesiam s. Dei occurrere abusibus, qui eo tempore invaluerunt in legendis et publici iuris faciendis D. Voluminibus. Hoc sapientissime fiebat declaratione alicuius translationis S. S. authenticae; i. e. talis quae saltem omnibus fidei et morum erroribus careret, et a pastoribus animarum in publicis concionibus habendis, in praelectionibus et expositionibus tanquam regula interpretationis inserviret. Honor ‚authenticae' S. Bibliorum versionis ‚Vulgatae' Latinae obvenit a s. Concilio Tridentino; in quo[2] a Patribus congregatis, et doctrina

[1]) Notitiam atque censuram recentiorum translatorum Latinorum S. S. dabit P. D. Huetius, de interpretatione l. II. p. 183. s. [2]) Cum in Sacra Synodo Oecumenica Tridentina decretum de Scripturis ac Traditionibus divinis recipiendis expenderetur, quaestio quoque agitata fuit, an certum authenticum exemplar S. Literarum foret constituendum? Communis erat sententia: „Vulgatam" editionem cunctis reliquis esse praeferendam. Sufficere P. P. censuit potior pars latinum exemplar; posseque tanquam certam regulam adhiberi ad discer-

et pietate eminentibus, re mature perpensa latum est hac de re decretum in haec verba:

‚Insuper eadem Sacrosancta Synodus considerans non parum utilitatis accedere posse Ecclesiae Dei, si ex omnibus Latinis editionibus, quae circumferuntur S. Librorum, quaenam pro authentica habenda sit, innotescat; statuit: ut haec ipsa vetus et Vulgata editio, quae longo tot saeculorum usu in ipsa Ecclesia probata est, in publicis lectionibus, disputationibus et expositionibus pro authentica habeatur, et ut nemo illam reiicere quovis praetextu audeat vel praesumat'.

Hoc ipso decreto, qua editio Vulgatae authentica declaratur; singulique eius Libri recensentur: Ecclesia nos certos reddere voluit, in iis praesertim, quae ad fidem et mores spectant; nulla esse in hac Versione interpretis errata, sed tuto posse fideles et sine periculo huic versioni confidere [1]. Quo autem cautum esset, ne cum approbaretur Vulgata, simul etiam ipsius exemplaria vitiosa commendarentur, decreto statim additum est: ‚ut posthac Sacra Scriptura, potissimum vero haec ipsa vetus et Vulgata editio quam emendatissime imprimatur.' Voluit itaque S. Synodus hac constitutione: in posterum novam Vulgatae editionem curare, quae omnibus insequentibus normae instar esset.

Ubi de emendanda Vulgata innotuerat decretum: Theologi, maxime Lovanienses, factam ab Hentenio Vulgatae recensionem cum e textu originario, tum ex antiquis codicibus castigatam edidere 1573.; ‚quae tamen editio nihil in Ecclesia auctoritatis est adepta. Jam enim tum ut huic decreto Tridentino fieret satis:

---

nendas in ceteris linguis sinceras versiones a depravatis. Supererat prospiciendum, quo pacto Vulgata editio mendis, quae librariorum vitio irrepserant in apographa purgaretur. Monente siquidem Bellocastrensi, statutum est: conducere si reipsa remedium adhiberetur, quo Vulgata mendis purgata in lucem emittatur. Cf. J. Pallavicini, Vera Concilii Tridentini Historia. Antv. 1670. I, 591. s. 596. s. Ipsum autem decretum Synodus Tridentina tulit, Sess. IV. habita 8. Aprilis 1546. Quod infra expendemus. At ut decretum hoc innotuit, mirum quantis convitiis sit exceptum ab iis, qui eo tempore ab Ecclesia infelix fecere divortium!

[1]) Bellarminus, de Verbo Dei. l. II. c. IX. p. 135.

Summi Pontifices, quorum praecipue est, quae in Oecumenicis sancita sunt Conciliis ad exitum perducere, ad perficiendam hanc correctiorem editionem adiecerunt animum.

Certe Pius IV.[1] de decreto Concilii Tridentini exsequendo consilia inivit. Commiserat S. Bibliorum corrigendorum munus Cardinalibus J. Morone, J. B. Scotti tranensi, A. Amulio et Vitellio. Pii IV. institutum agente cumprimis Guil. Sirleto Card. prosecutus est Pius h. n. V.[2] A Gregorio XIII. Vulgatae emendandae provincia iniuncta fuit C. Carafae, Congregationique, cui is praeerat. Verum cum et Gregorius XIII. S. P. morte praeventus imperfectum reliquisset opus; singulari Dei Providentia ingens illud beneficium, quod Biblia Vulgata corrigi et solertissime in lucem emitti curaverit — praestitit Ecclesiae: Sixtus V.[3], qui negotium castigandae Vulgatae commisit cum lectissimis Cardinalibus, Carafa, Columna, de Miranda; aliisque tum s. Literarum tum variarum linguarum peritissimis viris R. Bellarmino, Ant. Agellio, Petro Morino, Flaminio Nobilio, Laelio Fulvio Ursino, Angelo Rocca, Valverdae, G. Alano[4]. Voluerunt illi correctores collatione codicum latinorum, et in locis dubiis hebraicorum atque graecorum, ex mente summi Pontificis d. Hieronymi translationem, quoad eius fieri poterat pristino restituere nitori, ut talis esset: ‚qualis primum ab ipsius interpretis manu stiloque prodierat'[5].

---

1) Sub quo Synodus Tridentina 1563. finita est. 2) De quibus omnibus accurate narrat Vercellone, proleg. I, 18. s. 3) Ab a. 1585—90. Olim O. s. Francisci monachus, nomine patris Felix Peretti dictus. 4) Jusserat Sixtus V. ut congregationes haberentur in aedibus Cardinalis Carafae — v. Rocca, de Sixti V. aedificiis. Op. ed. Rom. 1719. II, 355., — qui instrumenta idonea ad criticam collationem paraverat. Erant ista praecipue codices manuscripti melioris notae; inter hos Amiatinus — d. q. s. p. 211. —; codex Ecclesiae Toletanae gothicis literis exaratus; quem descripsit Blanchini, Vind. can. p. 213. s.; codex monasterii S. Pauli extra muros Romae, celebratus Roccae, l. c. p. 348. 5) Vide Constitut. Sixti V. „Aeternus ille.“ 1. Mart. 1589. Primo itaque Libros S., quos d. Hieronymus e textu originario immediate transtulerat, cum eodem contulerunt, atque ad eius normam singula correxerunt; hac tamen adhibita cautione, ut nonnisi post inspectos codices Vulgatae in germana sinceraque s. Textus lectione constituenda strenue laborarent. Quo in labore Codici Amiatino primas semper dederunt partes. Correctiones annotationesque, congregationis,

Sixtus V., laboris patientissimus, in hoc opus ipse ardentissime studio totus incubuit; maxima die noctuque perpessus fatigia [1]. Universa enim S. Biblia antequam prelo committerentur, ad verbum perlegit; atque adiuvantibus Fr. Toleto S. J. et Angelo Rocca, delectum ex variantibus lectionibus a correctoribus annotatis instituit [2]. Anno demum 1589. S. Pontifex Biblia S. Vulgatae ed. typis describenda tradidit typographiae apostolicae; unde allaborante typographo Aldo iuniore — nova et in multis mutata forma — a. 1590. in folio, tribus tomis distincta, exierunt, praemissa praeclarissima Constitutione perpetuo valitura [3]. Sixto V. decedente opus, in quod ille intenderat, Deo bene iuvante receptum est. Cur? sufficientibus destituti notitiis affirmare nequimus. Sub initium pontificatus Gregorii XIV., qui ad congregationem corrigendorum S. Bibliorum editionem Sixtinam pertinuerant, — et inter hos C. Carafa [4] — eiusdem suppressionem atque prohibitionem consuluerunt; at Pontifex Gregorius XIV. — audito Card. R. Bellarmino — S. Biblia illa non esse prohibenda, sed ita statim corrigenda iussit, ut salvo honore Sixti V. Pontificis emendatius prodirent [5]. Gregorio

quae S. Bibliis Vulgatae editionis emendandis incubuit, exarabantur in exemplari, quod 1583. Antverpiae typis descriptum fuit. Cf. Vercellone, in Anal. Jur. Pontif. 1855. p. 1327. Circa initium 1588. opere castigationis absoluto, C. Carafa emendatum Codicem summo Pontifici Sixto V. exhibuit.

1) „Quantos unquam verbis explicare nemo posse, ut mihi persvadeo, qui huius generis labores re ipsa videns non semel tanquam oculatus testis obstupui;" testatur A. Rocca, Biblioth. Vatic. Op. II, 273. 2) Teste eodem A. Rocca, de Sixti V. aedif. II, 355. 3) „Aeternus ille", Calendis Martii 1589. scripta. Quod autem narrant opus tali ratione completum atque excusum, Sixtum maiori adhuc usum diligentia rursus expendisse, et ubi alia ex negligentia deesse, alia preli vitio irrepsisse deprehendisset; exemplaria ulterius distrahi vetuisse opusque ad incudem revocari praecepisse, sed morte praeventum novam editionem non vidisse: — F. L. Wadding, Scriptores Ordinis Minorum. Romae 1650. p. 319. C. Tempesti, Storia della vita di Sisto V. Rom. 1755. II. 4, 18. s. Ang. Rocca, ind. theol. et spir. Romae 1719. T. II. p. 10. — hoc ecquidem A. M. Ungarellius, prael. d. N. T. Romae. 1837. p. 143. et Vercellone, Prolegom. ad Var. Lect. V. L. I, 35. s. n. 1., productis in medium gravissimis argumentis, inficias ibant. Non potuisse dicunt Sixtum reprobare illam editionem, quae demonstrari quit ad amussim exacta ad canones, quos ipsemet sanciverat; non constare profecto, hanc ab illo ita rescissam, ut typographica opera intermittenda, iusserit exemplariaque suppresserit. 4) Sixto V. in aliquibus rebus refragatus. 5) Munus istud, defuncto iam C. Carafa postridie Idus Januarii 1591., comisit Cardinalibus: Antonio Columna sen., A. Valiero, C. de Ruvere, de

XIV. et quem in Pontificatu nactus est successorem, Innocentio IX., viam universae carnis ingresso: Prospere tandem accidit, ut brevi Clemens VIII. S. P. eligeretur, qui consilium Gregorii XIV. feliciter implevit; praestantissimorum virorum A. Valerii, Fr. Borromaei atque Toleti studio et cura. Tali ratione Biblia Sixti V. magis emendata Aldo Manutio[1] typis describenda tradebantur. Iste quidem folio maximo atque iisdem characteribus usus, quibus Sixtina descripserat, opus ante anni 1592. finem consummavit. Liber cui titulus factus est: ‚Biblia Sacra Vulgatae editionis', exiit in publicum Romae ex typographia apostolica Vaticana 1592., repetitus ibidem 1593. levioribus quibusdam mendis mutatis. Estque norma omnium sequentium, et pro illa habenda, quam Concilium Tridentinum declaravit ‚authenticam'. Additae sunt Concordantiae marginales, explicationes nominum hebraicorum, et index rerum[2].

Sornano, Guilelmo Alano Anglo, Columna iun., C. Fr. Borromaeo; evocatis in hanc curam cum Ep. P. Ridolfi, mag. pal. Miranda viris doctissimis Salvenerio, Valverdio, Morino, Laelio Lando, R. Bellarmino, Ang. Rocca, Fr. Toleto, H. Gravio et Agellio. Theologi hi adhibitis antiquissimis codicibus manuscriptis — Amiantino quoque libro, v. Tischendorf, l. c. p. XIII. — inspectis quoque hebraicis et graecis exemplaribus; consultis denique Veterum S. S. Patrum atque S. E. commentariis operam emendationis S. Bibliorum, iussu Concilii Tridentini edendorum absolverunt. Quid et quomodo fuerat in Bibliis Sixtinis mutatum, cognoscitur ex documento „de ratione ineunda in Bibliis corrigendis", ab aliquo consultore Congregationis Gregorianae scripto; quod inter schedas C. Fr. Borromaei in Ambrosiana Mediolani reperit, atque Prol. ad Var. I., 50. s. edidit C. Vercellone. Viri illi praestantissimi verno tempore a. 1591. ad castrum Marci Antonii i. e. Zagarolum secesserunt; ubi in isto vico Patrimonii et aedibus C. A. Columnae, labori suo sine aliorum negotiorum impedimento, imo absque interpellatoribus vacare poterant. Opere suo functi Romam repetierunt mense Octobri; cum iam Gregorius XIV. morti proximus erat, quam revera die 15. e. m. 1591. oppetiit. Qui Gregorio successit Innocentius IX. aeque ad finem Decembris obiit, quare nihil circa editionem sub illo actum est.

1) Aldi abnepoti. 2) Editio prima fronte Sixti V. nomine insignita, praemissaque Bulla eius munitur Constitutione Clementis VIII. „Cum S. Bibliorum" data Romae apud s. Petrum sub annulo piscatoris die IX. Novembris 1592.: qua Constitutione omnes aliae iteratae editiones per decennium prohibentur; elapso autem decennio, „nisi habito prius exemplari in Typographia Vaticana excuso, cuius exemplaris forma, „ne minima quidem particula de textu mutata, addita vel ab eo detracta, nisi aliquod occurrat, quod typographicae

§. 95. Romanae S. Bibliorum Vulgatae correctionis auctoritas.

Decretum itaque Oecumenicae Synodi Tridentinae „de Vulgata" exsecutioni mandatum fuit. Cum autem illa sit humanae conditionis imbecillitas, ut ne in diligentioribus quidem immunitas ab erroribus detur; liber Vulgatae opera Aldi descriptus, in nonnullis habet quaedam indigna fidi typographi officio. Suam quidem naevis medelam attulit editio repetita a. 1593.; sed praecipue, illa quae Aldo mortuo prodiit 1598. cum annexo triplici indice erratorum. Abhinc iuxta Constitutionem Clementis VIII. neque publica, neque privata auctoritate, Vaticanas editiones deserere, novasque inducere licuit. Quamvis autem hac ratione summa in Ecclesia auctoritate S. Bibliorum Vulgatae Editionis emendatio sit facta: nihilominus salva Clementis VIII. constitutione quae incipit „Cum Sacrorum Bibliorum": a. Fas est manifesta typographiae menda corrigere; sunt enim haec Vulgatae vulnera non partes. Uti revera factum est in editione, quam auctoritate pontificia curavit S. Moretus Antverpiae ex officina Plantiniana 1599. in 8. Nefas autem erit b. in ipso Sacro Bibliorum Textu correcto, recudendo ne minimam quidem particulam secus quam in Vaticano exemplari est mutare, addere vel detrahere. Sed bonum est ab interpretibus c. alibi quam in Sacri Textus corpore menda, si quae praeter manifesta illa typographica occurrant, notare. Eiusmodi annotata si ab Apostolica Sede recognoscerentur, possent postea eadem S. Sede approbante, iubente, aut certe annuente, in Textum inferri: ita ut correctior, perfectior, numerisque pluribus absolutior hic adhuc prodiret. Cfr. N. Serarii e S. J., Prolegom. Bibl. Mog. 1612. XIX, 21. p. 127. J. Bonfrerii e. S., Praeloq. in t. S. S. XV, 3. ed. comm. Menochii Ven. 1722. app. p. 40. J. Marianae ei. Soc., dissert. pro ed. Vulg. c. 21. ib. p. 81. s. C. Vercellone, praef. ad lect. ed. Bibl. S. Vulg. ed. Rom. 1861. Id. Prolegom. Var. lect. p. 44. n. 2. Ei. Sulla autenticità delle singole parti della Bibbia volgata sec. il decr. tridentino. Rom. 1866. gall. in Revue cath. Lov. 1866. p. 641. s. 687. s. 1867. p. 5. s.

---

incuriae manifeste adscribendum sit" typis mandari admittuntur. Quoad formam externam editio Clementis foliorum magnitudine figuraque adeo similis est Sixtinae, ut difficile non sit, unam prae alia editione non valde peritis obtrudi. Annotandum tamen est, quod si accurate inter Vulgatam Sixti et inter illam Clementis VIII. examen instituatur, in locis prope ter mille discedere; nulla tamen ideo est inter utrumque Pontificem pugna; „nulla in utrisque Bibliis alia credendi, aut agendi repugnantia, nulla substantialis diversitas, sed accidentalis solummodo." Ut verissime scribit H. Bukentopius, in op. Lux de Luce Bruxell. 1710. praef. ad l. III. p. 316. Quidquid adversarii obiiciant Th. James, Bellum papale, sive Concordia discors Sixti Q. et Clementis O. circa Hieronymianam edit. Lond. 1600. — quod opusculum sibi resuscitandum esse putavit J. E. Cox. Lond. 1840. —; et qui Jamesium imitatus est olim Chr. Kortholtus, de variis Scripturae editionibus. Kiloni, 1686. p. 51. s. Enimvero inter aequos rerum iudices constat: nullam esse realem contrarietatem; i. e. nihil ad integritatem et summam fidei atque morum spectans, inter duas hasce editiones Vulgatae secum invicem pugnare.

§. 96. Instituitur recensus quarumdam editionum Vulgatae.

Utut autem prudentissime caveret Summus Pontifex Clemens VIII., ne quivis typographus Biblia S. pro libitu posset recudere; tamen inscitia et incuria plerorumque, qui Vulgatam typis rursus descripserunt, accidit: ea loca, quae in Romana editione iam dexterrime correcta erant, inolitis vitiis corrumpi. Huic malo remedium efficacissimum attulit Fr. Lucas Brugensis, Ecclesiae Cathedralis Audomaropolitanae Theologus et Decanus, qui dedit collecta ex autographo „Romanae Correctionis in Latinis Bibliis editionis Vulgatae iussu Sixti V. recognitis loca insigniora.“ Antv. 1303. ex off. Plant. apud Joann. Moretum. „Visum est mihi, praefatur, expediens fore, ut adhibito autographo Romano, colligerem praecipua atque insigniora, quae in hac Bibliorum editione, a Romanis Patribus restituta sunt loca: et indicata ea quae reiecta est lectione, ita clare distinguerem unam ab altera, ut deinceps, inquit, nemo non clare intelligere posset, quae proba sit lectio, quae reproba; quae textu expulsa, quae in textum Summi Pontificis Ecclesiae capitis, auctoritate recepta.“ De hoc praeclarissimo opusculo acath. P. de Lagarde, vir summe κριτικὸς, vere iudicavit: „ist eins der seltensten und nützlichsten Bücher, für die Kritik der lateinischen Bibelübersetzungen geradezu unentbehrlich.“ D. v. Ev. ar. Leipz. 1864. p. XI.

Quod ad ceteras attinet: Ex innumeris, quae post emendationem Vulgatae celebriores magisque accuratae editiones procuratae sunt a viris catholicis praeter Plantinianam, notari meretur illa, quam excudebat Parisiis 1662. Antonius Vitré per C. Lancelot, ut vulgo creditur, adornata; notis chronologicis historicis et geographicis illustrata. Ceterum editiones a Catholicis procuratas, ab ipsis inde typographiae incunabulis, recenset J. Le Long. Biblioth. S. ed. t. G. Masch Hal. 1783. II, 52. s. Diligentissime vero easdem usque ad Clementinas enumerat C. Vercellone, Var. Lect. Vulg. I, 96. s. II, 22. s. Inter recentissimas vituperanda omnino est illa L. van Essii Tubingae 1824.; quae praeter distinctiones monstro similes, et typothetarum errores, lectiones varias ad marginem ipsius textus nectit. Quod vitium iuste reprehenditur a Lachmanno, ed. N. T. Berl. 1842. prol. I, 26. Neque, ut debuisset, approbata quidem, in manus negotiatorum e societate protestantica propagandorum Bibliorum venit. Quae vero ex officina Andreana Francofurti 1826., excusa prodiit, menda et aliquas immutationes habet. Commendari meretur editio Ratisbonnensis 1849. procurata a Val. Loch; approbata a S. Sede. Nitore eminet editio Taurinensis in Officina Hyacinthi Marietti, anno 1851. impressa; quam ceteris editionibus post Clementem VIII. vulgatis praestare, sacra Indicis Congregatio, in decreto eidem praefixo, declaravit. Exactissima cura, quemadmodum editorem eruditum Variarum Lectionum decet; praestant C. Vercellone „Biblia Sacra Vulgatae editionis Sixti V. et Clementis VIII. P. P. M. iussu recognita atque edita. Romae. 1861. Typis s. Congregationis de propaganda fide.“

§. 97. Ratio Textus Romanae editionis S. Bibliorum Vulgatae.

Postquam satis prolixe Versionis S. Bibliorum editionis Vulgatae historias enarravimus, brevitatis et claritatis gratia, lubenter recitamus C. R. Bellarmini [1], de qualitate textus ed. Clementinae sententiam; in quam quod ad rei summam hodie etiam plerique Catholici, atque ex Acatholicis quoque bene multi [2], concedunt. Habet Textus Romanae editionis Bibliorum Vulgatae: a. Psalterium illud, quod ab antiquo interprete translatum emendavit B. Hieronymus. b. Libri Sapientiae, Ecclesiastici atque Machabaeorum, probabiliter sunt ex prisca Itala; reliqui Veteris Foederis, forte omnes, sunt ex interpretatione d. Hieronymi. Novum vero Testamentum totum ex antiqua versione tenemus; quam tamen castigavit S. Hieronymus.

§. 98. Per decretum, quo Vulgata declaratur ‚**authentica**', fontibus U. F. non derogatur.

Sed prius ac tractatum nostrum e manu dimittimus, solvenda restat famosa quaestio de verbis Concilii Tridentini: ‚ut haec ipsa vetus et Vulgata editio, quae longo tot saeculorum usu in ipsa Ecclesia probata est, in publicis lectionibus, disputationibus, praedicationibus et expositionibus pro ‚**authentica**' habeatur, et nemo illam reiicere quovis praetextu audeat, vel praesumat.' Decretum modo laudatum, quod Vulgatam ‚authenticam' pronunciavit, adeo saepe eruditissimeque explicatum et vindicatum est; ut nobis nonnullas huc pertinentes observationes addere sufficiat [3]. Ad rite

---

1) De Verbo Dei II, 9. p. 135. s. 2) Quorum nomina elogiaque in Vulgatam congessit L. van Ess, pragmatica Doctorum Catholicorum Tridentini circa Vulgatam Decreti sensum nec non licitum Textus Originalis usum testantium Historia Sulzb. 1816. Quibus, si necessarium foret, e schedis nostris largam seriem Essio recentiorum scriptorum addere valeremus. 3) Videantur praeter iam laudatos Bonfrerium, J. Marianam, Calmetum, Vercellone; etiam M. Petitdier O. S. B., Diss. h. cr. chr. in S. S. Par. 1699. X. p. 85. s. J. B. Branca, de Vulgatae ed. auctoritate Med. 1791. Joach. de Azevedo, pro Vulgata S. Bibliorum latina ed. Olisipon. 1792. J. Brunati, de nom. auct. emend. et auth. Vulg. Vienn. 1827. p. 20. s.

intelligendam Concilii Tridentini definitionem ‚authentici' notio evolvenda est. Vox cepit apud Juris consultos usurpari, quibus ‚scriptum authenticum, dicitur, quod perfectam demonstrationem praestat: ut illud, quod et in quantum testatur ab omnibus admitti oporteat[1]. Hac ratione eadem vox a Concilio Tridentino transsumta fuit: ut Sacra Synodus testaretur Vulgatam prae omnibus Latinis editionibus; et in universum egregie praeclareque Originarios Textus Divinorum Voluminum reddere. Sed et nunquam in substantialibus ab iis deficere; atque nihil a fide absonum continere, vel a pietate alienum[2]. Vulgatae, longo iam usu Ecclesiae approbatae ‚αὐθεντία', asserta est per Concilium Tridentinum ideo, quod Vulgata S. Bibliorum Latinorum editio clarissimis suae integritatis et genuinitatis notas haberet; propter quas Sacra Synodus Oecumenica illam authenticam declarando, maximum certitudinis gradum ei, in iis, quae ad Fidem, Mores et Historiarum S. U. F. substantiam attinet, contulit[3]. Neque tamen Concilium Vulgatam eo

---

G. Czuppon, in opere praestantissimo Vindiciae Vulgatae Latinae editionis Bibliorum, qua Ecclesia Romano-Catholica utitur, contra assertam Hebraei et Graeci Textus hodierni absolutam authentiam. Sabariae 1798. p. 62. s. J. Alzog, expl. cath. syst. de interpretatione Literarum Sacrarum. Monasterii 1835. p. 6. s. B. Welte, ü. d. kirchl. Ans. d. Vulgata, in ann. Tüb. th. Quart. 1845. p. 55. s. 348. s. Reusch, Erkl. d. Decr. d. T. C. w. s. a. d. Vulg. bez., in ann. Katholik. Mainz. 1860. I, 641. s.

1) Cf. Branca, de Vulg. ed. I, 19. s. Comm. h. n. p. 7. 2) Etenim sicut instrumentum aliquod integrum et genuinum esse potest vel tantum in rebus essentialibus; vel etiam in levioribus: sic authenticum etiam solummodo in essentiali, vel ex toto dicendum erit. Tenendum idem de Versionibus, quae nihil aliud sunt nisi apographa autographi, alio sermone exarata. Quapropter sicut Versio aliqua vel solum in essentialibus, vel per omnia archetypo conformis esse poterit; eadem ratione „authentica" quoque erit. Ceterum integra et genuina esse posset aliqua editio, quin propterea legentes de authentia eius convincerentur. Talis scriptura summum certitudinis gradum consequeretur, si publica et congrua auctoritate veluti „authentica" declaratur. Quo in casu authentici scripti accrescit testimonium plus minusve grave, habita ratione potestatis et auctoritatis eiusmodi tribunalis. Hoc ipsum tribunal si periculo erroris careret, authentia scripturae ad summum certitudinis gradum eveheretur. 3) Quodsi P. Sarpi, Istoria del Concilio Tridentino, l. II. Helmst. 1761. I, 144. narrat: exteros obstupuisse, quo pacto conventus 5 Cardinalium, 48 Episcoporum definierit hoc potissimum dogma, quo decernitur authentica quaedam versio a suo exemplo discrepans: cavillationibus „Svavis", ut se ipsum cognominavit, erudite respondit P. Sfortia Pallavicinus, S. J. p. S. R. E. C. P., Vera Concilii Tridentini Historia VI. 17, 13. ed. Antv. 1673. p. 119. „Profecto petulantia livoris est illius consessus viros deprimere.... Fungebantur munere Consultorum tunc in

sensu authenticam declaravit, ut significaret nullum vel levissimum mendum in illam irrepsisse: multoque minus, ut eandem Originariis Textibus praeferret; aut aliis Versionibus Ecclesiae Catholicae quidquam derogare vellet. Certum est, in Vulgatae exemplaribus, cum ante tum post Romanam Correctionem, quosdam naevos deprehendi; quod quidem aperte fatetur praefatio editionis Clementinae, ubi dicit: ‚omnibus numeris absolutam, pro humana imbecillitate affirmare difficile est'; et iterum ‚repurgatam... quo ad eius fieri potuit.' Porro si etiam deessent, qui Sessioni IV. C. T. adstiterunt, in qua laudatum decretum conditum fuit, testes [1]; sola attenta lectio decreti, quod nonnisi de Versionibus Latinis earumque usu loquitur, sufficeret ad demonstrandum: nullam omnino Concilium Tridentinum Vulgatae cum Textu Originario S. S. collationem instituisse; sed tantum cum aliis Versionibus Latinis.

Ex quibus omnibus facile intelligitur primo: textum Vulgatae in rebus, quae ad fidem et mores spectant, eiusdem cum Textu Originario S. S. U. F. auctoritatis esse. Unde tam efficax argumentum elicitur, quod e Vulgata petimus, quam illud est, quod e Textu Originario S. S. derivamus. Secundo evictum habetur Synodum Tridentinam de Textibus Originariis S. S., Versionibus antiquis aliis, earumque usu altum tenuisse silentium; ideo et hos et has in conditione auctoritatis, quae illis per se competebat, reliquisse, atque usum, quem in Ecclesia habebant, neutiquam abolevisse [2].

Decretum Synodi Oecumenicae Tridentinae s. d. fontes S. S. nulla ratione obstruxit. Quod fuit ab initio Ecclesiae Catholicae et semper erit; licitum imo necessum est, reperiri interpretes Catholicos: qui ea, quae a proprietate linguarum Textus Originarii haud exiguum lumen foenerantur, pandant; etiamsi Textus Originarii non ita sint comparati, ut quivis versus

---

Concilio quadrageni plane Theologi, ex doctissimis cunctarum christiani orbis provinciarum; et quorum non pauci Sacras Scripturas suis commentariis illustrarunt."

1) J. Laines, S. J. praep. gen. pietatis studiis, eruditionis opinione, ingenii candore mirabili clarus, cuius sententia refertur apud Marianam, pro ed. Vulg. c. 21. p. 82. atque A. Salmeron, Comm. in Ev. Col. Agr. 1592. I. Prolegom. III. p. 24. s. hoc ipsum aperte fatentur. — Omnis generis autem sphalmata ἀντιφατικὰ et ἀντίγραφα; ἀριθμητικὰ, ἐλλειπτικὰ; πλεοναστικὰ; γραφικὰ; διακριτικὰ; ὀνομαστικὰ et μικτὰ editioni Vulgatae exprobrant adversarii. Ast vero quae notantur menda, leviores sunt differentiae, et nihil varietatis in rebus fidei et morum inducunt; uti ostendit H. Bukentop, אוֹר מֵאוֹר Lux de Luce. Brux. 1710. Male L. v. Ess, pr. kr. Gesch. der Vulgata. Tüb. 1824. post Acatholicos p. 263. Sixtum et Clementem VIII. invectivis absurdis sugillat. 2) Cf. M. Cani, de loc. theol. II. 13. ed. Patav. 1727. p. 53. s. G. Riegler, Kr. Gesch. der Vulgata. Sulzb. p. 85. s.

ac singulae etiam voces quid afferant, quod accurata versio exprimere ad genuinum saltem sensum non valeat [1]. Qui denique S. Literis explicandis operam eruditam navare cupiunt, cum vel ipsorum Latinae editionis Bibliorum verba conciliatione indigent; vel linguarum Textus Originarii idiotismi ad maiorem conferunt sive significationem sive perspicuitatem, ex Hebraeis Graecisque exemplaribus eam in rem summo quidem cum fructu proferent nova et vetera.

§. 99. De editionibus S. Bibliorum Polyglottis.

Nomine „Polyglottorum" ea Biblia Sacra intelliguntur: quae Textum Archetypum Utriusque Testamenti cum aliarum linguarum Versionibus Antiquis, cumprimis Orientalibus, ad latus S. Scripturae Hebraeae ac Graecae positis exhibent. Reperiuntur scriptores e. g. G. L. O. Knoch, h. kr. N. v. d. braunschw. Bibelsamml. Wolfenb. 1754. J. G. Walch, Biblioth. th. sel. Jen. 1765. IV, 167.; qui ad polyglottarum editionum classem omnes referunt, in quibus Textus archetypus cum duabus saltem versionibus exprimitur. Sed nos omissis eiusmodi minoribus operibus, solummodo quatuor κ. ε. „Polyglotta" Biblia dicta considerabimus. Differunt istae editiones inter se maxime multitudine linguarum, in quas Codex Sacer translatus est; hinc aliae fiunt pentaglottae, aliae heptaglottae, aliae octoglottae.

Circa illud ipsum tempus, quo in Germania infelix s. d. sacrorum reformatio cepit, vitam egit S. R. E. Cardinalis, idemque Archiepiscopus Toletanus Fr. Ximenius de Cisneros: — de rebus Ximenii scripserunt: Gomesius, Flechier, Marsolier et prae cunctis J. C. de Hefele, d. C. Ximenez. Tüb. 1851. p. 113. s. v. Comm. p. 125. — qui primus post „τοῦ Χαλκεντέρου" labores, tentavit opus Biblicum „Πολύγλωττον." Quippe editis Compluti, urbe Lusitaniae, suis sumtibus Bibliis Polyglottis. Exierunt e prelo prima quatuor volumina s. t. „Biblia S. V. T. multiplici lingua nunc primo impressum." ab anno 1514—1517. Varia autem impedimenta causa exstiterunt, quod haec Biblia a. 1517. iam absoluta, non prius, quam 1522. lucem publicam conspicerent. Nostris diebus rarissimis quidem annumerantur libris, sed tamen quia interpretationibus non optimis instructa sunt, apud eruditos non habentur magni pretii. Quintum volumen „N. T. gr. et lat. in acad. Complut. nov. impress. a. 1514."; sextum denique vocabularium hebraicum, chaldaicum, graecum cum grammatica hebraica complectitur. Veteris Legis Instrumentum Versionem τῶν LXX. et paraphrasim Onkelosi, addita utrisque translatione latina atque Vulgatam exhibet. Libris N. T. graecis sine accentibus descriptis, tantum Vulgata adiuncta est.

---

[1]) V. Salmeronis, Prolegom. XIII. I, 243. Nec in campo Theologiae Exegeticae virorum alias eruditorum, linguas attamen Textus Originarii S. Literarum ignorantium diligentes conatus, plane vani fuerunt. L. C. J. Herber, de Versione Latina Vulgata ex Concilii Tridentini Decreto Sess. IV. authentica. Vratisl. 1815. p. 56. s.

Secuta sunt anno e. s. LIX. „Biblia Regia" etiam „Antverpiensia" dicta; eo quod auspiciis et sumtibus R. Hispaniarum Philippi II., Antverpiae curante B. Aria Montano, charta regali literisque Plantinianis fuerint descripta. In lucem prodierunt h. t.: „Biblia Sacra Hebraice, Chaldaice, Graece et Latine, Philippi II. R. C. pietate et studio ad Sacrosanctae Ecclesiae usum." Antv. 1569—1572.; octo tomis in folio. Eorum priores quatuor exhibent L. L. V. F.: Hebraice, versiones Chaldaicas Onkelosi, Jonathanis, Josephi coeci aliorumque cum latina interpretatione; τοὺς LXX. huiusque translationem Complutensem, et Vulgatam, quae tamen plurimis in hac editione scatet mendis. Volumine quinto habetur N. F. addita Syriaca versione, tam propriis quam hebraicis literis descripta, ac latina Vulgata. Apparatum denique magnum in extremis V. et VI. tomis, qui varios tractatus refert ad S. Scripturae intelligentiam facientes, praeterea Lexica, Grammaticas, collectionem lectionum variantium, tabulas, indices rerum ac nominum. Ultimus tomus habet V. F. hebr. et lat. minoribus literis; ac N. F. gr. et latine. Omnia haec industria Ariae Montani; cui ab auxiliis erant viri eruditissimi: G. Canterus, Guido Fabricius, J. Harlemus S. J., Fr. Lucas Brugensis, J. Livincinius, A. Masius, Fr. Raphelengius et Alphons. de Zamora. Commendant se ista Biblia prae Complutensibus non solum maiore editionis elegantia; sed etiam iis, quae accesserunt S. Textus monimenta ἀνέκδοτα, atque apparatus in hoc opere πολυγλώττῳ, illud reddidere utilius. Rarissime reperiuntur, cum mare iratum experta fuerint. V. J. Vogt, Catal. h. cr. Libror. rar. Franc. 1793. p. 122. Interim Biblia Antverpiensia non omnium naevorum expertia esse; mox postquam edita fuere monstrarunt critici. V. Judicium R. Simonis, in cat. praecip. ed. Bibl. H. C. V. T. II, 130.

Simile institutum circa idem tempus tentavit G. M. le Jay, in curia Parisiensi causarum patronus. Nec ullis ad novam, et quidem auctiorem, editionem Polyglottam perficiendam impensis pepercit; utut supra privati hominis vires id operis esse videretur. Illustre hoc opus decem tomis in folio editum fuit, qui hac inscriptione ornati fuerunt: „Biblia Hebraica, Samaritana, Chaldaica, Graeca, Syriaca, Latina, Arabica, Quibus textus originales totius Scripturae S., quorum pars in ed. Compl. deinde in Antwerp. exstat, ex mss. toto fere orbe quaesitis exemplaribus exhibentur. Lutetiae Parisiorum excudebat A. Vitré." a. 1645. Anno 1628. coepit editio, sed propter orta inter Jayum et Gabrielem Sionitam dissidia, anno 1645. demum ad umbilicum tandem perducta est. Non alia fuit Jayi, ac olim doctissimi C. Perronii 1617. fatis functi, mens; complere „Biblia Regia", illis quae necessaria videbantur additamentis. Patet hoc ex literis J. A. Thuani ad S. Tengnagelium Bibl. Caes. 4. Mai. 1615. datis, quas dabit Kollár, in Analect. Vindob. II, 1075. Ceterum le Jay usus est, opera et studio G. Sionitae, J. Morini, Abr. Echellensis, H. Parent, G. Hermant, J. Auberti, J. Taurini et C. Ph. Aquinae. Cardinalis Richelieu Ximenii vestigia legens, Heptapla Parisiensia suo nomine insignire volebat. Centenorum eapropter millenorum coronatorum summam le Jayo spopondisse fertur. At Jayus oblata C. Richelieu omnino reiecit. Cf. Long, l. c. p. 372. Ut autem ad institutum viri clarissimi Jayi revertamur, voluit Biblia Antverpiensia adiectis tantummodo Syriacis et Arabicis interpretibus cum Latinis eorumdem translationibus repetere. Verum Berullius Jayo auctor exstitit, ut Pentateuchum

Samaritanum adderet. Distinguitur totum hoc opus in duas quasi partes. In prioribus quinque tomis continetur repetita editio Antverpiensis; adiuncta tantum interpretatione Arabica N. T. cum versione latina. In primo insuper tomo exhibetur Pentateuchus Samaritanus, cui respondet J. Morini latina translatio. Pars altera V. et N. F. Syriacos et Arabicos textus, eorumque translationes amplectitur. Quae ad typorum descriptionem spectant, prae se ferunt opus absolutissimum, quocum attamen interna conditio minime conspirat. Carpunt viri docti prae reliquis eruditos, qui operi huic corrigendo praefuerunt; negligentes fuisse dicunt, atque editiones accuratiores eo tempore iam vulgatas non adhibuisse. Plura de hac re disputarunt V. Flavignius, Q. ep. de. ing. op. Bibl. ed. Par. 1666. H. Hottinger, diss. de Heptaplis Paris., in anal. h. th. p. 83. s.

Cum vero nec sic satisfactum esset Sacrarum Literarum peritis, Brianus Waltonus Anglus, adscitis viris celeberrimis: E. Castello, A. Huisso, S. Clerico, Th. Hyde, Dudleio Loftusio, ut τὰ ὑστερήματα compleret, e remotissimis Orientis plagis Codices mss. sedulo conquisivit; ingentique eorum copia acquisita nova editione πολυγλώττῳ divulgavit. Descriptum opus typis Londini hac epigraphe: „Biblia S. Polyglotta, complectentia Textus originales... versionumque antiquarum... quidquid comparari poterat. Cum Textuum et Versionum Orientalium translationibus Latinis" ... Cum apparatu, appendicibus, variis lectionibus, annotationibus, indicibus. etc. 1657. sex tomis in f. Ad quos addidit E. Castellii, Lexicon heptaglotton hebr. chald. syr. sam. aeth. arab. pers. coniunct., cui rursus accessit harm. s. p. l. delineatio ib. 1685. Londinensia etiam Anglicana et Waltoniana adpellata Biblia, quod ad formam externam attinet, Parisiensibus inferiora; illa si oeconomiam, emendationem, supplementa spectemus, longo post se relinquunt intervallo. Anglicana in eo iuste praeferuntur, quod Textus et Versiones, quae in Parisiensibus disiecta habentur; simul per varias columnas singularum paginarum lectori uno intuitu considerandas obiiciant. Deinde haud pauca exhibent, quae in Parisiensi opere desiderantur. Quorum praecipua sunto: Versio interlinearis Hebraei Textus S. Pagnini ab Aria Montano emendata. Pentateuchus hebraeus Samaritanis literarum formis descriptus. Versio τῶν LXX. ad fidem editionis Romanae cum lectionibus Cod. B., et antiqua translatione latina per Fl. Nobilium compilata; Versionis Samaritanae, ubi a textu Hebraeo-Samaritano differt, interpretatio latina. Pentateuchus Persicus in Latinum conversus; Targum Pseudo Jonathan et Hierosolymitanum c. Versione latina; Psalmi, Cant. C., et N. T. aethiopice cum transl. lat.; Evangelia quatuor persico-latina; Esther cum partibus, Judith, Tobia, Epistola Jeremiae, l. Baruch, partes Danielis, Machabaeorum II. et III. syriace; Fagii et Münsteri editio hebraica Tobiae. Nihilominus et haud parva sunt, quae in Londinensibus Bibliis virga censoria a criticis notantur. Quod neglexerint Angli consulere Arabicas, quae Oxonii servantur melioris notae, interpretationes mss.; quod repetierint innumeros errores, quibus maxime in Versionibus Syriacis et Arabicis abundat editio Parisiensis; quod in Apparatu praevio a diversis, uti apparet, scriptoribus concinnato; diversa saepe de eodem argumento et quidem contraria reperiantur iudicia, et alia. Biblia polyglotta, quae vulgarunt R. Stier et Theile Bielef. 1846—55. pl. ed. rep. 4. vol., nullius sunt usus critici.

§. 100. Versio gothica Ulphilae.

Gothi populus antiquissimus, cui ,vox fera, trux vultus, verissima Martis imago; non coma, non ulla barba resecta manu' fuisse dicitur [1], Religionis Christianae beneficio, ad mansuetiores mores traducebantur [2]. E quibus Daciae accolae, ubi premerentur terrore Hunnorum [3], Ulphilam episcopum suum ad Valentem Romanorum imperatorem ablegarunt; ut auxilium rogaret, contra impetus asiaticae gentis. Quo revera impetrato, etiam in provincias romanas Moesiae Thraciaeque suscepti sunt, apposita attamen conditione: de suscipiendo errore Arii [4]. Hic idem igitur Ulphilas [5], quem imperator magno in honore habuit a deo quidem, ut de

---

1) Ap. Ovidium, Ep. ex Ponto IV, 13. 2) Cum enim in continuis bellis plurimi saepe Christiani in manus Gothorum incidissent, vicissimque Gothi captivi apud Christianos bene versarentur; blandissima Evangelii Lex sic barbarica pectora mulcere cepit, ut magno certatim numero ad Christi sacra confluxerint. „Gothi ... fide in Christum iam pridem suscepta, mansvetiorem atque humaniorem cultum induerant." Scribit Sozomenus, H. E. II, 6. p. 451. Jam Synodo Nicaenae interfuit et subscripsit de Gothis Theophilus Bosphoritanus episcopus. Apud Mansium III, 702. Varia fortuna variisque casibus agitati sunt cumprimis Gothi, qui Orientales regiones circa Tanaim tenebant; qui legantur apud Jornandem Ep. Ravenn., de Geticae Gentis origine ac rebus gestis, ed. Fr. Lindenbrogii, in div. gent. Hist. Antiq. Hamb. 1611. p. 79. s. aliosque passim scriptores; quorum testimonia exhibet: J. Aschbach, Gesch. d. Westgothen. Franc. 1827. H. F. Massmann, die goth. Sprachdenkmäler. Stuttg. 1857. Einl. p. 28. s. 3) Quorum vel crudelitati dandae cervices erant, vel saltem iugum servitutis patiendum fuit. 4) Isti Gothi, etiam „Minores" vocati, in Moesia inferiori, flumen Danubium inter et montem Haemum degebant. Missi a Valente ad eos praedicatores Ariani, eo successu haereseos suae virus Gothorum animis instillarunt, ut illud ad saeculum usque sextum firmiter retinuerint. 5) „Οὐλφίλας." Hoc nomen varia admodum ratione scribitur. Diminutivum est vocis goth. „vulfs", et proprie lupulum significat. Maiores habuit Ulphilas — natus a. 318. — Cappadocas, qui in vico Sadagolthina habitarunt, atque incursione a Gothis facta sub Valeriano et Gallieno imp., captivi in Europam abducebantur. Anno p. C. 348. Ulphilas regnante Constantio e lectore Gothorum episcopus creatus est. De Ulphila scripserunt: G. Fr. Heupelius, diss. h. th. Viteb. 1693., recusa cum animadvers. J. Oelrichs, in app. J. ab Ihre Script. Vers. Ulphil. illustr. ed. A. Fr. Büsching, Berol. 1773. p. 4. s. J. Essberg, Ulphilam Gothor. ep. exh. Holmiae. 1700. ap. Büsching, p. 22. s. Fr. A. Knittel, Ulph. vers. ep. Pauli ad Rom. Brunsv. 1758. Comm. VII, 257. s. p. 446. s. J. C. Zahn, Ulfilas goth. Bibelübers. Weissenf. 1805. Einl. p. 25. s. G. Waitz, ü. d. Leb. u. d. Lehre d. Ulfila. Hann. 1840. Massmann, goth. Sprachd., Einl. p. 13. s. G. Bessel, ü. d. Leb. d. Ulfila. Gött. 1860. W. L. Krafft, die Anfänge d. chr. K. b. d. germ. Völk. Berl. 1854. I, 1. Idem, de fontibus Ulfilae Arianismi. Bonn. 1860.

illo loquens, saepe eum ,nostri temporis Mosem appellaret'[1], — et quem valde sequebantur, eiusque verba quasi leges immobiles aestimabant, Gothi[2]: Divinas Scripturas in vernaculum ipsorum sermonem transtulit. Quam rem maxime idonei scriptores testantur[3]; neque dubitare nos sinit veneranda Codicis argentei Upsalensis, aliorumque[4] vetustissimorum aetas[5]. Porro quin omnes S. S. V. et N. T. in gothicam converterit,

---

[1]) Philostorgius, H. E. II, 5. ed. Valesii Par. 1673. p. 471. [2]) Cassiodorius, H. E. Tripart. VIII, 13. I, 306. [3]) Socrates, H. E. IV, 33. p. 251. Sozomenus, H. E. VI, 698. Acta mart. Nicetae, ap. Boll. Sept. V, 41. Cassiodorius, Hist. tripart. VIII, 13. p. 306. Auxentius ep. Silistr. ep., fragm. quod ed. Waitz, l. s. c. p. 14. in universum narrat: „tribus linguis plures tractatus et multas interpretationes volentibus ad utilitatem et aedificationem ..... post se dereliquit." S. Isidorus Hispal., Chronic. n. 103. VIII, 99. Historia de rebus Gothorum n. 8. ib. p. III. Jornandes, de Get. p. 106.; et alii plures. Porro iidem scriptores magno consensu tradunt: Ulphilam Gothis proprias tradidisse literas. Id verisimiliter ideo factum existimant viri docti, non quod iis penitus carerent Gothi; sed quod literae runicae pauciores essent, quam ut peregrinis vocibus exprimendis sufficerent. [4]) Librorum manuscriptorum translationis S. S. gothicae. D. q. v. A. Uppström, decem Codicis argentei redivivi folia. Ups. 1857. praef. p. III. [5]) In illis vero omnibus, quae hodie exstant, palma sine dubio debetur * Codici Argenteo sive aetatem eius, sive dignitatem spectemus, sive splendorem. Exaratus est in membrana, formae, ut dicunt, in quarto; pertenui et sollicite laevigata. Color eius est purpureus; sed ita ut quaedam folia ad violaceum accedant. Folia numerat 187. Enimvero decem quae inde ab anno 1834. desiderabantur Codicis argentei folia a libro mss. avulsa, opera A. Uppströmii rursus restituta sunt. V. l. s. c. p. V. s. Cum integer esset codex folia amplectebatur 330. Ad nostros usque dies 153. folia direpta habentur. Literae sunt argenteae, initia Evangeliorum, nomina Evangelistarum, quodlibet novum κεφάλαιον aureo colore distinguuntur. Quis et cuius impensis hunc codicem scripserint, penitus ignoramus. Videtur tamen ad exitum saeculi quinti, vel sub initium saeculi sexti exaratus. Pertinuerat olim ad Abbatiam Verdenensem, inde nescitur quo fato Pragam deportatus est; hinc vero marte germanico a victoribus Svecis 1648. in spoliis Holmiam celeberrimae Reginae Christinae missus est. Quae illum J. Vossio suo bibliothecario concessisse dicitur, a quo cum Belgium repeteret, ablatus fuit. Redemit illum M. C. Gabriel de la Gardie atque 1669. Academiae Upsalensi donavit, in qua maxima cura asservatur. Cf. Ihre, Analecta Ulphilana I. de Codice argenteo et Literatura goth. ed. Büsching p. 186. G. H. Grauert, Christina Königin von Schweden. Bonn. 1837. I, 167. Massmann, Einl. p. 52. s. Gothici Codicis Upsalensis plures editiones habentur. Primam adornavit Fr. Junius Dordrechti 1665. rec. Amst. 1684. Stokh. 1671. c. Stiernlijelmii. Er. Benzelii et E. Lye Ox. 1750. J. Chr. Zahnii s. c. Accuratissime A. Uppström, Cod. s. Evang. Vers. goth. fragm. recogn. ed. Stokh. 1835.; et Codex argenteus, sive S. Evang. Vers. goth. quorum denuo revisam editionem ann. inst. publ. cur. A. Uppström. Ups. 1857. h. q. epigr. Decem cod. arg. rediviva folia.

linguam nulli dubitamus [1]; quanquam aliquarum vel Novi Foederis [2] nulla adhuc appareant vestigia [3]. Ammanuense autem studiorumque adiutore in transferendis Bibliis usus est Selina, quem etiam in episcopali sede successorem nactus est [4].

Ut de indole gothicae Versionis aliquid loquamur: Ulphilam interpretationem suam e Textu Graeco instituisse, utcumque certum est. Ex collatione fragmentorum V. F. cum LXX. translatione patuit, gothicam interpretationem accedere ad illam τῶν ὁ recensionem, quam adhibuerunt Complutenses. Quod vero ad N. T. attinet, tanta in vertendo religione usus est Ulphilas, quae nunquam eum sineret ab Archetypo recedere; Graecum exemplar totidem saepe verbis reddidit, obscurum obscure interpretatus est, ipsam vocum consecutionem diligenter servavit [5]. Unde Textum sui temporis valde fideliter exhibet interpres gothicus. Illud autem plane singulare est, quod N. T. adusque publicati Libri vix aliqua Arianismi praeseferant vitia [6]: cum tamen constet Ulphilam virum, quem tot recte factorum laus

---

1) Unus Philostorgius, H. E. II, 5. p. 471. dicit „universos S. S. Libros patrio ipsorum sermone interpretatus est, exceptis libris Regnorum; eo quod illi res bello gestas contineant: gens autem illa bellis maxime delectetur, et freno potius opus habeat ad bellicos impetus comprimendos, quam calcari, quo ad proelia incitentur.“ Sed vero ista relatio, non videtur satis idonea ratione fulciri. Cur enim secus L. L. Josue, Judicum, Paralipomenon et Machabaeorum interpretatus fuisset Ulphilas? 2) E. g. Actuum, Ep. Cath. et Apocal. 3) Versionis gothicae epistolae ad Romanos particulam Guelpherbyti reperit et edidit Fr. Knittel s. c. Rursus in Ambrosiana Mediolanensi Bibliotheca in codicibus palimpsestis fragmenta aliarum ep. detexit A. Maius, edidit C. O. Castillionaeus, h. t. Ulphilae part. ined. spec. Med. 1819. Continet fr. Nehem. Ev. s. Matth. ep. ad Philipp. Tit. Philem. Successerunt: Ulphilae goth. vers. ep. d. Pauli ad Cor. II. ib. 1829. Ep. ad Rom. Cor. I. Eph. q. s. ib. 1835. ad Gal. Philipp. Coloss. Thess. I. ib. 1835. ad Thess. II. Timoth. Tit. Philem., ib. 1839. Habentur etiam V. T. fragmenta, quae omnia in unum collecta dederunt duumviri H. C. de Gabelentz et J. Loebe, Vet. et N. T. Vers. goth. q. supers. Lips. 1843. atque H. F. Massmann, Ulfilas d. h. Sch. A. u. N. B. Stuttg. 1858., etiam sub tit: die goth. Sprachdenkmäler. De Massmanno queritur Uppström, decem etc. praef. p. VIII.: „ita legit nostrum opus, ut plus quadraginta locis rationem Codicis argentei lectionum male reddiderit; ita suum ut magna vitiorum typographicorum copia idem maculaverit.“ 4) L. Sozomeni, H. E. VII. 17. p. 730... „idoneus ad docendum populum in Ecclesia non solum patria ipsorum lingva, verum etiam graeca.“ 5) C. Massmann, Ulfilas Einl. p. LXXXV. Loebe, Prolegom. I, 25. s. 6) Vf. Castillonaei, excurs. ad Philipp. 2, 16. p. 36. s. et Bessel, l. c. p. 71. Plura de Arianismo Ulphilae habentur in annotationibus antiqui codicis Parisini, qui acta concilii Aquileiensis a. 381. exhibet. In marginibus huius libri mssi. Maximinus — episcopus quidam illyricus, ut coniecit G. Waitz, ü. d. Leben u. d. L. d. Ulfila p. 24. s. —

decet, Arii errore fuisse contaminatum [1]. Quid quod s. Chrysostomus [2] gentis gothicae ab Arianismo purgandae studiosissimus [3], in sacra d. Pauli aede Biblia Ulphilana legi curarit? Hoc igitur ideo accidit, vel quia Ulphilas ante lapsum suum in haeresim interpretem egit; vel quia Verbum Dei nullo modo pervertere ausus est. Gothicae Versionis praestantiam in re critica commendare, supervacaneum foret, cum id ab omnibus eruditis uno ore praedicetur. Illud solum annotamus, eam haud parvo numero lectiones habere, quae a graecis codicibus discedentes cum latinis faciant; unde passim sumitur: versionem gothicam in Moesia olim factam, postea in Italia ad fidem librorum latinorum mutatam et reformatam fuisse.

§. 101. Cyrillica S. Bibliorum interpretatio.

De Sacris Bibliis a divo Cyrillo in Slavorum linguam conversis, quae a doctis viris scripta sunt, plurimum mutila et obscura esse reperiuntur. Quod plerisque antiquis libris accidit, quorum auctores ignorantur, ut ab aliis alio adscribantur; idem et Codici Sacro in Slavorum sermonem translato contigit. Diu enim de vero antiquae Slavonicae Versionis interprete disceptatur. Probatissimorum interim testium, praecipue domesticorum, fidedignis relationibus, subnixi: Slavorum Apostolis s. Cyrillo atque s. Methodio primam slavicam Divinarum Literarum interpretationem tribuimus [4]. Saeculo post Christum natum nono, quod Hrabanum Maurum, Haymonem Halberstattensem ep., Walafridum Strabonem, aliosque S. S. cultores et interpretes tulit, S. S. Cyrillus et Methodius [5]

---

notas adiecit, queis praeter alia epistolarum fragmenta inseruntur Auxentii ep. Dorostorensis i. e. Silistriensis, quae Ulphilae erroneam de S. S. Trinitate doctrinam illustrant. Eandem Ulphilae aberrationem e fragmentis dogmaticis cod. palimps. Bibliothecae Ambrosianae demonstravit G. L. Krafft, de font. Ulfilae Arianismi, p. 4. s.

[1]) Quibus artibus ad subvertendam apud Gothos Catholicam fidem grassatum fuerit, et quam aegre Ulphilas se expugnari passus sit, tradiderunt omnes, qui de rebus Gothicis scribunt. [2]) Hom. VIII. h. n. e. n. 1. XII, 731. 2. [3]) V. Ei. ep. XIV. ad Olimp. n. 5. III., 600. 1. ep. CCVII. mon. Goth. p. 715. s. [4]) Sive illa superstes adhuc, sive amissa sit. B. Kopitar, Prolegom. hist. in Evangelia slavice — saec. XIV. — quibus olim in Regum Francorum oleo sacro inungendorum ritu, uti solebat Ecclesia Remensis; c. 6. p. 77. dicit: „Liceat hic annotasse vanitatem quaestionis, an hi Slavorum Apostoli verterint totum Bibliorum corpus. Satis illis erat vertisse eam partem, quae in divinis officiis continetur.“ [5]) Anno quidem u. s. 863. p. C.

literas slavicas cum sacris Christianis ita propagarunt, ut literae religionis, religio literarum exteriore quodammodo subsidio promoverentur. ‚Cum Slovenorum gens sive Bulgarorum non intelligeret libros graece conscriptos...‘ inquit biographus Vetustus S. Clementis Ep. Bulgarorum — Theophylactum discipulum s. Clementis saec. IX. auctorem huius vitae habent. — excogitant slovenicas literas, et divinitus inspiratas Scripturas e graeca lingva in bulgaricam vertunt.‘ Graece ita sonat: ‚ἐπεὶ δὲ τὸ τῶν Σθλοβενῶν γένος εἴτ Βουλγάρων ἀσυνέτως εἶχον τῶν ἑλλάδι γλώσσῃ συντεθεμένων γράφων.... ἐξευρίσκουσι μὲν τὰ Σθλοβενικὰ γράμματα, ἑρμηνεύουσι δὲ τὰς θεοπνεύστους γράφας ἐκ τῆς ἑλλάδος γλώσσης εἰς τὴν Βουλγαρικήν‘ [1]. Gemini fratres graeca disciplina et liberalibus artibus apprime instructi, lingva qua tunc Slavi vernacula utebantur, Vetus Foedus iuxta versionem τῶν ὁ; Novum autem e graecis Scriptorum θεοπνεύστων fontibus reddiderunt. ‚Cum viri Dei ipsum regem cum populo suo religiosa sollicitudine ad fidei lumen omnino provocassent; illis deinde Vetus et Novum Testamentum exponentes, et informantes eos plura de Graeco et Latino transferentes, in sclavonica lingva Canonicas Horas et Missas in Ecclesia Dei publice statuerunt decantare‘ [2]. Aliud vero testimonium [3] sic tradit: ‚Ex discipulis suis duobus presbyteris constitutis, vertit brevi tempore omnes libros [4] plene, exceptis Maccabaeis, ex Graeca lingva in Slovenicam... Psalterium enim tantum et Evangelium cum Apostolo et electis officiis ecclesiasticis cum philosopho [5] antea converterat.‘

Sed in quaestionem venire potest: an Apostoli Slavorum omnes Utriusque Foederis Hagiographos in slavicum idioma converterint? quaestio ista nondum ita soluta est, ut nihil amplius desiderari queat. Viri de literis Slavorum optime meriti censent: praeter scripta quae ad divina Officia videbantur necessaria, certe quatuor Evangelia, forte et totum reliquum Novum Testamentum [6]; s. Cyrillum et Methodium interpretatos fuisse. Sed quod ad Libros S. V. F. attinet, etiam nunc anceps est quaestio: an vel ipsum Psalterium ex integro converterint? Recentiores enim sunt Codices illi Ruthenici, saeculi quidem decimi et quarti, in quibus omnium S. Scripturarum translationes leguntur. Neque

---

1) Vita ed. Fr. Miklosich. Vindob. 1847. n. 2. p. 2. coll. prol. p. VII. 2) Sic testatur vita S. S. Cyrilli et Methodii, e Mss. Blauburano n. 5. ap. Hagiographos S. Martii. II, 22. 3) Legenda Pannonica, Arch. f. öst. Geschichtsquellen. Wien. 1854. XIII, 161. n. 15. 4) Supplendum: S. Scripturae Methodius. 5) Id est: s. Cyrillo. 6) Excepta Apocalypsi. Cf. Matthaei. ed. N. T. XII, 343. s.

res in liquidum deduci poterit, donec vetustiores producti fuerint libri manuscripti [1] ad leges criticas ab eruditis diligenter examinati.

[1]) His de causis indolem, fata, dotes, usumque Versionis Cyrillicae enodare non valemus. Fr. Rački, tr. Književan Rád sv. Cirila i Methoda, in coll. Tisućnica Slov. Apost. sv. C. i. M. Zagr. 1863. p. 3. s. quidem demonstrare nititur: d. Cyrillum vertisse Psalterium easque pericopas, quas suis linguis λειτουργοῦντας opus habebat, item Evangelistarium et Praxapostolum. Fratrem vero AEppm. Methodium translationem palaeoslovenicam cum discipulis perfecisse; ita ut tota Biblia S. exceptis L. L. Tobiae, Judith, Esther, Sapientiae atque Machabaeorum conversa sit. Codex antiquissimus Račkio est: Evangelistarium literis glagoliticis exaratum a. 916—1050. [?] J. S. Assemano iam cognitum, quod idem ille edidit s. t. Assemanov ili Vatikanski Evangelistar iznese ga na svjetlo Dr. Fr. Rački. Zagrab. 1865. Totius autem S. S. Codex veterrimus a. 1499. aetatem non excedit. In quo teste eodem R. habentur omnes L. L. U. F., prouti in Vulgata continentur. Opus esse dicit variorum auctorum, qui tempore nimium quantum distabant. Denique Cyrillici Codicis mentionem et notitiam u. d. saepe aliud agendo suppeditant scriptores rerum ab Apostolicis Slavicis gestarum: D. Papebrochius, comm. praev. de s. Ap. Slavorum l. c. p. 16. Idem, ad ephemerides Graeco-moscas in Act. S. Maii I, XVI. s. J. G. Stredowskius, S. Moraviae Historia s. vita S. Cyrilli et Methudii. Solisb. 1710. p. 229. J. P. Kohl, Intr. in Histor. et rem lit. Slavorum imprimis sacram Altonav. 1729. p. 106. s. J. S. Assemanus, Kalendaria Ecclesiae universae. Rom. 1755. III, 119. s. t. IV, 142. s. 385. s. Jos. Dobrowsky, Cyrill und Method der Slaven Apostel. Prag. 1823. p. 54. s. Philaret, Cyrillus u. Method die Ap. d. Sl. Mitau. 1847. J. A. Ginzel, Gesch. d. Slavenapostel. Wien 1861. p. 37. Štulc, život sv. Cyrilla a Methodia. Brun. 1857. B. Dudík, Mährens allg. Geschichte. Brünn. 1860. I, 151. s. J. Martinow, S. J. Ann. Eccl. Graeco-Slav. Brux. 1863. ad d. 11. Maii p. 126. s. His iungendi, qui symbolas criticas in Versionem palaeoslovenicam contulerunt: J. T. Elsner, Vers. einer böhm. Bibelgeschichte. Hal. 1765. F. Durich, de slavo-bohemica s. Codicis Versione. Prag. 1777. J. D. Michaelis, Einl. in d. g. S. d. N. B. I, 488. J. Dobrowsky, in Michaelis n. o. Bibl. VII. 155. s. Idem, Catalogus Cod. slavonicorum ad Hal. a. 1796. ed. Griesbach N. T. I, 127. s. II, 32. Slovanka. Prag. 1814. p. 137. s. II. 1815. p. 138. s. 152. s. 160. s. J. L. Hug, Einl. I, 520. s. coll. obs. Dobrowskyanis in miscell. Slovanka II, 128. s. Amplissimam veterum slavicorum librorum copiam exhibet Catalogus Bibliothecae Seguierianae. Exstat etiam iuxta Whartonum, Auctarium H. d. Usserii d. S. vern. p. 372. mss. codex in Bibliotheca Lambethana Acta, Ep. et Apocalypsim continens. V. e. Kopitar, prolegomena historica in Evangelia slavice, exc. ap. Fr. Miklosich, Slavische Bibliothek. Wien. 1851. I, 72. s. Cum Slavis serius librorum typis describendorum ars tradita fuerit: prima videlicet Tetraevangeliorum a. 1512. in IV. Ugrowlachiae impressa editio, totius autem S. S. 1581. Ostroviae in Vilhinia facta est. Antiquissimus codex mss. versionis Cyrillicae est s. d. Evangelistarium Ostromirense a. 1056. quod Petropoli vulgavit Wostokov. a. 1843. Eiusdem aetatis dicitur esse Codex Ev. — Texte du Sacre. — super quem reges Francogallorum Remis iurarunt, quem ediderunt Par. 1843. Silvestre; et Pragae 1846. Hanka. Codicibus slavicis usus est Ed. de Muralto N. T. in ed., Hamburg. 1848. Evangelium

§. 102. Doctrina Ecclesiae c. de lectione S. S. in vernaculis versionibus.

‚Vernaculae‘ [1] versiones sunt, quae in linguas fiunt vulgares ac maternas; quae igitur sermonibus populo usitatis scriptae sunt; et in antiquas et novas, tam catholicas quam haereticas distribui possunt. Calumniantur Ecclesiam Catholicam, quicunque dicunt[2]: Versiones S. Scripturae in linguas vernaculas et fieri, et legi, ab ea prohibitum. Ecclesia Catholica sane neminem arcet ab his absolute; sed earum usum saluberrime moderatur. Jubet superiores[3]: ne passim omnibus, sine discrimine lectionem illam permittant; sed solum eis, quos intellexerint e huiusmodi lectione non damnum, sed fidei atque pietatis augmentum capere posse. Et hoc quidem ideo facit, non quia lectio S. Scripturae secundum se bona non sit[4]; sed cum experimento[5] manifestum sit: haereses ortas ‚dum Scripturae bonae intelliguntur non bene, et quod in eis non bene intelligitur, etiam temere et audacter asseritur‘[6]. Ratione diversarum personarum, temporum, locorum, aliarumque circumstantiarum expedire potest aliquando, vernaculas habere ac legere S. Bibliorum versiones. Quando autem et sicubi contingat, rem bonam et salutarem fieri noxiam et malam[7]; ne in detrimentum vel perniciem vergat, cavendum est. Licet autem iam olim sat frequens esset[8] abusus; tamen

---

S. Matthaei palaeoslovenice e codicibus edidit 1856. Vindobonae Fr. Miklosich. Descriptionem Codicum Bibl. Slavicorum Biblioth. synod. Mosquensis dederunt Al. Gorski et C. Nevostrujev. Mosq. 1855. I. Indicem vero eiusd. Bibl. Mosquens. ol. patriarch. vulgavit Sabbas archim. Mosq. 1858.

[1]) I. e. linguae omnibus, etiam vernis, ac vulgaribus hominibus patentes. [2]) E. g. J. Usserius, Historia dogm. contr. de Scripturis S. et Vernaculis ed. H. Wharton. Lond. 1690. p. 179. s. Chr. G. Fr. Walch, Gebrauch d. h. Schr. u. d. a. Chr. Leipz. 1779. p. 176. s. aliique infiniti, qui hoc ipsum quotidie repetunt. Neque vero decet, neque licet virum catholicum — cuiusmodi haberi vult Fl. Dalham, de Canone I. diss. 2, 16. p. 78. — inconsiderantiae ac immoderationis Episcopos accusare, qui leges hac de re ab Ecclesia latas observant. [3]) Ad quos in Ecclesia spectet hanc exercere potestatem, erudite exposuit A. Heymans, de eccl. librorum aliorumque scriptorum prohibitione. Brux. 1849. p. 107. s. [4]) Perpetuum hoc, et nunquam intermissum institutum, capiendi cibum animae e S. Scripturis apud Catholicos semper viguit. [5]) Ut cetera mala, quae inde sequuntur, taceamus. Cf. F. — Hirscher — Bibelverbot u. Bibelverbreitung, in ann. Freib. Zeitschr. VII, 3. s. [6]) S. Augustinus, in Joann. Ev. tract. XVIII, 1. p. 430. [7]) Uti id in S. Bibliis promiscue lectis revera obtinet. [8]) Teste d. Augustino, l. c. Cf. Fenelon, ü. d. Bibellesen in der Muttersprache Freib. 1788. p. 8. s.

quia periculum minus erat commune, per plura saecula nulla exiit universalis Ecclesiae lex, qua lectio Sacrarum Scripturarum arctaretur, sed hanc moderare linquebatur prudentiae Antistitum et praepositorum. At vero a saeculo inde duodecimo ab Albigensibus; sequentibus vero a Wicleffitis, Hussitis, Lutheranis [1] aliisque sectariis, crescebat periculum fidelium; quorum simplicitati imponebatur per adulteratas Verbi Divini interpretationes. Versiones quippe suis erroribus accommodarunt: demendo, immutando et addendo [2]. Unde sapientissimis adducta rationibus Ecclesia Catholica statuit, quibus et quomodo concessae essent vernaculae S. Bibliorum translationes. Errasset sane veritatis columna; neque omnem hanc suam sponsam veritatem doceret Spiritus Sanctus, si in re tam gravi Christi fidelibus defuisset. Modus, quem Ecclesia in legendis S. Bibliis vernaculis observari vult, in omnibus discrete agit [3].

Juxta hunc Ecclesia a. Versiones quidem vernaculas eas universe tantum prohibet, quae ab haereticis translatoribus confectae sunt. Deinde autem b. quae a catholicis viris descriptae sunt, iis tantum prohibet, qui ex huiusmodi lectione damnum, et non potius fidei atque pietatis augmentum capere possent. Vult c. ut iudex in ea re sit singularum Dioecesium Episcopus, qui parochorum et confessariorum hoc in negotio adhibeat consilium; utpote qui propius magisque intime quoslibet suae curae creditos noscere possunt. Ista regulae quartae indicis praecepta, ubique terrarum vim legis habent. Et haec est disciplina hodie usque Ecclesiae Catholicae, quam s. d. ‚Index' praescribit [4]. Concilium Tridentinum sess. XVIII. [5] et sess. XXV. [6]: iussit non solum

---

1) Propagatis praesertim mediante arte typographica quam celerrime libris. 2) Cf. a. r. G. Káldi S. J., oktató intés, melyből a keresztyén ember könnyen itéletet tehet a Magyar nyelven irott Kálvinisták Bibliájáról. add. ed. S. Bibl. hung. Vind. 1626. §. II. p. 1. s. 3) A Pio IV. constitutus legitur, in regulis Indicis, S. S. Synodi Tridentinae iussu editis. V. C. Pallavicini, Hist. Conc. Trid. XV. 18, 1. ed. Antv. 1673. I, 254. s. XXIV. 8, 4. II, 309. Quae regulae attamen a. 1757. ad propositionem Benedicti XIV. iuxta temporis indigentias rursus dispositae fuerunt. L. Ind. libr. prohib. Modoetiae. 1857. p. 8. s. 4) Cf. Analecta Juris Pontificii. Rom. 1862. f. 52. p. 1724. s. Potest autem Index ille dici: „syllabus prohibitionum particularium, quo libri fidei morumque subversivi, ab Ecclesia Romana Catholica legi retinerique vetantur." Fit hoc ideo, quod praecautiones olim adversus libros perversos observari solitae, periculo amovendo haud amplius sufficiant. Plurimi in Ecclesiam rebelles eiusdem detrectabant obedire mandatis, librosque pessimos artis typographicae recenter inventae beneficio ad vulgus emittere pergebant et pergunt. 5) Quae est secunda sub Pio IV. celebrata die 26-a. Febr. 1562. 6) Habita die ultima Concilii.

Indicem texere suspectorum librorum ac perniciosorum scriptorum; sed etiam regulam condendam aliquam de Lectione S. Scripturae in lingua vulgari. Indicem istum cum adiunctis regulis, delecti decem et octo Patres iuxta Synodi praescriptum, exhibuerunt Summo Pontifici Pio IV.; qui non acquievit labori et studio ad id operis deputatorum virorum, quin et ipse per se rem accurate examinare voluit: priusquam cum obligandi effectu in universum orbem catholicum [1] promulgaret, edita constitutione ‚Dominici.' Confirmavit et auxit Indicem Sixtus V. atque Clemens VIII. [2] E communi autem virorum doctorum usu, licet lingua vulgari α. S. Scripturas iis legere, qui ad munia ecclesiastica concionandi docendive disponuntur. Ex indultu vero Benedicti XIV. Scripturas Sacras vernaculas legere licet β. omnibus Catholicis, dummodo versio sit approbata; atque dilucidata annotationibus ex S. Patrum et Interpretum catholicorum commentariis [3]. Queis enarratis, merito cum indignatione reiicimus calumnias Acatholicorum [4]: qui cavillantur S. Sedem Romanam, quasi universim S. Scripturas populis eripiat, vix unis eas tradens Clericis.

§. 103. Versiones Hungaricae.

Postquam priscis Pannoniae incolis Evangelii praeconium est annunciatum, et cultus veri Dei abrogata superstitione, posthabitisque idolis, Piligrini, s. Adalberti, Geyzae opera inductus; res Catholica plurimum propagari cepit zelo S. Stephani [5]. Iste quidem piissimus Hungariae Proto-Rex adscitis e Graecia Italia et Germania religiosis viris, quorum praecipui fuere: b. Astricus et S. Gerardus, christianis literis et mansuetudine sensum animosque suorum subditorum temperare studuit [6]. Rex Apostolicus, et vigilantissimi novellae Ecclesiae Antistites, sedulo curabant: ut neophyti in fide, moribus, literis et artibus honestis instituantur.

---

1) 24-a Martii 1564. 2) Uberior doctrinae huius expositio reperitur in Benedicti XIV., de Synodo Dioeces. VI. 10, 4. 5. 6. ed. Rom. 1767. I, 174. Fr. Lucii Ferraris, Promta Bibliotheca C. J. M. Th. ed. Cas. Neap. 1855. VII, 84. Script. s. n. 39. s. 3) Decr. Congr. Ind. 13. Jun. 1757. addita ad reg. quartam indicis. Cf. ed. Modaet. p. 12. 4) Nuperrime impudica fronte has cavillationes effutiit A. Ostertag, die Bibel und ihre Geschichte. Bas. 1857. p. 199. 5) Quem „gloriosissimum et beatissimum gentis nostrae Apostolum" vocat Stephanus Werbőtzius, Jur. Hung. part. II. tit. 3. 6) Qua de re legendus meritissimus G. Fejér, Religionis et Ecclesiae Christianae apud Hungaros initia. Bud. 1846. p. 52. s. 88. s.

Quemadmodum apud alias gentes primi Evangelii praecones mox solliciti erant: ,de vernacula S. Scripturae interpretatione'; ita et in nova plantatione vineae Domini per Hungariam idem fecerunt Religiosi Ordinis S. Benedicti, quibus non defuit promta interpretandi facultas. Certe vetus biographus S. Gerardi Chanadiensis episcopi narrat: ,inter praefatos monachos erant septem viri literati, et ungarica lingua interpretes expediti' [1]. Synodus autem Strigoniensis a. 1114.[2] statuit: ,In omni dominico die in maioribus Ecclesiis Evangelium et epistola exponantur populo'; utique lingua patria, quam solam ille intellexit. B. Margaritam Virg., Belae IV. regis filiam, Psalmos et Passionem Christi sensim ac devote hungarico idiomate legisse, tradit priscus scriptor vitae Beatae [3]. Nullam tamen ad nos usque saeculi XII. et XIII. interpretationem S. Bibliorum Hungaricam superesse, nemo mirabitur; qui infelicium illorum temporum miserias, de quibus patrii et exteri scriptores acerbe conqueruntur, perpenderit.

Laetiora saeculo XIV. et XV. bonis literis per oras Regni Mariani accedebant incrementa; cum iis in regibus Ludovico M., Sigismundo et Mathia Corvino eae liberales nactos fuerint Maecenates. Unde hac aetate plures factae sunt translationes, quarum hodie quoque exstant sequentia fere monimenta: Codex Vindobonensis XLVII. [4], apographum versionis saeculo XIV. factae [5] per Thomam et Valentinum, e familia Fratrum Minorum de observantia. De his testatur ,Chronica seu origo fratrum Minorum de observantia in Provinciis Bosniae et Hungariae Christo Jesu militantium: Thomas et Valentinus... Clerici haeresim praedictam — sc. Hussitarum — seminantes Utriusque Testamenti Scripta in Hungaricum idioma converterunt' [6]. Continet ista versio sequentes

---

1) C. 12. Ap. Endlicher, Rer. Hung. Mon. Arpad. Sangalli. 1849. p. 219. 2) Apud C. Péterffy, S. Concil. H. Pos. 1741. I, 55. 3) Quem edidit G. Pray, Vita S. Elisabethae nec non B. Margaritae V. Tyrn. 1770. Scriptor, ut inquit eruditissimus editor: „aetate ad obitum B. Margaritae — 1271. — proxime accedens." p. 249. V. p. 258. 270. Cf. et S. Ferrarii, de Rebus Hungaricae Provinciae O. Praedicatorum. Vienn. 1637. p. 254. s. 4) „Chartaceus. Saec. XV. foliorum 161. 4. charactere atro crassiusculo perscriptus et rubricis distinctus." M. Denis, Codices Mssi. Theol. Biblioth. Palat. II, 1. Vindob. 1799. p. 68. 5) Döbrentei, l. i. c. p. XXVIII. inter a. 1336 – 1444. factam habet. N. Révay, qui hunc codicem maiore cum apparatu in lucem proferre voluit; Antiq. Lit. Hung. Pest. 1803. p. 23. eius aetatem ad a. p. 1450. ponendam, partemque diligentiae L. Báthoryi arbitratur. St. Horváth, tudom. Gyűjt. Pest. 1835. II, 18. s. putat anno 1382. natam esse. 6) Testimonium hoc e cod. mss. ined. Biblioth. Alba-Carolinensis Döbrenteio, l. i. c. p. XXIII. communicavit Aem. Buczy Can. Albens.

S. S. Bibliorum partes, ad fidem interpretationis Latinae expressas: Ruth; Judith; Esther; Baruch; Daniel; XII Prophetas Minores. E Danielis c. 4. deest v. 12—25.; e Malachia — cuius duo folia manus iniqua abstulit — hiant 1, 13. — 3, 12. Additus est quoque prologus d. Hieronymi. Lingua utuntur translatores proba et amoena. Olim forte et alios Libros codex ille tenuit; nam eorundem esse deprehenditur, qui Quatuor Evangelia vernacula hungarica reddiderunt. Quae hodie asservantur in quodam codice Monacensi [1]. Neque aliorum esse putantur quibusdam illa S. Bibliorum Hungaricorum fragmenta, quae Albae Carolinae in Bibliotheca episcopali custodiuntur. Leguntur in hoc codice mss.: Canticum C., Job mutilus, Psalmi; demum pericopae Evangelicae et Epistolae a recentiore manu 1508. B. Halabori descriptae [2]. Non diu post claruit Fr. L. Báthory, e principibus Transsilvaniae, Ordinis S. Pauli Eremita in monasterio S. Laurentii prope Budam. † 1456. Studiis literarum non minus ac pietati intentus, tota S. Biblia cum plurimorum Sanctorum historiis, e latino in hungaricum idioma transtulisse fertur [3]. Nemo tamen Veterum narrat: an alicubi locorum mssa. haereat [4]; et utrum in codice ‚Jordánszkyano' Strigonii servetur [5], nondum ad evidentiam demonstratum habetur.

---

[1]) A. 1466. descripto, qui folia 108. in IV° habet; olim J. A. Widmanstadii d. q. v. p. 189. 90. De hoc codice Monacensi sequentia nobiscum communicavit v. s. r. J. Bach Monac. 20. Jan. 1867.: Cod. mss. Bibl. Reg. Monac. hungar. cont. Quatuor Evang. hung. vers. fol. 8—108. chartac. quae praecedit Calend. ead. lingua conscript. fol. 1—7. membran. IV. [2]) Codex Vindobonensis et Monacensis editi sunt in op. Döbrentei, régi magyar nyelvemlékek. Bud. 1838. I, 3. s. 1842. III, 17. s. Specimina codicis Albensis sunt apud Fr. Toldy, Magyar N. Irodalom Története. Pest. 1862. I, 247. [3]) A Historiographis Ordinis: Eggerer, Fragmen panis corvi protoerem. s. Rel. Annal. erem. coen. Fr. E. O. S. Pauli p. e. Vienn. 1663. p. 220. ad a. 220. Fr. Orosz, Synops. Annal. Paulin. Sopr. 1747. p. 300. J. Pongrácz, Triumphus Pauli. Pos. 1752. p. 51. 65. Scriptor anonym. comp. Hist. S. R. O. s. Pauli. Vac. 1804. p. 50. [4]) A. Horányi, Hungariae eruditorum biographus, data ad cl. Ad. Viser — Hermen. N. T. Pos. 1785. 4, 65. — epistola die 2. Dec. 1783. existimavit: interpretem, cuius meminit cel. Káldi S. J. — 1626. a. Oktató intés n. IV. p. 4. h. v. „nékem bizonyos, és hitelre-méltó ember mondotta, hogy látta az irott Magyar Bibliának nagyobb részét, melly kétszáz esztendő előtt forditatott." — Ladislaum Báthory exstitisse; sed e verbis laudatis Káldii, ne augurari quidem coniectura licet, quam translationem prae oculis habuerit vir ille, qui Káldio narravit, quod viderit hungarica Biblia c. a. 1426. versa. [5]) S. Scripturam in hungaricum versam continet a. 1519. scriptus carthaceus codex ol. Alex. Jordánszky Ep. Tinniniensis C. E. M. S. Exod. VI, 7. seq. Lev. Num. Deut. Jos. Judic. L. L. omnes Novi Testamenti praeter XIII. Epistolas S. Pauli. Denique pericoparum ecclesiasticarum codex Musei nationalis Pestinensis, anonymi monachi Carthusiani. 1527. scriptus, memorandus est.

Epistolas S. Pauli [1] in hungaricum transfusas edidit B. Komjáthy, capellanus aulicus Catharinae de Frangepán. Gabriel Pannonius Pesthinus, Albensis Canonicus et Archidiaconus Ugotsiensis [2], vero primus fuit, qui quatuor Evangeliorum Divina volumina lingua hungarica donata typis describi fecit a. 1536. [3] Integrum Novum Testamentum hungarice redditum, quinque abhinc annis, Novae insulae [4] vulgavit Joannes Silvester [5].

---

1) Cracov. 1533. ap. Viet. 2) Cfr. A. Horányi, Memoria Hung. et Provincial. script. edit. n. Poson. 1777. III, 69. 3) Viennae Pannonie Joannes Singrenius, suis ac Joannis Metzger bibliopolae, expensis XVII. die Mensis Julii excudebat, in VIII. Pag. 2. interpres dicit: „nemzetsegerewl Mijser nezetethewlwalo"; quod G. Pray, Index rar. libr. Biblioth. Univ. reg. Bud. 1780. I, 152. ita explicuit: „Credo ex vetusto gallico Missire, et italico Misser sumtum esse, quod viris ex ordine equestri olim tribuebatur, ex quo ordine noster interpres certe fuit." Quae etiamsi certi non forent, illud omnino certum manebit Gabrielem gentilitio cognomine Mijser, fuisse virum u. d. classice cultum. Enimvero ut loquitur in praef., cum videret, omnes nationes „mira translationum copia scatere passimque hac in re operam navare, ut in cumulum decoris patriae eorum semper aliquid adiiciant, quo et linguam et ingenium suorum acuant, et latius diffundant. Cur quaeso non liceat mihi quoque; linguam et ingenium nostrorum, doctrinis veterum sapientum, pro mea virili exornare, et patriae; cui semel omnes debemus, studere?" His verbis praelusit suae vernaculae fabularum Aesopi translationi, quam e. a. m. Aug. publici iuris fecit. V. M. Denis, Wiens Buchdruckergeschichte. Wien. 1782. p. 378. s. J. A. Fabricii, Biblioth. Gr. ed. Harles. Hamb. 1790. I, 659. 4) I. e. Ujszigethini. 5) Epigraphen habet teste Lelong, Bibl. S. art. VII, 5. ed. Paris. 1723. I, 447. „Quatuor Evangelia, Epistolae Pauli et Apocalypsis s. Joannis Hungarice, in IV. Novae Insulae, Benedicti Abadi. 1541. Vindobonensibus typis 1574. idem N. T. repetiit Slainhoffer. Quis fuerit J. Sylvester? controversum esse videtur. Jos Benkő, Transsilvania Vindob. 1778. II, 333. 4. scribit: „Joan. Silvester sive Serestely Claudiopolitanus, electus episcopus Csanádiensis, et Ferdinandi Imperatoris ad Concilium Tridentinum Orator, Novum Testamentum, Hungaricum fecit, et in Uj-Sziget Hungariae, sumtibus Thomae Nádasdi Hungariae Palatini, Tipographo Benedicto Abádi, viro docto et academica peregrinatione illustri usus, publici iuris fecit." Fr. Sigismundus Ferrarius, de rebus Hungaricae Provinciae Ord. Praedicatorum. Vienn. 1637. autem p. 411. testatur: „Fr. Joannes Hungarus Claudiopolitanus, sive Colusvariensis, virtute et doctrina insignis, a Pio IV. S. P. Episcopus Chanadiensis creatus est. Interfuit Tridentino Concilio, in quo etiam diem extremum clausit a. C. 1562. 24. Nov." Revera in serie episcoporum Csanádiensium reperitur a. 1561. 2. Frater Joannes VIII. Abbas Colosmonosteriensis; de quo G. Pray, Specim. Hierar. Hung. 1776. I, 301. annotat: „Cognomentum Kolosvary probabiliter [? et cur non a loco natali.] ideo illi adhaeserit, quod Abbas claustri Monostoriensis esset. Missus est orator nomine Cleri Hungariae ad Concilium Tridentinum, ubi 6. Aprilis mandata Praelatorum et Cleri Hungariae Patribus collectis exposuit, ut habet Servantius, in diario ms. Conc. Trid. p. 62."

Universa autem Biblia Sacra e collatione hebraici, graeci latinique textus hungarice interpretatus fuisse perhibetur [1]: Stephanus Arator S. J. [2]; sed haec illius interpretatio nunquam typis data fuit. Gloria laboris herculei S. Scripturarum U. F. vertendarum cessit Georgio Káldi S. J. [3], viro scientiae et pietatis laude praeclaro [4]. Approbata Vernacula Káldii Biblia postquam in lucem prodiissent, maximo applausu excepta fuerunt, summa enim fide et studio concinnata reperiebantur. Káldius memor illius praecepti ‚nec verbum verbo reddere curabis fidus interpres', sensum S. Bibliorum saepe clare reddidit, nonnunquam tamen quia Textui latino nimium adhaesit, unde obscurus fit [5].

In omnia alia abit S. Márkfi, Introd. in S. L. N. T. I, 143.: „Joannes Erdősy, inquit, alias Silvester, natus in Szinérváralja, com. Szathmariensis homo saecularis... apud comitem Thomam Nádasdy paedagogus aulicus in castello Ujsziget — hodie Sárvár Com. Castrif — denique Professor linguae hebraeae in scientiarum universitate Wiennensi." Dolendum v. s. r. Márkfi non indicasse, unde haec hauserit. Enimvero obstare videntur, testes fide digni, catalogi stipendiorum Professorum ap. R. Kink, Gesch. d. h. Univers. Wien. 1854. I, 2, 165. 6. In istis quidem exhibetur Joh. Silvester Historias docens; linguam attamen hebraeam eo tempore i. e. 1552. s. professus est Andreas Blancus. Etiam illa assignatio stipendiorum, quam ad annum 1555. Consp. Hist. Univers. Vienn. 1724. p. 196. inseruit S. Mitterdorffer S. J., Andream Blancum Hebraeam docuisse testatur; Joannis vero Silvestri plane non meminit. Illud modo adhuc obiter monemus W. Gesenium, art. Bibel ap. Ersch et Gruber Encyclop. sep. Lips. 1823. p. 153. mendaciter ista scripsisse: „Vom Tyrnauer Jesuiten G. Káldy, Wien. 1626. fol. Sie ist bloss nach der Vulgata gemacht, und die einzige, [?] welche das katholische Ungarn aufzuweisen hat."

[1]) A Káldio, oktató intés n. VII. p. 7. et Nath. Sotvello S. J., Biblioth. Script. Soc. Jesu. Rom. 1676. p. 746. 7. [2]) Alias Szántó, dioec. Jaurin., in soc. Jesu e Coll. germ. hung., in quo fuerat alumnus 1561. admissus. [3]) Patria Tyrnaviensis soc. Jesu ingressus est Romae 1598., referente Sotvello, l. c. p. 291. [4]) Laborem Albae Carolinae auspicatus est a Novo Testamento 11. Oct. 1605., quod finiit 9. Dec. e. a., sicuti ipse narrat in schedis mss., quas possidet nunc r. Univers. Pestin. Inde se ad V. F. transferendum contulit, illudque 25. Martii 1606. Olomucii una cum l. l. III. et IV. Esdrae et orat. Manassis absolvit; addita subscriptione „Laus Deo Trino et Uni, Beatissimae Virgini Mariae, Angelo Custodi, et Sancto Stephano Regi et Apostolo Hungariae, cuius gentis saluti labor hic susceptus est. Gratias tibi Domine, quia, qui dedisti velle, dedisti et perficere." Typis descripta exierunt primum 1626. Vindobonae h. t.: Szent Biblia. Az egész keresztyénségben bevőtt régi deák betűből. Nyomtatta Béchben a koloniai udvarban Formika Máté. 1626. esztendőben. Prae manibus nobis est illud horum Bibliorum exemplar, quod Bibliothecae Augustali obtulit 8. Maji 1627. immortalis memoriae Card. Primas. Petrus Pázmány; qui et „ut pro communi in Hungaria Ecclesiae Catholicae emolumento imprimatur" facultatem concessit. [5]) Quemadmodum observavit Bibliorum Káldii criticus εὐσεβής S. Márkfi, a magyar

§. 104. S. Scripturae vulgaribus linguis a Societatibus s. d. Bibliorum editae censura donantur.

Catholica, quam Jesus Christus Divina instituit auctoritate Ecclesia, nullo non tempore fidei praecones ad omnes gentes legitime misit; qui zelo nunquam satis laudando acti, sanam de Deo rebusque coelestibus doctrinam, piaque vitae praecepta ad remotissimas tulerunt oras. Sic Apostoli, sic discipuli Apostolorum; Frumentius qui Aethiopes convertit; Palladius et Patritius, quos Coelestinus R. P. ad Hibernos, Augustinus, quem cum Monachis O. S. B. ad Anglosaxones s. Gregorius M. misit; sic S. Bonifacius, S. Cyrillus et Methodius, s. Adalbertus atque innumeri ex familia S. Francisci, S. Dominici atque s. Ignatii L.: fidem D. N. J. Christi in omnem terram et in fines orbis terrarum portarunt. Aucta vero in dies mole agendorum Gregorius XV. quo negotium Missionis ad extremas usque gentes felicius succederet, anno 1622. creavit Collegium „de propaganda fide"; quod donis J. B. Vilesii Hispani ditissimi, qui omnes suas opes eum in finem obtulit huic Collegio seu Seminario, de propaganda fide, per Urbanum VIII. auctum est: quo praecones ad Missiones ituri educentur, atque disciplinis necessariis instruantur. Duae hae fundationes — quas multis describit O. Mejer, die Propaganda. Leipz. 1852. I, 89. s. — liberalitate Summorum Pontificum Gregorii. XV. et Urbani VIII.; Card. G. N. Spinola, et viri laici Andreossi de Bevagni eximie locupletatae, plurimos educabant educantque sacerdotes, qui Missionariorum in se susciperent officium.

Eundem in finem excitato prelo illustre hoc Collegium Volumina S. Scripturarum, libros ad institutionem et aedificationem facientes, neophytis servituros: Hebraica, Chaldaica, Arabica, Persica, Aethiopica, Coptica, Graeca, Illyrica typis describi fecit. Hoc ipsum institutum, quamvis facultatibus attenuata Propaganda; ad nostros usque dies impigre continuat. Longe aliter agendum sibi esse putavit, quae Londini a. 1804. coaluit factio sub nomine „societatis Biblicae." Haec nimirum pecunias a suis sodalibus colligit, atque ad excudendas, distrahendasque S. Bibliorum Utriusque, sed praesertim N. Foederis in omnibus, quantum fieri potest, exterarum etiam gentium linguis Versiones impendit. Societates aliae istiusmodi in Germania, Gallia, Russia, Helvetia repeQriuntur; atque omnes de laborum suorum successu gloriantur. Nostrum non est historias illarum recensere. Fecerunt hoc „non sine vana iactantia": l. Reports of the british and foreing Bible-Society. Lond. 1805—65. T. H. Bernstein, de studio, quo nostra aetate id actum est, ut remotissimis populis Verbum Dei

---

Szentirás javitásáról, Religio 1854. I. 13, 97. 14, 107. Editioni Vindobonensi soli subiuncta est praestantissima Káldii informatio, sive monitum de Bibliis legendis, cuius memoriam fecimus p. 242.; quod vero proh dolor in edit. Tyrnav. 1732. et Bud. 1783. rep. desideratur. Illa versio mutatis, quae linguae profectus exegit, mutandis, his diebus novis curis edita est Agriae s. t.: „Az ó- és ujszövetségi Sz. irás Káldi Gy. forditása nyomán. Az apostoli szék jóváhagyásával." 1862—5. Omissum est interim etiam hac in editione praeclarum illud monitum Káldianum.

τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ pateat. Regiom. 1816. G. de Félice, essai sur l' esprit et le but de l' institution biblique. Par. 1824. Thomson and Orme, History sketch of the transl. and circulation of the Scr. Perth. 1815. W. P. Strickland, History of the american Bible-Society. New-York. 1849. G. Thilo, Geschichte der preussischen Haupt-Bibelgesellschaft. Berl. 1864. Alph. Esquiros, les Missionairs anglais d' après leur correspondance. Revue de Deux-Mondes Par. 1866. 7, 6.

Crescit usque in hanc diem Societatis Bibliorum divulgandorum conamen; nec ferme ullus sermo est adeo incultus et barbarus, in quem S. S. transferre non tentaret. Clarum autem satis est: editiones Societatis Biblicae ex eorum numero habendas esse, quae lege Indicis prohibitae sunt, utpote Versiones exhibentes vulgares sine annotationibus. Sed quod adhuc peius est: typis vulgantur et propagantur ab his societatibus: translationes Divini Codicis, in quibus errores in rebus fidei atque morum continentur. Sed Editiones et translationes a societate anglica paratas, ad eruditorum quoque usum: „minus quam par erat“ accommodatas, candide fatetur acatholicus J. Gildemeister, de Evang. in arab. e simpl. syr. transl. p. 42. Versionibus huiusmodi proh dolor! refertae sunt extremae Orientis Occidentisque orae. Laboratur et contenditur iis maxime, ut hac ratione, quemadmodum asseclae Societatum harum dicunt, Religio Christi dilatetur; vel rectius ut obstruatur via catholicae praedicationi, quae ingentibus saepe aerumnis a praeconibus Evangelii, a legitima auctoritate ad omnes gentes, iuxta mandatum Christi, missis suscepta est. Narrant catholici Missionarii nihil magis obesse Verbi Divini annunciationi, quam subdolam hanc Bibliorum divulgationem, qua Librorum a Deo inspiratorum auctoritas et intelligentia funditus evertitur. Enimvero cum Sacrae Literae veluti unicus fons credendorum et agendorum praedicentur; earumque Volumina, quin de lectoris ad ea cum utilitate volvenda institutione ulla cura habeatur, convertendorum manibus tradantur, maxima oritur rerum perturbatio.

Sed ut ad recentissima veniamus Societatum, quae se Biblicas dicunt, conanima, exarsit nostris his diebus studium impiissimum: vulgares Versiones ab his Societatibus editas inter Catholicos omnium Regnorum Europae, cumprimis meridionalium, propagare. Utuntur Acatholici Societatibus Biblicis pro faciendis sibi proselytis; nempe ut si consilium reipsa successerit, Catholici quoque neglecta Ecclesia Religionis negotium suo quisque ingenio per S. S. diiudicent, aut a dogmate catholico plane deficiant. Pericula vero haec eo magis augentur, quo minus homines plebeii apti sunt ad cognoscendam fraudem, qua circumveniuntur. Jure itaque ac merito Biblicas has Societates earumque editiones Summi Pontifices reprobarunt, translationesque ab illis divulgatas proscripserunt. Sic Pius VII. literis ad Ignatium Archiep. Gnesn. 29. Jun. 1816. d. adpellat „vaferrimum inventum, quo vel ipsa religionis fundamenta labefactantur“; atque in brevi ad Stanislaum eppm. Mohilov. inquit 3. Sept. e. a. „ex perlatis ad nos huiusmodi versionibus animadvertimus, eam in purioris doctrinae sanctitatem parari perniciem, ut facile fideles ex iis fontibus lethale ebibant venenum, e quibus haurire debuissent aquas sapientiae salutaris.“ Quae repetiit Encyclica sua Leo XII. d. 3. Maii 1824.; Pius VIII. 24. Maii 1829.; Gregorius XVI. 15. Aug. 1840. Idem porro Gregorius XVI. 8. Maii 1844. literis „Inter praeci-

puas machinationes", molimina Societatis Americanae in Italia atro stigmate notat. Postremo auctoritate summa ipsas Societates, qua religioni perniciosas damnavit Ecclesiam Dei gloriose gubernans S. D. N. PIUS P. IX. 9. Nov. 1846. et 8. Dec. 1849. Condemnatio et proscriptio Bibliorum eiusmodi applausum fert omnium virorum cordatorum. V. Fr. de Sal. d. l. M. Fénélon, lettre sur la lecture de l'ecriture sainte en langue vulgaire. Par. 1791. — ex Acatholicis Kaiser, auch etwas z. Beherzig. f. d. s. b. Bibelgesellsch. Nürnb. 1815. et J. G. Schulthess, geschichtl. ü. Bibel- und Tractatenges. Zür. 1861. — F. G. Sondermann, de Societatum vulgo Biblicarum consiliis. Olomuc. 1818. C. Mezzofanti, ap. Mellinium, Instit. bibl. ed. g. Bon. 1855. p. 71. Copiosissime omnium J. B. Malou, das Bibellesen in der Volkssprache. Schaffh. 1849. Isti quidem Theologi erudite defendunt hac in re doctrinam Ecclesiae Catholicae ex principiis suis. Argumenta, quibus utuntur ad vindicandam horum principiorum veritatem, enarrare; nec huius loci est, nec opus est: siquidem nos hic Traditionem Divinam praeter S. S. existere, fontemque alterum Revelationis magis pervium constituere, notum esse ponimus. Illud modo paucis subiicere volumus: Ecclesiam ex institutione Divinissimi Salvatoris et Apostolorum — cui ni staret Catholica esse desineret. — S. Scripturas qua unicum Revelationis divinitus datae fontem agnoscere, atque usum eius nulla lege restrictum concedere haud posse. Consequitur, hoc ex axiomatibus, quae probare incumbit Theologiae q. v. Dogmaticae: S. Scripturas non ideo exaratas esse, ut completam fidei atque morum normam exhibeat. Imo Divinas Literas in plurimis locis esse obscuras; in aliquibus vero capitibus facile perperam cum maximo damno explicari posse. Ex altera parte ipsam Ecclesiam Catholicam S. Scripturam legendi et retinendi sub certis conditionibus etiam Laicis concedere vidimus p. 242. Perpetua Ecclesiae cura circa Versiones in linguis vulgaribus, per quas certe non tam indigentiae Cleri quam Laicorum succurrere voluit, hoc idem luce clarius demonstrat.

Quis hoc inficias ire ausit, qui attenderit S. S. mature in omnes fere linguas conversam. Fatetur id ipsum Anglus J. Usserius, de Scripturis et sacris vernaculis. p. 155. 158. 172. 221. s. et E. Reuss, die Geschichte der h. Schriften N. T. Braunsch. ed. q. 1864. p. 472. e coetu Acatholicorum. Quam plurimas typis descriptas, sed et manuscriptas translationes S. Bibliorum germanicas ante tempora Lutheri existentes, recensitas legere licet in J. Kehrein, z. Gesch. d. deutsch. Bibelübersetzt. vor Luther. Stuttg. 1851. p. 19. s. In se igitur non improbat Ecclesia conamina eorum, qui Sacram Scripturam in linguas vulgares transferant; nec nisi adversarii eiusdem, ut cavillandi ansam haberent, illam a pluribus iam saeculis fidelem populum a S. Scripturarum lectione arcere dicunt. Cum tamen plura exstent eademque luculentissima documenta singularis zeli, quo recentioribus ipsis temporibus S. Pontifices atque Episcopi usi sunt, ut Catholicorum gentes ad Dei eloquia scripta et tradita impensius erudirentur. Quo imprimis pertinent Versiones ab Ecclesia approbatae: Germanica Allioli, Itala Martini, Hungarica Káldi, Polonica Wujek.

Ad extremum praeterire nolumus verba, quae Pius VI. P. 16. Apr. 1778. Abbati Antonio Martini — qui postea Archiepiscopus Florentinus creatus est — scripserat: „optime sentis, si Christi fideles ad lectionem Divinarum

Literarum magnopere excitandos existimas; illae enim sunt fontes uberrimi, qui cuicunque patere debent ad hauriendam et morum et doctrinae sanitatem depulsis erroribus, qui his corruptis temporibus late disseminantur."

His addimus cum anno 1726. quidam Lovanienses Theologi „Theses cum annotationibus de iure communi et speciali sacerdotis, principis et plebis circa Scripturas Sacras", approbante famoso B. Van-Espen vulgarent; his sese acriter opposuerunt ceteri Lovanienses Doctores. Nec id mirum, cum in constitutione Clementis XI. „Unigenitus" 8. Sept. 1713. damnatae proscriptaeque fuerint Paschasii Quesnelli propositiones n. 79. 80. 81. 82. s.; quibus ille statuit: „Lectio S. Scripturae est pro omnibus." Cf. Alexandri a s. Joanne de cruce Carm. continuat. Hist. E. Cl. Fleurii. Aug. Vind. 1784. 48, 277. s. Denzinger, Enchiridion Symbol. 358. s.

CAPUT TERTIUM.

SECTIO PRIOR

HERMENEUTICA SACRA.

§. 105. Quid sit ἑρμηνεία Divinarum Scripturarum?

Ἑρμηνεία *sive explicatio Divinarum Scripturarum est ea disciplina, secundum quam pius et attentus Sacri Codicis lector* sensum *Librorum Utriusque Testamenti, iustorum quidem adminiculorum ope recte et certo cognoscere, cognitumque dextere ita aliis tradere possit, ut iis persuadeatur. Omnis* ἑρμηνεία *igitur duabus rebus continetur, genuino sententiarum verbis Spiritus S. per Hagiographos loquentis subiectarum intellectu; earumque idonea explicatione. Ut illa quae* περὶ ἑρμηνείας *Sacri Codicis occurrere possunt in summa complectamur; primum quidem ad finem, deinde ad media* ἑρμηνείας *erit respiciendum. Finis proximus alius esse nequit, quam ut verum et genuinum S. Scripturae sensum assequamur. Quod in omni oratione explicanda promiscue valeat, quae explicandi regulae potissimis orationum speciebus sint propriae; docet Hermeneutica universalis, quae cum ad verum sensum reperiundum dirigunt, recte etiam ad S. Scripturae applicantur. Sed quia multa in Divinis Paginis habentur, quae magnam eius differentiam ab humani ingenii monimentis ostendunt; talia generalibus explicandorum librorum regulis subesse non possunt, sed peculiaribus. Quae tamen ita dicimus, ut non inficiemur: ideo communes interpretandi leges ad Sacri Codicis explicationem transferendas esse; modo eas solas sufficere non arbitramur. Regulas universales Logica, peculiares Theologia suppeditat. Media quod attinet interpretationis, non unius sunt generis; quaedam enim ex indole et natura sermonis fluunt; quaedam e s. d. affectionibus S. Scripturae sumuntur. Ex applicatione legum quas Logica et Theologia ministrant, oritur ipsa ‚*ἑρμηνεία *Sacri Codicis‘, quae etiam* Ἐξήγεσις, *‚Exegesis‘ Sacra vocatur.*

Quo nomine proprie et κ. ε. *explicatio Divini Codicis adpellatur, quia* ἑρμηνεία *etiam vulgarium librorum expositio dicitur. Vix ulla disciplina gravior est, quaeque maiorem haberet ab utilitate commendationem, vel a difficultate cautionem, quam ea, quae ad investigationem explicationemque sensus S. Scripturae pertinet. In qua strictim persequenda docebimus: qua ratione sit ipsius interpretationis genere efficiendum, ut non modo, quae vera mens sit cuiusque loci, quae vis dictorum, orationis venustas, iudicetur; verum etiam facilitas quaedam exoriatur ista certo percipiendi et promto expediendi iudicio; imprimis illis in locis, ubi doctrina sola eruditionisque copia haud sufficit. Doctrinam igitur proponemus* περὶ ἑρμηνείας *Codicis Sacri, iuxta eum sensum, quem tenuit et tenet S. M. Ecclesia; paucis quidem faciemus vel ideo, ne quid nostrae tractationi de S. Scriptura eiusque interpretatione desit.*

§. 106. Βιβλιογραφία Hermeneuticae S.

I. Initia τοῦ „διερμηνεύειν“, coll. Luc. 24, 27., Sacrarum Literarum ab ipso Divinissimo Salvatore, Apostolis ceterisque N. T. Hagiographis, iure derivamus. Horum enim dicta et scripta, genuina Sacri Codicis V. F. expositio haberi debent: cum multa, quae in Antiquo Testamento circa fidem et mòres occurrunt, in Codice Sacro N. F. explicata reperiantur. Hagiographos imitari adnitebantur S. Patres et Doctores: S. Ambrosius, S. Basilius, S. Joannes Chrysostomus, S. Isidorus. Pel., S. Hieronymus; item Scriptores eccl. Origenes, Julius Afer, Eusebius, Adrianus, Aurelius Cassiodorius, qui ingenii sui monimenta Sacras Literas exponendo reliquerunt: quorum attamen merita sectio huius capitis tertii altera dilucidabit. Meritorum quoque Alcuini, Hrabani Mauri, Petri Lombardi, Lanfranci aliorumque de Hermeneutica, qui aevo s. d. medio floruerunt, memoriam excitabit eadem narratio de interpretatione S. Scripturae Catholica.

II. Recentioribus saeculis, ex quo novatores ab avita Ecclesiae doctrina defecerunt, contemto infallibili, quod in S. S. interpretandis habet iudicio; Divinum Codicem iuxta proprium arbitrium exponere ceperunt. Hinc factum ut „Hermeneutica“, quae prioribus temporibus nunquam ceu peculiaris disciplina colebatur, scientia induceretur, varia item adminicula adinveniri ceperint, quibus Sacrarum Literarum sensus aperiri quiret. Initia quaedam reperiuntur in XVIII. l. Isagogae ad mysticos S. S. sensus * Santis Pagnini. Col. 1511. Sed ubi S. S. magistri acatholici contenderent: S. Scripturam esse suimet ipsius idoneum interpretem, posseque quemlibet Divina Oracula intelligere et explicare; regulas hermeneuticas statuerunt, quae a Catholico Veritatis irrefragabili canone recedunt quam longissime! Unde patet operum, quae ad Hermeneuticam docendam pertinent ab Acatholicis exaratorum, nonnisi magna cum cautione, servatis servandis, a S. Literarum studioso catholico fieri posse usum. Tentaminibus virorum acatholicorum obviam ibant theologi catholici, quorum a nobis in sequentibus recensendi libri Hermeneuticae asterisco notabuntur.

Libri ἑρμηνείας S. S. magis illustres saeculi XVII.

III. Saeculo decimoseptimo Hermeneuticam S. exposuerunt * Alph. Salmeron S. J., Comment. l. I. Prolegomena. Colon. 1612. * N. Serarius S. J., Prolegomena Biblica. Mogunt. 1612. et * Fab. Justinianus, de S. Scriptura. Rom. 1614. — De Serario v. praeclarum eruditissimi A. Ruland librum: Series et Vitae Professorum S. S. Theologiae qui Wirceburgi docuerunt. Wirc. 1835. p. 13. s. — J. Gerhard, Tractatus de Scripturae Sac. interpretatione. Jen. 1610. rep. 1663. * B. Poncius Legion., Quaestiones quatuor expositivae ut vocant i. e. de Scriptura s. exponenda selectae. Salamantiae 1611. rep. in ed. Menochii Tournemiana Ven. 1722. App. p. 123. C. Finke, Canonum, regul. observat. proprietat. et consuet. S. Scripturae centuria. Giss. 1612. rep. 1633. Ei. Clavis S. S. ib. 1618. rep. Stett. 1658. J. Weber, Scrutinium Scripturae S. h. e. de recte intell. et dext. interpret. Script. l. u. Giss. 1614. W. Franz, Tract. theolog. de interpretatione S. Scriptur. max. legit. Witt. 1619. rep. 1634, 1654, 1668, 1693. Ed. V. auct. 1708. Oxonii. S. Glassius, Philologia Sacra. Jenae 1623. rep. 1643. Franc. 1653. Jen. 1663. et 1668. Lips. 1691 et 1705. Amst. 1711. Lip. 1713 et 1715. Ed. opt. accom. a J. A. Dathio Lips. a. 1776. contin. 2. vol. a G. L. Bauero, ib. 1795. 7. * J. Bonfrerius S. J., Praeloquia add. Comm. Pentat. Antv. 1625. rep. in ed. Menochii Tournemiana, app. 1. s. B. Willius, Sacr. analytic. diss. tred. i. ratio interpret. Script. det. Brem. 1651. * Emm. Sa S. J., Notationes in t. S. S. Lugd. 1651. * H. Marcellius, S. J. Canones expl. S. Scripturae. Herb. 1653. Ars interpr. Colon. 1658. J. C. Dannhawer, Hermeneutica S. Argent. 1654. rep. 1684. Idea boni Interpr. ib. 1670. G. Groszhain, Epitome Hermeneutices Jen. 1657. * Antonius a Matre Dei, Praeludia isagogica ad Sac. Librorum intelligentiam. Lugd. 1669. rep. Mogunt. 1670. * J. Neercassel, Ep. Gocorm. Tractatus de lectione S. Literarum. Embric. 1677. Colon. 1680. * J. Metzger, Institutiones Sac. Scripturae; seu principia, regulae et instructiones de modo rite intelligendi et interpretandi Sac. Scripturam. Salisburgi 1680. J. Reinhard, Hermeneutica S. Siluciae 1683. rep. 1693. A. Pfeiffer, Thesaurus Hermeneuticus Dresd. 1684. Lips. 1687. 1690., auctius editus cum praef. Ben. Carpzov. rep. 1698. Dresd. 1705. Ei. est etiam Critica S. Dresd. 1721. J. Olearius, de Stylo N. T. Lips. 1668. rep. 1672. Cob. 1698. Lips. 1699. J. H. Maius, sel. diss. de S. S. Franc. 1690. rep. 1708. Introd. ad stud. Philol. Crit. et Exeg. Franc. 1699. Abr. Gulichius, Theologia Prophetica, acc. Hermeneutica. S. Amstel. 1675. 84. rep. 1690. * J. B. du Hamel, Institutiones Biblicae. 2. vol. Par. 1698.

Praecipui Hermeneuticae S. scriptores saec. XVIII. et XIX.

IV. E primo dimidio Saeculi XVIII. memoria hic repetere volumus: * H. J. Brunet, Manuductio ad S. Scripturam. Par. 1701. 2. vol. * J. Martinianay, Traité meth. ou manière d' expl. l' Ecriture. Par. 1703. [* Cherubinus a S. Jos.] Bibl. Crit. S. I. Lov. 1704. * J. Mar. de Turre, Ord. Praedic., Instit. ad Verbi Dei Scripti intellig. Parm. 1711. 4. vol. * H. A. de

Graveson, tract. de Scriptura S. Rom. 1715. * J. Ulloa S. J., Decades q. principiorum pro intellig. S. S. Tyrnaviae 1717. A. H. Franke, Praelectiones hermeneuticae Hal. 1717. rep. 1723. J. J. Rambach, Institutiones hermeneuticae Sacrae, cum praef. I. Fr. Buddei. Jen. 1723. P. alt. s. t. Exercitationes hermeneuticae. Brem. 1728. emend. ib. 1741. ed. VIII. a. 1764. * G. Cartier O. S. B., tractatus de S. S. Aug. Vind. 1724. J. M. Chladen, Joan. Institutiones exegeticae Witt. 1725. L. Bohner, Comment. de gen. S. Scripturam intel. rat. Altorf. 1727. J. A. Turretin, De S. Scripturae interpr. meth. Trajecti Turniorum 1728. emend. G. A. Teller Franc. ad Viadr. 1776. J. Lange, Hermeneutica S. Hal. 1733. C. Wolle, Hermeneutica Novi Foederis. Lips. 1736. * Georgii a S. Josepho, Prael. isagog. Ratisb. 1739. J. H. Seelen, Herm. S. exp. Lub. 1740. S. J. Baumgarten, Unterricht von Auslegung der h. Schrift. Hal. 1742. rep. 1745. 1751. cum add. J. C. Bertram, 1769. C. G. Hoffmann, Inst. Theol. exeget. 1754. * N. Zillich, S. J. Principia did. in univ. S. S. Wirceb. 1758. C. T. Seidel, Anweis. z. Erkl. d. h. Schrift. Halle. 1759.

V. Extremis saeculi XVIII. decenniis, et primis XIX. annis invaluit doctrina Naturalismi, Theismi atque Rationalismi inter Acatholicos Angliae, Galliae, Germaniae, aliarumque Europae provinciarum Theologos; sed et Catholicos sua contagione infecit. Horum perversa Revelationem tractandi ratio, S. Scripturam ita interpretata est: ut in numerum tandem librorum humanorum redigeretur, quos pii quidem viri, sed rudes scripserunt. In iis explicandis S. S. quidquid „supernaturale“ redolet, aut plane eliminarunt; aut tali modo sumebant, ut captui rationis humanae — quam solam iudicem interpretationis statuere, — accommodatum foret. Ceterum istam frigidam S. S. expositionem, formis philosophicis saepe propositam, legere maximum adfert taedium. Propagarunt et excoluerunt exitiosam hanc S. S. explicationem: C. Fr. Bahrdt Giessensis; J. D. Michaelis et J. G. Eichhorn Gottingenses; J. G. et E. F. C. Rosenmüller atque C. Th. Kuinoel, Lipsienses; Gesenius Halensis et L. de Wette Berolinensis Professores. Opposuit se quidem in Germania isti interpretum generi, aliud propugnatorum S. S. quod „Pietisticum“ adpellatur; attamen non multum profecit: inprimis quia nonnulli quos „Pietistas“ dicunt, omnem scientiam respuerunt. Antesignanus Rationalistarum iure habetur J. S. Semler, scriptor librorum, qui plurimis erroribus referti sunt: Vorbereitung zur theologischen Hermeneutik. Hal. 1—4. 1760—1769. Apparatus ad liber. N. T. interpr. ib. 1767. J. A. Ernesti, Institutio interpretis N. T. Lips. 1761. 1765. ed. qu. Havn. 1776. Quinta not. C. F. Ammon auct. Lips. 1800. J. G. Töllner, Grundriss ein. Hermeneutik. Züllichau 1765. J. E. Pfeiffer, Institutiones Hermeneuticae S. Erlang. 1771. In lectione igitur istorum commentariorum summa cautela adhibenda erit.

Quod ad Catholicos attinet, ne ultra ac concessum est excurrere videamur, missis aliis recensemus: * F. Kopf, tirocinium S. S. Aug. V. 1763. * J. M. Engstler, Instit. S. S. Vienn. 1775. * Th. Holtzclau, S. J. Instit. Scriptur. Wirc. 1775. * J. J. Monsperger, Institutiones Hermeneutices V. T. 2. v. Vindob. 1776. 7. rep. 1781. * A. Duquet, Regeln z. Verstand d. h. Schrift. a. d. Franz. Wien. 1777. * St. Hayd, Introd. hermen. in S. N. T. L. L. Vindob. 1777. * H. Frida, Institutiones Hermeneuticae V. T. Prag. [1777.] * S. Seemiller, Institutiones ad interpretationem S. Scripturae. Aug. Vind.

1779. * D. Czerny, Instit. hermeneut. N. T. l. d. Brun. 1780. * T. Sartori, Hermeneut. harmon. U. T. Aug. Vind. 1783. * A. Viser, Hermeneutica S. N. T. I. Bud. 1784. II—IV. Pos. 1784. 5. * J. N. Schaefer, Ichnographia hermeneutices S. Mogunt. 1784. Ei. Institut. Scriptur. P. s. Hermen. gen. ib. 1792.; qui libri citra omnem controversiam in pretio habentur. Deterioris notae esse reperiuntur: * Thaddaei a S. Adamo [Dereser] Notiones gen. Hermeneuticae S. P. II. Bonn. 1784. 6. * C. Fischer, Inst. hermen. N. T. Pragae 1788. * Gr. Mayer, Institutio interpretis. Vindob. 1789. * Opera D. C. Ries S. J., scripta: Instit. S. Mog. 1787., et Epitome philolog. crit. et hermeneut. Mogunt. 1789. utilia sunt. Sequebantur * A. Mauch, Hermeneutica S. positionibus notisque adumbrata. Bamberg. 1789. * A. Sandbichler, Abhandl. ü. d. Mittel, den hebr. u. griech. Grundtext richtig zu verstehen. Salzburg. 1791. Ei. Darstellung einer allgem. Auslegungskunst v. d. B. d. A. u. N. T. ib. 1813. aliquo subsidio esse poterunt: * A. Zázio, Ord. Praemonstrat., Instit. Hermeneuticae V. T. Pest. 1796. 3. p. * L. Veith, S. J. Anleitung und Regeln zur nützlichen Lesung der h. Schrift. Augsb. 1797. * F. Fr. Azenberger, Brevis conspectus institutionum hermeneuticarum. Straubing. 1798. E coetu acatholico nominentur oportet: J. B. Carpzov, Prim. lin. Hermen. Helmst. 1790. Φιλαληθῆς Ἐριδαίρων [C. G. Hebenstreit.] Observ. ad Libr. S. interpr. pertin. Lips. 1796. G. L. Bauer, Herm. S. V. T. Lips. 1797. Ei. Entw. e. Herm. d. A. u. N. T. 1799. G. W. Meyer, Versuch e. Hermeneutik des A. T. 2. v. Lüb. 1799. 1800. Hermen. d. N. T. II. t. Leipz. 1812. Ei. Apol. d. gesch. Auff. d. h. B. d. A. T. Sulzb. 1811.

VI. Sub initiis saeculi decimi noni accurante H. C. Abr. Eichstädt, in lucem exiit S. T. N. Mori opus incompletum „super Hermeneutica N. T. acroases acad.“ Lips. 2. vol. 1797. et 1802. docte conscriptum. Abhinc Hermeneuticae S. S. capita dilucidarunt: G. Fr. Seiler, Biblische Hermeneutik. Erlang. 1800. P. J. Bruns, Entw. e. Apolog. u. Hermen. d. Bibel Helmst. 1801. C. D. Beck, Monogrammata hermeneutices libr. N. T. P. I. Hermeneutica N. T. universa. Lipsiae 1803. P. II. nunquam prodiit. C. G. Bretschneider, die historisch-dogmatische Auslegung des N. T. Leipz. 1806. liber pessimae frugis. Taedet autem narrare, quae Paulus Heidelbergensis — nisi fallimur libelli Vindiciae S. N. T. S. oppugn. ab iis, quibus mythi et prodigia offensioni sunt auctor — de Codice S. explicando impie effutiit. Meliores sunt C. A. Th. Keil, Elementa Hermeneutices N. T. lat. redd. a C. A. G. Emmerling. Lips. 1811. et * J. B. Gerhauser, Theoria Hermeneuticae S. Diling. 1811. germ. ed. Lerchenmüller, Kemp. 1828. In censu librorum qui Hermeneuticae S. praecepta tradunt, locum suum tuetur * J. Jahn, Enchiridion Hermeneuticae generalis tabularum V. et N. F. Vienn. 1812. Successerunt II. fasc. app. Herm. seu exercitat. exeg. Vienn. 1813. 5. Jahnii merita de re critica V. T. p. 102. haud dissimulavimus; ingenii ac diligentiae laude fraudari nequit, sed in explicandis S. S. ipsum non servasse, quae servanda praecipit S. M. Ecclesia, omnes Catholici fatentur. Jahnii † 1816. errores sequitur * A. Arigler, Hermeneutica biblica generalis. Vienn. 1813., in multis peior magistro; cum vaticinia s. d. Messiana mysticas accommodationes habet. Utriusque scriptio a Sede Apostolica propter falsas propositiones censura confixa est. Istorum aberrationes erudite taxarunt: * G. Czuppon, Cath. Eccl. Sabar. Canonicus l. „Reflexiones hist. hermen. super Exegesi bibl. noviss. inv.“ Sopron. 1816.; item „Paralipom. superadd.“

Sabar. 1817. * J. N. Alber, e Scholis piis, Instit. Hermen. S. S. V. T. Pest. 1817. N. T. ib. 1818. VI. t. * J. H. Janssens, Hermeneutica. S. Leod. 1818. 2. vol. ed. stereotypa rep. Taur. 1858. * J. F. de Com. Zamboni, diss. de necess. incautos praeveniendi adv. art. non. Prof. Hermeneut. ex ital. in lat. versa a Theol. Dusseldorpiensi. [* Binterim?] Col. 1824. Ceterum Lipsiae apud P. G. Kummer anno 1822. vulgatae sunt „Vindiciae Joannis Jahn" quas — coll. G. Fejér, Hist. Acad. Scient. Pazmaniae. Bud. 1835. p. 168. — calamo magis ornato quam veridico, scripsit * J. Tumbacher.

Libris Hermeneuticam illustrantibus operam dabant: J. J. Griesbach, Vorlesungen ü. d. Hermeneutik ed. J. C. S. Steiner. Nürnberg. 1815. * G. Fejér, Tabulas V. ac N. F. rite interpr. lex cath. Pest. 1816. * M. Arneth, die Untersch. zw. d. b. ration. u. d. kath. Schriftauslegung. Linz. 1816. Fr. Lücke, Grundriss der n. T. Hermeneutik. Gotting. 1817. * H. Haid, Ende oder Schlussstein der bibl. Exegese. Münch. 1818. F. H. Germar, die panharm. Interpr. d. h. Shr. Schlesw. 1821. J. H. Pareau, Inst. Interpretis V. T. Trai. ad Rh. 1822.; et liber ei. viri praeclarus: disput. de mythica S. Codicis interpr. ib. 1824. Optimae notae est etiam disquisitio H. Steffens, v. d. falschen Theol. u. d. w. Glauben. Bresl. 1823. Anonymi sed * catholici viri est opus: Introd. in L. S. V. T. ed. sec. Aug. Taur. 1850.

VII. Quod ad ultimas tres decades saeculi, quo vivimus, attinet: evolventi libros Catholicorum hermeneuticos, praeclara opera ocurrunt; quorum scriptores cum sensui Ecclesiae inhaerent, doctos exhibent commentarios ad instruendum S. S. lectorem. Sunt autem sequentes: * Fr. Geiger, die protestantische und katholische Bibelauslegung. Altdorf. 1830. * C. L. Gratz, comment. de Codice S. interpr. Campod. 1832. * J. Alzog, explicatio Catholic. system. de interpr. S. S. Monaster. 1835. * C. Unterkircher, Hermeneutica biblica generalis iuxta formam studii theologici in imperio austriaco praescriptam. Oenip. 1831. Edit. III. ed. J. V. Hofmann. ib. 1846. * G. Riegler, Biblische Hermeneutik. Augsb. 1835. * Fr. Vogel, d. h. Schrift u. i. Interpr. d. die h. Väter. Augsb. 1836. * Ranolder, hermeneuticae biblicae generalis principia rationalia, christiana et catholica. Quinque-ecclesiis 1838. ed. sec. non var. Bud. 1859. * V. Reichel, Introd. in Hermeneuticam Biblicam Viennae 1839. * J. M. A. Löhnis, Grundzüge der biblischen Hermeneutik und Kritik. Giessen 1839. * J. Zama Mellinii, Institutiones Biblicae. Bonon. 1843. rep. 1855. * A. Schmitter, Grundlinien der biblischen Hermeneutik. Regensb. 1844. * C. G. Wilke, die Hermeneutik des N. T. systematisch dargestellt. I. Thl. die hermeneutische Grundlehre. II. Thl. die herm. Methodenlehre. Leipzig. 1843. 1844. Haec duo volumina scriptor exaravit, ubi adhuc coetui Acatholicorum nomen daret; reversus in sinum s. matris Ecclesiae, idem auctor fuit l. Bibl. Hermeneutik n. kath. Grunds. Würzb. 1853. * F. N. Patritius S. J., de interpretatione Scripturarum Sacrarum 2. v. Romae 1844. tiron. commod. in comp. redact. Ratisb. 1860. * C. Lomb, Biblische Hermeneutik nach den Grundsätzen der katholischen Kirche dargestellt. Fulda 1847. * G. J. Güntner, Herm. Bibl. Gener. iuxta principia catholica. Pragae. 1848. ed. III. 1863. J. Kohlgruber, Hermeneutica biblica generalis. Viennae 1850. * T. J. Lamy, Introd. in S. S. gen. Lov. 1866.

Quod ad Acatholicos spectat, exorta est penes eos nefanda interpretandi S. S. ratio „mythica"; i. e. perditissima de mythis in Divino Codice

obviis sententia. Huius explicandi generis auctores illa S. Literarum loca, in quibus de augustissimis fidei Christianae mysteriis perspicue agitur, tamdiu torquent, donec rationi humanae captui accomodata, nihil μυστηρειῶδες contineant. Miracula vero ad naturalium eventuum causas revocant, et falsis interpretamentis elevare conantur. Cum saepe et eruditissime quidem a suis repulsi fuerint, eorum disquisitiones obsoletae sunt. Verum enata est alia interpretum acatholicorum familia, quae se ipsam „historico-criticam" adpellat; in cuius scriptis neque ingenium, neque doctrina, neque bonum dicendi genus desideratur. Expositores historico-critici plerique „Classicorum" commentatores secuti, cum de Libris Sacris praesertim V. F. quaeritur, statuunt: Historias Revelationis Divinae ad radices usque — sicuti loquuntur — critice esse examinandas. Accurata S. S. indagine, continuant, omnia e temporum atque populi hebraei natura illustrentur oportet, et quae Deo indigna reperiuntur, eadem dicunt interpretando removenda esse. Quod ubi errore gravissimo delusi faciunt, primas doctrinae supernaturalis veritates negant, atque praestantissima S. Spiritus Eloquia in vanas dissolvere umbras pergunt. Admissa istorum virorum audacissima de V. F. sententia, N. F. quoque historiae corruant, necesse est. Accedit quod praeiudiciis capti primitiva, ut dicunt, a recentioribus secernere volentes; plurimorum S. S. L. L. authentiam, fidei dignitatem et integritatem impugnent. Eiusmodi conatus ad evertendam omnem supernaturalem Religionem tendere planum est; sed penitiorem eorum censuram, ab hoc commentario alienam, aliis relinquimus. Existit denique nostris diebus aliud genus Criticorum, quos „Neo-Tubigensem" scholam passim cognominant: cuius asseclae C. Baurii opinionibus confidenter insistunt. Inimico in „Verbum Dei" animo, S. Literas cumprimis N. T., ipsam quasi arcem Revelationis invadentes, orbem christianum Divini Codicis thesauro orbare student. E praeconcepta perversa crisi: plurima scripta Hagiographorum N. F. ad serius — saltem secundi saeculi exeuntis — aevum trahere volunt. Sacros Scriptores autem ita loqui praecipiunt, tanquam, e media schola recentissima philosophica progressi fuissent. Verum impia ista S. S. explicandi ratio apud omnes Theologos cordatiores proscripta habetur. Attamen singulas has παραδοξολογίας incredulorum, de quibus olim iam Psaltes regius queritur 118, 85., persequi, non est huius bibliographiae; sed plenioris Exegeseos Acatholicorum notitiae, quam aliis scribendam relinquimus.

Confixit istam S. S. pervertendi licentiam — Allocutione die 9. Jun. 1862. — PIUS P. IX.: „Summa praeterea impudentia asserere non dubitant divinam Revelationem non solum nihil prodesse, verum etiam nocere hominis perfectioni, ipsamque divinam Revelationem esse imperfectam, et idcirco subiectam continuo et indefinito progressui, qui humanae rationis progressioni respondeat. Nec verentur proinde iactare prophetias et miracula in Sacris Literis exposita et narrata, esse poetarum commenta, et sacrosancta divinae fidei nostrae mysteria philosophicarum investigationum summam, ac divinis Utriusque Testamenti Libris mythica contineri inventa, et ipsum Dominum Nostrum Jesum Christum horribile dictu! mythicam esse fictionem."

„Insuper infitiari audent omnem Dei in homines mundumque actionem, ac temere affirmant: humanam rationem, nullo prorsus Dei respectu habito, unicum esse veri ac falsi, boni et mali arbitrum, eandemque humanam rationem sibi ipsi esse legem, ac naturalibus suis viribus ad hominum et populorum bonum curandum sufficere."

Quo acriores et liberiores in expugnandis S. Scripturis cernuntur Veritatis Supernaturalis hostes; eo sagacius et accuratius „Verbi Dei" propugnatores, in iis defendendis semper strenue pergebant. In ipso coetu Acatholicorum surrexerunt viri et numero bene multi, et exquisita doctrina clari, et auctoritate graves, qui emendata novis subsidiis scientiarum interpretandi arte, S. Librorum vindicias egregie susceperunt. Ceterum cum praesumta opinione de sufficientia rationis in explicando Divino Codice laborent, caute legendi sunt: ne forte in interpretandis S. S. plus aequo ingeniis hominum tribuatur; sicque S. Romanae Ecclesiae „cuius est iudicare de vero Scripturarum sensu" negligatur magisterium. Qui vero hac aetate Hermeneuticas scripserunt viri acatholici, sunto: G. Seyffarth, ü. Begriff.... d. Hermen. Leipz. 1824. C. G. Wiedenfeld, de homine S. S. interprete. Lips. 1835. Pr. Schleiermacher, Hermeneutik und Kritik. ed. Fr. Lücke. Berl. 1838. H. N. Clausen, Hermeneutik. Leipz. 1841. J. L. Lutz, bibl. Hermeneutik. Pforzh. 1849. Cellérier, manuel d'Herméneutique. Gen. 1852. Quandoquiden in his similibusque Acatholicorum scriptis contrarias legum interpretationis S. S. applicationes catholicae normae, haud raro invenire licet; aequa trutina eorum opiniones ad pondus Sanctuarii examinemus!

§. 107. Notio et divisio sensus.

Omni verbo ubique, unde et in S. Scriptura, respondere debet idea seu notio rei, quem sensum dicimus; quod eius rei, quae voce exprimitur, sensus audiendo verba instauraretur. Est igitur sensus: ea veritas, quam significatam voluit Spiritus Sanctus; et quem verba Sacrae Scripturae mediate vel immediate declarant. Sensus S. Literarum a catholicis interpretibus haud sine gravi fundamento, ratione obiecti, in literalem et spiritualem dividitur. Et quidem sensum ‚literalem' vocamus illum, quem Spiritus Sanctus in S. Scripturis directe intendit ac proxime, si verba sint propria; remote autem si sint figurata; idque in quantum sunt figurata. Literalis proxime et immediate igitur resultat vel ex verbis simpliciter [1]; vel translate acceptis, pro rebus aliis, quarum habent similitudinem [2]. Sensum vero ‚spiritualem' illum vocamus, quem sub sensu literali delitescentem exprimere quidem Spiritus S. directe intendit, etsi remote. Resultat proinde sensus spiritualis ex rebus ipsis per verba significatis, et rursum aliud significantibus; quem igitur sensum [3] verba

[1]) Coll. Gen. 1, 1. [2]) E. g. Joann. 15, 1. Apoc. 5, 5. [3]) Coll. Exod. 12, 46. et Joann. 19, 36. V. J. M. de Turre, Inst. ad Verb. Dei intell. III, 84. N. le Gros, tract. de S. S. sensu multiplici add. J. Opstraet, diss. de loc. theol. p. 345.

S. Scripturae oblique enuntiant, si conferuntur cum aliis quibusdam S. Scripturae partibus; nec nisi remote illis sc. rebus, quas ipsa significant interpositis.

Definitiones ipsae variorum sensuum satis patefaciunt, unde id habeant S. Scripturae, quod non unicum sed duplicem sensum exhibere queant: ex eo videlicet, quod in iis praeter ea, quae directe enuntiantur et proxime, alia quaedam oblique dicuntur, licet utraque Spiritus Sanctus directe intenderit. Tandem cum ea, quae S. Scriptura habet vel leges sint, vel historiae, vel religiosa dogmata, vel morum praecepta atque instituta vel prophetiae; animadvertere iuvat: Leges et historias directe semper verbis, expressas esse; reliqua modo proxime, modo oblique enunciantur.

§. 108. Quid et quotuplex sit sensus literalis?

E dictis clare constat, quid sit uterque sensus S. S. ‚literalis' et ‚spiritualis'. Nihilominus difficultates circa istas species sensus S. S. obmotae nos cogunt, ut sua pro unoquoque instituatur quaestio, haec quidem pro literali, et sequens pro spirituali. Cum igitur quoties verbis proxime ac directe aliquid significare intenderit Spiritus Sanctus, toties sensus literalis exsurgat: ante omnia cavendum, ne sensum literalem seu κατὰ τὸ ῥητὸν eundem habeamus ac proprium κατὰ λέξιν, quod ipsa sensus definitione refellitur; qua edocti sumus differentiam, quae intercedit sensum inter Sacrarum Scripturarum ac ceterorum librorum. Porro liquet, cur sensus literae adpelletur ille, quem Spiritus S. directe intendit. Mens quippe legentium in illum sensum, recta fertur via. Enimvero contingit, ut cum unum dicimus, ad aliud praeter id indicandum nostra mens modo quodam indirecto tendat; quod tamen ut sensus literalis verborum haberi non potest, quia illud verbis minime exprimimus, solumque audientibus tacita consecutione inferendum permittimus. Addidimus autem insuper ‚proxime' si nimirum proprius est; quin alia, quae Spiritus Sanctus velit edicere, intercedant, ut fit in sensu spirituali. Ubi autem verba figurate dicta sunt, inter eorum sensum literalem intercedit propria eorum significatio,

ideoque literalem sensum indicant remote. Unde voces translatae sensum literalem exhibent, in quantum translata sunt i. e. iuxta tropum, non autem secundum literam. Praeterea sensus Literalis dispesci solet habito respectu rei significatae 1. in historicum; 2. in propheticum; 3. in allegoricum; 4. in anagogicum; et 5. tropologicum[1]. Nimirum quatenus ipsa verba aliquid significant quod ad res gestas[2]; vel ad futuras[3]; vel ad ea pertinet, quae credere[4], aut quae sperare[5], vel denique quae agere debemus[6].

§. 109. Ad sensum spiritualem agnoscendum dantur notae.

'Literalis' et 'spiritualis' sensus discrimen admisimus ea lege, ut tamen constituerimus spiritualem sub literali delitescere; quia verba, prouti sonant, cum aliquo sermone coniuncta et contexta, hoc est, in sensum literalem accepta, sensum hunc spiritualem minime praeferre videntur, quamquam ipsis reipsa subsit: ita ut instar partis involventis et involutae, unum aliquod corpus efficiat. Unde sumitur: quod illum Spiritus Sanctus — ultra cuius monitum sapere velle in hoc genere non licet — sensum spiritualem 'remote' intenderit; 'proxime' enim intendit illud, quod verba sonant in sensum literalem accepta. Per quae tamen Spiritus Sanctus vult aliud exprimere, quod sensum spiritualem vocamus. Atque hinc dici solet: quod sensus literalis medium quid sit, inter Spiritus Sancti consilium et inter sensum spiritualem[7].

---

1) Juxta notos versiculos: „Litera gesta docet; quid credas allegoria. Moralis quid agas; quo tendas anagogia." 2) Gen. 2, 2. 3) Isai. 7, 14. 4) Deut. 6, 4. 5) Matth. 25, 46. 6) Marc. 12, 30. 7) E. g. verba illa Domini Reg. II. 7, 14.: „Ego ero ei in patrem et ipse erit mihi in filium"; secundum S. Paulum Hebr. 1, 5. sensum habent spiritualem; qui etiam Veteribus νοούμενος et πνευματικὸς audit. Sane Spiritus Sanctus per ea verba a propheta Nathane ad regem Davidem dicta; V. H. R. D. V. T. p. 257. proxime intendebat Salomonem designare, remote vero una aliquid de Christo edicere. Quandoquidem, qui ea legit, non perspicit alium quoque praeter Salomonem notari, nisi prius legerit S. Paulum. In hoc enim differt hic sensus spiritualis a literali, quod non statim per verba intelligi potest, sed mediantibus rebus per voces sensu literali acceptas — quo veluti fundamento superstructus est — significatis, tanquam inclusus eruatur; non tamen hic propterea negligendus est.

Hinc frequenti usu sensus spiritualis etiam mysticus μυστικὸς, cui subest μυστήριον[1], sicut et reconditus vocatur. Utrumque ergo S. Scripturae nobis pandunt. At literis ipsis, sive verbis ac locutionibus solummodo literalis subest sensus, spiritualis vero personis, rebus, eventibus et gestis, quorum in S. Scripturis mentio fit. Adpellatio autem haec, sicuti et ratio distinguendi inter s. literalem et spiritualem sensum S. Pauli auctoritate sancita est; qui de S. Scriptura Veteris Testamenti disputans, non semel urget discrimen inter literam et spiritum[2]. Aliud de spirituali sensu nomen a S. Patribus saepe usitatum est: allegoria ,ἀλληγορία' seu sensus allegoricus; neque infrequens apud eosdem reperitur ,ἡ θεωρία'[3].

§. 110. Sensum spiritualem vere existere demonstratur.

E notione sensus spiritualis sua sponte patet illius u. v. ,quidditas'[4]; nihilominus demonstrare huiusce sensus existentiam oportet propter eos, qui spiritualem sensum negant. Ita sensum S. Scripturarum spiritualem dari, iam olim negavit Theodorus Mopsuestenus, et non pauci aevi nostri interpretes, cumprimis

---

1) D. q. v. l. Suiceri, Thes. II, 381. s. 2) Rom. 2, 29. 7, 6. II. Cor. 3, 6. 8. 3) Mysticum sensum θεωρίαν adpellari liquet, e testimoniis S. Ephraemi, ad Gen. 15, 17. I, 162. e. Zach. 6, 13. II. s. 295. a. Eusebii Caesareensis, in Ps. 117. ed. Montf. I, 716. S. Ambrosii, de viduis III, 18. II, 190. Gregorii Abb. Pal., ap. Asseman. Bibl. Or. I. 173. 7. S. Cyrilli Hier., catech. XIII, 9. p. 187. Andreae Cret., or. in transfig. ap. Gallandium, Bibl. V. P. XIII, 116. Jacobi Edesseni, ap. Asseman. l. c. I, 470. Theodoreti, interpr. in Ezech. 1. op. II, b, 680. S. Isidori Pelus., ep. IV, 117. p. 1191. Sed aliis etiam plurimis nominibus sensus iste iuxta spiritualem intelligentiam vocatur: κατ' ἀναγωγὴν ἰχνοτέραν; τῇ ἀληθείᾳ; κατ' ἀλληγορίαν εἰρημένον, ἀλληγορικῶς. Jam vero per se intelligitur nomen ἀλληγορία, quae sic ab ἄλλο ἀγορεῖται dicitur; S. P. et S. E. non esse tropi continuationem, sed idem ac τὸ μυστικόν. Utrum et quale discrimen inter expositionem θεωρίας et ἀλληγορίας intercedat, disquisiverunt: Küster, ad Suidae Lexicon s. v. Διόδωρος ex ed. Bernh. I, 1379. J. A. Ernesti, narr. crit. de interpr. Prophet. Messian. in Ecclesia Chr., opusc. theol. Lips. 1773. p. 498. s. Münter, comm. de schol. Antioch. Havn. 1811. Augusti, Eusebii Emiseni quae supers. opusc. Elberf. 1829. p. 106. s. H. E. F. Guerike, de scholae Alexandrinae catech. Theol. Hal. 1825. p. 58. s. C. R. Hagenbach, obs. hist. herm. circa Origenis Ad. method. Basil. 1823. p. 21. s. C. a Lengerke, de Ephraemi Syri arte hermen. Regiom. 1831. p. 145. H. Kihn, die Bedeutung der antioch. Schule auf d. exeget. Gebiete. Weissenb. 1866. p. 111. 4) Ut loquuntur Theologi Scholastici.

acatholici, eum reiiciunt exploduntque, nullum alium praeter literalem sensum agnoscentes. Quidditas sensus spiritualis interim certissime tuta habetur Sacro Eloquio. S. Paulus[1] pronunciat: Lex spiritualis est, i. e. ut d. Hieronymus interpretatur, habet ‚intelligentiam spiritualem'[2]. Idem Apostolus[3] de historiis Isaaci et Ismaëlis scripsit: ‚quae sunt per allegoriam dicta'; ubi nomen allegoriae, ut annotat S. Chrysostomus, d. Paulus — ut dicere solemus — καταχρηστικῶς[4] usurpavit. Enimvero intelligitur laudatam historiam Isaaci et Ismaëlis, nequaquam rhetoricam allegoriam esse[5]. Quicumque porro dicta et facta N. T. propius inspicit, ille observabit: quod Christus et Apostoli plures V. T. locos, tanquam N. T. figuras adduxerint[6]; quibus auditores suos quasi manu duxerunt, ut in illis altius quid et spirituale latere intelligerent. Impium autem esset dicere; Christum aut Apostolos male intellexisse Sacram Scripturam V. T. Idque eo magis admittendum erit: quod allatis e V. F. sententiis non raro addant: ut impleretur; tunc impletum est; ut dictum fuerat a Prophetis. Si igitur in alio id impletum fuit, quod scriptum aut dictum de secundo erat; quis dubitet, an dictum quoque fuerit aut scriptum etiam de illo alio. Verumtamen non iuxta sensum literalem dicitur; ergo secundum spiritualem[7]. Debere statui sensum S. S. spiritualem, ostenditur tandem: auctoritate Ecclesiae. Quaenam de hac re Ecclesiae Universae sententia fuerit, novimus ex plenissimo S. Patrum et Scriptorum consensu, qui omnes hoc ipsum docent, tanquam verissimum axioma[8].

---

1) Rom. 7, 14. 2) In epist. ad Gal. 4, 24. VII, 471. 3) Galat. 4, 24. 4) Per duritiem u. d. 5) „Praeter usum, inquit s. Joannes Chrysostomus, in h. l. comm. X, 710., figuram dixit allegoriam. Hoc autem vult significare. Haec Historia non hoc solum declarat, quod praedicat, verum et alia quaedam." 6) E. c. Matth. 10, 15. Joann. 18, 36. Rom. 10, 8. et saepe alibi. 7) Cf. Luc. 24, 44. Joann. 3, 14. 19, 36. Hebr. 7, 21. 8) Unde nec adversariorum recentiorum, qui eliminato sensu spirituali, solum literalem sumunt, quis dubii aliquid hac de re habet. Imo notum cuique est, id verti vitio S. Patribus et Scriptoribus E., quod sensum mysticum in S. Scriptura anxie quaesiverint. Superfluum foret ex plurimis illorum testimoniis aliqua laudare, cum vel ea ratio, quam secuti sunt in interpretandis S. S., hoc ipsum abunde confirmet. Sanctos Patres et Scriptores E. in sumendo sensu spirituali S. S., secuti sunt universi omnis aetatis orthodoxi Ecclesiae Catholicae interpretes. Haec sufficiant, plura aventi dabunt: S. Thomas, Prim. p. q. 1, art. 10. I, 36. s. Salmeron, Proleg. VII. p. 68. s. N. Serarius,

§. 111. Quomodo sensus literalis S. S. eruatur.

Ad sensum literalem alicuius loci eruendum requiritur ante omnia: intentio cognoscendi rem et sensum naturalem, verum, et simplicem. Naturae ordo hic est: ut res dicatur ea, quae est; ne contra essentiam rei aliquid statuatur. Veritatis ordo hic est, ut quod Dominus in S. Scriptura iubet, nobis maneat verum. Qui vult hac regula uti, genus, numerum et personam, quam S. S. proponit, retineat; nec mutet, nec remittat propositum dicentis, sed et intentionem iubentis non negligat. Simplicitatis ordo hic est: ut interpres sumat semper vocem in primaria significatione tamdiu, usque cum veritas aliud iubeat. Qui autem velit resolvere S. S. Textum: sumat voces, prouti stant, et stantibus istis adhibeat rationem naturae et veritatis. Jam vero interpretatio cuius sit ea, quam laudavimus ‚naturae, veritatis et simplicitatis' dos, a grammaticorum cumprimis legibus dependet, aut linguae universae, vel cuiusque certae aetatis. Unde prae omnibus interpretis arte efficiendum est: ut a. accurate explicet originem, significationem, vim verborum cum singulorum tum iunctorum, habita structurae ratione et orationis forma. Omnia, quae ad aliquem locum S. S. intelligendum pertinent, oculis, ut ita loquamur, subiiciantur. Ita lector ipse veluti S. Scriptoris vices sustinebit, venietque in quandam communionem sententiarum, affectionum totiusque conditionis scribentis. b. Eliciat interpres ipso ordine et modo eorum, quae dicuntur, si quis vel natura insit, vel praeceptis conformatus sensus venustatis; quod quidem genus aestheticum sensum nostri adpellant. Primum est eius interpretationis genus, quae grammatico-historica dici potest; alterum eius est, quae grammaticis et historicis observationibus adiungit explicationem ornamentorum dictionis, praeparatque lectores ad subtilius et exquisitius iudicium ferendum de venustate dictorum. Quam quidem interpretandi rationem ad troporum et figurarum usum spectare, nemo non videt. Itaque interpres non modo, quid universe in eam rem valeat; sed etiam, quae in singulorum Librorum S. S. imaginibus explicandis ei facienda sint, diligenter considerabit.

Prolegom. Bibl. c. 21. q. 6. p. 142. s. Bonfrerius, Praeloq. c. 20. s. 1. p. 51. s. J. Acosta, de vera Scripturas interpretandi ratione III, 5. p. 108. s. J. M. de Turre, l. c. p. 76. s. N. Nonnen, de rebus Tabernaculi typis coelestium. Brem. 1750. p. 23. s. Lampe, comm. Ev. s. Joannem. I, 272. s. Czerny, Inst. Herm. I, 130. v. Alber, Inst. Herm. S. S. I, 68. s. Patritius, de interpr. S. S. I, 219. s. C. B. Moll, Christolog. in ep. ad Hebr. I, 24. s.

§. 112. Criteria exponuntur, queis sensus spiritualis S. Scripturae cognoscitur.

Sensum spiritualem S. S. non esse inventum interpretum catholicorum; sed verum et nativum Codicis Divini vidimus [1]. Quamvis autem certum sit: subesse S. Scripturae sensum spiritualem, si de Scripturis S. in genere fit sermo; non tamen de singulis locis S. Scripturarum id certo affirmari potest. Illud vero cumprimis in spirituali interpretatione attendendum est, ut nihil sanctius habeamus; quam ne veluti Spiritus Sancti effata proferamus, quae talia fortasse nequaquam sunt, memores sententiae S. Augustini [2]: ‚Inutiliter signa interpretari, male vagantis erroris est.' Qui enim in alterum extremum procurrunt, atque ubi spirituali sensu colligendo adlaborant, literalem negligunt, atque sensum spiritualem etiam ibi quaerunt et statuunt, ubi nulla eius indicia reperiuntur; isti sane quam maxime praepostere agunt [3]. Itaque certa ac indubia sensus spiritualis argumenta non aliunde petere est, quam ex iis auctoritatibus, quibus refragari vetitum viris catholicis est; ex testimonio inquam S. Scriptorum, ex Ecclesiae iudicio atque ex communi S. Patrum sententia. Sicuti autem sine ullo dubio constat, minime vanam esse illorum operam, qui sensum spiritualem multarum partium S. S. indagant; ita nihil magis cavendum erit interpreti, quam ne quid temere, et quod non secundum

---

[1]) Unanimis fere interpretum huius aevi acatholicorum vox est: nullum dari verum S. S. sensum nisi grammatico-historicum; eosque, qui aliter interpretantur, non Codicis Sacri sed suum vel a Divinis Literis alienum sensum exponere. Nos quidem quamvis de interpretationis grammatico-historicae necessitate intime persuasi simus, semper tamen iudicavimus eam, haud unicam et sufficientem esse; a multis Acatholicorum perperam adhiberi; et rei Christianae eo maximum detrimentum accidisse, quod ultra limites suos extenderetur, atque sine principiis ac consecutione usurparetur. Igitur ad interpretationem Librorum Sacrorum grammatico-historicam accedat necesse est typica, in iis locis, quae habent sensum spiritualem. [2]) Lib. III. de doctr. chr. c. 9. p. 86. [3]) Facile quidem largimur S. P. et S. E. docuisse: sensum spiritualem praestantiorem et sublimiorem esse literali, in quo latet: cum nunquam res ipsa effigiem suam non antecellat. Plane vero absonum foret, sumere solum spiritualem sensum semper propter S. S. foecunditatem requirendum. Quin imo pro comperto habemus, quod sensus hic ab hominibus S. Literarum disciplinis non rite informatis tractatus, saepe reverentiae S. Scripturae debitae adversetur. Quae cum ita sint, omnis abusus interpretationis, quam vocant, typicae fugiendus erit, et tenenda in his media via: ut nec prorsus inertes et torpidi maneamus, nec rursus curiosiores simus, quam par sit, atque ita a proposito excidamus.

leges iustae S. Bibliorum explicationis examinatum sit in medium veluti sensum spiritualem proferat. Duplex enimvero distingui potest eiusmodi sensus α. alter mere adscitus, ingenioque et arte quaesitus; quin ullum in re ipsa S. S. fundamentum subsit. Alter β. non arte solum quaesitus, sed in re ipsa fundamentum habens, qui proinde et summo studio investigandus erit. Certe s. Patres, qui Apostolorum vestigiis insistebant, contra excessum allegoricae interpretationis insurrexerunt[1]; quod sic veritas S. Scripturae contemtui exponatur. Ac imprimis I. quidem id pro indubitato censeri debet, sensum mysticum proprium esse Veteris Testamenti; illud enim figuris, allegoriis, symbolis res N. T. repraesentabat. Et re quidem vera: si finis Legis Christus est; quod Testamentum aliud exspectemus, cuius veluti in N. T. imago habeatur[2]. Quam maxime autem hallucinantur, qui totam S. S. in allegorias convertunt[3]: cum nulla sit auctoritas, quae id credere cogat; et ita hostibus Revelationis supernaturalis ansa detur, ex huiusmodi interpretatione Divinos Libros aspernari et irridere. In hunc S. S. sensum venando Judaei praesertim desudarunt Kabalae, sive arcanae S. Scripturae explicationi, addicti. II. Caveamus, ne in sensum spiritualem usurpari putemus ab aliquo Hagiographo verba aut sententias alterius; cum has quidem aliis rebus accomodat secundum aliquam similitudinem, quae intercedit voces ipsas inter et rem verbis illisque sententiis designatam.

§. 113. Utrum σύμβολον et τύπος differant?

Respondemus affirmative dicimusque ‚Typos' a meris ‚Symbolis' secernendos esse; neque pro typis habere licet res, e quibus tantum similitudines ducuntur. Nimirum attendere oportet ‚typum' inter et ‚symbolum' grande discrimen intercedere; quod ex ipsa definitione utriusque sponte sua sequitur. Symbolum, τὸ σύμβολον, est signum pro repraesentatione veritatis cuiusdam supersensualis et invisibilis, quae ad relationes Deum inter et homines spectat[4]. Typus, ὁ τύπος, est res quae ex intentione Divina facta est, ad rem aliam futuram

---

1) E. g. S. Epiphanius, ep. ad Joann. ep. Hier. II, 315. s. S. Augustinus, contra Faustum 12, 7. s. VIII, 230. s. S. Hieronymus, in Dan. 10, 4. „conticescant, qui imagines et umbras in veritate quaerentes, ipsam conantur evertere veritatem." 2) Coll. Hebr. 9, 16. 17. Gal. 3, 15. 3) Cf. A. J. Onymi, de usu interpretationis allegoricae in N. F. tabulis. Bamberg. 1803. p. 19. s. 4) V. H. R. D. V. T. p. 139. s.

indicandam, quae nondum existit, sed certe aliquando eveniet. Cum ergo in typo semper significetur futurum, non male etiam symbolum propheticum, imo et Prophetia vocatur; atque sensus typicus idem cum prophetico esse censetur. Deus qui per omniscientiam omnia futura cognoscit, res quasdam in V. F. ita conformavit, ut sint imagines futurarum. Sic igitur interpreti A. T. omnino post inventum sensum literalem dispiciendum erit, utrum sit symbolum vel typus? Semper autem sensus symbolicus et typicus nascatur, supposito literali ex ipsamet sententia; non violenter nec contorte. Quod quidem ut melius intelligatur, aliquas cautelas in explicando sensu typico observandas addere iuvat, a. Non omne quod in A. F. respectum habet N. F. typus est [1]. b. In re, quam constat typicam esse, non omnes partes idcirco typicae sunt. c. Quae in una eademque re nonnunquam exprimi haud potuerunt, subinde a Deo inter plures divisae fuerunt [2]. d. Omnis typus imbecillior esse debuit antitypo [3].

§. 114. Referuntur et expenduntur typi V. F.

Typi V. F. igitur sunt vaticinia realia, exhibita per certas res gestas; quae et quatenus a Spiritu S. ad praenotanda futura ordinatae et comparatae fuerunt. Typos sive vaticinia realia vere in S. S. V. F. reperiri constat: e generalibus dictis Divinarum Literarum N. F. a. Docente divo Paulo [4] plures personae et res, nec non eventus Historiarum Veteris Foederis peculiari quodam consilio atque instituto ad id conformabantur: ut futura quaedam praesertim ad Christum et eius Ecclesiam pertinentia, rudioribus veluti lineamentis praesignificarent. Uti erant: Adamus [5], Melchisedecus [6], Isaac

[1]) Hanc legem observare neglexit Ph. Krementz, in libellis d. A. T. als Vorbild d. N. Cobl. 1866. et d. Evangel. im B. Genesis. ib. 1867. [2]) Notandum tamen in Prophetis et Psalmis huic regulae aliquando locum non esse, quia subinde ab una re ad aliam Vates avolant: a figura ad rem figuratam, ut, cum de diversis rebus videatur esse sermo, deprehenditur tamen totus contextus de eadem re esse, maxime ubi eodem nomine et res et figura afficitur. Cf. Bas. Poncii Legion. Augustin., quaest. expos. 1, 1. in Menochio suppl. p. 123. s. H. R. D. V. T. p. 281. s. [3]) Enimvero qualiscumque demum imago apte facta aliquam rei etiam nondum visae notionem intuenti exhibet; sed accurate ab eo demum intelligitur, qui ἀρχέτυπον ipsum oculis usurpavit. [4]) Rom. 5, 14. I. Cor. 10, 6. 11. Coloss. 2, 17. [5]) Rom. 5, 14. „Adae, qui est forma futuri.“ [6]) Hebr. 7, 1.

et Ismael, Sara et Hagar[1], arca Noae[2], scala Jacobaea[3], Moyses[4], victimae et caerimoniae[5], Lex[6], nubes, quae Israelitas ducebat[7], manna et petra, e qua potum hauserunt[8], serpens aeneus aliaque id genus facta[9]. Sunt vero facta haec typi non solum κατ' ἔκβασιν u. d., seu ob similitudinem quandam, quam habent cum iis rebus, quarum typi esse dicuntur: sed ideo quod illa Deus ita direxerit et conformaverit, ut futura praesignificarent. Sed nec Antiqui Foederis hanc in rem testimonia deesse, colligitur b. inde: quod Psaltes canere aggrediens, quae Israelitis contigerant mirabilia in deserto, ea[10] vocat ‚parabolam' [11] et ‚aenigmata' [12]. Quibus nominibus naturam Historiarum V. F. typicam manifeste indicavit. Enimvero parabolam et aenigmata illas res non alia profecto de causa dixit, nisi quia aliud quid, praeter id, quod erant, significabant; prorsus sicuti parabolae aliud significant praeter id, quod sonant. Cognoscuntur Typi c. explicatis exemplis. Videlicet sunt haec illa signa, quorum complementum[13], Apostoli et Evangelistae his dicendi formulis: tunc adimpletum est; et impleta est Scriptura; ut adimpleretur; aliisque similibus scribendi formis constituunt[14]. d. Sanctorum Patrum et Scriptorum E. eandem fuisse sententiam, neminem latet, qui aliquot paginas perlegerit e commentariis venerandis, quae gratae posteritati reliquerunt perpetua monimenta[15]. Neque parvi faciendum est e. testimonium Ecclesiae

---

1) Gal. 4, 22. s. „Quae sunt per allegoriam dicta.“ 2) I. Petri 3, 20. 3) Joann. 1, 51. 4) I. Cor. 10, 2. „Et omnes in Mose baptizati sunt in nube et mari.“ 5) Hebr. 8, 5. 9, 9. 6) „Umbram habens Lex futurorum bonorum.“ Hebr. 10, 1. 7) I. Cor. 10, 1. 8) I. Cor. 10, 4. 9) Joann. 3, 14. 15. 10) Ps. 78, 2. t. o. 11) מָשָׁל. 12) חִידוֹת. 13) Πλήρωμα. 14) Matth. 2, 15. 13, 35. Joann. 13, 18. 15, 25. 19, 36. Act. 1, 16. In his locutionibus verba πληρόω impleo; τελέω, perficio, idem omnino valent: ac facere ut eveniant ea ipsa, ad quae Oraculum V. F. allegatum pertinet. Et ideo non autem alia his similia vel analoga adferuntur; de quibus tamen vaticinium minime fuerit prolatum. Sane energiam quandam locutiones illae praeseferunt, qua compellimur in aliam prorsus significationem eas accipere, quam ut simplex: quemadmodum volunt etiam nunc quidam e nostris interpretibus, comparationis forma sint, simplicemque annuntient rerum similitudinem. Cf. E. W. Dresde, de sensu v. πληροῦν in N. T. Witt. 1786. 7. 15) Videantur S. Clementis Rom., ad Cor. I, 12. p. 69. S. Justini Martyris dial. cum Tryphone §. 42. p. 137. 68. p. 235. 86. p. 209. 114. p. 383. S. Irenaei, adv. haer. IV, 25. 26. p. 641. s. S. Cypriani, de bono patientiae n. 10. p. 246.

Romanae, quod vetera monimenta artis nobis servarunt. In his depicta vel sculpta conspicimus ea Veteris Foederis instituta, quae in Novo Foedere veluti adimpleta describuntur. Repraesentantur homines E. g. Noe, Abraham, Melchisedec, Isaac, Jacobus, Josephus, Moyses, Aaron, David, Salomon, Jonas aliique V. F. viri, qui personam typicam sustinebant, tenuemque imaginem antitypi exhibuerunt. Hoc autem non ad ornatum, decoremque modo Sacrorum Locorum pertinuisse; sed ad morem, qui penes priscos Christianos erat, mysteria religionis Christi hisce typis delineandi, docuerunt viri horum monimentorum scientissimi.

V. o. P. Aringhi, Roma subterranea. Roma 1651. C. Bottari, Sculture e pitture sagre, estratte dei cimiteri di Roma. Romae 1737—46. Boldetti, Osservazioni sopra i Cimiteri de santi Martiri ed antichi Christiani di Roma. Romae 1720. Ciampini, vetera monumenta Romana. III. v. Rom. 1747. Fr. Münter, Symbola Veteris Ecclesiae artis operibus expressa. Hafn. 1819. Ei. Sinnbilder und Kunstvorstellungen der alten Christen. Altona 1825. Chr. Fr. Bellermann, üb. d. ältest. chr. Begräbnissstätten. Hamb. 1839. Marchi S. J., I Monumenti delle antiche arti christiane, nella Metropoli del Christianismo. Torin. 1841. Gaume, Geschichte der Catacomben in Rom. Reg. 1849. J. L'Heureux, Hagioglypta sive picturae et scripturae s. antiq. ed. R. Garucci S. J. Lut. Par. 1856. C. J. Pitra, Spicilegium Solesmense. Par. 1855. III, 499. J. B. eq. de Rossi, diss. ib. p. 545. s. Ei. Roma sotteranea. Rom. 1864. I. L. Perret, Catacombes de Rome. Par. 1857. Testimonia Synagogae nobis hac in re patrocinari, docent loci huc spectantes, quos collegit Raymundus Martini, in pugione fidei ed. B. Carpzovi. Lips. 1687. p. 837. s. Frischmuth, diss. de agno Dei in Thes. II, 366. s. Cf. C. A. Crusii, Hypomn. ad Theol. proph. Lips. 1764. I, 43. s. J. Fr. Kleuker, de nexu q. c. i. utr. Div. const. Foedus prophetico. Helmst. 1791. p. 72. s. Fr. Freindaller, Quartalschrift I. 2. 266. s. Olshausen, ein Wort über tieferen Schriftsinn. Königsb. 1824. cum additamento. Hamb. 1825. Tholuck, einige apolog. Winke f. d. Studium des A. T. Berlin. 1821. C. H. Sack, üb. d. Geschichtl. im A. T. Bonn. 1841. F. X. Patritii S. J., de interpretatione Scripturarum. I, 170. s. Bade, Christologie. IV, 294. s. Laib et Schwarz, Biblia Pauperum. Zür. 1867. p. 14. s.

Tertulliani, adv. Marc. III, 7. p. 117, 16. p. 130. IV, 35. p. 233. s. adv. Praxeam 16. p. 268. s. Clementis Alexand., Strom. V, 8. p. 671. s. S. Augustini, de cons. evang. I, 11. §. 17. p. 671. S. Hieronymi, ep. 53. ad Paulinum p. 271. Missum facimus Origenem, qui, quod in Divinis Voluminibus edisserendis, pessumdato nonnunquam vel neglecto historiarum sensu, allegoricis expositionibus rei veritatem nimis oblimasset; multorum insimulationes vivus vidensque saepe expertus est. Addimus pulcherrima S. Paulini Nol. ep. XXXII, 5. p. 333. ad Sever. verba: „Aula duplex tectis ut Ecclesia Testamentis; Una sed ambobus gratia fontis adest. Lex Antiqua Novam firmat, Veterem Nova complet; In Veteri spes est, in Novitate fides. Sed Vetus atque Novum coniungit gratia Christi.“

Ut illa, quae de typis S. S. V. F. monuimus, rite intelligantur; typum Agni Paschalis explicare visum est. Agnum paschalem — Exod. c. c. 12. et 13. coll. H. V. T. p. 105. 145. — Christi Domini typum fuisse, in aprico ponit S. Joannes Ev. 19, 36., qui Jesum in Apocalypsi agnum vocare in deliciis habet. Cf. 5, 7. 8. 12. 6, 1. 7, 9. 10. 14. 17. 12, 11. 13, 8. 14, 1. 4. 10. 15, 3. 17, 14. 19, 7. 9. 21, 9. 14. 22. 23. 27. 22, 1. 3. 14. S. Paulus vero I. Cor. 5, 7. Christum „Pascha nostrum" esse affirmat. S. Joannes quoque Baptista ad agnum in V. F. mactari solitum, et cumprimis paschalem respexit; cum ideo Joann. 1, 29. Christum peccata mundi ferre asseruit; hunc ipsum agnum aspicere iubet Praecursor Domini atque praestantiam eius considerare, ubi voce „ecce agnus Dei!" unumquemque nostrum veluti ad rem magni momenti attendendam excitat. Sane ratio primaria et respectus potissimus, cur Messias cum agno comparetur Isai. 53, 7., e verbis Baptistae luce clarius patet. Princeps quoque Apostolorum nomine „ἀμνοῦ ἀμώμου καὶ ἀσπίλου" Christum vocare cepit. I. 1, 19. Victima ergo paschalis, quam peculiari et operosiori ritu, maiori item caerimoniarum apparatu, quam ulla alia sacrificia parare oportuit Judaeos, sua e qua parte erat victima Dominici sacrificii tam cruenti quam incruenti, figura fuit. Sed et ratione illa, qua sacramentum sacer cibus fuit, Eucharistiae typum gessit. Cum fere omnes circumstantiae in tanto mysterio considerationem mereantur et aliquid significent, analogia inter rem significantem et significatam penitius consideranda venit. Oportuit edere agnum, qui esset perfectus, inter duas vesperas; non frangebantur eius crura et sanguine ipsius respersi fuerant portarum postes, ut Angelus percussor Hebraeos transiret. Assatus denique edebatur totus, sine fermento, cum herbis amaris. Haec omnia ἀλληγορούμενα, ut loquuntur S. P. et S. E., i. e. typica fuisse, facile constituitur. Nam Jesus Christus, Filius hominis, absque peccato Hebr. 7, 26. 9, 14.; agno labis et maculae experto, patientia et mansuetudine fuit simillimus. Coll. Jerem. 11, 19. Act. 8, 32. s. Revera τὰ παθήματα Christi II. Cor. 1, 5. Hebr. 2, 10. insigni amaritudine acerba fuere. Sic itaque Dominus Noster cruciandus igne passionum; consumendus et occidendus erat in consummatione V. F. Heb. 9, 26. Et tamen semper ille idem mansit, cuius nec ossa frangi, neque corpus in sepulchro putrescere potuit. Eodem sane tempore, quo fusus est agni paschalis sanguis in templo — ut figura veritati praeiret. — effusus est etiam sanguis Christi. Enimvero cum alio die Christus, alio die Judaeorum primores pascha celebraverint; non sine Deo factum est, ut inciderit veri agni Christi mors, in eum ipsum diem et tempus diei, quo agni paschalis sacrificium fiebat. Cuius Agni N. F. sanguis ut prosit applicandus est homini per baptismum, qui est Ecclesiae ianua; Ephes. 1, 7. Col. 1, 13. 14. aliaque sacramenta, de quibus disputare non est huius commentarii. Sed etiam iugis atque incruenti Sacrificii N. F. mysterium typus agni paschalis adumbravit V. F. Suam carnem edere nos iubet Divinissimus Salvator. Joann. 6, 54. s. Ad sacrum epulum corporis Christi accedere debemus iuxta Apostoli I. Cor. 5, 8. praeceptum: non in fermento veteri, neque in fermento malitiae; sed in azymis sinceritatis et veritatis. Utique agno paschali: sacrificium, quod Christus obtulit, et Ecclesia offert, prophetice indicatum, liquet inde: quod Apostoli ante Christi passionem manducaverint carnem Christi in novissima coena, et proinde verum illum agnum paschalem; ad cuius epulas nos hortatur, ut vidimus, iam s. Paulus I. Cor. 5, 7. Adiunxit

autem Christus Dominus manducationi agni paschalis continuo celebrationem Eucharistiae, ut aperte ostenderet, se hac typum implevisse. Si porro consideramus circumstantias utriusque rei, manifeste sibi invicem respondent. Cf. H. V. T. p. 105. 145. H. N. T. p. 96. s. 234. s. Enimvero agnus paschalis die 15. primi mensis immolari debuit; hoc ipso autem tempore Christus instituit S. Eucharistiam. Victimam Paschalem mactari oportuit in memoriam transitus Domini et liberationis populi de Aegypto; Eucharistiae sacrificium sub speciebus panis et vini quotidie immolandum, renovat memoriam transitus Domini per passionem ex hoc mundo ad Patrem; item nostrae liberationis de potestate diaboli, quae per Christum facta est. Agni sanguinem Jerosolymis effundere iussi sunt sacerdotes; Solymis effusus est sanguis Christi, sicut ipse praedixerat. Luc. 13, 32. Lege cautum erat, ne fermentato Hebraei uterentur pane tempore Paschae; Jesus, ut canit Ecclesia duce s. Paulo I. Cor. 5, 7. s. „observata lege plene eibis in legalibus“ veluti azyma instituit Eucharistiam. Unde optime perorat S. Joannes Chrysostomus, hom. de proditore Judae I. 2, 453.: „Adest Christus, et nunc is, qui mensam illam apparavit, hic ipse hanc nunc exornat, non enim homo est, qui facit: ut proposita efficiantur corpus et sanguis Christi, sed ipse Christus, qui pro nobis crucifixus est.“ „In ipsa mensa, concludit idem s. Pater, utrumque Pascha et typi et veritatis celebratum est.“ Hoc ipsum habet communis sensus S. S. Patrum et Scriptorum. Cf. Tertullianus, adv. Marc. IV, 40. 247. s. S. Cyprianus, de unit. eccl. II, 122. S. Ambrosius, de Abraham I, 40. I, 297. in Ps. XLIII. ennar. n. 35. p. 902. S. Hieronymus, in Matth. 26, 26. VII, 216. S. Augustinus, quaest. in Hept. II, 42. p. 608. S. Leo M., serm. VII. de Pass. Dom. ed. Malou in Bibl. asc. Lovanii 1850. XIX, 42. S. Gregorius M., l. II. hom. XXII. in Evangel. I, 1534. S. Cyrillus Alex., in Joann. 4, 437. 438. Quare merito praefatione paschali Ecclesia canit: „Te in hac potissimum die gloriosius praedicare, cum Pascha nostrum immolatus est Christus: ipse enim vere est agnus, qui abstulit peccata mundi.“ Egressum ex Aegypto, typum etiam alterius Redemtionis esse, concedunt etiam Judaei; dummodo non praeiudicio occupati terrenam aliquam et in S. S. haud promissam liberationem inferre satagerent: quae postquam Hostia illa Divina se stitit i. e. Messias, vana prorsus et insipida est. Christus, cuius apparitione quantopere laetati fuerint veri Judaei ex eo liquet; quod non aliter ac si magni pretii thesauro invento laetabundus exclamet Philippus: Joann. 1, 41. „Invenimus Messiam Christum.“ Jesus Christus passus crucifixus et mortuus pro nobis lytrum solvit, et sanguine suo nos vere aspersit. Unde et virtute illius redemti, novum illud canticum, quo Judaei tum demum Deum se veneraturos spondent, cum in integrum restituta fuerit Theocratia, iam inchoandi causam habemus laetissimam.

Consulendi sunt de hoc typo: C. R. Bellarminus, contr. de sacrif. Miss. I, 7. p. 1332. J. Th. Freigins, Mosaicus. Bas. 1592. p. 207. A. Varenius, de agno pasch. Hebr. Rostoch. 1652. G. Moebius, de agno pasch. Lips. 1655. S. Bochartus, Hierozoic. II, 50. I, 551. s. J. Frischmuth, de agno Dei, in thes. th. ph. II, 365. s. Ei. de iud. agno paschali Jen. 1660. Z. Frosterus, de agno paschali Aboae. 1698. D. Lundius, de agno paschali. Ups. 1705. A. Natalis, H. E. V. T. Diss. XVI, 7. I, 285. s. A. Calmet, Dictionar. Bibl.

II, 204. s. H. Scharrau, de pl. pasch. ei. myst., in Obs. s. Lubec. 1733. II, 317. s. W. Smits, L. Exodi elucid. Antv. 1757. I, 238. s. J. Fr. Frisch, bibl. Abh. v. Osterlamme. Leipz. 1758. B. Ugolinus, in Thes. Antiq. S. XVII, 1178. s. C. C. W. F. Bähr, Symbolik des Mos. Cult. Heid. 1839. II, 627. J. H. Kalthoff, Handb. d. hebr. Alterth. Münst. 1840. p. 209. s. S. J. Ch. R. Hoffmann, Weiss. u. Erfüll. Nördl. 1841. I, 123. s. Ei. Schriftbeweis. ib. 1853. II. 1, 268. s. Krüger, das Osterlamm in der Tüb. Quartalschr. 1854. p. 200. s. 263. s. Bade, Christ. III, 316. Fr. Hülskamp, Rohrbachers Universalgesch. d. k. Kirche. Münster. 1860. I, 378. s. C. Fr. Keil, bibl. Comm. ü. d. Bücher Moses. Leipz. 1861. I, 384. s.

§. 115. E sensu spirituali sumitur efficax argumentum ad probandas res fidei.

Ex iis, quae hactenus exposita sunt, sequitur: sensum spiritualem perinde ad probanda fidei atque morum dogmata valere; atque ex eo aeque firmum argumentum duci, sicut ex sensu literali. Enimvero α. cum hic sensus non minus a Spiritu S. intentus sit, quam literalis; si talem habet auctorem, nequit non esse certissimus: si vero certissimus est, ineptus esse non poterit, ex quo argumenta ducantur. Sed et β. hoc ipso argumentorum genere usi sunt ipsi Scriptores Sacrorum Bibliorum. E. g. Matth. 2, 15. Rom. 9, 7. I. Cor. 9, 9. Hebr. 4, 3. Unde argumenta ex sensu spirituali non modo concionatorum discursibus inserviunt, sed ea iam per se illud argumentorum genus suppeditant, quod a vaticiniis sive a rerum futurarum praedictionibus duci solet. Sic verba Exodi 12, 46. „Os non frangetis"; de agno paschali scripta, teste divo Joanne Ev. 19, 36. spiritualiter significabant: Christi crura non frangenda esse; et plane id efficiunt praedictum olim a Moyse fuisse, quod factum narrat S. Joannes. V. p. 268. 270. Illud ad extremum annotandum est: cum S. Literarum dignitas et auctoritas a Spiritu S. tanquam auctore primario Sacrae Scripturae procedat; ultro colligitur, omnium minime necesse esse, ut sensus spiritualis distincte secundario auctori, sive Hagiographo, fuerit cognitus. Satis est ad rationem Hagiographi, instrumenti licet animati Spiritus S., ut sit in iis, quae scribit intelligens et liber; hoc autem est: si verba ut sonant, prae se habuit, retento etiam et non communicato sibi intellectu sensus spiritualis. Interim multa cogimur in talibus rebus, quae ad internam conditionem Hagiographorum attinent, ignorare; et sane malumus modum inspirationis humiliter nescire, quam citra Divinae Revelationis axiopistiam, quidquam amplius, definire.

§. 116. An et qui praeter literalem et spiritualem in Divinis Literis reperiantur sensus?

Praeter genus interpretandi S. Scripturam literale et mysticum, a quibusdam distinguitur: consequens et accommodatum. In qua distinctione illud facile concedimus, fieri non sine magna utilitate: ut ex iis quoque, quae in Sacri Codicis lectione media ratiocinatione colliguntur, ad mentem doctrinarum

veritate imbuendam, vel ad mores honestate informandos, ut legentes et alii pie erudiantur. Secundum S. Pauli verba: Rom. 15, 4. „Quaecunque scripta sunt: ad nostram doctrinam scripta sunt, ut per patientiam et consolationem Scripturarum spem habeamus." Et ad Cor. I. 10, 4. „Haec autem scripta sunt ad correptionem nostram." Denique iuxta monitum: Tim. II. 3, 15. 16. 17. „Sacras Literas nosti ab infantia, quae te possunt instruere ad salutem per fidem, quae est in Christo Jesu. Omnis Scriptura divinitus inspirata utilis est ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in iustitia, ut perfectus sit homo Dei ad omne opus bonum instructus.": illud inter alia spectabat Spiritus S. in Scripturis, ut ex illis discamus, quid nobis agendum, quid cavendum sit. Atque hanc quidem utilitatem S. Scripturae Apostolus repetit ex eo, quod Scriptura Divinitus inspirata sit. Quod ipsum consequentem sensum adpellare aliquibus Theologis placuit. Sed non satis accurate, non enim agitur hic de sensu S. Scripturae obvio, sed de nostra eiusdem cognitione et applicatione. Cognitionem hanc quid plane aliud esse, et a sensu differre, ultro sequitur. Posset forte sensus impropria quadam ratione haberi, in quantum Spiritus S. Scriptori Bibliorum suggerens sententias, id providit, ut ex earum lectione veri quid eruamus, quod moribus rite fingendis, alendaeve in Deum pietati conducat. Huius rei meminit d. Augustinus, de Civ. Dei. XII, 19. I, 455. et de Doctrina Chr. III, 27. p. 99. s. Attamen si quid hoc modo e Divino Codice colligit pius S. S. lector, cavere debet; ne quid a veritate absonum, aut ab ipsa verborum significatione alienum inde depromat. Eiusmodi enim rem Spiritus Sanctus, Divini Codicis U. T. Auctor, profecto non intendebat. Sensus accommodatus, quem rectius transsumtivum alii dicunt, voces atque enunciationes S. Scripturae aptat alicui alteri rei exprimendae, ac ea sit, quam auctor expressit. — Exempla huius sensus bene multa congessit J. Acosta S. J., de vera Scripturas interpretandi ratione III, 6. ed. c. p. 109. s. — In hoc autem genere tractandi S. Literas per accommodationem, nullum certe in se vitium est. Licet ad finem mutuae aedificationis voces atque enunciationes S. Scripturarum, quandoque etiam nonnihil inflectendo, aliis rebus exprimendis aptare; quam iis, quas verbis illis secundum literam auctores ipsi expresserunt. Quod inde facile patet, quia Sacrosancta Ecclesia in suis divinis Officiis, hoc genus interpretandi saepissime et pulcherrime usurpat; suas videlicet ex S. Paginis antiphonas, laudes atque preces concinnans. S. Patres et Scriptores E. hoc ipsum faciunt; idque non sine multa venustate. Neque modo licet, sed cum laude quoque fit, nec sine pietatis emolumento: ut nostris etiam diebus eloquentissimi oratores sacri in eo genere utendi S. S., ad propositas sibi res versentur. Nonnulla tamen in hoc S. Scripturarum usu sunt observanda; quibus neglectis modus transferendi verba S. Scripturae improbandus atque illicitus evaderet. Quamobrem a. sane erraret, qui accommodatitium sensum traderet velut literalem et vicissim. Vel si quis b. e sensu transsumtivo vellet necessarium et quasi divinum pro veritate aliqua ducere argumentum; si quid enim momenti haberet sensus accommodatus ad aliquid probandum, nequaquam illud haberet ab auctoritate S. Scripturarum, quae non in hunc sensum ea nobis ratione exhibent, sed utique aliunde. Unde constat: hunc sensum magnopere differre ab illo altero literali et spirituali, in quo vehementer peccatum est, si verba quovis modo immutentur, ut sententiae diversae serviant.

Qua ratione sensus S. Scripturarum bene perspecta, refellitur prorsus opinio falsa s. d. Rationalistarum, qui Prophetias et Typos V. F. in N. T. a Hagiographis citatas allegatosque: non vero sensu literali et typico, sed hoc accommodato accipiendas esse putant. Certe, ut paucis rem dicamus, nefas est existimare: Scriptores Spiritu Dei plenos, insufficientia et a vero sensu aliena testimonia laudasse. Quae literali vel spirituali sensu ab Hagiographis proferuntur, de quibus scripta sunt, ad eum modum lectores habeant; quae vero per accommodationem non per proprietatem enunciantur, in his pietas et devotio quaeritur. Neque enim Ecclesia vult, vel potest S. Scripturae sensum verum κατὰ λέξιν adscribere, quem illa a Spiritu S. intentum non contineret. Verum enimvero cuncta S. Literarum mystica loca, quorum fides sustentatur D. N. J. Christi, Apostolorum et Ecclesiae auctoritate; ad humanae „pro tempore" rationis placita reducere, ausi sunt: J. G. Rosenmüller, de traditione hermeneutica, Lips. 1786. C. D. Beck, de interpr. Veter. Script. Lips. 1791. M. Weber, de discr. leg. et bene fact. in l. N. T. propos. negl. Vit. 1792. C. L. Nitzsch, de iud. mor. praecept. in N. T. Vit. 1793. H. Planck, de princ. et caus. interpr. Philon. allegor. Gott. 1806. Anonymi, de interpr. l. N. T. histor. n. un. vera. Gott. 1807. A. J. Onymus [d. q. v. viri praecl. Ruland librum, Ser. Prof. Theol. Wirc. p. 180.], de usu interpr. allegor. in N. F. tabulis. Bamb. 1809. Fr. B. Koester, de relig. ac poes. confin. Kiliae 1825. W. A. Hengel, or. de gramm. L. S. interpr. Lugd. Bat. 1827. C. Fr. Fritzsche, de Revelationis not. bibl. Lips. 1828. Ei. de Rationalismo comm. I. II. Hal. 1838. Uhlemann, de varia Cant. C. interpr. rat. Berol. 1839. G. Moll, or. de iis q. n. aet. f. E. Antist. min. negl. s. Amstel. 1847.; aliique quorum errores plus semel taxare coacti sumus.

LEGES SERVANDAE IN EXPLICANDA S. SCRIPTURA.

§. 117. Norma recte quaerendi sensum S. Scripturae.

Leges explicandi S. Scripturam sunt proprie praecepta definientia modum: sensus varios verborum in Divino Scriptore recte reperiendi. Ducuntur eae primo quidem e decretis de natura sensus. Attamen universae illae observationes de sensu eiusque diversis generibus ad hoc non sufficiunt; quia sensus verborum pendet ab usu loquendi; sive coniunctione, quae inter verba et ideas intercedit: quae rursus orta est ab institutione humana, contineturque consuetudine. Verba enim in se non sunt naturalia aut necessaria rerum signa; unde facile intelligitur, regulas de sensu quaerendo maxime debere definire modum, quo reperiatur

usus loquendi. Eius porro observatio proprie est Grammaticorum; quorum artis praecipua pars in eo versatur, ut quid verbum quodcumque apud singulum scriptorem sonuerit, diligenter exquirant. Cum vero sensus verborum in L. L. S. S. U. F. habito respectu ad solas literas non magis sit arbitrarius, quam in ceteris libris; imo adstrictus certis a natura linguarum V. et N. F. ductis legibus, ultro sequitur: illa quae Grammatici circa idiotismos in Scriptura S. occurrentes praecipiunt, solerter expendere oportere eum, qui Codici Divino explicando operam navare cupit. Sunt autem idiotismi certae quaedam constructiones linguis propriae, quibus fit, ut una ab alia lingua multum differat. Enimvero cum Libri Sacri, quod ad sensus literalis naturam et indolem attinet, nihil plane differant ab alio ingenii humani partu; sed significatio verborum sive proprie sive μεταφορικῶς sumantur, eodem modo se in Sacris atque in profanis elucubrationibus habeat: etiam sensus literalis in utrisque literis pari ratione quaerendus est.

§ 118. Sub iisdem verbis S. Scripturae unus nisi reperitur sensus literalis.

Ut autem eo rectius, quae hac de re disputari solent, intelligantur, observare iuvat: tribus abhinc saeculis multos Theologos docuisse: unam eandemque sententiam Divi Codicis multiplicem sensum habere literalem. Istorum catalogum exhibet Jos. de Turre, l. c. p. 58. et J. Th. Beelen, diss. th. qua sententiam vulgo receptam esse S. Scripturae multiplicem interdum sensum literalem nullo fundamento satis firmo niti demonstrare conatur. Lovanii 1845. p. 5. s. Catalogus autem iste faciliter novis accessionibus nominum augeri posset. E. g. J. Acosta, de vera Scripturas interpretandi ratione III, 19. p. 114. s. J. Opstraet, Theol. Lovan., de locis theol. diss. de S. S. q. VII, 4. ed. Ven. 1780. p. 45. s. et aliorum. Et isti quidem viri dicunt Veteres sumsisse: in eadem litera plures latere sensus veros et proprios; velut ab ipso S. Scriptore cognitos et intentos. Cum vero α. naturae indolique sermonis et iam D. Bibliorum longe sit convenientius, ut unicus tantum eius sensus proprius „literalis" s. d. admittatur; idque β. dignitas et gravitas S. Scripturae requirat; imo consilium eius postulet, non sine sufficienti causa sententia, quae multiplicem S. Scripturae sensum uni eodemque loco subesse statuitur, reiicitur.

Possunt tamen eiusdem loci S. S. nonnunquam ab ipsis d. Scriptoribus, item a S. P. et S. E. vario sub respectu, plures dari interpretationes; iuxta illud d. Augustini: „In libris autem omnibus sanctis intueri oportet, quae ibi aeterna intimentur, quae facta narrentur, quae futura praenuncientur, quae

agenda praecipiantur." De Genesi ad liter. I, 1, III. a. p. 117. E. g. manna Exod. 16, 15. s. significat cibum coelitus missum, quo Israëlitae pascebantur; Joann. 6, 31. s. sensu spirituali de Eucharistia sumitur, cuius erat typus; II. Cor. 8, 15. accommodate de eleemosyna danda usurpatur; denique Apoc. 2, 17. anagogice refertur ad gloriam coelestem. Nec secus sentire queunt Theologi Catholici, qui foecunditatem vimque divinam S. Bibliorum norunt, eiusdemque excellentiam agnoscunt. V. Comm. h., p. 67. s.

§. 119. Natura et ratio linguae Hebraeae.

De linguae Hebraeae natura et ratione agentes, eam merito vocemus: sanctam et antiquissimam; imo habito certo respectu primaevam. Qua de re v. H. R. V. T. p. 42. 43. Et sane absque cognitione huius linguae maxima Codicis s. V. F. pars, densis obvoluta tenebris, interpretem doctum S. Scripturae fugeret. Unde res ipsa explicandorum S. Bibliorum postulat, ut illi, qui S. S. V. F. exponere aggreditur, hebraei sermonis singulae pateant copiae; omnemque linguae huius vim ac facultatem teneat, tanquam praecipui V. T. intelligendi aliisque recte exponendi organi. Quod ut pluribus demonstremus, eo minus opus videtur, quominus id his diebus ab aliquo in dubium vocatur.

Ipsa linguarum omnium, praeprimis earum, quae per longos saeculorum decursus obtinent, ratio fert: ut plurimas non modo ex usu quotidiano, commercio cum exteris, a victoribus populis; sed ex temporum quoque et fatorum serie, diversas subire necesse habeant mutationes. Ut enim omnes linguae, sic quoque Hebraea suis variata est periodis. Has periodos commode sub fatorum Revelationis Divinae V. F. ratione concipere licet. Cf. proleg. H. V. T. p. X. XI. Quo pacto observanda nobis occurrunt: initia et studium perficiendi linguam usque ad exitum Israelitarum ex Aegypto, et ingressum in terram Chanaam. Durante hac periodo lingua Hebraea non tantum naturalem suum vigorem retinuit, sed paulatim cultior evasit. In Volumine Moysis quaedam particulae sublimi ac venusta nitent poesi, vocum copia, imaginum elegantia; quod orationis flumen amplam linguae perpolitamque extensionem deposcit. Cf. H. R. D. V. T. p. 184. s. Maxime floruit lingua Hebraea periodo altera sub Regibus, non sine notabili attamen varietate. Salomon non modo tercentum parabolas et mille quinque Cantica protulit; verum et de omnis generis rebus naturalibus uberrima novarum vocum ante ignotarum supellectile adhibita, disputavit. Aetate illa et sequentibus plurimi Didactici et Prophetici Libri s. exarati sunt. In scholis Propheticis, procul dubio, etiam puritati et facundiae linguae Hebraeae opera navata fuit. Quamvis autem eo tempore lingua Hebraea summopere floruerit, facile tamen concedi poterit, ipsam hac periodo ad finem vergente, in deterius ruisse. Cum captivitate babylonica tertia linguae Hebraeae, continuo decrescentis, periodus incipit. Quanquam Judaei in Palaestinam ex exilio reduces facti vernaculam Hebraeam adhuc callerent, perque aliquod tempus conservarent: tamen linguae aramaeae, idiomati Hebraeo valde cognatae, ita pedetentim assueverunt, ut praesertim penes plebem linguae Hebraeae notio in oblivionem abiret; atque ab eruditis modo intelligeretur. A secunda Hierosolymarum vastatione, lingua Hebraea sub favilla et ruderibus quasi sepulta iacuit; usquedum per Judaeos aeque ac Christianos instauraretur.

De linguae Hebraeae natura et ratione, praeter Grammaticos, legi merentur: V. E. Löscher, de causis linguae hebraeae libri III. Francof. 1706. J. Simonis, Introductio grammatico-critica in linguam hebraeam. Halae. 1753. G. F. Hezel, Geschichte der hebr. Sprache u. Liter. ib. 1776. G. Gesenius, kr. Gesch. der hebr. Sprache. Lips. 1815. A. Th. Hartmann, ling. Einl. in d. Studium der Bücher d. A. T. Brem. 1818. S. E. Blogg, Gesch. d. hebr. Spr. u. Liter. Hann. ed. 2. 1826. Ei Aedificium Salomonis. ib. 1832. שׂפת ישׁורון, Isagoge in grammaticam et Lexiographiam linguae hebraicae auct. Fr. Delitzsch. Grimm. 1838. L. E. Hävernick, H. d. h. k. Einl. I. 91. s. Keil, Lehrb. d. h. kr. Einl. ed. II. Franc. 1859. p. 28. s. Bertheau, in Herzogs R. E. V, 608. s. Bleek, Einl. in d. A. T. ed. II. Berl. 1865. p. 71. s. Fr. Böttcher, Lehrb. d. hebr. Spr. Leipz. 1866. Eandem illustrant: Th. F. Stange, Beiträge zur hebr. Gramm. Hal. 1820. G. B. Winer, ü. d. Armuth d. hebr. Spr. Lips. 1820. Ei. ob. d. hebr. Spr. leicht zu nennen sei. ib. 1823. H. Hupfeld, de emendandae lexicographiae hebraicae ratione. Marb. 1827. Ei. de rei grammaticae apud Judaeos initiis antiquissimisque scriptoribus Hal. 1846. Hoc argumentum denique olim copiosissime tractavit B. Waltonus, in prolegom Bibl. polyglott. ed. Cantabr. 1828. I, 101. s.

§. 120. Praecipua literas Hebraeas cognoscendi subsidia enumerantur.

Sequitur, ut paucis ipsa subsidia recenseamus, quae ad intelligendas literas Hebraeas faciunt. Omnes, qui vel a limine u. d. S. Codicem Veteris Foederis originarium salutavere, in comperto habent, quantum ei lucis affulgeat ex illarum cognitione linguarum, quas tanquam filias magnae Matris Semiticae, singulari Numinis providentia servatas habemus. Sunt nempe hae s. d. dialecti orientales i. e. Chaldaica, Syriaca et Arabica; quarum ope tam Judaei quam Christiani hebraearum radicum primigenias significationes explicarunt earumque fide sua Lexica exstruere non dubitarunt. Aramaeam dialectum, bifariam divisam, quod attinet: Cum non solum multae anomaliae e lingua Chaldaica assumtae, sed integrae quoque pericopae — Gen. 31, 47. Jer. 10, 11. Dan. c. 2, 4 — c. 7, 28. Esr. 4, 8—6, 18. 7, 12—26. Cf. a. r. E. Boehl, de Aramaismis Libri Koheleth. Erl. 1860. p. 5. — chaldaice scriptae in Textu V. T. reperiantur; linguae illius cognitio S. S. studiosis perquam utilis, imo expositoribus eruditis summe necessaria est. Multae etiam radices deperditae, ἅπαξ λεγόμενα incertaque vocabula in dialecto chaldaica supersunt, et ex ea explicari possunt. Est quoque linguae Syriacae suus et quidem haud negligendus usus. Dialectus aramaea occidentalis — U. v. H. N. T. p. 217. Comm. p. 178. — vernacula exstitit Christi Salvatoris; eiusque Virgineae Matris, Apostolorum et discipulorum; unde in eadem Evangelium primo promulgatum est atque in ipsam S. S. N. F. complures voces aramaeae receptae sunt. V. H. N. T. p. 217. Verumtamen etiam in interpretatione V. F. Syrorum monimenta explicationem Divini Codicis adiuvare, nulla disputatione eget. Neque inferiorem locum tenet Arabica, quippe quae hodiedum usu, et antiquissimorum iuxta ac praestantissimorum omnis generis librorum copia viget ac floret. Nullus sane dubitationi relictus est locus: multarum hebraearum vocum vim, prae ceteris ex

arabicae linguae thesauro erui. Tractavit hoc argumentum copiosissime et eruditissime Alb. Schultens, Origines Hebraeae ed. II. Lugd. Batav. 1761. et J. Fr. Schelling, Abh. v. d. Gebr. d. arab. Spr. z. e. gr. Eins. in die hebr. Stuttg. 1771. Aliud subsidium, quo S. S. V. F. sensus originarius evolvitur, in veteribus iactum est interpretationibus; quorum auctores quo propius abfuerunt ab ea aetate, qua lingua hebraea vernacula fuit, eo etiam ampliori linguae sanctae notitia imbuti fuisse creduntur. V. Comm. h. p. 144. Subsidiis linguae Hebraeae et dialectorum cognatarum intelligendarum annumeranda sunt: opera grammaticalia, lexica, concordantiae, annotationes et commentaria in Libros S. V. F.; observationes atque dissertationes, quibus vel integra loca V. F., vel singulae locutiones dilucidantur. Etiam traditio hermeneutica non est hac in re minimi facienda; cuius testes praeter Josephum, Philonem aliosque Judaeos, merito S. Patres et Scriptores ecclesiasticos esse censemus. Verum isthac super traditione plura in fine huius commentarii p. 304. s. dicemus. Pro Libris V. F. quos quidam deutero-canonicos vocant, quive hodie in volumine Sacrarum Scripturarum nisi in graecum aliaque idiomata translati leguntur, etiam linguae graecae notitia est necessaria. Sunt viri docti, qui ex Aethiopica quoque, Samaritana et Persica lingua, suppetias pro Hebraismo advocant; quarum tamen cum pauca nisi monimenta supersint, in enucleandis notionibus hebraeis vix magnus erit usus.

Ecclesiam non posse Linguarum istarum, inprimis Hebraeae, scientia carere, quae fontes tradit S. S. V. F., e quibus et S. S. N. F. dilucidantur, satis constat. Omnium fere, qui disciplinas theologicas Catholicas sedulo colunt, haec communis est sententia: In Vulgata Versione explicanda et defendenda quoque opus esse cognitione linguarum, queis Archetypum U. F. exaratum est. Rem ita se habere, per se quisque intelligit. Catholicae veritatis Inimici a Romanae Ecclesiae communione alieni, ut sinistras suas Codicis inspirati expositiones tueantur, amplissimum excitare solent literarum orientalium apparatum, quem quanti cuiusve sit ponderis? examinare nequit in his literis parum, vel plane non eruditus theologus. Haec cum verissima sint, Clemens P. V. Oec. Concilio Viennensi approbante statuit: teneantur viri catholici, sufficientem habentes Hebraicae, Arabicae et Chaldaicae linguarum peritiam, alios docere. Decretum istud quod et in Clem. V. 1, 1. exstat — Cf. Comm. a. h. c. in edit. Lugd. 1571. p. 1027. s. A. Barbosae, Collect. Doct. Ven. 1718. IV, 320, s. —, Ecclesiae Romanae curam circa Textum Originarium monstrat. Idem egit S. P. Paulus V., qui bulla „Apostolicae servitutis“ a. 1610. Bullar. ed. Luxemb. III, 485. iussit: „ut scholae linguarum huiusmodi quamprimum instituantur, earundemque linguarum lectionibus scholares assignentur, qui illis sedulam et assiduam operam navent.“ D. q. utiliter legi poterit S. Seemiller, comment. de studio linguae hebraicae cum Theologia coniungendo, add. expl. Ps. 119. Vienn. 1790. p. 41. s. Ceterum Institutiones Grammaticae Hebraeae scripserunt: J. Jahn, G. Gesenius, H. Ewald, Roorda, R. Stier, H. Hupfeld, G. Böttcher-Mühlau, Freytag, Nägelsbach, Reinke, Dietrich, Vosen. Lexicis concinnandis operam dabant: Sanctes Pagninus, Michaelis, Simonis, Winer, Gesenius-Roediger, Lee, Fürst, E. Meier, Drach; Concordantiis Buxtorf et Fürst. Linguae Chaldaicae addiscendae inserviunt Grammaticae: Zanolini, Michaelis, Winer, Fürst, Petermann, Drach; item vocabularia et glossaria: Zanolini, Landau, Dessauer, Kärle.

Syriacas Literas illustrant: grammatica compendia: Tyschen, Jahn, Oberleitner, Yates, P. Ewald, A. Th. Hoffmann, Swyghuisen, Groenewoud, Cowper, Wenig; vocabularia et glossaria ediderunt syriaca: Michaelis, Bernstein, Agrelli, Roediger. Locupletissimis subsidiis gaudet Lingua Arabica, et quidem grammaticis: Schultensii, de Sacy, Rosenmüller, Jahn-Oberleitner, H. A. Ewald, Roorda, Petermann, Caspari, C. Schier; lexicographicis: Golii, Meninski, Richardson, Freytag. Ut silentio premamus varias variorum disquisitiones minoris generis, quibus Linguis Semiticis lux affunditur.

§. 121. Indoles linguae Graecae Novi Foederis.

Qua lingua Scriptores Sacri Novi Foederis usi fuerint, hac de re non multis disceptabimus. Quanquam enim Evangelium d. Matthaei et Epistolam ad Hebraeos Aramaea, tempore Christi vernacula, lingua exaratam ex fide concordi Maiorum docuerimus — v. H. N. T. p. 268. s. 461. add. Zahn, Papias von Hierapolis, in ann. Stud. u. Krit. 1866. p. 690. —; tamen et Archetypa nusquam hodie reperiri, confessi sumus. V. Comm. p. 103. Omnes itaque, qui scriptoribus θεοπνεύστοις debentur N. F. Libri, nunc graece nisi existere, res est clara et evidens. Id vero inter eruditos a saeculo inde decimo sexto controversia plena quidem scientiae, at non aeque moderaminis, disputatum est acriter: utrum Graeca illa Scriptorum N. F. lingua sit pure graeca? vel num Hagiographi graece scribentes aramaeam consuetudinem multipliciter sequantur? Sane si libros utrinque scriptos, si disputationis fervorem respicimus, de re gravissimi momenti agi putaveramus; si autem abstrahimus a quaestionibus, quae ad Historias magis spectant, omnis lis in meram λογομαχίαν transibit.

Cum Desiderius Erasmus Rotterodamus et Laurentius Valla linguam graecam N. F. haud puram esse contenderent, Henricus Stephanus Graecismi probe gnarus, praefatione ad ed. N. T. puritatem eius affirmare conabatur. Stephani opinionem suam fecit et auxit S. Pfochenius, diatribe de linguae graecae N. T. puritate Amst. 1629. 33. ap. J. Rhenferd, diss. ph. th. de stylo N. T. syntagma. Leovard. 1701. p. 145. s. Pfochenii ῥήσεις J. Grossius repetiit defenditque in libellis: Trias observ. th. stilum N. T. a barb. crim. vind. Jen. 1640. Observ. pro Triade obs. apol. 1641. Tert. def. Tr. Hamb. 1641. Quart. def. ib. 1642. Eandem sententiam propugnarunt: B. Stolberg, de soloecismis et barbarismis graecae N. T. dictioni falso tributis. Vit. 1685. A. Blackwall, Critica N. T. lat. C. Wollius, ed. Lips. 1736. C. S. Georgius, Vind. N. T. ab Ebraism. l. III. Franc. 1732. Hierocriticum N. T. Vit. 1733. Pfochenii diatriben vero refutarunt: Th. Gataker, de Novi Instrumenti stylo. Lond. 1648. M. Solanus, de Stylo N. T. Franeq. 1696. ap. Rhenf. p. 261. s. J. Olearius, de Stylo N. T. Cob. 1672. ap. Rhenf. 1. s. J. Vorstius, de Hebraismis N. T. Amst. 1683. 65. Vorstii, commentarium animadversionibus cribravit J. Fr. Fischer, Lips. 1778. atque tribus supplementorum speciminibus ib. 1790. s. Si quis hac de re sententiam Veterum S. Patrum et Scriptorum E. requirit, inveniet — apud Eusebium H. E. III., 24. p. 94. — istos quidem confessos fuisse: „admirabiles illi prorsusque divini Apostoli Servatoris Nostri, cum essent vita quidem et moribus castigatissimi, et omnibus virtutibus ornati, sermone autem ipso rudes essent et inculti; freti divina ac

mirifica virtute ipsis a Servatore concessa artificioso verborum ornatu magistri sui praecepta exponere neque noverant, neque item conabantur." Idem habet Origenes, plurimis in locis libr. adv. Cels. Cf. I, 38. 62. III, 39. VI, 1. 2. VII, 59. 60. ed. Lomm. XVIII, 76. 112. 302. s. XIX, 298. XX, 91. 94. D. Chrysostomus, in I. Cor. III, 4. X, 20. S. Hieronymus, ad Eustoch. XXII, 30. p. 115. s. coll. Comm. in ep. ad Ephes. 3, 1. VII, 586. Nota est sane Juliani Apostatae de rudi dictione N. F. scriptorum sententia: „ἡμέτεροι φησὶν, οἱ λόγοι, καὶ τὸ ἑλληνίζειν, ... ὑμῶν δὲ ἡ ἀλογία καὶ ἡ ἀγροικία." Apud S. Gregorium Naz. Orat. IV. c. Julian. I, 102. I, 636. 7. Suo quoque tempore Lactantius V, 1. I, 230. questus est, contemni Scriptores Sacros ab iis, qui nisi diserta legere volunt. Cf. i. Lami, de erud. Apost. c. 11. p. 571. Reithmayr, Einl. p. 175. s.

Quod ad linguae puritatem attinet, illam neque Graecorum ingenio, neque grammaticorum regulis ubique convenire, satis constat. Quis enim hodie N. F. legens praeter multa hebraea et aramaea vocabula, non agnoscet plurima alia, quae vel in sensu, vel in compositione, vel in constructione ad semiticae linguae indolem revocare posse videatur. Et istam quidem indolem linguae N. F. J. J. Scaliger, animadv. ad Eus. p. 134. primus „hellenisticam" dicere maluit; nemine quod sciamus repugnante. Verum ubi D. Heinsius, in praef. ad Nonni ep. paraphr. Ev. Johannei. Lugd. Bat. 1627. Exercit. S. ad N. T. ib. 1639. Exercit. de lingua Hellenistica et Hellenistis. ib. 1643.; „dialecti" adpellationem hac in re usurpasset, nactus est adversarios gravissimos: C. Salmasium, de Hellenistica. Lugd. B. 1643. Funus ling. hell. ib. e. a. J. Croium Obs. in N. T. Gen. 1645., M. Cotterium, exerc. de Hellen. et ling. Hellen. Argent. 1646. M. Sckokium, de Hellenistis et lingua hellen. Ultrai. 1651.; aliosque. De qua tamen adpellatione non tam morosa κρίσει iudicassent philologi, si observare voluissent: rotundiore magis, quam veriore titulo „hellenisticam" vocatam esse dictionem N. T.; eo quod commune haberet aliquid cum illa graecitate, licet usitatam eius indolem per omnia non retineat. Ex adversa parte facile largimur: non exstitisse dialectum peculiarem hellenisticam, nomen „hellenisticae" in tantum admittentes, in quantum nihil aliud quam characterem, ut vocant differentiae specificae in lingua graeca N. T. innuere debet. Dialecti Alexandrinae nomen placuit E. Grabio accommodare linguae LXX. interpretum, ac de eadem diligentissime disquisivit F. G. Sturz, de dialecto Alexandrina ratione simul habita vers. L. L. V. T. gr. Lips. 1786. De dial. Alexandrina I. II. Lips. 1786. III. Ger. 1788. Denique de dialecto Macedonica et Alexandrina Lips. 1808. Sed peculiarem dialectum Alexandrinam unquam in rerum natura exstitisse, merito inficias eunt alii. Cumprimis H. Planck, de vera natura atque indole orationis graecae N. T. commentatio, in Rosenmüller, comment. theol. I. 1. 113. s. Nam quae Alexandrina dialectus dicitur, est sermo vulgaris, mixtus, in variis regionibus et civitatibus per Macedones expugnatis. Enimvero tunc dialecti, quae hactenus in Graecia seorsum obtinuerunt, in unum communem τῆς κοινῆς coaluerunt. Ex omnibus aliquid habebat, idque pro locorum rerumque externarum diversitate varie compositum erat. Quodsi ita est, facile intelligitur Judaeorum Alexandrinorum linguam, dialectum Alexandrinam exacte dici non posse; quia χαρακτὴρ dialecti distinctivus, quod linguae communis sit diversitas quaedam, prorsus in eo sermone desideratur.

§. 122. De lingua N. F. Graeca cognoscenda.

Linguae graecae communis, quae idiomati Novi Testamenti fundamento est, vestigia reperiuntur: in vocibus et vocum formis omnium dialectorum graecarum; vocabulis antiquis nova significatione donatis; vocibus novis, quae recens ad analogiam ante iam obviam effictae sunt; in nominum verborumque flexione vel peculiari; vel quae etsi nihil anomali in formatione habeat, tamen apud probatae orationis scriptores non usurpatur; in orthographia vocumque pronunciatione; in vocabulis barbaris, quae ex aliis linguis in graecam immigrarunt. Id quod a nemine literarum Hebraicarum et Graecanicarum perito, in dubium vocari putamus.

Judaeorum quam plurimae erant notiones, quae cum a Graecorum cogitandi ratione plane differrent, iisque apta atque idonea verba inveniri omnino nequirent, si Judaei graeco sermone utentes reddere vellent; ea utcunque voce utebantur, quae iam alius significationis communione cum hebraeo verbo, quod in mente habebant, coniunctissima erat. Eas vero notiones, quae primum Religio Christi attulit, a graecis rebus similibus plerumque nomen traxisse videmus. Cavendum igitur erit iis, qui explicando Codici N. F. operam navare cupiunt, ne notiones subiiciant locutionibus S. Librorum N. F., quae a singulari indole Hagiographorum abhorrent. Enimvero sola cognitio linguae graecae non sufficit, ad sensum S. S. N. F. eruendum. Usus loquendi communis explicare nequit voces, quas Scriptor S. nova plane significatione usurpavit. Ita v. c. quid sit „πίστις“ Rom. 1, 17. non pendet ex usu loquendi graeco, sed aliunde discendum est. Accedit, quod Hagiographus interdum in vocibus obviis et usum loquendi neglexerit; certe haud paucae reperiuntur voces, quae in N. F. de rebus adhibentur, de quibus Graeci alio vocabulo uti solebant, quam Judaei. Enimvero licet haud necesse sit assumere Hagiographos Novi Foederis omnia hebraee cogitasse, antequam graece scriberent; tamen fieri nequivit, ut tantopere ab usu loquendi hebraeo abstraherent, ut ne quidem in locutionibus et vocibus adhibendis, vernacula eorum lingua dictioni graecae suum darent colorem. Ut enim non ille s. d. Classicorum Latii genus dicendi expressisse dicendus est, qui sermonem suum verbis quibusdam classicis ornare studuit; ita nec oratio N. T. graeca „attica“ dici potest, quod in ea nonnullae voces et formae atticae reperiantur. Cum de puritate linguae N. T. certarent eruditi, ab utraque parte peccatum est: nam multarum vocum significationes, quae in N. T. reperiuntur, Graecis perperam vindicatae sunt; et rursus multorum vocabulorum usus, qui apud optimae notae scriptores graecos invenitur, ad hebraeae linguae indolem frustra revocatus est. Apostolorum aetate lingua, qua usi sunt, graeca nonnulla etiam ex latino, persico, rabbinico recepit. Qua de re tamen hic pluribus disputare non attinet.

Ad fontes quod attinet, ex quibus usus loquendi scriptoribus N. T. familiaris cognoscendus est praeter Libros S. V. F. qui graece exarati habentur, sunt priscae V. F. interpretationes graecae. E nullis aliis libris linguam N. F. magis intelligimus, quam e Versionibus τῶν LXX., Theodotionis, Symmachi Aquilaeque. V. p. 157. Multum etiam adiuvant: Josephus F., Philo, S. S. Patres et

Scriptores E. graeci; Etymologicon Magnum — d. q. v. J. A. Fabricii, Bibl. gr. ed. Harles. Hamb. 1798. VI, 595. s. — utilissimum; Photii Lexicon ed. R. Porson. Lond. 1822. ed. Hermann Lips. 1823. — d. q. v. S. F. G. Hoffmann, Lexicon Bibliogr. Scr. Gr. Lips. 1836. III, 247. — Suidae Lexicon ed. L. Küster. Cantabr. 1705. 3. v. Th. Gaisford. oxon. 1834. 3. t. G. Bernhardy. Hal. 1853. 4. 2. v.; Hesychii Lexicon ed. J. Alberti Lugd. Bat. 1747. 2. v. — d. q. v. C. F. Ranke, de Lex. Hesych. v. orig. et gen. forma. Lips. 1831. Glossis sacris ex illius Lexico excerpendis l. dic. J. C. G. Ernesti. Lips. 1785., qui etiam Suidae et Phavorini [ed. Bortoli Ven. 1712.] glossas s. congessit ib. 1786. — Zonarae Lexicon ed. A. H. Tittmann Lips. 1808. — eiusdem Glossas sacras illustravit G. Sturz. 1—3. Grimm. 1818—20. — et similia Veterum opera; ad quae accedunt recentiorum scriptorum quoque Lexica et Commentaria varii generis.

Equidem minime diffitemur hac nostra aetate multos viros linguae graecae haud parum peritos, variis scriptis grammaticam et lexicon sermonis N. F. coluisse atque S. Literarum studiosos iuvisse, ut faciliori ratione hanc intelligere queant. Ex his prae omnibus nominare oportet G. B. Winer [Prof. Th. ac. Lips. † 12. Mai. 1858. d. q. v. G. Lechler, in Herzog' R. E. XVIII, 190.], qui exquisita doctrina his fere libris scientiam idiomatis N. F. emendavit et auxit: Grammatik d. neutest. Sprachidioms. ed. pr. Lips. 1822. 8. 2. vol. noviss. VII. cur. G. Lünemann. ib. 1867.; in angl. v. E. Robinson Andov. 1825.; in sved. k. G. Rogberg. Ups. 1827. Scholis latine habendis accommodavit J. Th. Beelen. Lov. 1857. Idem eruditissimus vir G. Winer gramm. N. T. illustravit: de Hypallage et Hendiady in N. T. libris. Erl. 1824. coni. in N. T. expl. c. et ex. 1827. de verbor. disp. simpl. p. compos. in N. T. usu. Lips. 1833. De verborum cum praepos. compos. in N. T. usu part. I—V. Lips. 1834. 5. 8. 42. 3. Grammaticam linguae graecae qua N. T. scriptores usi sunt comp. J. C. G. Alt. Hal. Sax. 1829., sed non eiusmodi ut laudem mereatur. Melior, sed Wineri libro inferior, censetur Ph. Buttmann, Gramm. d. neutest. Sprachgebr. Berl. 1859. Lexicis gr. N. T. concinnandis praeter vetustiores: G. Pasorem, C. Stockium, J. Fr. Fischerum, Chr. Schöttgen, J. Fr. Schleusner, et recentiores: Chr. Abr. Wahl, C. G. Bretschneider, C. G. Wilke, Chr. Schirlitz; novissime operam navarunt: C. L. W. Grimm, Lexicon gr. lat. in L. N. T. Lips. 1862—5. atque H. Cremer, bibl. th. Wörterbuch der neutest. Gräcität. Gotha. 1866. Obiter addimus adhucdum nomina Lightfooti, Schöttgenii, Meuschenii; item L. Bosii, G. Raphelii, J. Elsneri, J. Alberti, E. Palairet, G. D. Kypke, C. Fr. Munthe, J. T. Krebs, J. Vorst, Fr. Woken, J. B. Otte, C. Fr. Lösner, A. Fr. Kühn, J. B. Carpzov, A. Schott, Tittmann; qui in variis commentationibus — a nobis ubi fieri potuit commemoratis — haud parum ad enucleationem S. Literarum N. F. contulerunt.

§. 123. S. Scripturae sensus in sermone Tropico.

Ornari orationem Graeci existimant, si verborum immutationibus utuntur et sententiarum. Spiritus Sanctus linguae et sermonis artifex Divinarum Literarum simplicitati indivulsam

esse comitem voluit eloquentiam. Quà de re pulcherrime inquit S. Augustinus: ‚Sciant literati, modis omnibus locutionis, quos grammatici graeco nomine tropos vocant, auctores nostros usos fuisse. Quos tropos qui noverunt, agnoscunt in Literis Sanctis, eorumque scientia ad eas intelligendas adiuvantur'[1]. Unde interpres dictionis Biblicae lumina, tropos et figuras expendat dilucidetque necesse est; in qua expositione duo accurate hic cavenda sunt quasi praecipitia: Summopere attendendum a. ut ne sicut νεώτεροι faciunt, quae proprie sunt intelligenda, figurate accipiantur. Semper iubet s. Augustinus: ‚ne propriam quasi figuratam velimus accipere' locutionem[2]. Enimvero nisi in manifestos errores ire volumus, eousque verborum proprietas retinenda est; donec quaedam urgens ratio tropum suadeat[3]. b. Refert plurimum, ut ne quae figurate sunt accipienda, proprie intelligantur, tunc enim carnaliter sapitur, iudice eodem s. Augustino[4]; quo ii interpretes peccare facile possent, quibus loquendi ratio Scriptoribus Biblicis usitata, minus perspecta est. In quavis oratione tropica interpretanda, etymologia vocum non est valde urgenda; quia usus docet istam non semper spectari, vel plane iam evanuisse. Deinde interpretis est tropum in explicatione S. Scripturarum U. F. penitus exhaurire[5].

---

1) De doctr. Chr. III, 29. p. 100. 2) L. c. 10. p. 86. 3) Quod proprium est illi perversae interpretationi, qua illi aevo nostro pessime peccant interpretes, qui Historias Sacras in mythos; Vaticinia autem in locutiones figuratas transmutant. V. p. 258. 274. 4) De doctr. Chr. III, 5. p. 82. 5) Cf. Hagelmaier, de dict. trop. S. S. Tub. 1779. M. J. H. Beckhaus, de dictione N. T. tropica iudicanda et interpretanda. Marb. 1819. Potest vero totius Eloquentiae Sacrae consideratio ad duo principalia referri capita, quorum alterum „Tropos" τρόπους, a τρέπειν vertere; alterum „Figuras" σχήματα rhetores adpellant. In eo autem differunt haec duo, quod tropi ipsum verborum sensum concernunt; cum propria verborum significatio in aliam cognatam contrariamve vertitur. Prisci sermonis inopia homines compulit, novis ideis designandis verba iam usu recepta ad illas transferre; quorum notio aliquam cum iis similitudinem aut nexum prae se ferret. Quod vero ad figuras attinet, sensum verborum per se non immutant; sed sermoni tantum ornatum conferunt: licet enim tam translatis quam propriis verbis sermo figuretur; tamen qua translata illa verba talia sunt, non ex vi figurae, sed tropi. Dari in S. Scripturis cum tropos tum figuras nimis apertum est, neque indiget demonstratione. Nostrum non est troporum species, cuiusmodi habentur: μετάφορα, συνεκδοχή, μετωνυμία, κατάχρησις, εἰρωνία, ὑπερβολή, μειῶσις; vel schematum sive figurarum q. d. τῆς λέξεως καὶ διανοίας, uti sunt: ἐπιζεύξις ἀναδί-

§. 124. Genus Divini Codicis dicendi poeticum.

In explicando genere dicendi S. Literarum „poetico“ supervacaneum foret: de elocutione, quam proprio strictiorique sensu — voce barbara — stylum dicunt; item de figuris, quibus Sacri Poetae potissimum utuntur, dicere; cum e legibus Poeseos in universum satis sermo Vatum, cumprimis V. T., maxime patheticus vivisque affectuum animatus igniculis, sublimibus sententiis ornatus affatim cognosci possit et iudicari. Tempus et chartarum penuria prohibet, aliqua belle florentis in Divino Codice sermonis specimina exhibere. At vero diversa genera sacrorum carminum, et externa forma consideranda venit; unde et tota Poeseos Sacrae ratio clarior evadet.

a. Omnis S. Literarum V. T. poesis duplici maxime genere continetur: „lyrico“ nempe et „didactico.“ E quibus lyricum et antiquissimum apud Hebraeos fuit et latissime patens. Lyricae poeseos rursus diversae sunt species, pro diversitate affectuum, qui exprimendi sunt. Enimvero quod si pii in Deum sensus profundantur „hymnus“ habetur; si animi dolor, maxime de peccato, promatur: elegia, lamentatio, threnus; si victoriae celebrantur „epinicion“ canitur.

In quaestione positum est: cur Poesis drammatica et epica a Sacris Scripturis omnino exulat? Responsum in promtu illud datur: quia doctrina de Providentia Divina, quae per singulas paginas S. Codicis inculcatur, fatum, quocum pugnare debet actor drammatis, excludit. Unde genus poeseos drammaticum Revelatio V. F. non admisit. Sed neque unquam ab hebraeis poetis cultum fuit carmen heroicum; namque ex intuendi ratione theocratica: Deus ipse pro populo sibi electo contra hostes dimicabat, quod si igitur victoria reportata esset, ea nequaquam hominum fortitudini, sed soli Jehovae virtuti tribuenda fuit. V. H. R. D. V. T. p. 130.

b. Alterum Poeseos Sacrae genus est: „didacticum“; cui quidem Psalmorum aliqua pars; Proverbia; Ecclesiastes Jobique libri adnumerandi veniunt, et ad eandem cum graecorum carminibus gnomicis speciem referendi esse videntur. Utrumque Poeseos V. F. genus in Prophetarum vaticiniis compositum mixtumque conspicitur; ubi Vates docent, monent, hortantur, oratio eorum ad didacticam accedit poesim; verum quotiescumque doloris vel spei sensus exprimunt, toties lyricum colorem induunt. Cf. a. r. L. Buchegger, de orig. s. Chr. Poeseos. Frib. 1827. p. 5. s.

πλοσις, κλίμαξ, ἀνάφορα, πολυσύνθετον, ἀσύνθετον, ἐπιστροφή, συμπλοκή, ἐπανάληψις, ἐπανοδός, πολύπτωτον, ἀντανάκλασις, ἐκφώνησις, ἐπανόρθωσις, ἀποσιώπησις, ἀποστροφή, προσωποποιΐα, ἐρώτησις, ἀπορία, ἀνακοίνωσις, πρόληψις, ἐπιτροφή, συγχώρησις, ἀιτιολογία, ὑποτύπωσις, συλλογισμός, μετάβασις, ἀντίθεσις, ἐπεξήγεσις, περίφρασις; et quae sunt aliae figurae, e regulis artis oratoriae repetendae, iusta ἐξεργασία expendere.

§. 125. De ratione S. Librorum metrica.

Jam inde ab antiquissimis temporibus viri docti disputarunt: quaenam externa carminum Hebraeorum forma fuerit? Utrum legibus metricis, adinstar carminum Graecorum atque Romanorum, V. F. poemata adstricta; vel an liberiori quadam structura, ad solutam propius accedente orationem, fuerint composita? In diversas, ut fieri solet, partes saepe contrarias et sententias abiere vero quam maxime dissimiles. Fuere viri, qui e Masoretharum accentuatione et pronunciatione, accommodata cognata arabica, poesim hebraeam e metricis legibus dimetirentur. Quas ubi ad liquidum perducere conati sunt, oleum et operam — sicut habet proverbium — perdiderunt. Ideo quidem quia numerus, harmonia et quantitas syllabarum apud Hebraeos nobis prorsus mansit incognita. Sed neque feliciores erant alii, qui concedunt omnino rem Hebraeorum metricam, deperdita videlicet linguae hebraeae vera pronunciatione et accentuatione, expediri nostris temporibus vix posse; nihilominus tamen haud probabilioribus rationibus ex metrica carminum arabicorum structura colligunt: Hebraeorum Poetas in carminibus suis certis metris usos fuisse. Si quid in re admodum obscura dicendum est: confitemur nobis illam arridere opinionem, quae etiam Judaeorum doctoribus, et nostrae aetatis interpretibus quam maxime probatur. Haec vero sententia sumit: Sacram Poesim Hebraeorum iusti quidem metri vinculis destitutam fuisse; attamen liberiori aliquo rythmo sive numero, uti vocant, poetico eandem contineri existimat. Et istud quidem non sine gravi fundamento statuitur: quocumque enim in Carminibus S. oculum convertimus; ultro aliquis rythmus sese offert, in certa quadam membrorum orationis poeticae proportione conspicuus; qui „parallelismi poetici" nomine insignitur.

Multi sunt iique praeclari libri, qui rationem metricam S. Poeseos elucidant, quorum praecipui existimantur: C. R. Bellarmini, Institut. lingu. Hebr. Col. 1580. p. 127. s. Fr. Gomari, Davidis lyra. Gron. 1637. J. G. Drechsler, manud. ad poet. hebr. Lips. 1672. Cithara Davidica ib. 1675. A. Calmet, de Poesi Vet. Hebr. Diss. V. T. I, 231. A. Fleury, disc. s. l. Poesie et part. s. c. d. anc. Hebreux, in ed. Op. Par. 1837. p. 88. lat. in Diss. Calmeti V. T. II, 140. s. A. Pfeifferi, man. ad accentuat. V. T. pros. et metr. Dresd. 1721. Ch. Weisse, syst. Psalm. metr. Lips. 1740. rep. a Rosenmüllero, l. c. p. 699. s. G. Wernsdorf, de arte poet. Hebr. Ged. 1744. 1. 2. d. G. Jones, poeseos asiaticae Comm. l. s. rec. J. G. Eichhorn. Lips. 1777. C. G. Anton, coni. de metro. Hebr. antiq. Lips. 1770. Vind. ib. 1772. C. D. Ilgen, Jobi ant. Carm. hebr. nat. atque virtut. Lips. 1799. p. 40. s. R. Lowth, de Sacra Poesi Hebr. pr. ac. Oxon. 1753. c. not. J. D. Michaelis Goett. 1770. animadv. E. Fr. C. Rosenmüller. Lips. 1815. J. G. Herder, v. Geiste d. hebr. Poesie. Dess. 1782. 3. auct. C. W. Justi. Lips. 1825. Bellermann, Metrik der Hebräer. 1813. A. Gügler, d. h. Kunst der Hebräer. Landsh. 1814. I. J. G. Eichhorn, de proph. Poesi Hebraeorum Paralip. Gott. 1822. Kaiser, de paralellismi in poesi hebr. natura. 1839. Wocher, in ann. Tüb. Quart. 1834. p. 614. s. J. L. Saalschütz, v. d. Form d. hebr. Poesie. Königsb. 1825. Form u. Geist d. hebr. b. Poesie ib. 1853. Delitzsch, z. Gesch. der jüd. Poesie. Leipz. 1836. J. G. Wenrich, de poes. hebr. atque

arab. orig. ind. m. cons. a. discr. Lips. 1843. E. Meier, Form d. hebr. Poesie. Tüb. 1853. Fr. Böttcher, ausf. Lehrbuch der h. Sprache ed. F. Mühlau. Leipz. 1866. I, 24. s. J. Ley, die metrischen Formen der hebräischen Poesie. Leipz. 1866. T. J. Lamy, Introd. spec. in S. S. Lov. 1867. p. 102. s.

§. 126. Parallelismi poetici S. Literarum V. F. variae species recensentur.

Poesis, qua ideae cogitationesque maiori vi et enthusiasmo proferuntur, utitur oratione pathetica, varia verborum ubertate distincta. Ubi autem sermo fit vividior motu quodam progrediente, numerus efficitur, qui ‚rythmus' vocatur; atque in Poesi Sacra per ‚parallelismum poeticum' formali u. d. exprimitur modo. Hebraei ad sua carmina quodammodo condienda parallelismum adhibent; qui etiam Latinis non deest. V. Horatii, Carm. I, 4. Vi Paralellismi concepta in animo cogitatio, non una sententia, sive serie vocum enunciatur; sed in pluribus sibi invicem certa proportione correspondentibus evolvitur et illustratur. Ea proportio vel in solis cogitationibus, vel etiam in verbis locum habere potest. Quod vero ad cogitationum proportionem attinet, respectu ‚logico', iunguntur a Poetis Sacris in carminibus: a. Sententiae quae eundem sensum mutatis tantum verbis fundunt; ita ut aliae ex asse, aliae ex parte sibi consonent. Et ista quidem proportio duobus passim membris absoluta ‚parallelismus synonymus' vocatur. E. g. Ps. 2, 1. 19, 3. b. Divi Vates iungunt sententias, quae opposita continent, ut eo magis illa oppositione sententiae cuiusdam veritas illustretur atque comprobetur; quod genus parallelismi ‚antitheticum' audit. E. g. Ps. 18, 28. Prov. 15, 1. Habetur denique c. quoddam tertium parallelismi genus ‚syntheticum'. In isto neque eiusdem rei iteratione, neque diversarum rerum oppositione, sed sola constructionis forma, qua sibi certa membrorum proportione invicem ideae respondent et cogitationes continuantur; Poetae Sacri firmius volunt animo inculcare aliquam sententiam. Unde et saepenumero ad solutam orationem quam proxime accedit, atque aegre ab ea nonnunquam discernitur. E. g. Ps. 19, 13. 21, 12. Quodsi parallelismus poeticus in membris suis pari vocabulorum numero constat, perfectus vocatur. E. g. T. O. Ps. 20, 9. Prov. 10, 1. Ubi vero dispar reperitur vocum numerus, imperfectus dicitur. Ceterum posterior frequentissime in S. Scripturis occurrit. E. g. Ps. 31, 2. Ad haec igitur tria genera parallelismi: synonymum, antitheticum et syntheticum advertere diligenter debet ille, qui Libris Sacris Antiqui Testamenti Poeticis explicandis occupatur.

§. 127. Παραλλαγή et παρονομασία.

Ut S. Scripturae studiosorum parcamus labori, libet quaedam de parallage ellyptica et paronomasia, quae figurae admodum frequentantur, in S. Libris Poeticis referre. Ne parallelismo pleonasmus molestus, et tautologia inanis oriatur; sed potius cum varietate consona simul brevitas concinnaque venustas festive iungatur, Sacri Poetae parallagen ellypticam adhibuerunt; qua in uno membro parallelo una, in secundo altera res exprimitur: et tamen in ambobus utraque intelligenda est. Haec autem dispositio fit duplici ratione. Interdum α. quaedam voces primi membri prorsus eaedem, neque ullo modo mutatae, subaudiendae sunt in altero quoque membro: ita ut sententiae cuiusdam parte duplice seiuncta et divisa, duae enunciationes parallelatae formentur; in quibus non minus prioris membri voces certae ad posterius membrum, quam huius verba certa ad illud pertinent. E. g. Job. 13, 17. Prov. 10, 1. Vel β. aliqua verba quodammodo antea mutata ex uno membro sumenda erunt, et in altero membro subintelligenda veniunt. E. g. Ps. 1, 6. Isai. 32, 3. Neque tantum haec parallages ellypticae ratio inter unius eiusdemque commatis membra singula; sed etiam inter ipsa singula commata intercedere potest. E. g. Isai. 7, 8. 9. Denique cum u. v. p. 281. dictio V. F. dictioni N. F. quasi fundamento sit; non mirum est: quod etiam in N. F. parallage ellyptica quandoque reperiatur. Vid. Matth. 23, 29. 24, 3. Joann. 14, 10. Rom. 4, 25.; ib. 10, 10. Cf. C. L. Hendewerk, Obadiae Pr. Orac. Regiom. 1836. p. 132. s. J. J. Snouck Hurgronje, de parallelismo membrorum in Jesu Christi dictis observando. Trai. 1836.

Παρονομασία Ciceroni, Rhet. IV, 21. ed. Bip. 1, 96. „Annominatio est, cum ad idem verbum et ad idem nomen acceditur commutatione unius literae aut literarum; aut ad res dissimiles similia verba accommodantur." Cum ita dictio commutatione literarum mutat significationem in diversam vel oppositam, oratio leporem, emphasim aut energiàm acquirit. E. g. Gen. 49, 8. Soph. 2, 4. Luc. 21, 11. Act. 8, 30. Phil. 20. coll. Rom. 12, 15. In paribus iisdemve verbis diversa sonantibus posita figura Graecis **Dilogia** adpellatur. Διλογίαις in nomine „τοῦ νόμου" plena est epistola ad Romanos. Cf. i. c. 2. et 3. Ceterum de Paronomasia finitimisque ei figuris Paulo Apostolo frequentatis docte disputat J. Fr. **Böttcher**, spec. diss. rh. exeg. Lips. 1833. 4.

Παρεργὸν de Carminibus V. F. alphabeticis.

„**Carmina alphabetica**" vocantur ea: **quorum singuli vel versus**, vel **strophae** literis primis seriem alphabeti repraesentant. Ad id carminum genus pertinent: Psalmi T. O. 9. 10. 25. 34. 37. 111. 112. 119. 145.; Jeremiae Threni, excepto capite ultimo V. H. V. T. p. 446.; nec non Proverbiorum c. 31. Ib. p. 312. Sed age videamus anne verum sit? id carminum ad elementorum ordinem componendorum genus: „**nil esse nisi ineptum seriorum poetarum lusum, qui cum priscae poeseos dignitatem haud possent consequi, novo aliquo artificio, carminum suorum tenuitatem**

com pensare studebant." Huic imbecilli recentiorum interpretum acatholicorum quorundam opinioni, repugnat ipsorum carminum alphabeticorum s. d. indoles, quae uti e. g. Threni, poetica inventione luminibusque sermonis tropici egregie adornata cognoscuntur; tempore quidem scripta, quod reditum e captivitate babylonica antecessit. V. H. R. D. V. T. p. 447. Quare placet illa aliorum eruditorum interpretum sententia: camina quaedam V. F. ἀκροστίχοις exarata in subsidium memoriae, quo facilius ediscerentur et docerentur a pueris ac plebe. Neque haec ars aliis literis Orientalibus incognita fuit; habent enim similiter carmina alphabetica et Samaritani et Syri; nec postea evanuit, ut apparet e carminibus ecclesiasticis. Cf. G. Gesenii, Carmina Samaritana. Lips. 1828. p. 8. s.

§. 128. Parabolae.

Inter dictionis Biblicae, cumprimis poeticae V. F., lumina referuntur: Parabolae et fabulae. Nomine ‚Parabola[1]' veniunt nobis: illae Divini Codicis narrationes, in quibus fictae res — et quidem si homines stricte parabolae, si res ratione destitutae fabulae vocantur — tanquam in facto positae proponuntur; eo quidem consilio, ut sententia aliqua ad doctrinam[2]; vel mores[3] pertinens illustretur vel in genere veritas quaedam supernaturalis, quae ad constitutionem Regni Messiani[4] spectat, depingatur et quasi oculis subiiciatur. ‚Familiare est Syris et maxime Palaestinis, monet S. Hieronymus[5], ad omnem sermonem suum parabolas iungere; ut quod per simplex praeceptum teneri ab auditoribus non potest, per similitudinem exemplaque teneatur'[6]. In parabolis sive exempli brevioris, sive τοῦ εἰκόνος, sive inductionis — quae ἐπαγωγή gr. dicitur — explicandis, semper attentendae duae sunt partes. Prima est res, quae adfertur in similitudinem[7]. Altera est rei eius applicatio. Cum a recta narrationis i. e. προτάσεως interpretatione, magna ex parte pendeat rei significatae intelligentia, qui parabolas exponere

---

1) Παραβολή, usu loquendi graecanico, quaevis comparatio in oratione obvia dicitur. In versione τῶν LXX. dicitur similitudo, proverbium, aenigma et quidquid habet aliquid obscuritatis. Coll. hebr. מָשָׁל. Vid. J. Vorstii, de Adagiis N. T. diatribe. Colon. Br. 1669. p. 4. s. Suiceri, Thes. II, 566. J. Fr. Schleusner, N. Thes. Lips. 1821. IV, 186. s. Fabula narratur Jud. 9, 7. 2) Matt. 18, 23. Luc. 15, 3.; 8, 11. 3) Matth. 21, 28. Luc. 7, 41.; 18, 9. 4) Matth. 13, 31. 21, 33. 5) Comm. in Matth. III. 18, 23. p. 142. 6) Cf. II. Reg. 12, 1. Ezech. 18, 2. H. R. D. N. T. p. 297. s. 7) E. c. grani sinapis Marc. 4, 30.; fermenti Luc. 13, 21.; oeconomi prudentis Matth. 24, 45. 7) Quae partim ab ipsa S. Scriptura fit Matth. 13, 3.; partim ab interpretibus fieri debet. V. Marc. 13, 34.

vult, ille imprimis curabit: a. ut primo indaget quis sit dicentis scopus? qui cognoscitur vel e plena parabolae explicatione[1]; vel ex dicto quodam nervoso, quod praecedit[2]; vel ex conclusione[3]; vel si eiusmodi indicia desunt, sumitur ex toto parabolae corpore. b. Studeat interpres, ut constitutis parabolae partibus, quae ad rem pictam transferri possint, ubi in singulis cernatur momentum comparandi, recte definiat; praecipue ex eius opportunitate, quae aut diserte commemoratur[4], aut saltem e loci contextu cognosci poterit[5]. Neque tamen in singulis partibus praesertim iis, quae ad narrationem ornandam, iuvandamque eius probabilitatem addita sunt, anxie nimis ἀκριβῶς haereat; cum sufficiat similitudinem servire in ea Regni Coelorum parte aut conditione, propter quam declarandam parabola erat narrata[6]. Enimvero adiuncta fere assumta sunt; ut narratio parabolica magis integra fieret, et esset habito respectu ad consuetudinem vitae humanae aptior accommodatio rei materialis ad rem spiritualem[7]. Sensus enim literalis Parabolarum est res primaria, quae occurrit in narratione ad declarandam rem aliam per similitudinem, quam habet cum illa[8]. Omnibus vero parabolis S. Scripturae illa laus tribui debet: sententias, quae iis subsunt, simplices et breves, magnam vim in animum humanum exercere; quarum elocutio ita comparata est, ut disciplinae quoque aestheticae nihil desiderandum relinquat.

---

1) Matth. 13, 19—21. 2) Matth. c. 20. e c. 19, 30. coll. 20, 16. 3) Matth. 13, 21. 4) Luc. 19, 11. 5) Matth. 25, 14. 6) Itaque non quaeramus, quid Lucae 15, 16. significent: κεράτια, μόσχος etc. 7) Multum autem conducit ad parabolarum intellectum, si cognitas habemus rerum, quae in similitudinibus adducuntur — E. g. zizania, sagena, serpens, vulpes. — proprietates. 8) Differt igitur parabola ab historia et exemplo, — quod est pars historiae, — nam historia est narratio rei vere gestae; parabola vero fictae et ad docendum apte concinnatae. Ita autem benignissimus Salvator parabolis usus est: ut maiori cum simplicitate et dignitate tractari a nemine potuerint. Ad instar tabulae eleganter pictae, ne umbra quidem levissima deesse reperitur, quae absolutam imaginem redderet. Commentarios in Parabolas D. N. J. C. ediderunt: A. Salmeron, de Parabolis D. N. J. C. Col. 1593. Lev. Lemnius, similitudinum ac parabolarum quae in Bibliis ex herbis atque arboribus desumuntur dilucida explicatio. Antv. 1569. C. M. Pfaff, de recta Theol. parab. et alleg. conform. Tüb. 1720. Gray, Vorl. ü. d. Gleichnissr. d. Heilandes ex angl. v. Roos. Hann. 1783. Storr, de parabolis C. Tub. 1779. rep. in op. ed. I, 89. s. J. J. Krome, sämmt. Par. Jesu übers. erl. Fulda. 1823. L. Pflaum, die Gleichnissr. Jesu. Nürnberg. 1823. G. A. van Limburg Brouver, de Parabolis J. C. Lugd. Bat. 1825. W. Scholten, diatr. de Parabolis J. C. Delphis Bat. 1827. F. W. Rettberg, de Parabolis J. C. Gott. 1827. A. H. A. Schultze, de Parab. J. C. indole poetica com. ib. 1827. A. F. Unger, de parabol. J. nat. interpr. usu. Lips. 1828. F. Arndt, die Gleichnissr. J. C. Magd. 1842.

§. 129. De Prophetiis V. F. earumque explicatione.

S. Literae Novi Foederis fidem superstrui volunt Prophetiis Luc. 1, 70. Joann. 5, 39. II. Tim. 3, 15. I. Petr. 1, 11.; quin etiam Vaticinia reliquis probationibus praeferunt. Coll. Exod. 15, 18. I. Cor. 15, 1. II. Petr. 1, 19. s. Cum vero diversi generis impedimenta sensum Prophetiarum difficilem faciant: interest aliqua attexere praecepta, quibus intelligentia Vaticiniorum adiuvetur. Cassiodorio: „Prophetia est aspiratio divina, quae eventus rerum, aut per facta, aut per dicta quorumdam immobili veritate pronuntiat.“ Praef. in Ps. c. 1. Op. ed. Garetii Venet. 1729. II, 2. De qua, continuat, bene quidam dixit: Prophetia est suavis dictio coelestis doctrinae favos, et dulcia divini eloquii mella componens. Ibid. Prophetae V. T. omnes una et alta voce fatentur: esse Dei Spiritum, quo acti et impulsi ad Divinae Revelationis annuntiationem ferantur. V. Isai. 38, 4. 43, 12. Jerem. 1, 4. 9. 10. 23, 21. 22. 28. Ezech. 1, 3. Joel. 1, 1. Ose. 1, 1. 2. Amos. 3, 7. 8. Hab. 2, 2. Zach. 1, 9. 14. coll. Num. 12, 6. 8. I. Reg. 3, 21. II. 23, 2. III. 20, 35. 36. Act. 1, 16. Hebr. 1, 1. 2. I. Petr. 1, 11. II. Petr. 1, 21. Apoc. 1, 1. Atque profecto hoc satis probatur, effato illo usitatissimo: נְאֻם יְהוָֹה צְבָאוֹת, dicit Dominus exercituum — qui sc. suum dictum נְאֻם in hominum animis et audire facit et conservat —; quod in nonnullorum Prophetarum singulis fere capitibus invenitur: ut auditoribus et lectoribus inculcetur, non humana et levia sed Divina et gravia a Prophetis Sancti Spiritus nuntiis proponi; quibus fidem habere homines et possint et debeant. Unde recte infertur: non in Prophetis ipsis esse vaticinandi necessitatem, sed Deum per suos Prophetas loqui, qui proinde Divina voce missi, non ex suo sed ex Dei mandato agunt. Mandata frequentissime Prophetis facta sunt: ut ea quae a Deo audiverant sine dissimulatione ulla, sine personarum aliquo intuitu fideliter annuncient. Ad quae respiciens s. Augustinus, quaestion. in Heptat. II, 17. III. a. 601. scribit: „Hic Exod. 4, 16. insinuatur nobis, ea loqui Prophetas Dei, quae audiunt ab Eo, nihilque aliud esse Prophetam Dei, nisi enuntiatorem verborum Dei hominibus, qui Deum vel non possunt, vel non merentur audire.“

Singularis Prophetarum V. F. prae aliis viris Theocratiae praerogativa significatur voce נָבִיא, quo nomine in S. Scriptura non omnes interpretes quoscumque, sed nuntios Dei; qui res divinas, quae sine Dei inspiratione nec cognoscere, nec proferre possunt, hominibus renuntiant, notari alibi docuimus. V. H. V. T. p. 228. Affinia sunt nomina רֹאֶה, חֹזֶה — Vulg. videns — antiquissimi usus coll. I. Reg. 9, 9.; quae ita iunguntur nomini נָבִיא ut eandem quidem rem dicere videantur, ast respectu aliquantulum diverso. Videntes i. e. prospectores dicuntur Prophetae, qui conspiciunt e Divina Revelatione, quod est futurum. Ita fit ut cum de locutione Dei agunt Prophetae, saepe, quae rerum sunt, verbis; et quae verborum sunt, rebus tribuunt: ut dicant se vidisse verbum, visionem audiisse. Cf. Isai. 1, 1. 2, 1. Synonyma sunt, אִישׁ אֱלֹהִים vir Dei, i. e. totus Deo et divinis rebus devotus, qui in et cum Deo vivit. I. Reg. 9, 8. Cognominantur θεόπνευστοι, אִישׁ הָרוּחַ, vir spiritus, a S. Spiritu sc. affectus

actusque Ose. 9, 7.; item מַטִּיף, stillator, qui stillat stillas i. e. minas vel consolationes. Mich. 2, 11. „Vir habens spiritum.... stillabo tibi.“

A Prophetis veris S. Literae caute distinguunt pseudoprophetas Deut. 18, 10—15. 20—22. Jerem. 23, 17. s. Ezech. 13, 3. s., quorum non tantum extra Palaestinam, sed et in Terra Sacra, praesertim post schisma decem tribuum et invalescentem idololatriam, per plerasque eius aetates magna fuit copia. Ut ante captivitatem babylonicam Palaestina scatebat huiusmodi falsis Prophetis; sic nec posteris temporibus defuerunt; imo maxime quidem paulo ante veri Messiae adventum, brevique post eundem pseudoprophetae et pseudomessiae apparuerunt. Duplicis isti erant generis. Aliqui eorum, omni posito pudore et reverentia Dei, honoris aut lucri respectu simulabant donum propheticum, quod ipsi suum non esse, probe sciebant. V. Jerem. 14, 14. 24, 26. Aliqui sive corruptae imaginationis vi, sive a spiritu malo acti, sibi omnino persuadebant, et persuasum ibant aliis, esse se veros prophetas, cum falsi essent. Coll. Deut. 13, 1—5. III. Reg. 22, 10—18. Hoc ut in effectum darent, proterve in nomine Domini loquebantur, ac impudentissimo ore missionem suam divinam ac instructionem iactabant. Jer. 27, 14. Imo talia praedicabant, quae populo ad palatum erant. Jerem. 5, 31. 6, 14. A peccatorum autem cum increpatione, tum quoque a comminatione poenarum studiose sibi cavebant. Isai. 56, 10. Neque vero impune ferebant artes suas nominisque Divini abusum, sed morte luebant e lege Deut. 13, 5. 18, 20.; ubi vero magistratus negligentia, aut idololatria veniam ipsis daret, Divina eos vindicta interdum repente e medio sustulit, quo sic evidentius irae suae exemplum in posteros quoque celebre Sanctissimus statuisset Deus. Cf. Jerem. 28, 15—17. Ex inspiratione veri instruebantur Prophetae, et saepius quidem sine speciebus materialibus, immediate lucem supernaturalem recipiebant. Inde solennis ista, atque a s. s. Patribus et Scholasticis passim recepta Prophetiae ratione originis suae divisio: in corporalem, imaginariam et intellectualem.

Ἔκστασις prophetica qualis fuerit? inter Theologos disputatur. Hoc quidem omnes facile concedunt posse: a. Deum formis et sonis, qui ope sensuum percipiuntur ad consuetum hominis captum se adcommodare. Sed et b. in intimo animae adyto repraesentationes et cogitationes producere, absque praevia mentis operatione, simplici u. d. mentis intuitu. Similiter c. animam supra sphaeram consuetae vitae elevare, et ei in hoc statu praeter et supernaturali se ipsum manifestare. Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως Vaticinia Prophetis A. T. obtigisse docet s. Paulus Hebr. 1, 1.; passim autem modi isti referuntur: ad somnia, visiones et verba. Somnia sunt revelationes internae, absque sensuum externorum adminiculo, Prophetis revera exhibitae; ut per imagines illis in quiete accurate descriptas intelligerent, quod eos scire voluit Deus. Estque hoc genus Revelationis vetustissimum. Vid. Gen. 15, 12. 28, 12. s. 46, 2. Jud. 7, 15. III. Reg. 3, 15. Indifferens autem erat an id noctu contingeret an interdiu; item an imagines istae vocum essent, an vero simul et rerum. Jam si quis quaerat? unde Prophetae somnia sibi a Deo peculiariter missa, a mere naturalibus distinguerent, respondemus: Ex re ipsa eiusque circumstantiis. Enimvero opinamur eiusmodi somnia caruisse phantasmatibus, quae in aliis somniis dormientes deludunt; vividius animum affecisse atque distincte animis dormientium illas res, quas vellet Deus, obtulisse. Coll. Dan. 2, 27. 28. Job. 33, 14. s.

Alter propheticae revelationis modus est: Visio coll. Isai. 1, 1. 6, 1. 13, 1. Jerem. 1, 11. Ezech. 1, 1. Apoc. 1, 10., qua vigilantes rapiebantur in ecstasin, cessante ad tempus usu sensuum externorum. In hoc statu a S. Spiritu menti Prophetarum exhibebantur et alte infigebantur imagines quaedam, sive figurae rerum propheticae, quibus et praesentiam et voluntatem suam manifestabat Deus: quarum vero sensum aut Deus ipse, vel angelus edocuit. Cf. Zach. c. 1—8. Summus gradus est vox, verbum Divinum; humano simile, quali vir cum viro, amicus cum amico, sermones instituere solet. Cf. Exod. 33, 11. Num. 7, 89. Deut. 34, 10. quod rursus evenit pure, absque aliquo internuntio; vel medio, ultro citrove; explicando et respondendo. Matth. 3, 17. Joann. 12, 28. Act. 9, 4. Aliquando verbum visionibus et imaginibus coniunctum erat. Isai. 6, 9. 21, 6. I. Reg. 3, 1. In his omnibus modis Spiritus Sanctus non mentem solum rerum dicendarum revelatione collustravit; verum etiam effecit: ut Prophetae appositas voces eligerent; quibus ad consilium mentemque Dei oracula sua funderent. Isai. 59, 21. Neque tamen unum propterea omnium et aequabile Vatum dicendi atque scribendi genus reperitur, sed longe diversissimum; perelegans in quibusdam, in aliis simplicius, ut exposuimus ubi de singulis V. F. Prophetis diximus. Natururalia enim dona integra cuique Spiritus S. reliquit; sanctificavit autem eadem, sibique fecit inservire: ita quidem, ut nativa sibi lingua et indole quisque in scribendis vaticiniis uteretur; attamen in tradendis vaticiniis omnibus auctor primarius vaticiniorum Prophetas sic direxit, ne quid a mente ipsius Divina deflecteret.

§. 130. Sermo Prophetarum amplius illustratur.

Quantum ad sermonem Prophetarum attinet, habet quandam sibi privam propriamque structuram, quae ab historico iuxta ac oratorio multum abit, ad poeticum autem quam proxime accedit; figuris grammaticis et rhetoricis pictus sententiosus, gnomicus — quia vulgare dicendi genus non suffecit. — concisus praeterea et abruptus nonnunquam deprehenditur. Quo fit, ut Prophetiae evadant intellectu difficiliores, et diligentissimo scrutinio atque attenta personarum, locorum, temporum et circumstantiarum consideratione, opus sit interpreti. Cum Prophetia sit praedictio de rebus abditis et futuris, gaudet dicendi genere obscuro — praesertim apud Ezechielem, Danielem, Zachariam — symbolico et parabolico. **Obscuritas**, quae observatur in sermone prophetico, magna ex parte nascitur ex oratione translata. Hinc s. Cyrillus Al., in Isai. 27, 13. verissime monet: „Mos est sanctis Prophetis obscuritate quadam suum obtegere sermonem.“ Op. III, 610. Quin s. Joannes Chrysostomus: „Utiliter et percommode factum esse dicit, ut Prophetiae de Christo et Gentibus deque Judaeorum reprobatione obscurae essent.“ Op. VI. 168. s. Accidisse putat hoc „in obscuritatem Veteris Testamenti, et quod alii alios non debeant accusare.“ Ibid. 180. s. Idem porro s. Doctor in causas obscuritatis Prophetiarum indagavit; et providentiae divinae omnino congruas esse ostendit. Neque tamen propterea visa et vaticinia Prophetarum ita obliquata, dubia, ambagibus submersa; quemadmodum responsa Pythii Apollinis inveniuntur; cuius hoc vitium notavit Arnobius, adv. Nat. lib. 3, 23.

ed. Oehler Lips. 1846. p. 143. Sermo propheticus, qualicumque tandem dicendi genere editus, semper continet orationem intelligibilem; qui enim illum largitus est Spiritus S., propositum sibi habuit: certum et definitum quid, non autem vagum vel incertum annunciare. Aliquae Prophetiae, quas Deus ab omnibus sciri voluit — e. c. de Messia. — etiam ante implementum perspicue et clare traditae sunt; aliae ante eventum obscuriores, post eventum clarissimae evaserunt.

At non solis verbis voluntatem Dei patefacere iussi sunt Prophetae, sed et factis quibusdam symbolicis; ut res significata altius spectatorum animos penetraret. Multum autem disputant interpretes? an revera ea Vates patraverint; inprimis si quae facere iussi sunt, quae cum communi honestate, et gravitate muneris prophetici videntur pugnare! Et istud quidem certissimum esse tenemus: nihil mandatum Prophetis, ut agerent; quod non salva verecundia peragere potuerint. Nonnulla facta symbolica absque dubio sic sistuntur; ut in mera repraesentatione potius, quam rei factae veritate consistat argumentum: et adeo de parabola potius; quam de rei gestae veritate sit cogitandum. E. g. Ose. 1, 2. 3, 1. Ezech. 4, 4. Alia ita narrantur, ut reapse a Prophetis praestita fuere. E. c. Isai. 20, 2. Jerem. 27, 2. s. Ezech. 5, 12. 24. Si ita distinxerimus, suisque in locis circumstantias rerum examinaverimus; sublata erit omnis difficultatis species, satisfietque vi illorum verborum, quibus Prophetae in sua narratione utuntur.

Si obiectum sive argumentum Prophetiarum consideretur, facillimum est, omnes Prophetias distinguere in duas classes maiores. Sunt quae Ecclesiae; sunt quae fata et eventus mundi praenuntiant. Praedictiones, quae ad Ecclesiam respiciunt, in binas rursus species partiri licet; aliae ad Caput Ecclesiae, aliae ad corpus Ecclesiae pertinent. Ad Caput Ecclesiae sive Messiam, quem nos Jesum Christum D. N. esse credimus, referuntur illa vaticinia, in quibus characteres, proprietates, officia, beneficia Redemtoris graphice describuntur. „Omnes enim promissiones Dei" inquit s. Augustinus, enarr. in Ps. 71, 18. IV. a. 911. „in illo firmatae sunt: quia in illo impletum est," „quidquid pro salute nostra prophetatum est. Nam summa montium Scriptura-" „rum divinarum auctores, id est, per quos ministratae sunt, intelligere convenit:" „in quibus utique ipse est firmamentum; quoniam ad illum omnia, quae" „divinitus scripta sunt referuntur. Unde et ipse in terram venit, ut ea cuncta" „firmaret, id est in se monstraret impleri." Uno et consono ore in Christum, quasi in scopum collimant omnes V. F. vates. Coll. I. Petr. 1, 10. Act. 10, 43. Apoc. 19, 10. Hinc ubi aliquid se oculis Prophetarum ostendit, quod Eius memoriam excitare possit, affectu magno rapiuntur ad Christum, quasi delicias suas, factaque digressione demum redeunt ad ceptam materiam. Quae vero Prophetiae spectant Ecclesiam sive Regnum Christi, partim beneficia tempore Evangelii hominibus concedenda canunt; — haec enim intelligunt, cum dicunt: in tempore illo, in diebus illis. — quae passim comparari solent cum rebus „Legis" sive Oeconomiae Veteris; Joel. 2, 23. Isai. 35, 1. Jerem. 31, 8.; partim loquuntur de acri certamine, victoria et triumpho Regni Christi. Et haec quidem postrema vaticinia quotidie pergunt impleri; sed perfecte implebuntur nisi in fine saeculi. Cf. Rom. 11, 26. Neque praetermittendum est, Prophetas cum repromissiones faciunt Sioni sive Jerosolymae, de Urbe Judaica ad mysticam i. e. Ecclesiam assurgere; quae cepit in Jerusalem, et veteri labenti ibidem

surrogata est. Isai. 2, 3. 60, 1. 62, 1. Prophetiae quae fata mundi describunt vel singularium gentium: Judaeorum, Aegyptiorum, Assyriorum, Chaldaeorum, Idumaeorum, Arabum, Philisthaeorum, Syrorum, Moabitarum, Ammonitarum; aut personarum mundi nobiliorum: Nabuchodonosoris, Cyri, Alexandri M., Machabaeorum eventus praedicunt. Saepe per nomina gentium, quae erant populo electo hostiles; Prophetae significant omnes omnis aevi populos impios, adversarios Ecclesiae a Christo subigendos. Coll. Ps. 2, 8. s. 109, 5. s.

Veram Prophetiam a falsa discernit implementum prophetiae. Isai. 44, 22. coll. Num. 23, 19. Deut. 18, 21. Ps. 32, 4. Magna interim se offert difficultas, cum de implemento singulorum vaticiniorum in specie quaeritur? Enimvero Revelationis supernaturalis adversarii urgent: quandoquidem Prophetiarum veritas ex eventu aestimanda est; unde fiat quod multis Prophetiis eventus non respondeat? Ut elevetur vis huius obiectionis distinguere oportet Prophetias; ut aliae absolutae esse censeantur; aliae a conditione quadam aperte vel tacite expressa suspensae. Coll. Jerem. 18, 7—10. Illas semper impleri necesse est; has tum demum, ubi conditio a qua pendent locum habet. Porro observatione dignum est: eiusmodi conditionem in comminationibus sive promissionibus saepe subintelligendam innui. E. c. Isai. 38, 1. s. Jon. 3, 4. Ex singularibus autem, quibusdam accidentibus colligi potest, quae praedictiones in censum absolutarum referendae sint. Nimirum ad illas spectant: a. eae quibus singulares eventus cum suis circumstantiis et definitione loci, temporis, modi et personarum annunciantur. b. Ad absolutas numerantur porro illae Prophetiae, quibus res praedicuntur, quae in solius Dei manu atque arbitrio sunt; nullaque hominum mutatione mutari posse palam est. c. Illae quas Deus confirmavit miraculo, vel iure iurando. Isai. 54, 9. Denique d. quibus ea praenunciantur, quae omnem captum ingenii humani longe superant; et in se considerata, omni probabilitate et verisimilitudine destituta sunt. Isai. 44, 6. 7. 20. 21. 22. Quorundam Vaticiniorum implementum denique adhuc expectandum est.

Ad extremum addimus nomina Scriptorum qui de Prophetia et Prophetis in genere sive obiter sive ex instituto egerunt: Sunt S. Thomas Aquin., Summa II, 2. q. 171. s. ed. Parmae 1853. III, 568. s. Cornelius a Lapide, in Prophetas prooemium, canones prophetis faciem praeferentes, Comm. in Proph. Mai. ed. Antv. 1676. p. 1—41. E. L. du Pin, Prolegom. l. I, c. 1. p. 34—46. N. Serarius, Prolegom. c. 4. 5. p. 10. s. A. v. Dale, dissertationes de vera ac falsa Prophetia. Amstelod. 1696. p. 187—360. C. Vitringa, Typus doctrinae Propheticae iunct. ei. Hypotyposi Hist. et Chron. S. Leovard. 1716. Ei. Obs. S. VI, 10. p. 360. s. N. Gürtler, Voc. typ. Prophetic. expl. Amstel. 1721. J. H. G. Carpzov, Introductio ad libros propheticos Bibliorum V. T. Lips. 1721. p. 1—87. Herm. Witsius, Miscellanea S. I, 1. Lugdun. Bat. 1726. p. 1—318. Lilienthal, die gute Sache der Offenbarung. Königsberg. 1750—58. W. Smits, L. Exodi elucid. Antv. 1757. I. prol. p. 84. s. C. A. Crusius, Hypomnemata ad theologiam propheticam. Lips. 1764—78. Anonymi Angli, Bew. a. d. u. Proph. d. d. Mess. g. Lond. 1819. C. F. A. Engelmann, die wicht. Weiss. d. Proph. v. Jesu Chr. Leipz. 1830. J. Beck, über die Entwickelung und Darstellung der messianischen Idee. Hannover 1835. F. Herd, Erklärung der messianischen Weissagungen in A. B. Regensb. 1838. F. Dieringer, System der göttl. Thaten des Christenthums. Mainz 1841. I, 297—328. F. Delitzsch, die biblisch-prophetische

Theologie, hist. krit. dargestellt. Leipz. 1845. Ei. bibl. Comm. ü. d. Pr. Jesaia. Leipz. 1866. prol. p. 5. s. Hävernick, Einl. i. d. A. T. II, 2. Erl. 1844. p. 1. s. J. Bade, Christologie des Alten Testaments. Münster 1850. I, 3—48. Fr. Duesterdieck, de rei propheticae in Vetere Testamento quum universae tum messianae natura ethica. Goettingae 1852. L. Reinke, Allgemeine Einl. in die Weissagungen, insbesonders in die mess. Beitr. II, 1. Münster 1853. E. W. Hengstenberg, Christologie des alten Testamentes III. B. 2. A. Berlin 1857. p. 1. s. A. Keith, Zeugnisse für die Erfüllung des prophetischen Schriftwortes als Beweise für die Zuverlässigkeit desselben. Frankfurt 1858. C. F. Keil, Lehrb. d. h. k. Einl. d. A. T. ed. a. Frankf. 1859. p. 192. s. Oehler, ü. d. Verh. d. alttest. Prophet. z. heidn. Mantik. Tüb. 1862. Id. in Herzogs R. E. XII, 211. s. Fr. H. Reusch, Lehrb. d. Einl. i. d. A. T. ed. a. p. 76. s. A. Tholuck, die Propheten u. ihre Weissagungen. Gotha. 1860. Collectio: Gess, Preiswerk, Riggenbach, Sartorius, Stockmeyer, s. t. Vorträge üb. d. Proph. Bas. 1862. J. H. Kurtz, z. Theol. d. Psalmen. Dorp. 1865. p. 2. s. Prophetias destruunt et negant ex acatholicis interpretibus: Eichhorn, die hebr. Propheten. Gött. 1816—19. De Wette, de Prophetarum in V. Testamento et doctorum Theologiae in c. e. ratione, opusc. theol. ed. Berol. 1830. p. 172—194. Einl. p. 271—276. C. A. Credner, der Prophet Joel. Hal. 1831. p. 52—88. Fr. G. C. Umbreit, de V. T. Prophetis clar. antiq. temp. orator. Heidelb. 1832. F. Hitzig, der Prophet Jesaia. Heidelb. 1833. p. XXII—XXXIII. A. Knobel, der Prophetismus der Hebräer v. dargestellt. Breslau 1838. F. B. Köster, die Propheten des A. u. N. B. nach ihrem Wesen und Wirken. Lips. 1838. H. Ewald, die Proph. d. A. B. Stuttg. 1840. I. prol. E. Meier, Geschichte der poetischen National-Literatur. Leipz. 1856. p. 243—444. G. Baur, Gesch. d. alttest. Weissag. Giess. 1861. I, 9. s. His omnibus viris pertinax insidet opinio, de negando quocumque Dei interventu extraordinario. Qui semel ita decreverunt, eos praesumta sua opinio iubebat: Vaticinia ad humanam originem contorquere; et Prophetas pios futurorum augures dicere. Quam opinionem vehementer improbandam et reiiciendam esse docet Apologia D. Revelationis. Cf. Fr. Hettinger, Apologie des Christenthums. Freib. 1863. I, 582. s. 682. s. Literalem sensum, qui s. Scripturae fundamentum est, illustribus vaticiniis eripit etiam J. C. K. Hoffmann, Weissagung und Erfüllung. Nördlingen 1841. 1842., qui licet rei christianae minus ac priores adversetur, affectui tamen suo praeter rationem indulget, ideoque a vero non semel aberrat.

§. 131. Res circumiectae sive circumstantiae.

S. Augustinus, de doctr. Chr. III, 4. p. 82. praeclare monuit: „Circumstantia ipsa sermonis, cognoscitur scriptorum intentio.“ Quae res circumiectae, sive circumstantiae vocantur: adiuncta sunt, quae interpretandi Textus U. F. scriptionem afficiunt; quare non parum saepe ad investigandum consilium conferunt. Quo plura enim rei cuiusdam adiuncta undequaque cognita sunt; eo clarius pleniusque res ipsa explorata erit. Praedictae autem circumstantiae, si de Historiis agatur, expendendae sunt: locus ubi personae agentes loquentesque sistuntur et in quo moratus est scriptor; neque minor ratio habenda

est temporis, iuxta quod gesta quae narrantur ordinare oportet. Geographiam et Chronologiam duo Historiarum magna luminaria iure adpellant. Notitiae loci et temporis, accedat aliarum quoque circumstantiarum attentio; maxime vero rituum morumque, qui iis in regionibus vigent. Enimvero multae S. S. U. F. ex his natae sunt formulae loquendi; quae nonnisi ab eo qui eorum perfectam cognitionem habet, distincte explicari queunt. Sine accurata harum rerum scientia, Verba Divina saepe torquentur atque pervertuntur; quod quam indignum sit S. Libris, et quam diligenter cavendum, sua sponte sequitur. Unde igitur sedulo discenda est S. Literarum studiosis γεογραφία — v. N. T. S. G. p. XV. — Terrae Sacrae veterrima et recentior; ubi quod pertinet ad Palaestinam eiusque varias vicissitudines in modo descriptionis, finium et imperii civilis edocemur. Deinde Geographiae adiungenda est etiam temporum scientia, quae in S. S. plurimas habet difficultates; latissime vero patet usus Chronologiae, cuius ope narrationes L. L. S. S. U. F. ad sua tempora et temporum partes — annos, menses, dies — accommodantur. Nec porro superficialis consuetudinum Hebraicarum requiritur, sed exacta; quae sententiarum vim saepe saepius aperit. Atque haec sunt fere maiora ex hoc genere; cetera etsi minora sunt uti: res monetaria, mensurae et pondera, agricultura, pastura, mercatura, et quae sunt s. d. civilis Archaeologiae capita; tamen si ignorantur, impediunt interpretem. Habet autem haec ratio subsidiorum Geographiae, Chronologiae et Archaeologiae plures cautiones; nam videndum, ne eius studio nimis inhaereamus, deinde ne iis scientiis inepte abutamur. Gravibus id genus erroribus laborant viri eruditi nostri temporis, ubi a suis placitis in explicandis S. S. coeci pendent. In genere Hagiographum ad tales res, vel certos ritus et consuetudines respexisse, tunc nisi sumendum erit: quando Sacer Scriptor aperte hoc fatetur; aut verba, quibus utitur, locique nexus haud obscure ea de re monent. Secus autem eum ad haec vel illa respexisse, sumere non licet; praesertim ubi verba aliis locis parallelis satis explicari possunt. Exempla usus et abusus Antiquitatum S., ne in molem crescat praesens de S. S. eiusque interpretatione commentarius, adferre omisimus.

§. 132. Loci S. S. Paralleli et Analogi.

Vocem „παράλληλος" a mathematicae magistris mutuati sunt Theologi; quemadmodum enim illi lineas, quae in eodem plano positae aequali spatio ab invicem distant „parallelas" vocant: sic isti Textus S. S. „parallelos" adpellant, qui aut ob rem de qua agunt, aut ob verba quibus eandem rem tractant; eam inter sese similitudinem sive proportionem habent, ut alius ex alio intelligi explicarique locus possit. Ergo ut loci paralleli habeantur, duo requiruntur: a. convenientia sive in verbis et rebus, sive in rebus modo; b. ut alter ad alterum sic referatur Textus, quod eius aliquid dilucidet. Ideo recte prior Parallelismus „verbalis" est; posterior „realis" dicitur; ab illo tamen semper quem „poeticum" vocamus, et de quo superius egimus p. 285., probe distinguendus. Cum ille quippe intra unius alteriusque periodi limites continere se debet; hic autem per integra S. Biblia vagetur. Parallelismi usus in explicandis S. Scripturis latissime patet. „Magnifice et salubriter, animadvertit S. Augustinus, de doctr. Chr. II, 6. p. 36., Spiritus Sanctus ita Scripturas Sacras modifi-

cavit, ut locis apertioribus fami occurreret, obscurioribus autem fastidia detergeret. Nihil enim fere de illis obscuritatibus eruitur, quod non planissime dictum alibi reperiatur." Paralleli utriusque generis loci tam verbales quam reales in S. Codice U. T. dari, liquidum est: cum non modo duae pluresve sententiae, seu enunciationes in Proverbiis Salomonaeis, Historiis V. T.; Evangeliis, Epistolis, sed et integra capita, narrationes sermones paralleli inveniantur: quorum comparatio cum aliquod sibi lumen afferre possint, ad capessendam notitiam S. Scriptorum atque argumentorum, ad varias loquendi rationes perspiciendas, interpreti magno subsidio est. Facta quadam familiaritate cum ipsa lingua Divinarum Scripturarum, in ea quae obscura sunt aperienda et discutienda sic pergendum est, ut ad obscuriores locutiones illustrandas de manifestioribus sumantur exempla, et quaedam certarum sententiarum testimonia dubitationem incertis auferant. „In qua re memoria — nostro tempore etiam Concordantiae v. p. 62. s. — valet plurimum; quae si defuerit, non potest his praeceptis dari." S. Augustinus, de doctr. Chr. II, 9. p. 41. Ut vero recte parallelismus locorum S. S. instituatur, sequentia observare praecepta, non parum conferet: α. Cum in quavis lingua haud paucas invenire voces sit, quae plures easque diversas habeant significationes, nequaquam statim consequitur, ea loca inter parallela esse computanda, si in iisdem easdem voces dictionesve deprehendimus; sed ex contextu, loquentis consilio et adiunctis historiarum, quaenam vocum in quovis loco potestas sit? erit definiendum. Sane inepte quis ad locos parallelos referret Joann. 8, 24. et Num. 27, 3. Sed neque β. ad locos parallelos necesse est requirere, ut easdem voces contineant aut phrases; sed paralleli ii quoque merito habentur, in quibus vox seu phrasis synonyma II. Reg. 8, 18. et I. Paralip. 18, 17.; Matth. 16, 25. et Luc. 9, 24., imo et prorsus contraria et opposita legitur; eo quod synonyma aeque ac opposita ad intelligendum quemdam locum haud parum luminis conferunt γ. Cum eaedem voces, aliis atque aliis in locis, diversa significantes inveniuntur, probe earum notio generica consideranda est; et videndum, qua in re sibi respondeant, in qua vero dissentiant. E. g. vox δικαιοῦν, δικαιοσύνη; ἁμαρτάνειν, ἁμάρτημα in Epistolis S. Pauli. δ. Nonnunquam diversas parallelismi rationes inire oportet, ut locus aliquis illustretur. Ita e. c. verbis Joann. B. Joann. 1, 29.; parallelis Isai. 16, 1. 53, 7.; quoad priora verba: „Ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ" lumen affertur, instituto parallelismo cum frequentissimis his et aequalibus V. F. locutionibus — Lev. 24, 9. sacrificia Domini ib. 23, 12. holocaustum Domini, Exod. 29, 18. victima Domini — quibus Hagiographi significare consueverunt, aliquam rem Deo sacram sive devotam. Quod attinet ad posteriora autem: „ecce qui tollit peccatum mundi"; ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου; haec verba idem valere ac: solvere, pendere peccatorum poenas, confirmatur coll. l. Exod. 28, 43. Lev. 5, 17. ubi eadem locutio, aut aequalis, quae idem valeat, habetur. Coll. et I. Pet. 2, 24. V. Comm. n. p. 270. s. Denique ε. definiendum est, quinam locus e duobus aut pluribus parallelis clarior sit ceteris? atque ex illo ceterorum illustratio petenda, et si unus parallelus non sufficit rei conficiendae, alii conquirantur ac comparentur. In quo autem discrepent paralleli ab analogis locis S. S. facile perspicitur. Plurima utique capita in S. Paginis reperire est, quae iisdem fere verbis descripta, non semel leguntur. E. c. II. Reg. 22, 2—51. Ps. 18, 1. T. O.; 17, 1. s. V. I. Paral. 16, 23—33. et Ps. 105. T. O.; 104. V. Paral-

lelos locos iam passim collegerunt, evolveruntque eruditi S. Scripturarum expositores; ita ut his diebus illos invenire haud difficile sit. Unde potius labor illorum, qui S. Scripturis explicandis operam navant, assidue eo enitatur; quaerere utrum inter parallelos locos S. S. U. F. relati, revera tales sint, qui diligenti examine perquisiti, revera sibi invicem mutuo respondeant.

§. 133. Allegata, sive Testimonia N. T. ex A. T. desumta.

„Allegata" dicuntur: verba unius Scriptoris S. ab aliis Hagiographis relata sive citata. Quae cum aliquam S. Scripturae partem constituant; quid de his iudicandum sit? eo magis erit examinandum, quod comparatio huiusmodi locorum nunquam non utilis sit, et hac super re varia variorum, cumprimis acatholicorum interpretum, erronea sententia ventiletur. Ac primo quidem diversas rationes, quibus verba S. S. allegantur, saepe considerare necesse est. Primo examinanda erit: Allegatorum sive citationum differentia. Sic adducuntur 1. integrae sententiae ad probanda vel fidei dogmata, vel morum praecepta. Matth. 4, 10. Coll. Deut. 6, 13. Usurpantur 2. vaticinia vel ut iam completa; Act. 2, 25. coll. Ps. 15, 8. vel ut complenda Rom. 11, 26. coll. Isai. 59, 20. Simili fere modo laudantur 3. facta sive exempla probantia et illustrantia; Marc. 2, 25. I. Reg. 21, 6. vel 4. res atque dicta quae allegorice applicantur ad res Novi Foederis sensu spirituali. V. p. 263. Denique 5. Typi ad Antitypum referuntur. Ib. p. 267. Secundo accuratius examinanda est quaestio de allegatorum fonte ac sede. Ubi notandum quandoque veluti digito locum V. F. monstrari. Ita v. g. Matth. 1, 23. Isaias 7, 14.; Act. 2, 27. coll. Ps. 16, 8. s. T. O. 15. V. Davides. Alias sedes dicti in genere tantum demonstratur. Coll. Luc. 24, 44. Nec rarum Hagiographorum N. T. allegata pluribus V. F. locis mutuo iunctis respondere; vel ad universam locorum similium syllogen V. F. respicere N. F. Cf. Rom. 3, 13. Ps. 5, 10. 139, 4.; 9, 7. s. Gen. 21, 12. 18, 10. 25, 22. 3. Saepissime vero contingit allegationem indefinitam esse, nullius plane scriptoris vel libri iniecta mentione. Matth. 4, 4. 7. 10. „scriptum est" coll. Act. 23, 5.; vel Deus allegatur eiusque Spiritus loquens Act. 13, 47. coll. Is. 49, 6.: et dixit eis, quoniam sic scriptum est, et sic oportebat Christum pati et resurgere a mortuis tertia die. Quod ad formam allegationis externam observatur: Tertio verba quae citantur interdum eadem fere, aut levissima facta mutatione repeti. V. c. Matth. 4, 4. coll. Deut. 8, 3. Brevitatis et perspicuitatis gratia ab Apostolis aliquando sensus tantum locorum S. S. V. F. retinetur: mutatis verbis vel per additionem Matth. 19, 5. Gen. 2, 24., 15, 9. Is. 29, 13.; vel per detractionem Matth. 4, 4. 4, 15.; 12, 21. Isai. 29, 13. 9, 1. 42, 4.; vel per commutationem Matth. 21, 5. Zach. 9, 9. Nec insolita est mutatio cum vocum ipsarum, tum earum accidentium; ex quo accidit allegata N. F. fontibus suis verbisque locorum allegatorum tantum non adversa et contraria videri; quae tamen si penitius inspiciantur, expositionem potius et veluti commentarium dictorum V. F. exhibent. E. c. Act. 1, 28. Ps. 68, 26. Heb. 10, 5. Ps. 39, 7. Quid quod aut generalis doctrina ad specialem materiam applicetur Act. 1, 20. Ps. 68, 25.; aut dictum speciale de una re, ad rem similem aliam accommodetur. Matth. 13, 14. Isai. 6, 9. Hoc demum quarto observare oportet: loquentes vel scribentes in N. F.

loquendi formis et s. d. phraseologia ex V. F. uti, quin citare vel allegare intendant. E. g. B. V. Maria in Cantico „Magnificat." V. H. N. T. p. 6. n. 2. Eiusmodi allusiones ad facta et sermones V. F. perquam frequenter in Apocalypsi reperiri monuimus. H. R. D. N. T. p. 517. Apostoli et Evangelistae non semper secundum Hebraeum Textum, sed secundum graecam, quae τῶν LXX. vulgo dicitur, versionem a fonte originario hinc inde discedentem citasse — eo quod ii, quos Scriptis suis erudierunt graecae quam hebraicae linguae erant peritiores. — iam olim animadvertit S. Hieronymus, prooem l. XV. comm. in Isaiam IV, 625.: Crebro dixisse me novi, Apostolos et Evangelistas ubicumque de Veteri Instrumento ponunt testimonium, si inter hebraicum et septuaginta nulla diversitas sit, vel suis, vel septuaginta interpretum verbis uti solitos. Sin autem aliter in Veteri Editione sensus est, Hebraicum magis, quam septuaginta interpretes sequi." Libro IX. ad Is. 29, 16. p. 396. autem praecipit s. Doctor: In quibus cunctis illa semper observanda est regula: Evangelistas et Apostolos absque damno sensuum interpretatos in Graecum ex Hebraeo, ut sibi visum fuerit. Cf. H. N. T. p. 269. 462. Tandem quinto commemorantur historiarum V. F. circumstantiae, vel res connexae in N. F., de quibus altum in V. T. est silentium — v. c. Luc. 4, 25. et Jac. 5, 17. coll. Reg. III. 17, 1.; II. Tim. 3, 8. coll. Exod. 7, 11. — quae ex traditione orali, vel immediata θεοπνευστία deducendae sunt. Quid de citatis τῶν ἀθεοπνευστῶν in S. S. sentiendum sit, exposuimus H. N. T. p. 365. 418. s. 495.

§. 134. Conclusionum N. F. ex Allegatis V. F. vis et ratio.

In allegatis S. S. locis sive ad demonstrandam sententiam primariam, sive ad unam ex adiectis adferantur iudicandis; non tantum eo advertere debet interpres animum, unde sumta sint? sed et quomodo cum enunciatione demonstranda cohaereant; et qualem habeant probandi vim indagare, tum si quae forte argumentationis partes desint, attendere. Ac primo despiciendum est, utrum S. Scriptor ipse aliena verba alleget, an aliquis alius? si alius, rursus quaerendum, utrum is, cuius auctoritati refragari nefas sit, an secus; atque num ideo vel minus recte ea protulerit, vel prave etiam exposuerit. Eiusmodi erant allegationes Judaeorum Matth. 17, 10. „et interrogaverunt eum discipuli dicentes, quid ergo scribae dicunt, quod Eliam oportet primum venire." Cf. Mal. 4, 5. H. V. T. p. 532. Si autem S. Scriptor ipse, aut alia persona inspirata, cuius auctoritas necessario suspicienda erit, in allegando versetur: quaerendum est secundo, utrum ad aliquid probandum, et quonam argumentationis genere verba alleget. Si primum fiat, dubitare nequimus horum verborum significationem illam esse, in quam ab eo accipiuntur, qui ea allegat. Cf. Isai. 7, 14. „Ecce virgo in utero habebit, et pariet filium, et vocabunt nomen eius Emmanuel"; coll. Matth. 1, 22. 23.; item Gen. 2, 24. coll. Matth. 19, 3—6. Vis probandi allegatis eadem manet sive directa sit argumentatio, sive indirecta; atque illud solum hac in re cavendum est, ne sensum spiritualem pro literali habeamus. Quidquid roboris in Hagiographorum similibus argumentis est, id omne in alterius, quem citant, ponunt auctoritate: etenim allegata deficerent, nisi ad alterius provocans aucto-

ritatem, totum probandi pondus iis sustentaret. Quodsi vero allegatum dictum „κατὰ τὸ ῥητὸν“ in Veteri Foedere nullibi reperiatur; sed „κατὰ τὴν διάνοιαν“ i. e. per consequentiam — e. c. Matth. 2, 23. „Ut adimpleretur quod dictum est per Prophetas, quoniam Nazaraeus vocabitur.“ Coll. Gen. 49, 26. Isai. 11, 1. H. N. T. p. 15. — non est statim lacuna vel corruptio S. S. arguenda, sed vis argumenti, et ratio divina argumentorum Spiritus S. agnoscendae sunt. Cum vero tertio in allegationibus impropriis S. Scriptores alienis verbis ut suis utuntur — e. g. Matth. 13, 35. coll. Ps. 77, 2. — phraseologiam tantummodo consideret interpres. Atque in talium locorum interpretatione haud profecto opus est, ut interpres anxie curet, utrum secundum orationis in libris V. F. contextum ad eandem rem pertineant, de qua in N. F. prolata sunt; ex tali allegatione nihil plus discere oportet, quam sensum, in quem verba illa Hagiographus N. F. usurpavit. E. c. s. Paulus ubi scribit: Heb. 13, 6. ita ut confidenter dicamus, Dominus mihi adiutor: non timebo, quid faciat mihi homo. Coll. Ps. 117, 8. Advertat quarto denique interdum non tam propter citata verba, quam propter conclusionem inde fluentem, vel propter argumentum ex toto isto loco sumendum oraculum aliquod allegari — v. c. Matth. 8, 17. Isai. 53, 4. „ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam prophetam dicentem, ipse infirmitates nostras accepit, et aegrotationes nostras portavit.“ —: quae quidem citandi S. S. ratio „analogica“ quibusdam interpretibus vocatur. Videantur ceterum hac de re:. J. Wiggers, de interpretationis genere, quo in explic. V. T. N. T. Script. usi sunt. Rostoch. 1837. J. H. Scholten, disq. de loc. nonnull. Ev. in q. V. T. libri ab Jesu laud. Amst. 1856.

§. 135. Observationes περὶ ἐναντιοφανῶν.

Si in comparandis locis parallelis S. Scripturarum U. F. reperiantur, quae pugnare inter se videntur ‚ἐναντιοφανῆ‘ oritur; sive ‚ἀντιλογία‘ — idem quod contradictio. — habetur. Harum plurimas in Divino Codice reperiri clamant αὐτοκατάκριτοι νεώτεροι. Fatemur equidem multas in S. Literis adparere contradictiones, quae quidem si Dei vel angeli, aut hominis theopneusti dicta referunt; revera sibi contrarii esse nequeunt. Quis enim S. Spiritui D. Literarum auctori contradictionem affingere ausit? Unde interpretis est, prius detegere causam antilogiarum; deinde earum pugnam tollere. Repugnantiae autem species existit in locis vel dogmaticis vel historicis; pugnare porro videntur interdum scriptores N. F. secumetipsis, interdum cum aliis vel N. vel V. T. scriptoribus. Rationem dissidentes Textus conciliandi, ipsa ‚contradictionis‘ notio docet; quae est ‚eiusdem, de eodem, secundum idem affirmatio et negatio.‘ Ex ista notione antilogiae sequitur, apparentem contradictionem cessare: vel si non eiusdem

rei sit affirmatio et negatio; vel non de eodem; vel non secundum idem. Ne quando autem in locis S. S. ad speciem sibi repugnantibus ad concordiam vocandis, frustra torqueri contingat: cum in aliquid huiusmodi incurrimus, primum quaeremus, de quali subiecto uterque Textus sibi oppositus agat; num de eodem vel diverso [1]. Sua sponte enim intelligitur, quod de diversis subiectis in S. Codice etiam diversa vere praedicari possint. Si ex parte subiecti nulla tollendae repugnantiae via apparet; recurrendum est secundo ad praedicatum; ubi eadem, quae de subiecto monuimus, erunt observanda [2]. Tertia ratio conciliationis locorum, qui sibi opponi videntur, saepe etiam in diverso contextu, aut consilio est quaerenda; ubi enim diversum disputatur argumentum, ibi etiam diversa enunciari possunt [3]; et qui diverso agendi consilio ducuntur, etiam ut diversum teneant modum, res ipsa exigit. Quarto saepe saepius in Historiis repugnantia expeditur, attento accurate tempore, ceterisque quae cum historiis rei, de qua quaeritur, cognata sunt. E diverso in eadem re narranda consilio ac modo — ut saepe in Evangeliis. — facile species dissensus oritur; haec enim ubi diversa sunt, existimata etiam evanescit repugnantia [4]. Quandoque quinto ‚ἐναντιοφανεία‘ non aliunde dependet, quam quod in alterutro loco mendum habeatur, tunc criticae artis est disquirere: uter sit locus in quo mendum est? et eum locum, qui ammanuensium oscitantia corruptus fuit, emendatione restituere oportet [5]. Obscurior locus dogmaticus explicetur iuxta clariorem, qui omnem ambiguitatem excludat; et ille in quo dogma aliquod obiter commemoratur, ex eo qui est in illo argumento ut dicitur ‚classicus.‘ Si neque his regulis adhibitis sensum assequi continget, meminerimus Scriptores S. Bibliorum res, quas narrant, paucis plerumque perstringere et plura consulto reticere; utpote quae ipsorum aetate omnibus nota essent, quibus tamen ignoratis quaedam in S. S. nobis obscura fieri necesse sit. Denique in obscuris sensibus, praesertim ubi oratio vel vox in Versione aequivoca est, utilissime recurritur ad Textum Originarium [6].

---

1) E. c. Job. 15, 15. coll. 4, 18. Sap. 5, 16.; Exod. 20, 5. Ezech. 18, 20. 2) E. g. Gen. 22, 1. Jacob. 1, 13. 3) E. c. Rom. 3, 28. Jacob. 2, 24. 4) E. c. Gen. 46, 27. Act. 7, 14. 5) E. c. II. Paral. 36, 9. coll. IV. Reg. 24, 8. 9. Isai. 22, 28. 30. 6) Ut iam monuit S. Augustinus, de doctr. Chr. III, 4. p. 82. Antilogias

§. 136. Consilium, quo S. Scriptura exarata est.

Sicut omnis actio e certo animi consilio proficiscitur, atque inde diiudicanda est; ita et oratio aut liber aliquis, de ipsius scribentis vel loquentis proposito erit aestimandus: ut quae notio, quique sensus huic consilio repugnat, eum respuamus; accipiamus vero eum, qui unus solus, vel qui reliquis melius huic respondet. Quoniam vero plures ad unum eundemque finem persaepe actiones conspirant; quarum quaelibet suum particularem finem respicit: licet consilium S. Librorum quadruplici modo considerare. Vel ut omni S. Scripturae est commune; vel ut singulis eius Libris est proprium; vel ut est huic illive cuiusdam Libri pericopae speciale; vel ut aliquam periodum, phrasim aut sententiam peculiarem attingit. Commune S. Librorum omnium U. F. consilium est: Jesus Christus! Nimirum ut salutis viam monstraret Deus; ideo S. Literas dedit Spiritus Sanctus. Divo Petro enim testante [1], nemo alius est in quo nos salvos fieri oporteat, nisi in Christo Jesu: unde non tantum Moyses de eo scripsit [2]; sed et Prophetae omnes a Samuele et deinceps qui locuti sunt, annunciaverunt dies eius [3]. Neque tamen cum dicimus: finem ad quem omnes Hagiographi tendebant esse Jesum Christum; id volumus quasi omnes S. Scripturae pericopas de Jesu explicandas esse arbitremur: sed ita rem accipiendam putamus, multa — E. c. Prophetias — de Christo, cetera propter Christum — E. c. Historias, Genealogias — esse literis mandata; quorum alia proximiorem alia remotiorem habent relatinemo ad Salvatorem. Consilium orationis aut integri Libri, saepe quidem ex occasione eius efficitur [4], interdum sive ab initio [5], sive in libri decursu [6] indicatur; aut e nexu loci [7], aut ex omni Scriptionis argumento elucet. Quod quandoque unicus eruendi consilii modus est [8].

S. S. in unum diligenter collegerunt et apte conciliarunt: Seraphinus Cumiranus Minor. Antv. 1557. s. t. Conciliatio Locorum communium totius S. S. qui inter se pugnare videntur. rep. Vienn. 1665. et acath. J. Thaddaeus, Conciliatorium Biblicum. Amstel. 1648. Egregia hanc in rem dabit quoque J. de Ulloa S. J., Dec. tr. princip. pro intell. S. S. ed. Graec. 1748. p. 311. s.

1) Act. 4, 12. 2) Joann. 5, 46. 3) Act. 3, 18. s. 4) Luc. 16, 19. 5) In Proverbiis. V. H. V. T. p. 311. 6) Joann. 20, 31. V. H. N. T. p. 294. 7) Phil. 2, 6—11. Ib. p. 441. 8) E. g. in Prophetiis.

Invento cuiusdam libri consilio proprio, speciale quoque alicuius libri definire difficile non est; modo cum antecedentibus, et cum totius Libri consilio, quae quaeruntur, probe comparentur[1]. Cum vero speciale perquirimus consilium, videndum, ut inter consilium scribentis et loquentis bene distinguamus; eo quod Scriptores Sacri aliorum hominum, etiam improborum, quorum personam tantisper sustinent, sensus atque affectus veluti suos quandoque exprimere videantur[2]. Certus vero fit interpres de assecuto ab se Hagiographi consilio, si sermonis omnes circumstantiae ad eum ipsum collineent.

§. 137. De Codice Sacro explicando iuxta ‚Analogiam Fidei.'

Norma, ad quam velut ad lydium lapidem, omnis S. Scripturae interpretatio exigi et iudicari debet, est ‚Analogia Fidei.' ‚Analogia fidei' nomen Doctori gentium[3] proprium, definitur: ‚mutuus doctrinarum cum S. Literis, tum viva voce traditarum consensus'[4]. Cum omnis Doctrina Revelata a Deo originem ducat, unumque totum constituat; inter eius partes mutuus consensus adsit necesse est, unde fluit regula specialis: Textus S. S. qui cum veritatibus, alibi claris, pugnare videntur, ita exponantur, ut cum his consentiant. Interpres catholicus itaque non solum: quam significationem quodvis verbum grammatices vi habeat, indaget; sed et doctrinam Ecclesiae Catholicae attendat oportet. Huius notitia eum ducat diri-

---

1) E. c. s. Pauli II. Cor. c. 11. et 12. coll. H. N. T. p. 401. s. 2) Cf. Matth. 14, 21. 2. 3) Qui Rom. 12, 6. monet, ut Christiani donis gratis datis — v. H. N. T. p. 508. s. — utantur „κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως." 4) In sumenda „Analogia Fidei" nobiscum facere videntur orthodoxi Acatholicorum magistri contra Socinianos aliosque incredulos; — v. G. Ruitenschild, de adh. q. v. doctrinae analogia in L. s. interpr. Lugd. Bat. 1823. — revera autem seiunguntur, quia S. S. Patrum et Ecclesiae auctoritatem excludunt. Cf. J. Dallaei, de usu Patrum. Gen. 1666. D. Whitby, de S. S. interpr. sec. Patrum comm. Lond. 1714. Ch. Alethophili, de S. S. atque Antiqu. Eccl. in Theol. usu et auctor. Jen. 1735. G. H. Ribovii, de Oeconomia Patrum. Gott. 1748. C. Fr. Roesler, de var. disp. meth. Vet. Eccl. Tub. 1784. J. G. Rosenmüller, de Traditione Hermeneutica. Lips. 1786.

gatque; ne S. Scripturis sensum alienum inferat. Qua de re iusserunt Patres Tridentum congregati[1]: ‚Praeterea ad coercenda petulantia ingenia decernit, ut nemo suae prudentiae innixus in rebus fidei et morum, ad aedificationem doctrinae Christianae pertinentium Sacram Scripturam ad suos sensus contorquens, contra eum sensum, quem tenuit et tenet sancta Mater Ecclesia ... interpretari audeat.‘ Potestate Divina Eloquia αὐθεντικῶς exponendi, sibi a Christo tradita, per continuam temporum seriem usa fuit Ecclesia. Omnis proinde S. Scripturae interpretatio conformis esse debet explicationi Ecclesiae Catholicae; cum autem Haeretici hanc regulam non recipiant, negat Tertullianus eos admittendos esse ad illam de S. Scripturis disputationem, quam prorsus inutilem esse merito censet[2]. Apud solos Catholicos ait idem: esse veram Scripturam Sacram genuinamque eius interpretationem i. e. traditionem quandam hermeneuticam; ab Apostolis eorumque successoribus ad posteros propagatam, contra quam disputare nefas quidem sit. Quanti facienda sit S. Patrum auctoritas in S. Scripturis explanandis, is nos docet, quo potiorem vix optare est D. Hieronymum, qui scribit[3] se in suis commentariis: ‚Maiorum in omnibus sequutum esse sententiam, quorum aemulari exopto, negligentiam potius, quam aliorum obscuram diligentiam.‘ Idem porro Maximus in exponendis S. Scripturis Ecclesiae Doctor fatetur[4]: ‚praestiti, ut docerem, quod didiceram; non a me ipso, id est a praesumptione pessimo praeceptore, sed ab illustribus Ecclesiae viris.‘ Potestatem Divina Eloquia ‚auctoritative‘ u. d. explicandi sibi a Christo concessam agnovit, ac irrefragabili iudicio per omnes aetates exercuit S. M. C. Ecclesia. S. Patres tanquam genuinos S. S. interpretes et fidei testes declaravit novissime S. Synodus Tridentina[5]; cum iubet ne quis: ‚contra unanimem consensum Patrum, ipsam Scripturam interpretari audeat.‘ Professio autem fidei Tridentinae[6] iubet profiteri: ‚nec eam unquam, nisi iuxta

1) Sess. IV. 2) Cf. de praescr. c. 16. 17. 18. 19. III, 12. s. 3) Ad Pammach. Ep. 48, 15. p. 226. 4) Ad Eustoch. Ep. 108, 26. p. 720. 5) Sess. IV. 6) A Pio IV. const. „Iniunctum nobis“ 18. Nov. 1564. praescripta e decr. sess. XXIV. c. 13. de ref. et XXV. c. 2. d. e.

unanimem consensum Patrum accipiam et interpretabor.' Sed iam quousque lex haec extendenda sit? quandonam liceat a S. Patribus dissentire, inquirendum est. S. Patres in aliqua parte S. Scripturarum exponenda vel discrepant inter se, vel consentiunt; si discrepant, integrum cuique erit, quamlibet ex eorum sententiis aut aliam amplecti, nisi ratio praeterea aliqua sit, quae unam prae alia sequi cogat. Si autem consentiunt ita tamen, ut nec pauci sint nec serioris notae, quaerendum ulterius est: utrum ea, quae interpretantur, dicta sint de rebus fidei et morum et ad aedificationem doctrinae christianae pertinentium, an secus? Si posterius obtinet, non vetamur ab eorum sententia discedere. Quod tamen caute, nec sine optima causa fieri oportet; cum ad huiusmodi quoque capita S. Scripturarum recte explicanda, S. Patrum consensus non leve momentum adferre soleat; quamquam si coniecturae ex utraque parte aequae ducantur, res ipsa flagitat, ut praecedat s. Patris auctoritas. Praestantia haec obsequium significat interpretis catholici, quod Testibus Traditionis Ecclesiasticae debetur, et Ecclesiae filiis apprime congruit. Unde lege supra citata cautum est: ne quis in rebus fidei et morum Scripturam Sacram interpretari audeat contra unanimem consensum s. Patrum; illa ipsa inquam lege, qua id facere mox vetamur: contra eum sensum, quem tenuit et tenet s. Mater Ecclesia. Considerare tamen libet, S. Patres auctoritate differre admodum inter se, et a Scriptoribus E. Si illos invicem comparemus, cum, quod attinet ad approbationem a Conciliis factam operibus et doctrinae aliquorum, tum quoad honorem ipsis exhibitum — legendo publice in Ecclesiae Officiis illorum Tractationes —; denique quoad praerogativas a Summis Pontificibus nonnullis, quos passim nomine ‚Doctorum' veneramur concessas. Attentos quoque esse oportet: ne sinamus nos syrtide urgeri a quibusdam interpretibus S. S., qui auctoritates S. Patrum allegant. Enimvero reperire est, qui id quod aliqui S. P. et S. E. coniecturando opinabantur, tanquam Traditionis documentum obtrudant; alii aliquos S. P. et S. E. tanquam ipsorum sententiae adstipulantes nominatim laudant, quos in contraria plane fuisse deprehendimus; multo autem minus iis fidendum, qui eosdem S. P.

et S. E. in universum nominant, quamvis revera non pauci, imo plures ab iis dissentire inveniantur [1]. Quisquis S. Patrum Ecclesiae fidelem se praestare laborat discipulum, diligentissime eorum opera pervolvat, nec ea unquam e manibus dimittat. Diuturna exercitatio laborem minuit, facilioremque parat intelligentiam; ac mira demum suavitate, atque delectatione perfunditur animus, cum occurrentia S. Patrum loca statim, nulloque fere negotio, quem in sensum referantur, percipere valet. Traditio facem praefert, ut interpretes Codicis S. sensum genuinum percipiant, Traditio literae inanimae vitam inspirat. Denique ad Scripturas Sacras recte exponendas, quam utile sit, imo et necessarium nullam non scientiam tenere, pulchre s. Augustinus exponit: plerumque a sensu auctoris devius aberrat interpres, si non sit doctissimus. Quam autem vere id edicat, scientias singulas percurrens longo sermone nos edocet; iubetque earum notitiam nobis comparare vel ab ipsis veteribus scriptoribus classicis, qui si qua forte vera et fidei nostrae accommodata dixerunt . . . non solum formidanda non sunt, sed ab eis etiam, tanquam iniustis possessoribus in usum nostrum vindicanda. Quae autem de scriptoribus classicis dicit, de ceteris quoque scientiis, quae ad S. Bibliorum interpretationem conferunt, dicta esse sponte sua intelliguntur [2]. Ad recte intelligendas et explicandas S. Scripturas opus est tandem multa oratione: ‚Non solum admonendi sunt, belle idem hortatur Magnus Augustinus [3], studiosi Venerabilium Scripturarum, ut in Scripturis Sanctis genera locutionum sciant, et quomodo apud eas aliquid dici soleat, vigilanter advertant memoriterque retineant; verum etiam quod est praecipuum et maxime necessarium, orent ut intelligant, in eis quippe Literis, quarum studiosi sunt, legunt: quoniam Dominus dat sapientiam et a facie eius scientia et intellectus [4], a quo et ipsum studium, si pietate praeditum est, acceperunt.‘

[1]) De auctoritate s. Patrum in explicandis S. S. disputant: B. Germon S. J., de veter. haeret. cod. eccl. corrupt. Par. 1713. p. 558. s. F. Bonaventura ex. ord. Cartus., de optima methodo leg. Eccl. Patr. Aug. Vind. 1756. p. 23. s. A. J. Dorsch, de Auctoritate S. S. Ecclesiae Patrum. Mog. 1781. p. 27. s. J. Pletz, in J. Frint th. Zeitschr. Wien. 1824. 5. XII. XIII. W. Kozelka, in Pletz n. th. Zeitschr. Wien. 1833. VI. Ep. J. Fessler, Institutiones Patrologiae. Oenip. 1850. p. 128. s. [2]) Cf. De doctrina Christ. II, 13. 29—40. p. 44. s. 64. s. [3]) De doctr. Chr. III, 37. p. 114. [4]) Prov. 2, 6.

§. 138. De Allegatis S. S. penes s. Patres et Scriptores e. disquisitio.

Cum recentiori tempore — v. Chr. Fr. Matthaei. N. T. Viteb. 1803. I, 680. Ueb. d. sog. Recens. p. 2. s. — non hic illeve, sed ad unum omnes fere Critici acatholici S. P. et S. E., criminis Textus S. ex ingenio saepissime mutati, et negligentiae in locis Hagiographorum excitandis falso accusarent S. P. et S. E.; diligenter de Allegatis S. S. apud P. et S. E. causa exponenda et disceptanda erit. Coniecerunt iam superioribus aevis has accusationes conviciaque in S. P. et S. E. J. Dallaeus, de usu Patrum ad ea definienda Religionis capita, quae hodie sunt controversa. Gen. 1656. p. 234. s. Pfaff, de genuinis N. T. lectionibus. Stuttg. 1720. Eandem cantilenam ex nostris cecinere Morinus, de Hebraei Graecique textus sinceritate, I. IX. 4, 2. p. 417. Fidem vero S. P. et S. E. egregie vindicarunt. C. J. Ansaldi, Ord. Praed. de authenticis Sacrarum Scripturarum apud S. S. Patres lectionibus libri duo. Veronae 1747. Et quod mireris: Griesbach, diss. cr. de cod. q. Ev. Origen. p. 278. s. Vater, Specileg. observ. I, 12. s. viri acatholici. S. Patres e S. Scripturis testimonia dicentes, non solum in Commentariis ad S. Biblia, sed et in polemicis lucubrationibus maxime cum adversus heterodoxos pugnarent, in Homiliis et ubicunque se Scripturas citasse ostendunt, non memoriter, arbitrarie, et tumultuarie id fecisse, sed Textibus Originariis ac Versionibus adhaesisse suis; itaque ab aliqua recensione, interpretatione, ab aliquo demum seu correcto seu minus correcto S. S. volumine — saltem quod suis obtinebat in Ecclesiis quodque apud privatos licito in usu erat, — derivasse et pronunciasse S. Scripturarum testimonia, multiplici et efficaci argumento confirmari potest. Antequam calumnias in S. P. et S. E. proiectas repellamus: distinguendas putamus allusiones, quas S. P. et S. E. ad aliquas faciunt S. Scripturae locutiones historiasque, ab ipsis S. Scripturarum testimoniis; i. e. sermonem, ut ita dicamus, eorum scripturalem, a testimoniis S. Scripturarum. a. Extra dubitationis aleam positum est S. P. et S. E. ea loca, in quorum expositione versantur ad codicum suorum fidem accurate laudasse. b. Codicum suorum lectiones fideliter repraesentant in allegationibus omnibus, quibuscunque demum suis scriptionibus aspersis; admissa interdum ibi aliqua lectionis mutatione loci laudati, ubi vel adiectae explicationi non conduceret, vel nihil faceret ad consilium scribentis. Attamen ne cupiditate S. P. et S. E. per omnia defendendi abrepti, atque rem praeter modum augere existimemur; hoc ipsum explicatius eruendum est. α. Fieri nullo modo potuisset, ut S. P. et S. E. pericopas S. S. copiosiores allegantes, non solum eadem pene verba, quae nunc legimus, sed ordinem quoque vocum ad contextum libri aut nihil aut parum conferentium omnino eundem religiose servarent; nisi locos ita voluissent et allegare, et revera allegassent, ut in suis codicibus S. Bibliorum ab ipsis legerentur. Argumenti huius vis et gravitas augetur etiam β. cum perpendimus: in diversissimis diversorum S. P. et S. E. operibus, hunc lectionis consensum reperiri; atque ubi porro animadvertimus eos cum codicibus vetustissimis in easdem lectiones conspirare, rem confectam esse quivis aequus rerum arbiter largietur. Unde magis adhuc allegationes illae, quae disertam aliquam

provocationem ad codices, aut annotationem: „sic legi, non aliter“, appositam habent, merito accurate factae censentur. Non minus γ. probant illa loca, in quibus Textus S. S. paralleli simul excitantur, atque inter se conferuntur. Quod ubi cernimus, suspicari nefas est: singulos Textus, imprimis si ampliores sint, e fonte incerto nedum fraudulento, vel e sola memoria manasse. Citationum diversitas apud S. Patres et S. E., imo apud eundem aliquando S. Patrem vel Ecclesiasticum Scriptorem, non ex eo derivanda censenda est; quod tumultuario, memoriter, arbitrarie, nullaque lege S. Scripturae testimonia recitaverint; sed quod, pro illorum moribus ac libertate temporum, multiplici gaudentes probatarum Versionum copia, variis pro opportunitate et iuxta exigentiam loci usi fuerint interpretationibus; nec uni, uti in praesentiarum nos, editioni cuidam „authenticae“ addicti, per diversas vagarentur. Tenendum tamen est: S. P. et S. E. in dogmaticis et exegeticis disquisitionibus accuratissimos fuisse; in homiliis liberiores; in illis proprie ac presse disputasse, in istis vero occasione temporum et locorum, orationis cursu et impetu raptos fuisse. Cum scilicet S. Scripturam interpretarentur S. P. et S. E., sive Commentaria ad Libros S. Veteris et Novi Testamenti concinnarent, non Textui utcunque aut cuicunque adhaerebant; sed sincerum magis Textum inquirebant et τὸ Originarium pressius repraesentantem. Interim tamen non semper iuxta unam tantum allegarunt ac interpretabantur editionem ac versionem; sed plures in examen revocabant, plures recitabant, ad exemplaria authentica aut originaria, aut ad archetypos magis accedentia, si facultas ipsis erat, confugiebant; quod utique ceteris in lucubrationibus sive moralibus, sive asceticis, sive homileticis eos praestare necesse minus erat. Cf. quaestiones aut locutiones S. Augustini, in quibus passim imo vicibus infinitis legere est: quod plurimi habent latini codices; quod scriptum est in quibusdam; in codicibus paucioribus sed veracioribus. Ita ut plurium instar unum in medium proferamus exemplum, S. Pater, locution. de Gen. I, 198. annotat. III. 1, 338. animadvertit „Quod scriptum est Gen. 48, 1. Nuntiatum est Joseph, quia pater tuus turbatur; aliqui codices habent vexatur, aliqui aestuatur, et aliud alii, sicuti interpretari Latini potuerunt, quod Graece scriptum est ἐνοχλεῖται.“ Similis nota recurrit mox n. 202. p. 339. Illud δ. unum facile damus: interdum librarios, qui opera S. P. et S. E. descripserunt in locum lectionis, quam illi interpretes sequebantur, aliam sibi magis familiarem substituisse. Eorundem amanuensium, qui iuxta communem editorum sententiam S. P. et S. E. dictata festinante calamo exceperunt, celeritati et negligentiae tribuimus, quod in Allegationibus controversis synonyma synonymis, similiaque verba aliquando verbis similibus substituta videamus. Non ultimum pro Citatis S. P. et S. E. accurate factis argumentum ε. sumitur ex eo, quod testes sint Ecclesiasticae Traditionis. V. p. 305. Qui enim sensus S. Scripturarum, et verae Traditionis testes esse possent ii, qui saepe numero S. Scripturas temere repraesentassent? quot certe tunc falsa consectaria, quot inde derivari debuissent hallucinationes! S. Scripturarum admixtio, quam Veterum lectionibus contineri obiiciunt adversarii, uti additiones ac omissiones; ipsis illorum temporum codicibus, in quibus admixtiones S. Scripturarum illae et additiones ac interpolationes exstiterant, erit tribuenda. Quid amplius poterant S. Patres et Scriptores E. praestare mediis illis in persecutionum angustiis, in continuato illo instituendae plebis et Episcopalis oneris pro dignitate adimplendi studio, in illarum Literarum

universarum per Romanum Imperium inclinatione, nulla arte Critices tunc temporis statuta, nulloque exstante exemplari principe, vel editione recepta approbataque, sed discrepantibus codicibus, e quibus suas lectiones necesse erat etiam Patres et S. E. derivare. Quid tamen fecerunt? non defuere S. P. et S. E., qui illi malo tempestive occurrerent, idoneaque traderent lectoribus media; unde lectores diversas Divini Voluminis partes, vel in ita male compositis codicibus distinguerent, et suas cuique tribuere valerent. Ex quibus certe S. S. Joannes Chrysostomus, Isidorus P., Augustinus, Hieronymus aliique, canones optimos „de dignoscendarum lectionum genuina indole“ statuerunt.

§. 139. De Catenis Graecis et Latinis S. P. et S. E.

Opportunus nobis hic videtur locus esse, aliqua monere de „Catenis graecis et latinis S. Patrum et Scriptorum Ecclesiasticorum in Utrumque Testamentum.“ Primus Instituti „Catenarum“ auctor dicendus est Olympiodorus, Ecclesiae Alexandrinae diaconus, quem saeculo quinto exeunte vel sexto ineunte post Reparatam Salutem vixisse, ut credamus, idoneo argumento effecit Grabe, Specil. Patr. II, 245. et Gallandius, praef. gen. in Biblioth. Vet. Patr. I. n. VII. Quamvis J. A. Cramer, Catenae Patrum Graecorum in N. T. Oxonii 1840. I. praef. p. 13. concedat Olympiodorum Commentarium in Jobum edidisse; negat attamen eiusdem esse Catenam, quae hodie sub eius potissimum nomine circumfertur. Olympiodoro debetur ars e Veteris Ecclesiae Graecae Latinaeve P. P. S. E. operibus ea contexendi et quasi colligandi, atque ad ordinem singulorum librorum ita disponendi, ut interpretationi S. Literarum lucem adferrent. Ex eo natae: Catenae, Graecis ἐπιτομαὶ ἑρμηνειῶν, συναγωγαὶ ἐξηγήσεων παρὰ διαφόρων, χρυσᾶ κεφάλαια, *creberrime appellatae. Nominis Catenae, ita ut videtur ob similitudinem cum catenis proprie sic dictis vocitatae, originem a D. Thoma Aquinate, cuius nimirum collectio in IV. Evangelia nunc „Catena aurea“ inscribitur V. H. N. T. p. XIX., repetendam esse quidam putarunt. Sed alius demum recentior adscripsit hunc titulum; hoc inde luculenter patet, quod antiquissimae huius libri editiones — Romana 1470. Veneta 1482. — habent: D. Th. Aq. Continuum in quatuor Evangelistas; imo ipse s. Thomas in ep. ded. ad Urbanum P. IV. dicat esse: continuam expositionem. Hac de re disputant R. Simon, Hist. crit. des principaux commentateurs du N. T. Rotterd. 1693. c. 33. p. 473. s. J. Echardus, Scriptores Ord. Praed. Par. 1719. I, 329. S. M. Maccarinelli, not. 6. ad l. II. H. Vielmii, de d. Thomae Aq. doctrina et Scriptis. Brixiae 1748. p. 101. J. A. Noesselt, de Catenis Patr. Graecorum in N. T. obs. Hal. 1762. p. 4. G. C. Harles, in J. A. Fabricii, Bibl. gr. Hamb. 1802. VIII, 692. Sunt vero Catenae istae graecae et latinae S. P. et S. E. diversi generis, ad alias maior ad alias minor industria adhibita est; in quibusdam verba Scriptorum, e quibus interpretamenta compilantur, non integra sed decisa exhibentur; nonnunquam eiusmodi centonum consarcinatores auctorum nomina permutant, vel ex diversis unum idemque comma conflant, vel interpolant et diffundunt; rarissime* αὐτολεξεὶ, *ut par erat, referunt. Quae cum ita se habeant ad quatuor quaestiones de his Catenis respondendum esse videtur. 1. De consarcinatione Catenarum. 2. An et quae sit fides iis habenda? 3. Earumdem usus in interpretatione. 4. Istiusmodi librorum editores.*

De Catenarum primo prima origine, difficile est aliquid certi definire; sic autem ut opinamur res initium habuit: Postquam summorum virorum illustriumque S. S. interpretum: Origenis, Ammonii, d. Basilii, s. Gregoriorum, Dydimi, Diodori Tarsensis, Theodori M., s. Joannis Chrysostomi, s. Cyrilli Al. aliorumque volumina innotuissent; reperti sunt, qui sive ἀπὸ φωνῆς *s. Patrum et Scriptorum E. ipsorum, sive ex illorum editis libris, epitomatorum partes agebant. Adierunt Origenis Commentarios in omnes fere L. L. V. T., d. Chrysostomi interpretationes et homilias, Theodoreti et s. Cyrilli in Prophetas, Eusebii et Basilii in Isaiam, d. Athanasium et Eusebium in Psalmos, Polychronium et Olympiodorum in Jobum lucubrantes. Idem obtinuit in N. T. Hic in s. Matthaeum basis instar ponebatur d. Chrysostomi Commentarius, variis variorum symbolis auctus; in s. Marco commentarius ille qui vulgo Victori Antiocheno tribuitur; in s. Luca expositio, quae Titi Bostrensis nomen prae se fert; in s. Joannem rursus s. Chrysostomi Commentarius intertexta Ammonii explicatione. In Acta Apostolorum denuo fundus est d. J. Chrysostomi Commentarius, cum multa aliorum copia excerptorum. Catenarum sive* ἐξηγητικῶν τομῶν ἐκλογαὶ *in d. Pauli Ap. Epistolas fundamentum est Theodoreti expositio in breviora scholia redacta; quibus multis in locis subnexa est interpretatio Oecumenii, adiectis item symbolis Gennadii, Methodii, s. Cyrilli aliorumque. In Apocalypsim denique catena conflata est ex Andreae Caes. Ep., Arethae et Oecumenii commentariis. In Epistolis Catholicis praeter anonymum quendam, nominatim advocantur: idem s. J. Chrysostomus, Severus, Dydimus, s. Cyrillus. Quod ad consarcinationis rationem attinet, verisimiliter haec fuit. Compilatores Catenarum excerpendo integra S. Patrum et Scriptorum opera, quasi in formam synopticae expositionis redigebant, continua serie et sine S. S. Textu; nisi quantum ad interpretationem faceret, pedetentim autem in modum s. d. Scholiorum v. p. 143. abibant, quae commatibus disiuncta, et in oris librorum, — qui in medio paginae S. S. exhibebant — scribebantur. His scholiis subinde in extrema margine adduntur S. P. et S. E. citationes; quas quisque compilator pro arbitrio et facultate excerpebat, et catenae suae inserebat. Frequenter etiam omissis interpretum nominibus, compilatores novi cuiusdam auctoris explicationem sequi arguunt, adiecta formula:* καὶ ἄλλως, *vel addita observatione* ἀνεπιγράφου. *Inde exorta est insignis harum Catenarum diversitas, ita ut si in eundem contextae S. S. librum plures conferantur, vix duae omnino sibi invicem respondeant. Omnium Codicum, qui Catenarum formam referunt vetustissimus est Coislinianus Codex I. olim LVI. membranaceus, inter praestantissimos Europae numerandus, sexto vel cum tardissime septimo saeculo exaratus; continebat olim Octateuchum et L. L. IV. Regum; sed temporum iniuria non pauca interciderunt. Habet praeter lectiones veterum interpretum Aquilae, Symmachi et Theodotionis, notas primae manus, quae passim referunt interpretationes allegoricas, anagogicas, ethicas, raro literales, in quibus — excepta prima quae s. Basilio adscribitur — nomina auctorum reticentur. Cf. Montfaucon, Bibl. Coisl. p. 1. s. De Catena in Psalmos. Bibliothecae Taurinensis saec. VIII. vel IX. testatur C. M. Pfaff, diss. apol. de fragmentis Irenaei anecdotis ap. Stieren II, 427.; de catena in Evangelia saec. IX. fidem facit Cramer, e testimonio Gaisfordi l. c. p. 18. Quo iuniores autem sunt catenae, eo copiosior habetur S. P. et S. E. e quibus consarcinantur numerus; imo recentiores Graecorum Commentatores Nicetas, Euthymius et Macarius interpretationes suas non iam amplius e perpetuis Veterum commentariis colligebant, sed ex variis fragmentis sua industria undecunque conquisitis.*

Ad elevandam vel affirmandam Catenarum auctoritatem maximi momenti est ***disquisitio:*** *an et quae fides habenda sit S. P. et S. E. excerptis, quae in Catenis servantur? Quomodo compilatores Catenarum versati fuerint in compilando Catenarum opere, sincere enarravimus; restat ut paulisper inquiramus: an falso et data opera, nomina auctorum mentiti sint, atque fidei lectorum imponere voluerint? Vir summus P. D. Huetius, praef. in Origenis Comm. ed. Col. 1685. p. 10. A. Gallandius, praef. gen. in Biblioth. Vet. Patrum. Ven. 1765. I, VI. s. aliique parum inesse interpretationibus Catenarum auctoritatis docuerunt. Cf. Sc. Maffeii, ep. ad A. Bacchini; apud Stieren ed. Oper. S. Iren. II, 395. Horum igitur obiectionibus ut occurramus, confitemur negari non posse: Catenarum quarundam consarcinatores in praefigendis scriptorum nominibus negligentes, incurios, imo sublestos exstitisse. Cum vero hoc Veterum integris commentariis in S. S. etiam, ut Critica demonstravit, acciderit, et promiscue omnibus P. et S. E. libris, ut interdum genuina spuriis admiscerentur; mirandum non est, eidem malo obnoxia esse excerpta ex iis Catenis inserta. Facilius autem semper ingeritur fraudis insimulatio, quam repellitur. Ad nostros usque dies, imprimis si de vetustissimis scriptoribus, quorum opera pridem iam deperdita fuere; non contigit eruditis, qui fraudis suspicionem ingerebant, eam claris indiciis et testimoniis probare. Magna interim est in catenarum codicibus varietas, et alii aliis multo sunt praestantiores; sed quod in plerisque raro reperiantur S. P. et S. E. veterrimorum expositiones, id quidem haud leve argumentum est compilatorum in his adstruendae fidei. Exinde sequitur veluti corollarium, qualis ad nos ex his catenis utilitas manare possit? Eadem — si peculiares attendamus Catenarum qualitates — quam quae ex operibus S. P. et S. E. hauritur; quoniam ex eorum scriptis sive adhucdum existentibus, sive iam aevo sequenti deperditis omnino collectae sunt.*

Utilitas ceterum Catenarum vel ad ipsos S. S. Libros rite intelligendos pertinet, vel ad alias Antiquitatis S. disciplinas. De priori ut loquamur, usus Catenarum potissimum ad explicationem et Criticam Textus Sacri redit, et ideo se admodum commendare videtur. Etenim Catenae fragmenta comprehendunt multorum commentatorum — quales sunt Acacii, Apollinaris, Ammonii, Diodori Tarsensis, Dydimi, Severiani, Severi, Theodori Heracleensis atque Mopsuesteni et aliorum. — quibus aegre caruissemus. Insigniter iis adimplentur lacunae temporum iniuria ortae in scriptis S. Athanasii, S. Cyrilli, Eusebii, Origenis; quae aliter fere restitui non possent. Catenarum beneficio haud exigua ornamenta proficiscuntur ad lectionum variantium delectum. Nec minor usus cernitur Catenarum in variis Antiquitatis S. disciplinis. Quot egregia primorum saeculorum monimenta orthodoxa, Dogmata et Historias Ecclesiae illustrantia, in his Catenis provida Dei sapientissimi cura servavit? illius igitur cognitio quantum lucis Catenis debet, aequi rerum iudices ultro fatentur. Aurea illa antiquarum graecarum interpretationum Aquilae, Symmachi et Theodotionis aliarumque fragmenta; quo alio beneficio, quam Catenarum possidemus? Et si ipsa celebrium Scriptorum loca in Catenis haud amplius exstant, scripta tamen eorum, quae olim exararunt, cognoscimus. Quo denique tempore Literae Sacrae languerunt, qui tandem fuissent, qui legitimam Codicis Sacri interpretationem suscipere aggrederentur, nisi exstitissent haec clarorum ingeniorum ornamenta, publica quasi auctoritate ornata? Quae cum ita sint, idem honos concedendus esse videtur Catenis, qui aliis cascae Vetustatis libris merito defertur.

Quod denique ad Catenarum recensum attinet, mittimus codices mss., de quibus disputat Montfaucon, Palaeographia graeca I, 1. p. 7. I, 7. p. 71, IV, 8. p. 316. V, 1. p. 347. Bibl. Coislin. II, 1. p. 240. s. aliosque, quos laudat J. C. Wolfius, exercitat. in Catenas Patrum graecas easque potissimum mss. Witemb. 1712. repet. ap. Cramer I, praef. p. 4. s.; paucis enumeraturi Catenas typis exscriptas ordine S. S. L. L., ad quos illae pertinent. Sunt: Nicephori Hieromonachi, cat. in Octoteuchum et ll. Regum Lips. 1772. volum. II. Fr. Zephyri, C. Gr. P. P. in Pentateuch. Flor. 1547. et Col. 1573. cum cat. in Cantica V. et N. T. A. Lipomanni, C. in Gen. Par. 1546. Ei. in Exodum. ib. 1550. J. R. a Corduba, C. in IV. ll. Regum. Lugd. 1652. P. Comitoli, C. in Job. Lugd. 1586. ed. II. Venet. 1587. ed. III. op. et st. P. Junii i. e. Lond. 1637. B. Corderii, exp. P. P. gr. in Psalmos. Antv. 1643—6. vol. III. Th. Peltani, C. P. P. Gr. in Proverbia S. ed. Schott Antv. 1614. J. Meursii, C. in Canticum C. Lugd. Bat. 1617. M. Ghislerii, Catena P. P. gr. et lat. inserta comm. in Jerem. Lugd. 1623. III. vol. addita est Cat. in Lamentationes et Baruchum. Catena P. P. gr. in Danielem ed. A. Maii, Script. Vet. Nova Collect. Rom. 1825. I. 2, 161. Nov. Coll. ib. 1831. III, 27. s. P. Possini, Cat. P. P. gr. in Matthaeum. Tolos. 1646. 7. Ei. in Ev. s. S. Marcum. Rom. 1673. B. Corderii, C. Gr. P. P. in S. Lucam. Antv. 1628. Ei. in S. Joannem. ib. 1630. J. A. Cramer, in Ev. S. Matthaei et S. Marci. Oxon. 1840. Eiusd. in Ev. S. Lucae et S. Joannis ib. 1841. Catena Veterum Patrum Graecorum colligente Niceta Serrarum ep. in A. Maii, Script. vet. nov. Collect. Rom. 1837. IX, 626. s. Catenae instar sunto: Euthymii Zygabeni, Comm. in IV. Ev. et Theophylacti, commentarii e veteribus Scriptoribus in compendium redacti; item Glossa continua d. Thomae Aquinatis e graecis latinisque P. P. in IV. Ev. composita. V. Protheor. N. T. p. XIX. B. Feliciani, Cat. vet. Patr. in Acta et ep. cath. Ven. 1545. Excerpta in eadem S. Volumina vulgavit J. C. Wolf, Anecd. gr. sacr. et prof. Hamb. 1723. III, 92. integre J. A. Cramer, Cat. in Acta S. S. Apost. e cod. nov. coll. Oxon. 1838. P. Lombardi, in omn. Ep. Pauli coll. ex Aug. Ambr. Par. 1533. Cramer, Catenae in S. Pauli ep. ad Cor. Oxon. 1841. Ei. in ep. ad Gal. Ephes. Philipp. Thess. ib. 1842. Ei. in ep. ad Timoth. Tit. Philem. Hebr. ib. 1843. Ei. in ep. ad Rom. ib. 1844. Ei. in ep. Cath. acc. Oecumenii et Arethae Comm. in Apoc. ib. 1840. Catenae vices exhibent Scholia perpetua Codicis Quatuor Evangeliorum Pestinensis, quae publici iuris fecit S. Márkfi. V. p. 123. Censuram veterum Catenarum interim dabit J. G. Walch, Bibl. theol. sel. Jen. 1765. IV, 388.; recentiorum Noesselt, l. c. p. 5. s. et Tischendorf, prol. ed. VII. N. T. p. 266. 7.

SECTIO SECUNDA.

DE INTERPRETATIONE SACRAE SCRIPTURAE CATHOLICA BREVIS NARRATIO.

§. 140. Quae sit utilitas, quis scopus istius Narrationis.

Doctrinae de Sacra Scriptura eiusque interpretatione finem impositi, sequenti tractatione breviter narrabimus: quae per novemdecim saecula in Ecclesia Catholica Divini Codicis fuerit expositio. Solent nautae, cum terram e summa navi prospiciunt exultare; cum vero portui appropinquant, certatim sese ad remigandum hortari, ceterosque qui simul navigant a tergo relinquere, et priores portum tenere atque anchoras iacere contendunt. Ita et nos, qui post longam et difficilem navigationem, ut Poeta canit ‚ὀξὺ μάλα προϊδὼν, μεγάλου ὑπὸ κύμμος ἀρθεὶς‘, quasi litora iam prospicimus atque labore diuturno fessi ad portum properamus optatum; succideremus libro, quod possemus, nisi meminissemus quid in sectione octava τῶν Προλεγομένων ad H. R. D. V. T. promiserimus: ‚Notitiam Interpretum‘ nos daturos. Et haec quidem Literarum Biblicarum pars, a plerisque minore in pretio habetur, ideoque intacta relinquitur. Invasit quippe haud paucorum animos ea opinio, frustra laboris aliquid huic disciplinae impendi; neque enim aut Ecclesiam et Theologiam, aut eruditionem eo quidquam iuvari, proinde sine damno se ea notitia carere posse. Quae sane non ferenda excusatio est, et S. Literarum studia professis plane indigna. Enimvero indubium est, e re Ecclesiae pariter ac illorum usu, qui Literis Sacris operam navant futurum; si maiori diligentia Historiae Interpretationis Catholicae S. S. excolantur. Certe vix quidquam cognitu magis utile existimari potest, quam scire: quae fuerint explicationis Divinorum Voluminum incunabula, progressus, incrementa et decrementa, fata atque restaurationes? quinam ex immensa interpretum multitudine prae ceteris in

Sacrae Scripturae recta sanaque intelligentia explicanda et vindicanda excelluerint? et propterea crebrius sint legendi. Qui denique commentatorum Catholicorum aut omnino fugiendi, aut cautissime legendi sunt. Vita functorum recordatio est quaedam eorum ad vitam restitutio: qua ad immortalitatem translati, posteris prodesse pergunt. Unde non inanis operae pretium fecisse existimabuntur, qui interpretum Catholicorum memoriam recolunt. Huius narrationis beneficio, apte refelluntur calumniae Acatholicorum, qui nunquam non clamaverunt: Versiones S. S. in linguas vernaculas et fieri et legi prohibitum ab Ecclesia Catholica; Verbum Dei scriptum negligi, non intelligi a Catholicis; et quae sunt his similia. Quantae opes theologicae, quam uberes fructus e lectione librorum, qui Historias s. Exegeseos conspiciendas exhibent, manent; sole clarius probatum iverunt omnis aetatis eruditi viri. Imo hac ipsa narratione excitati illustriores Divini Codicis commentatores, celeberrima opera sua condiderunt; quantamque meritorum messem apud posteros inde collegerint, nemo ignorat. Non potuissent sane, tam docta exarare scripta; nisi locupletes librorum notitias Veterum prae manibus habuissent. Sed satis de narrationis istius usu, pergamus ad eiusdem a nobis susceptae scopum. Sicuti Geographis solenne est: ut aliquam orbis partem descripturi totius regionis delineandae tractum, montes, valles, flumina, urbes, oppida atque vicos in tabulam contrahant; quam pictam ante oculos legentium ita proponunt, ut uno veluti obtutu iis liceat intueri et perlustrare; ita etiam nos in huius brevis narrationis contextu contracte edocendum duximus lectorem ‚de Studiorum Biblicorum in Ecclesia Catholica origine, cultu, vicissitudinibus a s. Patribus q. d. Apostolicis ad hos, quibus vivimus, usque dies.' Nostrum erit, quidquid sub lato quo Ecclesia Catholica patuit et patet imperio, explicandis S. Literis impensum fuit, enarrare. Sed tamen paucis, et quam brevissime hoc ipsum faciemus; cum iam in prius disputatis satis amplum librum scribendi nacti simus; pro ulterioribus autem tomis publicandis maiores expensae requirantur, quam quibus lectores et nos perstringendis sufficeremus. Unde et de singulis interpretibus rarissime et presse iudicium nostrum adiecimus, cum res sit maximi ambitus. Praeter eos S. Literarum interpretes, quos in hac concinna narratione recensuimus, sunt et alii bene multi, quos tacitos reliquimus. Neque enim animo nostro unquam sedit, integram numerisque suis omnibus absolutam construere Bibliothecam criticam illustrium virorum, quibus curae et cordi fuit Divinum Codicem explanare; sed ut sperare fas est, desiderium in animis L. B. accendere, ad libros huiusmodi scriptorum evolvendos excitare conati sumus.

§. 141. Eorum qui Biblia Sacra exposuere divisio.

Infiniti operis esset omnium virorum Catholicorum — de his enim solis loqui statuimus — qui in explicandis S. Scripturis operam posuerunt, nomina et lucubrationes recensere; sufficiet praecipuos indicasse, qui vel in universum Vetus Novumque Testamentum, aut in magnam ipsorum partem scripsere; vel Versiones, aut utilia ad Literas Divinas intelligendas adminicula contulerunt. Neque modo propositum fuit, de Commentatoribus sermonem instituere, qui exegesi diffusiori, scholiorum, glossarum, paraphrasium, translationum illustratione Textum Verbi Dei scripti explicuere; sed etiam de illis expositoribus, qui in variis, et quoad nomen et quoad rem operibus, saepe numero ex aliqua occasione, Sacrum Codicem dilucidarunt. Exponendae erunt simul etiam causae: quae interpretationis germanae orthodoxaeque S. Literarum progressus iam accelerarunt, iam retardaverunt. Ubi fugere oportebit quorundam scriptorum nostri aevi licentiam, qui pro arbitrio suo veteribus et recentioribus interpretibus alto supercilio laudem, vel bilosam censuram distribuunt. Atque haec fere de obiecto narrationis annotare voluimus. Ad tempus quod attinet, omnis confusio vitabitur, si universa Ecclesiae saecula in aliquot epochas diviserimus; iuxta quae narratio de explicatione Divini Codicis referatur. Sic enim certe iuvatur memoria, et anachronismi, pessimum in narratione cuiuscumque demum generis vitium, facilius declinari possunt. Sed rursus quot in epochas Historia interpretationis Sacrae Scripturae distribuenda sit, quaeritur? Viris Catholicis: epocha S. S. Patrum et Scriptorum E. nihil antiquius esse debere, manifestum est. Quousque vero S. Patrum aetas se extendat? nondum satis inter eruditos constat; plurimis tamen illa placet opinio, quae in s. Joanne Damasceno terminum figit. Hinc ad Medii aevi scriptores progrediemur. Quantum ad eos, qui ab initio saeculi decimi sexti ad hoc usque tempus in explicandis S. Libris desudarunt, duo imprimis intervalla distinguimus. Primum a celebrata Synodo Tridentina incipit, et usque ad suppressam Societatem Jesu expanditur; alterum atque ultimum ad nos usque currit. Totum igitur interpretum S. S. agmen, in quatuor classes opportune dividi potest: antiquae, mediae, recentioris et recentissimae aetatis. Quandoquidem Ecclesiae militantis fata, scriptorumque Catholicorum in quibus versarentur adiuncta, diversis temporibus admodum diversa essent, contigit; ut pro varia eruditionis sacrae conditione, variaret etiam Sacras Scripturas explicandi ratio.

§. 142. De Historiarum Interpretationis S. S. Catholicae fontibus et praecipuis subsidiis.

Ad Interpretationis Sacrarum Scripturarum Catholicae res quod pertinet, eas librorum veterumque monimentorum ope traditas, et felici quodam fluxu ad nos derivatas habemus. Expositio Divinarum Literarum, a parvis initiis sensim vastam excrevit in molem; oceanum dixerimus, qui magnitudinem suam fluminibus et rivulis debet; labyrinthum adpellaverimus, quo facilior est introitus quam exitus. Cum S. S. Theologiae studiosis, quidquid huius narrationis est, scripserimus, ea subsidiorum copia, quae ad discendam notitiam Interpretum necessaria est, fere destitutis: a nemine nos reprehensum iri confidimus, quod paucis et quam brevissime; ἐν ἐπιτομῇ tantum subsidia literaria, quorum immensa est seges, recenseamus. Jucundissima nos consolata est spes: futurum ut alius quisquam, feliciore temporis, otii, studiorum commoditate sibi oblata, ex amplissimo librorum manu et typis descriptorum suppellectili multo emendatiorem elegantioremque harum Historiarum elucubrationem, ad rigorem bibliographicae scientiae nostri aevi exactam, scribat. De interpretibus itaque Catholicis haud pauca ex relatione et sermonibus eorum, qui cum ipsis familiariter versati sunt, cognosci possunt; pleraque tamen ex ipsorum scriptis haurienda sunt. In primariis certe fontibus sunt, quotquot a S. S. P. P. Ap. ad nostra usque tempora floruerunt; sive Graecorum, sive Latinorum, sive aliorum populorum interpretes S. Bibliorum. Multum vero ad Scriptores in Biblia indagandos conferunt viri docti, qui de Interpretibus ex instituto et peculiaribus disquisitionibus exposuere. Alii rursus fuerunt, qui in alterius argumenti scriptis, aliaque occasione de pluribus paucioribusque illorum locuti sunt. Inter priores merito primus locus iis debetur, qui de omnium saeculorum classiumque interpretibus data opera disputarunt: in singulis fere nomen, cognomen, aetatem, patriam, dignitatem, professionem, annumque nativitatis, munerum, obitus diligenter annotarunt. Ad haec catalogum operum, editiones adiunxerunt, tandem elogium, censuram et auctores, qui de illis memoriam iniecerunt, addidere. Neque non huc referri possunt, qui Historias Interpretationis omnis, vel certae aetatis, in publicam lucem ediderunt. Qui autem notitiam Interpretum Catholicorum adiuvant subsidiarii scriptores, iterum varii sunt generis. Qui tametsi ad ipsam illam narrationem, non dedita opera semet accinxerint; eam tamen et mire adiuvant, et multum promovent. Locum in illis habent, qui de Hebraeis, Samaritanis, Aramaeis, Copticis, Aethiopicis,

Arabicis Literis, fuse vel strictim, commentationes scripserunt; nec minus qui de S. S. Codicibus mss., translationibus, editionibus egerunt, porro qui excerpta e manuscriptis codicibus et libris antiquioribus exhibent. Huc item spectant auctores, qui in genere egerunt de Historiis Literariis, qui Bibliothecas seu Catalogos Librorum vulgarunt; qui Vitas, Notitias, Icones, Elogia, Censuras, Epitaphia eruditorum descripserunt. In eundem censum referuntur indices codicum mss., itinera erudita, diaria virorum doctorum, acta eruditorum, commentaria de Bibliothecis publicis et privatis. Adiumenta adferunt praeterea scriptores, qui Bibliothecas Scriptorum Ordinum Religiosorum digesserunt. Magnus istorum numerus est, nec ullus fere inter Ordines monasticos ab Ecclesia approbatos reperitur, quin similis argumenti opus unum, vel plura egregia habeat. His cognatae sunt Bibliothecae variarum Nationum. Accedunt scriptores Historiarum Ecclesiae Catholicae, nec non qui de doctis Pontificibus, Cardinalibus, Archiepiscopis, Episcopis, Canonicis, Magistris e. s. p. commentati sunt. Neque parum huc faciunt schediasmata literaria, ephemerides critico-theologicae; dissertationes, miscellanea, commentationes, opuscula, prolusiones, exercitationes, disputationes, orationes, epistolae, tractatus et programmata varii generis; de quibus optandum foret, si quis collectioni illorum pleniori studio instituendae se addiceret. Plurima denique alia ex genere subsidiorum obversantur animo. Sed non licet nobis, nunc quidem patentissimum hunc campum ingredi; eo quod brevis σκιαγραφία nobis tantum fuerit proposita; facient hoc alii, ἐὰν ὁ Θεὸς θελήσῃ. Interim hac nostra, qualicumque demum brevi, narratione utatur B. L. feliciter.

VETERIS AEVI Q. D. ‚PATRISTICUM‘ INTERPRETES S. SCRIPTURAE.

§. 143. Origo Theologiae Exegeticae.

Exordium narrationis ab Apostolica aetate sumimus. ‚Quis mihi det videre Ecclesiam Dei sicut in diebus antiquis!‘ Piis enim probisque Christi fidelibus non potest non esse suavissimum, cum illustribus illis primorum saeculorum doctoribus versare; atque quid crediderint et senserint, ex ipsorum veluti ore accipere. Duo genera doctorum saeculum p. C. n. primum suppeditat: unum eorum, qui afflante Spiritu S. summe veneranda illa Volumina Divina scripserunt, quae N. T. Canonem con-

ficiunt; alterum eorum, qui ab ipsis Apostolis, aut certe illorum sociis eruditi — dicti propterea ‚Patres Apostolici' a gratis posteris. — monimenta literis exarata ad nos transmiserunt. Et eorum quidem qui s. Patres Apostolici nuncupantur, chorum ducit S. Clemens Rom., S. Patrum quotquot reperiuntur vetustissimus; neque uno titulo primus, vir plane Apostolicus. In hoc censu porro sunt: S. Ignatius M. Ep. Ant., S. Polycarpus M. Smyrn. Ep., denique anonymus ‚Ἀποστόλων γενόμενος μαθητής' epistolae ad Diognetum auctor. Et isti quidem sanctissimi viri, cum non ad scholae modum docti essent, sponte sua S. Scripturas explicandi rationem simplicem, popularem potius quam grammaticam et cultam adhibuisse intelliguntur. Extra dubium est, illos s. P. P. Ap. eo potissimum omnes conatus intendisse: ut Religionem Christi cunctis nationibus annuntiarent; et demonstrata Evangelii veritate Judaeis et Ethnicis persuaderent, illam solam homines salvos facere. Hinc Judaeos variis convincebant argumentis: Christum esse tamdiu ab illis exspectatum Messiam; tum vero completa, quae de Jesu a Prophetis praenuntiata fuerunt vaticinia. Gentilibus autem ibant persuasum: fieri non posse ut plures sint dii, sed unum tantum modo esse Deum; Christum vero unicum esse Patris filium, qui ut homines redimeret, humanam assumsit naturam. Hagiographi N. F. saeculo secundo ineunte, ad unum omnes morte obierant. Quae hactenus ab illis fuerant literis mandata; ea — nec plura nec pauciora — cum Canone D. V. F. et Traditione Ap. Deus perennem fontem habere voluit, ex quo scriptores, qui non amplius inspiratos audierant fidei testes, suam doctrinae salvificae cognitionem haurirent. Nihil igitur S. P. et S. E. sequentis aetatis antiquius fuit, quam hunc fontem integrum servare; inde et fideles vera pietate assidue imbuerunt, et adversarios strenue represserunt. Quamvis autem Papiam Hier., s. Melitonem ep. Sard., s. Justinum M., Minutium, F. Tatianum Ass., Athenagoram, s. Theophilum Ant. atque s. Irenaeum pugnae cum haereticis, Judaeis et paganis, satis quidem ad Codices divinos diligenter inspiciendos, et si quid in eorum contextu esset dubium et ambiguum, enucleandum cogerent: tamen cultae interpretationis genus apud illos S. P. et S. E. quaeri non potest; ob ipsam quidem temporis — saevissimarum persecutionum — quo vixerant conditionem. Nihilominus cum in S. S. locis, non semper aperte inesset vis argumenti; interdum in disputationibus suis, illi quoque mystica ratione subtilius allegatos e Divinis Literis locos exposuerunt. Allegoricis igitur expositionibus, quas recentior nimium fastidivit aetas; plus aequo delectati sunt, quas nostris metiri legibus, prudens iudicium non sinit. Cumprimis s. Justinus, nomine quidem et instituto philosophus, sed ob ea, quae scripto

reliquit, inter Theologos iure omni numerandus — in dial. cum Tryph. — plurima S. S. loca praeclare explicat; quamvis nec a remoto, sed affini sensu enodando abstinuerit. Post hos floruit Q. S. Fl. Tertullianus, Carth. E. presbyter, primarius sermonis eccl. Latini auctor; de quo dolendum, quod ad Montani errores defecerit. Tertullianus operum suorum fundamentum posuit Verbum Dei scriptum. In libris variis eiusdem permulta S. S. testimonia ipsis verbis ex antiquissima Latina translatione laudat; adfert capitula etiam ex inspiratis Voluminibus, quae ab illo — primo rei novae auctore — fuerant glossis aucta, indeque in codices latinos derivata. Facile autem largimur istos S. P. et S. E. literarum hebraearum — cuius notitiam sibi vix ac ne vix quidem comparare poterant — subsidio ad intelligendum, explicandumque D. Codicem destitutos fuisse; et etiam illos, qui aliquam linguae huius notitiam habuerunt, Textui Originali τῶν LXX. interpretum versionem praetulisse; cuius auctores divinitus afflatos fuisse putarunt. Tertulliani perpetuus imitator exstitit S. Cyprianus, ep. Carth., vitae sanctitate, magna eruditione, mascula Ecclesiae defensione longe celeberrimus; quem nunquam absque Tertulliani lectione unum diem praeteriisse tradunt. In genere observandum: quod cum primi Latinae Ecclesiae S. P. et S. E., quorum monimenta supersunt, antequam ad sacra Christi transirent, passim Rhetorum et Jurisconsultorum praeceptis discendis docendisque operam posuerint: ideo earum autem rerum studia, formam quod attinet, etiam ubi iam Christiani scripsissent, in erudiendo et demonstrando e S. Scripturis adhibuerint.

§. 144. Celeberrimae Scholae Alexandrinae aliarumque magistri et discipuli.

Inde ab antiquissimo aevo, si qui erant, qui in doctrina sacra accuratius institui cupiebant, illi in familiarem episcoporum, presbyterorum, vel aliorum eruditorum virorum consuetudinem disciplinamque sese tradebant. Scholarum Christianarum haec est origo: quarum prima et mater sequentium fuit: ‚τὸ κατ' Ἀλεξανδρείαν διδασκαλεῖον'; schola ‚κατηχήσεως' ecclesiastica. Jam d. Marcus Alexandriae scholam condidisse fertur; cuius e testimoniis Veterum si minus princeps, certe primum decus exstitit Pantaenus. Praeter hanc inclyta fuit schola Caesareensis, quam exul Alexandria Origenes instituit; Pamphilus M. collapsam restituit. Celebritatem nominis etiam nactae sunt scholae: Edessena, Antiochena, Atheniensis et Constantinopolitana. Qui interpretandis S. S. scholae Alexandrinae magistri operam dederunt, triplex

,ἐξηγητικῶν' genus adhibuerunt: historicum — quod et literae sensum adpellaverunt — mysticum et morale. Ab historico sensu fere semper exordiuntur atque ad mysticum, a mystico ad moralem in explicandis S. Literis progrediuntur; quamvis hunc ordinem haud raro invertant, literam saepe negligant, a morali expositione mox ad mysticam convolent. Olim, et dudum ante D. N. J. C. nativitatem, inter Judaeos floruit genus explicandi S. Literas mystagogicum; quod etiam S. P. et S. E. vehementer arrisit. Sedebat quippe Veteribus ea in re opinio: ,sensum literalem S. S. qui omnibus facile patet, fidem gignere elementarem, sensum vero mysticum ad praeclariorem rerum coelestium γνῶσιν ducere'. Expedire igitur, ut ad mysticum sensum confugiatur, literaque deseratur, quoties iners reperietur. Absit, ut hanc Divina Vulumina interpretandi rationem severius exagitemus, aut quos illi Veterum ea interpretandi ratione lucrati sunt fructus, flocci faciamus: id tamen candide fatemur, doctorum huius aevi labores longe amplius cunctis profuisse, si temperato allegorisandi studio, maiores literae Divini Codicis enodandae impendissent vires. Pantaeni quidem in S. S. commentarii, iniuria temporum periere; sed ex discipuli eius et successoris in praefectura s. a. F. Fl. Clementis, cognomine Alexandrini libris quae ,tam de scripturis divinis, quam de saecularis literaturae instrumentis' supersunt, intelligitur, quo modo S. S. explicuerit. E libris S. U. T. plurimos scriptis suis inseruit flores, quos ex multis saepe locis sic aliquando coniunxit; quasi in uno, eodemque contextu legerentur. Judice Clemente Al. tota S. S. sensum habet allegoricum; neque tamen ad literam explicare d. Codicem vetat, solum carnaliter atque haeretice S. S. exponentes, eos acriter reprehendit. Memoratu etiam dignum est: quidquid in Ethnicorum scriptis verum esse videbatur, id omne Clemens Philosophos et Poetas e V. F. libris hausisse putat; quos ideo saepe etiam fures vocat.

Ab Origene novam interpretationis S. S. penes Veteres aeram, non sine causa quidam accipiunt. Is enim, quamvis methodum Alexandrinam in d. Libris explicandis retineret, tamen idcirco valde memorabilis fuit; quod primus omnium commentaria perpetua exararet. Tranquillo otio, quo Caesareae sub imperio Philippi fruebatur, usus est non solum ad magnam L. L. V. F. partem illustrandam; sed ad plurimos etiam N. F. L. L. explicandos. Et sane si Apocalypsim, de qua num illius interpretandae consilium exsecutus fuerit? nihil constat, exceperimus; in omnia cetera S. Volumina U. F. explicationes reliquit. Vel enim diffusis commentariis, quidquid suppeditavit luxurians ingenium congessit; vel brevibus tantum scholiis loca S. S. obscuriora quaeque illustravit; vel ad

populi captum selectas quasdam pericopas per homilias interpretatus est. Nec ullum ad exquisitam S. Literarum scientiam subsidium neglexit; praeterquam quod hebraeae linguae cognitionem habuerit, quidquid a Veteribus in anagogico S. S. explicandi genere didicit, operibus suis inseruit. Immortalis memoriae opus Hexaplare confecit, quo eo maius S. Scripturarum sui temporis studiosis praestitit beneficium, quod LXX. interpretes inspiratos fuisse putarent, ipsisque Archetypis aliqui eorum aequipararent. Sed hanc gloriam obscuravit Origenis praeceps S. S. tractatio, temerarium evolvendi arcanos sensus studium; neglectus literae; ἀκρισία; usus corruptae ‚τῆς κοινῆς ἐκδόσεως' in N. F., aliique similes errores. Quantumcunque autem erravit, probe tenendum, quod magnus Alexandrinorum Pontifex monuit: ‚quae ille velut inquirens et disputans scripsit, non ita accipienda sunt, quasi sic ipse sentiret, sed ex eorum mente, quibuscum disputat.'

Origenis coaevi fuerant: Julius Afr. ‚in examinibus et quaestionibus S. S. multum versatus', atque S. Hippolytus, cuius plurima in S. L. commentaria edax rerum tempus absumsit. Neque fas est praeterire Origenis ‚ἐργοδιώκτην' Ambrosium, Alex. E. diaconum, qui verbo et opere Adamantium in commentandis S. S. incredibili plane liberalitate adiuvit. Dionysium quoque Alex., Pierium, s. Petrum Alex. E. et Didymum grammaticae explicationi S. S. favisse, allegoriae autem nimium studium missum facere cepisse ferunt; neque tamen ii erant, qui scholae Alexandrinae principiis imbuti, s. Codicem mysticae interpretandi rationi prorsus renuntiare valerent. Magis vero allegoriarum studium coercuisse, atque removisse meritum est scholae Antiochenae. Huius interim Alexandrinae interpretes memoria digni sunt: Eustachius Pamphylius ep. Berrh.; S. Cyrillus ep. Hier., qui ad faciendam fidem d. dogmatum multas S. S. U. F. sententias dilucide exposuit. S. Athanasius, qui Arianorum sophismata propellens e S. Literis, fusius etiam de sensu dictorum S. P. loquitur; Psalmorum autem librum singulariter erudite exposuit. Eusebii Caes. interpretatio vitiis quidem laborat; sed multa tamen etiam egregia continet. Praeclara duo Ecclesiae sidera s. Gregorius Nazianz. et s. Basilius M. Caes. ep., cuius in ‚ἑξήμερον' homiliae, iudice Gregorio Nysseno ‚nec ullis, nisi Testamenti divino spiritu dictante exarati monimentis cedunt'; inter praecipuos saeculi quarti commentatores locum suum tuentur. S. Gregorius Nyss., Basilii M. frater n. m., ingenio et doctrina prope aequalis, explicandi genere utitur, quod haud perperam ‚illustre et iucunditatem auribus instillans' dicitur. S. Epiphanius ‚πεντάγλωττος' cognominatus, vir erat Antiquitatis S. peritus, sed in temporibus distinguendis minus accuratus, in rebus historiarum facilis ad credendum.

§. 145. Schola Antiochena.

Quae nunc fere vasta est terra inter Euphratem et Tigridem media, eam accipimus literarum Sacrarum atque profanarum studiis saeculo a. C. N. III. IV. et V. floruisse. S. Bibliorum eruditio magno fervore quaerebatur; interpretationes D. Literarum fiebant; et singuli fere L. L. U. F. commentariis illustrabantur. Omnes qui primi in Aramaea occidentali vixerunt S. S. explanatores, Graecorum institutum secuti fuisse existimantur; sed successu temporis genus suum dilucidandi S. Codicem prorsus immutarunt. Eo enim aevo, quo in schola Alexandrina allegorica utcumque S. S. expositio in universum obtinuit principatum, apud Syros grammatico-historica ars invaluit. Quam artem ex quo adhibuerunt, nunquam eam deseruerunt; sed tales potius in scholis Nisibena atque Edessena fecerunt progressus, ut Aramaearum fama per universum orbem Alexandrinae fere aequaret. At omnium maxime inclaruit schola Antiochena, quae a doctis presbyteris — Dorotheo et Luciano — iam diu exculta, saeculo quarto cumprimis excelluit. Neque tamen huius scholae magna apud orthodoxos exstitit auctoritas. Namque si demas s. Joannem Chrysostomum, fere omnes illi, qui ad scholam s. d. Antiochenam spectant — Theodorus Her. ep., Eusebius ep. Emes., Diodorus presb. Ant., Theodorus Mops., — a fide sincere catholica alieni deprehenduntur. Cum e contra sub doctis et vere catholicis episcopis: Aitallaha, Abrahamo Chidunensi, Barse, schola Edessena eximiam S. Literis operam navaret; neque tamen humaniores q. v. negligeret. Inter huius scholae magistros et doctores numerantur: S. Ephraemus — eccl. Edess. diac. — omnium quicumque in Aramaea inclaruerunt Expositorum S. S. L. L. auctoritate et doctrina princeps ‚antiquam et novam scripturam assiduo studio versavit, accurateque ad verbum est interpretatus ab ipsa procreatione mundi usque ad postremum gratiae librum.' Sequebantur eum Zenobius Abb., Isaac E. Ed. diac., Isaacus M. pr. Ant., Jacobus Sarug., Jacobus ep. Edess., Dadjesu, patr., Ebed Jesu, ep. Nisibis. Hos inter b. Ephraemus solis ad instar, diem sola sua luce efficit. Enimvero quemadmodum reliquorum siderum fulgorem sol orbe continet uno; sic d. Ephraemus universam Syriae eruditionem S. S. suis commentariis aliisque scriptis complectitur. Graece et hebraice doctus; regionum Orientis bene gnarus; Veterum S. P. et S. E. diligens lector; philosophicarum quoque et naturalium cognitionum haud peregrinus; vividis coloribus exhibet imaginem interpretis D. C. orthodoxi, qui solidae doctrinae apparatum

consecutus, relictis theosophicis speculationibus, viam ab Ecclesia in explicandis S. Voluminibus praescriptam, indefesse trivit.

In schola Antiochena opera d. Chrysostomi Patr. Const., quasi officina haberi queunt interpretationis S. S. Graecorum orthodoxae. Sane nemo mirari debet, si s. Joannes C. et inter aequales et inter posteros tot tantosque habuerit laudatores; quot nulli alii contigerint. Nam et ingenium et facundia, et muneris tam eximie gesti dignitas, et S. Scripturarum studium flagrantissimum, et commentariorum atque tractatuum ab eo scriptorum praestantia, hos merito illi admiratores conciliarunt. Priorum ante se viventium interpretum gloriam obscuravit, imo palmam eis praeripuit; perspicuitate nemini cedit, nisi fortasse omnes superet; inventione quae ex ingenii felicitate nascitur, quotquot hactenus fuerant homiliarum auctores vicit; ideo et a sequacibus post se, inter omnes fere Graecos unus prae cunctis ,ὁ ἐξηγητής' imitatione dignus habitus est. Theodorus Mopsuestenus cum s. Chrysostomo eiusdem temporis, multarum rerum scientia carebat — e. c. linguae hebraeae — quae in S. S. L. L. interprete bono aegre desiderantur; quaeve Theodorum in plurimos induxerunt errores. Eius scribendi genus nimiis repetitionibus valde fastidit. Quod ad ,ἑρμηνείαν' attinet, peculiare Theodoro M. fuit; ut vaticinia V. F. historice de eventibus, hominibusque illius priscae aetatis explicaret; ad Christum vero nonnisi propter pleniorem ,ἔκβασιν' referret. Canticum Canticorum penitus ad communem sensum humanum traxit; quod sane non fecisset, si diligentius huius Libri indolem considerasset. Theodori M. S. Scripturas explicandi ratio semper fluctuavit, neque unquam ad certam legem revocata est. Atque ideo non sine causa a Conciliis et S. P. reprobatus fuit. Theodoretus, s. Chrysostomi plus quam Theodori M. pedissequus; brevitati et simplicitati in expositionibus suis operam dedit. Inter sobriam s. Chrysostomi et vagam Theodori M. Libros S. S. exponendi artem, medium tenere voluisse censetur; nec tamen hoc institutum assecutus est. In Epistolis Paulinis enodandis hoc sibi propositum habuit; ut singulas sententias ex usu loquendi, voces ex etymologia explicaret, in exhortationes autem raro excurreret. Ubique concisus, ieiunus fit interdum, et multa lectori relinquit aliunde quaerenda. Post s. Chrysostomum, d. Cyrillo Alex. nihil habet Graecia tam copia dicendi, quam omni eruditionis genere nobilius atque praestantius. Eius commentarii in Evangelium s. Joannis, imprimis multa nobis exhibent et ad intellectum valde proficua, et ad pietatem iuvandam utilia. Adriani Εἰσαγωγὴ τῆς Γραφῆς, ,utilis et lectione digna'; modos elocutionum S. S. per exemplorum diversas similitudines intelligi facit.

Haec fere sunt, quae de claris Graecorum interpretibus, qui primis quinque saeculis floruerunt dicenda erant. Quantum ad reliquos Scriptores Graecos, qui posterioribus temporibus ad saeculum usque duodecimum, in S. S. interpretatione desudarunt; de illis commodus hic occurrit locus aliquid iniiciendi. Sufficiet vero paucos illorum et praecipuos recensuisse; qui vel in universum V. et N. F. commentati sunt; aut in magnam ipsorum partem. Ex his celeberrimi sunt: Oecumenius, Theophylactus, Euthymius Zigabenus; docti quidem fuerant viri, attamen d. Chrysostomi fere et aliorum s. P. et S. E. se vetustiorum dicta compilarunt; cum quibus ad verbum in plurimis consentiunt, rarissime aliquid de suo addiderunt. Quod s. Chrysostomum vera recte dixisse viderent; illum cumprimis repetiere. Istud triumviris his non adeo vitio vertendum erit, cum et nostro tempore interpretes in commentariis sententias centies iam pronunciatas explicando S. L. iterum proferant, suasque faciant. S. Chrysostomi quod ad rationem explicandi S. S. attinet, — imitator exstitit S. Isidorus, iuxta Pelusium in monte Abbas; qui in epistolis suis haud paucas spinosas quaestiones Divini Codicis feliciter enodavit. Andreas Caesareae in Cappadocia ep. Apocalypsim dextere dilucidavit; quem aemulatus est Arethas eiusdem urbis episcopus. Procopii Gazaei commentarii, plurima fragmenta antiquarum graecarum versionum posteris transmiserunt. Hesychii et Suidae ‚γλώσσαι‘, linguam graecam U. T. illustrant. Ad Hesychium, Suidam, Etymologici M. auctorem et Phavorinum emendandum, facit J. Zonarae ‚Συναγωγὴ λέξεων.‘ Ut alios omittamus scriptores, qui et ipsi ex istis temporibus commemorantur; et pariter atque illi, quorum meminimus meri tantum exstiterunt Veterum compilatores. Multa graeca S. P. et S. E. opera exegetica in latinum vertit Georgius Trapezuntius † 1486.

§. 146. Latini Interpretes S. S. qui fuerint praestantissimi?

Quod ad interpretes Latinos attinet, multa eorum, quae de Graecis monuimus, de istis quoque valere facile scient L. B. S. Victorinus Ep. Pentabionensis, d. Apocalypseos mysteria docte illustravit. Lactantius, scriptor dictionis nitore praestantissimus, locos S. Codicis non quidem impia, tamen intempestiva industria explicuit. S. Hilarius, ep. Pictaviensis, ‚non mediocris auctoritatis in tractatione Scripturarum‘, in his exponendis duo pariter cavit extrema. Neque enim eos probavit, qui nihil praeter literam V. F. sapiunt; aut nihil non ad Christum referre volunt. Laudat quidem apud hos pietatem; sed ut in ea semper

permaneatur, vim S. S. saepe inferendam iis agnoscit. Duplicem intelligentiam tamen valde utilem esse existimavit. In U. F. latinum textum sibi exponendum sumsit. S. Ambrosius eo praesertim aliis praestare dicendus, quod perspicuus sit. Non vulgarem graecae linguae cognitionem adeptus; quae e Graecis S. P. et S. E. in suam rem congruere putavit, mutuatus est, ab illis tamen nominandis ferme semper abstinuit. Cum nihil ad informandos fidelium mores magis pertineat, quam genus loquendi exhortatorium, morales sensus frequenter usurpat. A s. Ambrosio distinguendus s. c. Ambrosiaster s. d. Comm. in XIII. Ep. s. Pauli auctor, quem Hilarium diac. Eccl. Rom. passim habent. Neque omittendi poetae Christiani: C. V. Aq. Juvencus, S. Paulinus Nol., Prudentius et Sedulius; qui poematibus s. Libros S. U. T. vel ex toto vel ex parte reddiderunt. Carmina eorum hodie quoque, magna cum voluptate leguntur.

Saeculo autem quarto et sequentibus nova in genere S. S. interpretandi literali, lux accensa fuit clarissimorum virorum industria; qui ad sensus S. S. accuratam notitiam eruendam, quem praesto habebant apparatum, diligentissime adhibuerunt. Unde novae penes Latinos ortae sunt S. Bibliorum versiones, aut antiquae emendatae; iuvante scientia illarum linguarum, quibus Hagiographi utebantur. Ex his viris eruditissimis summus extitit s. Hieronymus, cui similem vix reperiemus aliquem. Hebraeae ceterarumque S. S. linguarum cognitionem assecutus, Divinum Codicem adeo praeclare illustravit ut: ‚in exponendis S. S. Doctorem Maximum' illum adpellet Ecclesia; quamvis in N. F. commentariis minus placeat nostri aevi hominibus, quam in iis V. F. In omnibus facile, si vult, excellit; etiam in hoc magnus: quod ubi relictis haereticis — quibuscum perpetuum pro domo Dei bellum gessit — ad Christum in Lege et Prophetis ostendendum convertitur; mira plane pollet ratione inveniendi, eloquendi et confirmandi. Duo tamen de d. Hieronymo polyglotto Ecclesiae interprete — cui sancto in otio unicum negotium fuit V. et N. T. monimenta evolvere — animadvertere non praetermittemus; quae ad illum utiliter consulendum, multum adiumenti adferrent. Primum est, solere illum in prooemiis enumerare scriptores, quos secutus sit. Unde in suis libris postea sententias sine nominibus proponit, nihil definiens, sed lectori iudicium relinquens; et quidem non raro etiam tunc si eiusmodi opiniones non sint fundatae, et a S. P. mente discrepantes. Alterum est, illa interdum s. Hieronymum tradere, quae accepit a Hebraeis; in quibus nonnunquam, si quid falsum putat, reiicit; saepius autem lectoribus suis relinquit, ut quasi boni nummularii adulterinae monetae pecuniam ipsi reprobent. Quantum ad aequalem s. Doctoris d. sc. Augustinum eiusque

doctrinam S. S. attinet; nullum inter Catholicos invenimus, qui illam encomiis non prosequatur. Praesul Hipponensis, tametsi s. Hieronymo in linguarum peritia inferior fuerit; sensum S. S. germanum quaerentibus utilissimus est: legentem mox in sublimia erigit, in plerisque solide erudit, plurima dilucide aperit, singulari denique ingenii acumine et facilitate res abstrusas explicat. Propter aures imperitae multitudinis, ut scriba doctus in regno coelorum, profert de thesauro suo allegoricas et morales interpretationes, lingua quoque usus magis vulgari. ‚Malo, aiebat, ut me reprehendant grammatici quam non intelligant populi; eligens magis in barbarismis etiam damnantibus Grammaticis intelligi, quam in mea disertitudine auditores deserere.' Ea fuit erga S. Literas et Ecclesiam d. Augustinus reverentia, eaque in intimis praecordiis perfusus religione; ut quae divite ingenio concepit, ea subinde vehementioribus ἀποστρόφαις enarrare, atque in eruditionem Christi fidelium convertere optime calluerit. Divinum Codicem magno loco habuit, et assidue usurpavit. Nemini de S. Scripturae ‚divinis auctoritatibus' dubium esse posse statuit; quodsi vero quis temerario conanime fundamentum οἰκονομίας Veteris et Novae aggredi audet: hunc Ecclesiae ‚λιθῷ ἀκρογωνιαίῳ' innixus veritate, intrepide adoritur, atque e sacrario eiicit.

In s. Gregorio M. simplicem, nullo artificio pictum sermonem agnoscimus. Ut est ubique gravis, e Sacris Paginis sensum eruit ad formandam vitam christianam aptissium. Neque tamen in morali tantum explanatione substitit; sed et literalem expendit et minutissima quaeque ob oculos ponit. E S. Scripturae verbis tanquam e suis fontibus, copiosos Anagogiae et Allegoriae rivulos in suis homiliis deducit. Interpretandi rationem, quam sequitur, ipse declarat his verbis: ‚Primum quidem fundamentum historiae ponimus, deinde per significationem typicam in arce fidei fabricam mentis erigimus; ad extremum quoque per moralitatis gratiam, quasi superducto aedificium colore vestimus.' Paterius s. Gregorii M. discipulus ep. Brix., allegoricis itidem explanationibus in varia S. S. volumina exaratis inclaruit. S. Isidorus, AEp. Hispalensis, vir multae sanctitatis et eruditionis, etsi minus in dictione fecundus; tamen praeclaras et copiosas dedit in S. S. annotationes. Beda Venerabilis Anglosaxo O. S. B., eo tempore, quo vixit, ita clarus fuit: ut in proverbium apud eius coaevos abierit: ‚hominem in extremo orbis angulo natum universum orbem ingenio suo perstrinxisse.' Plurimos S. S. L. L. exposuit ita, ut d. Ambrosii, Hieronymi, Augustini, Gregorii M. sententias passim retractaret; in aliis haud multum dissimilis eisdem reperiatur. Hac aetate Aponius Cantici Canticorum interpres vixisse

creditur; qui de allegorico sensu magis quam de literali sollicitus, leges artis explicandi non semel neglexit. Possemus quidem si vacaret, plures adhucdum enumerare huius aevi interpretes; quos nobis erudiendis in S. S. providentia Divina dedit; sed isti sufficiant. Qui serio S. S. studere volet, celebriores eorum diligenter inspiciet.

AEVUM SCHOLASTICUM.

§. 147. Literarum Sacrarum cultura in Monasteriis.

A saeculo VIII. usque ad XVI.; seu tempus praetensae Reformationis, de conditione rei exegeticae aliquibus applicare placuit illud Poetae: ‚Ponto nox incubat atra.' Sed si res per se ipsam iudicetur, i. e. si libri scriptorum huius aetatis quae ‚Scholastica' vocatur evolvantur atque sine praeiudicio legantur, aliam planeque diversam faciem scientiae Biblicae conspiciemus. Omnes qui de historiis Aevi Medii sincere narraverunt, fatentur ad saeculum usque XIII. solos fere monachos literis et artibus colendis ingenium et industriam adhibuisse. Quae fortuna, qui status Literarum Sacrarum in Monasteriis fuerit? ex quo Barbari felicissimas Europae provincias sibi subdidere, cognovisse operae pretium est. Cum sc. saeculo aerae vulgaris quinto in regiones has ferae nationes irruerent, eisque leges darent; fieri non potuit, ut e devictorum populorum animis omnino excideret S. Literarum amor studiumque eruditionis, cui tanti viri culti sese antea totos devoverant. Et revera per idem tempus perstitit adhuc in Italia scholarum usus, et praesertim Romae Summorum Pontificum impensa cura fuit: ‚iuniores lectores, quomodo boni patres spiritualiter nutrientes, Psalmos parare, divinis lectionibus insistere, et in lege Domini erudire.' Verum Barbaris omnibus sensim rebus potitis, et afflicta inter varios casus Italia, eruditio fere omnis exolevit. Erant sane adhuc Clerici et Laici, in Literis S. non prorsus hospites; sed si Romam excipiamus, ubi ne tunc quidem Canonum scientia desiit; reliquae celebres urbes nullum virum scientia insigni ornatum dederunt. Hac tempestate feliciter tandem accidit, ut Carolus M., perpendens optimorum principum esse, suis populis felicitatem ethicam comparare: ut studia S. Literarum in regnis suis, quam latissime fieri posset, restituerentur curavit. In Gallia praesertim, quae regio iam olim prae ceteris imperii occidentalis regionibus bonarum artium studiis excelluit, Caroli M. opera potissimum factum est: ut viri eruditi — quos clericos fuisse nemo

dubitat — in schola Palatina S. Scripturarum studiis vacarent. Praecipua subinde coenobia O. S. B. Fuldense, Sangallense, Augiense, Hirsaugiense, Moguntinense, Corbeiense, Prumiense, Mediolanense, Sandionysianum, Parisiense, Trevirense, Weissenbergense, Remense, Autissiodorense; quibus iungantur apud Italos Cassinense, Ferrariense, Ticinense aliaque bene multa, monachos aluerunt omnigena eruditione pariter ac pietate conspicuos; qui S. Literas docte et caste exponerent. Etiam Taurinos, Cremonam, Florentiam, Firmum, Veronam, Vicentiam, Forum Livium, Romam multos convolasse; ut in eruditione S. Literarum iustruerentur, vix est, quod moneamus. Prae reliquis excelluit coenobium, quod non procul ab urbe Ticino inter montes Apenninos ad locum, qui Bobium adpellabatur, saeculo p. C. septimo condidit Columbanus gente Hibernus. Monachi Bobienses vestigia beati statoris sui tam diligenter pressere, ut hoc monasterium et pietate religiosorum et eruditione, brevi fieret celeberrimum. Ei coenobio, in quod literae omnis generis per tempestates medii aevi ex Italia ceterisque Europae regnis male iactatae se receperunt, saeculo a. C. n. decimo praefuit Gerbertus Gallus, postea s. n. Silvestri II. S. P., vir omnium scientiarum longe peritissimus. Huic in cultu literarum nihil quidquam cessit Cantuarensis, Beccensisque monasterii schola; et Collegium Glocestrense in Anglia; e quibus perinde atque e scholis Galliae, Germaniae, Italiae, multi praestantes S. Scripturae doctores prodierunt. Inter familiae Benedictinae alumnos persuasum erat: ad monasterii cuiusdam celebritatem parum facere sumtuosa aedificia, excelsos parietes, marmoreas turres, pretiosa tecta, agros, latifundia, divitias, nisi Religiosorum pietas et eruditio sedem in iis collocaverint. Quantae curae d. Benedicto fuerit: ut familiae suae alumni ad S. Literarum studium et s. Patrum lectionem se referrent, notissimum habetur. Itinerantes monachi ‚Sacros Codices in pelliceis sacculis portare solebant.‘ M. Cassiodorius Agapeto Rom. P. auctor exstitit, ut publicas in Italia aperiret Academias, Orientis exemplo, in quibus S. Scripturae traderentur. Idem porro Cassiodorius, ubi Ordini S. B. nomen daret, codices, quibus opus esse ad planiorem S. Literarum intelligentiam noverat, incredibili prorsus liberalitate emit. Qui serioribus saeculis vixerunt, eiusdem Ordinis moderatores in usum induxerant, ut sociata opera Libros Divinos excuterent. Magistrorum S. S. in numero Ambr. Autpertus s. Vincentii ad Vulturnum in Benevento Abbas, atque Iglacus monachus ad s. Petrum in finibus Berniciorum, minime omnium postremi fuere. Hinc Patres Concilii Cloveshoviensis in Anglia 747. celebrati decernunt: ‚Provideant vigilanti perspectione Episcopi, ut sint monasteria .... orantium, legen-

tium, Deumque landantium.' ‚Proinde, continuat S. Synodus, exerceantur in scholis pueri ad dilectionem S. Scripturae, ut per hoc bene eruditi inveniri possint ad omnimodam Ecclesiae Dei utilitatem.'

§. 148. Nonnulli praestantiores interpretes saeculi IX. X. XI. et XII. p. C. n.

Inter scholae Palatinae rectores non sine laude nominatur Alcuinus, moderatorum omnium illius scholae doctrina perinde ac pietate facile princeps; qui veterum s. Patrum vestigiis inhaerens literae Textus Divini Codicis explicandae insistit, frequenter tamen mysticum quoque sensum consectatur. Alcuinum tempore et doctrina subsecuti sunt: Angelomus Gallus, Chr. Druthmarus, Hrabanus Magnentius Maurus, vir omnium disciplinarum genere absolutissimus. Hrabanus cum Haymone, Halberstattensium eiusdem temporis Antistite, flores legit e commentariis S. P. et S. E. literales et allegoricos. Qui duumviri: ‚quod ad historiae veritatem pertinet sagaciter investigarunt, quod ad allegoriam firmissimis Scripturarum testimoniis comuniverunt, quod ad rerum gestarum involucra miro quodam artificio evolverunt.' Eadem ratione in explicandis S. Paginis usi sunt: Remigius Autissiod. ep., Bertharius Cass. Abb. aliique; quibus brevitatis studio in praesens omissis, ad Walafridum Strabonem convertamur. Hic primus Glossam Ordinariam in universam S. Scripturam e Veterum S. P. et S. E. monimentis adornavit. Institutum Walafridi aevo q. v. medio usque adeo placuit, ut κατ' ἐξοχὴν ‚Auctoritas', imo lingua S. Scripturae diceretur. A s. d. Glossa Ordinaria scite discernenda venit G. Interlinearis et marginalis, cuius auctor Anselmus Laudunensis sub initium saeculi XII. vixit. Reliquorum, qui iisdem saeculis explicando d. Codici operam navarunt — veluti Bruno Astens., Abb. Cass., S. Bruno Carthus. instit., S. Bruno ep. Herbip., Gerhohus sive Gerochus Reichersperg., Willeramus Abb. Merspurg., Rupertus Tuitiensis, Hugo de S. Victore O. S. Aug. abb. — non aequali quidem neque eruditione, neque iudicio; sed eadem diligentia in discutiendis s. Literis versati sunt. B. Lanfrancus, antequam monasticae vitae se addixit celeberrimus Juris Professor, monachus factus per tres annos S. Literis studuit, tum iussu B. Herluini publicas scholas Beccenses aperuit, Sacrisque Literis immensum laborem impendit. Discipulum inter ceteros nactus est S. Anselmum, qui ei in AEpp. Cant. successit. Is vero cum officium Abbatis adhuc gereret, ut fratres suos ad lectionem S. Scripturae provocaret, omnibus in universum concessit:

,ut quicunque vellet de quaestionibus S. Literarum, eum libere interrogare posset, neque desistere unquam ab interrogatione deberet, quousque per solutionem responsi satis sibi factum agnosceret.' Neque domesticis tantum, sed etiam exteris in Divini Codicis studio erudiendis, Lanfrancus insistebat. Leo IX. P., ultra quinquaginta annos iam natus, summo fervuit ardore: ,ut Divinarum lectionem Scripturarum in Graeco addisceret eloquio!' Quanta vero fuit S. Bernardi abbatis Claraevall. doctrina, et in S. Literis exponendis excellens gloria; coaevi posterique testantur. Interpres pius, elegans, incendia excitans verae sanctitatis, haud absque miraculo ita doctus evasit; ut aliorum Doctor esset in finem usque saeculorum, cui ab adolescentia inter fagos versato, praeclaras ingenii dotes excolere vix licuit. S. Bernardum, ,unius vere libri virum, non erudita docuit exercitatio'; sed iugis D. Scripturae meditatio. Admirabili S. Literarum peritia, quarum verba et sententiae dicenti se sponte offerunt, adeo festivus et iucundus est, ut ,melliflui' cognomen merito habeat. Gilberti Folioti Ep. Lond., Gilb. Porretani Ep. Pictav., Honorii Eduens. pr., Honorii Augustodun., Joachimi Calabr. Cist., Lucae abb. M. S., Cornelii Ben., Petri Blesensis, Petri Lombardi Ep. Par., Richardi de S. Victore in S. Scripturas commentationes, e vetustioribus collectae habentur atque sensum spiritualem imprimis quaerunt. Sed tales palato nostri aevi hominum non satisfaciunt. Hac aetate vixit P. Abaelardus, linguae graecae gnarus, neque hebraeae expers, in errores attamen proclivis et lubricus, libros exaravit ,ἀνίπτοις χερσί' quod dicunt. Discipulum habuit Joannem Sarisberiensem commentariorum in omnes Epistolas d. Pauli concinnatorem; qui sensus magis tangunt, quam explicant.

§. 149. S. Codicis expositores ,**scholastici**' et ,**mystici**.'

Saeculo decimo et tertio S. Literarum studia in deterius lapsa eius temporis testes queruntur: ,qui in monasteriis erudiuntur, adeo stulti perseverant; ut literarum sono contenti nullam de intelligentia curam assumant'. Salva tamen et integra mansit penes singulos in tradendis et exponendis S. Scripturis peritia; quod nemo inficias ibit, qui scriptorum huius saeculi opera excutiet. Qui quidem omnes hoc suis lectoribus praecipiunt, ut Libros Sacros U. F. iuxta historicam, allegoricam et moralem sive tropologicam intelligentiam scrutentur. Occurrunt hic memoriae viri praestantissimi: Albertus M. Dom. Ep. Ratisb.,

Alexander de Hales ‚doctor irrefragabilis' Minor. Franc., qui postillam in tota S. Biblia compilavit. S. Antonius Paduan. propter eximiam S. S. scientiam Gregorio IX. P. ‚arca Testamenti' dictus. Deo hominibusque amabilis S. Bonaventura ‚doctor seraphicus', Episc. Alban. longe lateque celeberrimus, in scribendo profundus, utile cum dulci miscet; fervet in sensibus mysticis indagandis, literam tamen minime negligit: ‚quod per Sacrarum Scripturarum silvam quis secure incidendo et exponendo incedat opus est, ut prius noverit ipsius S. S. veritatem per verba explicita' praecipiens. Aimericus Placentinus O. Fr. Praed. in S. S. versatissimus, domui Bononiensi Dominicanorum pretiosos Codices S. Bibliorum acquisivit. Hugo Card. Carens. s. a s. Caro Ord. Fr. Praed. praeter commentaria in U. T. exarata, collegit etiam — et per alios, in quibus nominatur Conradus Halberstadius, et ante eum Joannes de Derlington. — S. Bibliorum Concordantiam, qui liber tantae utilitatis fuit, ut eum imitati Judaei similem literis hebraeis confecerint. De Correctoriis Biblicis v. q. n. a. l. d. S. P. Innocentius III. et V. in Ecclesia gubernanda assidui, Divina Volumina nihilominus feliciter enuclearunt. Guilelmus Par. Ep. Arvern., Petrus Archiep. Senonens., Nicolaus Bocasinus Ord. Praed., et Philippus Abb. bonae spei O. Praemonstr., S. Literarum studiis erant addictissimi. S. Thomas Aquinas O. S. D. scholasticorum sine ulla controversia princeps, felici ingenio multos S. Scripturae libros lucidissimis commentariis illustravit. Graecorum, quorum multi tunc in Italia degebant eruditione usus, versionem literalem S. quatuor Evangeliorum fieri curavit; quam in commentariis suis adhibuit. Et quamvis nisi venuste S. P. et S. E. in S. Scripturas praeclara dicta, centonis adinstar necteret: est tamen is, qui sui temporis Divini Codicis enarratoribus anteponatur ob copiam doctrinae et acumen iudicii. Quapropter iniquae censurae in S. Thomam postulandi sunt critici, qui re non bene examinata, Doctori Angelico ‚interpretis' boni elogium adimere pergunt. Non inficiamur S. Thomam aliosque — cumprimis conditores catenarum — codices manuscriptos Textus Originarii U. F. manibus nequaquam evolvisse, partim quod linguam graecam ignorarent, partim quia Codices — cum care venirent et obvii non forent — ad manum paratos non haberent: id tamen s. Thomae in laudem cedit, quod Veterum locos d. Doctor Angelicus impiger excusserit, deterserit, eorumque plures loqui latine fecerit; quodque ei egregium visum fuit, ex omnibus veluti sedula apis collegerit. Propter eximiam dictionis et diligentiae praestantiam celebrantur opera Hervaei Dolensis — al. Natalis —, Aegidii Rom. Augustin., discipuli Thomae Aq. eiusque doctrinae

defensoris acerrimi. Franc. Petrarca etruscae poeseos parens, in septem Psalmos poen. commentatus est; Ep. Simon Jutamaeus ol. Dom. hebraee eruditus exstitit. Richardus de Media villa ‚doctor solidus' S. Evangelia exposuit; Joannes Duns sive Scotus ‚doctor subtilis', commentaria in Genesim, Evangelia et Epistolas S. Pauli edidit; Joannes Ruysbrockius tabernaculum Moysis; Joannes vero Taulerus Vitam et Passionem Salvatoris N. J. C. piissimis exercitiis descripsit. Judaeos confutavit Raimundus Martini, Subiratens. Ord. Praed.; scriptorum Rabbinicorum, si quis alius, peritissimus. Nic. Liranus Brabant. Jud. f. Chr. Minor. Fr. ‚doctor utilis', Utrumque Testamentum studiose discurrens, ‚Postillam' vulgavit; cui maior adhiberetur fides, si aliquando iudaicis figmentis non adhaereret. Petri de Verberia, Breviarium totius S. Scripturae edidit ieiunum; allegoriae Rob. Holkot Angli O. S. D., veteribus ex parte similes, sed minores reperiuntur. Singulare vero encomium est, quod Ad. Estonus, ex mon. Ben. Nordvicensi in Anglia, S. R. E. Cardinalis de literis hebraicis meruit. Alph. Tostatus Abulens. Ep. J. Capgravius Augustinianus, et B. Cadolus Camaldulensis L. L. S. S. V. et N. T. utiliter explicuerunt. Dionysius, Laevis cogn., Carthusianus Utriusque Foederis Libros scholiis illustravit atque adversus Coranum disputavit. J. Manettus, Florentinus, iussu Nicolai V. R. P. ex Hebraeo Psalmos, e Graeco N. T. in Latinum transtulit; quae versio Romae inter codices mss. Vaticanos habetur. Jac. Perez, Augustin. in Psalmos et cantica commentarios scripsit. Joannes Gersonius famosissimus suae aetatis Theologus multos locos S. S. in Historiam et Allegoriam polite congessit. Laur. Valla, Quinctiliani imprimis admirator simul et imitator, exaravit annotationes in N. F. paulo liberaliores, quibus vellicat Vulgatam. Denique Petrus de Albiaco, Ep. Camerac. S. R. E. Card, expositiones et meditationes S. S. anagogicas dedit.

§. 150. Nova rerum facies.

At enim erunt, qui nobis hic obiiciant: quam tu, inquiunt refers narrationem? Siccine tibi interpretes Scholastici a peritia exponendi S. Scripturae commendantur? qui tamen non tantum Hebraeam linguam non calluerunt, sed ne Graecae quidem gnari fuere; ut de artis Criticae scientia, cuius nullam omnino habuerunt cognitionem, nihil dicatur. Ex quo factum esse, continuant iidem; ut saepius Sacris aliisque scriptoribus sententias adscribant, quas revera nunquam protulerunt; item doctrinam

de multiplici unius eiusdemque S. Scripturae loci excogitarint. Ubique vero in S. Codice testimonia et exempla quaerunt reperire earum notionum, quas Theologia speculativa, ut fundamenta suae demonstrationis posuit. Unde concludunt: Theologorum Scholasticorum et Mysticorum interpretationes nihil conferre ad lucem S. Scripturis adfundendam; quin imo tenebras iis offundere, lucemque adimere. Hisce et multis aliis, non tam accusationibus quam probris et calumniis occurrimus atque respondemus: Utriusque linguae hebraeae et graecae praesidiis Theologos scholasticos destitutos fuisse, uti in universum non diffitemur, ita quod ad nonnullos — d. q. v. s. l. — attinet negamus. Prae omnibus autem in eorundem libris aestimandam dicimus Rerum Divinarum scientiam. In hac autem scientia excelluisse scriptores medii aevi, argumento sunt scripta ab ipsis exarata. Quodsi in plerisque eorum arguatur, sententias modo S. P. et S. E. compilasse; hoc generatim non adducimus in dubium, sed ex temporis circumstantiarumque suarum natura explicamus. Cum in profundissimo S. Literarum oceano nemo tutus vela faciat, nisi S. P. et S. E. doctrina veluti secundis ventis provehatur; atque iisdem ad clavum sedentibus ab errorum scopulis liberetur: hinc Theologi huius aevi in sententias S. P. diligenter inquirebant, eas subtilibus disputationibus exornarunt et feliciter concinnarunt. Quae S. S. loca ad imbuendos fideles d. Codicis doctrina, ad Haereticos Judaeosque refellendos necessaria fuerant; Vetus S. Bibliorum interpretatio Latina, ipsis sufficienter exhibere videbatur. Accedit interpretes istos alia subsidia minime neglexisse, quibus Textus inspirati sensum et vim explicare licet. Sic Chronologiam, Chorographiam, Historias; aliaque id genus adiumenta in usum suum omnino converterunt. Explicabant saepe prospero successu unum locum S. Scripturarum per alios similes. Eruditio Critica studiumque linguarum tardius florere cepit, ubi saeculo XIV. et magis adhuc XV., Graeci ex imperio Byzantino profugi cum graeca lingua simul literarum graecanicarum notitiam per Europam disseminarunt. Hos inter fuerunt: Theodorus Gaza, Georgius Trapezuntius, C. Bessarion, Eman. Chrysoloras, Dem. Chalcondyles, Const. Lascaris, Andronicus Thess., aliique quam plurimi. Inter alia quibus scientiarum in universum atque in specie Orientis et Graeciae cognitio propagata fuit media, nullum est maius inventione artis typographicae. Ecquidem literas fixas ligneis metallicisve paginis insculpere veteres noverant, xylographiae haud ignari; a literis autem immobilibus ad mobiles transitum fecit Joannes Gutenberg civis Moguntinus, typographiae inventor. Moguntia ars recens inventa ad praecipuas

Orbis urbes pervaserat per viros, qui spe lucri alliciebantur, ut cum Gutenbergio societatis foedera sancirent. Singularis autem in omnis generis scientias theologicas exarsit amor, a quo Summi Pontifices et Principes auctoritate et liberalitate sua promoverunt novarum scholarum: videlicet Academiarum sive Universitatum institutum; unde tot viri S. Literarum eruditissimi exierunt. Jam Clemens P. V. salutariter providit: ut in Romano, Parisiensi, Oxoniensi, Bononiensi et Salamitano studio teneantur viri catholici habentes Hebraicae, Arabicae et Chaldaicae linguarum notitiam; earumdem peritiam studiosa instructione in alios transfundere, quibus etiam stipendiis competentibus voluit provideri. Celebrabantur scholae: Aurelianensis, Avinionensis, Bononiensis, Budensis, Coloniensis, Cracoviensis, Istropolitana, Lovaniensis, Oxoniensis, Parisina, Perusina, Romana, Rostochiensis, Tubingensis; Vindobonensis per Germaniam omnem sane clarissima. Quodsi enim undique allectos viros doctissimos ad ‚studium Viennense‘ in gloriae partem vocare fas fuerit, nulli per Germaniam eius temporis secundum merito dici intelligemus. Et vero gratulatur Archigymnasium hoc Vindobonense, habuisse S. S. Literarum cultores et eximios magistros: Thomam de Argentina, Henricum de Hassia, Michaelem Suchenschatz, Lambertum de Geldria, Petrum de Pulcka, Petrum de Pirchenwart, Bertholdum Ruchavoser, Thomam de Haselbach; quorum libri typis descripti — longe plures mss. haeserunt ineditique — parum noti, commonstrant, eos Divinum Codicem perita manu tractasse. Aluerunt istae et aliae per Europam Universitates: Burdigalensis, Cadurcensis, Cantabrigiensis, Dolana, Dublinensis, Erfordiensis, Gryphiswaldensis, Havniensis, Heidelbergensis, Ingolstadiensis, Lipsiensis, Pictaviensis, Remensis, Tolosana, Trevirensis, Vesuntina, S. Scripturae interpretes pios et doctos; qui depositum fidei custodientes et devitantes profanas vocum novitates, non sua tradiderunt, sed quae a Maioribus acceperunt.

AEVUM RECENTIUS.

§. 151. Conditio interpretationis S. S. catholicae s. XVI.

Saeculo XVI. cum Protestantes arma sua, quibus S. Romanae Ecclesiae bellum intulerunt e S. Scripturarum armamentario desumsisse audacter iactarent, quid ni etiam Catholici viri ex eodem ad vim repel-

lendam tela peterent? Sed si qui inventi sunt, qui strenue id facerent; certe pro tanto numero adversariorum non ea copia, qua opus erat, in Ecclesia fuerunt. Jam enim meliores queruntur: studium Literarum monachorum rarissimus curabat, venationibus, otio et commessationibus erant dediti, et nihil minus quam lectionem Scripturarum curabant.' Hinc Sectariorum illo aevo cum in saecularis tum regularis Cleri alumnos, frequentes sarcasmi et cavilli. Quae causa fuit: ut Deus Ecclesiam Christi ornaret magnificentissimo munere ‚institutione Societatis Jesu.' Inter praecipua huius Ordinis decora, referendum esse censemus: quod ea multa theologicarum disciplinarum lumina atque columina produxerit; nec ullum fere sit Studiorum Bibliorum genus, de quo non quidam illius sodalium variis nominibus praeclarissime promeriti fuerint. Prodierunt ex ea viri, cunctorum eruditorum suffragio maximi, vere heroes literarii; non ad sui tantum, sed omnis aevi exemplum illustres. Quam viam ingressi fuerint viri Societatis Jesu in exponendis S. Literis, pandit ‚Ratio Studiorum', quae inter regulas Professoris S. Scripturae statuit: ‚Intelligat suas partes esse Divinas Literas iuxta germanum literalemque sensum, qui rectam in Deum fidem, bonorumque morum instituta confirmet, pie, docte, graviter explicare. Inter cetera, ad quae eius intentio feratur, illud praecipuum sit, ut Versionem ab Ecclesia approbatam defendat. Ex Hebraeis, Graecisque exemplaribus, quod usui fuerit in eam rem proferat, breviter tamen; nec ea vicissim praetereat, quae latinae editioni Vulgatae fideique mysteriis valde faveant. Si quem literalem cuiuspiam loci sensum esse significant Pontificum seu Conciliorum, praesertim generalium Canones, eum omnino literalem esse defendat. Quaestiones S. S. proprias scholastico more non tractet. Nihil antiquius habeat, quam ut primo ipsa S. S. verba perquam integra fide interpretetur. Studeat adiumenta quaerere ex aliis linguis Orientalibus.' Quis vero non demiretur ex nostris, et alienis exstitisse scriptoribus, qui interpretationi a P. P. Societatis Jesu iuxta regulas laudatas adhibitae, infestos se praebuere, qui prae livore ac invidia illorum eruditionem atque industriam iniuriae loco habuerint? Et vero omnem rem Exegeseos Jesuiticae u. d. mordaci et acerbo scribendi genere insectati fuere Societatis adversarii; neque tamen hinc contigit quominus plurimi, aequi rerum iudices palam faterentur: quidquid aut linguarum orientalium peritia; aut notitia antiquitatum et geographiae; omnisque artis hermeneuticae apparatus suppeditare poterat ad S. Literarum explicationem, id multos P. P. Societatis Jesu secum attulisse. Non autem omnes S. S. J. recensere animus est, qui magno ardore, nec minori successu S. S. tractandas susceperunt —

ne b. narrationis limites excedamus — sed qui in hisce explicandis eximii quid prae ceteris praestiterunt, perenni memoria propterea dignissimi.

§. 152. Celebriores scriptorum Societatis Jesu, qui S. Biblia explicarunt enumerantur.

Impiis Reformatorum conatibus viriliter restitisse laus est et gloria sodalium Societatis Jesu. In hoc coetu saeculo XVI. claruerunt: Blas. Viega Lusit., Ben. Justinianus Ital., qui S. S. totus usque ad finem vitae incubuit; in enodando S. Paulo vere admirabilis. Alph. Salmeron Hisp., Car. Sagerius Gallus, Emm. Sá Lusit., Fr. Ribera Hispan., Franc. Toletus Hisp. interpres politus, qui non contentus attigisse superficiem, ad intima sensus Divini Codicis eruenda ingreditur. Georg. Sturm Germ., Hier. Pradus Hisp., graecae et hebraeae linguae peritissimus; ingenii subtilis, eloquii vivacis et promti. Joan. Maldonati Hisp. commentaria, viri pii et docti, paucis hoc in genere comparanda sunt, et quae multorum instar esse possunt. S. S. coluerunt quoque B. Petrus Canisius Belga, T. et A. Pellamus Germ. Saeculo XVII. floruere: Ad. Contzen, Germ., Andr. Crommius Belga, Balth. Corderius Belga, Casp. Kümmet Germ., Andr. Pinto Lus., Andr. Schottus Belga, Ant. Fernandez Lus., Aug. de Quires Hisp., Balth. Corderius Belga, Ben. Pererius Hisp., Christoph. a Castro Hisp., Corn. a Lapide Belga scriptor copiosissimus, Cosm. Magalianus Lus., Did. de Celeda Hisp., D. Petavius Aurelianensis. Magno conatu nihil, quod non magnum foret, praestitit; nec ullum fere est Scientiae Sacrae genus, in quo non feliciter versatus fuerit. In Graecis et Hebraicis haud leviter eruditus, libros scripsit, queis nullos meliores Theologia habet. Ant. Escobar de Mendoza Hisp., Franc. de Mendoza Lusit., Gabr. Alvarez Hisp., Gabr. Vasquez Hisp., G. Sanctius Hisp. S. Bibliorum explanator indefessus et solidus, Georg. Káldi Hungarus, Henr. Philippi Belga, Jacob. Bonfrerius Belga utilis et clarus, Jac. Salianus Gall., Jac. Tirinus Belga, J. Er. Fullonius et J. B. Villalpandus Hisp., qui singulari in enarrando S. Scripturae sensu dexteritate gaudebant. Joan. de la Haye Belga, Joan. Hier. Sopranis Ital., Joan. Lorinus Gall., Lud. de la Cerda Hisp., Joan. Mariana Hisp., Joan. de Pineda Hisp., interpretis eruditi S. S. nomine dignissimus, Joan. Steph. Menochius Ital., Lud. ab Alcasar Hisp., Lud. de Ponte Hisp., Mart. Ant. Delrio Belga, Mart. Becanus

Brabant., Nic. Caussinus Gall., Nic. Lombardus Gall., Nic. Serarius Lotharing., Octav. de Tufo Neap., Petr. Lanselius Belga, Petr. Possinus, Petr. Roverius Gall., C. Rob. Bellarminus Ital., e genere gigantum in Scientia Sacra, cuius eruditionem, iudicium, virtutes, dona omnes ingenue confitentur. Sebast. Barradius Lusit., Thom. Massutius Italus. Saec. XVIII. claruere: Joann. Harduinus, doctissimus pariter et laboriosissimus; qui ,et puer et iuvenis cartis impalluit et vir senexque., Literarum cum viveret sacratiorum decus; a cuius dicendi genere longe abfuit sermo durus. Sed quod dolendum, paradoxis opinionibus indulsit. Thom. Le Blanc. Gall., Thom. Holtzclau Germ., Jos. Kleiner Germ., Jac. Maciejowsky Germ., Ant. Remy Gall., Scip. Squambatus Ital., Henricus Kilber Germ., J. Ph. Lallemant Gall., F. A. Zacharia Ital., Ren. Joseph. Tourneminius Gall., Edm. Voit Germ., Georg. Fr. Wiesner Germ., Laur. Veith Germ., Ign. Weitenauer, Fr. X. Widenhofer Germ., N. Zillich Germ., Herm. Goldhagen Germ., Is. Pires Belg., Jos. Ghesquière a Raemdonck Belga., J. B. Froehlich et Jos. Khell Austr. viri egregii; qui tenacitate memoriae, iudicii acie, lectionis assiduitate, laboris constantia, plerarumque linguarum tam orientalium quam occidentalium scientia excelluerunt. Quae omnia Societatis Jesu in rem interpretationis catholicam merita, Acatholicorum etiam laudem extorsit. Quantos enim Ecclesiae Catholicae Societas ista dederit S. S. expositores, vel ex recensitis facile colligi potest.

§. 153. Interpretes S. S. ex aliis Ordinibus religiosis eruditione praestantes commemorantur.

Ista vero gloria Ecclesiae Catholicae, haud parum aucta est per viros, qui inter alios Ordines religiosos nomen sumserunt. Omnes fere Universitates cum Ordinibus religiosis multiplices vices habuere, etenim cathedris S. Scripturae exponendae saepissime Regulares insederunt. Saeculo XVI. interpretum officium feliciter obierunt in familia S. Benedicti, viri doctrina et diligentia spectatissimi: Marcus Cremonensis et Isidorus Clarius Casin., Bened. Bonsignorius Casin., J. B. Folengius Padoliron., Gilbert Genebrardus Gall., Franc. Ruizius Hisp., Hier. Lauretus Guixolens., Lud. Blosius Belga, Rich. Kederminsterus Anglus. Saeculo sequenti i. e. XVII. in studio quoque S. Scripturarum varia opera exsecuti sunt P. P. Congr. S. Mauri; e quibus celeberrimi: Joan. Martinay, Petr. Sabatier, C. Fr. Baillard, P. Guarin,

J. Mabillonius, B. Montfaucon, L. Th. du Four inclyta eruditionis sacrae lumina; omni studiorum genere elucubrata monimenta ,linenda cedro, et levi servanda cupresso, ad posteros transmiserunt. In Hispania, Gallia, Germania Benedictini S. Literarum scientiam, qua ipsi praestarunt, docuere: Duaci Leander a S. Martino, Salmanticae Jos. Senz de Aguirre, Patavii Leo Matina et Joan. Hier. Textorius, Salisburgi Franc. Jos. Paul. Mezger, Wessofontani Thomas Erhard, Cremifani Hier. Bezange. Viri in explicanda S. S. indefessi Aug. Calmeti, abb. Congr. s. s. Vitonis et Hidulphi commentaria, ubique gentium leguntur. Aemuli Benedictinorum exstiterunt Dominicani, quorum haud paucos in explicando d. Codice laborasse notum est; quodsi alia nomina deessent, vel Ambrosii Catharini, Aug. Justiniani, Did. Alvarez, Domin. de Soto, Franc. Forerii, Greg. Primatitii, Guilel. Hameri, Guil. Pepini, Hier. Vielmii, Joann. Hentenii, Jac. Naclanti, Sanctes Pagnini, Seraphini Capponi a Porretta, Sixti Senensis, Thom. de Vio Caietani, Lud. Soto-Maioris, Ludovici Ystella, Jos. Mar. de Turre Januens., Thom. Malvendae, Gabr. Fabricyi, Ign. Hyac. Amat. Gravesoni, Alexandri Natalis, M. Lequien; eruditionis Biblicae varietate ornatorum sufficerent. Ex Ordine autem S. Francisci commemorandi sunt: Adam Sasboldus, Alph. a Castro, Ant. Brouckwy a Koningstein, Ant. de Guevara, Joann. Pellicanus de Brundusio, Corn. Mussus, Evangelista Marcellinus, Franc. Georgius, Franc. Panicarola Ep. Ast., Franc. Titelmanus, acerrimus Erasmi insectator, Guerrius de Trejo, Joann. Ferus, Joann. Guyenz, Joann. de la Haye, Nic. Grandis, Seraph. Cumiranus, Pelbartus Oswaldus de Temesvár, Franciscus Feuardentius, Marc. Joan. Gostcalcanus, Bernard. a Piconio, Wilhelm. Smits, Marius de Calasio. Quos omnes s. Franciscus praecepit: ,honorare et venerari, sicut qui ministrant nobis spiritum et vitam.' Signandi sunt etiam ex aliis Ordinibus viri docti, quibus laus servatae et ampliatae orthodoxae Verbi Dei intelligentiae debetur. Sponte hic incident nomina P. P. C. Oratorii: C. Becilli, Joan. Morini, F. Justiniani, Rich. Simonis — Deippa Normanni, cuius tamen opera propter quasdam temerarias opiniones censurae subiicere oportet — vastae lectionis et iudicii haud vulgaris; vituperandus quod S. Scripturae auctoritatem licentia novitiarum hypotheseon pulsaverit. Bern. Lamy, J. Renou, Carol. Fr. Houbigant, linguarum et Literarum studiis impense deditus, sed in critica ultra modum progressus; J. Blanchinius editione Textuum immortaliter de S. Bibliis meritus, Jac. de Long Bibliographus diligentissimus, J. J.

Duguet, L. Carrières C. Saccarelli et alii. E reliquis variorum Ordinum sodalibus in dilucidandis S. Paginis praeclaram memoriam scriptis in lucem datis sibi pepererunt: Franc. Huisius, Ben. C. Montisferr., Hector Pinto Hieronymian. Balth. Paez, Ord. Redemt., C. Simon a Corroy, Phil. du Hamel Coelest., Gregor Coelius, Pannonius s. Pauli pr. Er. mon., Mich. Gislerius, Aloys. Novarinus, Joann. Roa Avila, G. Ere, Aug. Torniellus, Aug. Steuchius, Petrus a Figuerio Clerici regulares; Ludolphus de Saxonia, Petr. Sutor, Andr. Capella Carthusiani, Cherubinus a S. Josepho, Claudius a Monte Martyrum, Thom. Beauxamis, Josephus Angelus a N. B. M. V., Joannes a S. Anna, Modestus a S. Joanne Ev., Joann. da Sylveira, Didacus de Leon Carmelitae. Demum Gasparus a Melo, Desid. Erasmus Rotterodamus, eruditus sed suspectus scriptor, impatiens omnis non minus in scribendo, quam in vivendo ligaminis, Hier. Seripandus Salern., Jac. Veldius, Joan. Hoffmeister, Joan. Soaretz, Sebast. Tuscanus, Fr. M. Wouters e familia S. Augustini. Paulus Justinianus Camaldulensis, moribus et literis egregius.

§. 154. Encomia texuntur ceterorum virorum ab explanatis S. Scripturis insignium.

Non scribimus catalogum, neque recensere volumus nomina virorum omnium, qui per tria illa saecula XVI. XVII. et XVIII. claruerunt exaratis commentationibus in S. Scripturas; sed e numero illorum producemus eos, qui se scientia operibusque illustriores reddidere. Et hoc nomine dignus est memoria Urbanus VIII. S. P. paraphrasium in Psalmos et Cantica nobilis scriptor. E Praelatis et Clero saeculari laudandi sunt: Card. Ant. Caraffa, Card. G. Sirletus, Corn. Jansenius Ep. Gandens., Fried. Nausea Ep. Vind., Card. Gasp. Contarenus, Ger. Matthisisius Can. Col., Germ. Brixius, Can. Par., Gilb. Genebrardus Ep. Aquensis, Ep. Tortos. Lud. Tena, J. Nercassel, Ep. Gororm, Coriophilus Ep. Icon., Canon. Dominic. Garzias, Guilelm. Lindanus Ep. Batav., Card. Jos. Mar. Thomasius, ingenio acutus, memoria felix; in sacris et profanis scriptoribus versatissimus, adeo tamen humiliter de seipso sentiens, ut nunquam suo sed alieno M. ‚Cari‘ nomine libros vulgaret. Ben. Bossuet ep. Meld. et Card. Jac. Sadoletus doctrinae copia et ingenii celebritate eminentes, Hieron. Osorius Ep. Algarb., Hier. Osorius iun. Can. Eborens., Joan. Eck, qui unus ex primis se praetensae Reformationi opposuit, Joan. Faber Ep. Vindob., Card.

Joan. Fisher, Petr. Galesinius, Protonot. ap., Richard. Sampson Episc. Liehfeld., Joan. Laur. Helbig, Fr. Lucas Brugensis Can., Fabr. Palutius Ep., Petr. Dan. Huetius Ep. Abrinc., Mich. Angelus Giacomellus AEpp. Chalced., Libertus Fromondus Lovan., Lud. Lippomannus Venet., Jac. Lopez, Matth. Leo de Castro, D. Gr. Cornerus, Mich. et Paul. de Palacio, Joan. Lud. Vives, Marc. Ant. Flaminius, Anton. Agellius Ep., Ang. Rocca, Simeon de Muis Archidiac. Suession., Guil. Estius, Fr. Assemanni, A. Martinelli, A. Martini, Simeon de Magistris, C. Bugatus, Marchini, J. G. Kerkherdere, J. J. Guyaux, J. Pouget, G. Kröll, Alex. Sym. Mazochius, Can. Neap., Anton Sandini, Blas. Ugolinus, viri ecclesiastici literarum politiorum iudicio diligentiaque egregii. Augent hoc agmen etiam viri Laici, qui Literis quidem Divinis verbo et opere profuerunt: Illustres sunt e Svevia or. J. Reuchlin al. Capnio., Jo. Alb. Widmanstad, Aug. Imp. Ferd. I. Cancell. syriacae linguae imprimis et arabicae elegans cultor, Ben. Arias Montanus, Joan. Gagnein Gall., J. Vittement; E. Hunius et L. Küster, qui relicta haeresi fidem Catholicam amplexi sunt. C. Hure, E. Dupin, parum modestus sed et interdum irreverens, Jo. Leonard. Hasselius Lov., Petr. Staevartius Belg., Symphorian. Chamberius med. gall., Jac. Jansonius Batavus, Andr. Masius, cui plurimum hebraeas aramaeasque literas debere, nemo facile est, qui ignoret; Fr. Vatablus, in Academia Parisiensi linguae hebraeae doctor; Felix Pratensis, Petrus a Valle, Geographiae sacrae scientissimus. Haec itaque nomina nisi fallimur, perspicue satis evincunt scriptores catholicos saec. XVI., XVII. et XVIII. viam posteris aperuisse S. Eloquia feliciter explanandi.

Amplissimus nunc pateret campus in crisim etiam librorum abs iis editorum excurrendi, sed arctiores narrationis nostrae limites, quominus eo labore defungi queamus, prohibent. Quilibet autem, cui cor sapit, nobiscum agnoscet: utile fuisse, quod his temporibus linguis Orientalibus impendebatur studium, indeque in omne propemodum genus disciplinarum Biblicarum uberrima redundasse commoda; laudanda etiam atque etiam esse illorum virorum molimina, qui non sine sudore atque vigiliis ad penitiora S. Literarum arcana aditum etiam nobis faciliorem parare laborarunt. Aequissimum etiam est, ut s. Romanorum Pontificum, Imperatorum, Regum, Praelatorum et Principum, atque omnium, quotquot Divinae Scientiae Fautores exstitere, nomina grata posteri recolant memoria; qui verae eruditionis S. Bibliorum studia strenue urgenda susceperunt. Vivent sane merita eorum, quousque virtus et industria praeconem reperiet.

AETAS RECENTISSIMA.

§. 155. De statu interpretationis S. S. catholicae s. XIX.

Exeunte saeculo XVIII. et XIX. ineunte, per universum orbem disciplinae Biblicae excultae fuerunt; studium Linguarum, Antiquitatum, Critices, diligenti opera provectum, scholae erectae vel instauratae, diaria literaria condita, Bibliothecae auctae: quibus omnibus non potuit non, etiam cognitio S. Scripturarum haud mediocre capere incrementum. Ipsae etiam hostium continuae adversus fidem oppositiones necessitatem imposuerunt, doctrinam Catholicam propugnandi. Reperti sunt inter nostros quam plurimi, qui vel in omnia vel in aliqua Volumina s. Codicis scripta commentati, sensum grammaticum S. S. investigarent, Historias S. novis disquisitionibus illustrarent, Lexica et grammaticas concinnarent, Criticam s. exercerent, Versiones et Editiones Bibliorum adornarent; atque in genere breviori et magis accurata ratione, quam factum est ante, lectiones s. Literarum introducerent. Unde certa est conclusio, nulli hoc saeculum virorum in quovis genere eruditorum copia cedere; qui tamen suis etiam non caruerunt defectibus. Quemadmodum enim non omnes orthodoxam S. Literarum doctrinam secuti sunt, ita quoque de interpretatione Hagiographorum U. F. non omnes eodem modo meriti fuere. Imo non defuerunt, qui Acatholicorum vestigia nimis fideliter prementes, novas explicationes locis etiam dogmaticis intulerunt, quas quisque Catholicus iuste censet esse repudiandas. Neglecta Analogia fidei lucubrationibus suis Rationalismum in Textus S. invexerunt, S. P. et S. E. et aliorum proborum interpretum expositiones vel ignorarunt vel contemserunt; Vulgatam vilipenderunt, de D. Hagiographorum inspiratione perperam statuerunt, usum loquendi nimium urserunt, Acatholicorum opiniones librosque impense commendarunt. — Praecipui huius ingenii Theologi erant: Dom. Brentano, Altm. Arigler, P. M. Arneth, H. Braun, Leand. van Ess, Thadd. Andr. Dereser, Joan. Babor, Andr. Ben. Feilmoser, C. Fischer, J. M. Engstler, Jos. Gehringer, Joan. Blas. Gerhauser, Aloys. Petr. Gratz, St. Hayd, Jos. Laur. Isenbiehl, Joan. Jahn, J. Lami, Joan. Greg. Mayer, Seb. Mutschelle, Monsperger, Adam Jos. Onymus, Aloys. Sandbüchler, Bon. M. Schnappinger, Christoph Fischer, Ant. Vogt, Innocent. Fessler, Fr. Emer. Simanovics, G. Zirkel. Istis quidem interpretibus opposuerunt se alii viri iudicio,

multiplici cognitionum apparatu, haud prioribus inferiores: Petr. Four. Ackermann, Joan. Alber, J. Ansaldi, Anton Jos. Binterim, cuius eruditionem, industriam, pietatem laudant omnes; J. B. Branca, G. Czuppon, G. L. Eyrich, J. M. Feder, K. J. Fischer, F. J. Freindaller, Al. Gügler, C. J. Herber, J. H. Janssens, J. H. Kistemacker, Fr. Loewenheim, Fr. Oberthür, D. Ries, J. B. de Rossi, ingentis scientiae et laboris vir, Jo. M. Sailer, Jo. Nep. Schaeffer, Joan. Slesina S. J., M. Schlosser, Fr. Schrank, Ben. Venusi, Jo. Fort. Com. de Zamboni, Petr. B. Zimmer. Isti quidem omnia, quaecumque vere bona et doctrinae Catholicae proficua huius temporis eruditi Theologi in lucubrationibus suis docuerunt, grato animo exceperunt, quae vero huic minus consentanea vel adversa invenerunt illa reprobaverunt. Iidem porro non sine gravi fundamento novatoribus regesserunt: Veteres Ecclesiae S. P. et S. E. tam Graecos quam Latinos ad expositionem S. S. adhibendos esse; e novis vero non omnes promiscue, sed illos modo qui eruditione praestant, Veterum attamen expositiones non negligunt, vel quod multo peius est, contemnunt.

§. 156. Enumerantur praecipui scriptores in S. Biblia nostrorum dierum.

De conditione cognitionis et interpretationis S. Literarum, qualis progrediente saeculo et nunc est, quod attinet: non in linguis modo Orientalibus stetit eruditorum diligentia, sed praeclaris accessionibus ditatae sunt omnes disciplinae, quae interpretationem S. Codicis iuvant. Non paucos hocce, quo vivimus, tempus viros catholicos numerat, qui eruditione philologica, magno mentis acumine, notitia Veterum, peritia doctrinae Catholicae, S. Scripturas exponendas sibi sumserunt. Nos pro instituti nostri ratione non omnes, qui floruere, hodieque florent, sed praecipuos seligemus, quorum industria interpretationi catholicae praeclaros libros accesisse, quis hodie tam ingratus? et suis ipse bonis invidens sit, quin ex animo gaudeat. Praecipuos enumeramus, ordine literarum Alphabeti, ita ut nomenclatoris vicem sustineamus. M. Aberle, Jos. Fr. Allioli, P. Ballerini, Id. Thadd. Beelen, Aug. Berlepsch, Aug. Bisping, Jos. Brunati, J. Bucher, J. Th. Buslav, J. Brunati, Cavedoni, Ceriani, Jo. Fr. Ign. Demme, J. J. Döllinger, P. Drach, J. H. Friedlieb, J. B. Glaire, L. C. Gratz, G. J. B. Güntner, D. B. Haneberg, Jo. G. Herbst, F. Himpel, J. B. Hirscher, Jo. L. Hug, qui postquam operam plurimam in scriptoribus Classicis latinis grae-

cisque collocasset ad Libros S. N. F. erudite tractandos accessit, Fr. Hülskamp, J. H. Kalthoff, Fr. Kaulen, H. Klee, J. Kohlgruber, J. B. König, Fr. Kössing, V. Loch, M. Löhnis, Conr. Lomb, Th. J. Lamy, Jos. Langen, Ad. Maier, C. K. Mayer, J. M. Mack, Sam. Márkfy, Michon, J. B. Malou, J. A. Möhler, A. Messmer, Fr. X. Maszl, J. Pollák, Fr. X. Patritius S. J., J. Ranolder, Laur. Reinke C. Monast., Fr. X. Reithmayr, Georg. Riegler, Fr. H. Reusch, Jos. Al. Rotermundt, P. Schegg, J. Scheiner, G. Secchi, Th. Simar, Jo. Mart. Aug. Scholz, P. Scholz, Fr. Schrank, Car. Stern, Alb. Stöckl, Val. Thalhofer, F. Stiefelhagen, J. A. Smid, Al. Ungarelli, Casp. Unterkircher, G. Reischl, Aloys. Vincenzi, C. Vercellone, H. Wallon, Ben. Welte, Chr. Gottl. Wilke, Fr. H. H. Windischmann, J. B. Wenig S. J., P. Zingerle, Nic. Wiseman; denique Anton. Lutterbeck, Fr. C. Movers, J. A. Nickes, P. Schleyer et Jo. Nep. Sepp viri doctissimi, sed singularibus opinionibus addicti. Abstinuimus a commendatione scriptorum nostri aevi, ne suspicio nascatur adulationis vel simultatis. Scriptum est enim Eccli. 11, 2. ‚Non laudes virum in specie sua.' Illi, habet vetus proverbium, maior honos, cui iam sua forma recedit, qui proprior feretro est, pallidiorque iacet. Non ergo improbantur a S. Matre Ecclesia studia Exegetica, ut acatholici interpretes nobis obiiciunt, nec iacent; sed doctis lucubrationibus S. Literae a viris catholicis eruditione et diligentia illustrantur.

§. 157. Peroratio.

Sed temporis ratio et lectorum singularis patientia, ut vela contrahamus portumque tandem aliquando respiciamus, nos monet. Quod cum agimus precamur: ut Orbis Catholicus viris affluat doctis et piis, quos summopere colimus: ‚καὶ φιλῶ πάντων μάλιστα.' Si quae a triginta annis in scholis Catholicis fervent studia, maius in dies capient incrementum, de quo nulli dubitamus; Literarum S. amor brevi plures adhucdum animos accendet ad D. Volumina dilucidanda, qui recentiorum adminiculorum — quae cum interpretandi arte arctissimis vinculis coniuncta sunt — ope adiuti, bonis libris rem interpretationis ditabunt. Zelus gloriae Dei, amor Scientiae Sacrae, Apologiae doctrinae Catholicae cupiditas; e thesauro Sacrarum Literarum proferet nova et vetera.

Quod Deus bene vertat!

O. A. M. D. G.

AD

HISTORIAS

REVELATIONIS DIVINAE

VETERIS ET NOVI TESTAMENTI

ACCESSIO.

LECTORI B.

Quamvis omnia fere, quae sequenti accessione continentur, ex Historiis Revelationis Divinae Veteris et Novi Testamenti sumta fuerint: haud satis tamen visum est nobis ea omittere. Servient ea S. Literarum studiosis memoriae et utilitati. Temporum enim et S. Scripturarum determinatio pendet plerumque e plurium, quae in Historiis reperiuntur animadversionum comparatione; cui proinde non sine magno laboris impendio vacare deberent. Utantur igitur L. b. hac ad commodum suum concinnata accessione, eamque in Sacro Codice discendo non superfluam esse, arbitrentur.

I.

TABULA CHRONOLOGICA

HISTORIAE REVELATIONIS DIVINAE VETERIS TESTAMENTI.

PERIODUS PRIMA.

AB ORIGINE MUNDI ET REVELATIONIS USQUE AD TEMPORA REGUM, SIVE AB ANNO 4274—1084. A. N. C.

Anni ante Ae. V.		Pag.
4274	Mundus a Deo creatus	3
	Lapsus Protoparentum	14
	Cainus et Abel nascuntur	19
3344	Adamus moritur.	24
3287	Henochus vivus e terra sublatus	23
3218	Nativitas Noë	24
2718	Noë genuit filios: Japhetum, Semum et Chamum	25
2619	Initium diluvii, autumno, mense Octobri	26
2618	Noë iussu Dei egreditur ex arca	—
2551	Heber a Sale nascitur	44
2517	Phaleg Hebero natus eodem tempore, quo confusio linguarum et dispersio gentium accidit	—
2396	Thare patre Nachoro nascitur	—
2326	Nativitas Abrami filii Tharae	—
2269	Noë e vita decessit	—
2251	Vocatio Abrami in terram promissionis	46
2242	Abrahamus victor de quinque regum copiis a Melchisedecho Sacerdote Dei Altissimi, qui panem obtulit et vinum, benedicitur	49
	Deus repetitis vicibus Abrahamo facit promissiones foedusque cum eo init.	51
2240	Abrahamo nascitur Ismaël ex Agar	52
2227	Abrahamus circumciditur simul cum maribus domus suae . . .	53
2226	Sara peperit filium promissum Isaac	57
2166	Isaaco Esavus et Jacobus gemelli e Rebecca nati sunt	60
2151	Abrahamus ex hac vita in sedes illas Patrum transiit	—

Anni ante Ae. V.		Pag.
2089	Jacobus, benedictione ab Isaaco accepta, ad Labanem se recepit, apud quem viginti annos est commoratus	62
2069	Jacobus relinquit Labanum; cum familia in terram Chanaan revertitur, et in via cum Angelo Domini colluctatus, venit Sichem; Rachel cum Benjaminum enixa esset obiit	65
2058	Josephus venumdatus a frâtribus ex invidia Madianitis, ab iis in Aegyptum ducitur	68
2046	Moritur Isaacus	67
2045	Josephus somniorum Pharaonis, interpres Prorex Aegypti constituitur	70
2036	Jacobus 130. annos natus cum tota familia in Aegyptum descendit. Incipiunt 430. anni peregrinationis. [Gal. 3, 17.]	73
2019	Jacobus supremum diem obit	74
1964	Josephus 110. annos natus moritur	—
1688	Moyses Amrami filius nascitur	93
1648	Moyses occiso Aegyptio fugit in regionem Madian	95
1608	Moyses Aegyptum reversus cum fratre Aarone coram Pharaone stetit	101
1607	Exitus Israelitarum de Aegypto	105
—	Ad montem Sinai mense tertio Decalogus promulgatur . . .	109
—	Beseleel et Ooliab Tabernaculum iussu Dei exstruunt . . .	112
—	Sacer locus et sacerdotium inauguratur	113
1567	Sehon rex Amoraeorum atque Og rex Basan devicti sunt. Res Balaami	117
—	Moyses conscenso monte Nebo, anno aetatis 120., quod mortale habuit, deponit	120
—	Jussu Dei Josue succedit Moysi in imperio	192
1566	Israelitae sicco pede transeunt Jordanem ingrediunturque terram promissam	—
1559	Annus κληρουχίας terrae promissae inter Israelitas	195
1556	Josue 110. annos natus moritur	196
—	Anarchia annorum viginti et quatuor in quos cadunt ea, quae narrantur de Ephraimitarum et Danitarum idololatria et de bello Beniamitico eiusque causis	202
1534	Initium octo annorum quibus servierunt Israelitae Cuschano . .	214
1527	Othoniel iudicat annis quadraginta	203
1498	Incipit servitus Moabitica octodecim annorum	—
1471	Judicatus Aodi, quies data per octoginta annos	—
1392	Israelitae servitute Chanaanaea sub Jabino viginti annis tenentur .	204
1373	Liberati Deborae et Baraci manu per quadraginta annos quieti manent	—
1334	Servitus Madianitica per septem annos	—
1328	Gedeon praefuit quadraginta annis	205
1289	Abimelech triennio tyrannidem exercet	206
1287	Judicatus Tholae viginti et trium annorum	207

Anni ante Ae. V.		Pag.
1265	Judicatus Jairi viginti et duorum annorum	—
1244	Conversi ad idola Hebraei, Ammonitis per octodecim annis puniendi traduntur	—
1227	Jephte annis septem iudex	—
—	Forte eodem anno e terra Moab revertitur Bethlehemum Noemi cum Rutha, quae deinde nubit Boozo	209
1222	Abesan annos septem iudicat	—
1216	Ahialon decem annis munere iudicis fungitur	—
1207	Abdon octo annis magistratum gerit	—
1200	Israelitae sub iugo Philistaeorum gemunt per quadraginta annos	—
1161	Samsonis viginti anni	—
1142	Heli praeest annis quadraginta; suus quisque dominus et iudex est	211
1103	Samuel ad gubernandum populum accessit	212

PERIODUS SECUNDA.

A REGIBUS HEBRAEORUM USQUE AD EXILIUM BABYLONICUM, SIVE AB ANNO 1084—586. A. N. C.

1084	Saul filius Cis a Samuele unctus et a populo electus rex, annos quadraginta regnat	230
—	Rex Saul liberat ab obsidione Ammonitarum Jabes Galaad .	232
1082	Saul adgreditur Philistaeos. Samuel immorigero Saulo annuntiat divinum decretum de auferendo regno a suis posteris	232
1075	David nascitur patre Isai	216
—	Saul perdomuit Amalecitas, attamen propter inobedientiam rursus a Deo reprobatur	233
1059	Davides in regem futurum ungitur	234
—	Auxilio Dei fretus Davides Goliathum truncavit	236
—	Ab hoc tempore Saul persequitur Davidem, illum perimere studet; Davidis exilia et fugae	237
1045	Proelio inter exercitum Sauli et Philistaeorum inito, Saul victus vitam misere finiit	245
—	Luctu de Sauli obitu finito tribus Juda Davidem in regem eligit, qui Hebronem iussu Dei se contulit	249
1043	Reliquae etiam tribus Davidem regem agnoscunt, rursusque ungunt	252
1038	Davides pulsis Jebusaeis expugnat arcem Sionis sedemque regni Hierosolymas transtulit	—
—	Abhinc Philisthaei, Moabitae, Syri, Idumaei et Ammonitae a Davide bello superantur	253
—	Davides transfert Arcam ex urbe Cariathiarim Hierosolymas, resque sacras et politicas constituit	256
1023	Lapsus et poenitentia Davidis regis	260
1019	Rebellio Absalomis	263

Anni ante Ae. V.		Pag.
1015	Davides ambitione ductus numerum universi populi iniri iussit. Inde secuta pestis	268
1007	Salomon a patre populoque successor regni declaratur	269
1006	Sex mensibus abhinc lapsis rex David obdormivit in Domino .	271
—	Salomon in throno constitutus mandata patris sui exsequitur .	290
1002	Salomon Templi fundamenta iacit, qui annus est 480. ab exitu ex Aegypto. [Coll. III. Reg. 6, 1.]	292
967	Salomon anno aetatis 60., regiminis 40. diem supremum obiit .	302
—	Decem tribubus a familia Davidis deficientibus regnum Hebraeorum in duas Civitates scinditur: israeliticam et iudaicam. Israelitis Jeroboamus, Judaeis Roboamus imperat	330
962	Sesacus rex Aegypti Judaeam invadit, potitur Hierosolymarum, templum diripuit	373
951	Moritur Roboamus rex Judaeae anno 17. regiminis	—
950	Abiam Roboamo patri succedit regnatque triennio	—
—	Bellum inter Jeroboamum et Abiam	—
948	Asa vir pietate et fortitudine praestans succedit patri, magna clade afficit Zeram regem Aethiopiae	—
946	Nadab in regnum Jeroboami patris succedit et ad duos annos producit	335
945	Nadab occiso Baasa, de tribu Issacharis, solium occupat anno 3. .	—
—	r. Asae; qui adscito sibi socio Benadado rege Syrorum, copias contra Israelitas instruxit, quos et vicit	374
922	Baasa defuncto, Elam filius succedit	336
921	Elamo occiso Zambri per septiduum imperium usurpat	—
916	Amri a plebe rex constituitur, parte modica Thebnin sequente .	—
910	Achabus filius Amri a patre imperio admotus 22. annos saevit .	—
—	His pessimis temporibus claruit propheta Elias	339
908	Josaphato regnum Judaeorum consecutus illud per 25. annos probe gessit	375
889	Josaphat cum rege impio Israelitarum Ochozia societatem iniit ad naves Ophiram mittendas, ob quam rem infortunio punitur .	—
888	Joramus fratre mortuo succedit; huius aetate floruit vates Elisaeus.	338
884	Joram Judaeorum imperium adiit, quo per annos 8. male utitur.	375
877	Joramus rex Israel a Jehu, qui ei in regnum successit, interemtus est.	338
—	Ochozias filius Jorami regis Judaeae ad regnum paternum evectus illud uno anno tenuit. Athalia occisi Ochoziae crudelissima mater, potestatem regiminis sibi arrogavit	376
871	Joas septennis puer a populo rex Judaeae creatur	—
849	Syri invasionem in Judaeam faciunt	377
850	Jehu rex Israel decedit sceptro Joachazo filio relicto	347
834	Joas Joachazo patri succedit, tribus proeliis superat Benadadum regem Syrorum; Moabitas reiicit	—
832	Amasias rex Judaeae victis Idumaeis, ad bellum Joasum regem Israel provocat, qui superato Amasia, Hierosolymas occupavit .	377

Anni ante Ae. V.		Pag.
819	Jeroboamus II. filius Joasi in regno Israel regnat 41. annis feliciter	348
804	Amazia occiso, Ozias regnum Judaeorum obtinuit	380
779	Mortuo Jeroboamo II. ortum est interregnum, foedatum mutuis caedibus illorum, qui affectarunt summam imperii	362
767	Zacharias Jeroboami II. filius post 11. annos conscendit solium paternum, sed post 6. menses interficitur a Sellumo, qui regimen post unum mensem cum vita perdidit	
766	Manahemus Sellumi interfector decem annis in subditos grassatur.	—
756	Phaceja biennio regnum Israel occupat	—
755	Phacee enecat Phacejam regnoque potitur	—
753	Ozias rex Judaeae lepra percussus, thronum filio Joathamo cessit	381
738	Mortuo Joathamo, Achazus impius idololatriae instaurator regnum suscipit	—
726	Osea interfecto Phacee regnum israeliticum invadit, anarchia persistente	362
723	Ezechias, filius probus patris improbi, regnum Judaicum accipit et verum Dei cultum restaurat	383
718	Salmanasar rex Assyriorum capta Samaria totaque Israelitide sibi subiecta, regem Oseam cum maxima parte decem tribuum in captivitatem abducit atque civitatem Ephraimitarum exstinguit	362
—	Tobias Niniven in exilium deportatus vitae integerrimae exemplo praeluxit	—
711	Sennacheribus rex Assyrius copias ad expugnandas Hierosolymas admovet; sed confecto per Angelum Domini exercitu, Niniven reverti cogitur	385
710	Ezechias letali e vulnere infirmus, sanitatem et prorogationem vitae in 15. annos obtinet	—
694	Manasses primis annis rex pessimus	415
676	Manasses captivus Babylone poenitens miserente Deo, throno restituitur; resipiscens ad finem vitae sincere pius	416
640	Amon filius Manassis regnat biennio idolorum cultor	—
638	Josias Amonis filius sanctus rex fuit, idololatriam delevit, templum purgavit	417
608	Josias armis ab Aegyptiis petitus, a sagittariis graviter vulneratus animam egit	418
607	Joachazus degener filius Josiae, lapso trimestri a Nechao Pharaone Aegypti regno privatur; et in illius locum Joakim — qui et Eliacim d. — frater natu maior constituitur	426
604	Nabuchodonosor Chaldaeus prima vice Hierosolymas expugnat, diripit Templum, et Joakimum cum nonnullis nobilissimis Judaeis — inter quos Daniel — secum Babylonem abducit. Atque ab eodem anno 604. incipiunt septuaginta anni captivitatis a Jeremia praedicti [25, 11.]	427

Anni ante Ae. V.		Pag.
	Tempore, quo Joakimus vinctus tenebatur, acciderunt res a Juditha bene gestae	433
600	Nabuchodonosor Joakimum, indicto tributo, regno restituit. . .	427
597	Nabuchodonosor Joakimum sub foedere subiectionis dimissum, rebellem cepit, in eius locum filium Joachinum substituit; quo detrectante obedientiam, post trimestrem obsidionem Hierosolyma occupata regem cum praecipuis viris — inter quos Ezechiel et Mardochaeus — Babylonem deportat	427
596	Matthania, alias Sedecias, tertius filius Josiae, a Nabuchodonosore constitutus rex undecim annos praefuit	435
586	Sedecias cum fidem fregit a rege Chaldaeorum eversis Hierosolymis captus, effossis oculis, Babylonem deducitur. Atque ita translatus est Judas e terra sua [Jer. 52, 27.]	437

PERIODUS TERTIA.

AB EXILIO BABYLONICO USQUE AD CHRISTUM NATUM, SIVE AB ANNO 586—4. A. C. N.

561	Evilmerodachus, mortuo patre Nabuchodonosore, manet solus dominator imperii Chaldaici	478
560	Joachinus vinculis eximitur	—
558	Neriglisorus, Nabuchodonosoris gener, obtinet sceptrum Chaldaicum	469
553	Baltassar Nabuchodonosoris nepos imperio potitur	478
539	Cyrus Persarum rex, capta Babylone, et interfecto Baltassare, evertit imperium Chaldaicum	—
537	Cyrus edicto publico veniam Judaeis dedit in patriam suam remigrandi instaurandique templi. Accidit hoc, cum accurate 70. anni captivitatis completi essent	493
535	Auctoribus Zorobabele et Josua fundamenta ad Templum aedificandum iacta sunt	494
485	Xerxes, Assuerus Estherae, gubernacula monarchiae Persarum tenet	505
458	Esdra in Judaeam ab Artaxerxe dimittitur, ut rempublicam ordinaret.	511
445	Nehemias regiis literis instructus Urbis plene restituendae consilium exsequitur	512
433	Nehemias Babylonem redux, brevi rursus repetit Palaestinam .	514
332	Alexander M. expugnata Tyro infesto animo Hierosolymas petit, sed Urbem ingressus Judaeis gratias elargitus est	535
331	Alexander M. Monarchiam Persicam evertit	470
174	Antiochus persecutor Judaeorum, occiso Seleuco, regno Syriae potitus; id omnino egit, ut Judaei a Deo vero deficerent. Eleazarus et septem fratres Machabaei martyrio coronantur .	555
167	Judas Machabaeus, Mathathiae filius, dux fit Judaeorum; ingentibus Antiochi copiis fusis, templum purgat et sacra instaurat.	557

Anni ante Ae. V.		Pag.
163	Onias h. n. IV. templum Leontopolitanum in Aegypto condidit. .	590
162	Judas in proelio contra Bacchidem cadit; post mortem eius frater Jonathas pontificatum et armorum imperium sumit, Syrisque se fortissime opponit	562
—	Temporibus Jonathae videntur exordia habuisse Sectae . .	592
144	Simon Machabaeus, post obitum Jonathae, princeps et summus sacerdos e communi suffragio eligitur	567
136	Simon a genero suo per insidias trucidatus est	569
135	Joannes Hyrcanus in principatu et sacerdotio patris successor et parricidae vindex	573
107	Filius natu maior Joannis Hyrcani Judas, dictus Aristobulus, primus post Sedeciam regium assumsit sibi nomen, qui unicum dumtaxat annum crudeliter regnavit	575
105	Alexander Jannaeus, tertius Hyrcani filius, per viginti et septem annos tyrannidem exercuit	—
79	Alexandra, Jannaei uxor, regnum novem annis gubernavit. . .	576
70	Alexandra vita functa, dissensus oritur et bellum civile inter Hyrcanum et Aristobulum fratres	577
66	Hyrcanus fastiditus vitam privatam, ad quam agendam cogebatur, auxilium Antipatri Idumaei, patris Herodis M., implorat . . .	—
65	Rebus perturbatis Romani C. Pompeio duce Palaestinam ingrediuntur Judaeorumque Domini evadunt	577
63	Pompeius captis Hierosolymis, tributum Judaeis imponit. . . .	578
47	Julius Caesar Antipatrum praefectura Judaeae donat	579
36	Herodes Antipatri filius alienigena, Romanorum favore rex Judaeae declaratur. Et ita iuxta prophetiam Jacobi Gen. 49, 10. sceptrum a Juda ablatum est	583
15	Herodes Templum instaurandum suscepit	501

II.

a. FAMILIA SAULIS.

Abiel
de tribu Beniamin. [I. Reg. 9, 1.]

Cis
[I. Reg. 9, 1. 14, 51.]

Ner
[I. Reg. 14, 51.]

Saul,
rex habuit uxorem Achinoam filiam Achimaas [I. Reg. 14, 50.], atque concubinam Respham filiam Aiae. [II. Reg. 3, 7. 21, 8.]

Abner,
Princeps militiae Saulis [I. Reg. 14, 50.] et Isbosethi. [II. Reg. 2, 12.]

Jonatha. Amicus Davidis [I. Reg. 18, 1. 19, 2. c. 20. p. i. 23, 18.]

Abinadab. dictus etiam Jessui. [I. Reg. 14, 49.]

Melchisua. [I. Reg. 14, 49. I. Par. 8, 33.]

Isboseth. dictus etiam Esbaal [I. Par. 8, 33.]

Merob. [I. Reg. 14, 49. 18, 17.] Vir eius Adriel Molathita. [I. Reg. 18, 19.]

Michol. [I. Reg. 14, 49. 18, 20. 19, 11.] vir eius David. [I. Reg. 18, 27.]

Armoni.

Mephiboseth.

Miphiboseth, dictus etiam Meribbaal. [I. Par. 8, 34.] (filius Jonathae)

eius quinque filii a Gabaonitis occisi sunt. [II. Reg. 21, 8. 9.] (filii Merob)

Micha. [II. Reg. 9, 12. I. Par. 8, 34. 9, 40.] (filius Miphiboseth)

b. FAMILIA DAVIDIS.

Isai
de tribu Juda, Bethlehemita. [I. Reg. 16, 1. 17, 12. I. Par. 2, 12. Ruth. 4, 22.]

Eliab.	Abinadab.	Simmaa.	Nathanael.	David.	Sarvia et Abigail filiae.
[I. Reg. 16, 6. 17, 13. I. Par. 2, 13. II. Par. 11, 18.	I. Reg. 16, 8. 17, 13. I. Par. 2, 13.]	[I. Reg. 16, 9. 17, 13. II. Reg. 13, 3. 21, 21. I. Par. 2, 13. 20, 7.]	Raddai. Asom. [I. Par. 2, 14. 15.]	Uxores 1. Michol filia Saulis. [I. Reg. 18, 27.] 2. Achinoam de Jezrael. [I. Reg. 25, 43. 27, 3. II. Reg. 2, 2. 3, 2. I. Par. 3, 1.] 3. Abigail vidua Nabalis Carmelitae. [I. Reg. 25, 3. 42. 27, 3. II. Reg. 2, 2. 3, 3. I. Par. 3, 1.] 4. Maacha fil. Tholmai regis Gesurae. [II. Reg. 3, 3. I. Par. 3, 2.] 5. Haggith. [II. Reg. 3, 4. I. Par. 3, 2. III. Reg. 1, 5.] 6. Abital. [II. Reg. 3, 4. I. Par. 3, 3.] 7. Egla. [II. Reg. 3, 5. I. Par. 3, 3.] 8. Bethsabee, fil. Eliami, uxor antea Uriae Hethaei. [II. Reg. 11, 3. 12, 24. III. Reg. 1, 11. 2, 13. I. Par. 3, 5.] 9. Aliae.	Sarvia [I. Par. 2, 16. II. Reg. 2, 13. 18. 17, 25.]; Abigail [II. Reg. 17, 25.] vir eius Jether. [I. Par. 2, 17. III. Reg. 2, 5. 32.]

Filii Simmaa:

Jonadab.	Jonathan.
[II. Reg. 13, 3.]	[II. Reg. 21. 21. I. Par. 20, 7.]

Filii Sarviae:

Joab	Abisai	Asael
dux exercitus Davidis. [I. Par. 2, 16. II. Reg. 2, 13. 18. 3, 22. I. Par. 11, 6. II. Reg. 8, 16. 20, 23. I. Par. 18, 15. II. Reg. 10, 7. I. Par. 19, 8. II. Reg. 14, 1. 18, 2. 20, 8. 24, 2. I. Par. 21, 2. III. Reg. 1, 7. 2, 34.]	dux exercitus Davidis. [I. Reg. 26, 6. II. Reg. 2, 18. 23, 18. 10, 10. 18, 2. 20, 6. 21, 17. I. Par. 2, 16. 11, 20. 18, 12. 19, 11.]	[II. Reg. 2, 18. 23, 24. I. Par. 2, 16. 11, 26. 27, 7.]; ab Abnero occisus. [II. Reg. 2, 23.]

Filius Asael: Sebadia. [I. Par. 27, 7.]

Filius Abigail: Amasa [II. Reg. 17, 25. I. Par. 2, 17.]; dux exercitus Davidis [II. Reg. 20, 4. III. Reg. 2, 32.]; a Joabo occisus. [II. Reg. 20, 10.]

Filii Davidis:

2. Amnon	3. Daniel	4. Absalom	4. Thamar	5. Adonias	6. Saphathia.	7. Jethraam.	8. Samua. 8. Sobad.	8. Nathan.	8. Salomon.	9. Jebahar. 9. Elisua. 9. Nepheg. 9. Japhia. 9. Elisama. 9. Elioda. 9. Eliphaleth.
[II. Reg. 3, 2. c. 13. I. Par. 3, 1.] ab Absalome occisus. [II. Reg. 13, 29.]	vel Cheleab. [II. Reg. 3, 3. I. Par. 3, 1.]	[II. Reg. 3, 3. I. Par. 3, 2. II. Reg. c. 13. c. 14.]; rebellavit contra Patrem [II. Reg. c. 15.]; a Joabo occisus in proelio. [II. Reg. 18, 14.]	filia [II. Reg. c. 13. I. Par. 3, 9.]	[II. Reg. 3, 4. I. Par. 3, 2.]; regnare vult [III. Reg. c. 1.]; iussu Salomonis occisus. [III. Reg. 2, 25.]	[II. Reg. 3, 4. I. Par. 3, 3.]	[II. Reg. 3, 5. I. Par. 3, 3.]	[II. Reg. 5, 14. I. Par. 3, 5. 14, 4.]	[II. Reg. 5, 14. I. Par. 3, 5. 14, 4. Luc. 3, 31.]		[II. Reg. 5, 15. 16. I. Par. 3, 6. 7. 8. 14, 5. 6. 7.]

Filii Absalom: 3. filii, filiaque Thamar. [II. Reg. 14. 27.]

III.

a. PROGENIES MACHABAEORUM.

Simeon
de tribu Levi. [I. Mach. 2, 1.]

Joannes.
[I. Mach. 2, 1.]

Mathathias.
[I. Mach. 2, 1. 7.]

Judas Machabaeus. [I. Mach. 2, 4.] — Jonathas. [I. Mach. 2, 5. 12, 3.] — Simon. [I. Mach. 2, 3. 13, 1. 36. 42. 14, 47.] — Eleazar. [I. Mach. 2, 5.] — Joannes. [I. Mach. 2, 2. 9, 36. 38.]

(Simon:) Judas. [I. Mach. 16, 2. 9. 14.]; Mathathias. [I. Mach. 16, 14.]; occisi ambo una cum patre. [I. Mach. 16, 16.] — Joannes Hyrcanus. [I. Mach. 13, 54. 16, 1. 2. 9. 23.] — ? Uxor Ptolemaei. [I. Mach. 16, 11. 12.]

(Joannes Hyrcanus:) Aristobulus I., Rex. — Antigonus I., Conregens. — Alexander I. Jannaeus, Rex. Alexandra, Regina uxor illius.

(Alexander I. Jannaeus:) Hyrcanus II. Rex. — Aristobulus II. Rex.

(Hyrcanus II.:) Alexandra uxor Alexandri II. Regis.
(Aristobulus II.:) Alexandri II. Regis. — Antigonus II. Rex. — Alexandra uxor Ptolemaei regis Chalcidis.

(Alexandra et Alexander II.:) Aristobulus III. Summus Pontifiex. — Mariamne uxor Herodis I.

b. PROGENIES HERODIADUM.

Antipater Idumaeus
Procurator Judaeae.

- **Phasaëlus Tetrarcha.**
- **Herodes I. M. Rex** [Matth. 2, 1.]; occidit innocentes pueros [Matth. 2, 16.]; mortuus [Matth. 2, 19.]; Uxores: Daris, Mariamne Mach. et aliae tres.
  - **Antipater.**
  - **Alexander.** Uxor: Glaphyra.
  - **Aristobulus.** Uxor: Berenice, filia Salomes.
    - **Herodes II.** s. Agrippa I. Rex [Act. 12, 1.]; occidit S. Jacobum Mai., et S. Petrum in vincula coniecit [Act. 12, 1—6.]; moritur a vermibus consumtus. [Act. 12, 21—23.] Uxor: Cypros.
      - **Agrippa II.** Rex [Act. 25, 24. 26. 26, 2. 27.]; loquitur cum S. Paulo. [Act. c. 26.]
      - **Berenice.** Uxor patrui.
    - **Herodes Rex in Chalcide.** Uxor: Berenice.
    - **Herodias,** uxor 1. Herodis Philippi, 2. Herodis Antipae.
  - **Herodes Philippus.** [Marc. 6, 17.] Uxor: Herodias. [Matth. 14, 3. Marc. 6, 17. Luc. 3, 19.]
    - **Salome** uxor Philippi.
  - **Archelaus** Princeps. [Matth. 2, 22.] Uxor: Glaphyra vidua fratris Alexandri.
  - **Herodes Antipas** Tetrarcha [Matth. 14, 1. Luc. 3, 1. 9, 7. Marc. 6, 14.]; occidit Joannem B. [Matth. 14, 3—10. Marc. 6, 20—27. Luc. 9, 9.]; spernit D. Jesum Christum [Luc. 23, 11. Act. 4, 27]; reconciliatur Pilato. [Luc. 23, 12.] Uxor: Herodias, coniux fratris sui Philippi. [Matth. 14, 3. Marc. 6, 17. Luc. 3, 19.]
  - **Philippus** Tetrarcha. [Luc. 3, 1.] Uxor: Salome filia Herodiadis.
- **Josephus.**
- **Pheroras.**
- **Salome** ter nupta.
  - Berenice.

IV. CONSPECTUS LIBRORUM S.

Pag.	Hagiographi			quando?	et ubi scripserint?	Cap.	Vers.
175	Pentateuchus. Lib. Genes.	Moyses	Exod. 17, 14. 24, 4. 34, 27.	ante exitum ex Aegypto.	In Arab. Pet.?	50.	1530.
	Lib. Exod.		Num. 33, 2. Jos. 1, 7. 8. 31. 24, 26.	post exit. ex Aegypto.	In deserto.	40.	1211.
	Lib. Levit.		Matth. 8, 4. 14.	p. exit. ex Aegypto.	In deserto.	27.	858.
	Lib. Num.		17. 3. Marc. 12, 26. Joan. 3, 14. 5. 46.	p. exit. ex Aegypto.	In deserto.	36.	1288.
	Liber Deuteronomii.		Luc. 24, 27. 44. Act. 15, 21. II. Cor. 3, 15.	ante ingr. in Palaest.	In deserto.	34.	959.
200	Liber Josue.	?		ante Libr. Judicum.	In Palaest.	24.	658.
213	Liber Judic.	?		ante Davidem.	In Palaest.	21.	618.
217	Liber Ruth.	?		post Davidem.	In Palaest.	4.	85.
273	Liber Psalmorum.	David Ps. 3-9. 11-32. 34-41. 51-65. 68-70 86-101. 103. 108-110. 122. 124. 131. 133. 138-145. Ps. 2. 94. 17. 104. 105. 106. 107. 135. Asaph. 50. 73-83. Corachitae. 42-48. 84. 85. 87. 88. Salomon. 72. 127.	Act. 4, 25. Heb. 4, 7. II. Reg. 22, 1. I. Par. 16, 7. Esd. I. 3, 10.	tempore Davidis et sequenti.	In Palaest.	150 ps.	2549.
303	Canticum Cant.	Salomon.	C. Cant. 3, 7. 9. 11	circa 1000 a. Ch.	Hierosol.?	8.	116.
310	Lib. Proverb.	Salomon.	Prov. 1, 1. Matth. 12, 42.	ante lapsum.	Hierosoly.	31.	915.
313	Ecclesiastes.	Salomon.	Ecclae. 1, 1. 2. 12. 7, 28. 12, 8.	post lapsum?	Hierosoly?	12.	222.
319	Liber Job.	Fuit Hebraeus.		circa tempus Salom.?	In Austr. P.?	42.	1070.
351	Proph. Jonae.	Jona.	Jon. 1, 1. 3. 15. 2, 1. 2. Luc. 11, 32.	Sub Jerob. II. 819-779.	?	4	48.
355	Proph. Amos.	Amos.	Am. 1, 1.	Sub Ozia. 804-753.	In Palaest.	9.	147.
359	Proph. Osee.	Oseas.	Os. 1, 1. 2. Rom. 9, 25.	Sub Ozia. 804-753. Joathan.-738. Achazo. -723. Ezech.-695.	In Palaest.	14.	198.
364	Liber Tobiae.	?		ante saec. VI.?	In Palaest.	14.	298.
377	Prophet. Joel.	Joel.	Joel 1, 1. Act. 2, 16. 17.	ante Amosum.	In Palaest.	3.	73.
392	Proph. Isaiae.	Isaias.	Isai. 1, 1. 7, 3. 20, 2. 3. 37, 3. Eccli. 48, 25. Matth. 3. 3. Luc. 4, 17. Joann. 1, 23 Act. 8, 30. Rom. 10 20.	Sub Ozia. 804-753 Joathan.-738. Achazo.-723. Ezech. 695.	In Palaest.	66.	1293.
410	Proph. Mich.	Michaeas.	Mich. 1, 1. Jer. 26, 18.	Sub Joathano. 753-738. Achaz.-723. Ezechia. -695.	In Palaest.	7.	104.
412	Pr. Nahum.	Nahum.	Nah. 1, 1.	Sub Ezechia. 723-695.	In Palaest.	3.	47.
414	Pr. Abdiae.	Abdia.	Abd. 1, 1.	Sub Achazo. 732-723.	In Palaest.	1.	21.
419	Proph. Habac.	Habacuc.	Hab. 1, 1.	Sub Josia? 638-608.	In Palaest.	3.	56.

VETERIS TESTAMENTI.

Pag.	Hagiographi.			quando?	et ubi scripserint?	Cap.	Vers.
423	Pr. Sophoniae.	Sophonia.	Soph. 1, 1.	inter XII. et XVIII. Josiae annum. 626-620.	In Palaestina.	3.	53.
433	Liber Judith	?		temp. captiv. Babyl.	In ex. B.	16.	336.
440	Prophetia Jeremiae.	Jeremia	Jer. 1, 1. 14, 1. 18, 1. 27, 1. Dan. 9, 2. Matth. 16, 14. II. Mach. 2, 1.	a XIII an. reg. Josiae. 627. usq. ad XI. Sedeciae 586.	In Palaestina.	52.	1363.
445	Threni.	Jeremia		post captas Hieros.	Hieros.	5.	154.
448	Prophetia Baruch.	Baruch	Bar. 1, 1. 3. Jer. 36, 27.	initio captiv. Babylone. 581.	Babylon.	6.	213.
450	Libri I. et II. Samuelis, vel I et II Regum.	?		non multum p. schisma Regni hebr.	In Palaestina.	31+24 = 55.	811+695 = 1506.
453	Lib. III. et IV. Regum, vel I. et II. Malachim.	?		post captivitatem Babylonicam.	?	22+25 = 47	817+719 = 1536.
455	Libri I. et II. Paralipomenon.	?		post captivitatem Babylon.	In Palaestina?	29+36 = 65.	940+822 = 1762.
481	Prophet. Ezechielis.	Ezechiel.	Ezech. 24, 24. Eccles. 49, 10.	primis an. captiv. B.	Babyl.	48.	1272.
486	Prophet. Danielis.	Daniel.	Dan. 1, 6. 7. 9. Ez. 14, 14. 20. I. Mach. 2, 60. Matth. 24. 15.	durante captiv. Babylonica.	Babyl.	14	531
507	Liber Esther.	Mardoch. ?	Esth. 2, 5. 7. 3, 2. 9, 20. 29. 31. 12, 4.	post captiv. Bab.	Susae?	16.	275.
515	Liber I. Esdra.	Esdras	Esdr. 7, 1. 6. 12. 25.	parum post 445. an. a. Chr.	In Palaestina.	10.	280.
„	Lib. Nehemiae qui et II. Esdrae dicitur.	?		tempore Machabaeorum.	In Palaestina.	13.	404.
520	Proph. Aggaei.	Aggaeus.	Agg. 1, 1. 12. 2, 2. I. Esd. 5, 1. 6, 14.	parum p. redit. sub Zorobabele.	In Palaestina.	2.	38.
522	Proph. Zachariae.	Zacharias.	Zach. 1, 1. 7, 1. I. Esd. 5, 1.	parum p. redit. sub Zorobab.	In Palaestina.	14.	211.
530	Proph. Malachiae.	Malachia.	Mal. 1, 1.	paulo ante. 400 a. Ch.	In Palaestina.	4.	55.
541	Ecclesiastic.	Jesus fil. Sirach.	Ecclesi. 50, 29.	ante aetatem Mach.	In Palaestina.	51.	1592.
545	Liber Sapientiae.	?		saeculo III. a. Ch.?	?	19.	439.
569	Lib. I. Machabaeorum.	?		ante I. saec. a. Ch.	In Palaestina.	16.	929.
„	Liber II. Machabaeorum.	?		ante I. saec. a. Ch.	In Palaestina.	15.	558.

V.

RECENSUS PRAESIDUM SYRIAE ET JUDAEAE

A NATIVITATE D. N. J. CHRISTI AD EXCIDIUM USQUE HIEROSOLYMARUM.

Syria.		Judaea.	
P. Quinctilius Varus. .	6—1. a. Chr.	Archelaus, Ethnarcha	
M. Lollius. . . 1 a. Chr. —	3. p. Chr.		3 a. Chr. — 6. p. Chr.
? C. Marcius Censorinus	3. „		
L. Volusius Saturninus.	4. „	Coponius.	ab a. 6. „
P. Sulpicius Quirinius 4;	6—11. p. Chr.	M. Ambivius.	
Q. Caecilius Creticus Silanus	11—17. „	Annius Rufus . . .	usq. a. 14. „
Cn. Calpurnius Piso . .	17—19. „		
? Cn. Sent. Saturninus .	19. „	Valerius Gratus	15—26. „
Aelius Lamia.	20—22. „		
Pomponius Flaccus . .	22—33. „	Pontius Pilatus	26—36. „
vacat	33—35. „		
L. Vitellius.	35—39. „	[Marcellus 36.]	
	P. Petronius		39—42. „
C. Vibius Marsius . . .	42—44. p. Chr.	In Judaea Agrippa Rex	41—44. „
C. Cassius Longinus. .	45—50. „	Cuspius Fadus	44—47. „
		Tiberius Alexander . .	48. „
C. U. Quadratus. . . .	50—60. „	Ventidius Cumanus . .	49—52. „
Domitius Corbulo . . .	61—65. „	Antonius Felix	60. „
[C. Itius 63.]		Porcius Festus	61. „
Cestius Gallus	65—66. „	Albinus	62. „
C. Licius Mucianus . .	66—69. „	Gessius Florus	64—66. „

T. FLAVIUS VESPASIANUS. 66—69. P. CHR.

VI.
TABULA CHRONOLOGICA.

a. HISTORIAE EVANGELICAE

AB INCARNATIONE D. N. J. C. USQUE AD EIUS ASCENSIONEM IN COELOS, SIVE AB ANNO 4. A. C. — 30. AER. V. P. C.

Anni aer. Vulg.		Pag.
	Aera Christiana anno Mundi 4274., Urbis conditae septingentesimo quadragesimo nono; ante aeram Vulgarem quinto, eodemque Herodis penultimo . .	XXVIII. s.
8.	Christus anno duodecimo aetatis expleto cum Jerusalem venisset ad Pascha, non rediit cum parentibus, inventus post triduum in Templo	15.
26.	Anno imperii Tiberii quinto et decimo ineunte, Joannes praecursoris ministerium exorsus, circa festum expiationis praedicat poenitentiam	XLIII.
27.	Christus baptizatus secedit in desertum. Tentatur . .	—
—	Instante Pascha Judaeorum ascendit Jesus Jerosolymam; eiicit Templo vendentes et ementes . . .	XLV. 41.
28.	Joannes decollatur	XLVI.
—	Secundus praeconii coelestis annus	L.
—	Reverso in Galilaeam Domino Herodes audita eius fama Joannem putat surrexisse a mortuis	66.
29.	Jesus ascendit ad tertium Pascha celebrandum . . .	LVII.
—	Transfiguratur	71.
30.	Venit Bethaniam et Lazarum suscitat	79.
—	Annus D. N. J. C. „σταυρώσιμος“	LIX. LXIII.
—	Concilium Pontificum adversus Jesum	80.
—	Jesus Bethaniam divertit; Maria pedes illius ungit .	82.
—	Feria prima; Jesus ingreditur Jerusalem triumphans .	83.
—	Feria quinta; sub vesperam, incipiente prima die Azymorum, Jesus discipulis dicit: Parate nobis Pascha ut manducemus; coenantibus illis dat sub specie panis corpus, sub specie vini sanguinem suum.	96. 234.

Anni aer. Vulg.		Pag.
30.	Feria sexta, Jesus hora tertia iudicatus, hora sexta crucifixus, moritur qua hora occiditur agnus paschalis Judaeorum; descendit ad inferos; sepelitur vespere .	133. 254.
—	Sabbato Christi sacrum corpus in sepulchro, anima beatissima in limbo Patrum manet	152.
—	Feria prima i. e. Dominica Jesus a morte victor resurgit	162.
—	Visus saepe per quadraginta dies; convescens et loquens de regno Dei	166.
—	Denique feria quinta, die quadragesima a Resurrectione Jesus ascendit in coelos, et sedet a dextris Dei . .	175.

TABULA CHRONOLOGICA.

b. HISTORIAE APOSTOLICAE

AB ASCENSIONE D. N. J. C. USQUE AD OBITUM S. JOANNIS, SIVE AB ANNO 30—106. AER. VULG.

Anni aer Vulg.		Pag.
30.	Dominica Pentecostes Spiritus Sanctus descendit, quinquagesima die post Resurrectionem Domini. . . .	LXXVI.
—	Creantur septem Diaconi	323.
—	Die 26. Decembris lapidatur Stephanus, diaconorum primus, disperguntur fideles.	325.
37.	Die Januarii 25. Saulus convertitur	LXXVII.
41.	Primum d. Pauli iter hierosolymitanum	LXXVIII.
44.	Secundum iter d. Pauli Jerosolymas	LXXIX.
—	Herodes Agrippa, ut placeret Judaeis, Jacobum Joannis fratrem gladio occidit. Petrum carceri mancipat. Petrus ab Angelo liberatur, evadit; venit Antiochiam.	338.
45.	S. Paulus et Barnabas segregati a Spiritu S. ut gentibus praedicarent, Antiochia excedunt; per varias regiones proficiscuntur et multa patiuntur	LXXXI.
—	S. Petrus Romam adit	343.
46.	S. Paulus et Barnabas Antiochiam Syriae repetunt .	350.
50.	Oritur quaestio de legalibus retinendis	351.

VII. CON-

LIBRORUM SACRORUM

Pagina.	Hagiographi.		
264.	Evang.	s. Matthaei.	Matth. 24, 15.
274.	"	s. Marci.	I. Petr. 5, 13.
285.	"	s. Lucae.	Col. 4, 14. coll. Act. 11, 20.
293.	"	s. Joannis.	Joann. 21, 20.
432.	Acta	Apost.	Act. 16, 10. s.
LXXXVI.	S. Pauli Epist.	ad Rom.	Rom. 16, 1. 23.
LXXXV.	"	I. ad Cor.	I. Cor. 16, 8.
—	"	II. ad Cor.	II. Cor. 7, 6.
—	"	ad Galat.	Act. 18, 23.
LXXXVIII.	"	ad Ephes.	Coloss. 4, 16.
LXXXIX.	"	ad Philipp.	Philipp. 2, 24.
LXXXVIII.	"	ad Coloss.	Coloss. 4, 10. s.
LXXXII.	"	I. ad Thess.	I. Thess. 3, 6.
—	"	II. ad Thess.	II. Thess. 1, 1.
LXXXV.	"	I. ad Timoth.	I. Tim. 1, 3.
—	"	II. ad Timoth.	II. Tim. 4, 6.
LXXXIII.	"	ad Titum.	Jac. 4, 4.
LXXXVIII.	"	ad Philem.	Vers. 24.
LXXXIX.	"	ad Hebr.	Hebr. 13, 23.
XCII.	"	S. Jacobi.	
XCVII.	"	I. s. Petri.	I. Petri. 1, 6.
—	"	II. s. Petri.	II. Petri. 3, 15.
XCIX.	"	I. d. Joann.	I. Joann. 2, 7.
—	"	II. d. Joann.	
—	"	III. d. Joann.	
XCVIII.	"	S. Judae.	Vers. 17. et 18.
C.	"	Apocalypsis.	Apoc. 1, 4. 9.

EXPLICIT COMMENTARIUS DE SACRA

SPECTUS

NOVI TESTAMENTI.

quando?		et	ubi? scripserint.	Cap.	vers.	
c. a. 37.	aer. vulgar.		in Palaestina.	28.	—	1070.
„ 65.	„		Romae.	16.	—	677.
„ 66.	„		—	24.	1141.	—
„ 90.	„		in Asia min.	21.	879.	—
„ 67.	„		Romae.	28.	—	1004.
„ 58.	„		Corinthi.	16.	433.	—
„ 56.	„		Ephesi.	16.	437.	—
„ 57.	„		in Maced.	13.	—	255.
„ 55.	„		Ephesi.	6.	149.	—
„ 61.	„		Romae.	6.	155.	—
„ 62.	„		Romae.	4.	104.	—
„ 61.	„		Romae.	4.	95.	—
„ 53.	„		Corinthi.	5. 3.	— —	88. 46.
„ 57.	„		in Maced.	6.	113.	—
„ 66.	„		Romae.	4.	83.	—
„ 58.	„		in Maced.	3.	46.	—
„ 61.	„		Romae.	—	25.	—
„ 63.	„		in Italia.	13.	303.	—
„ 61.	„		Hierosol.	5.	—	108.
„ 64.	„		Romae.	5.	105.	—
„ 66.	„		—	3.	61.	—
„ 90.	„		in Asia min.	5.	105.	—
„ —	„		—	—	13.	—
„ —	„		—	—	—	14.
„ 68.	„		in Palaestina.	—	25.	—
„ 95.	„		in Patmo.	22.	405.	—

SCRIPTURA EIUSQUE INTERPRETATIONE.

TABELLAE CODICUM EXPLANATIO.

‚Et summi plena iam margine libri scriptus, et in tergo‘ paucis quaeso, illustremus imagines φωτο-λυθογραφουμένας antiquissimorum Codicum scripturae graecae, syriacae, latinae, gothicae; quarum subsidio L. b. — cum ad praeclaras sed quae multa pecunia venum dantur Veterum Manuscriptorum editiones, aditus raris pateat. — de palaeographia variis saeculis variisque nationibus multum diversa, aliquatenus cognoscere et iudicare posse confidimus. Elegimus codicum graecorum Vaticani B. n. **3**. p. 112.; Alexandrini A. n. **4**. p. 116.; Sinaitici א. n. **5**. p. 117.; Pestinensis 78. n. **2**. p. 123.; Evangeliarii Syriaci Vat. 19. n. **6**. p. 185.; Ephraemi Syri Rescripti C. Par. 9. n. **8**. p. 119.; Latini S. Bibliorum d. Hieronymi F. n. **1**. p. 211.; et Codicis Argentei Ulphilae n. **7**. p. 236.; octo q. d. facsimilium a Hug, Woide, Tischendorf, Márkfi, Vercellone, Minischalci et Uppström optimae notae, magna cum fide expressa fragmenta. Addidimus denique n. **9**. tres series alphabeti hebraei, quorum prima literas antiquas, altera novas sive quadratas, ultima phoeniciacas exhibet. Quae omnia e delineatione subtili penicillo coloreque in carta facta, photographiae ope in lapide pingebantur. Caveant modo L. b. ne imagines characterum, quas ars in tabula pinxit, pro aeque perspicuis in libris manuscriptis habeant, sicuti hac in tabella apparent. Enimvero temporis iniuria plurimi codices dudum palluerunt, aut detrimenta saepe haud exigua acceperunt.

Quae typis describuntur, ut res venales accurate inspiciuntur, et facilius vituperantur, quam commendantur. Volumen tertium igitur concludentibus nobis, nulla opus esse, praeter eam quam in initio praefiximus admonitione, quamvis perspectum teneamus; tamen L. b. paucis adhuc loquentes verbis, nos passuros speramus: queis gratias agimus viro strenuo Guilelmo Braumüller, bibliopolae c. r. Aulae et Universitatis, cuius assiduam librorum theologicorum vulgandorum industriam cum bonis literis, tum nobis gratulamur. Memores quoque esse oportet indefessi laboris Adolphi Holzhausen, typographi Universitatis Vindobonensis; qui in hoc nostro opere literarum formis quam nitidissime exprimendo, plurimam collocarat operam. Si nihilominus quaedam menda occurrerint, quae fugisse oculos ac sedulitatem nostram potuere, peritia vestra L. b. emendetis precamur.

5.

ΠΑΡΑΚΑΛΩΔΕ
ΑΔΕΛΦΟΙΑΝ
CΘΕΤΟΥΛΟΓΟ
ΠΑΡΑΚΛΗCΕ
ΔΙΑΒΡΑΧΕΩΝ
CΤΙΛΑΥΜΙΝ

6.

[illegible]

▽	ז	ꝫ	P
ע	פ	צ	P
ο	?	ꟼ	ɸ

ΡΙΟΝΤΗCΠΙCΤΕΩCΕΝΚΑΘΑΡΑCΥΝΕΙΔΗCΕΙ·ΚΑΙΟΥΤΟΙΔΕΔΟ
[illegible] ΕΙΤ [illegible]
ΤΟΙΟΝΤΕC·ΓΥΝΑΙΚΑCΩCΑΥΤΩCCΕΜΝΑC·ΜΗΔΙΑΒΟΛΟΥCΝΗ
[illegible] ΑCΙΝ. [illegible]
[illegible] ΓΥΝ [illegible] ΝΚΑ
ΛΩCΠΡΟΪCΤΑΜΕΝΟΙΚΑΙΤΩΝΙΔΙΩΝΟΙΚΩΝ·ΟΙΓΑΡΚΑΛΩCΔΙΑ
[illegible] ΕΑΥΤΟΙC [illegible] ΚΑΙ
[illegible] ΝΠΙCΤΕ [illegible]

photo-lithographica pinxit Reiffenstein et Rösch.

